

Katarzyna Dośpiał-Borysiak

Polityka klimatyczna państwa

Norweska droga
do zrównoważonego rozwoju

**WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO**

POLITOLOGIA

Polityka klimatyczna państwa

Norweska droga
do zrównoważonego rozwoju

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Katarzyna Dośpiał-Borysiak

Polityka klimatyczna państwa

Norweska droga
do zrównoważonego rozwoju

 WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO
Łódź 2018

POLITOLOGIA

Katarzyna Dośpiał-Borysiak – Uniwersytet Łódzki
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych, Katedra Systemów Politycznych
90-131 Łódź, ul. Lindleya 3

RECENZENT

Beata Molo

REDAKTOR INICJUJĄCY

Agnieszka Kałowska

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Joanna Pakuza

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

KOREKTA TECHNICZNA

Leonora Gralka

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Turkowska

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/tupungato

© Copyright by Katarzyna Dośpiał-Borysiak, Łódź 2018

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2018

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.08233.17.0.M

Ark. wyd. 30,0; ark. druk. 30,5

ISBN 978-83-8142-255-0

e-ISBN 978-83-8142-256-7

<https://doi.org/10.18778/8142-255-0>

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

*Dla Marcina i Poli
oraz Rodziców*

Spis treści

Wykaz skrótów	21
Wstęp	23

CZĘŚĆ I

ZMIANY KLIMATU – RAMY KONCEPTUALNE

Rozdział 1

ROZWÓJ DOMENY EKOLOGICZNEJ PAŃSTWA	37
1.1. Wzrost świadomości ekologicznej i jego polityczne konsekwencje	38
1.2. Reforma ekologiczna państwa	46
1.3. Koncepcja zrównoważonego rozwoju	49
1.3.1. Geneza i rozwój	50
1.3.2. Wymiar teoretyczny	53
1.4. Wnioski	58

Rozdział 2

ISTOTA POLITYKI KLIMATYCZNEJ PAŃSTWA	63
2.1. Cechy konstytutywne polityki klimatycznej	64
2.1.1. Cele i zasady	68
2.1.2. Obowiązki państw	71
2.1.3. Instrumenty	73
2.2. Polityka klimatyczna jako element agendy i przetargu politycznego	79
2.3. Zmiany klimatu jako długookresowy problem polityczny	84
2.4. Wpływ wiedzy i niepewności na percepcję zmian klimatu	87
2.5. Problem zmian klimatu w ramach aktywności międzynarodowej państw	94

2.5.1. Reżimy międzynarodowe	95
2.5.2. Zależności pomiędzy poziomem narodowym i międzynarodowym	100
2.6. Wnioski	107

CZĘŚĆ II

WYMIAR POLITYCZNY NORWESKIEJ POLITYKI KLIMATYCZNEJ

Rozdział 3

EWOLUCJA CELÓW I ŚRODKÓW POLITYKI KLIMATYCZNEJ NORWEGII W LATACH 1987–2017. PERSPEKTYWA POLITYCZNO-INSTYTUCJONALNA

3.1. Okres idealizmu i działań narodowych w latach 1987–1995	111
3.2. Reorientacja stanowiska norweskiego na rzecz międzynarodowych rozwiązań w latach 1995–2005	117
3.3. Działania rządu Jensa Stoltenberga w latach 2005–2013	126
3.4. Rząd Erny Solberg (2013–2017) wobec zmian klimatu	136
3.5. Ramy instytucjonalne polityki klimatycznej Norwegii	140
3.6. Wnioski	145

Rozdział 4

NORWESKIE PARTIE POLITYCZNE WOBEC PROBLEMU ZMIAN KLIMATU

4.1. Partia Pracy	149
4.2. Partia Konserwatywna	154
4.3. Partia Postępu	158
4.4. Chrześcijańska Partia Ludowa	161
4.5. Partia Liberalna	164
4.6. Partia Centrum	166
4.7. Socjalistyczna Partia Lewicy	168
4.8. Norweska Partia Zielonych	170
4.9. Porozumienie partii politycznych w kwestii polityki klimatycznej z 2008 i 2012 r.	171
4.10. Wnioski	175

Rozdział 5

REGIONALNY I LOKALNY WYMIAR NORWESKIEJ POLITYKI KLIMATYCZNEJ	177
5.1. Znaczenie Arktyki dla państwa norweskiego	178
5.2. Morze Barentsa jako nowy obszar eksploatacji ropy i gazu	184
5.3. Ewolucja miejsca i roli archipelagu Svalbard w polityce norweskiej	186
5.4. Konflikt interesów w regionach wrażliwych ekologicznie na przykładzie Lofotów	193
5.5. Aktywność władz lokalnych w działaniach na rzecz ochrony klimatu	196
5.6. Wnioski	201

CZĘŚĆ III

WYMIAR GOSPODARCZY POLITYKI KLIMATYCZNEJ NORWEGII

Rozdział 6

UWARUNKOWANIA GOSPODARCZE NORWESKIEJ POLITYKI KLIMATYCZNEJ	205
6.1. Model rozwoju gospodarczego Norwegii	207
6.2. Bilans paliwowo-energetyczny Norwegii	210
6.2.1. Podaż i popyt energii	211
6.2.2. Produkcja ropy naftowej i gazu ziemnego	212
6.2.3. Produkcja i rynek energii elektrycznej	214
6.3. Emisje gazów cieplarnianych w Norwegii	218
6.3.1. Realizacja założeń politycznych w obszarze emisji gazów cieplarnianych	223
6.3.2. Norweski ślad węglowy w perspektywie porównawczej	225
6.4. Wnioski	227

Rozdział 7

HISTORIA, ROZWÓJ I ZNACZENIE SEKTORA ROPY I GAZU W NORWEGII	229
7.1. Model zarządzania sektorem	231

Spis treści

7.2. Rola i znaczenie firmy Statoil w realizacji polityki energetycznej i klimatycznej Norwegii	234
7.2.1. Statoil a zrównoważony rozwój	235
7.2.2. Strategia Statoil w kwestii zmian klimatu	236
7.2.3. Cele redukcji emisji gazów cieplarnianych	242
7.3. Dochody sektora ropy i gazu	245
7.4. Norweski Fundusz Emerytalny	249
7.4.1. Zasady inwestycyjne	250
7.4.2. Fundusz Emerytalny a problem zmian klimatu	253
7.5. Wnioski	257

Rozdział 8

NARZĘDZIA EKONOMICZNE I TECHNOLOGICZNE NORWESKIEJ POLITYKI KLIMATYCZNEJ – WYMIAR NARODOWY	261
8.1. Podatki ekologiczne	263
8.2. System wychwytywania i składowania dwutlenku węgla	270
8.3. Zrównoważone rozwiązania w transporcie	276
8.4. Energia odnawialna	283
8.5. Efektywność energetyczna	285
8.6. Adaptacja do zmian klimatu	286
8.7. Finansowanie projektów i innowacji klimatycznych	289
8.8. Wnioski	291

CZĘŚĆ IV

WYMIAR SPOŁECZNY POLITYKI KLIMATYCZNEJ NORWEGII

Rozdział 9

OPINIA PUBLICZNA, BADANIA NAUKOWE I KOMUNIKACJA PROBLEMU ZMIAN KLIMATU	293
9.1. Percepcja zmian klimatu i polityki klimatycznej	295
9.1.1. Społeczna ocena działań rządu i innych podmiotów	300
9.1.2. Podziały socjopolityczne	307

9.2. Rozwój i znaczenie norweskich badań naukowych w obszarze zmian klimatu	310
9.3. Rola mediów w kształtowaniu dyskursu o zmianach klimatu	322
9.4. Wnioski	328

Rozdział 10

PROBLEM ZMIAN KLIMATU W AGENDZIE NORWESKICH ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH	331
10.1. Norweski ruch ekologiczny	333
10.1.1. Norweskie Towarzystwo Ochrony Przyrody	339
10.1.2. Zieloni Wojownicy Norwegii	342
10.1.3. Fundacja Bellona	343
10.2. Organizacje o profilu klimatycznym	349
10.2.1. Zero Emissions Resource Organisation	349
10.2.2. Norweska Sieć Klimatyczna	351
10.2.3. Klimarealistene – głos sceptyków	352
10.3. Wpływ międzynarodowych organizacji ekologicznych – Greenpeace	354
10.4. Sektor pozarządowy a międzynarodowe negocjacje klimatyczne	358
10.5. Norwescy Samowie	362
10.6. Kościół Norwegii	367
10.7. Wnioski	371

CZĘŚĆ V

WYMIAR MIĘDZYNARODOWY POLITYKI KLIMATYCZNEJ NORWEGII

Rozdział 11

MIĘDZYNARODOWE DZIAŁANIA NORWEGII W ZAKRESIE POLITYKI ROZWOJOWEJ, OCHRONY ŚRODOWISKA I ZMIAN KLIMATU	373
11.1. Norweska wizja polityki rozwojowej i międzynarodowej ochrony środowiska	375
11.2. Norwegia wobec międzynarodowego reżimu zmian klimatu	377

Spis treści

11.3. Programy międzynarodowe Norwegii	379
11.3.1. Inicjatywa Klimatyczno-Leśna	380
11.3.2. Inicjatywy w obszarze energii	388
11.4. Wnioski	395

Rozdział 12

EUROPEJSKI WYMIAR NORWESKIEJ POLITYKI KLIMATYCZNEJ	397
12.1. Unia Europejska	398
12.1.1. Współpraca w obszarze energii i zmian klimatu	401
12.1.2. Europejski System Handlu Uprawnieniami do Emisji	410
12.2. Kontekst nordycki	413
12.2.1. Inicjatywy w ramach Rady Nordyckiej	414
12.2.2. Norwesko-szwedzkie „zielone” certyfikaty	420
12.3. Wnioski	424
Zakończenie	427
Wykaz tabel, rysunków i wykresów	433
Aneksy	435
Bibliografia	437
Summary	495

Table of Contents

List of abbreviations	21
Introduction	23

PART I

CLIMATE CHANGE – CONCEPTUAL FRAMEWORK

Chapter 1

DEVELOPMENT OF THE ECOLOGICAL DOMAIN OF THE STATE	37
1.1. Growth of ecological awareness and its political consequences	38
1.2. Ecological reform of the state	46
1.3. The concept of sustainable development	49
1.3.1. Genesis and development	50
1.3.2. Theoretical dimension	53
1.4. Conclusions	58

Chapter 2

THE ESSENCE OF CLIMATE POLICY	63
2.1. Constitutive features of climate policy	64
2.1.1. Goals and rules	68
2.1.2. Responsibilities of states	71
2.1.3. Instruments	73
2.2. Climate policy as part of the political agenda and bargain	79
2.3. Climate change as a long-term political problem	84
2.4. The impact of knowledge and uncertainty on the perception of climate change	87

Table of Contents

2.5. The problem of climate change as part of the international activity of states	94
2.5.1. International regimes	95
2.5.2. Interrelation between the national and international levels	100
2.6. Conclusions	107

PART II

POLITICAL DIMENSION OF NORWEGIAN CLIMATE POLICY

Chapter 3

EVOLUTION OF NORWAY'S CLIMATE POLICY AIMS AND MEASURES IN THE YEARS 1987-2017. POLITICAL AND INSTITUTIONAL PERSPECTIVE	109
3.1. The period of idealism and national activities (1987–1995)	111
3.2. Reorientation of the Norwegian position in favor of international solutions (1995-2005)	117
3.3. The actions of Jens Stoltenberg's government (2005–2013)	126
3.4. The government of Erna Solberg (2013-2017) in the face of climate change	136
3.5. Institutional framework of the Norwegian climate policy	140
3.6. Conclusions	145

Chapter 4

NORWEGIAN POLITICAL PARTIES ON THE PROBLEM OF CLIMATE CHANGE	147
4.1. Labor Party	149
4.2. Conservative Party	154
4.3. Progress Party	158
4.4. Christian Democratic Party	161
4.5. Liberal Party	164
4.6. Center Party	166
4.7. Socialist Left Party	168

4.8. The Norwegian Green Party	170
4.9. Political parties' agreement on climate policy from 2008 and 2012	171
4.10. Conclusions	175

Chapter 5

REGIONAL AND LOCAL DIMENSION OF NORWEGIAN CLIMATE POLICY	177
5.1. The importance of the Arctic to the Norwegian state	178
5.2. Barents Sea as a new area of oil and gas exploitation	184
5.3. The place and role of the Svalbard Archipelago in Norwegian politics	186
5.4. Conflict of interests in ecologically sensitive regions on the example of Lofoten	193
5.5. Local authorities' activities to protect the climate	196
5.6. Conclusions	201

PART II

THE DIMENSION OF ECONOMIC CLIMATE POLICY NORWAY

Chapter 6

ECONOMIC CONDITIONS FOR NORWEGIAN CLIMATE POLICY	205
6.1. Norway's economic development model	207
6.2. Fuel and energy balance of Norway	210
6.2.1. Supply and demand of energy	211
6.2.2. Oil and gas production	212
6.2.3. Production and electricity market	214
6.3. Greenhouse gas emissions in Norway	218
6.3.1. Implementation of political assumptions in the area of greenhouse gas emissions	223
6.3.2. The Norwegian „carbon footprint” in a comparative perspective	225
6.4. Conclusions	227

Chapter 7

HISTORY, DEVELOPMENT AND MEANING OF THE OIL AND GAS SECTOR IN NORWAY	229
7.1. Model of oil and gas management	231
7.2. Statoil's role and importance in the implementation of Norway's energy and climate policy	234
7.2.1. Statoil and sustainable development	235
7.2.2. Statoil's strategy on climate change	236
7.2.3. Reduction of greenhouse gas emissions	242
7.3. Revenues of the oil and gas sector	245
7.4. Norwegian Pension Fund	249
7.4.1. Investment rules	250
7.4.2. Pension Fund and the problem of climate change	253
7.5. Conclusions	257

Chapter 8

ECONOMIC AND TECHNOLOGICAL TOOLS OF NORWEGIAN CLIMATE POLICY – NATIONAL DIMENSION	261
8.1. Ecological taxes	263
8.2. Carbon dioxide capture and storage system	270
8.3. Sustainable solutions in transport	276
8.4. Renewable energy	283
8.5. Energetic efficiency	285
8.6. Adaptation to climate change	286
8.7. Climate projects and innovations financing	289
8.8. Conclusions	291

PART IV

THE SOCIAL DIMENSION OF NORWEGIAN CLIMATE POLICY

Chapter 9

PUBLIC OPINION, SCIENTIFIC RESEARCH AND COMMUNICATION OF CLIMATE CHANGE PROBLEM	293
9.1. Perception of climate change and climate policy	295
9.1.1. Public evaluation of government's activities and other entities	300
9.1.2. Socio-political divisions	307
9.2. The development and significance of Norwegian research in the area of climate change	310
9.3. The role of the media in shaping the discourse on climate change	322
9.4. Conclusions	328

Chapter 10

CLIMATE CHANGE IN THE AGENDA OF NORWEGIAN NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS	331
10.1. Norwegian ecological movement	333
10.1.1. Norwegian Society for Nature Conservation	339
10.1.2. Norwegian Warriors	342
10.1.3. Bellona Foundation	343
10.2. Organizations with a climate profile	349
10.2.1. Zero Emissions Resource Organization	349
10.2.2. Norwegian Climate Network	351
10.2.3. Klimarealistene – the voice of the skeptics	352
10.3. Impact of international environmental protection organizations – Greenpeace	354
10.4. Non-governmental sector and international climate negotiations	358
10.5. The Norwegian Sami	362
10.6. The Church of Norway	367
10.7. Conclusions	371

PART V

INTERNATIONAL DIMENSION OF NORWEGIAN CLIMATE POLICY

Chapter 11

DEVELOPMENT POLICY, ENVIRONMENTAL PROTECTION AND CLIMATE CHANGE – INTERNATIONAL ACTIVITIES OF NORWAY	373
11.1. Norwegian vision of development policy and international environmental protection	375
11.2. Norway and international regime of climate change	377
11.3. Norway's international programs	379
11.3.1. The Climate and Forest Initiative	380
11.3.2. Initiatives in the area of energy	388
11.4. Conclusions	395

Chapter 12

EUROPEAN DIMENSION OF NORWEGIAN CLIMATE POLICY	397
12.1. European Union	398
12.1.1. Cooperation in the area of energy and climate change	401
12.1.2. European Emission Trading System	410
12.2. The Nordic context	413
12.2.1. Initiatives within the framework of the Nordic Council	414
12.2.2. Norwegian-Swedish „green” certificates	420
12.3. Conclusions	424
Final conclusions	427
List of tables, drawings and charts	433
Annexes	435
Bibliography	437
Summary	495

*Różnica między tym, co robimy, a co
jesteśmy w stanie zrobić, wystarczałaby,
by rozwiązać większość problemów tego
świata*

Mahatma Gandhi

Wykaz skrótów

AOSIS	Alliance of Small Island States (Grupa Małych Państw Wyspiarskich)
APP	Asia-Pacific Partnership on Clean Development and Climate (Partnerstwo Azja-Pacyfik na rzecz Czystego Rozwoju i Klimatu)
CAN	Climate Action Network (Sieć Działań na rzecz Klimatu)
CCS	carbon capture and storage (wychwytywanie i składowanie CO ₂)
CDM	Clean Development Mechanism (Mechanizm Czystego Rozwoju)
COP	Conference of Parties (Konferencja Stron)
ETS	EU Emissions Trading System (Europejski System Handlu Uprawnieniami do Emisji)
FCPF	Forest Carbon Partnership Facility (Partnerstwo na rzecz Zmniejszenia Emisji Gazów Spowodowanych Wylesianiem)
G 77	Group 77 (Grupa 77)
GEEREF	Global Energy Efficiency and Renewable Energy Fund (Globalny Fundusz Efektywności Energetycznej i Energii Odnawialnej)
GtCO ₂ e	gigatona ekwiwalentu CO ₂
IET	International Emission Trading (Międzynarodowy Handel Emisjami)
IEA	International Energy Agency (Międzynarodowa Agencja Energii)
IPCC	Intergovernmental Panel on Climate Change (Międzyrządowy Panel do spraw Zmian Klimatu)
Ji	Joint Implementation (Mechanizm Wspólnych Wdrożeń)
JUSSCANNZ	grupa państw: Japonia, USA, Szwajcaria, Kanada, Australia, Norwegia, Nowa Zelandia
LULUCF	Land use, land-use change and forestry (użytkowanie gruntów, zmiany użytkowania gruntów i leśnictwo)
NAMA	Nationally Appropriate Mitigation Action (Krajowe Działania Zmniejszające Emisje)

NBIM	Norges Bank Investment Management (Jednostka Zarządzająca Funduszem Emerytalnym w ramach Banku Norwegii)
NGL	Natural Gas Liquids (kondensat gazu ziemnego)
NGO	non-governmental organizations (organizacje pozarządowe)
NICFI	Norway's International Climate and Forest Initiative (Norweska Międzynarodowa Inicjatywa Klimatyczno-Leśna)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju)
ONZ	Organizacja Narodów Zjednoczonych
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries (Organizacja Krajów Eksportujących Ropę Naftową)
REDD+	United Nations Collaborative Programme on Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation (Program ONZ do spraw Redukcji Emisji Wynikających z Wylesiania i Degradacji lasu)
SDØE	Statens direkte økonomiske engasjement (bezpośrednia własność państwa norweskiego na szelfie kontynentalnym)
UE	Unia Europejska
UNCED	United Nations Conference on Environment and Development (Konferencja Narodów Zjednoczonych na temat Środowiska i Rozwoju)
UNEP	United Nations Environment Programme (Program Środowiskowy Organizacji Narodów Zjednoczonych)
UNFCCC	United Nations Framework Convention on Climate Change (Ramowa Konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu)
WWF	World Wild Fund for Nature (Światowy Fundusz na rzecz Przyrody)
ZERO	Zero Emissions Resource Organisation (Organizacja Zero-wych Zasobów Emisji)

Wstęp

Współczesne państwo staje przed coraz szerszym katalogiem wyzwań, które angażują jego zasoby materialne, finansowe, administracyjne i intelektualne. Jednym z takich obszarów stają się zmiany klimatu, które określa się powszechnie jako kluczowe zagrożenie XXI wieku. Zarówno przyczyny, jak i konsekwencje zmian klimatu, są powszechnie znane. Według badań zdecydowanej większości środowisk naukowych za obecne zmiany atmosferyczne spowodowane wzrostem stężenia gazów cieplarnianych, przede wszystkim dwutlenku węgla – CO₂, odpowiada działalność człowieka. Intensywny rozwój gospodarczy, jaki rozpoczął się w wyniku rewolucji przemysłowej, oraz radykalny wzrost populacji świata doprowadziły do historycznie bezprecedensowego wykorzystania węglowodorów (głównie ropy, gazu i węgla). Emisja i koncentracja gazów cieplarnianych w atmosferze spowodowała natomiast anormalny efekt cieplarniany, który skutkuje globalnym wzrostem temperatury Ziemi, podwyższeniem poziomu wód morskich, wzrostem częstotliwości klęsk żywiołowych, takich jak susze i powodzie, oraz utratą bioróżnorodności. Problem, który początkowo wydawał się mieć przede wszystkim biologiczne konsekwencje, obecnie, ze względu na skalę, stał się kwestią polityczną, gospodarczą i społeczną. Globalne zmiany klimatu prowadzą bowiem do zmian w rolnictwie, zmniejszenia bądź utraty dostępu do wody pitnej, występowaniu nagłych zjawisk pogodowych, które mogą powodować niebezpieczne dla państw zjawiska, jak np. klęski głodu bądź migracje, zagrażając podstawowym potrzebom egzystencjalnym wspólnot lokalnych i całych narodów. W skrajnym przypadku mogą przyczynić się do destabilizacji politycznej, a nawet konfliktu międzynarodowego. Co istotne, ze zmianami klimatu łączy się problem nierówności i niepewności ich występowania. Niektóre państwa mogą być bowiem nimi bardziej dotknięte od pozostałych, mimo że ich historyczny wkład w emisję gazów cieplarnianych był nieznaczny. Zarazem skala i czas zmian klimatu są trudne do doprecyzowania, co wymaga podejmowania decyzji politycznych w warunkach niepewności.

Próba odpowiedzi społeczności międzynarodowej na to globalne wyzwanie została podjęta już w 1992 roku, kiedy ponad 190 państw przyjęło Ramową Konwencję Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (United Nations Framework Convention on Climate Change – UNFCCC), tworzącą punkt wyjścia dla międzynarodowego reżimu zmian klimatu. Reżim ten, systematycznie

rozwijany i wzmacniany, zakłada zatrzymanie antropogenicznej zmiany klimatu na poziomie nieprzekraczającym 2°C powyżej poziomu sprzed epoki przedindustrialnej. Cel ten oznacza konieczność głębokiej transformacji gospodarek i odejścia od modelu rozwojowego, opartego na spalaniu węglowodorów, na rzecz modelu niskoemisyjnego – opartego na efektywności energetycznej, racjonalnej konsumpcji oraz adaptacji do antycypowanych zmian klimatu. Całość kształtu aktywności państwa w tym zakresie na poziomie centralnym i lokalnym określić należy polityką klimatyczną. Polityka ta kształtowana jest na podstawie uwarunkowań o charakterze wewnętrznym oraz zewnętrznym i ze względu na swój zakres niesie poważne konsekwencje dla dóbr publicznych. W rezultacie polityka klimatyczna może stać się obszarem konfliktu politycznego, wynikającego z naruszenia dotychczasowych, ugruntowanych interesów sektorowych.

Celem badawczym niniejszej publikacji jest pogłębiona analiza procesu kreowania i realizacji polityki klimatycznej Norwegii. Zakłada ona wskazanie narodowych uwarunkowań działań na rzecz klimatu, a następnie zbadanie ich przełożenia na aktywność międzynarodową państwa. Wybór Norwegii został spowodowany interesującym, według autorki, pytaniem o to, w jaki sposób formułowana i prowadzona jest polityka klimatyczna w państwie wysokorozwiniętym, o skonsolidowanej formie demokracji i wysokich aspiracjach w obszarze ochrony środowiska, które zarazem oparło swój model rozwojowy na eksporcie ropy i gazu.

Rozważania mają na celu ukazanie procesu politycznego, czynników warunkujących, ram instytucjonalno-prawnych oraz strategii i narzędzi realizacji przyjętych priorytetów norweskiej polityki klimatycznej. Założeniem badawczym jest ukazanie zmiennych zależnych i niezależnych norweskiej polityki klimatycznej. Podmiotem badań są przede wszystkim organy państwowe (rząd z podległymi mu agendami, parlament, władze lokalne), ale również partie polityczne oraz organizacje i grupy społeczne (formalne i nieformalne). Procesualny charakter badań pokazuje przede wszystkim ewolucję założeń norweskiej polityki klimatycznej na przestrzeni trzech dekad, z uwzględnieniem ich ciągłości i zmiany. Ważnym obszarem badań pozostają procesy regionalne i międzynarodowe wpływające na norweską politykę klimatyczną. Analiza obejmuje więc zarówno uwarunkowania polityczne, gospodarcze i społeczne, co ma na celu ukazanie kompleksowego charakteru pola badawczego.

Punktem wyjścia dla rozważań jest rok 1987, kiedy Światowa Komisja ds. Środowiska i Rozwoju (World Commission on Environment and Development), pod przewodnictwem norweskiej premier Gro Harlem Brundtland, opublikowała raport pt. *Nasza wspólna przyszłość* (Our Common Future)¹. Raport komisji

¹ Our Common Future. Report of the World Commission on Environment and Development, United Nations 1987, <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> [dostęp: 20.05.2018].

jest kluczowy dla narracji pracy z trzech powodów: po pierwsze definiuje on koncepcję zrównoważonego rozwoju, która tworzy ramy conceptualne rozprawy; po drugie, jako pierwszy dokument o tak znacznym wydźwięku międzynarodowym, określa zagrożenia związane z antropogenicznymi zmianami klimatu; po trzecie stanowi bezpośredni bodziec dla rozpoczęcia przez Norwegię działań na rzecz klimatu. Za cezurę końcową przyjęto rok 2017, w którym obchodzono 30. rocznicę powstania koncepcji zrównoważonego rozwoju, a zarazem stawiący koniec czteroletniej kadencji rządu Erny Solberg.

W opracowaniu przyjęto następujące hipotezy badawcze:

1. Polityka klimatyczna zajmuje istotne miejsce w agendzie politycznej Norwegii, chociaż została ona podporządkowana imperatywowi rozwoju gospodarczego opartego na wydobywaniu ropy i gazu.
2. O ciągłości celów i realizacji norweskiej polityki klimatycznej decyduje szeroki, partyjny konsensus polityczny.
3. Istotny wpływ na ośrodki decyzyjne ma otoczenie gospodarcze systemu politycznego, natomiast oddziaływanie organizacji pozarządowych jest ograniczone.
4. Zasady i instrumenty norweskiej polityki klimatycznej mają na celu realizację tradycyjnych założeń polityki zagranicznej państwa, jak solidaryzm i internacjonalizm oraz odgrywanie roli „ekologicznego lidera”.
5. W XXI w. norweska polityka klimatyczna ulega procesowi uwspólnotowania w ramach Unii Europejskiej.

Dla weryfikacji powyższych hipotez zostały skonstruowane szczegółowe pytania badawcze:

1. Jakie podmioty w największym stopniu wpływały na kształt norweskiej polityki klimatycznej?
2. Jaka jest zależność pomiędzy norweską polityką energetyczną i klimatyczną państwa?
3. Jakie osie podziałów politycznych powstały podczas tworzenia zasad polityki klimatycznej Norwegii?
4. Jak przebiegał proces instytucjonalizacji polityki klimatycznej w Norwegii?
5. Jakie były uwarunkowania stanowiska rządu norweskiego podczas negocjacji klimatycznych w ramach UNFCCC?
6. W jakich obszarach norweska polityka klimatyczna realizuje cele zrównoważonego rozwoju?

Analiza problemu badawczego została oparta na następujących założeniach:

1. Polityka klimatyczna stanowi próbę realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju, gdyż zakłada z jednej strony równoważenie interesów na linii człowiek-gospodarka-natura, a z drugiej solidarność międzynarodową i solidarność międzypokoleniową.

2. Polityka klimatyczna w większości państw zasadniczo różni się od innych polityk sektorowych państwa ze względu na wysokie koszty polityczne jej prowadzenia wynikające z: konieczności antagonizowania tradycyjnych grup interesu, podejmowania decyzji ograniczających konsumpcję jednostkową i rozbieżności czasowej pomiędzy nakładami a zyskami.
3. W Norwegii proces kształtowania polityki klimatycznej warunkowany był takimi charakterystycznymi cechami jej systemu politycznego jak konsensualizm, inkluzja i deliberacja.
4. Norwegia jest państwem o wysokiej społecznej świadomości ekologicznej i istotnym miejscu ochrony środowiska w agendzie politycznej.

Analiza problemu badawczego, według ram przyjętych w pierwszym założeniu, została przeprowadzona w oparciu o koncepcję zrównoważonego rozwoju. Zakłada ona konieczność równoważenia imperatywów społecznych, gospodarczych i ekologicznych zgodnie z obecnymi potrzebami ludzkości, jednak bez ograniczania przyszłym pokoleniom możliwości do zaspokojenia swoich potrzeb².

Metodologicznie połączenie badań procesów gospodarczych, przyrodniczych i społecznych podważa wcześniejsze podejście sektorowe, tworząc nową płaszczyznę interdyscyplinarnych analiz rozwojowych. Dzięki takiemu ujęciu poszerzeniu uległ krąg obszarów badawczych, ale również ich wzajemne współzależności. Należy pamiętać, iż procesy przyrodnicze, społeczne i ekonomiczne nie pozostają w homeostatycznej równowadze, lecz częściej w konflikcie, a proces harmonizowania relacji między nimi jest trudny do osiągnięcia i wymaga zaangażowania politycznego³.

Z tego też względu badania nad zrównoważonym rozwojem podejmowane są przede wszystkim w obrębie nauk społecznych, zwłaszcza ekonomii, nauk o polityce i socjologii, natomiast w mniejszym stopniu kwestie te stanowią przedmiot zainteresowania przyrodoznawstwa. W pierwszym etapie dyskusji o nowych formach rozwojowych dominowały niewątpliwie rozważania ekonomiczne, czego dowodzą np. koncepcje wzrostu zerowego⁴ oraz dobrobytu globalnego⁵, które miały podważać istniejącą ścieżkę rozwojową. To właśnie ekonomiści zwrócili uwagę na mankamenty funkcjonowania rynku (*market failure*), polegające na niewłączaniu do rachunku ekonomicznego kosztów

² *Ibidem*.

³ E. Rokicka, W. Woźniak, *W kierunku zrównoważonego rozwoju. Koncepcje, interpretacje, konteksty*, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2016, s. 10.

⁴ H. Daly, *Beyond Growth. The Economics of Sustainable Development*, Beacon Press, Boston 1996. Obecnie: A. Barrett, *Stability of Zero-growth Economics Analysed with a Minskyan Model*, „Ecological Economics” 2018, Vol. 146, s. 228–239.

⁵ M. Bernstam, *The Wealth of Nations and the Environment*, „Population and Development Review” 1990, Vol. 16, s. 333–373.

społecznych i ekologicznych określanych mianem kosztów zewnętrznych (*externalities*)⁶. Jednocześnie jednak zdiagnozowali narzędzia mające przeciwdziałać temu zjawisku, takie jak zasada „zanieczyszczający płaci”, „zasada przezorności” czy planowania długookresowego, które zostały przez większość państw uznane za podstawę ich polityk ochrony środowiska⁷.

Wraz z postępującą degradacją przyrody, powolnym postępowaniem w kwestii zwalczania biedy i dysproporcji oraz brakiem wiążących porozumień międzynarodowych, które przeciwdziałałyby negatywnym trendom, większa rola badawcza przypadła naukom o polityce oraz socjologii. Refleksję budziły społeczne formy zarządzania środowiskiem. Na uwagę zasługują prace noblistki Elinor Ostrom, która w duchu pluralizmu metodologicznego oraz kierując się teorią nowego instytucjonalizmu z uwzględnieniem perspektywy politologicznej, podjęła temat zarządzania dobrami wspólnej puli (*common-pool resources*)⁸. W centrum zainteresowania znalazły się również kwestie zarządzania w perspektywie długookresowej (James Meadowcroft)⁹, wpływu systemu politycznego (Paul Steinberg)¹⁰ czy wielości zaangażowanych podmiotów politycznych i społecznych (Ann Dale)¹¹. Wielu autorów skoncentrowało się również na roli organizacji międzynarodowych i globalnym zarządzaniu (Hannah Stoddart, Ingrid Boas i in.)¹².

Interdyscyplinarność koncepcji implikuje zarazem pluralizm badawczy w kwestii podmiotowej, gdyż do analiz włączone zostaje państwo i jego instytucje, podmioty gospodarcze, społeczeństwo obywatelskie, wspólnoty lokalne i ekosystemy, co znajduje odzwierciedlenie w niniejszej pracy. Pluralizm

⁶ A. Rezai et al., *Global Warming and Economic Externalities*, „Economic Theory” 2012, Vol. 49, No. 2, s. 329–350; F. Jöst, M. Quaas, *Environmental and Population Externalities*, „University of Heidelberg Discussion Paper Series” 2006, No. 427.

⁷ J. Alder, D. Wilkinson, *Environmental Principles*, [w:] *Environmental Law and Ethics*, red. J. Alder, D. Wilkinson, MacMillan 1999, s. 146–187.

⁸ E. Ostrom, *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Actions*, Cambridge University Press, Cambridge 1990.

⁹ J. Meadowcroft, *What about the Politics? Sustainable Development, Transition Management, and Long Term Energy Transitions*, „Policy Sciences” 2009, Vol. 42, No. 4, s. 323.

¹⁰ P. Steinberg, *Welcome to the Jungle: Policy Theory and Political Instability*, [w:] *Comparative Environmental Politics. Theory, Practice, and Prospects*, red. P. Steinberg, Stacy VanDeveer, PIT Press, Cambridge–London 2012, s. 255–284.

¹¹ A. Dale, *The Politics of Sustainable Development*, [w:] *Introduction to Sustainable Development Vol. 1*, red. D. Bell, Y. Cheung, EOLSS Publishers, s. 236–256.

¹² *A Pocket Guide to Sustainable Development Governance*, red. H. Stoddart, Commonwealth Secretariat, London 2011; I. Boas, F. Biermann, N. Kanie, *Cross-sectoral Strategies in Global Sustainability Governance: Towards a Nexus Approach*, „International Environmental Agreements: Politics, Law & Economics” 2016, Vol. 16, No. 3, s. 449–464.

przedmiotowy wynika natomiast z samego postulatu równoważenia strefy gospodarczej, społecznej i środowiskowej. Należy zarazem podkreślić, że poprzez swój uniwersalny charakter i metodologiczną inkluzywność koncepcja zrównoważonego rozwoju stała się rodzajem paradygmatu rozwojowego obowiązującego w skali globalnej. Nie ma bowiem innej szerokiej perspektywy, łączącej problemy środowiska z problemami społecznymi i gospodarczymi, tak jednoznacznie uznanej zarówno przez społeczność międzynarodową, jak i środowiska naukowe.

Za paradygmat należy uznać za Andrew Heywoodem „zestaw wzajemnie powiązanych zasad, doktryn i teorii, które pomagają ustrukturyzować proces dociekań intelektualnych”¹³. Natomiast należy mieć świadomość, że te swoiste ramy intelektualne oparte na wartościach, teoriach i założeniach, stanowią rodzaj „typów idealnych”. Zrównoważony rozwój jest więc pewną wizją preferowanego układu relacji społecznych, a nie ich rzeczywistą realizacją.

Odwołując się bezpośrednio do rozważań Thomasa Kuhna warto mieć również na uwadze jego obserwację, która dotyczy odmienności funkcjonowania paradygmatów w obszarach różnych dziedzin wiedzy¹⁴. Według tego autora nauki przyrodnicze są zawsze zdominowane przez jeden paradygmat np. teorię ewolucji Darwina czy teorię względności Einsteina. Natomiast w ramach nauk politycznych bądź szerzej społecznych, mamy do czynienia z pluralizmem konkurujących ze sobą paradygmatów, często opartych na ideologiach politycznych, takich jak liberalizm, konserwatyzm, socjalizm czy feminizm. Zrównoważony rozwój, jako paradygmat łączący nauki przyrodnicze z naukami społecznymi, oparty jest więc na komponencie statycznym, wynikającym z praw fizyki i biologii, oraz dynamicznym, pozwalającym na przyjęcie wielości perspektyw badawczych.

Ważne narzędzia eksplanacyjne dla lepszego rozumienia kwestii percepcji zmian klimatu i chęci podjęcia działań w tym zakresie przyniósł konstruktywizm społeczny. Skupia się on bowiem na relacji „agent-struktura”, czyli wzajemnie konstytuujących i determinujących się jednostkach¹⁵ – zarówno w wymiarze materialnym, jak i pozamaterialnym. Badania konstruktywistyczne są w stanie przynieść odpowiedzi na dość elementarne pytania, które dotyczą samego procesu włączania zmian klimatu czy integralności ekologicznej, do katalogu żywotnych interesów państw, obok władzy i potęgi¹⁶. Mary Pettenger

¹³ A. Heywood, *Politologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 28.

¹⁴ T. Kuhn, *Struktura rewolucji naukowych*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 2011, s. 10.

¹⁵ A. Wendt, I. Shapiro, *The Misunderstood Promise of Realist Social Theory*, [w:] *Contemporary Empirical Theory*, red. K. Monroe, University of California Press, Berkeley–Los Angeles–London 1997, s. 175.

¹⁶ P. Haas, *When Does Power Listen to Truth? A Constructivist Approach to the Policy Process*, „Journal of European Public Policy” 2004, Vol. 11, No. 4, s. 569–592.

twierdzi, że konstruktywizm pozwala zrozumieć, w jaki sposób doszło do pojawienia się określonych znaczeń oraz ich umiejscowienia, gdy inne zostały pominięte¹⁷. Samo rozumienie tak fundamentalnych kwestii, do których należą zrównoważony rozwój oraz tzw. historyczna odpowiedzialność państw Północy, jest różne wśród różnych aktorów, co następnie znajduje swoją manifestację w negocjacjach klimatycznych.

Odnosząc się do siatki pojęciowej warto również wskazać na pojawiające się odniesienia do koncepcji „reżimu międzynarodowego” rozumianego za Markiem Pietrasiem jako „zespół norm i innych form instytucjonalnych o określonym stopniu trwałości, umożliwiających kooperacyjne zachowania państw na podstawie wspólnie uzgodnionych wzorców”¹⁸. Termin ten wykorzystywany jest przede wszystkim dla analizy aktywności międzynarodowej Norwegii i stanowi zdaniem autorki najbardziej adekwatne narzędzie eksplanacyjne, przy pełnej świadomości, że możliwe jest zastosowanie innych koncepcji częściowych stosunków międzynarodowych. W pracy znajdują się również nawiązania do „modernizacji ekologicznej”, która zakłada przede wszystkim nacisk na transformację ekologiczną współczesnych państw w wymiarze technologicznym. Powszechnie wykorzystywane jest również określenie „zmiany klimatu”, a nie „ocieplenie klimatu”. Ma ono wskazywać, iż – zgodnie z przewidywaniami Międzyrządowego Zespołu ds. Zmian Klimatu – globalnie klimat będzie ocieplał się, natomiast w pewnych obszarach może dojść do jego ochłodzenia.

Badana problematyka ma charakter wieloaspektowy, ale zarazem uznaje politykę klimatyczną państwa jako odrębną całość, co determinuje dobór metod badawczych. Odnosząc się do typologii wprowadzonej przez Andrzeja Chodubskiego, praca opiera się w największej mierze na metodzie systemowej¹⁹. Polityka klimatyczna traktowana jest bowiem jako odrębny podsystem aktywności państwa, przetwarzający bodźce płynące z innych podsystemów oraz otoczenia wewnętrznego i zewnętrznego. Najmocniej powiązana jest ona z podsystemem polityki energetycznej. Do otoczenia wewnętrznego zaliczone zostały podmioty i procesy związane z sektorem wydobywczym państwa oraz podmioty społeczne, takie jak organizacje pozarządowe, wysyłające swoje konkretne poparcia i żądania. Natomiast otoczenie zewnętrzne odnosi się do wpływu międzynarodowego reżimu zmian klimatu, zarówno w wymiarze

¹⁷ M. Pettenger, *Introduction: Power, Knowledge and the Social Construction of Climate Change*, [w:] *The Social Construction of Climate Change: Power, Knowledge, Norms, Discourses*, red. M. Pettenger, Ashgate Publishing, Hampshire 2007, s. 11.

¹⁸ M. Pietraś, *Międzynarodowy reżim zmian klimatu*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011, s. 31.

¹⁹ A. Chodubski, *Wprowadzenie do badań politologicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2004, s. 126.

regionalnym UE, jak i państw nordyckich, które modyfikują kształt działań narodowych poprzez sprzężenia zwrotne. Konsekwentne zastosowanie metody systemowej znalazło swoje odzwierciedlenie w strukturze pracy.

Proces badawczy wymagał również zastosowania metod pomocniczych. W rozdziale czwartym i piątym, poświęconym ewolucji norweskiej polityki klimatycznej od 1987 r. i stanowisku partii politycznych, przyjęta została metoda historyczno-porównawcza, pozwalająca określić genezę zjawisk politycznych oraz ich wzajemne powiązanie strukturalne, a także metoda decyzyjna, wyjaśniająca procesy zachodzące w ramach ośrodka decyzyjnego. Istotna była również metoda instytucjonalno-prawna, szczególnie w części poświęconej instytucjonalnemu wymiarowi norweskiej polityki klimatycznej oraz w części odnoszącej się do prawnych uregulowań funkcjonowania sektora ropy i gazu oraz Funduszu Emerytalnego. Pomocne okazały się również ujęcia ilościowe zastosowane w trzeciej części książki, jak i jakościowe – widoczne w części czwartej. Natomiast część piąta w największym stopniu wykorzystuje metodę porównawczą (analogii) – głównie modelu wzorca. Generalnie pomocne były również metody empiryczne opierające się na obserwacji i opisie określonych zjawisk, metody ogólnologiczne (analiza, synteza oraz rozumowanie dedukcyjne bądź indukcyjne) oraz metoda czynnikowa.

Dla jasności wyводу skonstruowany został zintegrowany model badań polityki klimatycznej, który może znaleźć swoją praktyczną aplikację również w przypadku innych państw. Główny postulat badawczy zakłada konieczność określenia wewnętrznych czynników warunkujących w trzech wymiarach:

- 1) politycznym (charakter systemu politycznego, stanowisko głównych aktorów sceny politycznej oraz grup interesu, konsensus partyjny w kwestii celów i środków polityki klimatycznej, czynnik instytucjonalny, regionalny i lokalny wymiar zmian klimatu);
- 2) gospodarczym (model rozwoju gospodarczego, polityka energetyczna ze szczególnym uwzględnieniem emisji CO₂ *per capita*, dynamika rozwoju energii odnawialnej, zastosowane narzędzia ekonomiczne i technologiczne);
- 3) społecznym (społeczna percepcja zmian klimatu, miejsce zmian klimatu w dyskursie publicznym, siła oddziaływania ruchu ekologicznego oraz organizacji społecznych, zaangażowanie środowisk naukowych, znaczenie grup podważających antropogeniczny charakter zmian klimatu).

Następnie w postępowaniu badawczym możliwe jest przejście do analizy ostatniego wymiaru

- 4) międzynarodowego (miejsce w systemie międzynarodowym, model polityki zagranicznej, stanowisko w ramach międzynarodowego reżimu zmian klimatu, preferowane koalicje i bloki regionalne).

Mimo że model ten opiera się na państwocentrycznym widzeniu rzeczywistości, zakłada istnienie silnych powiązań o charakterze transnarodowym, które powinny zostać poddane analizie podczas każdego etapu badawczego, wskazując na znaczenie gry wielopoziomowej. Przyjęcie powyższego modelu badań ma swoje przełożenie w konstrukcji pracy. Zgodnie z celami merytoryczno-metodologicznymi rozprawa ma charakter problemowy z zachowaniem porządku chronologicznego.

Książka została podzielona na pięć części, z czego pierwsza stanowi ramy teoretyczno-konceptualne, a pozostałe odnoszą się do poszczególnych wymiarów norweskiej polityki klimatycznej. W rozdziale pierwszym analizie został poddany proces rozwoju domeny ekologicznej współczesnych państw – ze szczególnym uwzględnieniem koncepcji zrównoważonego rozwoju – zarówno w ujęciu teoretycznym, jak i empirycznym. Kolejny rozdział podejmuje problematykę istoty polityki klimatycznej współczesnych państw z uwzględnieniem perspektywy zarówno wewnętrznej, jak i międzynarodowej. Rozważania koncentrują się na charakterystyce polityki klimatycznej jako polityki sektorowej, ale również na wyzwaniach natury politycznej, związanych z jej formułowaniem i wdrażaniem. Badania odniosły się również do możliwości interpretacyjnych problemów polityki klimatycznej z perspektywy koncepcji reżimu międzynarodowego.

W części drugiej omówiony został polityczny wymiar norweskiej polityki klimatycznej. Autorka rozpoczęła rozważania (rozdział trzeci) od wyodrębnienia poszczególnych etapów kształtowania stanowiska Norwegii w kwestii redukcji emisji gazów cieplarnianych w kraju i za granicą. Następnie przeanalizowano propozycje norweskich partii parlamentarnych w kwestii polityki klimatycznej, ze szczególnym uwzględnieniem wspólnej platformy pogłądowej w tej kwestii (rozdział czwarty). Natomiast rozdział szósty stanowi bezpośrednie odniesienie do znaczenia zmieniającej się roli Arktyki dla interesów geopolitycznych Norwegii, w tym również celów polityki klimatycznej. W centrum zainteresowania znalazły się kluczowe obszary, takie jak Morze Barentsa, Svalbard i Lofoty. Swoiste zamknięcie tego obszaru badań stanowi ocena aktywności władz lokalnych w obszarze walki ze zmianami klimatu.

Kolejna, trzecia część książki, ma na celu wyjaśnienie uwarunkowań gospodarczych norweskiej polityki klimatycznej. Punkt wyjścia dla analizy stanowi ogólny model rozwoju gospodarczego państwa, ze szczególnym uwzględnieniem jego polityki energetycznej. Zostaje również podjęta próba charakterystyki wielkości i struktury emisji gazów cieplarnianych Norwegii (rozdział szósty). Jest to istotne dla dalszego wywodu, gdyż bezpośrednio warunkuje narzędzia ekonomiczne i technologiczne polityki klimatycznej, co jest przedmiotem badań w rozdziale ósmym. Rozdział siódmy podnosi natomiast kluczową

kwestię historii, rozwoju i znaczenia sektora ropy i gazu. W tym miejscu wyjaśniono dwie kluczowe kwestie, a mianowicie stopień realizacji zamierzeń polityki klimatycznej przez państwową firmę Statoil oraz włączenie problemów zmian klimatu jako wytycznych w zarządzaniu Funduszem Emerytalnym.

Część czwarta została natomiast poświęcona rozważaniom o społecznym wymiarze norweskiej polityki klimatycznej. Kontekst ten jest istotną zmienną zależną, warunkującą wybory decydentów. Punktem wyjścia badań jest percepcja przez społeczeństwo norweskie problemu zmian klimatu, jak również społeczna ocena wysiłków władz w obszarze polityki klimatycznej dokonana w rozdziale dziewiątym. Jako trzy kluczowe kanały kształtowania publicznego dyskursu w kwestii zmian klimatu uznano badania naukowe, media oraz organizacje społeczne. Tym ostatnim poświęcony został odrębny rozdział dziesiąty, który odnosi się do organizacji pozarządowych o charakterze ekologicznym, jak np. Bellona oraz profilowanych, w tym Klimarealistene (czyli sceptyków tezy o antropogenicznym charakterze zmian klimatu), do międzynarodowego ruchu ekologicznego oraz innych organizacji istotnych dla norweskiego życia publicznego.

Natomiast część piąta wskazuje na uwarunkowania międzynarodowe. Jako trzy płaszczyzny analizy przyjęto negocjacje międzynarodowe prowadzone przez strony Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (rozdział jedenasty), oddziaływanie UE oraz państw nordyckich (rozdział dwunasty). W każdym przypadku zostały zdefiniowane bodźce zewnętrzne, ale również norweska odpowiedź na nie. Szczególną uwagę przywiązano do dwóch płaszczyzn norweskiego oddziaływania w skali międzynarodowej: inicjatyw związanych z wyłesieniem oraz w obszarze energii. W tej części dokonano również oceny skuteczności międzynarodowych instrumentów polityki klimatycznej Norwegii.

Aktualność oraz zasięg przyjętego pola badawczego wymagały zapoznania się z dotychczasowymi kierunkami badań w ramach norweskiej polityki klimatycznej. Norweskie badania nauk społecznych w kwestii zmian klimatu stoją niewątpliwie na wysokim poziomie, jednak są stosunkowo wąskie w porównaniu do osiągnięć innych obszarów wiedzy. Ich intensyfikacja nastąpiła dopiero na początku XXI w., kiedy środowisko naukowe zauważyło lukę w badaniach nad społecznymi konsekwencjami decyzji politycznych i gospodarczych państwa.

Obecnie funkcjonuje kilkanaście akademickich zespołów badawczych, które podejmują wieloaspektowe badania nad klimatem. Reprezentują je przede wszystkim duże ośrodki naukowe, takie jak Oslo, Bergen czy Trondheim²⁰. Na

²⁰ *Norwegian Climate Research. An Evaluation*, The Research Council of Norway – Division for Energy, Resources and the Environment, Oslo 2012, s. 27.

Uniwersytecie w Oslo działa Centrum Badań Ekonomicznych im. Ragnara Frischa zajmujące się gospodarką zmian klimatu; Centrum Międzynarodowych Badań nad Klimatem i Środowiskiem (CICERO) – podejmujące badania interdyscyplinarne; Wydział Socjologii i Geografii – podnoszący problemy wrażliwości, adaptacji i transformacji społecznej, oraz Grupa Zasobów Naturalnych, koncentrująca się na krajowym i międzynarodowym zarządzaniu surowcami. Wśród jednostek stołecznych wyróżniają się także dwa wydziały Norweskiego Uniwersytetu Biologicznego: Wydział Ekologii i Zarządzania Zasobami Naturalnymi oraz Międzynarodowych Studiów nad Środowiskiem i Rozwojem. Szerokie badania (głównie z zakresu nauk ścisłych) podejmowane są również na Uniwersytecie w Bergen oraz na Norweskim Uniwersytecie Nauki i Technologii w Trondheim (NTNU).

Wśród ośrodków pozaakademickich należy wymienić przede wszystkim Instytut Fridtjofa Nansena, działający od 1958 r. *think tank*²¹, zajmujący się poza kwestiami arktycznymi również międzynarodową polityką ochrony środowiska, oraz Instytut Badań nad Pokojem w Oslo (Peace Research Institute Oslo – PRIO), badający m.in. wpływ zmian klimatu na konflikty zbrojne. Działalność ekspercka i analityczna podejmowana jest również przez norweskie organizacje pozarządowe, takie jak Bellona oraz ZERO (Zero Emission Resource Organisation). W ostatnich latach powstało również kilkanaście centrów doskonalenia wiedzy, które stanowią najczęściej przejaw współpracy pomiędzy kilkoma ośrodkami np. The Norwegian Centre for Climate Services oraz Bjerknes Centre for Climate Research.

Norwescy naukowcy, reprezentujący nauki społeczne, skupiają się w swoich analizach przede wszystkim na lokalnych i narodowych problemach zmian klimatu, takich jak konsumpcja i turystyka, polityka energetyczna i gospodarka niskoemisyjna (Norweskie Biuro Statystyczne), transport (Instytut Polityki Transportowej) oraz krajowa polityka klimatyczna (Instytut Fridtjofa Nansena). Problemy polityki klimatycznej UE, instrumenty polityki państwa, jak również instytucjonalny wymiar i efektywność międzynarodowych regulacji prawnych, znajduje się w centrum zainteresowania badaczy z CICERO. Generalnie dominującą dyscypliną badań pozostaje ekonomia, widoczny jest wkład nauk o polityce, natomiast antropologia, historia oraz socjologia mają stosunkowo najślabszy zakres oddziaływania²².

²¹ Zespół specjalistów zajmujący badaniami i analizami dotyczącymi spraw publicznych.

²² Warto zauważyć, iż zdecydowana większość badań finansowana jest ze źródeł publicznych przez Norweską Radę Badań, która prowadzi ramowe projekty badawcze nad zmianami klimatu i ich konsekwencjami: NORKLIMA (2004–2013) oraz KLIMA-FORSK (2013–2023), a także programy dedykowane energii RENERGI (2004–2012) oraz ENERGIX (2013–2022).

Ważny obszar norweskiej aktywności naukowej dotyczy badań polarnych. W kraju istnieją wyspecjalizowane jednostki naukowe, do których należą Norweski Instytut Polarny, Norweska Akademia Badań Polarnych położona na Svalbardzie czy Instytut Fridtjofa Nansena, które integrują badaczy obszaru i prowadzą zaawansowane projekty o charakterze międzynarodowym. Coraz bardziej widoczne są również projekty prowadzone na Uniwersytecie Nauk Stosowanych Samów, podejmujące problem adaptacji do zmian klimatu przez ludy tubylcze.

Analiza głównych kierunków badań norweskiej polityki klimatycznej stanowiła fazę wstępną do pogłębionego przeglądu literatury przedmiotu. Ważnym etapem w postępowaniu badawczym była analiza źródeł pierwotnych. Badaniom zostały poddane oficjalne materiały i dokumenty norweskich instytucji publicznych, przede wszystkim rządu i parlamentu tj. ustawy, rozporządzenia, koncepcje, a także plany polityki klimatycznej i energetycznej oraz strategię i raporty (tzw. białe księgi). Przydatne okazały się również stanowiska Ministerstwa Klimatu i Środowiska oraz Ministerstwa Ropy i Energii. Badania z zakresu międzynarodowej polityki klimatycznej oparto na dorobku prawnym ONZ w zakresie zmian klimatu, przede wszystkim Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu wraz z uzupełniającymi ją aktami, takimi jak Protokół z Kioto czy Porozumienie paryskie²³. Uwzględniono również akty normatywne UE z zakresu polityki klimatyczno-energetycznej tj. komunikaty Komisji Europejskiej, dyrektywy i rozporządzenia.

W publikacji wykorzystano raporty agencji i instytucji państwowych, przemówienia i deklaracje norweskich polityków oraz strategię koncernu naftowego Statoil. Badania danych statystycznych przeprowadzono na podstawie opracowań Norweskiego Biura Statystycznego (nor. Statistisk sentralbyrå), Międzynarodowej Agencji Energii, Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) oraz Rady Nordyckiej.

Wiele ciekawych publikacji poświęconych problemowi zmian klimatu i polityce klimatycznej Norwegii zaczerpnięto z czasopism naukowych, takich jak: „Climate and Development”, „Climate Policy”, „Environmental Politics”, „Global Environmental Change”, „International Environmental Agreements”, „Journal of Environment and Development”, „Organization and Environment”, „Scandinavian Political Studies” czy „West European Politics”. Wśród dorobku międzynarodowego na uwagę zasługują opracowania przygotowane przez Nordycką Radę Ministrów oraz poszczególnych badaczy, którzy wykorzystywali przykład Norwegii przede wszystkim do ujęć komparatystycznych, skupiając

²³ Autorka przyjęła pisownię „Protokół z Kioto” oraz „Porozumienie paryskie”, wskazując w ten sposób, iż w książce traktuje je nie jako nazwy zwyczajowe, lecz oficjalne.

się na polityce energetycznej lub samej implementacji koncepcji zrównoważonego rozwoju (John Dryzek)²⁴.

Kilku autorów odniosło się bezpośrednio do polityki klimatycznej Norwegii z różnych perspektyw. Marianne Ryghaug i Thomas Skjølsvold podjęli problem komunikacji zmian klimatu w Norwegii²⁵, Steinar Andresen i Shardul Agrawala skoncentrowali się na międzynarodowej polityce klimatycznej Norwegii²⁶, a Anne Sydnies, Eivind Hovden oraz Gard Lindseth dokonali analizy jej ewolucji w wymiarze wewnętrznym i zewnętrznym²⁷. Należy odnieść się również do autorów, którzy podjęli problem poszczególnych instrumentów polityki klimatycznej Norwegii, jak Camilla Bretteville i Guri Bang Søvting²⁸.

Pośród dorobku polskich badaczy pomocne okazały się prace poświęcone problematyce bezpieczeństwa energetycznego i ekologicznego oraz zmian klimatu Krzysztofa Książopolskiego²⁹, Tomasza Młynarskiego³⁰, Beaty Molo³¹ oraz Marka Pietrasia³². Książka ostatniego autora, poświęcona międzynarodowemu

²⁴ J. Dryzek et al., *Green States and Social Movements. Environmentalism in the United States, United Kingdom Germany, and Norway*, Oxford University Press, Oxford 2003.

²⁵ M. Ryghaug, T. Skjølsvold T., *Climate Change Communication in Norway*, [w:] *Oxford Research Encyclopedia of Climate Science*, red. H. von Storch, Oxford University Press, New York 2016, DOI: 10.1093/acrefore/9780190228620.013.453.

²⁶ S. Andresen, Sh. Agwala, *Leaders, Pushers and Laggards in the Making of the Climate Change Regime*, „Global Environmental Change” 2002, Vol. 12, No. 1, s. 4151.

²⁷ A. Sydnies, *Norwegian Climate Policy: Environmental Idealism and Economic Realism*, [w:] *Politics of Climate Change. A European Perspective*, red. T. O’Riordan, J. Jäger, Routledge, London 1996, s. 268–297; E. Hovden, G. Lindseth, *Discourses in Norwegian Climate Policy: National Action or Thinking Globally?*, „Political Studies” 2004, Vol. 52, s. 63–81.

²⁸ C. Bretteville, G. Søvting, *From Taxes to Permits? The Norwegian Climate Policy Debate*, „Center for International Climate and Environmental Research Report” 2000, No. 6, s. 1–15.

²⁹ K. Książopolski, *The Impact of Securitization and Economization of Security on the Establishment of an International Climate Protection Regime*, „e-Politikon” 2013 (numer specjalny *Klimat i Polityka*), nr 7, s. 35–53.

³⁰ T. Młynarski, *Europejski system handlu uprawnieniami do emisji. Między ekologią a ekonomią*, „Kultura i Polityka” 2014, nr 15, s. 98–108.

³¹ B. Molo, *Implikacje zagrożeń ekologicznych ze szczególnym uwzględnieniem wpływu zmian klimatycznych na bezpieczeństwo międzynarodowe*, [w:] *Czynniki stabilizacji i destabilizacji w stosunkach międzynarodowych na początku XXI wieku. Księga pamiątkowa poświęcona Profesorowi Lubomirowi Zyblikiewiczowi*, red. I. Stawowy-Kawka, Kraków 2009, s. 429–441.

³² M. Pietraś, *Bezpieczeństwo ekologiczne w Europie. Studium politologiczne*, Wyd. UMCS, Lublin 2000.

reżimowi zmian klimatu, była szczególnie istotna podczas badań międzynarodowego wymiaru norweskiej polityki klimatycznej³³.

Dla ukazania problematyki norweskiej wykorzystano m.in. publikacje Ryszarda Czarnego, który przeprowadził pogłębioną ocenę stosunków politycznych i gospodarczych w regionie nordyckim, w tym również odniósł się bezpośrednio do problemów energetyczno-klimatycznych Norwegii³⁴. Ważną inspiracją były prace dotyczące problemów systemu politycznego Norwegii: Andrzeja Kubki, który dokonał analizy z perspektywy podziałów socjopolitycznych³⁵, Joachima Osińskiego³⁶ w wymiarze instytucjonalno-prawnym czy Włodzimierza Anioła – w odniesieniu do modelu nordyckiej modernizacji³⁷. Ważny wkład wnieśli również badacze prezentujący problemy norweskie z różnych perspektyw badawczych np. Michał Łuszczuk³⁸, Wojciech Nowiak³⁹ oraz Magdalena Tomala⁴⁰.

Praca powstała jako rezultat badań przeprowadzonych podczas staży naukowych w Norwegii oraz konsultacji w ośrodkach krajowych. Autorka zwraca się do wszystkich, którzy przyczynili się do nadania jej ostatecznego kształtu, w szczególności do pracowników Uniwersytetu Łódzkiego oraz Norweskiego Uniwersytetu Nauki i Technologii w Trondheim. W szczególności chciałabym podziękować Pani Profesor Alicji Stępień-Kuczyńskiej za nieustanne wsparcie, Pani Profesor Beacie Molo za cenne uwagi recenzyjne oraz moim najbliższym – Rodzicom, Siostrze, a przede wszystkim Mężowi i Córce za codzienną pomoc i wielką radość.

³³ *Idem*, *Międzynarodowy reżim zmian klimatu*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011.

³⁴ R. Czarny, *A Modern Nordic Saga: Politics, Economy and Society*, Springer, Switzerland 2017, DOI: 10.1007/978-3-319-42363-0.

³⁵ A. Kubka, *Podziały socjopolityczne w Norwegii w latach 1973–1997*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2004.

³⁶ Konstytucja Norwegii, wstęp i tłum. J. Osiński, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1996.

³⁷ W. Anioł, *Szlak Norden. Modernizacja po skandynawsku*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2013.

³⁸ M. Łuszczuk, „High North” czyli norweska wersja Dalekiej Północy, [w:] *Dyplomacja w życiu. Życie w dyplomacji*, red. W. Saletra, J. Jaskiernia, Wydział Zarządzania i Administracji Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 2013, s. 253–262.

³⁹ W. Nowiak, *Państwa nordyckie wobec bezpieczeństwa ekologicznego – przykład Norwegii*, [w:] *Ekologizm*, red. D. Maj, M. Marczevska-Rytko, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2016, s. 209–220.

⁴⁰ M. Tomala, *Energia odnawialna jako kluczowy element bezpieczeństwa zaopatrzenia energetycznego i środowiskowego państw nordyckich*, „Bezpieczeństwo: teoria i praktyka: czasopismo Krakowskiej Szkoły Wyższej im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego” 2016, t. 10, nr 1, s. 105–117.

CZĘŚĆ I
ZMIANY KLIMATU
– RAMY KONCEPTUALNE

ROZDZIAŁ 1

ROZWÓJ DOMENY EKOLOGICZNEJ
PAŃSTWA

Podjęcie przez państwo problemów ochrony środowiska stanowi stosunkowo nowy fenomen¹. Dopiero w latach 60. i 70. XX w. rządy w różnych częściach świata, szczególnie w państwach rozwiniętych, wdrożyły system państwowej ochrony środowiska, jaki znamy obecnie². Zaczęto dostrzegać nowy fenomen zmieniającego się stosunku pomiędzy naturą i społeczeństwem. Powodem był kryzys ekologiczny w państwach Zachodu, porażka współczesnych instytucji w radzeniu sobie z jego konsekwencjami oraz wyraźny wzrost świadomości ekologicznej wśród obywateli. Powstaje więc kluczowe pytanie o to, jak państwo zareagowało na te nowe wyzwania, a w dalszej kolejności – jak rozwiązania wypracowane w ramach polityki ekologicznej wpłynęły na zdolności państwa do realizacji polityki klimatycznej.

1.1. Wzrost świadomości ekologicznej i jego polityczne konsekwencje

Wielu autorów skłania się w stronę wniosku, w myśl którego zaangażowanie państwa na rzecz środowiska naturalnego, nazywane przez Jamesa Meadowcrofta zarządzaniem środowiskowym (*environmental management*), można podzielić na trzy podstawowe okresy: pierwszy, obejmujący lata 70. i 80. XX w., koncentrował się na walce z zanieczyszczeniami i ustanowieniu podstawowych instytucji i programów narodowych do walki z nimi głównie w państwach rozwiniętych; drugi zapoczątkowany został przez raport Komisji Brundtland i szczyt ONZ w Rio de Janeiro (tzw. Szczyt Ziemi w 1992 r.), podejmujący kwestie zrównoważonego rozwoju zarówno w skali narodowej, jak i międzynarodowej, oraz trzeci, rozpoczęty w nowym tysiącleciu, poświęcony utrzymaniu środowiskowych granic planety, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii zmian klimatu³.

¹ W latach 50. i 60. XX w. pojawiały się nurty „konserwacjonistyczne”, głównie w USA, promujące m.in. inicjatywy na rzecz tworzenia parków narodowych. Co istotne, nie miały one charakteru lewicowego czy generalnie progresywnego, ale raczej zdecydowanie konserwatywny.

² M. Jänike, H. Weidner, *National Environmental Policies: A Comparative Study of Capacity Building*, Springer, Berlin 1997, s. 1–4.

³ J. Meadowcroft, *Greening the State?*, [w:] *Comparative Environmental Politics. Theory, Practice, and Prospects*, red. P. Steinberg, S. VanDeveer, MIT Pres, Cambridge–London, s. 64–69.

Pierwszy okres, czyli wdrażanie zarządzania środowiskowego, polegał na utworzeniu systemu instytucjonalnego, który mógłby doprowadzić do naprawienia zaistniałych szkód ekologicznych. Powstawały ministerstwa środowiska jako przejaw podniesienia rangi problemu, przyjęto nowe programy narodowe, normy prawne, regulacje oraz procedury ocen projektów środowiskowych, a na szczeblu lokalnym utworzono wyspecjalizowane agencje. Przy czym najszybciej rozwiązania te wdrażane były w Europie Zachodniej i Północnej: przede wszystkim w Republice Federalnej Niemiec oraz w państwach nordyckich.

Systemy polityczne ówczesnych państw demokratycznych zostały również skonfrontowane z nowym fenomenem protestów lokalnych, ruchów społecznych oraz powstałych na tym gruncie organizacji ekologicznych. Pierwsze protesty o charakterze ekologicznym miały miejsce w USA i dotyczyły budowy instalacji przemysłowych w pobliżu domostw (*not in my backyard* – NIMBY). Stopniowo, dzięki znacznemu wzrostowi liczby protestów, doszło do nawiązania kontaktów pomiędzy aktywistami, które doprowadziły do powstania ruchów obrońców środowiska o różnym stopniu zorganizowania⁴.

Jednocześnie po dwóch stronach Atlantyku pojawił się nurt kontestacji zastanego porządku politycznego, który był wyrazem postulatów rozszerzenia praw i wolności obywateli. Ekologia polityczna zaistniała jako stały element tego nurtu dzięki rewoltom studenckim. Chociaż kwestie ekologiczne znajdowały się wówczas na marginesie dyskusji, inicjatywy ekologiczne zostały uwzględnione w katalogu nowych ruchów społecznych. Stało się to zwłaszcza dzięki praktykom, wśród których można wymienić m.in. pokojową akcję bezpośrednią, nieposłuszeństwo obywatelskie oraz bierny opór. Ruch ekologiczny zyskał nową dynamikę dzięki protestom antynuklearnym w państwach rozwiniętych. Elektrownie atomowe, które miały zabezpieczyć społeczeństwa przeciw kolejnemu kryzysowi naftowemu, u części obywateli budziły lęk⁵. We Francji zaczęły zaznaczać swoją obecność ruchy regionalistyczne, które miały na celu również ochronę środowiska i krajobrazu. Jednocześnie obywatele w duchu pacyfizmu podnosili problem militaryzacji życia społecznego, czynnie występując przeciw obecności obiektów wojskowych. Ten szeroki ruch podważający istniejący porządek społeczno-polityczny skupił w luźnych koalicjach socjalistów, skrajną Lewicę, anarchistów oraz ekologów. Doszło tym

⁴ Zob. *The Dynamics of Social Movements: Resource Mobilization, Social Control and Tactics*, red. M. Zald, J. McCarthy, Cambridge 1979.

⁵ J. Bożek, *Nowe sytuacje, nowe rozdania, nowe zagrożenia*, [w:] *Co robić? Mały traktat o wyobraźni politycznej Europejczyków*, red. D. Cohn-Bendit, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2010, s. 44.

samym do wpisania problemów ekologicznych do tradycyjnej domeny lewicowych formacji politycznych⁶.

Niezależnie od luźnych grup protestu pojawiły się mniej upolitycznione – lecz lepiej zinstytucjonalizowane – stowarzyszenia i organizacje pozarządowe. Przykładem mogą być chociażby World Wide Fund for Nature (WWF), Greenpeace czy Friends of the Earth. Przyczyn ich poparcia należy szukać w fakcie, iż ich instytucjonalne umiejscowienie w systemie nie wiązało się z koniecznością walki o władzę. Wyłączenie z wyborczej gry politycznej dało im dystans do wszystkich ugrupowań politycznych. Organizacje te sprawnie wykorzystwały również logikę współpracy o charakterze transnarodowym, budując globalne sieci, co przełożyło się na ich silną pozycję przetargową wobec rządów narodowych w kolejnych dekadach.

W latach 80. XX w. można już mówić o rosnącej autonomii i odmienności racjonalności ekologicznej od innych racjonalności⁷. Na poziomie państwa uwidoczniła się postępująca specjalizacja w rozwiązywaniu problemów ekologicznych, które wówczas rozumiano przede wszystkim w wąskich kategoriach eliminacji zanieczyszczeń, w znacznej mierze związanych z produkcją przemysłową. Z czasem jednak państwo musiało podjąć szereg kwestii związanych m.in. z racjonalizacją gospodarki energetycznej, unowocześnieniem transportu, zrównoważonym wykorzystaniem zasobów odnawialnych i nieodnawialnych, w tym np. żywych zasobów przyrody czy kopalin. To radykalne poszerzenie obszaru zainteresowania doprowadziło do ugruntowania miejsca i roli polityki ekologicznej jako jednego z obszarów aktywności publicznej ówczesnych państw. Polityka ta działała na rzecz: ochrony zasobów naturalnych; włączenia aspektów ekologicznych do polityk sektorowych; aktywizacji rynku do działań na rzecz środowiska (przez partnerstwo z biznesem, kształtowanie postaw konsumentów, ekologizację sektora finansowego, zarządzanie środowiskowe); zwiększenia udziału społeczeństwa (poprzez edukację, dostęp do informacji i poszerzanie dialogu społecznego) oraz rozwoju badań i postępu technicznego⁸. W efekcie procesy produkcji i konsumpcji zaczęły być analizowane z perspektywy nie tylko ekonomicznej, ale również ekologicznej.

⁶ C. Offe, *New Social Movements: Challenging the Boundaries of Institutional Politics*, „Social Research” 1985, Vol. 52, No. 4, s. 817.

⁷ J. Dryzek, *The Politics of the Earth: Environmental Discourses*, Oxford University Press, Oxford 1997.

⁸ Por. Polityka ekologiczna państwa na lata 2003–2006 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2007–2010, Rada Ministrów, Warszawa grudzień 2002 r., Ministerstwo Ochrony Środowiska, https://www.mos.gov.pl/g2/big/2009_04/36383d1a880bbc0b65d0a1c501571e73.pdf [dostęp: 15.05.2018].

Pojawiły się np. ekopodatki, ekologiczne zarządzanie w ramach firm, recykling (jako przejaw dbałości o surowce) czy ekoprodukty.

Problemy środowiska przestały również stanowić wyłącznie przedmiot działań regulacyjnych, podejmowanych przez wąskie grono decydentów. Poprzez medialne nagłośnienie wyników badań, które dotyczyły niepokojących zjawisk spowodowanych działalnością ludzkości, obudziła się nowa świadomość społeczna. W demokracjach zachodnich rozpoczęła się debata dotycząca kwestii tego, czy instytucje państwowe przygotowane są do nowych, złożonych wyzwań, a to z kolei rodziło kolejne pytania, o to czy instytucje polityczne, przede wszystkim partie polityczne, zauważają ten problem.

Pojawia się w tym momencie istotne dla systemu politycznego zjawisko, jakim jest powstanie ekologizmu jako nowego nurtu ideowego. Podejście to w pierwszej kolejności akcentowało konieczność uczynienia z przyrody wartości centralnej i nadrzędnej, niezależnej od człowieka oraz wymagającej szacunku i ochrony. Odrzucenie perspektywy antropocentrycznej rzuciło nowe światło na ideę rozwoju, który w tym ujęciu nie był traktowany jako nadrzędny imperatyw. W praktyce politycznej ideologia ta zyskała poparcie w latach 70. XX w. początkowo na szczeblu lokalnym w państwach Europy Zachodniej, gdzie tzw. zielone listy uzyskiwały dobre wyniki wyborcze. Podczas kolejnej dekady ruch stał się coraz bardziej widoczny, przede wszystkim dzięki wejściu niemieckiej Partii Zielonych (niem. die Grüne Partei) do parlamentu w 1983 r. oraz stworzeniu we Francji ruchu ogólnonarodowego w 1984 r.⁹ Sukcesy nowych ugrupowań wynikały z ostrej krytyki władz i nonkonformizmu politycznego, rozumianego jako niewchodzenie w koalicje z innymi partiami. Należy jednak podkreślić, że (pomimo silnej tożsamości antysystemowej) szukały one osi porozumienia wśród partii lewicowych.

Pod koniec XX w. rola partii zmieniała się z racji ich częściowego odejścia od postawy antysystemowej, demodernizacji i reformy ideologicznej w kierunku bardziej umiarkowanej formy ekologizmu oraz mniej radykalnych środków realizacji celów politycznych. W efekcie pod koniec lat 90. wiele Partii Zielonych odniosło wyborcze sukcesy, wchodząc do koalicji rządowych np. w Belgii (1999 r.), Finlandii (1995 r.), Francji (1997 r.), Niemczech (1998 r.) czy Włoszech (1996 r.)¹⁰.

Pomimo niezaprzeczalnego wkładu ugrupowań ekologicznych, chociażby w kształtowanie ustawodawstwa na rzecz ochrony środowiska, od początku

⁹ E. Kwidziński, *Ekologizm jako ideologia polityczna – na przykładzie Niemiec i Francji*, „Ogród Nauk i Sztuk” 2015, t. 5, s. 128–131.

¹⁰ P. Gahrton, *Green Future. From Local Groups to the International Stage*, Pluto Press, London 2015, s. 32–65, 82–107.

XXI w. nastąpił wyraźny spadek ich poparcia społecznego, co należy tłumaczyć zarówno czynnikami związanymi z dynamiką wewnętrzną w ramach ruchu ekologicznego, jak i procesami zewnętrznymi, zachodzącymi w systemach politycznych ówczesnych państw.

W przypadku czynników endogenicznych należy wymienić przede wszystkim brak współpracy pomiędzy wszystkimi zainteresowanymi podmiotami – zarówno partiami, jak i organizacjami ekologicznymi. Partie pozostały istotnym transponentem idei ekologizmu, jednak coraz więcej inicjatyw odbywało się poza nimi. Rola organizacji pozarządowych, stowarzyszeń, jak również niesformalizowanych grup, zasadniczo wzrosła, przez co wypracowały one własne kanały wpływu na proces decyzyjny poprzez konsultacje społeczne, ocenę środowiskową projektów rządowych, ale również otwarty sprzeciw i konfrontację. Problemem stał się dogmatyzm wielu organizacji, które nie mogły wypracować między sobą spójnego stanowiska¹¹. Ponadto partie proekologiczne nie potrafiły wyjść poza schemat polityki wewnętrznej i nawet wobec globalnych wyzwań nie zdobyły się na porozumienie o ponadnarodowym charakterze¹².

Wydaje się jednak, że o ostatecznym zmarginalizowaniu Partii Zielonych przesądziły czynniki zewnętrzne. Większość formacji politycznych, skonfrontowanych z coraz wyższym poziomem wrażliwości społecznej na problemy ochrony środowiska, postanowiło wprowadzić do swoich programów elementy ekologii. Ten swoisty proces „zazieleniania” (*greenwashing*) tradycyjnych sił politycznych, początkowo dotyczył partii socjaldemokratycznych, następnie liberalnych, a nawet konserwatywnych, pomijając jednak partie populistyczne, które odwoływały się do innych wartości. Wraz z pewną amalgamacją programów politycznych, zbliżającą lewicę i prawicę w stronę rozległego centrum sceny politycznej, „zielony” komponent stał się swojego rodzaju paradygmatem, od którego tradycyjne ugrupowania nie mogły abstrahować. Przykład stanowić może cykl spotkań wszystkich środowisk politycznych we Francji w 2007 r. zorganizowanych w celu podjęcia decyzji odnośnie środowiska naturalnego, zrównoważonego rozwoju i bioróżnorodności nazywany Forum Grenelle (fr. „Grenelle de l’Environnement”)¹³.

¹¹ Przykładowo budowa TGV we Francji budziła znaczne kontrowersje, ponieważ część ekologów występowała przeciw projektowi, krytykując lokalizację trasy i negatywny wpływ na przyrodę i krajobraz. Inni natomiast popierali go argumentując, iż jest to optymalna alternatywa dla autostrad i ruchu lotniczego.

¹² Dopiero w 2002 r. powstała Europejska Partia Zielonych skupiająca wszystkie partie kontynentu o profilu ekologicznym.

¹³ K. Whiteside, D. Boy, D. Bourg, *France’s ‘Grenelle de l’environnement’: Openings and Closures in Ecological Democracy*, „Environmental Politics” 2010, Vol. 19, No. 3, s. 449–467.

W efekcie promocji przez większość partii w państwach europejskich komponentów ekologicznych elektorat Partii Zielonych uległ uszczupleniu. Partie te nadal jednak uzyskują zadawalające wyniki wyborcze w państwach uznawanych za ekologicznych liderów: w Danii – 7,8% w 2015 r., w Szwecji – 7,3% w 2014, w Niemczech – 7,8% w 2017¹⁴. Nie można więc postrzegać ich jako krótkookresowej manifestacji cyklicznych protestów, lecz wskaźnik stałej transformacji społecznej i politycznej.

Powstawaniu nowych proekologicznych oczekiwań na poziomie narodowym towarzyszyło również pojawienie się na poziomie międzynarodowym kwestii globalnego myślenia zarówno o wyzwaniach środowiskowych, jak i możliwościach sprostania im. W wyniku alarmistycznych doniesień o dziurze ozonowej, kwaśnych deszczach oraz zmianach klimatu, społeczność międzynarodowa po raz pierwszy musiała podjąć debatę o konieczności kolektywnych działań, które wcześniej zarezerwowane były dla współpracy w obszarze bezpieczeństwa czy gospodarki. Tym samym państwo zostało zmobilizowane do zaangażowania swoich zasobów materialnych i ideologicznych na rzecz międzynarodowej polityki ochrony środowiska¹⁵.

Warto dodać, że procesowi rozszerzania przedmiotowego wymiaru globalnej dyskusji o właściwych kierunkach rozwoju ludzkości towarzyszyło również rozszerzanie jej podmiotowego wymiaru. Na arenie międzynarodowej w bardziej widoczny sposób zaistniały transnarodowe organizacje ekologiczne i podmioty gospodarcze, ludy tubylcze, grupy interesu i ruchy alterglobalistyczne¹⁶. Państwo zostało więc skonfrontowane z katalogiem nowych zadań zewnętrznych, które wymagały nowych form współpracy.

Jak twierdzi Helena Wyligała, „funkcjonowanie tzw. zielonej dyplomacji (*green diplomacy*) wymaga od państw i innych aktorów posiadania odpowiednich środków finansowych, potencjału technologicznego i innowacyjnego, ale także odpowiedniego zaplecza ideologicznego i społecznego”¹⁷. Natomiast Martin Jänicke zaobserwował, iż międzynarodową polityką ochrony środowiska

¹⁴ Dane na podstawie: *Political Data Yearbook*, <http://www.politicaldatayearbook.com> [dostęp: 29.09.2018].

¹⁵ D. DeGarmo, *International Environmental Treaties and State Behavior: Factors Influencing Cooperation*, Routledge, London 2015, s. 11–21.

¹⁶ N. Nasiritousi, M. Hjerpe, L. Björn-Ola, *The Roles of Non-state Actors in Climate Change Governance: Understanding Agency through Governance Profiles*, „International Environmental Agreements” 2016, Vol. 16, No. 1, s. 109–126.

¹⁷ H. Wyligała, *Ekologizacja polityki zagranicznej państwa – przykład Niemiec*, [w:] *Państwa – regiony – świat w kształtującej się rzeczywistości globalnej*, red. K. Kamińska, S. Mrozowska, G. Piwnicki, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2009, s. 465–475.

rzędzą pewne określone prawa¹⁸. Przede wszystkim globalizacja tworzy warunki do działania państw szczególnie dla tzw. ekologicznych pionierów. Z reguły są to państwa uprzemysłowione, przy czym ich rozmiar nie ma znaczenia, czego dowodzi przykład Danii. W efekcie ekologicznej rywalizacji powstają bowiem zachowania pionierskie np. w obszarze środowiskowych innowacji technologicznych. Państwo wspiera nowe rozwiązania, gdyż chce korzystać z tzw. korzyści pierwszego ruchu (*first-mover advances*), przez co może uzyskać wiodącą pozycję na rynku, ale musi się także liczyć z ryzykiem inwestycyjnym. Innowacyjność państwa może sprowadzać się również do rozwiązań prawnych, które będą budować czytelny, regulacyjny, a nie konfrontacyjny reżim prawny, który stanie się wzorem dla innych państw. Pomiedzy podmiotami zachodzi bowiem proces wzajemnego uczenia się, przejmowania strategii, instytucji i instrumentów (*best practice*). Państwo posiadające zasoby administracyjne, ideowe, materialne i technologiczne może podejmować próby kształtowania polityki ekologicznej w środowisku międzynarodowym, jednak ich niezbędnym warunkiem pozostają wysokie kompetencje rządu¹⁹.

*

W podsumowaniu ogólnych schematów zmian analizowanych w perspektywie ostatniego półwiecza, czyli od początku ery zarządzania ekologicznego, uwagę zwracają cztery ogólne trendy wskazane przez Jamesa Meadowcrofta²⁰. Pierwszy z nich należy określić jako poszerzanie domeny ekologicznej państwa. Owo rozszerzenie obejmowało coraz większy katalog problemów, który początkowo odnosił się do stanu czystości wód czy powietrza, aby podjąć w dalszej kolejności kwestie dziury ozonowej, utraty bioróżnorodności oraz zmian klimatu. Tym samym rozszerzeniu uległ również zakres czasowy, jak i geograficzny polityki ekologicznej państwa. Znalazło to swoje przełożenie w rozwoju systemu instytucjonalnego, zasadniczym wzroście uregulowań prawnych i różnego rodzaju programów wykonawczych. Więcej obszarów zainteresowania powodowało zarazem zbliżanie problemów ekologicznych do innych obszarów działalności państwa związanych na przykład z jego działalnością gospodarczą. Skutkowało to zasadniczym wzrostem zainteresowania problemami ekologicznymi ze strony różnych podmiotów społecznych i gospodarczych, które poszukiwały możliwości wpływu na procesy decyzyjne.

¹⁸ M. Jänicke, *Die Rolle des Nationalstaats in der globalen Umweltpolitik. Zehn Thesen*, „Aus Politik Und Zeitgeschichte” 2007, Nr. B 27, Beilage zur Wochenzeitung „Das Parlament” vom 30. Juni 2003, s. 6–11.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ J. Meadowcroft, *Greening the State?...*, s. 65–67.

Drugi widoczny proces można określić jako coraz bardziej pogłębione zaangażowanie państwa w rozwiązywanie problemów środowiskowych. Nie chodzi w tym przypadku o sam fakt, iż państwo poświęca coraz większe zasoby osobowe i finansowe na rzecz polityki ekologicznej, lecz raczej o coraz bardziej wyrafinowane rozumienie wyzwań ekologicznych, a tym samym bardziej zdeterminowane zaangażowanie. Proces ten rozpoczął się pod koniec lat 80. XX w., kiedy pojawiły się jasne postulaty integracji międzysektorowej dla rozwiązania problemów środowiskowych. Przykładowo problem wylesiania analizowano w kontekście utraty bioróżnorodności czy też wpływu lasów na absorpcję CO₂, a więc również politykę klimatyczną. Szerszemu podejściu międzysektorowemu towarzyszyła również głębsza refleksja nad samymi przyczynami problemów, czyli istniejącymi schematami produkcji i konsumpcji. Decydenci zostali skonfrontowani z nowymi kwestiami o charakterze aksjologicznym, które próbowali najczęściej rozwiązywać poprzez odwołania się do koncepcji zrównoważonego rozwoju, czyli równowagi pomiędzy celami środowiskowymi, społecznymi i ekonomicznymi.

Poszerzona i pogłębiona refleksja środowiskowa spowodowała, iż polityka ekologiczna zyskała bardziej istotne miejsce w sferze aktywności i strukturze instytucjonalnej państwa. Obecnie większość państw uznaje ochronę środowiska za obowiązek władz potwierdzony aktami normatywnymi, w tym konstytucją, a politykę ochrony środowiska za jedną z polityk sektorowych z własnym ministerstwem i rozbudowanym aparatem administracyjnym. W znacznym stopniu dostrzegalny jest wpływ środowiska na kluczowe obszary aktywności państwa, takie jak rozwój gospodarczy czy bezpieczeństwo. Skutkuje to z jednej strony uwzględnieniem czynników środowiskowych w obszarach, takich jak budownictwo, polityka energetyczna, rolnictwo czy transport²¹. Z drugiej natomiast wpływa na włączenie kwestii ochrony środowiska do katalogu aktywności zewnętrznej państwa. Postępująca internacjonalizacja dyskusji nad problemami ekologicznymi spowodowała, iż współczesne państwa muszą na arenie międzynarodowej wykazywać się swoim potencjałem negocjacyjnym, podobnie jak w innych obszarach istotnych dla społeczności międzynarodowej. Kwintesencję tego procesu stanowią niewątpliwie międzynarodowe negocjacje klimatyczne toczące się już od kilku dekad.

Powyższe procesy prowadzą do ogólnej konkluzji, iż problemy środowiska stały się istotnym obszarem sporu politycznego. Szersza, pogłębiona i kluczowa dla państwa domena ekologiczna generuje napływ nowych problemów, propozycji i sprzecznych interesów. Płaszczyzna konfliktu może rozgrywać się

²¹ G. Bryner, R. Duffy, *Integrating Climate, Energy, and Air Pollution Policies*, MIT Press, Cambridge–London 2012, s. 177–200.

pomiędzy partiami politycznymi, pomiędzy władzą ustawodawczą i wykonawczą czy pomiędzy szczeblem centralnym i lokalnym. W tej sytuacji zaangażowane zostają kluczowe podmioty systemu politycznego. Zarazem swoje stanowisko wyraźnie może prezentować otoczenie systemu, czyli również grupy interesów, organizacje pozarządowe czy media, co generuje wzmożenie debaty publicznej, a czasami polaryzację nastrojów. W efekcie kwestie agendy środowiskowej zostają włączone do szerszego przetargu politycznego i procesów deliberacyjnych²².

Opisane wyżej cztery trendy rozwoju domeny ekologicznej państwa przenikają się wzajemnie i warunkują. Świadomość nowego problemu ekologicznego rodzi konieczność wprowadzenia narzędzi regulacyjnych ze strony państwa, co może powodować sprzeciw jednych grup społecznych, a zarazem zaspokajając potrzeby innych. Nie ulega również wątpliwości, iż obecnie kluczowym nowym obszarem działalności państwa pozostają inicjatywy na rzecz zmniejszenia antropogenicznych emisji gazów cieplarnianych oraz próby adaptacji do zachodzących zmian klimatu. Rodzi to przed naukami społecznymi konieczność zbadania tego, w jaki sposób dotychczasowe ramy teoretyczne można aplikować do nowych wyzwań.

1.2. Reforma ekologiczna państwa

Badania teoretyczne dotyczące poszerzania i pogłębiania domeny ekologicznej państwa, zarówno w wymiarze narodowym, jak i międzynarodowym, zaczęły pojawiać się w późnych latach 60., a następnie 70. XX w. Nie wyłoniła się jednak jedna dominująca teoria czy nawet nurt, który łączyłby wspólnym mianownikiem rozważania o nowej roli państwa wobec zagrożeń ekologicznych, chociaż wielu autorów wykorzystywało perspektywę neomarksistowską²³. Natomiast ekologiczne subdyscypliny zaznaczyły swoją obecność w ramach socjologii, nauk politycznych, ekonomii, a później również w antropologii i w naukach o prawie, podnosząc kwestie nowej zależności pomiędzy społeczeństwem a środowiskiem²⁴. W centrum zainteresowania badawczego znalazły się protesty, ruchy ekologiczne, porażki państwa wobec degradacji środowiska oraz kapitalistyczne korzenie kryzysu.

²² J. Meadowcroft, *Greening the State?...*, s. 66.

²³ H. Enzensberger, *A Critique of Political Ecology*, „New Left Review” 1973, Vol. 84, s. 3–32; D. Pepper, *The Roots of Modern Environmentalism*, Croom Helm, London 1984.

²⁴ A. Mol, *Social Theories of Environmental Reform: Towards a Third Generation*, [w:] *Environmental Sociology: European Perspectives and Interdisciplinary Challenges*, red. M. Groß, H. Heinrichs, Springer Science & Business Media, Berlin 2010, s. 19–38.

Dopiero w latach 80. i szczególnie 90. XX w. zainteresowanie socjologów i politologów w większym stopniu zostało skierowane na szeroki proces zachodzący w ówczesnych państwach, który określa się mianem reformy ekologicznej²⁵. Badacze zostali zainspirowani nowymi strategiami i perspektywą ideologiczną ruchów ekologicznych, ale również praktykami instytucji publicznych i procesem kreowania nowych norm ochrony środowiska skierowanych zarówno wobec społeczeństwa, jak i sektora gospodarczego. W centrum zainteresowania znalazły się przede wszystkim państwa wiodące w działaniach proekologicznych, głównie europejskie. Reforma ekologiczna państwa początkowo skupiła więc uwagę przede wszystkim europejskich naukowców, aby dopiero z czasem stać się przedmiotem badań w Stanach Zjednoczonych oraz innych częściach świata²⁶. Z perspektywy problemów polityki klimatycznej państwa, dwie koncepcje związane z nurtem reformy ekologicznej – modernizacja ekologiczna i zrównoważony rozwój – zasługują na szczególną uwagę. Pierwsza, zdaniem autorki, określa bowiem realny model działań większości państw wobec problemu zmian klimatu. Druga natomiast, mimo że odwołująca się bezpośrednio do solidarności międzypokoleniowej, jest na razie projekcją pożądanых zachowań państw zarówno w otoczeniu wewnętrznym, jak i zewnętrznym.

Generalnie do końca lat 70. XX w. badania nauk społecznych poświęcone problemom ekologicznym skupiały się na samej degradacji środowiska naturalnego, w mniejszym stopniu podnosząc kwestie głębokich reform ekologicznych. Największą uwagę poświęcono klasycznym instytucjom politycznym i społecznym, ignorując wpływ podmiotów gospodarczych. Nacisk badawczy położony został na problemy znaczenia i rozwoju nowych instytucji państwowych, modele integracji środowiskowej czy instrumenty polityki oraz mechanizmy oceny i kontroli²⁷. Badano również znaczenie coraz bardziej świadomego społeczeństwa obywatelskiego w transformacji systemu społecznego, a szczególnie narzędzia, takie jak bierny opór, kampanie przeciw trucicielom, lobbying, podnoszenie świadomości czy zachowania konsumenckie.

Bardzo ważnym nurtem poznawczym były analizy przyczyn powstania kryzysu ekologicznego w skali światowej. Zwracano uwagę na problem nadmiernego i niewłaściwego wykorzystania globalnych dóbr publicznych czy zasobów nieodnawialnych, prowadzący nieuchronnie do ich degradacji. Dylemat ten

²⁵ F. Buttel, *Environmental Sociology and the Explanation of Environmental Reform*, „Organization and Environment” 2003, Vol. 16, No. 3, s. 306–344.

²⁶ A. Mol, *Social Theories of Environmental Reform...*, s. 20.

²⁷ A. Mol, *From Environmental Sociologies to Environmental Sociology? A Comparison of U.S. and European Environmental Sociology*, „Organization and Environment” 2006, Vol. 19, No. 1, s. 5–27.

podjął m.in. Garrett Hardin w artykule *Tragedy of Commons* (Tragedia dóbr wspólnych), w którym ukuł pojęcie „tragedii wspólnego pastwiska”, wykorzystywane w kolejnych dekadach jako obrazowa metafora nadmiernego i nierozważnego wykorzystywania przez ludzkość zasobów planety²⁸. Głębką refleksję społeczności międzynarodowej przyniósł również raport Klubu Rzymskiego z 1972 r. pt. Granice wzrostu (*The Limits to Growth*)²⁹. Raport ten, opracowany na podstawie komputerowego modelu rozwoju światowej gospodarki, wskazywał, iż przy kontynuacji istniejących trendów – zarówno demograficznych, jak i konsumpcyjnych, zwłaszcza w kwestii zasobów naturalnych – dojdzie do zniszczenia środowiska naturalnego i w efekcie załamania się wzrostu gospodarczego. Publikacja ta miała istotny wpływ na ówczesnych decydentów politycznych, ponieważ po raz pierwszy w tak radykalny sposób został podważony funkcjonujący paradygmat rozwojowy.

W latach 80. XX w. pytania dotyczące możliwości utrzymania wzrostu gospodarczego państwa, a zarazem zahamowania towarzyszącej mu degradacji środowiska, stały się przedmiotem pogłębionej analizy badawczej. Zadawano bowiem pytanie o to, w jaki sposób należy modyfikować istniejący model gospodarczy, aby uwzględniał on czynnik środowiskowy, przy jednoczesnej możliwości dalszego rozwoju. Dlatego też badano m.in. czy i jak redukcja zużycia surowców i zmniejszenie emisji substancji szkodliwych wpłynie na wskaźniki ekonomiczne. W centrum zainteresowania znalazły się problemy czystej produkcji, ekologii przemysłowej, „zazielenienia” konsumpcji i generalnej zmiany modelu życia, określane ogólnie mianem modernizacji ekologicznej.

Ekologiczna modernizacja jest koncepcją pojawiającą się w naukach społecznych, która zakłada połączenie interesu rozwoju ekonomicznego i wzrostu przemysłowego z interesem ekologicznym, a nawet korzystny wpływ ochrony środowiska na gospodarkę. Sponuje, że możliwe jest połączenie wzrostu ekonomicznego z ochroną środowiska poprzez odpowiednie wykorzystanie mechanizmów gospodarki rynkowej. Upraszczając, jest to podejście w myśl zasady – „jeżeli rynek jest powodem kryzysu ekologicznego, również rynek musi go przezwyciężyć”. Natomiast koncepcja ta, w przeciwieństwie do nurtu rynkowego ekologizmu, uznaje dwa zasadnicze elementy podkreślane przez wszystkie nurty perspektywy ekologicznej, a mianowicie, że problemy środowiskowe osiągnęły punkt krytyczny zagrażający ludzkości oraz, że sama konstrukcja rynków globalnych generuje kryzys³⁰.

²⁸ G. Hardin, *The Tragedy of the Commons*, „Science” 1968, Vol. 162, No. 3859, s. 1243–1248.

²⁹ D. Meadows, D. L. Meadows, J. Randers, W. W. Behrens, *Granice Wzrostu*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1973.

³⁰ D. Gibbs, *Ecological Modernisation: A Basis for Regional Development?* (Paper presented to the Seventh International Conference of the Greening of Industry Network

Koncepcja ekologicznego modernizmu zaczęła rozwijać się na początku lat 80. XX w. w demokracjach zachodnich – m.in. w Niemczech, Holandii i Wielkiej Brytanii, a następnie w Finlandii, Kanadzie, Danii, na Litwie i Węgrzech oraz w Azji Wschodniej. Za twórcę samego terminu „modernizacji ekologicznej” uznawany jest niemiecki socjolog Joseph Huber z Freie Universität w Berlinie. Natomiast perspektywa została rozbudowana na gruncie europejskim przez Andrew Blowersa, Martina Jänicke, Udo E. Simonisa, Gerta Spaargarena, Maartena Hajera, Arthura Mola, Alberta Weale czy Maurie Cohen³¹.

Jak twierdzą Ewa Rokicka i Wojciech Woźniak, ekologiczna modernizacja jest zatem koncepcją, która „chce kierować świat w stronę zrównoważonego rozwoju bez zbyt wielu radykalnych zmian, które burzyłyby dotychczasowy ład społeczny. Jest rozszerzeniem istniejącego paradygmatu, polegającym na wprowadzeniu nowego celu rozwoju, jakim jest zachowanie trwałości ekosystemu oraz na wprowadzeniu nowego rynku ekologicznego”³². Należy bowiem pamiętać, iż modernizacja ekologiczna, wywodząca się z krytyki degradacji środowiska z lat 70. XX w., deregulacyjnego neoliberalnego klimatu lat 80., oraz kapitalizmu z „zieloną twarzą”, opiera się jednak jednoznacznie na koncepcji zrównoważonego wzrostu, czyli oznacza w rzeczywistości wzrost konsumpcji kosztem ekosystemu. Biorąc więc pod uwagę jednoznacznie prorynkowy i utylitarny charakter tego pojęcia, wskazujący na to, że problemy środowiska rozwiązywane będą dzięki mechanizmom gospodarczym stosowanym przez aktywne i interweniujące państwo, należy zastanowić się, czy czołowe wyzwania ekologiczne nie wymagają bardziej holistycznego podejścia obejmującego szerszy katalog narzędzi, a przede wszystkim odwołujących się do innych, niematerialnych wartości.

1.3. Koncepcja zrównoważonego rozwoju

Widać więc, że modernizacja ekologiczna nie przyniosła oczekiwanych odpowiedzi w kwestii budowy nowego, uniwersalnego porządku społecznego. Koncepcją, która mogłaby spełnić wyżej określone warunki jest – pod wieloma względami – zrównoważony rozwój, czyli rozwój zarówno gospodarczy, jak

‘Partnership and Leadership: Building Alliances for a Sustainable Future’, Rome 15–18 November 1998), <https://gin.confex.com/gin/archives/1998/papers/gibbs.pdf> [dostęp: 10.05.2018].

³¹ Ø. Seippel, *Ecological Modernization as a Theoretical Device: Strengths and Weaknesses* „Journal of Environmental Policy & Planning” 2000, Vol. 2, No. 4, s. 287–302, DOI: 10.1080/714038560.

³² E. Rokicka, W. Woźniak, *W kierunku zrównoważonego rozwoju...*, s. 30.

i społeczny, który nie zakłóca radykalnie ekosystemów, w jakich funkcjonuje człowiek³³. Powstaje jednak pytanie o to, czy współczesne państwa gotowe są do pełnej realizacji tej „czołowej koncepcji naszych czasów”³⁴, koncepcji równie rozpoznawalnej, co szerokiej.

1.3.1. Geneza i rozwój

Samo wyrażenie „zrównoważony rozwój” wywodzi się z obserwacji niemieckich przyrodników zastanawiających się na początku XX w. nad trwałymi metodami utrzymania ciągłości zalesienia i jakości drzewostanu. Na gruncie nauk społecznych zostało ono jednak pod koniec lat 60. XX w. przeniesione przez brytyjską ekonomistkę, Barbarę Ward, która podjęła rozważania nad potrzebą połączenia rozwoju społeczno-gospodarczego z ochroną środowiska³⁵. Narastające problemy społeczne i środowiskowe drugiej połowy XX w., a także towarzysząca im inercja państw, prowadziły do coraz szerzej podnoszonego problemu zachowania bardziej zrównoważonego w skali całego świata rozwoju, opartego na mniejszych dysproporcjach.

Popularyzacja pojęcia w skali globalnej nastąpiła w skutek opublikowania przywoływanego wcześniej oenzetowskiego raportu *Nasza wspólna przyszłość*³⁶. W dokumencie zrównoważony rozwój został zdefiniowany jako taki, który odpowiada obecnym potrzebom ludzi bez ograniczania przyszłym pokoleniom możliwości do zaspokojenia swoich potrzeb³⁷. Zgodnie z wskazaniami raportu dla osiągnięcia takiej formy rozwoju konieczna jest spójność i równowaga trzech łańdów: gospodarczego, społecznego oraz środowiskowego, gdyż są one wzajemnie połączone i wszystkie są niezwykle istotne dla osiągnięcia dobrobytu poszczególnych osób i całych społeczeństw. Na uwagę zasługuje fakt, iż w samym pojęciu ochrona środowiska nie została literalnie uwzględniona, gdyż głównym paradygmatem pozostaje rozwój. Natomiast zrównoważenie ma polegać na podjęciu problemów ekologicznych, takich jak degradacja różnorodności biologicznej czy zanieczyszczenia, na równi z problemami społecznymi, wśród których szczególne miejsce zajmują globalne nierówności i ubóstwo.

³³ *Ibidem*, s. 7.

³⁴ D. McAllister, *Nachhaltige Entwicklung: Mehr als ein Schlagwort – Zu einem Prinzip der Wohlstandssicherung*, „Politische Meinung” 2012, Nr. 516, s. 32.

³⁵ B. Ward, R. Dubos, *Only One Earth: The Care and Maintenance of a Small Planet, an Unofficial Report Commissioned by the Secretary-General of the United Nations Conference on the Human Environment*, Penguin 1972.

³⁶ *Our Common Future...*

³⁷ *Ibidem*, s. 8.

Dodatkową popularność i globalną akceptację koncepcja zawdzięcza Konferencji Narodów Zjednoczonych nt. Środowiska i Rozwoju (UN Conference on Environment and Development lub Rio Conference) w Rio de Janeiro z 1992 r. nazywanej powszechnie „Szczystem Ziemi”. Było to pierwsze spotkanie, w którym udział wzięli przedstawiciele 179 państw, licznych organizacji międzynarodowych, w tym przede wszystkim ONZ i agend wyspecjalizowanych, a także reprezentanci świata nauki, władz lokalnych, biznesu, organizacji pozarządowych oraz innych zainteresowanych grup. Podczas konferencji sfinalizowano pracę nad dokumentami o ramowym charakterze, które wyznaczyły kierunki ochrony środowiska w kolejnych dekadach. Należały do nich dwie wiążące konwencje: o różnorodności biologicznej oraz o kwestii zmian klimatu³⁸, a także trzy dokumenty o charakterze deklaracji: deklaracja z Rio na temat środowiska i rozwoju³⁹, Agenda 21 (Globalny program działań⁴⁰) oraz deklaracja o lasach⁴¹.

Tradycja światowych tzw. Szczytów Ziemi kontynuowana jest w formie konferencji organizowanych przez ONZ co dekadę. W 2002 r. miał miejsce Światowy Szczyt Zrównoważonego Rozwoju w Johannesburgu (World Summit on Sustainable Development), który wydawał się akcentować przede wszystkim społeczny wymiar rozwoju. Natomiast w 2012 r. odbyła się konferencja Rio +20, odnosząca się do kluczowego problemu braku rezultatów przyjętych wcześniej deklaracji i dokumentów⁴². Za dwa centralne kierunki działań przyjęto wówczas zwrot ku „zielonej” gospodarce oraz instytucjonalizację globalnej współpracy.

Chociaż globalne szczyty nie przyniosły oczekiwanych rezultatów, za E. Rokicką i W. Woźniakiem należy wskazać ich niewątpliwe osiągnięcia, do

³⁸ Ramowa Konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, sporządzona w Nowym Jorku dn. 9 maja 1992 r., Dz.U. z dnia 10 maja 1996 r. (Dz.U. 96.53.238).

³⁹ The Rio Declaration on Environment and Development, United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992, http://www.unesco.org/education/pdf/RIO_E.PDF [dostęp: 13.05.2018].

⁴⁰ Agenda 21, United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> [dostęp: 13.05.2018].

⁴¹ Non-Legally Binding Authoritative Statement of Principles for a Global Consensus on the Management, Conservation and Sustainable Development of all Types of Forests, Report of the United Nations Conference On Environment and Development, Rio de Janeiro, 3–14 June 1992 (Annex III, <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-3annex3.htm>) [dostęp: 13.05.2018].

⁴² R. Cléménçon, *From Rio 1992 to Rio 2012 and Beyond: Revisiting the Role of Trade Rules and Financial Transfers for Sustainable Development*, „Journal of Environment & Development” 2012, Vol. 21, No. 1, s. 5–14.

których autorzy zaliczają: opracowanie globalnej agendy, powiązanie myślenia o środowisku z myśleniem o rozwoju, popieranie wspólnych zasad, zapewnienie globalnego przywództwa dla rządów krajowych i lokalnych, wzmacnianie potencjału instytucjonalnego oraz legitymizację globalnego, zintegrowanego systemu zarządzania⁴³.

Pytaniem centralnym pozostaje jednak sama skuteczność idei zrównoważonego rozwoju. Milenijne Cele Rozwoju (Millennium Development Goals) przyjęte w 2000 r. nie zostały w pełni zrealizowane⁴⁴. Obecnie główne kierunki działań do 2030 r. wyznaczać mają Cele Zrównoważonego Rozwoju (Sustainable Development Goals) zawarte w agendzie rozwojowej 2030 pt. *Transforming Our World*, przyjętej przez 193 państwa na szczycie ONZ w Nowym Jorku w 2015 r. Wielu autorów, na podstawie kilku dekad doświadczeń, wskazuje jednak na deklaracyjny charakter przyjmowanych strategii i małe możliwości ich implementacji⁴⁵.

Koncepcja zrównoważonego rozwoju, jako swoisty paradygmat nowego stulecia, bardzo szybko i płynnie przestała stanowić wyłącznie przedmiot rozważań w kręgach decydentów globalnych, inspirowanych głosem organizacji międzynarodowych, i stała się elementem agendy społecznej. Koncepcja została z czasem wpisana do konstytucji, programów strategicznych, operacyjnych polityk sektorowych, sloganów wyborczych partii politycznych oraz postulatów organizacji pozarządowych czy wspólnot lokalnych, na co zwraca uwagę chociażby Semra Mazlum⁴⁶. Koncepcja wywarła również zdecydowany wpływ na sektor gospodarczy, stając się istotnym komponentem funkcjonowania zarówno firm, jak i całych gałęzi⁴⁷. Powyższe procesy skutkowały zasadniczym wzrostem społecznej świadomości problemów związanych z globalnymi wyzwaniami rozwojowymi, wpływając na wybory indywidualne jednostek.

⁴³ E. Rokicka, W. Woźniak, *W kierunku zrównoważonego rozwoju...*, s. 89.

⁴⁴ F. Biermann, *Curtain down and Nothing Settled: Global Sustainability Governance after the 'Rio +20' Earth Summit*, „Environment and Planning” 2013, Vol. 31, No. 6, s. 1100.

⁴⁵ M. Dittmar, *Development towards Sustainability: How to Judge Past and Proposed Policies?*, „Science of the Total Environment” 2014, Vol. 472, s. 282–288; K. Czech, *Szczyt Ziemi Rio +20 – jaka przyszłość zrównoważonego rozwoju?*, „Studia Ekonomiczne. Międzynarodowe stosunki gospodarcze: wybrane czynniki instytucjonalne i procesy realne w warunkach światowej niestabilności” 2013, nr 170, s. 32–41.

⁴⁶ S. Mazlum, *The Politics of Sustainable Development: Sustainability Planning in the UK and Turkey*, [w:] *The European Union and the Mediterranean: the Mediterranean's European Challenge*, red. P. Xuereb, University of Malta European Documentation and Research Centre, Msida 1998, s. 629–653.

⁴⁷ E. Park E, S. Kwon, K. Kim, *Assessing the Effects of Corporate Sustainable Management on Customer Satisfaction*, „Sustainable Development” 2015, Vol. 24, No. 1, s. 41–52.

1.3.2. Wymiar teoretyczny

Z badawczego punktu widzenia, a szczególnie z perspektywy nauk o polityce, zasadniczym wyzwaniem pozostaje fakt, iż nie funkcjonuje jedna, zgodnie przyjęta definicja zrównoważonego rozwoju. Z pewnością główne ramy conceptualne wyznacza wciąż raport Komisji Brundtland, akcentujący konieczność równoważenia ładów ekologicznego, społecznego i gospodarczego, a równocześnie odwołujący się do solidarności międzypokoleniowej. Przyjęta w nim definicja jest jednak bardzo ogólna i otwarta, co powoduje, iż staje się ona jedynie zaczątkiem do dalszych, różnorodnych rozważań. W efekcie tylko do roku 1989 w literaturze pojawiło się około 60 różnych definicji tego zagadnienia⁴⁸. Skłoniło to wielu autorów m.in. Susan Baker, Marie Kousis, Dicka Richardsona i Stephena Younga do wprowadzenia pewnej dywersyfikacji w ramach pojęcia i wyodrębnienia modeli zrównoważonego rozwoju: idealnego, silnego, słabego, bez zmian⁴⁹. Gradacja ta opiera się na kryterium normatywnego rozumienia rozwoju poczynając od podejścia eko- oraz biocentrycznego, a skończywszy na skrajnie antropocentrycznym. Kryterium temu towarzyszą inne wskaźniki, takie jak rola społeczeństwa obywatelskiego, instytucji czy instrumentów. W przypadku modelu idealnego mamy do czynienia z całkowitą zmianą schematów produkcji i konsumpcji, bioregionalizmem, ochroną bioróżnorodności, decentralizacją instytucji politycznych, społecznych i gospodarczych, zróżnicowanym katalogiem narzędzi, redystrybucją opartą na inter- i intrapokoleniowej solidarności oraz oddolną, społeczną kontrolą. Natomiast praktyka polityczna pokazuje, iż obecnie zyskującym największe poparcie jest podejście określające zrównoważony rozwój jako „taki rozwój gospodarczy i społeczny, który nie będzie zakłócał ekosystemów, w jakich funkcjonuje człowiek”, co najbardziej oddaje wizja „słabego” zrównoważonego rozwoju⁵⁰.

Powyższe „oblicza” zrównoważonego rozwoju odnoszą się jednak do wspólnych mianowników, takich jak: jakość życia (w tym aspektów społecznych, gospodarczych i środowiskowych), dbałość o środowisko, myślenie o przyszłości i zasada ostrożności, uczciwości i sprawiedliwości oraz uczestnictwo i partnerstwo⁵¹. Jest to zrozumiałe, biorąc pod uwagę fakt, iż zrównoważony rozwój jako

⁴⁸ D. Pearce, A. Markandya, E. Barber, *Blueprint for Green Economy: A Report for the UK Department for the Environment*, Earthscan, London 1989 (załącznik do książki).

⁴⁹ S. Baker et al., *Introduction*, [w:] *The Politics of Sustainable Development. Theory, Policy and Practice within the European Union*, red. S. Baker et al., Routledge, London–New York 1997, s. 9.

⁵⁰ G. Zabłocki, *Rozwój zrównoważony – idee, efekty, kontrowersje (perspektywa socjologiczna)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002, s. 7.

⁵¹ Współczesne rozważania o pojęciu zob. Ch. Schmidt, *A Formal Framework for Conceptions of Sustainability – a Theoretical Contribution to the Discourse in Sustainable Development*, „Sustainable Development” 2012, Vol. 20, No. 6, s. 400–410.

„normatywna koncepcja aktywnego i świadomego kształtowania społecznych stosunków oraz stosunków człowieka z przyrodą”, wymagać będzie przyjęcia powszechnie obowiązującego systemu wartości lub też wypracowania nowego katalogu wartości spójnych w skali globalnej⁵². W pierwszym ujęciu swoista wspólna platforma aksjologiczna zawęży się do dominacji gospodarki wolnorynkowej, czyli podporządkowania wartości społecznych wartościom ekonomicznym, co po części uwydatnia wewnętrzną sprzeczność samej koncepcji zrównoważonego rozwoju. Do katalogu wspólnych wartości nie można tym bardziej wpisać demokracji liberalnej, gdyż wiadomo już, że Francis Fukuyama w *Końcu historii* przeszacował globalny trend do amalgamacji demokratycznej⁵³. Tym samym społeczeństwa różni podejście do praw człowieka, inkluzji społecznej, roli państwa oraz tolerancji. Natomiast, jak twierdzi Wiesław Sztumski:

u podstaw rozwoju zrównoważonego leży konsensus społeczny w najważniejszych kwestiach życia ludzi o wymiarze globalnym. Dochodzenie do takiego konsensusu wymaga konsekwentnego przestrzegania podstawowych zasad współżycia ludzi, jakie głosi enwironmentalizm: zasady tolerancji oraz zasady synergii. Przestrzeganie pierwszej zasady wynika z woli zachowania pokoju w warunkach szybko rosnącej kondensacji środowiska (przede wszystkim w wyniku gwałtownego przyrostu ludności), a druga – z dążenia do realizacji fundamentalnego interesu ludzkości, to jest zachowania życia i przetrwania gatunku ludzkiego w warunkach postępującej degradacji naszego środowiska przyrodniczego i społecznego⁵⁴.

Zasady enwironmentalizmu, o których pisze autor, nie znajdują jednak bezwarunkowej akceptacji, są najwyżej wybiórczo stosowane. Powstaje zatem pytanie: jeżeli obecnie nie występuje porozumienie aksjologiczne, to czy możliwe będzie wypracowanie go w przyszłości? Wydaje się, że nie można go oczywiście wykluczyć, jednak biorąc pod uwagę obecną dynamikę rozwojową, wykazującą cechy dezintegracji, fragmentaryzacji i powrotu partykularyzmów, wydaje się to mało prawdopodobne, przynajmniej w najbliższych latach.

Natomiast sama koncepcja zrównoważonego rozwoju pośrednio wskazuje w kierunku jakiej wartości społeczność międzynarodowa powinna podążać – jest nią sprawiedliwość. W deklaracji dotyczącej środowiska i rozwoju z Rio de Janeiro z roku 1992, w jednej z 27 zasad, stwierdzono wprost: „Prawo do rozwoju musi być egzekwowane tak, aby sprawiedliwie uwzględniać rozwojowe i środowiskowe potrzeby obecnych i przyszłych pokoleń”⁵⁵. W przywołanej

⁵² *Ibidem*, s. 9.

⁵³ F. Fukuyama, *Koniec historii*, Znak, Warszawa 2009.

⁵⁴ W. Sztumski, *Idea zrównoważonego rozwoju a możliwości jej urzeczywistnienia*, „Problemy Ekorozwoju” 2006, t. 1, nr 2, s. 75.

⁵⁵ *Dokumenty Końcowe Konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój”*, Instytut Ochrony Środowiska, Warszawa 1993, s. 14.

zasadzie znajduje się więc odniesienie zarówno do solidarności pokoleniowej, jak i dystrybucyjnej⁵⁶.

Solidarność pokoleniowa opiera się na dwóch kluczowych wymiarach: wewnątrzgeneracyjnym oraz międzygeneracyjnym. Jak twierdzi Adam Płachciak:

w pierwszym przypadku mówi się m.in. o konieczności walki z ubóstwem oraz o potrzebie osiągnięcia przez poszczególne państwa gospodarczo zapóźnione standardów przypominających rozwój krajów rozwiniętych i rozwijających się. Natomiast międzygeneracyjny przypadek sprawiedliwości polega na zapewnieniu przyszłym pokoleniom możliwości korzystania ze wspólnego dziedzictwa, wypracowanego przez wcześniejsze oraz obecne pokolenia w celu zaspokojenia ich podstawowych potrzeb. Dotyczy to też ich możliwości dostępu do dóbr środowiska naturalnego w stopniu przynajmniej nie gorszym niż to jest obecnie⁵⁷.

Szczególnie zastosowanie zasady sprawiedliwości międzygeneracyjnej, w kwestii konieczności respektowania interesów nieistniejących pokoleń, może okazać się problematyczne. Nie można bowiem określić wielkości konsumpcji obecnych pokoleń, tak aby nie zostały nadmiernie wyczerpane nieodnawialne zasoby, pozwalające zaspokoić potrzeby przyszłych generacji. Nie da się również jasno określić potrzeb przyszłych generacji, które należałoby uwzględnić przy obecnym podziale dóbr. Istnieje również niebezpieczeństwo, iż wdrażanie zasady solidarności międzypokoleniowej mogłoby nadwyrężyć sprawiedliwość wewnątrzpokoleniową. Przykładowo – z myślą o przyszłych pokoleniach zostałaby ograniczona konsumpcja, co mogłoby odbić się negatywnie na ubogich krajach lub warstwach społecznych. W takiej interpretacji jedynie myśl o kolejnym pokoleniu spełnia kryteria racjonalności. Skłania to niektórych autorów, jak John Passmore, do podważenia zasadności sprawiedliwości międzypokoleniowej, kiedy podstawowe potrzeby współcześnie żyjących społeczeństw są niezaspokojone⁵⁸. Natomiast solidarność dystrybucyjna polega na tym, by:

sformułować zasady charakteryzujące podział dóbr i ciężarów, [...] by każdy dostał to, co mu się należy. W punkcie wyjścia wszyscy uznajemy, że każdego człowieka należy traktować jako równego innym, chyba że istnieją jakieś powody nierówności; następnie trzeba odpowiedzieć na pytanie, co może usprawiedliwić nierówność, na czym polega rola państwa w zapobieganiu nierównościom i jaki jest związek między systemem dystrybucji a maksymalizowaniem dobrobytu⁵⁹.

⁵⁶ A. Płachciak, *Idea zrównoważonego rozwoju jako zasada sprawiedliwości*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2009, t. 12, nr 1, s. 197–204.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 202.

⁵⁸ Z. Piątek, *Etyka środowiskowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1998, s. 155.

⁵⁹ *Oksfordzki słownik filozoficzny*, red. S. Blackburn, Książka i Wiedza, Warszawa 1997, s. 376.

Możliwość zastosowania solidarności, odwołującej się do wspólnego mianownika równości jednostkowej, staje się niezwykle trudna w przypadku realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju. Dlatego też za A. Płachciakiem można przyjąć, iż „jedynie wprowadzone dodatkowo kryterium sprawiedliwości równych szans może prowadzić do «globalnej solidarności», zarówno w sferze społecznej, ekonomicznej, jak i ekologicznej”⁶⁰. Kryterium to nie zostało doprecyzowane, ale jego ślady można odnaleźć chociażby w samej konstrukcji Protokołu z Kioto, który zwolnił państwa rozwijające się z obowiązku osiągnięcia ustalonej pułapami wysokości emisji gazów cieplarnianych, dając tym samym gospodarkom tych państw możliwości rozwojowe.

Natomiast inny pogląd reprezentuje czołowy polski badacz i praktyk koncepcji zrównoważonego rozwoju – Stefan Kozłowski. Jego zdaniem niezbędny jest nowy model współpracy międzynarodowej oparty na zasadzie, według której państwa uprzemysłowione, które tworząc swoje bogactwo swobodnie korzystały z zasobów środowiska, będą rekompensowały ochronę tych zasobów państwom rozwijającym się, na których terenie znajdują się zasoby decydujące o ekosystemie świata. Państwa rozwinięte będą musiały ograniczyć konsumpcję i przebudować struktury produkcji, a rozwijające się – zrezygnować z eksploatacji części swoich zasobów naturalnych i zahamować rozwój ludności swoich krajów⁶¹.

Postulat ten wysuwany nie tylko przez kręgi naukowe, ale również wybrzmiewający w dokumentach ramowych ONZ, sprowadza się w gruncie rzeczy do konieczności zawarcia nowej umowy społecznej w duchu egalitaryzmu, opartego na zasadach sprawiedliwości. Kwestię tę podejmował John Rawls w swojej *Teorii sprawiedliwości*, który nie odnosząc się bezpośrednio do problemów równoważenia sfery gospodarczej, społecznej i środowiskowej, wnosił o wprowadzenie sprawiedliwości rozumianej jako równości wszystkich osób⁶². Twierdził on, iż „[...] sprawiedliwość jest pierwszą cnotą społecznych instytucji. [...] Prawa i społeczne instytucje, nieważne jak sprawne i dobrze zorganizowane, muszą zostać zreformowane bądź zniesione, jeśli są niesprawiedliwe. [...] Prawda i sprawiedliwość, jako cnoty naczelne ludzkiej działalności, są bezkompromisowe”⁶³. Powstaje jednak pytanie o to, w jaki sposób należy ową sprawiedliwość rozumieć i implementować. Za niezbędną dla osiągnięcia tego stanu autor uznał przypisanie państwu aktywnej roli w formie interwencjonizmu

⁶⁰ A. Płachciak, *Idea zrównoważonego rozwoju...*, s. 202.

⁶¹ S. Kozłowski, *Problemy ekocywilizacyjnej przemiany w Polsce z perspektywy uniwersalizmu*, [w:] *Ziemia naszym domem*, red. J. Kuczyński, CU UW, Warszawa 1996, s. 87.

⁶² J. Rawls, *Teoria sprawiedliwości*, PWN, Warszawa 1994, s. 414–415.

⁶³ *Ibidem*, s. 13.

oraz polityki społecznej, które miały ograniczać ubóstwo⁶⁴. Jednak w jednej ze swoich kolejnych prac pt. *Prawo ludów*, zastanawiając się nad konstrukcją współpracy międzynarodowej, wskazał, że możliwe jest utrzymanie pokoju pomiędzy liberalnym Zachodem a nieliberalnymi ludami określanymi przez autora jako „przyzwoite”⁶⁵. Natomiast proste dążenie do zrównania państw w duchu sprawiedliwości nie jest możliwe, a często również jest niewskazane⁶⁶. Zgadając się z tym ogólnym stwierdzeniem można dojść do wniosku, iż postulowana przez koncepcję zrównoważonego rozwoju sprawiedliwość, zarówno wewnątrz- jak i międzypokoleniowa, może w największym, chociaż nie całkowitym stopniu, zostać osiągnięta w warunkach państwa narodowego, czego dobrym przykładem są państwa nordyckie. Nie ma natomiast wystarczającej podstawy aksjologicznej czy instytucjonalnej, aby osiągnąć ją w skali świata, co w dużym stopniu tłumaczy również porażkę międzynarodowej polityki na rzecz ochrony klimatu.

*

Koncepcja zrównoważonego rozwoju, jak wykazano wyżej, pomimo swojej globalnej popularności spotkała się również z bardzo wyraźną krytyką, wynikającą z oceny jej komplementarności, zarówno teoretycznej oraz metodologicznej⁶⁷. Pod względem teoretycznym zrównoważony rozwój nosi znamiona jednej z najbardziej holistycznych koncepcji ostatnich dekad, co rodzi zarzut odnośnie braku konceptualnej precyzji. Nawet samo doprecyzowanie definicyjne pozostaje problematyczne. John Dryzek twierdzi, że zrównoważony rozwój „jest raczej dyskursem niż pojęciem, które można lub powinno się zdefiniować ze znaczną precyzją”⁶⁸. Natomiast Hajer wskazuje, że może to być zarówno podejście badawcze, strategia polityczna, jak i dyskurs o problemach środowiskowych⁶⁹.

⁶⁴ Ł. Rozen, *Zrównoważony rozwój a liberalizm*, [w:] *Zrównoważony rozwój – debiut naukowy 2016*, red. J. Berezowski, H. Kretek, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu, Racibórz 2016, s. 109.

⁶⁵ J. Rawls, *Prawo ludów*, Fundacja Aletheia, Warszawa 2001, s. 131.

⁶⁶ A. Plichta, *Johna Rawlsa koncepcja pokoju międzynarodowego*, „Acta Erasmania” 2015, t. 9: Varia II, s. 71.

⁶⁷ Pierwsze głosy krytyczne pojawiły się już na przełomie lat 80. i 90. XX w. Zob. Sh. Lélé, *Sustainable Development: a Critical Review*, „World Development” 1991, Vol. 19, No. 6, s. 607–621.

⁶⁸ J. Dryzek, *The Politics of the Earth...*, s. 125.

⁶⁹ M. Hajer, *The Politics of Environmental Discourse...*

Z drugiej strony głosy krytyczne wskazują na mankamenty związane z jej implementacją w sferze praktyki politycznej i gospodarczej. Popularność koncepcji spowodowała, iż decydenci wykorzystują ją do swoich partykularnych celów najczęściej w sposób bezrefleksyjny i bez znajomości istoty jej przesłania. W skrajnych sytuacjach zatracane jest nawet pierwotne znaczenie pojęcia i zrównoważony rozwój traktowany jest jako slogan określający równomierny rozwój gospodarczy państwa bez uwzględniania czynnika środowiskowego.

Zdaniem Douglasa Torgersona niejednoznaczność koncepcji, a zarazem jej pojemność, pozwala podmiotom politycznym z wielu różnych środowisk podejmować pod jej szyldem dowolne działania⁷⁰. Koncepcja zrównoważonego rozwoju nie wskazuje bowiem na określone instrumenty, lecz raczej na ogólne cele, do których należy np. walka z ubóstwem i wykluczeniem. Jest więc bliższa zwolennikom stopniowych, bliżej niedookreślonych reform, niż radykalnych i głębokich przemian społecznych. Powoduje to, że ugrupowania polityczne, niezależnie od orientacji ideologicznej, chętnie umieszczają ją w swoich programach wyborczych, licząc na przyciągnięcie szerokiego spektrum obywateli.

Jednocześnie w skali globalnej zrównoważony rozwój urósł do miana obowiązującego paradygmatu rozwojowego wpisanego w priorytety organizacji międzynarodowych, takich jak ONZ czy UE, konstytucje wielu państw oraz strategię biznesowe korporacji. Paradygmat ten funkcjonuje jednak w sferze politycznych deklaracji, zapisów normatywnych czy rozważań dyskursywnych, i nie oddaje obecnej rzeczywistości międzynarodowej, lecz stanowi projekcję przyszłości.

1.4. Wnioski

Proces poszerzania i pogłębiania agendy ekologicznej współczesnych państw ma niewątpliwie charakter nieodwracalny. Wiele krajów rozwiniętych jest nieustannie konfrontowanych z wyraźnymi postulatami ochrony środowiska płynącymi ze strony opinii publicznej, organizacji pozarządowych oraz podmiotów politycznych. Jednocześnie wyzwania środowiskowe stały się istotnym elementem agendy globalnej, mobilizując społeczność międzynarodową do konkretnych, skoordynowanych działań. W wyniku tych procesów, mających swoje źródło zarówno w otoczeniu wewnętrznym, jak i zewnętrznym, państwo zostało zmobilizowane do przeprowadzenia reformy ekologicznej, polegającej na modyfikacji funkcjonowania instytucji publicznych, społecznych

⁷⁰ D. Torgerson, *The Uncertain Quest for Sustainability: Public Discourse and the Politics of Environmentalism*, [w:] *Greening Environmental Policy: The Politics of a Sustainable Future*, red. F. Fischer, M. Black, Paul Chapman, London 1995, s. 3–20.

i gospodarczych. Opierała się ona na wprowadzeniu nowej polityki sektorowej (polityki środowiska), zwiększeniu ochrony obywateli przed skutkami zagrożeń ekologicznych oraz większym zaangażowaniu w kształt procesów wytwórczych. Stopień realizacji tej reformy wyznaczały dwie koncepcje: modernizacji ekologicznej i zrównoważonego rozwoju.

Koncepcje wykazują pewne elementy wspólne, gdyż dystansują się od biocentrycznej wizji porządku społecznego, chociaż pierwsza bardziej skłania się do wizji technocentrycznej, a druga do wizji antropocentrycznej. Dwie koncepcje proponują nacisk na transformację podstawowych instytucji i procesów społecznych współczesności w sferze nauki, technologii, produkcji, konsumpcji, polityki, rynku i zarządzania, zarówno w wymiarze lokalnym, narodowym, jak i globalnym. Ta zbieżność prowadzi do wniosku, iż koncepcje są wzajemnie powiązane, gdyż zrównoważony rozwój stał się głównym mottem modernizacji ekologicznej⁷¹. Jednak ta ostanía w dużo większym stopniu opiera się na analitycznym i metodologicznym rygorze i – jak twierdzi John Dryzek – bardziej niż zrównoważony rozwój koncentruje się na tym, co należy zrobić w ramach kapitalistycznej ekonomii politycznej, szczególnie w warunkach rozwiniętego państwa narodowego⁷². Wnioski te, mimo że napisane w drugiej połowie lat 90. XX w. oddają obecny trend postrzegania problemów rozwojowych. Na skutek wielowymiarowego kryzysu światowego Program Środowiskowy Organizacji Narodów Zjednoczonych (United Nations Environment Programme – UNEP) rozpoczął w 2008 r. dyskusję o konieczności promocji tzw. zielonego bodźca i zidentyfikował obszary w których niezbędne będzie państwowe zaangażowanie mające prowadzić do nowego modelu „zielonej wzrostu” (*green growth*) mającego prowadzić do realizacji celów zrównoważonego wzrostu⁷³. W 2011 r. UNEP w raporcie o zielonej gospodarce wskazał, iż gospodarka „aby stać się zieloną, musi być nie tylko efektywna, ale także sprawiedliwa. Sprawiedliwość oznacza uwzględnienie zasadności osiągnięcia zarówno globalnego, jak i narodowego jej wymiaru, szczególnie w zapewnieniu sprawiedliwej transformacji w kierunku gospodarki niskoemisyjnej, efektywnej surowcowo i społecznie inkluzyjnej”⁷⁴.

⁷¹ M. Hajer, *The Politics of Environmental Discourse...*; D. Harvey, *Justice, Nature and the Geography of Difference*, Blackwell, Oxford 1996.

⁷² J. Dryzek, *The Politics of the Earth...*, s. 143.

⁷³ A. AtKisson, *Life Beyond Growth the History and Possible Future of Alternatives to GDP-Measured Growth-As-Usual*, 2012 Annual Survey Report of the Institute for Studies in Happiness, Economy and Society – ISHES, Tokyo 2012, s. 35–37.

⁷⁴ *Green Economy Report. Towards Green Economy – Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication*, UNEP 2011, s. 5.

Ukazuje się zatem kilka istotnych konkluzji. Można przede wszystkim dostrzec, że w XXI w. rzeczywista wola realizacji koncepcji zrównoważonego wzrostu wymagać będzie po pierwsze przyjęcia przez państwa aktywnej roli i mobilizacji wszystkich zasobów. Po drugie, kluczem do rozwiązania wyzwań społecznych, jak i środowiskowych, pozostanie wciąż gospodarka jednak oparta na silnym „zielonym” komponencie. Po trzecie, problem zmian klimatu i efektywności surowcowej urasta do rangi centralnego punktu odniesienia dla podejmowanych działań na rzecz zrównoważenia.

Powstaje więc pytanie o to, czy jedno z najbardziej kluczowych wyzwań XXI w. – zmiany klimatu – można uznać za kolejny obszar szeroko rozumianej ochrony środowiska i stosować narzędzia polityki ekologicznej czy też skala problemu predestynuje go do uzyskania bardziej centralnej pozycji w systemie zarządzania państwem. Jest to tym samym pytanie o to, czy polityka klimatyczna realizowana jest zgodnie z zasadą modernizacji ekologicznej czy też zrównoważonego rozwoju. Kolejny rozdział podejmie kwestię związaną z pytaniem o to, jakie zadania stawiane są przed współczesnym państwem w ramach polityki klimatycznej oraz z jakimi kosztami i wyzwaniami musi się ono liczyć, chcąc wywiązywać się z przyjętych celów.

ROZDZIAŁ 2

ISTOTA POLITYKI KLIMATYCZNEJ

W wielu analizach polityka klimatyczna państwa traktowana jest jako jeden z komponentów polityki ekologicznej. Wynika to z jednej strony z faktu, iż antropogeniczne emisje gazów cieplarnianych uznawane są za jedno z zanieczyszczeń atmosfery. Z drugiej strony historyczny rozwój polityki klimatycznej również bezpośrednio wskazuje na instytucjonalne związki z podmiotami państwa odpowiedzialnymi za ochronę środowiska. Działania służące zmniejszaniu emisji krajowych i międzynarodowych zostały bowiem w większości państw włączone do kompetencji ministerstw środowiska.

W literaturze politologicznej występują różne sposoby definiowania polityki ekologicznej, określanej również mianem polityki ochrony środowiska czy polityki środowiskowej. Początkowo, zarówno w przypadku autorów polskich, jak i zagranicznych, akcentowano przede wszystkim postrzeganie tej polityki jako kolejnej polityki sektorowej, powstałej w wyniku poszerzania się zakresu obowiązków państwa oraz narastającego zanieczyszczenia środowiska¹. Państwo, podobnie jak w przypadku innych polityk – jak finansowa czy społeczna – ustanawiało cele, kształtowało normy prawne i powoływało instytucje odpowiedzialne za ich realizację². Andrzej Dalorme określił wprost, że jest to „dziedzina działalności państwa, w której wyraża się stanowisko władzy państwowej wobec problemów stworzonych przez zagrożenia ekologiczne”³.

Powyższe rozważania, ograniczające się do analizy działań aparatu państwa, nie odzwierciedlają jednak całokształtu procesów politycznych bezpośrednio związanych z polityką środowiska, w tym przede wszystkim w kontekście nowych wyzwań, jakimi są zmiany klimatu. W coraz większym stopniu w procesie tworzenia i realizacji tej polityki uczestniczą także podmioty niepaństwowe, takie jak partie polityczne, organizacje i ruchy społeczne, grupy interesu, wspólnoty lokalne, eksperci i naukowcy. Państwocentryczne podejście nie uwzględnia również znaczenia wpływu procesów rynkowych na współczesne społeczeństwa. W takim ujęciu umyka uwadze wpływ na środowisko międzynarodowych koncernów, prywatnych przedsiębiorców czy konsumentów.

¹ Zob. P. Kunzlik, *Environmental Policy*, Longman, Harlow 1994; B. Klemmensen et al., *Environmental Policy: Legal and Economic Instruments*, Baltic University Press, Uppsala 2007.

² A. Bodnar, *Nauka o polityce*, PWN, Warszawa 1988, s. 29.

³ A. Delorme, *Wprowadzenie do zagadnień polityki ekologicznej*, Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1988, s. 35.

Istnienie wielości podmiotów wpływających na stan środowiska lub/i zaangażowanych w jego ochronę spowodowało również, że polityka ekologiczna stała się jednym z bardziej konfliktogennych obszarów politycznych, na co zwraca uwagę m.in. Robert Alberski⁴. Wynika to z faktu, iż w większym stopniu od innych polityk może ona godzić w interesy różnych grup społecznych oraz innych polityk sektorowych. Jednocześnie rosnący poziom świadomości obywateli w kwestii wyzwań środowiskowych, ich przyczyn i konsekwencji, mobilizuje aparat państwa do większej inkluzyjności w procesach decyzyjnych. Dlatego właśnie, zdaniem Alberskiego, należy traktować politykę środowiska „jako pewien proces, sekwencje decyzji regulujących dostęp do ograniczonych zasobów środowiska, wynikających z działania rozmaitych osób, grup, organizacji, które starają się realizować swoje interesy za pośrednictwem władzy państwowej”⁵.

Natomiast Andrzej Antoszewski definiuje politykę ochrony środowiska jako sekwencje działań i zaniechań zespołu podmiotów polityki, które – choć odbierane jako pożądane z punktu widzenia interesu publicznego – prowadzą do pogorszenia, utrzymania lub polepszania stanu środowiska naturalnego⁶. Przyjęcie takiego podejścia wskazuje na to, że kluczowym zagadnieniem pozostaje zdefiniowanie interesu publicznego, który może być przecież traktowany jako kategoria negocjowana politycznie. Jednocześnie polityka ochrony środowiska w ostatecznym swoim rezultacie nie zawsze prowadzić może do poprawy stanu samego środowiska naturalnego.

Przeciwko postrzeganiu polityki ochrony środowiska w kategoriach gry politycznej (mającej na celu pogodzenie sprzecznych interesów grupowych) występuje natomiast Andrzej Papuziński. Autor uważa, iż traktowanie ochrony środowiska jako kolejnej areny sojuszu bądź konfliktu politycznego mającego na celu osiągnięcie korzyści, przede wszystkim wyborczych, nie jest właściwe⁷. Ochrona środowiska, ze względu na swoje znaczenie społeczne, powinna być bowiem wyłączona z reguł typowego przetargu politycznego.

Biorąc pod uwagę powyższe rozważania należy zastanowić się, czy problem globalnych zmian klimatu nadal można analizować przez pryzmat polityki ochrony środowiska państwa czy też stopniowo wyodrębnia się nowy obszar działań państwa oraz społeczności międzynarodowej wymagający odmiennego procesu decyzyjnego i narzędzi.

⁴ R. Alberski, *Polityka ochrony środowiska w Polsce*, Wydawnictwo Prawo Ochrony Środowiska, Wrocław 1996, s. 47.

⁵ *Ibidem*, s. 48 i n.

⁶ A. Antoszewski, *Ochrona środowiska*, [w:] *Ochrona środowiska w polityce*, red. H. Lisicka, Towarzystwo Naukowe Prawa Ochrony Środowiska, Wrocław 1999, s. 12.

⁷ A. Papuziński, *Ekologia – Polityka – Kultura. Społeczne przesłanki i przejawy kryzysu ekologicznego*, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1998, s. 245 i n.

2.1. Cechy konstytutywne polityki klimatycznej

Poszukiwanie odpowiedzi na wyżej postawione pytanie należy rozpocząć od analizy genezy polityki klimatycznej. W przypadku polityki ochrony środowiska państwa, obserwując postępującą na skutek procesów rozwojowych degradację środowiska naturalnego, postanowiły niezależnie od siebie podjąć skoordynowane narodowo działania. Natomiast polityka klimatyczna kształtowana była na skutek bodźców międzynarodowych, bo również jej przedmiot, czyli zmiany klimatu, miał charakter globalny. Otwarcie międzynarodowej dyskusji o problemie globalnego ocieplenia stała się bowiem publikacja wspomnianego raportu Komisji Brundtland, w którym wyraźnie wskazano na zagrożenia związane z antropogeniczną emisją gazów cieplarnianych⁸. Bezpośrednim bodźcem dla uwzględnienia tej kwestii przez komisję były doniesienia naukowe płynące od dekad ze strony badaczy zajmujących się naukami przyrodniczymi⁹. Co istotne – raport, jako pierwszy dokument o znacznym oddźwięku międzynarodowym, zaliczył problem antropogenicznych zmian klimatu do grupy największych wyzwań ludzkości. Zwrócił uwagę na kwestię z nim związanej niepewności i potrzebę podjęcia kroków przez rządy jeszcze zanim w ekosystemie nastąpią zmiany w skali globalnej. Autorzy raportu proponowali strategię opartą na czterech kierunkach:

- 1) poprawie monitoringu i oceny zjawisk;
- 2) intensyfikacji badań naukowych o przyczynach, mechanizmach i efektach;
- 3) rozwoju inicjatyw przyjętych w skali globalnej dla redukcji emisji gazów;
- 4) wdrożeniu strategii niezbędnych dla ograniczenia strat i radzenia sobie ze zmianami klimatu i podnoszącym się poziomem morza¹⁰.

Jako możliwe rozwiązania wymieniano podjęcie natychmiastowych działań polegających na większej efektywności energetycznej, wzroście udziału energii odnawialnej w koszyku globalnym, ratyfikacji przez rządy konwencji ozonowej oraz adaptacji do zmian klimatu. W dokumencie znalazło się też stwierdzenie, które pozostaje mottem międzynarodowych inicjatyw na rzecz walki ze zmianami klimatu: „żadne państwo nie ma politycznego mandatu i siły gospodarczej, aby zwalczyć samodzielnie zmiany klimatu”¹¹. Tym samym raport norweskiej premier przyczynił się do identyfikacji problemu zmian klimatu w skali globalnej wyznaczając jednocześnie główne obszary koniecznych działań.

⁸ Our Common Future..., s. 147.

⁹ Report of the International Conference on the Assessment of Carbon Dioxide and other Greenhouse Gases in Climate Variations and Associated Impacts, Villach, Austria, 9–15 October 1985, World Meteorological Organization, Report No. 661, Geneva 1986.

¹⁰ Our Common Future..., s. 148.

¹¹ *Ibidem*, s. 148.

Wyraźne wskazania raportu doprowadziły do przyjęcia Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu¹². Konwencja sporządzona w 1992 r. ustaliła na kolejne trzy dekady ramy dla działań państw na rzecz klimatu. Do tej pory powstały na jej podstawie międzynarodowy reżim zmian klimatu (obejmujący jeszcze dwa kluczowe dokumenty – Protokół z Kioto oraz Porozumienie paryskie) mobilizuje państwa do określonych działań¹³. Konwencja określa, że „globalny charakter zmian klimatu wymaga maksymalnie rozwiniętej współpracy wszystkich państw i ich udziału w efektywnym i odpowiednim międzynarodowym przeciwdziałaniu, zgodnie z ich wspólnymi, lecz zróżnicowanymi możliwościami i ich warunkami społecznymi i ekonomicznymi”¹⁴.

Zakres przedmiotowy polityki klimatycznej również wykazuje swoje indywidualne cechy. Jej przedmiotem pozostaje bowiem globalny klimat, który materializuje się w formie określonych schematów atmosferycznych wpływających na zmiany chemiczne i biologiczne w skali całego globu, np. pustynnienie, topnienie lodowców czy utrata bioróżnorodności, prowadzące do zmian społecznych. Klimat jest w swojej naturze dobrem globalnym. Część autorów, m.in. Elinor Ostrom, przypisuje mu miano globalnego dobra wspólnego (*global commons*), czyli dobra o charakterze supranarodowym, należącego do zasobów wspólnych ludzkości¹⁵. W kategorii tej wymienia się wspólne zasoby naturalne Ziemi, takie jak oceany, atmosferę, przestrzeń kosmiczną czy Antarktydę. W szerszym ujęciu, reprezentowanym przez Williama Nordhaus, klimat zaliczany jest do globalnych dóbr publicznych (*global public goods*), czyli dóbr o atrybutach nierywalizacji i niewykluczalności dostępnych na globalną skalę, do których można zaliczyć globalne środowisko, bezpieczeństwo międzynarodowe oraz wiedzę¹⁶.

¹² Ramowa Konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu...

¹³ Protokół z Kioto do Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, sporządzony w Kioto dnia 11 grudnia 1997 r. Dz.U. 05.203.1684 (Dz.U. z dn. 17 października 2005 r.); Porozumienie paryskie, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” 2016, L 282/4 (art. 2, s. 2).

¹⁴ Ramowa Konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu..., s. 4.

¹⁵ E. Ostrom, *Governing the Commons...*; J. Paavola, *Climate Change: The Ultimate Tragedy of the Commons?*, [w:] *Property in Land and Other Resources*, red. D. Cole, E. Ostrom, Lincoln Institute of Land Policy, Cambridge 2012, s. 417; A. Patt, *Beyond the Tragedy of the Commons: Reframing Effective Climate Change Governance*, „Energy Research & Social Science” 2017, Vol. 34, s. 1–3.

¹⁶ W. Nordhaus, *Global Public Goods and the Problem of Global Warming, Annual Lecture, The Institut d'Economie Industrielle (IDEI) Toulouse, France June 14, 1999*, http://idei.fr/sites/default/files/medias/doc/conf/annual/paper_1999.pdf [dostęp: 20.05.2018]; S. Niggol,

Ponadto optymalnym celem polityki klimatycznej pozostaje dążenie do budowy tzw. społeczeństwa nisko- czy wręcz zeroemisyjnego, co implikuje konieczność głębokiej reorganizacji współczesnego modelu gospodarczego. Dla państw zarówno rozwiniętych, jak i rozwijających się, oznacza ona przede wszystkim konieczność ograniczenia wykorzystania węglowodorów do produkcji energii, która od początku rewolucji przemysłowej stała się podstawą postępu. Tym samym polityka klimatyczna dąży do zmiany paradygmatu rozwojowego ustanowionego ponad dwa stulecia temu¹⁷.

Główne cele polityki klimatycznej powodują, iż jest ona silnie powiązana z innymi politykami sektorowymi i zakłada ich istotną modyfikację. Działania na rzecz klimatu znajdują bowiem swoje bezpośrednie przełożenie na funkcjonowanie polityki energetycznej, przemysłowej, transportowej, infrastrukturalnej czy budowlanej. Tak silne oddziaływanie na strefę stosunków gospodarczych, a więc jednocześnie społecznych, stanowi zarzewie licznych konfliktów, w których państwo, angażując swoje zasoby, występuje w roli arbitra lub strony.

W konsekwencji polityka klimatyczna odnosi się w większym stopniu do sfery funkcjonowania jednostek. To obywatele mogą ponosić gospodarcze koszty podejmowanych przez rząd decyzji, co może przełożyć się na ich preferencje wyborcze. Ponadto poprzez indywidualne wybory konsumpcyjne mają oni możliwość wsparcia lub odrzucenia rozwiązań niskoemisyjnych. W stosunku do nich kierowane są również publiczne działania – rozbudowa transportu publicznego, ale także kampanie międzynarodowych koncernów oferujących zrównoważone rozwiązania. Jednostka jest więc konfrontowana z koniecznością podjęcia szeregu wyborów w ramach których nie zawsze dysponuje pełną wiedzą¹⁸.

W tym momencie dochodzimy do kolejnego i kluczowego komponentu polityki klimatycznej. Polityka ta prowadzona jest w warunkach zaawansowanej niepewności zarówno w kwestii skali, miejsca oraz konsekwencji przewidywanych zmian klimatu. Decydenci nie wiedzą również jakie będą konsekwencje decyzji podejmowanych obecnie na dobrostan przyszłych pokoleń. Rodzi to naturalną tendencję do powstrzymywania się od działań lub przekładania odpowiedzialności na inne państwa¹⁹.

Economics of Global Warming as a Global Public Good: Private Incentives and Smart Adaptations, „Policy and Practice” 2013, Vol. 5, No. 1, s. 83–95.

¹⁷ M. Kowarsch, *A Pragmatist Orientation for the Social Sciences in Climate Policy. How to Make Integrated Economic Assessments Serve Society*, „Boston Studies in the Philosophy and History of Science” 2016, Vol. 323, s. 19–38.

¹⁸ E. Rhodes, J. Axsen, M. Jaccard, *Exploring Citizen Support for Different Types of Climate Policy*, „Ecological Economics” 2017, Vol. 137, s. 56–69.

¹⁹ M. Kowarsch, *A Pragmatist Orientation for the Social Sciences...*, s. 58–72.

Pomimo wykazanych wyzwań, być może właśnie z powodu ich występowania, coraz częściej polityka klimatyczna zostaje wyodrębniona przez państwa w celu sprostania tak złożonemu problemowi, jakim są zmiany klimatu. O autonomizacji polityki klimatycznej świadczy fakt, że coraz liczniejsza grupa państw powołuje ministerstwa łączące problemy środowiska i klimatu (Norwegia, Rumunia) lub klimatu i energii (Australia, Belgia, Dania, Wielka Brytania), chociaż tylko nieliczne (Pakistan, Nowa Zelandia) zdecydowały się na powołanie odrębnych ministerstw klimatu. Również UE, dążąca do przyjęcia światowego przywództwa w kwestiach zmian klimatu, utworzyła nową Dyрекcję Generalną ds. Działań w dziedzinie Klimatu (DG CLIMA)²⁰.

Biorąc pod uwagę powyższe procesy instytucjonalizacji, będące pokłosiem zasadniczego wzrostu znaczenia kwestii zmian klimatu w agendzie politycznej, należy przyjąć, iż polityka klimatyczna w coraz większej mierze będzie zyskiwała swoje odrębne miejsce względem polityki ochrony środowiska. Pojawia się tym samym potrzeba zdefiniowania istoty polityki klimatycznej współczesnych państw. W literaturze przedmiotu funkcjonują bowiem przede wszystkim jedynie odniesienia do samej kwestii walki z globalnymi zmianami klimatu. Wielu autorów zwraca uwagę na jej dwa kluczowe aspekty: konieczność ograniczenia emisji gazów cieplarnianych oraz dostosowanie się do postępujących zmian klimatu²¹. W rozumieniu autorki polityka klimatyczna jest to celowa działalność państwa mająca na celu ograniczenie (w perspektywie długookresowej) antropogenicznych zmian klimatu, oparta na podejmowanych w skali lokalnej, narodowej i międzynarodowej inicjatywach na rzecz ograniczenia emisji gazów cieplarnianych oraz adaptacji do zaistniałych lub przewidywanych modyfikacji systemu klimatycznego. Głównym podmiotem tak rozumianej polityki pozostaje wciąż państwo, natomiast coraz bardziej istotna rola przypada organizacjom międzynarodowym, pozarządowym (*non-governmental organizations* – NGO), podmiotom gospodarczym czy wspólnotom lokalnym. Obszar aktywności rządu obejmuje zarówno terytorium danego państwa, jak i (w ramach inicjatyw międzynarodowych) terytoria innych państw. Tym samym na politykę klimatyczną danego państwa składa się zarówno polityka krajowa (*climate policy*), rozumiana jako polityka sektorowa kierowana do podmiotów krajowych, jak i międzynarodowa, oparta na inicjatywach

²⁰ Zob. *Działania w dziedzinie klimatu*, Komisja Europejska, https://ec.europa.eu/info/departments/climate-action_pl [dostęp: 20.05.2018].

²¹ *20th year Anniversary of Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change: Reflections on Our Journey (editorial)*, „Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change” March 2016, Vol. 21, No. 3, s. 297–299; B. Maybee, D. Packey, R. Ripple, *Climate Change Policy: the Effect of Real Options Valuation on the Optimal Mitigation-Adaptation Balance*, „Economic Papers” 2012, Vol. 31, No. 2, s. 216–224.

bi- lub multilateralnych w ramach międzynarodowego reżimu zmian klimatu (*international climate policy* lub wężiej *international climate regime*). Natomiast w wymiarze przedmiotowym polityka ta sprowadza się do zachowania obecnej równowagi klimatycznej oraz adaptacji do antycypowanych zmian.

2.1.1. Cele i zasady

Główne cele i zasady polityki klimatycznej zostały już zdefiniowane w ramowej konwencji z 1992 r. Konwencja określa bowiem w art. 4 konkretne zobowiązania państw-stron. Obliguje więc w sposób pośredni do ustanowienia krajowych polityk klimatycznych, gdyż strony mają „formułować, wdrażać, publikować i regularnie aktualizować krajowe i – tam, gdzie jest to właściwe – regionalne programy obejmujące środki łagodzenia zmian klimatu przez określenie antropogenicznych emisji [...], jak również środki ułatwiające odpowiednią adaptację do zmian klimatu”²². W przypadku państw rozwiniętych wskazanie to jest jeszcze mocniejsze, gdyż mowa jest o tym, że państwa te przyjmą strategię i odpowiednie środki „mające na celu łagodzenie zmian klimatu poprzez ograniczenie antropogenicznej emisji gazów cieplarnianych oraz ochronę i podniesienie wydajności pochłaniaczy i zbiorników tych gazów”²³. Wprost wskazano również, iż „polityka ta i środki będą wykazywać, że państwa rozwinięte sprawują rolę wiodącą w modyfikowaniu długoterminowych tendencji antropogenicznych emisji”²⁴.

W Porozumieniu paryskim z 2015 r. mowa jest natomiast o „zaangażowaniu władz wszystkich szczebli i różnych podmiotów, zgodnie z odpowiednim ustawodawstwem krajowym stron”²⁵. Tym samym w głównych dokumentach tworzących międzynarodowy reżim zmian klimatu określone zostały ramy działań państwa na rzecz ograniczenia zmian klimatu. Chociaż termin „polityka klimatyczna państwa” nie występuje bezpośrednio, to jednak odniesienie do polityki służącej ograniczeniu antropogenicznych emisji oraz adaptacji do zmian klimatu pojawia się kilkakrotnie, chociażby w kontekście określania celów i ich przeglądu czy współpracy międzynarodowej w tym zakresie.

Analiza dokumentów, m.in. ramowej konwencji z 1992 r., Protokołu z Kioto z 1997 r. czy Porozumienia paryskiego z 2015 r., pozwala wskazać główne zasady zarówno narodowej, jak i międzynarodowej polityki klimatycznej. Należy do nich zaliczyć reguły:

²² Ramowa Konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu..., s. 4 (art. 4 – Zobowiązania).

²³ *Ibidem*, s. 5 (art. 4 – Zobowiązania).

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Porozumienie paryskie..., s. 1.

1. Zrównoważonego rozwoju – państwa powinny chronić system klimatyczny dla dobra obecnego i przyszłych pokoleń ludzkości, opierając się na zasadach sprawiedliwości;
2. Zróżnicowania obowiązków – państwa mają wspólne chociaż zróżnicowane obowiązki;
3. Historycznej odpowiedzialności państw za emisje, którą można określić mianem zasady „truciciel płaci” w odniesieniu do grupy państw rozwiniętych;
4. Pomocy państwom rozwijającym się – państwa te powinny otrzymać odpowiednie wsparcie materialne, technologiczne i specjalistyczne;
5. Przezorności, która zobowiązuje państwa do podjęcia działań zapobiegawczych nawet przy braku całkowitej pewności naukowej;
6. Efektywności kosztowej – polityka i środki zapobiegające zmianom powinny być oszczędne i zapewniać powszechne korzyści za możliwie najniższą cenę;
7. Zróżnicowania socjoekonomicznego – uwzględnianie kontekstu, dostosowanie do specyficznych warunków każdej ze stron;
8. Inkluzji wszystkich sektorów gospodarki – włączenie celów klimatycznych do podstaw funkcjonowania modelu gospodarczego danego państwa;
9. Wielości i różnorodności środków – zastosowanie ze względu na szeroki zakres niezbędnych zmian instrumentów o charakterze rynkowym jak i pozarynkowym;
10. Współpracy międzynarodowej – zintegrowanie działań w celu osiągnięcia założonych celów.

Szczególną uwagę zwraca silne powiązanie UNFCCC z zasadami i filozofią zrównoważonego rozwoju. Czytamy więc, że „reagowanie na zmiany klimatu powinno być w integralny sposób skoordynowane z rozwojem społecznym i ekonomicznym, ze zwróceniem uwagi na uniknięcie negatywnego wpływu na rozwój ekonomiczny, przy pełnym uwzględnieniu uzasadnionych, priorytetowych potrzeb państw rozwijających się, zmierzających do osiągnięcia zrównoważonego wzrostu ekonomicznego i likwidacji ubóstwa”²⁶.

W skali globalnej konwencja różnicuje obowiązki państw, gdyż jednoznacznie określa, iż „największy udział w dawnych i obecnych globalnych emisjach gazów cieplarnianych przypada na państwa wysoko rozwinięte, że emisja tych gazów w przeliczeniu na jednego mieszkańca w państwach rozwijających się jest wciąż względnie niewielka oraz że udział tych państw w globalnych emisjach gazów będzie wzrastał w związku z potrzebą społecznego i gospodarczego

²⁶ Ramowa Konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu..., s. 2.

rozwoju”²⁷. Znajduje się również odniesienie do solidarności międzynarodowej, gdyż strony mają obowiązek „chronić system klimatyczny dla obecnego i przyszłych pokoleń”²⁸.

Jeszcze bardziej wyraźne nawiązanie do koncepcji zrównoważonego rozwoju obserwujemy w Porozumieniu paryskim. W mniejszym stopniu akcentowany jest element efektywności ekonomicznej działań na rzecz klimatu, gdyż nawołuje się jedynie do zrównoważonego trybu życia i zrównoważonych wzorców konsumpcji i produkcji, szczególnie w państwach rozwiniętych. Z drugiej strony podkreśla się znaczenie zapewnienia integralności wszystkich ekosystemów, w tym oceanów, oraz ochrony różnorodności biologicznej, uznawanej przez niektóre kultury za Matkę Ziemię, a także odnotowuje się „znaczenie, jakie dla niektórych ma pojęcie «sprawiedliwości klimatycznej», kiedy podejmuje się działania dotyczące zmian klimatu”²⁹.

W wyraźny sposób został również podkreślony społeczny wymiar polityki klimatycznej. Z jednej strony wskazano bowiem, że „działania dotyczące zmian klimatu powinny respektować, promować i uwzględniać swoje odpowiednie zobowiązania dotyczące praw człowieka, prawa do zdrowia, praw ludów rdzennych, społeczności lokalnych, migrantów, dzieci, osób niepełnosprawnych, w trudnej sytuacji oraz prawa do rozwoju, a także równość płci, upodmiotowienie kobiet i sprawiedliwość międzypokoleniową”³⁰. Z drugiej strony potwierdzono „znaczenie edukacji, szkolenia, świadomości społecznej, udziału społeczeństwa, powszechnego dostępu do informacji oraz współpracy na wszystkich szczeblach”³¹.

Dochodzimy więc do istotnej konkluzji, iż konstytutywne cechy polityki klimatycznej, takie jak sprawiedliwość (rozumiana jako odpowiedzialność za dotychczasowe emisje oraz pomoc państwom rozwijającym) i solidarność międzypokoleniowa (dbałość o zachowanie równowagi klimatycznej w przyszłości), bezpośrednio oddają założenia zrównoważonego rozwoju. Znajduje to swoje pełne potwierdzenie, jeżeli przeanalizuje się obligacje nałożone na państwa w ramach międzynarodowego reżimu zmian klimatu.

²⁷ *Ibidem*, s. 1.

²⁸ *Ibidem*, s. 3. Szerzej: M. Kowarsch, A. Gösele, *Triangle of Justice*, [w:] *Climate Change, Justice and Sustainability: Linking Climate and Development Policy*, red. O. Edenhofer, et al., Springer, Dordrecht 2012, s. 73–90.

²⁹ Porozumienie paryskie..., s. 1.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

2.1.2. Obowiązki państw

Stosowanie zasady zrównoważonego rozwoju oraz pozostałych wyżej wskazanych zasad zostało powiązane z nałożeniem na państwa-strony ramowej konwencji określonych obowiązków. Wszystkie państwa zostały zobligowane do ograniczania konsekwencji zmian klimatu, a państwa rozwinięte również do likwidowania ich przyczyny, czyli antropogenicznych emisji gazów cieplarnianych. Na szczególną uwagę zasługuje kwestia zróżnicowania obowiązków państw rozwiniętych i rozwijających się. Ciężar redukcji emisji został jednoznacznie przeniesiony na grupę państw, które odpowiedzialne były za dotychczasowy rozwój przemysłowy, zgodnie z zasadą sprawiedliwości. Państwa te zostały również zobligowane do pomocy finansowej i technologicznej państwom rozwijającym się oraz szczególnie narażonym na negatywne konsekwencje zmian klimatu. Co istotne, podkreślono, iż strony będą uwzględniać sytuację państw, których gospodarka jest w znacznym stopniu uzależniona od dochodów z produkcji, przetwórstwa, eksportu i/lub zużycia surowców energetycznych³². Chociaż zapis ten w szczególności odnosił się do państw rozwijających się, dawał wszystkim eksporterom ropy, gazu czy węgla, w tym również Norwegii, argument odnośnie konieczności szczególnego traktowania ich modelu gospodarczego.

Do innych obowiązków wszystkich państw-stron konwencji zaliczono:

- a) tworzenie i publikowanie raportów krajowych o antropogenicznych emisjach wszystkich gazów cieplarnianych, co było szczególnie istotne dla określenia poziomu zobowiązań, oraz dynamiki emisyjności danego państwa;
- b) adaptację do zmian klimatu, zarówno w wymiarze krajowym, jak i międzynarodowym;
- c) popieranie badań i transferu technologii, doświadczeń i procesów we wszystkich dziedzinach, włączając w to energetykę, transport, przemysł, rolnictwo czy leśnictwo;
- d) promowanie zrównoważonego zarządzania i ochrony pochłaniaczy i zbiorników wszystkich gazów cieplarnianych jak biomasa, lasy i oceany, i inne ekosystemy lądowe, nadbrzeżne i morskie³³.

Są to stosunkowo ogólne wskazania mające mobilizować państwa do określonych działań na rzecz zmniejszania emisji i adaptacji do przewidywanych zmian.

Istotny krok w kierunku doprecyzowania obowiązków państw stanowiło przyjęcie 11 grudnia 1997 r. Protokołu z Kioto uzupełniającego UNFCCC. Dokument

³² Ramowa Konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu..., s. 7.

³³ *Ibidem*, s. 4.

ten wszedł w życie 16 lutego 2005 r. po ratyfikowaniu go przez Federację Rosyjską, co pozwoliło osiągnąć niezbędny pułap 55% całkowitych emisji CO₂ w 1990 r. Protokół ustanowił dla 38 państw rozwiniętych oraz państw w okresie transformacji do gospodarki rynkowej (w tym Polski) oraz UE (kraje Załącznika 1) procentowe pułapy zmiany emisji do okresu 2008–2012 względem roku bazowego 1990. Cele redukcji dla poszczególnych państw wahały się w przedziale od –8% do +10%, lecz miały łącznie doprowadzić do redukcji o 5,2% względem 1990 r.³⁴ Jedynie w przypadku trzech państw przewidziano możliwość wzrostu emisji (Islandia o 10%, Australia o 8% i Norwegia o 1%), ze względu na ich specyficzny model gospodarczy.

W efekcie przyjęcia powyższych regulacji Protokół z Kioto uwzględnił jedynie ok. 14% światowej emisji gazów cieplarnianych³⁵. Nieobjęcie dokumentem największych gospodarek państw rozwijających się, takich jak Chiny, Indie czy Brazylia, postawiło pod znakiem zapytania skuteczność przyjętego porozumienia. Podczas spotkania Konferencji Stron (Conference of Parties – COP) w Kopenhadze (w grudniu 2009 r.) zakładano zawarcie porozumienia w kwestii bardziej sprawiedliwego rozłożenia ciężaru obowiązków na wszystkie państwa, a szczególnie na największe gospodarki pozostające poza Protokołem z Kioto, czyli m.in. USA, gdzie senat nie ratyfikował dokumentu, oraz liczną grupę państw rozwijających się.

Szczyt w duńskiej stolicy, który miał określić przyszłość dokumentu po 2012 r., nie przyniósł jednak wiążących rozstrzygnięć. Uświadomił natomiast, że przyjęty w Kioto model odgórnych regulacji wyłącznie względem grupy państw rozwiniętych nie jest skuteczny. Dopiero w grudniu 2012 r. podczas COP w Ad Dausze (Katar) część państw, w tym członkowie UE i Norwegia, zdecydowały się na przedłużenie okresu obowiązywania Protokołu z Kioto do 2020 r. oraz przyjęcie do końca 2015 r. nowego porozumienia określającego kształt reżimu zmian klimatu po 2020 r. W okresie obowiązywania tzw. poprawki dauhańskiej kraje uczestniczące muszą zmniejszyć emisję do poziomu co najmniej 18% niższego niż poziom 1990 r.³⁶

Po czterech latach negocjacji nowe porozumienie klimatyczne – Porozumienie paryskie – zostało podpisane 12 grudnia 2015 r. i weszło w życie 4 listopada 2016 r. po ratyfikowaniu go przez USA i Chiny³⁷. Zakłada ono

³⁴ Protokół z Kioto do Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu..., s. 13–15.

³⁵ *Międzynarodowe umowy klimatyczne*, Rada Europejska, <http://www.consilium.europa.eu/pl/policies/climate-change/international-agreements-climate-action/> [dostęp: 14.05.2018].

³⁶ Doha Amendment to the Kyoto Protocol, United Nations, https://unfccc.int/files/kyoto_protocol/application/pdf/kp_doha_amendment_english.pdf [dostęp: 20.05.2018].

³⁷ Został spełniony warunek ratyfikacji przez co najmniej 55 państw, które są łącznie odpowiedzialne są za przynajmniej 55% globalnych emisji gazów cieplarnianych.

„ograniczenie wzrostu średniej temperatury globalnej do poziomu znacznie niższego niż 2°C powyżej poziomu przedindustrialnego oraz podejmowanie wysiłków mających na celu ograniczenie wzrostu temperatury do 1,5°C powyżej poziomu przedindustrialnego, uznając, że to znacząco zmniejszy ryzyko związane ze zmianami klimatu i ich skutki”³⁸. W przeciwieństwie do Protokołu z Kioto, Porozumienie paryskie obejmuje wszystkie państwa – zarówno rozwinięte, jak i rozwijające się, co nadaje mu prawdziwie globalny charakter. Wszystkie strony porozumienia zobligowane są do regularnego raportowania w kwestii wysokości emisji i podjętych wysiłków oraz mogą być poddane międzynarodowej weryfikacji. Z drugiej strony nie określa ono pułapów dozwolonej emisji, lecz pozostawia każdemu państwu dowolność w kwestii wysokości i szybkości redukcji w ramach tzw. wkładów krajowych (*Intended Nationally Determined Contributions*), które mają być co pięć lat jedynie wzmacniane³⁹.

2.1.3. Instrumenty

Dobór instrumentów stosowanych w polityce klimatycznej oscyluje wokół czterech głównych obszarów służących zatrzymaniu globalnych zmian klimatu oraz przystosowaniu się do nich. Należą do nich:

- zmniejszanie antropogenicznych emisji gazów cieplarnianych (np. poprzez obniżenie intensywności węglowej w gospodarce; zwiększenie wykorzystania energii odnawialnej);
- niepomniejszanie lub zwiększanie potencjału absorpcyjnego planety (np. ograniczenie wylesienia oraz ponowne zalesianie, tworzenie nowych plantacji; uprawy zatrzymujące węgiel w glebie);
- stosowanie metod geoinżynieryjnych (np. wychwytywanie i składowanie CO₂); wpływ na system klimatyczny przez osłony przeciwsłoneczne, zwiększanie odbijania chmur);
- adaptację do zmian klimatycznych (np. budowanie tam i zapór, zmianę norm budowlanych, wprowadzenie systemu wczesnego ostrzegania w przypadku nagłych zjawisk pogodowych)⁴⁰.

W najprostszym ujęciu gazy cieplarniane można traktować literalnie jako emitowane przez człowieka zanieczyszczenie i w związku z tym wykorzystywać instrumentarium dostępne w ramach polityki ochrony środowiska. Aleksander

³⁸ Porozumienie paryskie..., s. 2 (art. 2).

³⁹ *Ibidem*, art. 4.

⁴⁰ Według Marka Maslina istnieją trzy główne metody: mitygacja emisji, adaptacja do zmian klimatycznych i metody geoinżynieryjne – M. Maslin, *Zmiany klimatu*, tłum. K. Dośpiał-Borysiak, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2018, s. 130.

Wasiuta wskazuje, że instrumenty zarządzania środowiskiem dzieli się w literaturze przedmiotu na trzy grupy:

- 1) instrumenty zdecentralizowane (*decentralized instruments*) – ogólne przepisy prawa, takie jak np. odpowiedzialność prawna (cywilna i karna) czy prawo własności. Do tej grupy zalicza się także perswazję moralną poprzez informację i komunikowanie się ze społeczeństwem i grupami społecznymi;
- 2) bezpośrednie kierowanie i kontrolę (*command and control regulation*) – przede wszystkim instrumenty o administracyjno-prawnym charakterze, a więc standardy dotaczającego środowiska, standardy emisji i standardy technologiczne;
- 3) zachęty i preferencje (*incentive-based regulation*) – dotyczą głównie przedsiębiorstw, ale także gospodarstw domowych i instytucji publicznych; pozwalają na przekazanie podmiotom informacji o pożądanym z punktu widzenia polityki ekologicznej zachowaniach⁴¹.

Zespół konsorcjum badawczego CECILIA 2050 zajmujący się optymalną polityką klimatyczną UE proponuje natomiast przyjęcie dla polityki klimatycznej podziału na instrumenty rynkowe i pozarynkowe⁴². Do instrumentów rynkowych zalicza:

- podatki np. od emisji CO₂ (podatki węglowe) nakładane bezpośrednio na truciciela i wymagające ciągłego monitorowania wysokości emisji, gdyż podatek nakładany jest na tonę zanieczyszczenia; zastosowane nie-licznie np. w Norwegii i w Hiszpanii (Aragonii);
- system handlu emisjami np. Europejski System Handlu Uprawnieniami do Emisji (The EU Emissions Trading System – EU ETS lub ETS).

Natomiast do instrumentów pozarynkowych włącza:

- instrumenty prawno-administracyjne (określenie norm i standardów w kwestii rozwiązań technologicznych czy stosowania określonych

⁴¹ A. Wasiuta, *Ekonomiczne instrumenty polityki ekologicznej w kontekście zarządzania środowiskowego*, [w:] *Współdziałanie systemu zarządzania i inżynierii produkcji. Teoria i praktyka*, red. T. Noch, J. Sączuk, Wydawnictwo Gdańskiej Szkoły Wyższej, Gdańsk 2015, s. 225.

⁴² B. Görlach, *What Constitutes an Optimal Climate Policy Mix? Defining the Concept of Optimality, Including Political and Legal Framework Conditions*, CECILIA2050 Deliverable 1.1, Ecologic Institute, Berlin 2013, Aneks 1, s. 3, http://cecilia2050.eu/system/files/Görlach%20%282013%29_What%20constitutes%20an%20optimal%20policy%20mix_0.pdf [dostęp: 13.05.2018]. P. Drummond, *Understanding the Impacts & Limitations of the Current EU Climate Policy Instrument Mix* (CECILIA2050 WP2 Deliverable 2.10), University College London, London 2014, https://cecilia2050.eu/system/files/Drummond%20%282014%29_Understanding%20the%20Impacts%20%26%20Limitations_0.pdf [dostęp: 13.05.2018].

- produktów i praktyk; np. określenie dopuszczalnego poziomu emisji samochodów bądź norm budowlanych, wykorzystania gruntów);
- raportowanie, mające na celu uzyskanie przez podmioty administracji wiedzy o postępie, np. raportowanie w kwestii wysokości emisji;
- zachęty dla „zielonych” technologii – publiczne wsparcie zarówno R&D oraz podmiotów implementujących, zakupy produktów i technologii przez administrację centralną i lokalną, system „zielonych” certyfikatów, subsydia, pożyczki⁴³;
- informacja i dobrowolne porozumienia mające na celu zwiększenie wiedzy konsumentów o środowiskowym oddziaływaniu określonych decyzji, produktów i usług. W tej kategorii wymienić należy edukację i szkolenia, certyfikowanie produktów, nagrody przyznawane za zasługi bądź osiągnięcia w obszarze ochrony środowiska, kampanie informacyjne, porozumienia z sektorami gospodarki, jednostronne deklaracje dotyczące redukcji zanieczyszczeń lub rozwiązania innego problemu ekologicznego⁴⁴.

Obecnie międzynarodowa polityka zmian klimatu opiera się przede wszystkim na instrumentach rynkowych nazywanych mechanizmami elastycznymi, gdyż ich celem jest zmniejszenie kosztów redukcji emisji gazów cieplarnianych poprzez podjęcie działań w innych państwach⁴⁵. Mechanizmy te pomagają państwom-stronom pierwszego załącznika ramowej konwencji w realizacji założeń zawartych w Protokole z Kioto. W skali globalnej zastosowanie mechanizmów prowadzi do utworzenia tzw. rynku węglowego, na którym przedmiotem obrotu są tzw. jednostki Kioto. Udział w handlu emisjami i obrocie jednostkami Kioto warunkowany jest spełnieniem kryteriów określanych mocą decyzji podejmowanych w ramach ramowej konwencji.

Istnieją trzy rodzaje mechanizmów: międzynarodowy handel emisjami (International Emission Trading – IET)⁴⁶, mechanizm wspólnych wdrożeń (Joint Implementation – JI), mechanizm czystego rozwoju (Clean Development Mechanism

⁴³ Szerzej: A. de Serres, F. Murtin, G. Nicoletti, *A Framework for Assessing Green Growth Policies*, „OECD Economics Department Working Papers” 2010, No. 774, s. 24.

⁴⁴ B. Görlach, *What Constitutes an Optimal Climate Policy Mix...*, Aneks 1, s. 3.

⁴⁵ B. Fiedor, A. Graczyk, *Instrumenty ekonomiczne polityki ekologicznej państwa*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2015, nr 409, s. 134. Por. B. Field, *Environmental Economics. An Introduction*, Mc Graw-Hill, New York 1994, s. 207–210, 226–246; J.-P. Barde, *Polityka ochrony środowiska i jej instrumenty*, [w:] *Ekonomia środowiska i zasobów naturalnych*, red. H. Folmer et al., Wydawnictwo Krupski i S-ka, Warszawa 1996, s. 238–239.

⁴⁶ *International Emission Trading – From Concept to Reality: 2001*, OECD Report, Paris 2001.

– CDM)⁴⁷. Dwa ostatnie mechanizmy (IET, JI) skierowane są wyłącznie do krajów z pierwszego załącznika, a zatem do państw rozwiniętych. Natomiast trzeci mechanizm – czystego rozwoju (CDM) – włącza również do rynku węglowego kraje rozwijające się (spoza załącznika). W przypadku JI i CDM, stosowana jest metoda projektowa łącząca dwa państwa: inwestora wnoszącego technologię i państwo goszczące, współrealizujące projekt na swoim terytorium⁴⁸.

Niezależnie od instrumentów przewidzianych w Protokole z Kioto, architektura międzynarodowego reżimu zmian klimatu rozrastała się i powstał szereg inicjatyw kierowanych wobec państw rozwijających się, które miały im ułatwić dochodzenie do ścieżki niskoemisyjnej oraz zachowanie ich naturalnych ekosystemów. W 2010 r. w ramach konwencji powołany został Zielony Fundusz Klimatyczny (Green Climate Fund) kierujący środki na mitygację i adaptację w państwach rozwijających się, szczególnie tych najbiedniejszych. Zgodnie z Porozumieniem paryskim jego rola w realizacji niskoemisyjnego wzrostu ma jeszcze wzrosnąć⁴⁹.

Jednym z kolejnych filarów systemu wsparcia biedniejszych państw jest program REDD+, czyli Program ONZ ds. redukcji emisji wynikających z wylesiania i degradacji lasu (United Nations Collaborative Programme on Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation – REDD+), kierowany m.in. do państw, takich jak Brazylia, Indonezja czy Kolumbia⁵⁰. Na bazie decyzji COP powołano na Bali również programy określane mianem Krajowych Działań Zmniejszających Emisje (Nationally Appropriate Mitigation Action – NAMA), mające na celu połączenie potrzeb państw biedniejszych z możliwościami państw o wyższym standardzie. Niezależnie od wskazanych wyżej inicjatyw Bank Światowy rozpoczął własne programy poprzez np. fundusze węglowe (Carbon Funds)⁵¹.

⁴⁷ A. Dinar, D. Larson, S. Rahman, *Clean Development Mechanism (CDM). An Early History of Unanticipated Outcomes*, World Scientific, London 2013.

⁴⁸ M. Urbańska-Malucha, *Rynkowe mechanizmy w ochronie klimatu w Unii Europejskiej i w Polsce*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2013, nr 311, s. 165–167.

⁴⁹ A. Antimiani, *The Green Climate Fund as an Effective Compensatory Mechanism in Global Climate Negotiations*, „Environmental Science & Policy” 2017, Vol. 77, s. 49–68; M. Fridahl, B.-O. Linnér, *Perspectives on the Green Climate Fund: Possible Compromises on Capitalization and Balanced Allocation*, „Climate and Development” 2016, Vol. 8, No. 2, s. 105–109.

⁵⁰ J. Sheng, H. Qiu, *Governmentality within REDD+: Optimizing Incentives and Efforts to Reduce Emissions from Deforestation and Degradation*, „Land Use Policy” 2017, Vol. 76, s. 611–622, DOI: 10.1016/j.landusepol.2018.02.041.

⁵¹ *World Bank Group Climate Change Action Plan 2016–2020*, World Bank, Washington 2016, s. 11.

Znamienne, że w miarę ewolucji reżimu zmian klimatu państwa rozwijające doprowadziły do bardziej wyraźnego uwypuklenia znaczenia mechanizmów nierynkowych. W Porozumieniu paryskim czytamy:

Strony uznają znaczenie zintegrowanych, całościowych i zrównoważonych rozwiązań nierynkowych, dostępnych dla Stron w celu pomocy we wdrażaniu ich wkładów ustalonych na poziomie krajowym, w kontekście zrównoważonego rozwoju i likwidacji ubóstwa, w sposób skoordynowany i efektywny, między innymi poprzez łagodzenie zmian klimatu, adaptację, finansowanie, transfer technologii i budowanie potencjału, stosownie do okoliczności⁵².

Uogólniając więc należy stwierdzić, że instrumenty polityki klimatycznej, zarówno krajowej, jak i międzynarodowej, należy dzielić na rynkowe i pozarynkowe⁵³. Pewne instrumenty mogą być realizowane niezależnie, inne zaś stanowią wzajemne dopełnienie. W przypadku instrumentów rynkowych, jak handel uprawnieniami do emisji czy podatki od emisji CO₂, zakłada się uzyskanie efektywności kosztowej, wynikającej z wprowadzenia w pierwszej kolejności najbardziej opłacalnych rozwiązań. Instrumenty te mogą jednak podlegać tzw. porażkom rynku, to znaczy nie uwzględniać wszystkich kosztów zewnętrznych. Podmioty gospodarcze nie zawsze odbierają właściwie sygnały cenowe lub podejmują niewspółmierne działania⁵⁴. Jednocześnie często same instrumenty zostały zaprojektowane w niewłaściwy sposób, co wynika z braku wcześniejszych doświadczeń. Przykładem może być chociażby Europejski System Handlu Uprawnieniami do Emisji, który ze względu na niskie ceny jednostki emisji nie stał się dostatecznym bodźcem rynkowym.

W takiej sytuacji instrumenty pozarynkowe mogą redukować niedociągnięcia rynku, tworzyć dodatkowe zachęty dla innowacji i promować określone zachowania indywidualne. Znalezienie odpowiedniego zestawu instrumentów, przy wysokim stopniu niepewności co do ich rezultatów, stanowi obecnie największe wyzwanie zarówno ekonomiczne, jak i polityczne. Różnorodność zastosowanych środków redukuje jednak ewentualne niedobory poszczególnych instrumentów i sprzyja z pewnością komplementarności polityki klimatycznej⁵⁵.

⁵² Porozumienie paryskie..., s. 9 (art. 6).

⁵³ B. Görlach, *What Constitutes an Optimal Climate Policy Mix?*...

⁵⁴ P. del Rio, X. Labandeira, *Barriers to the Introduction of Market-based Instruments in Climate Policies: an Integrated Theoretical Framework*, „Environmental Economics and Policy Studies” 2009, Vol. 10, No. 1, s. 41–68.

⁵⁵ E. Zelljadt, *Scenarios for International Climate Policy Instruments* (WP5 Deliverable 5.1. Berlin), Ecologic Institute, Berlin 2014, s. 37.

Dobór powyższych instrumentów pozostaje uzależniony od warunków oraz determinacji każdego państwa i zawsze stanowi on wypadkową interesów kształtowanych poprzez polityczny, społeczny czy administracyjny przetarg. Największe wyzwanie stoi przed państwami uzależnionymi od produkcji energii opartej na krajowych zasobach węglowodorów, takich jak Chiny, Polska czy Rosja. Dostęp do tanich źródeł energii stanowi w takich państwach podstawę rozwoju gospodarczego, co powoduje, iż niezwykle ciężko jest zbudować odpowiednio wysokie polityczne poparcie dla alternatywnych rozwiązań. Podobny mechanizm występuje w przypadku państw o wysokiej konsumpcji, wynikającej z dobrobytu (np. USA) bądź liczebności populacji (np. Indie). Natomiast państwa najbiedniejsze z powodu braku zasobów finansowych, ludzkich i technologicznych wybierają rozwiązania najtańsze, często o niższym stopniu skuteczności lub też uzależniają ich implementację od pomocy zewnętrznej.

Generalnie w skali globalnej zakłada się, że dla osiągnięcia założonego celu – zatrzymania wzrostu temperatury na poziomie nieprzekraczającym 2°C względem epoki przedindustrialnej – niezbędne są wydatki wysokości 1–3% światowego PKB. Zwolennikiem niższego poziomu nakładów jest Nicolas Stern, który w swoim raporcie dla rządu brytyjskiego z 2006 r. wskazał, iż brak działań ze strony globalnej społeczności może spowodować roczną stratę globalnego PKB w wysokości 5–6%, w skrajnych przypadkach nawet 20% i zaproponował zaawansowany system ekopodatków⁵⁶. Natomiast William Nordhaus, krytycznie odnosząc się do raportu Sterna uznał, że minimum 3% globalnego PKB może przynieść odczuwalne efekty⁵⁷. Bez względu na szacowany poziom wydatków w ramach globalnej walki ze zmianami klimatu większe znaczenie przypisywane jest przez decydentów instrumentom rynkowemu, które mają zostać dopełnione przez instrumenty pozarynkowe.

*

Z powyższych rozważań jednoznacznie wynika, iż cele, zasady oraz narzędzia polityki klimatycznej państwa zostały już zdefiniowane. W pewnym stopniu zostały one oparte na zasadach istniejącej wcześniej polityki ochrony środowiska, jednak ze względu na skalę problemu, jakim jest globalna równowaga klimatyczna, wymagały odrębnego i szerszego ujęcia. Powstał również międzynarodowy reżim zmian klimatu określający obowiązki państw i mechanizmy

⁵⁶ N. Stern, *The Economics of Climate Change. The Stern Review*, Cambridge 2007, s. i.

⁵⁷ W. Nordhaus, *A Review of the Stern Review on the Economics of Climate*, „Journal of Economic Literature” 2007, Vol. 45, No. 3, s. 686–702; W. Nordhaus, *The Climate Casino: Risk, Uncertainty, and Economics for a Warming World*, Yale University Press, New Haven 2013.

współpracy multilateralnej. Oszacowano również potencjalne koszty walki ze zmianami klimatu. Wciąż jednak polityka klimatyczna, zarówno na poziomie narodowym, jak i międzynarodowym, stanowi jeden z najbardziej złożonych obszarów działalności współczesnych państw. Przyjmowane cele nie są realizowane pomimo pewności, iż globalne zmiany klimatu stanowią jedno z największych wyzwań ludzkości. Przyczyny takiego stanu rzeczy mają przede wszystkim polityczny charakter.

2.2. Polityka klimatyczna jako element agendy i przetargu politycznego

Generalnie w przypadku większości działań podejmowanych w celu zmniejszenia presji człowieka na środowisko naruszone zostają dotychczasowe interesy określonych grup społecznych. W przypadku polityki klimatycznej pojawia się jednak tzw. kompleksowy problemem decyzyjny⁵⁸. Polega on na tym, że przedmiot decyzji ma charakter złożony, czyli oddziaływaniu decyzji poddane są dwie lub więcej wartości, między którymi może występować stosunek wzajemnej konkurencji⁵⁹. Sprzeczności o charakterze strukturalnym wynikają z faktu, iż cele zdefiniowane przez państwo w sferze walki ze zmianami klimatu często są sprzeczne z innymi celami gospodarczymi i społecznymi. Najbardziej oczywistą sprzecznością jest fakt, iż ograniczenie produkcji energii opartej na emisyjnych węglowodorach zmniejszy emisję, lecz ze względu na wyższe koszty pozyskania negatywnie wpłynie na produkcję większości sektorów gospodarki. W takiej sytuacji organy państwa stają się arbitrem, a najczęściej stroną w konflikcie⁶⁰.

Tym samym widać, iż polityczny proces realizacji polityki klimatycznej stanowi sekwencję sytuacji konfliktowych, w którym władze państwowe podejmują decyzje mające przeciwdziałać eskalacji napięcia. W procesie tym dochodzi do nieustannego przetargu pomiędzy ścierającymi się interesami natury ekonomicznej, politycznej i społecznej, co wymaga od państwa sprawnego zastosowania mechanizmów koncyliacyjnych. Podjęte decyzje stanowią konsekwencję osiągniętego kompromisu między różnymi interesami podmiotów zaangażowanych w konflikt. Podmioty te z reguły charakteryzuje

⁵⁸ A. Bodnar, *Decyzje polityczne. Elementy teorii*, PWN, Warszawa 1985, s. 245.

⁵⁹ A. Alberski, *Polityka ochrony środowiska...*, s. 46.

⁶⁰ O problemie sporów kompetencyjnych zob. B. Caniglia et al., *Water Policy And Governance Networks: A Pathway to Enhance Resilience Toward Climate Change*, „Sociological Forum” 2016, Vol. 31, No. S1, s. 830–832.

znaczne zróżnicowanie zasobów, a tym samym siły oddziaływania na aparat państwa⁶¹.

Za Hugh Compsonem należy wymienić następujące sieci aktorów politycznych zaangażowanych w kształtowanie polityki klimatycznej⁶²:

- przywódcy polityczni i partie rządzące: premier, minister środowiska, ministrowie: finansów, skarbu, przemysłu, energetyki, transportu i technologii itd.;
- politycy pozarządowi: gabinet cieni, komitety/zespoły legislacyjne partii opozycyjnych, regionalne i lokalne władze, komisarze EU w zakresie finansów, gospodarki, środowiska, przemysłu, energii, transportu i rozwoju technologii, rządy innych krajów;
- urzędnicy państwowi, specjaliści doradcy i inni pracownicy sektora publicznego: ministerstwa środowiska i inne agencje środowiskowe, pozostałe ministerstwa i agencje, biura komisarzy UE, regionalna i lokalna administracja, pracownicy organizacji międzynarodowych;
- biznes: kopalnie i elektrownie oparte o kopaliny, producenci energii z surowców odnawialnych, elektrownie jądrowe, przemysł transportowy: kolej, autostrady, firmy transportowe, energochłonne przedsiębiorstwa np. huty;
- organizacje pozarządowe: NGO o charakterze ekologicznym, związki wyznaniowe,
- wspólnoty lokalne, mniejszości narodowe i etniczne;
- media: państwowa/publiczna telewizja i radio, prasa specjalistyczna (tematyczna);
- eksperci: naukowcy, eksperci; *think tanki* itp.;
- elektorat: użytkownicy energii, podróżnicy, konsumenci, internauci⁶³.

Osie podziałów występują przede wszystkim pomiędzy poszczególnymi sieciami np. pomiędzy rządem a opozycją lub kompanią węglową a lokalną organizacją ekologiczną. W tego typu konfliktach aparat państwowy jest w większym stopniu zobligowany do przyjęcia określonego stanowiska i ustalenia mechanizmów dialogu. Inna dynamika charakteryzuje natomiast spór w ramach tej samej sieci narodowej czy transnarodowej np. w ramach wspólnot lokalnych bądź środowisk naukowych, które muszą wypracować własne mechanizmy rozwiązywania problemów⁶⁴.

⁶¹ S. Yun, K. Dowan, J. Han, *Climate Policy Networks in South Korea: Alliances and Conflicts*, „Climate Policy” 2014, Vol. 14, No. 2, s. 283–285.

⁶² H. Compston, *Networks, Resources, Political Strategy and Climate Policy*, „Environmental Politics” 2009, Vol. 18, No. 5, s. 727–746.

⁶³ *Ibidem*, s. 737.

⁶⁴ R. Cunningham, *Engaging Communities in Climate Adaptation: the Potential of Social Networks*, „Climate Policy” 2016, Vol. 16, No. 7, s. 894–908; D. Adams, *Why We Cannot*

Najbardziej kluczowy dla realizacji polityki klimatycznej pozostaje jednak konflikt międzyresortowy w ramach rządu, gdyż poszczególne ministerstwa (wspierane przez zainteresowane grupy nacisku) starają się maksymalizować swój wpływ na pożądane ze swojej perspektywy rozstrzygnięcie. Wszystkie rządy mają złożone cele i – biorąc pod uwagę ograniczone możliwości – mogą pewne cele zmodyfikować lub całkowicie z nich zrezygnować. Ujawnia się w tym przypadku mechanizm widoczny w każdej polityce publicznej, w którym sieci aktorów politycznych tworzone i utrzymywane przez wybieranych bądź nominowanych urzędników, realizując własne preferencje, muszą być przygotowane na zmianę polityki w zamian za zasoby jakich potrzebują, a które są w posiadaniu innych aktorów. W szczególności chodzi o formalną akceptację, polityczne poparcie, współpracę przy wdrożeniu czy prywatne inwestycje.

Logika sieci wskazuje, że rządy, które chcą wzmacniać politykę klimatyczną, mają cztery strategiczne opcje, którym towarzyszą różne rodzaje taktyk politycznych:

- po pierwsze mogą zdecydować się na działania unilateralne, czyli wdrażać politykę bez wymiany zasobów, bez koncesji, co jest politycznie ryzykowne, gdyż może napotkać opór np. ze strony głównych emitentów gazów cieplarnianych, ale również obywateli. Strategia ta zakłada podjęcie niepopularnych decyzji na początku kadencji, nałożenie ograniczeń tylko na wybrane gałęzie przemysłu, które będą w stanie ponieść wysokie koszty dodatkowe czy też koncentrowanie się na tych grupach, które w najmniejszym stopniu mogą zrewanżować się w wyborach;
- po drugie doprowadzić do wymiany zasobów przy zachowaniu istniejących parametrów, co łączy się z niewielkimi koncesjami politycznymi. W tej sytuacji kluczowa pozostaje ocena tego, z jakimi aktorami rząd powinien współpracować oraz jakich dokonać na ich rzecz ustępstw, aby uniknąć politycznych strat. Chodzi o ustanawianie pakietów porozumień, które zawierają koncesje w innych obszarach polityki publicznej czy wykorzystywanie tzw. okien możliwości, jakie powstają w wyniku katastrof naturalnych, które media łączą ze zmianami klimatu;
- po trzecie doprowadzić do zmian preferencji innych aktorów poprzez dobór strategii komunikacyjnych, np. poprzez dostarczanie jasnych i dokładnych informacji o polityce klimatycznej, łączenie jej dyskursywnie z np. z bezpieczeństwem energetycznym czy ukazywanie możliwości polityki klimatycznej jako środka naprawczego światowego kryzysu

Wait: *Transnational Networks as a Viable Solution to Climate Change Policy Null*, „Santa Clara Journal of International Law” 2015, Vol. 13, No. 2, s. 307–332.

gospodarczego, prowadzącego do „zielonej” gospodarki (*green economy*) czy Zielonego Nowego Ładu (*green new deal*)⁶⁵;

- po czwarte doprowadzić do zmiany zasad wymiany zasobów przez np. przeniesienie odpowiedzialności za politykę energetyczną z resortu gospodarki do resortu środowiska, udostępnienie nowym aktorom dostępu do procesu decyzyjnego, poszukiwanie nowych źródeł poparcia politycznego, czy budowanie ponadpartyjnego porozumienia⁶⁶.

W powyższych sytuacjach kluczowy wpływ na pozycję przetargową poszczególnych podmiotów ma sam system polityczny. Poprzez różnego rodzaju mechanizmy wykluczenia lub inkluzji np. w obszarze możliwości uczestnictwa w procesach decyzyjnych, instytucjonalizacji artikulacji interesów czy konsultacji i uzyskiwania opinii określa on miejsce podmiotu w systemie decyzyjnym. Możliwa jest rezygnacja z przetargu politycznego na rzecz arbitralnej decyzji decydenta, jednak zdaniem Andrzeja Antoszewskiego i Andrzeja Ferenza w przypadku problemów ochrony środowiska jest to problematyczne, przynajmniej w państwach demokratycznych⁶⁷.

Pojawia się w tym miejscu kolejne pytanie dotyczące wpływu reżimu politycznego na politykę klimatyczną państw. Generalnie wielu autorów skłania się do tezy, iż państwa demokratyczne, szczególnie skonsolidowane, przywiązują większą wagę do problemów zmian klimatu, co wynika z opisanych wcześniej procesów ekologizacji agendy politycznej i generalnie wyższego poparcia dla wartości postmaterialnych⁶⁸. Nie tłumaczy to natomiast, dlaczego w państwach, takich jak Australia, Kanada i USA doszło do czasowej zmiany preferencji i rezygnacji z przyjętych założeń polityki klimatycznej. W państwach tych demokratycznie wybrani liderzy uwzględnili głosy innych niż ich poprzednicy aktorów politycznych, którzy stworzyli nowe zaplecze polityczne. Nie ulega więc wątpliwości, iż systemy demokratyczne tworzą lepsze areny dla artikulacji wartości i interesów, zarówno przemysłowych grup nacisku, jak i różnych form organizacji obywatelskich⁶⁹. Przekłada się to na sam proces

⁶⁵ Zob. R. Abramovay, *Beyond the Green Economy*, Routledge, London–New York 2016; *Towards a Green Economy: from Ideas to Practice*, red. M. Burchardt-Dziubińska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015.

⁶⁶ H. Compston, *Networks, Resources, Political Strategy and Climate Policy...*, s. 738–740.

⁶⁷ A. Antoszewski, A. Ferenz, *Uwarunkowania procesu decyzyjnego w przedmiocie ochrony środowiska w strukturach władzy lokalnej*, SGGW-AR, Warszawa 1990, s. 18–19.

⁶⁸ Por. H. Compston, I. Bailey, *Introduction*, [w:] *Turning Down the Heat: the Politics of Climatic Policy in Affluent Democracies*, red. H. Compston, I. Bailey, Palgrave-Macmillan, New York–London 2009, s. 2–3.

⁶⁹ A. Kukkonen, *International Organizations, Advocacy Coalitions, and Domestication of Global Norms: Debates on Climate Change in Canada, the US, Brazil, and India*, „Environmental Science & Policy” 2018, Vol. 81, s. 54–62.

decyzyjny, który w systemie demokratycznym ma charakter bardziej wieloetapowy i sfragmentyzowany, a przez to bardziej złożony⁷⁰.

Stanisław Kozłowski zauważa jednak, że system demokracji parlamentarnej może być niekorzystny dla ekorozwoju ze względu na krótkotrwałość i cykliczność władzy politycznej, uniemożliwiającej budowanie trwałych strategii⁷¹. W przypadku państw autorytarnych problem ten natomiast nie występuje, gdyż ciężar decyzji spoczywa na jednym, centralnym ośrodku decyzyjnym, sprawującym władzę często w perspektywie dekad. Prowadzić to może do paradoksalnego wniosku, iż realizacja polityki klimatycznej napotyka na mniejsze przeszkody w systemach autorytarnych, które w przeciwieństwie do demokratycznych mogą dobrowolnie decydować o alokacji swoich zasobów i wprowadzać skoncentrowane zarządzanie. Praktyka wskazuje jednak, iż w większości państw autorytarnych kwestie szeroko rozumianej ochrony środowiska nie znajdują się w katalogu głównych celów władz, nie pojawiają się też społeczne postulaty w tej kwestii, a często tradycyjne sektory gospodarki tworzą bliskie związki z kręgami rządzącymi⁷².

Niezależnie jednak od formy reżimu politycznego, współczesnym rządóm trudno jest definiować ambitne cele polityki klimatycznej, a następnie je realizować. Wynika to z faktu, iż jest to stosunkowo nowy obszar aktywności państwa, wchodzący w konflikt z wieloma sferami życia gospodarczego. Natomiast jeszcze bardziej kluczowym problemem pozostaje dla decydentów relacja pomiędzy politycznymi kosztami i zyskami. Obecne koszty muszą mieć bowiem charakter skoncentrowany, co oznacza, że politycy muszą być gotowi na podjęcie gruntownych reform modelu gospodarczego państwa, a ich korzyści mogą być odczuwalne dopiero przez ich ewentualnych następców. Jednocześnie każda decyzja opatrzona jest dużą niepewnością – trudno jest bowiem dokładnie określić dynamikę rozwojową w skali świata i to w perspektywie wielu dekad. Dlatego też przedmiotem dalszych badań będą dwie kwestie, które stanowią kluczowy dylemat polityki klimatycznej – problem rozbieżności czasowej oraz wpływu wiedzy i niepewności na decyzje polityczne.

⁷⁰ G. Smith, *Deliberative Democracy and the Environment*, Routledge, London 2003, s. 3.

⁷¹ S. Kozłowski, *Ekorozwój. Wyzwanie XXI wieku*, Warszawa 2000, s. 77–78.

⁷² M. Beeson, *Coming to Terms with the Authoritarian Alternative: The Implications and Motivations of China's Environmental Policies*, „Asia & the Pacific Policy Studies” 2018, Vol. 5, No. 1, s. 34–46.

2.3. Zmiany klimatu jako długookresowy problem polityczny

Czas stanowi fundamentalny aspekt życia ludzkiego. Determinuje on wybory jednostkowe, a następnie wprowadza nową racjonalność powodującą ich zmianę. Właśnie dzięki opanowaniu myślenia w kategoriach długookresowych ludzkość zagwarantowała sobie przetrwanie i rozwój. Należy mieć jednak świadomość, iż umiejętność ta budowana była w podobny sposób jak w przypadku innych, dualistycznych podziałów na altruizm-egoizm, współpracę-konflikt czy agresję i pomoc⁷³. W wyniku poznania i doświadczenia jednostki nauczyły się dostrzegać korzyści związane z rezygnacją z bieżącej konsumpcji na rzecz późniejszych korzyści, nawet w kontekście dobrobytu kolejnych pokoleń.

W przypadku procesów politycznych zastosowanie logiki długookresowego działania stanowi problem złożony. Polityka długookresowa może bowiem bazować na trzech kluczowych czynnikach:

- wspomnianej wcześniej umiejętności jednostek do myślenia i działania w dłuższej perspektywie;
- uwarunkowaniach kulturowo-społecznych, które powodują, że określone społeczeństwa w większym stopniu zmuszone były do antycypowania przyszłości i podejmowania wstrzemięźliwych decyzji odnośnie gospodarowania swoimi zasobami;
- ewidentnej pewności uzyskania korzyści.

Zmiany klimatu są z jednej strony typowym, politycznym problemem długookresowym, czyli problemem widocznym w trakcie co najmniej jednej generacji, związanym ze znaczną niepewnością, a także rodzącym zasadnicze konsekwencje dla dóbr publicznych⁷⁴. Z drugiej strony cały szereg procesów, które wiążą się z podniesieniem globalnej temperatury odróżniają zmiany klimatu od innych problemów długookresowych, gdyż dotyczą ochrony dobra wspólnego, globalnego w swej naturze, przy czym okres pomiędzy uwidocznieniem się przyczyn a skutkami może być znaczny. Przekłada się to na charakter samej polityki klimatycznej, która zakłada cele długookresowe w perspektywie do roku 2030, 2050, a nawet 2100, przy konieczności podjęcia natychmiastowych działań współcześnie. Również sukces realizacji celu nie jest zagwarantowany, a mimo tego już potrzebne są zasoby zarówno na

⁷³ T. Princen, *Long-Term Decision-Making: Biological and Psychological Evidence*, „Global Environmental Politics” 2009, Vol. 9, No. 3, s. 9–19.

⁷⁴ J. Hovi, D. Sprinz, A. Underdal, *Implementing Long-Term Climate Policy: Time Inconsistency, Domestic Politics, International Anarchy*, „Global Environmental Politics” 2009, Vol. 9, No. 3, s. 20–39.

zmniejszenie antropomorficznej emisji, jak i adaptację do zmian. Inwestycje związane z przejściem do modelu gospodarki niskowęglowej mogą nie być opłacalne dla wielu pokoleń, co z czasem może powodować odejście od ambitnych planów politycznych. Dodatkowo w sytuacji, kiedy sam międzynarodowy reżim zmian klimatu nie przewiduje żadnych mechanizmów przymusu lub sankcji, pokusa porzucenia przyjętych celów staje się coraz większa. Nawet jeżeli – hipotetycznie – o walce z globalnymi zmianami klimatu miałby decydować jeden ponadnarodowy, unitarny aktor – rodzaj rządu światowego, pojawiłby się wątpliwości czy dobór środków jest właściwy, a polityka wiarygodna.

Polityka klimatyczna, podobnie jak polityka ochrony środowiska, opiera się więc na „ograniczonej racjonalności”, co oznacza, iż decyzja „optymalna w danym okresie bywa suboptymalna w dłuższym okresie, istnieje możliwość wielu kierunków działania, ale brak czasu uniemożliwia zwlekanie z decyzją dla zebrania możliwie pełnej informacji, istnieje praktycznie nieograniczona liczba czynników pozostających poza kontrolą decydenta”⁷⁵.

Powstaje tym samym typowy problem rozbieżności czasowej (*time inconsistency*), który stał się przedmiotem wczesnych badań zwycięzców Nagrody Nobla w dziedzinie ekonomii – Norwega Finna Kydlanda i Amerykanina Edwarda Prescottta⁷⁶. Udowodnili oni, że określony wybór przestaje być z czasem optymalny i pojawia się nowa racjonalność. Nie ma bowiem mechanizmów, które łączyłyby współczesne decyzje z przyszłymi konsekwencjami polityki. Obecne decyzje polityczne i gospodarcze powstały jako agregacja dotychczasowych i współczesnych potrzeb społecznych i z upływem czasu pojawią się nowe potrzeby nieadekwatne do zastosowanych rozwiązań⁷⁷. Tym samym skupianie się na celach krótkookresowych niesie dla liderów ewidentną przewagę, gdyż prowadzi do szybkiej kapitalizacji zysków politycznych w postaci bezpośrednich rezultatów⁷⁸.

Wielu autorów jest zgodnych co do tego, iż głównym powodem preferowania przez decydentów perspektywy krótkookresowej jest cykliczność wyborcza, oznaczająca – w państwach demokratycznych – wymianę liderów. Perspektywa kilku czy kilkunastu lat wpływa na procesy decyzyjne „mentalnie rozgrzesza” polityków od odpowiedzialności za przyszły stan państwa. Uwidacznia się

⁷⁵ A. Bodnar, *Nauka o polityce...*, s. 263.

⁷⁶ F. Kydland, E. Prescott, *Rules Rather than Discretion: the Inconsistency of Optimal Plans*, „The Journal of Political Economy” 1977, Vol. 85, No. 3, s. 473–492.

⁷⁷ F. Kydland, E. Prescott, *Time to Build and Aggregate*, „Econometrica” 1982, Vol. 50, No. 6, s. 1345–1370.

⁷⁸ U. Król, Finn E. Kydland i Edward C. Prescott – *spójność polityki gospodarczej w czasie oraz przyczyny leżące u podstaw cykli koniunkturalnych*, „Studia Ekonomiczne Prawne i Administracyjne” 2016, nr 2, s. 70–71.

wówczas mechanizm występujący na poziomie mikrodecyzji jednostkowych. W przypadku pojawienia się znacznej rozbieżności współczynnika nakład/zysk, realizacja celu głównego staje się problematyczna, a jednostka często rezygnuje z wkładu pracy, co automatycznie oddala ją od celu.

Wprowadzanie obecnie założeń polityki klimatycznej nakierowanej na przyszłość ma na celu przełamanie opisanej rozbieżności, natomiast niesie ze sobą ryzyko braku społecznej akceptacji (tabela 1). Wyborcy mogą nie chcieć ponosić kosztów pogarszających ich współczesny dobrobyt, co skłoni decydentów do zaniechania działań (model I – bierny). Natomiast możliwe jest również zoptymalizowanie tego dylematu, jeżeli wyborcy będą pewni, iż korzyści w miarę upływu czasu pojawiają się i będą mieć zasadniczy wpływ na życie ich najbliższych i rozwój kraju (model II – aktywny). Demokratycznie wybrany lider zainwestuje wówczas swoje zasoby polityczne w działania o efektach odczuwalnych w długiej perspektywie, co pozwoli na myślenie w kategoriach solidarności międzypokoleniowej.

Tabela 1. Problem rozbieżności czasowej w ramach polityki klimatycznej

Decyzje polityczne	Czas	
	Obecne korzyści polityczne perspektywa krótkookresowa	Przyszłe korzyści polityczne perspektywa długookresowa
I MODEL BIERNY Powstrzymanie się od realizacji polityki klimatycznej	korzyści	brak korzyści
II MODEL AKTYWNY Wdrożenie polityki klimatycznej	brak korzyści	korzyści
III MODEL OPTYMALNY	korzyści	korzyści

Źródło: opracowanie własne.

Natomiast dojście do modelu optymalnego może zostać osiągnięte przez przeciwdziałanie rozbieżności czasowej drogą świadomego i celowego wyboru środków politycznych oraz ekonomicznych, które zwiększają bieżące korzyści i racjonalizują potencjalną stratę. Wysuwane postulaty budowy „zielonej” gospodarki przyjmują po części zbliżoną logikę. Podstawowym rozwiązaniem

może stać się eliminacja alternatywnych opcji – wręcz „spalenie za sobą mostów”. Metoda ta zakłada nadanie priorytetu działaniom służącym redukcji emisji w taki sposób, aby powrót do poprzednich metod stawał się nieopłacalny. Dotyczy to przede wszystkim technologii, które po przejściu fazy implementacji i szerokiej aplikacji wypierają starsze rozwiązania.

Wspomniani wcześniej nobliści – Kydland i Prescott, odwołują się natomiast do metody „związania rąk”, czyli wyznaczenia obecnym i przyszłym decydom ram działania. Metoda ta miałaby polegać na określeniu norm, które zostałyby usankcjonowane w formie ustaw lub wręcz zapisów konstytucyjnych, przez co ich zmiana wymagałaby znacznych nakładów i kapitału politycznego⁷⁹. Mechanizm, który sprawdza się w polityce fiskalnej, w polityce klimatycznej może okazać się mało skuteczny. Przede wszystkim większość państw, pomimo przyjęcia międzynarodowych zobowiązań, nie realizuje ich, a ponadto nie decyduje się na ujęcie założeń polityki klimatycznej w formie zapisów konstytucyjnych.

Za mniej radykalną wersję działania opartego na przyjętych i trudnych do zmiany normach można uznać tzw. strategię wstępne, prowadzące do celów pośrednich. Takim celem jest pakiet energetyczno-klimatyczny UE 20/20/20, z późniejszymi modyfikacjami. Nałożył on bowiem na państwa członkowskie określone ramy wyjściowe w różnych obszarach, które z czasem zostały doprecyzowane i rozszerzone, na rzecz realizacji bardziej zaawansowanych celów⁸⁰.

2.4. Wpływ wiedzy i niepewności na percepcję zmian klimatu

W tradycyjnym rozumieniu relacji pomiędzy nauką a rządzeniem mowa jest o linearno-technokratycznym modelu, w którym nauka i rządzenie to dwie odrębne dziedziny, przy czym nauce przypada rola prezentowania autorytatywnych i neutralnych rozwiązań, a rządzenie jest efektem wielu konkurencyjnych interesów⁸¹. Temu podejściu towarzyszy często koncepcja „transferu informacji” od nauki do polityki, który służy redukcji niepewności w dochodzeniu do decyzji⁸². Zakłada się, że lepsza wiedza prowadzi do zwiększenia świadomości

⁷⁹ F. Kydland, E. Prescott, *Rules Rather than Discretion...*, s. 477.

⁸⁰ Zob. J. Rosiek, *Problemy równoważenia rozwoju społeczno-gospodarczego w aspekcie wyzwań polityki klimatycznej UE*, „Studia Ekonomiczne” 2016, nr 269, s. 191–205. Szerzej rozdział 12.

⁸¹ Zob. J. Habermas, *Technology and Science as 'Ideology'*, Beacon, Boston 1970.

⁸² R. Grundmann, *Ozone and Climate: Scientific Consensus and Leadership*, „Science, Technology and Human Values” 2005, Vol. 31, No. 1, s. 73–101.

polityków i opinii publicznej, a w efekcie również do racjonalnych wyborów. Natomiast percepcja wyników badań wśród decydentów politycznych i ogółu społeczeństwa prowadzi do trzech różnych postaw: szacunku wobec wiedzy eksperckiej, do odrzucenia konsensusu naukowego (w tym podważania autorytetu naukowego jako elitystycznego, ograniczonego, stronniczego lub nawet stanowiącego produkt konspiracji) oraz do „scjentyzmu”, zakładającego, że odpowiedzi na pytania stawiane przez naukę przyniesie również sama nauka.

Empiryczne obserwacje obalają jednak model linearny, gdyż wskazują, iż rozległość wiedzy nie zawsze prowadzi do lepszych decyzji politycznych. To nie wiedza naukowa jako taka prowadziła do rozwiązywania większości wyzwań ekologicznych na arenie międzynarodowej, lecz koalicje aktorów połączonych normatywnie i dyskursywnie⁸³. Na podstawie badań historycznych i etnograficznych praktyk naukowych udowodniono, że typowy proces negocjacyjny i budowanie zaufania są niezbędne dla powstania wiarygodnej wiedzy naukowej⁸⁴ (podobnie jak w przypadku dochodzenia do decyzji politycznych). Coraz częściej podnoszony jest więc argument, że nauka nie rządzi się swoimi wyjątkowymi prawami, lecz podobnie jak inna aktywność ludzka jest wynikiem społecznie zakorzenionych interesów i powiązań prowadzących do konsensusu⁸⁵.

W przypadku problemu zmian klimatu chodzi o sytuację, w której społeczność naukowa zainicjowała głęboką dyskusję o potrzebie działań, która znacznie wyprzedziła społeczną i polityczną świadomość tej kwestii. W pierwszej kolejności zarówno przyczyny, jak i modele oraz konsekwencje zmian klimatu były przedmiotem zainteresowania nauk przyrodniczych i ścisłych, które już w latach 50. XX w. próbowały znaleźć wyjaśnienie dla nietypowych wyników pomiarów i zjawisk pogodowych⁸⁶. Początkowo badania podejmowane były niezależnie, często w mniejszych zespołach. Z czasem zaczęły tworzyć się międzynarodowe sieci specjalistów, które można nazwać za Peterem Haasem wspólnotami epistemicznymi (*epistemic communities*)⁸⁷. W wyniku zbieżnych

⁸³ M. Ryghaug, *Obstacles to Sustainable Development: the Destabilization of Climate Change Knowledge*, „Sustainable Development” 2011, Vol. 19, s. 159.

⁸⁴ A. Shapin, *A History of Truth*, University of Chicago Press, Chicago 1994; B. Latour, S. Woolgar, *Laboratory Life: The Social Construction of Scientific Facts*, Sage Publications, Beverly Hills 1979.

⁸⁵ *Handbook of Science and Technology Studies*, red. S. Jasanoff et al., Sage Publications, Beverly Hills 1985.

⁸⁶ R. Trapp et al., *Changes in Severe Thunderstorm Environment Frequency During the 21st Century Caused by Anthropogenically Enhanced Global Radiative Forcing*, „Proceedings of the National Academy of Sciences” 2007, Vol. 104, No. 50, s. 19719–19723.

⁸⁷ P. Haas, *Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination*, „International Organization” 1992, Vol. 46, No. 1, s. 7–8. Zob. C. Gough, S. Shackley,

i dość alarmistycznych doniesień ze strony klimatologów, biologów, glaciologów czy fizyków społeczność międzynarodowa zwróciła uwagę na problem antropogenicznych emisji gazów cieplarnianych jako bezpośredniej przyczyny globalnego ocieplenia.

Dzięki rosnącemu zapotrzebowaniu na najnowsze wyniki badań wykazywanemu przez organizacje międzynarodowe, przede wszystkim ONZ, wraz z jej wyspecjalizowanymi agendami, wiedza o zmianach klimatu zaczęła docierać do kręgów politycznych⁸⁸. Stało się tak m.in. w efekcie opublikowania raportu Komisji Brundtland z 1987 r., który bezpośrednio odniósł się do kwestii wpływu człowieka na klimat i wszelkich niebezpieczeństw z tym związanych⁸⁹. Od tego czasu wiedza dotycząca zmian klimatu zaczęła dyktować charakter dyskursu politycznego, a następnie przyczyniła się do przyjęcia przez państwa określonych rozwiązań. Tym samym czynniki kognitywne stały się odstawą procesu decyzyjnego.

W 1988 r. społeczność międzynarodowa zadecydowała o utworzeniu Międzypaństwowego Panelu ds. Zmian Klimatu (Intergovernmental Panel on Climate Change – IPCC), który z czasem stał się, jak określa to Ian H. Rowlands, „naukowym sądem najwyższym” w kwestii zmian klimatu⁹⁰. Rozporoszone do tamtej pory badania zostały skoncentrowane w formule międzypaństwowej, co wniosło określone zalety, ale również problemy.

Z jednej strony powstało forum kilkuset naukowców, reprezentujących różne obszary wiedzy, którzy wspólnie dokonywali analizy światowego doświadczenia naukowego w trzech obszarach: antropogenicznych zmian klimatu, ich przewidywanych konsekwencji oraz opcji adaptacji i zmniejszania emisji. Na bazie konsensusu prezentowany był w formie raportów stan wiedzy oraz rekomendacje dla polityków. Do roku 2018 powstało pięć raportów w 1990 r. (z suplementem w 1992 r.), w 1995 r., 2001 r., 2007 r. oraz w 2014 r., natomiast kolejny, szósty raport zostanie opublikowany w 2022 r.⁹¹ Wysiłki IPCC oraz

The Respectable Politics of Climate Change: The Epistemic Communities and NGO, „International Affairs” 2001, Vol. 77, No. 2, s. 329–345.

⁸⁸ L. Lunde, *Science or Politics in the Global Greenhouse? The Developments Towards Scientific Consensus on Climate Change, Energy, Environment and Development*, Publication No. 8, Fridtjof Nansen Institute, Oslo 1991.

⁸⁹ M. Lane, N. Rosenblum, *The Political Theory of Climate Change: State of the Field*, „Social Science Research Council Report” 2017, No. 3, s. 8.

⁹⁰ I. Rowlands, *Major Theoretical Approaches*, [w:] *International Relations and Global Climate Change*, red. D. Sprinz, U. Luterbacher, „Potsdam Institute for Climate Impact Research” 1996, No. 21, s. 38.

⁹¹ Zob. *IPCC Reports*, http://www.ipcc.ch/publications_and_data/publications_and_data_reports.shtml [dostęp: 20.05.2018].

amerykańskiego wiceprezydenta Ala Gore'a zostały docenione przez Norweski Komitet Noblowski, który 2007 r. przyznał wspólną nagrodę „za ich wysiłki na rzecz budowy i upowszechniania wiedzy na temat zmian klimatu wywołanych przez człowieka oraz do stworzenia podstaw dla opracowania planów działań, które są niezbędne, aby przeciwdziałać takim zmianom”⁹².

Jednocześnie jednak wobec IPCC kierowane są głosy krytyczne zarzucające uczestnikom paneli stronniczość przy formułowaniu raportów czy brak wykształcenia związanego bezpośrednio z badaniem klimatu. Same doniesienia IPCC określane są niekiedy jako zbyt zachowawcze, gdyż poprzez stosowanie zasady „wspólnego mianownika” niedoceniana jest skala problemu, a niekiedy jako przesadzone w przewidywaniach (np. teza o zniknięciu lodowców w Himalajach do 2035 r.). Powyższe problemy wynikają z upolitycznienia składu i prac panelu, ale również z samej specyfiki problemu zmian klimatu, która zmusza naukowców do poszukiwania rozwiązań w warunkach znacznej niepewności.

Niezależnie od wskazanych wyżej wyzwań, z jakimi bez wątpienia boryka się IPCC, należy wyraźnie podkreślić, iż zasiadający w nim naukowcy reprezentujący blisko 200 państw są zgodni, iż obecne zmiany klimatu następują w wyniku działalności człowieka i dla zachowania dobrostanu planety niezbędne jest zatrzymanie globalnego wzrostu temperatury na poziomie o 2°C względem okresu przedprzemysłowego⁹³. Według badań Johna Cooka i jego zespołu 97% doniesień naukowych opublikowanych do 2013 r., spełniających rygory rzetelności naukowej, np. wielokrotnego recenzowania, potwierdza tezę o antropogenicznym charakterze zmian klimatu⁹⁴. Nie istnieje jednak jeden rozstrzygający dowód, lecz raczej szereg badań reprezentujących różne obszary wiedzy. Powstaje w związku z tym zasadnicze pytanie o to, dlaczego tak ogromny dorobek naukowy nie spowodował bardziej dynamicznej reakcji społeczności międzynarodowej i dlaczego wciąż podnoszony jest w dyskursie argument podważający antropogeniczny charakter zmian klimatu.

Problemami oddziaływania nauki na stosunki społeczne zajęto się już podczas interparadygmatycznej debaty w ramach teorii stosunków międzynarodowych

⁹² *The Nobel Peace Prize 2007*, https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2007/gore-facts.html [dostęp: 20.05.2018].

⁹³ *Zmiana Klimatu 2013. Fizyczne podstawy naukowe. Przyczynek I Grupy Roboczej do Piątego Raportu Oceny Zmiany Klimatu Międzyrządowego Zespołu ds. Zmiany Klimatu. Podsumowanie dla Decydentów*, Międzyrządowy Zespół ds. Zmian Klimatu 2013, s. 16–17.

⁹⁴ J. Cook et al., *Quantifying the Consensus on Anthropogenic Global Warming in the Scientific Literature*, „Environmental Research Letters” 2013, Vol. 8, No. 2, s. 1–7.

z lat 70. i 80. XX w.⁹⁵ Po pewnej krytyce, jaką spotkało podejście kognitywne, powrócono do niego na początku lat 90. XX w., co w znacznej mierze wynikało z braku wiedzy i zrozumienia rozmiaru globalnych problemów ekologicznych, w tym również zmian klimatu⁹⁶.

Swoisty paradoks odrzucania doniesień naukowych próbuje opisać Peter Haas, który widzi trzy możliwe wytłumaczenia tego zjawiska⁹⁷. Po pierwsze nauka potrafi zdefiniować problem, natomiast nie podejmuje kwestii znalezienia rozwiązań, gdyż te ostatnie muszą powstać jako efekt procesu politycznego. Ponadto nauka jest również swojego rodzaju konstruktem, gdyż – jak pisał Robert Cox – teoria „jest zawsze dla kogoś i z jakiejś przyczyny”⁹⁸. W przeważającej części badań odbiorcą doniesień naukowych pozostają inni naukowcy, natomiast w przypadku zmian klimatu są to często politycy czy media, które nie dysponują wystarczającym zapleczem pojęciowym dla zrozumienia danego problemu. Prowadzi to Haasa do trzeciej konkluzji, iż odkrycia naukowe podlegają politycznej ewaluacji i dopiero w dalszej kolejności podejmowana jest próba ich przełożenia na konkretną politykę⁹⁹. Dochodzi w związku z tym do sytuacji, kiedy wiedza nie tworzy ram decyzji, tylko polityka tworzy ramy dla nauki. Zjawisko to szczególnie widoczne jest w społeczeństwie północnoamerykańskim, w którym zmiany klimatu stały się problemem ideologicznym, podobnie jak problem aborcji czy dostępu do broni palnej. W większości społeczeństw ma się generalnie do czynienia ze zjawiskiem polegającym na przedkładaniu afiliacji politycznej ponad stan badań nad zmianami klimatu, co również uwidocznione zostanie na przykładzie norweskim.

Widać więc, że na percepcję społeczną kwestii zmian klimatu wpływa przede wszystkim jego złożoność, a obywatel obciążony jest ciężarem analizy wielu złożonych aksjologicznie i intelektualnie dylematów¹⁰⁰. Począwszy od problemów w skali makro, takich jak odpowiedzialność bogatych państw

⁹⁵ M. Banks, *The Inter-Paradigm Debate*, [w:] *International Relations: A Handbook of Current Theory*, red. M. Light, A. Groom, London, 1985, s. 7–26. Zob. również K. W. Deutsch, *The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control*, The Free Press, New York 1966.

⁹⁶ *Special Issue on Knowledge, Power and International Policy Coordination*, red. P. Haas, „International Organization” 1992, Vol. 46, No. 1.

⁹⁷ P. Haas, *When Does Power Listen to Truth? A Constructivist Approach to the Policy Process*, „Journal of European Public Policy” 2004, Vol. 11, No. 4, s. 571 (s. 569–592).

⁹⁸ R. Cox, *Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory*, „Millennium: Journal of International Studies” 1981, Vol. 10, No. 2, s. 128.

⁹⁹ P. Haas, *When Does Power Listen to Truth...*, s. 571.

¹⁰⁰ T. Athanasiou, P. Baer, *Dead Heat: Global Justice and Global Warming, Seven Stories Press*, New York 2002.

rozwiniętych¹⁰¹, zobowiązania rozwojowe wobec państw ubogich¹⁰², wkład indywidualny każdego państwa, kształt międzynarodowego reżimu zmian klimatu poprzez wybory osobiste np. w kwestii konsumpcji¹⁰³.

Tymczasem podstawą do zrozumienia problemu jest przede wszystkim inkorporowanie do systemu wartości jednostek – czyli, jak pisał Ulrich Beck, do świata wewnętrznego – wiedzy tylko o dwóch kluczowych zjawiskach¹⁰⁴. Obywatele muszą po pierwsze zrozumieć, że gromadzenie się CO₂ i innych gazów cieplarnianych w atmosferze przyczynia się do zdecydowanego ocieplenia, a po drugie winni mieć świadomość, że w ostatnich dekadach głównym źródłem gazów cieplarnianych jest działalność człowieka polegająca przede wszystkim na wykorzystaniu węglowodorów¹⁰⁵.

Badania porównawcze prowadzone m.in. przez Riley Dunlap wskazują jednak, iż społeczeństwa są słabo poinformowane o problemie globalnych zmian klimatu i często utożsamiają je z innymi problemami, takimi jak zanieczyszczenie powietrza czy dziura ozonowa¹⁰⁶. Częściowo owo niezrozumienie można tłumaczyć faktem, iż wiedza o zmianach klimatycznych jest złożona i dotyczy wielu odrębnych obszarów. Powstaje deficyt wiedzy powodujący brak świadomości istnienia problemu bądź przynajmniej głównych mechanizmów i konsekwencji jego wystąpienia¹⁰⁷.

Według Marianne Ryghaug istnieje pięć czynników kształtujących jednostkową percepcję doniesień naukowych o zmianach klimatu: przekaz medialny dotyczący zmian środowiskowych, szczególnie ekstremalnych zjawisk pogodowych; przekaz pokazujący kontrowersje w ramach środowisk naukowych; krytyczne nastawienie części mediów; obserwacja działań politycznych oraz

¹⁰¹ P. Baer et al., *Equity and Greenhouse Gas Responsibility*, „Science” 2000, Vol. 289, No. 29, s. 2287.

¹⁰² J. Roberts, *Global Inequality and Climate Change*, „Society and Natural Resources” 2001, Vol. 14, No. 6, s. 501–509.

¹⁰³ O. Hellevik, *Beliefs, Attitudes and Behavior Towards the Environment*, [w:] *Realizing Rio in Norway: Evaluative Studies of Sustainable Development*, red. W. Lafferty, M. Nordskog, H. Aakre, University of Oslo, Program for Research and Documentation for a Sustainable Society, Oslo 2002, s. 7–19.

¹⁰⁴ B. Beck, *Spółczesność światowego ryzyka. W poszukiwaniu utraconego bezpieczeństwa*, Scholar, Warszawa 2012, s. 122.

¹⁰⁵ D. Bostrom et al., *What do People Know about Global Climate Change? II Survey Studies of Educated Lay People*, „Risk Analysis” 1994, Vol. 14, s. 971–982.

¹⁰⁶ R. Dunlap, *Lay Perceptions for Global Risk: Public Views of Global Warming in Cross National Context*, „International Sociology” 1998, Vol. 13, No. 4, s. 498.

¹⁰⁷ H. Bulkeley, *Common Knowledge? Public Understanding of Climate Change in Newcastle, Australia*, „Public Understanding of Science” 2000, Vol. 9, s. 313–333.

osobiste doświadczenia¹⁰⁸. Jednocześnie część populacji empirycznie doświadcza zmian, jak również – w wyniku ugruntowania i upowszechnienia doniesień naukowych nt. zmian klimatu – posiada na ten temat wystarczającą wiedzę, a mimo tego uznaje problem za dość abstrakcyjny i prospektywny. Wynika to z faktu, że przy tak szerokim spektrum pytań o dużej skali złożoności obywatele często zaczynają ignorować problem.

Stosunek wobec zmian klimatu interesująco opisują Susan Opatow i Leach Weiss, który pisze o „odrzuconiu zaangażowania”, powodującym ograniczenie stopnia, do którego dana kwestia środowiskowa jest istotna dla danej jednostki bądź grupy. W takiej sytuacji obywatele zakładają, że nie są powiązani danym problem środowiskowym, ponieważ ma on skomplikowany charakter¹⁰⁹. Zdaniem Kari Norgaard obywatele mogą również dystansować się od pewnych informacji dla utrzymania spójnego systemu znaczeniowego, określonych emocji i poczucia bezpieczeństwa¹¹⁰. Jak twierdzi „obywatele państw bogatych, którzy nie odpowiadają na problem zmian klimatu zyskują na tym w kategoriach krótkookresowych korzyści ekonomicznych. Zyskują również poprzez uniknięcie napięć emocjonalnych i psychologicznych oraz konfliktów tożsamości”¹¹¹. Informacja o zmianach klimatu jest bowiem zbyt niepokojąca, by została w pełni przyjęta i inkorporowana do życia codziennego¹¹².

Tym samym teza wysuwana przez Ulricha Becka i Anthony'ego Giddensa o powstaniu społeczeństwa światowego ryzyka, również w kontekście globalnych zmian klimatu, zyskuje swoje potwierdzenie. W interpretacji Becka współczesne społeczeństwa funkcjonują w przeświadczeniu istnienia wywołanych przez ludzi, antycypowanych zagrożeń, których nie można ograniczyć ani przestrzennie, ani czasowo, ani społecznie¹¹³. Natomiast autor *Konsekwencji nowoczesności i Katastrofy klimatycznej* uważa, iż w tzw. późnej nowoczesności pojawiają się nowe wymiary ryzyka, wynikające z braku przejrzystości, nie-

¹⁰⁸ M. Ryghaug, K. Sørensen, R. Næss, *Making Sense of Global Warming: Norwegians Appropriating Knowledge of Anthropogenic Climate Change*, „Public Understanding of Science” 2011, Vol. 20, No. 6, s. 778–795.

¹⁰⁹ S. Opatow, L. Weiss, *Denial and the Process of Moral Exclusion in Environmental Conflict*, „Journal of Social Issues” 2000, Vol. 56, No. 3, s. 475–490.

¹¹⁰ K. Norgaard, „We Don't Really Want To Know” – *Environmental Justice and Socially Organized Denial of Global Warming in Norway*, „Organization & Environment” 2006, Vol. 19, No. 3, s. 352.

¹¹¹ *Ibidem*.

¹¹² G. Halford, P. Sheehan, *Human Responses to Environmental Changes*, „International Journal of Psychology” 1991, Vol. 26, No. 5, s. 606.

¹¹³ U. Beck, *Spółczesność światowego ryzyka...*, s. 122; Zob. U. Beck et al., *Cosmopolitan Communities of Climate Risk: Conceptual and Empirical Suggestions for a New Research Agenda*, „Global Networks” 2013, Vol. 13, No. 1, s. 1–21.

pewności i chaosu życia społecznego. W kontekście zmian klimatu powoduje to paradoks polegający na tym, że społeczeństwa nie chcą podejmować działań w sytuacji, kiedy globalne ocieplenie jest zagrożeniem realnym, jednak nienamacalnym i abstrakcyjnym¹¹⁴.

2.5. Problem zmian klimatu w ramach aktywności międzynarodowej państw

Problem zmian klimatu dotyczy w tym samym stopniu jednostek, wspólnot, państw, jak i społeczności międzynarodowej. Zarówno źródło, jak i konsekwencje mają wymiar globalny wymagający międzynarodowych rozwiązań, sprawnej implementacji i politycznej woli. Jednak to od woli rządów narodowych zależy, czy dojdzie do włączenia kwestii polityki klimatycznej do katalogu aktywności dyplomatycznej państwa. Generalnie uwzględnienie problemów ochrony środowiska w zewnętrznej działalności państwa pozwala poszerzyć instrumentarium polityki zagranicznej, co sprzyja pozycjonowaniu roli państwa na arenie międzynarodowej. Cele polityki klimatycznej, podobnie jak cele polityki zagranicznej, mogą więc służyć zapewnieniu bezpieczeństwa, zwiększeniu siły (wpływu), wzrostowi prestiżu i pozycji, kształtowaniu reguł funkcjonowania stosunków międzynarodowych¹¹⁵.

W ostatnich dekadach zmiany klimatu stały się jednym z największych wyzwań międzynarodowych, mobilizując badaczy stosunków międzynarodowych do głębszej analizy. Jak zauważa Neil Carter z kwestii drugorzędnej przekształciły się w główny problem międzynarodowych instytucji i państw¹¹⁶. Refleksja ta jest niezbędna, biorąc pod uwagę globalny charakter samych zmian klimatu, które nie będą ograniczone narodowymi granicami¹¹⁷.

Niewątpliwie znaczące zasługi dla interpretacji kształtu międzynarodowej polityki klimatycznej należy przypisać neoliberalnemu instytucjonalizmowi¹¹⁸. Jak zauważyli pod koniec lat 80. XX w. czołowi instytucjoniści – Keohane i Nye, instytucje w systemie międzynarodowym tworzą sieci interakcji, które

¹¹⁴ A. Giddens, *Katastrofa klimatyczna*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2010, s. 10.

¹¹⁵ R. Zięba, *Cele polityki zagranicznej państwa*, [w:] *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa*, red. R. Zięba, Toruń 2005, s. 50.

¹¹⁶ N. Carter, *Climate Change and the Politics of the Global Environment*, [w:] *Issues in 21st Century World Politics*, red. M. Beeson, N. Bisley, Palgrave Macmillan, London 2010, s. 52.

¹¹⁷ T. Klementewicz, *Geopolityka trwałego rozwoju. Ewolucja cywilizacji i państwa w trakcie dziejotwórczych kryzysów*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2013, s. 355–375.

¹¹⁸ T. Pfefferl, *Climate Change Politics Through a Constructivist Prism*, <http://www.e-ir.info/2014/06/18/climate-change-politics-through-a-constructivist-prism/> [dostęp: 20.05.2018].

są trudne do przerwania czy radykalnego przemodelowania¹¹⁹. Ponadto Keohane dostrzega również inny aspekt funkcjonowania instytucji, a mianowicie ich postępującą autonomizację względem państw¹²⁰. Polega ona m.in. na tym, że instytucje proponują rozwiązania nie zawsze zgodne z intencjami państw założycieli, a nawet mogą funkcjonować, jeżeli część uczestników zdecyduje się na ich opuszczenie. Znajduje to swoje potwierdzenie również w przypadku instytucji odpowiadających za problem zmian klimatu. W największej mierze ustalenia społeczności międzynarodowej odnośnie zmian klimatu odbywają się na forum ONZ (w trakcie negocjacji nad Ramową Konwencją Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu) oraz poprzez zinstytucjonalizowane fora stałych kontaktów, takich jak sekretariat UNFCCC czy coroczne Konferencje Stron. Uzyskały one swoje istotne miejsce w systemie międzynarodowym, a zarazem stały się ważnym forum oddziaływania np. organizacji pozarządowych¹²¹. Powyższa stałość powoduje przewidywalność interakcji między państwami i przyczynia się m.in. do:

- stałego zainteresowania ze strony rządu oraz opinii publicznej problemem zmian klimatu;
- przyjęcia wspólnego katalogu działań i procedur zmniejszających ich koszty;
- przyjmowania szerszych ram czasowych;
- monitorowania przestrzegania uzgodnień;
- rozwoju badań naukowych oraz ich weryfikacji i rozpowszechniania;
- ułatwienia działań operacyjnych¹²².

2.5.1. Reżimy międzynarodowe

Obecnie jednym z najczęściej wykorzystywanych narzędzi analitycznych, stosowanych do badań międzynarodowej polityki klimatycznej w ramach nurtu neoliberalnego, stała się koncepcja reżimów międzynarodowych. John Ruggie już w 1975 r. określił je jako zinstytucjonalizowane kolektywne zachowania¹²³. Najszerzy oddźwięk znalazła jednak definicja Stephena Krasnera, zgodnie z którą są to „domniemane lub wyraźnie określone zasady, normy, reguły i pro-

¹¹⁹ R. Keohane, J. Nye, *Power and Interdependence*, Harper Collins, New York 1989, s. 55.

¹²⁰ R. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton 1984.

¹²¹ E. Corell, M. Betsill, *A Comparative Look at NGO Influence in International Environmental Negotiations: Desertification and Climate Change*, „Global Environmental Politics” 2001, Vol. 1, No. 4, s. 86–107.

¹²² I. Rowlands, *Major Theoretical Approaches...*, s. 58.

¹²³ J. Ruggie, *International Responses to Technology: Concepts and Trends*, „International Organization” 1975, Vol. 29, s. 558.

cedury decyzyjne, wokół których zbiegają się oczekiwania aktorów w danej dziedzinie stosunków międzynarodowych¹²⁴. Marek Pietraś zauważa natomiast, że reżim „jest to zespół norm i innych form instytucjonalnych o określonym stopniu trwałości, umożliwiających kooperacyjne zachowania państw na podstawie wspólnie uzgodnionych wzorców. Wzorce te tworzą podstawy wzajemnych oczekiwań co do zachowań innych państw. Zaś celem realizowanych interakcji jest konkretyzacja egocentrycznych interesów suwerennych państw w poliarchicznym środowisku międzynarodowym”¹²⁵.

Od kilku dekad trwają wysiłki społeczności międzynarodowej na rzecz stworzenia efektywnego i inkluzyjnego reżimu zmian klimatu, który połączy często kolidujące interesy różnych wspólnot narodowych. Reżim zmian klimatu jest specyficznym reżimem, ponieważ dotyczy zarówno tzw. konfliktu konsensualnego o dobro wspólne, które jest przez wszystkich pożądane, czyli równowagi klimatycznej, jak też konfliktu sprzeczności, czyli braku zgody w kwestii wartości i środków działania¹²⁶. Przez trzy dekady funkcjonowania reżim zbudował swoje struktury instytucjonalne (np. cykliczne Konferencje Stron i sekretariat), działające zgodnie z mandatem ramowej konwencji, Protokołu z Kioto i Porozumienia paryskiego, z odrębnym budżetem oraz szeregiem organów pomocniczych. System instytucjonalny reżimu został oparty na strukturze ONZ, co wskazuje na jego uniwersalny i inkluzyjny charakter.

Jednak praktyka ostatnich dekad uwydatnia głębokie odmienności w kwestii podstawowych jego założeń, które generalnie opierają się na linii podziału pomiędzy państwami rozwiniętymi i rozwijającymi się. Pierwsza grupa – umownie nazywana Północą – wskazywała na priorytetowe znaczenie ochrony środowiska, jednak przy zastosowaniu metod opłacalnych gospodarczo. Druga natomiast – Południe – opierając się na argumentach odpowiedzialności historycznej wskazywała prawo biedniejszych państw do nadrobienia zaległości rozwojowych według dotychczasowej ścieżki wzrostu gospodarczego (grupa G77¹²⁷ oraz Chiny). Dodatkowo państwa uprzemysłowione nie wyrażały zgody na znaczące ograniczenie uprawnionych poziomów emisji gazów cieplarnianych, obawiając się spowolnienia i spadku konkurencyjności ich gospodarek (grupa JUSSCANNZ – Japonia, USA, Szwajcaria, Kanada, Australia, Norwegia, Nowa Zelandia). Kraje produkujące węglowodory, głównie grupa państw

¹²⁴ S. Krasner, *Structural Causes and Regimes Consequences: Regime as Intervening Variables*, [w:] *International Regimes*, red. S. Krasner, Cornell University Press, Cambridge 1983, s. 1–2.

¹²⁵ M. Pietraś, *Międzynarodowy reżim zmian klimatu...*, s. 31.

¹²⁶ J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 233.

¹²⁷ Grupa 77 – forma współpracy państw rozwijających się.

należących do Organizacji Krajów Eksportujących Ropę Naftową (Organization of the Petroleum Exporting Countries – OPEC) również nie były skłonne do radykalnych rozwiązań. Z drugiej strony UE (jako organizacja i wiele jej państw członkowskich indywidualnie) nakłaniała do przyjęcia wartości docelowych i harmonogramu redukcji, a małe państwa wyspiarskie (grupa AOSIS – Alliance of Small Island States), których byt zagrożony jest w wyniku podnoszenia się poziomu wód, optowało za radykalnymi cięciami emisji. Powyższy podział zaproponowany przez Michele Betsill nie jest w pełni kompletny i nie oddaje wszystkich osi podziałów, na co zwraca uwagę Marek Pietraś¹²⁸. Ponadto państwa na przestrzeni lat modyfikują swoje stanowiska i zmieniają alianse, jak miało to miejsce w przypadku Norwegii. Podział pokazuje natomiast spektrum sprzecznych interesów wpływających na kształt rozwiązań przyjętych w ramach międzynarodowego reżimu zmian klimatu oraz krajowych polityk klimatycznych¹²⁹.

Generalnie państwa przystępują do reżimów, ponieważ nie mogą w pełni ocenić określonej sytuacji i czują, że postępowanie zgodne z działaniami kolektywnymi przyniesie im oczekiwane rezultaty długookresowe. Co istotne – jak podkreśla Teresa Łoś-Nowak – reżimy „umożliwiają współpracę także w sytuacjach, kiedy margines wspólnych interesów jest niewielki”¹³⁰, co w przypadku kwestii zmian klimatu jest ewidentne. Jednak kluczem trwania reżimów jest tzw. cień przyszłości, czyli potrzeba zapewnienia ciągłości kontaktów, regularnej interakcji i wiedzy o działaniach innych uczestników. Kluczową kwestią funkcjonowania reżimów pozostaje bowiem ich wpływ na sam proces poznawania złożoności problemu, jakim są antropogeniczne zmiany klimatu. Dzięki stałemu procesowi negocjowania, który trwa już trzy dekady, państwa miały możliwość nie tylko poznania wzajemnych stanowisk, ale również argumentacji, jaka za nimi stoi. Warto również dodać, iż główne założenia Protokołu z Kioto zostały skonstruowane w oparciu o logikę neoliberalną. Przede wszystkim zakładany poziom emisji został wyznaczony na podstawie zysków i strat poszczególnych państw, a dodatkowo jako główne narzędzia osiągnięcia przypisanego państwu celu emisji wyznaczono mechanizmy rynkowe.

Według Arilda Underdala skuteczność danego reżimu zależy od trzech elementów: prawdopodobieństwa, że unitarny, racjonalny aktor podejmie

¹²⁸ M. Pietraś, *Międzynarodowy reżim zmian klimatu...*, s. 111.

¹²⁹ O interesach państw w ramach reżimu zmian klimatu zob. również: J. Vogler, *Climate Change in World Politics*, Palgrave-Macmillan, New York-London 2016, s. 60–85 (rozdział *Interests and Alignments*).

¹³⁰ T. Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe. Teorie – systemy – uczestnicy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2000, s. 142.

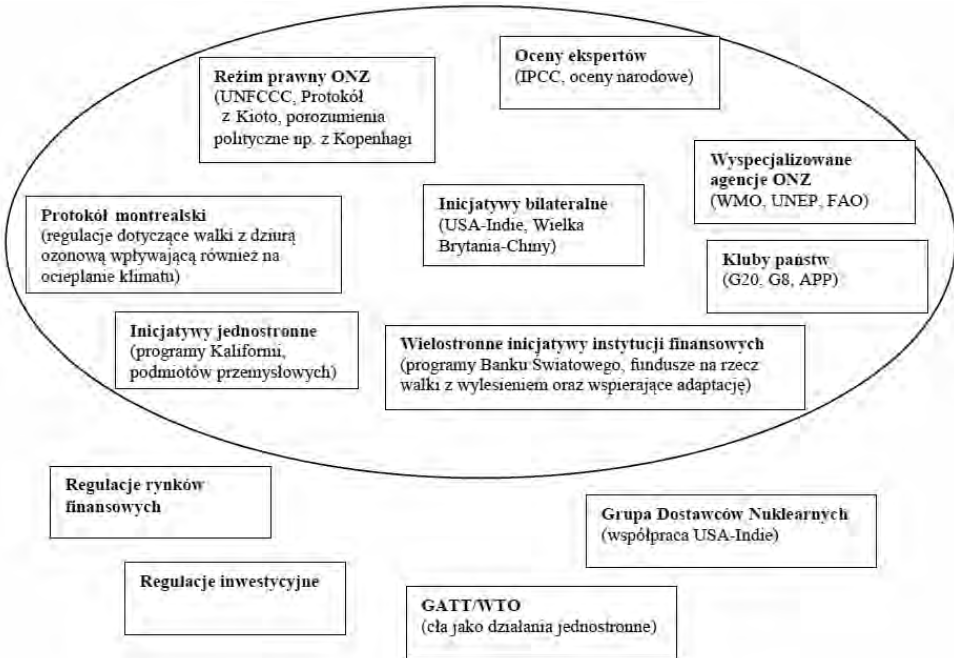
działania, wpływu narodowych grup interesu na możliwości implementacji reżimu z perspektywy krajowej oraz procesu uczenia się i dyfuzji polityki¹³¹. W przypadku niestosowania przyjętych reguł wyznaczane są mechanizmy chroniące reżim i pozostałych członków, polegające na wyciągnięciu sankcji wobec tzw. marudera czy gapowicza (problem tzw. jazdy na gapę). W rozumieniu neoliberalnym raz ustanowione normy oraz instytucje, siłą inercji będą trwać niezależnie od zmiennych zachowań poszczególnych członków, gdyż niebezpiecznej zmianie rozkładu siły w reżimie mogą zapobiec równoważące instytucje.

Robert Keohane i David Victor proponują natomiast szersze postrzeganie architektury instytucjonalnej międzynarodowej polityki klimatycznej, operując pojęciem kompleksu reżimu zmian klimatu (*regime complex for climate change*)¹³². Uznając kluczową rolę procesów zachodzących w ramach negocjacji klimatycznych ONZ i ich dorobku prawnego w postaci Protokołu z Kioto i Porozumienia paryskiego twierdzą, iż niezbędne jest spojrzenie policentryczne uwzględniające różne procesy i zjawiska związane z problemem zmian klimatu (rysunek 1). Uważają bowiem, iż w warunkach wysokiej niepewności oraz zachodzących zmian politycznych kompleksy są nie tylko politycznie wiarygodne, ale również oferują określone zalety, takie jak elastyczność i adaptacja. W ramach kompleksu reżimu zmian klimatu umieszczają więc dorobek formalny ONZ; oceny specjalistyczne – jak IPCC – oraz oceny narodowe; protokół montrealcki regulujący emisje gazów niszczących warstwę ozonową; kluby i fora międzynarodowe jak G8, G20; wielostronne programy pomocowe np. Fundusz Węglowy Banku Światowego; inicjatywy na rzecz adaptacji do zmian klimatu; programy bilateralne np. Norwegia–Indonezja, Wielka Brytania–Chiny oraz działania na szczeblu subnarodowym np. poszczególnych stanów USA (*casus* Kalifornii). Jako częściowo powiązane z kompleksem uznano tworzące się formy zarządzania geoinżynieriynego (dotyczące zatapiania substancji w dnie oceanów). Poza reżimem pozostają natomiast regulacje dotyczące rynków finansowych, międzynarodowego handlu i praw własności intelektualnej oraz inwestycji¹³³.

¹³¹ A. Underdal, *Explaining Compliance and Defection: Three Models*, „European Journal of International Relations” 1998, Vol. 4, No. 1, s. 5–30.

¹³² R. Keohane, D. Victor, *The Regime Complex for Climate Change*, „Harvard Project on International Climate Agreements Discussion Paper” 2010, Vol. 10, No. 33, s. 1 https://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/Keohane_Victor_Final_2.pdf [dostęp: 20.05.2018].

¹³³ *Ibidem*.

Rysunek 1. Kompleks reżimu zmian klimatu

Źródło: R. Keohane, D. Victor, *The Regime Complex for Climate Change*, „Harvard Project on International Climate Agreements Discussion Paper” 2010, Vol. 10, No. 33, s. 5, https://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/Keohane_Victor_Final_2.pdf [dostęp: 20.05.2018].

Jest to więc odejście od klasycznego badania problemu z perspektywy reżimu międzynarodowego zawężonego przedmiotowo, ale również podmiotowo do określonych aktorów¹³⁴. W przypadku kompleksu mamy bowiem do czynienia z szerokim katalogiem powiązanych ze sobą problemów, jak również spektrum aktorów o charakterze międzynarodowym, transnarodowym i subnarodowym. W przypadku wąsko rozumianego reżimu zmian klimatu generalnie zakłada się, iż wszystkie państwa uczestniczące w negocjacjach klimatycznych pod egidą ONZ są jego uczestnikami. W takiej interpretacji wystąpienie USA z Porozumienia paryskiego oznaczałoby, iż kraj ten traci status członka reżimu. Natomiast w szerszym ujęciu kraj ten nadal traktowany byłby jako uczestnik współpracujący w ramach różnych reżimów, na wielu płaszczyznach i przez różne instytucje. Tym samym brak uczestnictwa w najnowszych regulacjach

¹³⁴ O. Young, *International Cooperation. Building Regimes for Natural Resources and the Environment*, Cornell University Press, New York 1989, s. 32.

ONZ nie oznaczałby odrzucenia całego dorobku normatywnego reżimu czy jego procedur.

Chociaż koncepcja reżimu międzynarodowego służy przede wszystkim poznawaniu zachowania państw w zanarchizowanym środowisku, ważnym elementem analizy wciąż pozostają czynniki wewnętrzne, do których za Markiem Pietrasiem należy zaliczyć: interesy gospodarcze; konstrukcję systemu politycznego; struktury biurokratyczne; ruchy społeczne (szczególnie ekologiczne); opinię publiczną i rolę mediów; położenie geograficzne i wynikającą z niego wrażliwość na zmiany klimatyczne¹³⁵. Jak zauważa autor „w stosunku do zdecydowanej większości państw [...] problematyka zmian klimatu traktowana jest instrumentalnie wobec wewnętrznych interesów ekonomicznych państw lub – jak w przypadku UE – międzynarodowych aspiracji politycznych”¹³⁶. Kluczowe pozostaje więc łączenie badań zarówno instytucji międzynarodowych, jak i narodowych, aby uzyskać odpowiedź na pytanie o skuteczność realizacji danego reżimu.

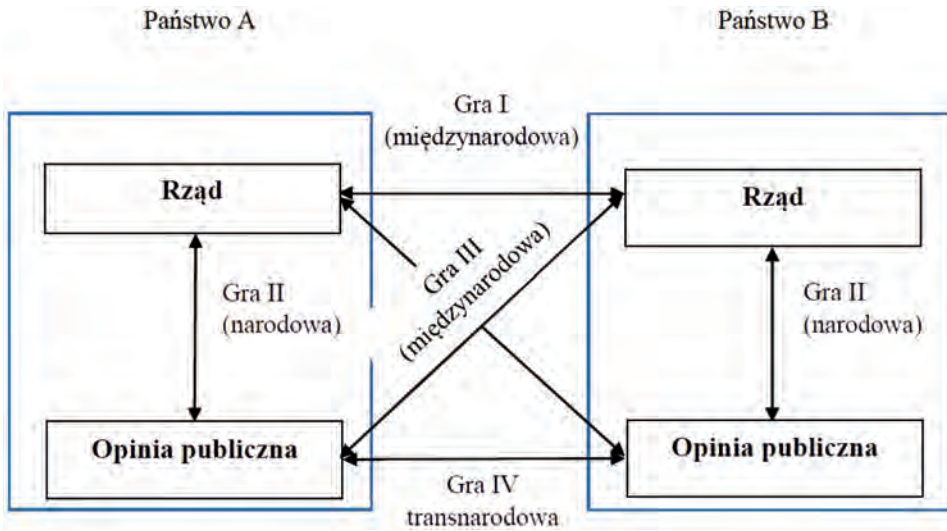
2.5.2. Zależności pomiędzy poziomem narodowym i międzynarodowym

Przedstawione wyżej dwa poziomy polityki klimatycznej państwa – narodowy i międzynarodowy – nie funkcjonują jako dwa niezależne obszary, lecz są współzależne. W ramach procesu decyzyjnego pojawia się więc typowy przetarg dwupoziomowy, który został obrazowo zdefiniowany przez Roberta Putnama. Wskazywał on, iż na poziomie narodowym grupy interesu próbują wpłynąć na rząd, natomiast politycy budują wsparcie przez konstruowanie koalicji na bazie tych grup (rysunek 2, gra II). Jednocześnie na poziomie międzynarodowym rządy narodowe szukają maksymalizacji możliwości realizacji żądań krajowych, przy minimalizowaniu negatywnych wpływów środowiska międzynarodowego (rysunek 2, gra I). Przy czym żadna z gier nie może być ignorowana przez decydentów. Jak zauważył Marek Pietraś jest to wyjście „poza myślenie o wzajemnym warunkowaniu się strefy wewnętrznej i międzynarodowej i skoncentrowanie się na integrowaniu się obu tych stref”¹³⁷. W przypadku międzynarodowej polityki klimatycznej oznacza to, że pozycja prezentowana podczas negocjacji stanowi wypadkową zarówno interakcji w środowisku międzynarodowym, jak i wpływu czynników wewnętrznych.

¹³⁵ M. Pietraś, *Międzynarodowy reżim zmian klimatu...*, s. 104–105.

¹³⁶ *Ibidem*, s. 438.

¹³⁷ M. Pietraś, *Międzynarodowy reżim zmian klimatu...*, s. 102.

Rysunek 2. Gra wielopoziomowa w ramach polityki klimatycznej

Źródło: opracowanie własne na podstawie R. Putnam, *Diplomacy and Domestic Politics: the Logic of Two-Level Game*, „International Organization” 1988, Vol. 42, No. 3, s. 434.

Co charakterystyczne – wzajemna interakcja poziomu narodowego i międzynarodowego ogranicza pole działania szefów rządów, gdyż zmniejsza liczbę porozumień, która może być traktowana jak zwycięstwo. Jeśli chodzi o porozumienia UNFCCC należy pamiętać, że decydenci mogą nie chcieć do nich przystąpić, czyli następuje dobrowolne powstrzymanie (jak w przypadku Salwadoru) bądź też nie są w stanie lub nie chcą wypełnić wcześniej przyjętych obligacji (np. wycofanie się Kanady z Protokołu z Kioto 15 grudnia 2012 r.). Drugi przypadek charakterystyczny jest dla państw demokratycznych, których liderzy mogą działać niezależnie w fazie przednegocjacyjnej, jednak później zmuszeni są brać pod uwagę realia parlamentarne czy opinię publiczną. Narodowe legislatury stanowią bowiem o ratyfikacji umów międzynarodowych i brak ich poparcia decyduje o zaprzepaszczeniu dotychczasowych wysiłków negocjacyjnych rządu. Taka sytuacja miała miejsce w USA, kiedy amerykańscy senatorowie, zdominowani przez republikanów, nie dopuścili do przyjęcia Protokołu z Kioto podpisanego 12 listopada 1998 r. przez demokratę Billa Clintona.

W przypadku państw rozwijających się można zaobserwować sytuację, w której międzynarodowe negocjacje klimatyczne dla potrzeb wewnętrznych łączone są z innymi kwestiami, takimi jak pomoc rozwojowa czy dostęp do nowych technologii. Samo przystąpienie tej grupy państw do globalnej dyskusji o stanie środowiska uzależniane było od włączenia do dyskusji problemów rozwojowych.

Dlatego też tzw. Szczyt Ziemi w Rio de Janeiro w 1992 r. oficjalnie nosił nazwę Konferencji Narodów Zjednoczonych nt. Środowiska i Rozwoju (United Nations Conference on Environment and Development – UNCED). Tym samym w wewnętrznej agendzie politycznej powstał swoisty pakiet połączonych opcji sugerujący, iż rząd dysponuje szerszym kapitałem negocjacyjnym.

Znaczenie ma również czas przyjmowania przez państwo obowiązków międzynarodowych, szczególnie w kontekście kalendarza wyborczego. Elektorat może postrzegać zawarcie porozumienia międzynarodowego jako sukces świadczący o skuteczności rządu, co przełoży się na sukces wyborczy. W takiej sytuacji rząd jest bardziej skłonny iść na ugodę na arenie międzynarodowej, aby tym samym korzystać z krajowej dywidendy wyborczej. Jednocześnie, nawet po przyjęciu umów, różne kręgi lobbystyczne, przemysł czy władze lokalne, mogą dążyć do opóźnienia ich implementacji.

Powstaje natomiast elementarne pytanie o to, czy model Putnamowski wystarcza obecnie do analizy zależności dwóch poziomów – przede wszystkim czy przetarg na poziomie międzynarodowym oparty jest wyłącznie na relacjach między państwami. Dla przykładu – warto, za Andrew Moravcsikiem, zauważyć, że rządy mogą wpływać na pozycję innych państw np. poprzez wspieranie ich organizacji pozarządowych (rysunek 2, gra III)¹³⁸. Jednocześnie oddziaływanie aktorów pozarządowych niekoniecznie musi ograniczać się do jednego państwa (rysunek 2, gra IV). Dobry przykład stanowią chociażby inicjatywy norweskiej Bellony w Rosji i na Ukrainie w obszarze promocji technologii wychwytywania i składowania CO₂ czy też działania lobby biznesowego BUSINESSEUROPE oraz tzw. grupy Marguerite, lobby przemysłu węglowego i gazowego, próbującego wpłynąć na kształt pakietu energetyczno-klimatycznego UE. Jednocześnie do pozycji silnego gracza mogą urosnąć władze lokalne, które chcą realizować własne programy klimatyczne, niezależne od władz centralnych. Najbardziej spektakularnym przykładem jest niewątpliwie U.S. Climate Alliance (Amerykański Sojusz Klimatyczny), czyli dwupartyjne porozumienie władz piętnastu stanów (w tym Kalifornii, Nowego Yorku i Waszyngtonu) oraz Puerto Rico, które niezależnie od decyzji władz centralnych o wystąpieniu z Porozumienia paryskiego deklarują chęć realizacji jego zobowiązań.

Stanowisko poszczególnych podmiotów w ramach przetargu wielopoziomowego w kwestii zmian klimatu zależy od percepcji relacji pomiędzy politycznymi, gospodarczymi i społecznymi zyskami i stratami. W związku z tym Volker von

¹³⁸ A. Moravcsik, *Introduction: Integrating International and Domestic Theories of International Bargaining*, [w:] *Double-Edged Diplomacy: International Bargaining and Domestic Politics*, red. P. Evans et al., University of California Press, Berkeley CA 1993, s. 32.

Prittwitz zaproponował podział aktorów narodowych na „trucicieli”, np. firmy naftowe, „ofiary” np. organizacje ekologiczne oraz „trzecią stronę”, np. producentów niskoemisyjnych technologii¹³⁹. Zaobserwował on, iż w przypadku dominacji podmiotów pierwszej grupy rządy krajowe decydowały się na zachowawcze stanowisko w obszarze międzynarodowych negocjacji. Natomiast kiedy do głosu dochodziły „ofiary”, wtedy rządy skłonne były zawrzeć bardziej zaawansowane porozumienie. Interesy tzw. trzeciej strony nie zyskiwały raczej wiodącej roli i jedynie uzupełniały głos „ofiary” (tabela 2).

Tabela 2. Wpływ interesów grupowych na postawę państwa w ramach międzynarodowych negocjacji klimatycznych

Interesy	Decydujące czynniki	Krajowi aktorzy polityczni	Stanowisko państwa podczas negocjacji
1	2	3	4
„Truciciel”	Zanieczyszczająca gałąź gospodarki lub aktywność konsumpcyjna powodująca zanieczyszczenia	Kluczowe pod względem emisji gałęzie gospodarki Elektorat (jako konsument)	Negatywne
„Ofiara”	Wpływ na środowisko (obecny i przewidywany)	– Opinia publiczna (jako elektorat) odczuwająca negatywne skutki zmian klimatu np. w państwach wyspiarskich Pacyfiku; – organizacje ekologiczne – przedstawiciele gałęzi gospodarki dotkniętych zmianami klimatu; – partie Zielonych lub partie o silnym profilu prośrodowiskowym	Pozytywne

¹³⁹ V. Prittwitz, *Umweltaußenpolitik – Grenzüberschreitende Luftverschmutzung in Europa*, Campus, Frankfurt a.M. 1984, za: D. Sprinz, *Domestic-International Linkages*, [w:] *International Relations and Global Climate Change*, red. D. Sprinz, U. Luterbacher, Potsdam Institute for Climate Impact Research 1996, No. 21, s. 54.

Tabela 2 (cd.)

1	2	3	4
„Trzecia strona”	Działania prowadzące do zmiany zachowań lub technologii	Podmioty zajmujące się: – produkcją technologii niskoemisyjnych – dostawą energii odnawialnej; – monitoringiem; – badaniami i innowacjami	Na ogół pozytywne

Źródło: V. von Prittwitz, *Umweltaußenpolitik – Grenzüberschreitende Luftverschmutzung in Europa*, Campus, Frankfurt a.M. 1984, za: D. Sprinz, *Domestic-International Linkages*, [w:] *International Relations and Global Climate Change*, red. Detlef Sprinz, Urs Luterbacher, Potsdam Institute for Climate Impact Research 1996, No. 21, s. 54.

Koncepcja Prittwitza została potwierdzona w innych badaniach Sebastiana Oberthüra, Detlefa Sprinza oraz Stena Nilssona i Davida Pitta¹⁴⁰. Generalnie na podstawie ich obserwacji można określić następujące zależności pomiędzy narodowym i międzynarodowym poziomem polityki klimatycznej danego państwa:

- 1) im bardziej ekologicznie narażone państwo, tym chętniej w negocjacjach międzynarodowych będzie naciskało na zaawansowane rozwiązania;
- 2) im wyższe koszty zmian, tym mniejsza presja na zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych;
- 3) im silniejsze interesy „trzeciej strony”, tym większa presja na zmniejszenie emisji;
- 4) im silniejsze ekologiczne NGO w stosunku do podmiotów reprezentujących interesy „trucicieli”, tym większa presja na zmniejszenie emisji¹⁴¹.

Natomiast należy być świadomym, iż wpływy i relacje ukazanych wyżej grup interesu mają charakter dynamiczny. Z jednej strony może bowiem dochodzić do ewolucyjnych zmian społeczno-gospodarczych polegających np. na ograniczaniu produkcji przemysłu ciężkiego czy też wzrostu świadomości społecznej dzięki funkcjonowaniu organizacji pozarządowych, co

¹⁴⁰ S. Oberthür, *Politik im Treibhaus: Die Entstehung des internationalen Klimaschutzregimes*, Edition Sigma, Berlin 1993, s. 93–94; N. Sten, D. Pitt, *Protecting the Atmosphere: The Climate Change and Its Context*, Earthscan, London, 1994; D. Sprinz, *Domestic-International Linkages*, [w:] *International Relations and Global Climate Change...*, s. 54.

¹⁴¹ D. Sprinz, M. Weiß, *Domestic Politics and Global Climate Policy*, [w:] *International Relations and Global Climate Change*, red. U. Luterbacher, D. Sprinz, MIT Press, Massachusetts 2001, s. 74.

doprowadzi do stopniowego przejścia do modelu dominacji interesów „ofiar”. Jednocześnie jednak może nastąpić sytuacja, kiedy na skutek zmiany ekipy rządzącej, interesy „trucicieli” zyskają pierwszeństwo, powodując porzucenie dotychczasowej kooperatywnej postawy.

*

Obecnie kluczowym pytaniem dla politologów pozostaje określenie skuteczności i przyszłego rozwoju obecnej formuły reżimu zmian klimatu. Kwestia ta powinna być podnoszona w kontekście dwóch kluczowych czynników zarówno o charakterze strukturalnym, jak i procesualnym. Z jednej strony mamy bowiem do czynienia z sytuacją, w której przyjęte ostatnio Porozumienie paryskie nie przewidziało żadnych mechanizmów sankcji wobec państw niewywiązujących się ze swoich zobowiązań, a jednocześnie mocą decyzji prezydenta Donalda Trumpa Stany Zjednoczone, czyli drugi po Chinach emitent CO₂, wycofały się z porozumienia. Tym samym reżim nie wytworzył zaawansowanych i zhierarchizowanych form regulacyjnych, a jednocześnie został osłabiony politycznie poprzez precedens, który może zostać wykorzystany przez innych uczestników jako powód wystąpienia z przyjętych uzgodnień lub grę na rzecz ich osłabienia.

Rozwiązaniem mogłoby być powiązanie reżimu zmian klimatu z innymi reżimami, które posiadają wystarczające narzędzia mobilizujące i stworzenie opisanego wyżej kompleksu reżim zmian klimatu. Już od lat 90. XX w. toczy się dyskusja nad tym, czy reżimy ochrony środowiska skuteczniej działają jako wąskie, niezależnie konstrukcje¹⁴² lub w powiązaniu z innymi reżimami¹⁴³. W przypadku reżimu zmian klimatu, który implikuje konieczność modyfikacji na wielu poziomach – zarówno wertykalnie (np. na różnych poziomach władzy), jak i horyzontalnie (np. sektory gospodarki) – zdecydowanie należy opowiedzieć się za drugim rozwiązaniem. Już w 2002 r. Christiana Figueres (Sekretarz Wykonawczy UNFCCC w latach 2010–2016) i Maria H. Ivanova proponowały wprowadzenie mechanizmów, również w formie zinstytucjonalizowanej,

¹⁴² E. Miles et al., *Environmental Regime Effectiveness: Confronting Theory with Evidence*, The MIT Press, Cambridge 2002.

¹⁴³ O. Young, *Institutional Linkages in International Society: Polar Perspectives*, „Global Governance” 1996, Vol. 2, No. 1, s. 1–24; K. Rosendal, *Impacts of Overlapping International Regimes: The Case of Biodiversity*, „Global Governance” 2001, Vol. 7, s. 95–117; O. Stokke, *Managing Straddling Stocks: the Interplay of Global and Regional Regimes*, „Ocean & Coastal Management” 2000, Vol. 43, s. 205–234, J.B. Skjærseth, *Protecting the North-East Atlantic: Enhancing Synergies by Institutional Interplay*, „Marine Policy” 2006, Vol. 30, s. 157–166.

które sprowadzałyby się do swoistego łączenia różnych obszarów działalności państw ramami wspólnego porozumienia¹⁴⁴. Przykładowo państwa rozwinięte mogłyby przystać na zmniejszenie emisji własnych, jeżeli państwa rozwijające zgodziłyby się na mniejsze użycie środków chemicznych w produkcji rolnej. Ta wzajemna wymiana mogłaby w szerszym wymiarze dotyczyć dostępu do rynków, obniżenia długu czy transferów finansowych i technologicznych. Autorki, pisząc, iż „strategia łączenia problemów może stanowić bardziej egalitarne podejście, niż obecna struktura zarządzania”, przewidywały jeszcze przed wejściem w życie Protokołu z Kioto, że jego elastyczne mechanizmy, takie jak wspólna implementacja, handel emisjami czy Mechanizm Czystego Rozwoju będą wymagały dodatkowych bodźców i ułatwień¹⁴⁵.

Przykładów wzajemnego powiązania reżimów ochrony środowiska jest bardzo wiele. Na przykład dzięki redukcji emisji CO₂ (objętego Protokołem z Kioto) zmniejsza się również często towarzysząca mu emisja tlenków azotu (objętego protokołem montrealским). Natomiast konwencja o bioróżnorodności współgra z reżimem klimatycznym, gdyż lasy mogą być największym rezerwuarem pochłaniającym CO₂, co stanowi typową sytuację typu *win-win*.

Zarazem nie można założyć, iż pomiędzy reżimami ochrony środowiska nie dochodzi do kolizji celów. Przykładowo składowanie CO₂ w dnie morskim, mimo że przyczynia się do spadku zanieczyszczeń w atmosferze, stoi w sprzeczności z zasadą niezanieczyszczania mórz, czyli pojawia się fundamentalna sprzeczność pomiędzy reżimem dotyczącym zanieczyszczeń morza a reżimem zmian klimatu.

Wydaje się, że centralnym zadaniem dla rządów powinno być skorelowanie narzędzi różnych reżimów, gdyż mogłoby ono skutkować poprawą ich implementacji i w efekcie osiągnięciem celu. Siłę regulacji międzynarodowych można wzmocnić poprzez skoordynowanie różnych instytucji o zbliżonych zadaniach. Nakładające się zobowiązania prowadzą bowiem do duplikowania i obniżenia efektywności administracyjnej. Często różne reżimy mogą wymagać odrębnego raportowania bądź innych procedur weryfikacyjnych, przez co nadwyrężają zasoby biurokratyczne państw. Jednocześnie można zaobserwować sytuację, w której wielość celów odrębnych reżimów naraża decydentów na problemy koordynacyjne do tego stopnia, iż realizacja zobowiązań w ramach jednego reżimu może ograniczyć realizację drugiego. Bardzo często do takiej sytuacji dochodzi pomiędzy reżimami handlowymi i ochrony środowiska, a wówczas Komisja ds. Handlu i Środowiska Światowej Organizacji Handlu musi rozstrzygnąć spór.

¹⁴⁴ Ch. Figueres, M. Ivanova, *Climate Change: National Interests or a Global Regime?*, [w:] *Global Environmental Governance: Options & Opportunities*, red. D. Esty, M. Ivanova, Yale School of Forestry & Environmental Studies, New Haven 2002, s. 1.

¹⁴⁵ *Ibidem*, s. 14.

2.6. Wnioski

Powyższe rozważania wskazują, iż polityka klimatyczna staje się coraz bardziej istotnym obszarem aktywności współczesnych państw. Początkowo problem zmian klimatu wpisywany był w szerszy kontekst badań nad polityką ochrony środowiska, podobnie jak np. kwestia dziury ozonowej czy kwaśnych deszczy. Z czasem jednak skala problemu i diagnoza dotycząca tego, jaki może mieć w przyszłości wpływ na stabilność społeczno-gospodarczą w skali globalnej, doprowadziły do stopniowej autonomizacji polityki klimatycznej. Główne cele, zasady i instrumenty tej polityki zostały wyznaczone przez międzynarodowy reżim zmian klimatu oparty na ramowej konwencji w sprawie zmian klimatu z 1992 r. Zasadniczym jego założeniem pozostaje niedopuszczenie do niebezpiecznej antropogenicznej zmiany klimatu, czyli wzrostu średniej globalnej temperatury o 2°C względem okresu przedprzemysłowego.

Wśród zasad polityki klimatycznej należy wymienić przede wszystkim zasady zrównoważonego rozwoju wraz z zasadą solidarności międzypokoleniowej, zróżnicowania obowiązków oraz efektywności kosztowej. Ostatnia z zasad implikuje również wybór instrumentów polityki klimatycznej, które w zdecydowanej większości mają charakter rynkowy lub też opierają się na rozwiązaniach technologicznych. Dochodzimy więc do sytuacji, w której założenia polityki klimatycznej bezpośrednio wpisują się w filozofię zrównoważonego rozwoju opisaną w pierwszym rozdziale, natomiast narzędzia oddają ducha modernizacji ekologicznej.

Pomimo swoistego ukonstytuowania się, również instytucjonalnego, polityki klimatycznej, jej realizacja wciąż stanowi jedno z najbardziej złożonych wyzwań politycznych dla współczesnych decydentów. Polityka klimatyczna zmierzająca w większości przypadków do ograniczenia produkcji i konsumpcji energii uzyskanej ze źródeł nieodnawialnych, może bowiem godzić w dotychczasowy model rozwoju gospodarczego. Wchodzi więc w relację antagonistyczną zarówno z innymi sektorami gospodarki, jak i z konsumentami, czyli potencjalnymi wyborcami.

Decydenci, poza rozstrzygnięciem dylematów gospodarczych, muszą również odnieść się do kluczowej kwestii rozbieżności czasowej pomiędzy nakładami, które należy ponieść obecnie, a korzyściami widocznymi w perspektywie wielu dekad. Kadencyjność i wymiana elit, typowe dla państw demokratycznych, stają się w tej sytuacji przeszkodą dla kalkulacji zysku politycznego. Stąd też wiele rządów preferuje model polityki klimatycznej określany przez autorkę jako bierny, czyli zapewniający bieżące korzyści z pominięciem perspektywy długookresowej. Jego przeciwieństwem pozostaje, niezwykle trudny do realizacji, model optymalny, który daje decydentom zyski już w perspektywie

krótkookresowej. Natomiast w modelu aktywnym władze gotowe są na rezygnację z bieżących zysków na rzecz korzystnego efektu osiągniętego w przyszłości.

Istotna dla wyboru danego modelu może być siła przekazu naukowego dotyczącego zmian klimatu. Środowiska naukowe bazujące na „wadze dowodu” oraz konsensusie, z IPCC na czele, od kilku dekad jednoznacznie wzywają decydentów do podjęcia zdecydowanych i natychmiastowych działań. Doniesienia naukowe wydają się jednak nie mieć wystarczającej siły oddziaływania na kręgi rządowe. Głównym bodźcem dla zwiększenia aktywności władz mogłyby być z pewnością postulaty płynące bezpośrednio ze strony elektoratu. Problem zmian klimatu traktowany jest jednak jako prospektywny, niedotyczący obszaru tzw. żywotnych interesów jednostek. Przyczyny, jak i konsekwencje zmian klimatu, ze względu na swoją złożoność, są często wypierane ze strefy społecznej percepcji.

Inercja polityki klimatycznej nie wynika więc z jej wadliwej konstrukcji w kwestii zasad i narzędzi, ale raczej stanowi konsekwencję jej konfliktogenego charakteru generującego koszty polityczne, gospodarcze i społeczne. Jednym z przejawów tego zjawiska jest trudność zawarcia wiążących porozumień międzynarodowych w ramach reżimu zmian klimatu. O ich kształcie przesądza gra wielopoziomowa łącząca poziom narodowy, międzynarodowy i transnarodowy. W efekcie tych rozważań można dojść do ostatecznej konkluzji zakładającej, iż analiza polityki klimatycznej państwa musi uwzględniać jednocześnie dwa jej komplementarne wymiary: narodowy i międzynarodowy. Polityka ta tworzona jest na bazie przetargu wewnętrznego, percepcji zagrożeń, potencjału społecznego, gospodarczego i kulturowego, które w formie zagregowanej kształtują działania państwa na arenie międzynarodowej.

CZĘŚĆ II

WYMIAR POLITYCZNY NORWESKIEJ POLITYKI KLIMATYCZNEJ

ROZDZIAŁ 3

EWOLUCJA CELÓW I ŚRODKÓW POLITYKI KLIMATYCZNEJ NORWEGII W LATACH 1987–2017. PERSPEKTYWA POLITYCZNO- -INSTYTUCJONALNA

Włączanie problemu zmian klimatu do agendy politycznej stanowiło niewątpliwie w większości państw długi i złożony proces. Był on wypadkową szeregu czynników o zróżnicowanym charakterze. Z jednej strony wpływ mogły mieć czynniki o nacechowaniu endogenicznym, takie jak rola i miejsce ochrony środowiska w agendzie politycznej, zaangażowanie głównych aktorów politycznych, przede wszystkim ugrupowań parlamentarnych, czy wpływ otoczenia społeczno-gospodarczego. Jednocześnie jednak zasadniczą rolę mogły odegrać czynniki egzogeniczne, do których można zaliczyć dynamikę międzynarodowego reżimu zmian klimatu czy też makroregionalne uwarunkowanie. Formułując założenia polityki klimatycznej, decydenci musieli uwzględnić ich kosztową efektywność i polityczną opłacalność.

W Norwegii, w przeciwieństwie do wielu zachodnich demokracji, problemy środowiska były szeroko dyskutowane i konsultowane w duchu konsensualizmu systemu politycznego już w latach 80. XX w. Podnoszono kwestie dotyczące tego, w jaki sposób połączyć z jednej strony eksploatację surowców naturalnych, przyspieszony wzrost gospodarczy, rozwój połączeń transportowych i wykorzystanie zasobów wodnych (budowa zbiorników i hydroelektrowni) z ochroną przyrody. Zarazem na arenie międzynarodowej kraj chciał utrzymać status ekologicznego lidera, kreatora trendów, a zarazem hojnego darczyńcy, który angażuje swoje znaczne zasoby chociażby w trakcie międzynarodowych negocjacji i inicjatyw związanych z ochroną środowiska.

Celem tej części książki jest wskazanie na procesualny charakter norweskiej polityki klimatycznej od roku 1987 do 2017. Ukazane zostaną główne etapy rozwoju polityki klimatycznej z uwzględnieniem ich politycznego tła. Przedmiotem badań będzie więc nie tylko ewolucja celów i narzędzi, ale również wyjaśnienie głównych osi sporów politycznych oraz wyzwań polityki klimatycznej. Zostanie w związku z tym również zaprezentowane stanowisko norweskich partii politycznych oraz implementacja polityki klimatycznej na poziomie regionalnym oraz lokalnym.

Podobnie jak w większości państw rozwiniętych norweska polityka klimatyczna sięga swoimi początkami już 1987 r., kiedy priorytetem politycznym władz stał się zrównoważony rozwój. Jednocześnie polityka ta w ostatnich trzech dekadach ulegała zasadniczym zmianom, gdyż miała miejsce ewolucja od stanowiska w pełni popierającego narodowy cel stabilizacji emisji CO₂, jako podstawowe narzędzie walki ze zmianami klimatu do sytuacji, w której Norwegia stała się jednym z najbardziej zdeklarowanych orędowników międzynarodowych mechanizmów przewidzianych przez Protokół z Kioto. Tę zmianę,

a nawet szerzej – inne postrzeganie problemu zmian klimatu – należy analizować z perspektywy dwóch czynników zasadniczo wpływających na politykę każdego norweskiego rządu: uzależnienia kondycji gospodarczej państwa od dochodów ze sprzedaży ropy i gazu oraz utrzymania wiarygodności jako lidera ochrony środowiska. Państwo norweskie, chcąc zachować status ekologicznego protagonisty, zarówno w wymiarze narodowym, jak i międzynarodowym, musiało zmierzyć się z podwójnym wyzwaniem: znacznym udziałem sektora wydobywczego w ogólnych emisjach kraju oraz z faktem, że sprzedaż ropy i gazu znacząco przyczynia się do wzrostu emisji w innych państwach¹.

3.1. Okres idealizmu i działań narodowych w latach 1987–1995

Druga połowa lat 80. XX w. bywa określana w Norwegii jako „czas zielonego entuzjazmu” i „okres wizjonerski”, w którym zmiany klimatu postrzegane były jako globalne wyzwanie dla środowiska wymagające szybkich rozwiązań jednak bez uwzględniania ich praktycznych implikacji. Ta specyficzna atmosfera, zarówno polityczna, jak i społeczna, wynikała z dwóch czynników. Z jednej strony społeczność międzynarodowa podjęła się po raz pierwszy w tak szerokim zakresie próby rozwiązania globalnych problemów, takich jak ubytki warstwy ozonowej czy kwaśne deszcze. Starania te zaowocowały szeregiem konferencji, negocjacji i umów międzynarodowych, przyczyniając się jednocześnie do wzrostu znaczenia problemów związanych z ochroną środowiska w ogólnej agendzie politycznej państw. Wkład Norwegii był w powyższych procesach zasadniczy, ponieważ przewodnictwo Komisji ONZ ds. Środowiska i Rozwoju przyjęła Gro Harlem Brundtland – premier kraju w latach 1986–1996. Komisja, publikując wspomniany już raport *Nasza wspólna przyszłość*, stworzyła podwaliny dla conceptualizacji i implementacji zasady zrównoważonego rozwoju oraz uznała zmiany klimatu spowodowane działalnością człowieka za jedno z głównych, współczesnych wyzwań². Sam raport przyczynił się do zainteresowania problemem międzynarodowej opinii publicznej, jak również miał decydujące znaczenie dla podjęcia tej kwestii w samej Norwegii³.

¹ A. Sydnes, *Norwegian Climate Policy: Environmental Idealism and Economic Realism*, [w:] *Politics of Climate Change. A European Perspective*, red. T. O’Riordan, J. Jäger, Routledge, London 1996, s. 293.

² *Our Common Future...*, s. 147.

³ W. M Lafferty, J. Meadowcroft, *Implementing Sustainable Development*, Oxford University Press 2000; O. Langhelle, *Norway. Reluctantly Carrying the Torch*, [w:] *Implementing*

W 1989 r. rząd ogłosił oficjalnie, że podejmie zdecydowane kroki na rzecz walki ze zmianami klimatu, mając za sobą poparcie, przynajmniej co do zasady, wszystkich znaczących partii politycznych (poza populistyczną Partią Postępu), organizacji pozarządowych oraz przedstawicieli przemysłu⁴. Niezależnie od argumentów o potencjalnej efektywności działań na poziomie globalnym podkreślano, iż w pierwszej kolejności należy dać przykład determinacji w redukcji emisji gazów cieplarnianych w kraju.

Podstawy dla polityki rządu zostały określone w dwóch dokumentach – raporcie SIMEN⁵ Norweskiego Biura Statystycznego oraz białej księdze nr 46 Ministerstwa Środowiska⁶. Jako główny cel działań rządu wskazały one stopniowe ograniczenie emisji, aż do jej stabilizacji w latach 90. XX w., najdalej do roku 2000. Badania biura statystycznego, przeprowadzane na podstawie oceny trendów makroekonomicznych, potwierdziły, że redukcja będzie kompatybilna z dalszym wzrostem gospodarczym. Ministerstwo Środowiska założyło również, że konsumpcja energii w Norwegii ulegnie stabilizacji do roku 2000. Wskazano jednak potrzebę ciągłego przeglądu w kontekście nowych badań naukowych, rozwoju technologicznego i postępu międzynarodowych negocjacji klimatycznych⁷.

Propozycje rządu Brundtland, oparte na powyższych dokumentach, spotkały się z krytyką partii opozycyjnych proponujących bardziej ambitne cele. W efekcie przyjęta została kompromisowa propozycja Partii Konserwatywnej, która zakładała stabilizację emisji do 2000 r. na poziomie roku 1989 oraz wprowadzenie podatku od emisji CO₂, tzw. podatku węglowego⁸. Norwegia stała się tym samym pierwszym krajem, który przyjął unilateralnie cel redukcji emisji. Głównym sektorem, który miał podlegać redukcjom, był transport,

Sustainable Development, red. W. M. Lafferty, J. Meadowcroft, Oxford University Press 2000, s. 175–176.

⁴ E. Hovden, G. Lindseth, *Discourses in Norwegian Climate Policy: National Action or Thinking Globally?*, „Political Studies” 2004, Vol. 52, s. 64.

⁵ B. Bye, T. Bye, L. Lorentsen, *SIMEN Studies of Industry, Environment and Energy towards 2000*, „Central Bureau of Statistics Discussion Paper” 1989, No. 44, s. 5; K. Asdal, *From Climate Issue to Oil Issue: Offices of Public Administration, Versions of Economics, and the Ordinary Technologies of Politics*, „Environment and Planning A: Economy and Space” 2014, Vol. 46, No. 9, s. 2110–2112.

⁶ Za: M. Andersen, N. Dengsøe, A. Pedersen, *An Evaluation of the Impact of Green Taxes in the Nordic Countries*, ThemaNord, Vol. 561, Aarhus 2000, s. 46–54.

⁷ *Ibidem*, s. 58.

⁸ M. Reitan, *Interesser og institusjoner i miljøpolitikken*, University of Oslo, Department of Political Science, Ph.D. thesis 1998 oraz wywiady z autorką przeprowadzone w lipcu 2010 r. i czerwcu 2015 r. w NTNU.

co stanowiło dowód tego, jak dalece ówcześni politycy byli zdeterminowani w swoich ambicjach na rzecz klimatu.

Wydaje się więc, iż decydenci odpowiedzialni za formułowanie celu redukcji mieli wąskie wyobrażenie o konsekwencjach swojej decyzji – zarówno tych narodowych, jak i międzynarodowych. W pierwszym okresie polityka klimatyczna formułowana była przede wszystkim w kontekście moralnego obowiązku Norwegii, a nie jej ekonomicznej wykonalności i racjonalności. Norwegia potwierdziła swoją rolę lidera i pioniera⁹, mimo że inne państwa, w tym nor-dyckie, nie zdecydowały się na podobne działania¹⁰.

Praktyczna realizacja założeń rządowej polityki klimatycznej okazała się bardzo złożona. Zauważono, że wprowadzenie znacznego ograniczenia emisji CO₂ jest dla Norwegii bardzo kosztowne i potwierdziły to badania porównawcze, które zostały przeprowadzone w poszczególnych państwach przez OECD¹¹. Norwegia, jako kraj pokrywający zapotrzebowanie na energię w ponad 95% z własnych zasobów wodnych, nie miała możliwości redukcji emisji w tym sektorze. Jednocześnie (z powodów geograficznych) znaczna część emisji CO₂ przypadała na transport, w przypadku którego koszty redukcji były bardzo wysokie. Przy wcześniejszym wprowadzeniu wysokich podatków np. na działalność platform wydobywczych, zauważono, że trudno będzie znaleźć kolejne obszary redukcji emisji. Tym samym zmniejszenie emisyjności norweskiej gospodarki było droższe w porównaniu do innych państw uprzemysłowionych. Pojawiły się natomiast badania mówiące o możliwości uczynienia sektora wydobywczego bardziej ekologicznym, jednak nie miały one dużego wpływu na decydentów, a z czasem okazały się błędne¹².

Już na początku lat 90. XX w. oczywistym stało się, że osiągnięcie celu stabilizacji emisji bez poświęcania wzrostu gospodarczego będzie niezwykle złożone, czego nie przewidywał Raport SIMEN Norweskiego Biura Statystycznego. W raporcie przyjęto dwa błędne założenia. Po pierwsze uznano, że sektor wydobywczy nie będzie znacząco zwiększał produkcji, a po drugie, że podatki od emisji CO₂ obejmą wszystkie sektory gospodarki. Żadne z założeń nie zostało zrealizowane. W 1990 r. centroprawicowy rząd Jana Sysse (październik 1989–listopad 1990) dokonał bezprecedensowego od 1965 r. rozszerzenia puli

⁹ S. Andresen, S.H. Butenschøn, *Norwegian Climate Policy: From Pusher to Laggard?*, „International Environmental Agreements” 2001, Vol. 1, No. 3, s. 337–357.

¹⁰ E. Hovden, G. Lindseth, *Norwegian Climate Policy 1989–2002*, [w:] *Realizing Rio in Norway: Evaluative Studies of Sustainable Development*, red. W. Lafferty et al., ProSus, Oslo 2002, s. 147.

¹¹ A. Torvanger et al., *Exploring Distribution of Commitments – a Follow-up to the Berlin Mandate*, „CICERO Report” 1996, No. 3, s. 5.

¹² E. Hovden, G. Lindseth, *Norwegian Climate Policy 1989–2002...*, s. 148–149.

dostępnych licencji na Norweskim Szelfie Kontynentalnym, a tym samym pozwolił na radykalną ekspansję jednej z najbardziej emisyjnych gałęzi gospodarki norweskiej. W konsekwencji udział sektora ropy i gazu w PKB znacząco wzrósł, czyniąc go coraz bardziej kluczowym dla rozwoju kraju. Podatek węglowy, choć bardzo szybko wprowadzony, obejmował tylko część podmiotów, co wynikało z uwarunkowań zatrudnienia czy lokalizacji. OECD uznała, że podatek norweski należałoby nazwać wysoce zróżnicowanym „podatkiem energetycznym”, biorąc pod uwagę znaczny stopień wyłączeń¹³. Ponadto założenie, a raczej nadzieja, że pojawi się rozwiązanie technologiczne pozwalające na szybką realizację celu redukcji emisji (przy jednoczesnym wzroście gospodarczym) zostało radykalnie podważone.

Tym samym pojawił się jednoznaczny konflikt pomiędzy ambitną polityką klimatyczną i zwiększeniem wydobycia kopalin. Powstał dylemat, w jaki sposób sprostać ambitnym celom, nie narażając kraju na zbytne obciążenia. Zdecydowano się na przeorientowanie kierunków polityki klimatycznej państwa poprzez położenie głównego nacisku na działania międzynarodowe. W ten sposób problem zmian klimatu zaczęto definiować przez pryzmat ogólnej efektywności kosztowej w skali globalnej, a nie narodowej, opartej na ramach ilościowych. Konceptualnie podwaliny pod zmianę podejścia położył Ted Hanisch, dyrektor instytutu badawczego CICERO (Center for International Climate Research), a następnie sekretarz stanu w kancelarii premier Brundtland w latach 1986–1989 i obserwator przy norweskiej delegacji podczas negocjacji klimatycznych. Uważał on, że norweskie przywództwo w czasie negocjacji może zostać osłabione przez kontynuację dyskusji o narodowym celu redukcji. Hanisch podkreślał, że nieuniknione emisje wynikające z produkcji ropy i gazu nie powinny być przypisywane wyłącznie Norwegii, gdyż jej węglowodory przyczyniają się do zmniejszenia wykorzystania bardziej emisyjnego węgla w innych państwach, m.in. w Europie Środkowej i Wschodniej. Takie ujęcie problemu sprawiło, że działania międzynarodowe zostały uzasadnione jako najbardziej racjonalne ekonomiczne. Jednocześnie naturalna sprzeczność pomiędzy sektorem energetycznym i polityką klimatyczną została zatarta. Sektor miał bowiem pełnić ważną funkcję w bardziej emisyjnych gospodarkach opartych na węglu. Mógł bez przeszkód rozwijać się i inwestować, aby dalej przyczyniać się do walki z globalnym ociepleniem. Była to kwestia doboru argumentów i wyboru racjonalności.

W latach 1991–1992 norweska polityka klimatyczna została zdominowana przez wewnętrzny konflikt pomiędzy obozami reprezentującymi zwolenników

¹³ *Environmental Performance Reviews – Norway*, Organization for Economic Co-operation and Development, OECD Publications Service, Paris 2001, s. 121.

rozwiązań międzynarodowych i zwolenników redukcji wewnętrznych, czyli utrzymania *status quo*. Do pierwszej grupy należały największe partie polityczne tj. Partia Konserwatywna, część Partii Pracy i Partia Postępu¹⁴. Natomiast orędownikami rozwiązań krajowych były mniejsze ugrupowania: Partia Liberalna, Chrześcijańska Partia Ludowa, Partia Centrum, Socjalistyczna Partia Lewicy i mniejszość w Partii Pracy, w tym jej młodzieżówka¹⁵. Podział oddawał typowe w norweskiej polityce interpretowanie kwestii ekologicznych i energetycznych, które nie pokrywało się z tradycyjną osią podziału na prawicę i lewicę. Partia Liberalna i Socjalistyczna Partia Lewicy zajęły bowiem miejsce klasycznych ugrupowań Zielonych w innych państwach¹⁶.

Dwa obozy zyskały poparcie odpowiednio lobby energetycznego oraz organizacji pozarządowych o profilu ekologicznym. Przemysł wydobywczy twierdził, że spełnia wyższe standardy środowiskowe niż podobne przemysły w innych państwach i sprzeciwiał się podatkowi od CO₂ podkreślając, że zwiększy on koszty produkcji i w efekcie doprowadzi do mniejszych wydatków na cele środowiskowe. Jego przedstawiciele proponowali modernizację systemów energetycznych opartych na węglu w krajach Europy Środkowo-Wschodniej i sprzedaż gazu, opartą na zasadach ściśle komercyjnych. Lobby ekologiczne uważało natomiast, że Norwegia powinna kontynuować dotychczasowe działania, dając dowód swojej determinacji w walce ze zmianami klimatu, bez względu na koszty wewnętrzne, jakie należy ponieść.

Sam rząd był w kwestii redukcji emisji głęboko podzielony. Ministerstwo Środowiska, odpowiadające za kształt polityki klimatycznej, sprzeciwiało się wszelkim zmianom, natomiast Ministerstwo Ropy i Energii początkowo wysuwało postulat uzależnienia realizacji celu stabilizacji od wiążącego porozumienia międzynarodowego, a następnie wprost określiło, że wydobycie ropy i gazu nie może zostać ograniczone z przyczyn ekologicznych, gdyż najlepszy efekt międzynarodowy można osiągnąć poprzez eksport ropy i gazu. W 1991 r. minister Finn Kristensen stwierdził, że cały sektor spełnia ważne role środowiskowe i nie można ograniczać się wyłącznie do narodowych wyliczeń bez uwzględniania efektów międzynarodowych. Norwegia – jak podkreślał – powinna eksportować tak dużo, jak to tylko możliwe, gdyż norweska ropa jest bardziej przyjazna środowisku i na rynkach światowych może

¹⁴ E. Hovden, G. Lindseth, *Discourses in Norwegian Climate Policy...*, s. 66.

¹⁵ Marit Reitan uważa, że już w 1991 r. w dyskusji nad budżetem widoczny był wzrastający opór wobec narodowego celu stabilizacji. M. Reitan, *Interesser og institusjoner...*, s. 127–135.

¹⁶ O. Knutsen, *From Old Politics to New Politics: Environmentalism as a Party Cleavage*, [w:] *Challenges to Political Parties. The Case of Norway*, red. K. Strøm, L. Svåsand, The University of Michigan Press, Ann Arbor 1997, s. 230.

zastąpić ropę z innych państw. Stanowisko to stało się mottem całego sektora. Z czasem ta argumentacja została przyjęta również przez Thorbjørna Berntsen, który stopniowo wycofał się z celu stabilizacji, argumentując to dysproporcją pomiędzy obciążeniami Norwegii a innych państw. W efekcie powstały dwa raporty międzyministerialne z 1990 i 1992 r., które postulowały poparcie dla międzynarodowej polityki klimatycznej oraz rekomendowały rezygnację z narodowego celu stabilizacji emisji¹⁷.

Najbardziej znacząca dla rozwoju polityki klimatycznej była jednak ewolucja postawy samej Gro Brundtland. Premier, okrzyknięta już pod koniec 1991 r. przez media „światowym ministrem środowiska”, zaczęła mocno akcentować konieczność efektywności ekonomicznej działań. Według niej tradycyjne podejście oparte na narodowych celach mogło okazać się mylne, ponieważ najważniejsze były korzyści wynikające z redukcji światowych. Takie właśnie stanowisko zostało zaprezentowane podczas konferencji ONZ w Rio de Janeiro w 1992 r., gdzie Norwegia opowiedziała się za wprowadzeniem elastycznych mechanizmów umożliwiających redukcje w skali międzynarodowej.

W latach 1993–1994 problem polityki klimatycznej zajął drugorzędne miejsce w agendzie politycznej kraju. Norweskie życie publiczne zostało zdominowane przez kwestię integracji z UE, która wówczas nie posiadała nawet zarysu wewnętrznej polityki klimatycznej. Odbijające się w 1993 r. wybory parlamentarne nie wniosły zmian do układu rządowego. W poprzedzającej je kampanii wyborczej skoncentrowano się na kwestii utraty suwerenności oraz kosztów akcesu do UE dla poszczególnych sektorów. Definitywnie pełna emocji, ale również silnych argumentów dyskusja o akcesji zakończyła się w 28 listopada 1994 r. wraz z referendum, w którym 52,2% Norwegów głosowało przeciw¹⁸. Norwegia pozostała jednak powiązana z UE poprzez udział od 1 stycznia 1994 r. w Europejskim Obszarze Gospodarczym opierającym się na czterech fundamentalnych wolnościach: przepływu ludzi, kapitału, towarów i usług. Pomimo braku formalnego członkostwa kraj pozostał silnie powiązany z systemem normatywnym UE, co w kolejnych latach miało również wpływ na kształt polityki klimatycznej państwa¹⁹.

W 1995 r. rząd premier Brundtland rezygnował ostatecznie z narodowego z celu stabilizacji emisji, ponieważ jego efektywność została uznana za

¹⁷ E. Hovden, G. Lindseth, *Discourses in Norwegian Climate Policy...*, s. 69.

¹⁸ M. Mróz, *Referenda w sprawie przystąpienia do Unii Europejskiej*, Kancelaria Sejmu, Biuro Studiów i Ekspertyz, Informacja 881, styczeń 2002, s. 3.

¹⁹ Zob. C. Archer, *Norway Outside the European Union: Norway and European Integration from 1994 to 2004*, Routledge, London 2005; K. Szulecki et al., *Shaping the 'Energy Union': Between National Positions and Governance Innovation in EU Energy and Climate Policy*, „Climate Policy” 2016, Vol. 16, No. 5, s. 559, DOI: 10.1080/14693062.2015.1135100.

niewystarczającą. Świadczyć o tym miał fakt, iż do roku 1994 emisje wzrosły o 9,9% w porównaniu z rokiem 1989²⁰. Jako argumenty przemawiające za rezygnacją z celu podano brak porozumienia międzynarodowego, które zapewniłoby wprowadzenie efektywnych mechanizmów redukcji oraz ekspansję sektora wydobywczego. Pierwszy z argumentów mógł uzasadnić porzucenie określonego ilościowo celu stabilizacji, jednak nie był wystarczający dla całkowitej rezygnacji z narodowego celu redukcji. Nawet biała księga Ministerstwa Środowiska z 1995 r. jasno wskazała, że działania narodowe są niezbędne niezależnie od porozumienia narodowego²¹.

Drugi argument dotyczący wzrostu gospodarczego spowodowanego wydobywaniem ropy i gazu wydaje się dość złożony. Szacowano, że sektor będzie odpowiadał za 70% wzrostu emisji w latach 1989–2000. Należy jednak pamiętać, że wzrost wydobywania nastąpił w wyniku przemysłowej i zaplanowanej polityki rządu. Trudno wyobrazić sobie zupełny brak zdolności antycypacyjnych decydentów w kwestii wpływu wydobywania na emisje. Rekomendowano natomiast kontrolę poziomu emisji oraz implementację instrumentów służących stabilizacji emisji. Rząd zastosował więc „miękkie” środki, pozostawiając politykę klimatyczną bez celu strategicznego, określonych działań i narzędzi. Mógł zdecydować o modyfikacji celu, zarówno w kwestii ilościowych redukcji, jak i czasu ich osiągnięcia. Ostatecznie więc ekonomiczny pragmatyzm lat 90. zwyciężył nad „zielonym” idealizmem lat 80. XX w.²²

3.2. Reorientacja stanowiska norweskiego na rzecz międzynarodowych rozwiązań w latach 1995–2005

Przez pierwszą połowę lat 90. XX w. doszło do stopniowego przededefiniowania problemu zmian klimatu z kwestii polityki narodowej, ujętej konkretnymi celami, do problemu polityki międzynarodowej – opartej na efektywności ekonomicznej. Stosunek pomiędzy polityką energetyczną kraju a polityką klimatyczną zmienił się radykalnie. Z podstawowej przeszkody na drodze ku redukcjom emisji, produkcja ropy i gazu stała się ważnym komponentem polityki klimatycznej. Bez względu na to, czy chodziło o wydobywanie ropy i gazu,

²⁰ Szerzej: E. Hovden, G. Lindseth, *Norwegian Climate Policy 1989–2002...*, s. 148.

²¹ A. Tjernshaugen, O. Langhelle, *Technology as Political Glue: CCS in Norway*, [w:] *Catching the Carbon. The Politics and Policy of Carbon Capture and Storage*, red. J. Meadowcroft, O. Langhelle, E. Elgar, Cheltenham 2009, s. 103.

²² S. Andresen, S.H. Butenschøn, *Norwegian Climate Policy: From Pusher to Laggard?...*, s. 340–347.

eksport lub krajowe wykorzystanie energii, linia rozumowania była dość zbliżona i zakładała względną „czystość” norweskich surowców wobec ich zagranicznych odpowiedników, a przez to korzystny wpływ na międzynarodową politykę klimatyczną.

MILJØSOK, forum współpracy ekologicznej przemysłu naftowego, rządu, różnych grup interesu i organizacji, przedstawił w 1996 r. raport, w konkluzjach którego stwierdza się wprost, że norweska produkcja ropy jest przyjazna dla środowiska²³. Jako dwa podstawowe argumenty potwierdzające tę tezę podano po pierwsze fakt, że w przypadku ograniczenia wydobycia norweskiej ropy ceny światowe tego produktu mogą ulec podwyższeniu, co w efekcie doprowadzi do zwiększenia wykorzystania węgla, a po drugie – norweska produkcja ropy charakteryzuje się mniejszą emisyjnością na jednostkę i przez to jest bardziej przyjazna środowisku. Wniosek końcowy suponował konieczność zwiększenia eksploatacji złóż norweskich w celu ograniczenia emisji gazów cieplarnianych w skali globalnej²⁴. Przez taką interpretację przemysł wydobywczy ropy i gazu stał się ważnym filarem działań na rzecz klimatu, tym samym polityka klimatyczna i polityka energetyczna kraju miały wspierać się wzajemnie i uzupełniać²⁵.

Pod koniec XX w. norweska polityka klimatyczna stanęła przed zasadniczymi dylematami. Stabilizacja zużycia energii, jaka była brana pod uwagę w latach 80. i na początku lat 90., okazała się ze względów politycznych i ekonomicznych niemożliwa. Nie uwzględniono jednocześnie wzrostu produkcji ze źródeł odnawialnych, szczególnie hydroenergii, której potencjał został uznany za wykorzystany ze względu na brak wystarczającego poparcia społecznego. Przy jednoczesnym rozwoju sektora wydobywczego emisje pod koniec lat 90. XX w. zaczęły znacząco rosnąć, stawiając pod znakiem zapytania norweskie zaangażowanie na rzecz walki z globalnym ociepleniem.

Protokół z Kioto podpisany w grudniu 1997 r. w pełni realizował norweskie postulaty poprzez ustanowienie handlu emisjami, wspólnej realizacji projektów i Mechanizm Czystego Rozwoju. Norwegia została ponadto uprawniona do wzrostu emisji o 1% w latach 2008–2012 względem poziomu z 1990 r.²⁶ Nowe zasady reżimu zmian klimatu były określane jako zwycięstwo rządu norweskiego również w kontekście wcześniejszej modyfikacji polityki klimatycznej. Protokół z Kioto jednoznacznie wskazywał na możliwości i konieczność działań międzynarodowych, co legitymizowało decyzję o rezygnacji z narodowego

²³ *The Oil Industry Assumes Responsibility: Report from the Miljøsoek Steering Group*, Miljøsoek, Oslo 1996, s. 130.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ E. Hovden, G. Lindseth, *Norwegian Climate Policy 1989–2002...*, s. 152.

²⁶ Protokół z Kioto do Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych..., s. 13449.

celu stabilizacji emisji w 1995 r. Na fali dużego entuzjazmu, wywołanego przyjęciem porozumienia międzynarodowego, Norwegia zobowiązała się w 1997 r. do przekroczenia celu Protokołu z Kioto, który zakładał wzrost emisji o 1% i ich zmniejszenie o 9% wobec roku 1990, czyli do łącznej redukcji emisji o 10%. Cel wydawał się ambitny, biorąc pod uwagę, że w tym czasie Norwegia emitowała 105,9% poziomu 1990 r.²⁷ Głównym czynnikiem, który mógł zasadniczo wpłynąć na możliwości redukcji emisji, była planowana budowa pierwszych w kraju elektrowni gazowych. Miały one zabezpieczyć rosnące potrzeby energetyczne kraju i uniezależnić go od dostaw zewnętrznych.

Kwestia elektrowni gazowych pojawiła się w debacie publicznej już na początku lat 90. XX w., kiedy w związku z eksploatacją bogatego złoża w Heidrun powstało pytanie o to, jak najbardziej efektywnie wykorzystać jego rozległe zasoby. Do tego czasu kwestie nowych lokalizacji wydobywania postrzegano jako niekontrowersyjne i techniczne w swoim charakterze. Jako jedną z potencjalnych opcji rozważano budowę elektrowni gazowej. Jednak na początku lat 90. XX w. z przyczyn politycznych rozwiązanie, które znacząco przyczyniłoby się do wzrostu emisji CO₂, było wykluczone²⁸. Paradoks norweskiego dyskursu polegał na tym, iż w innych państwach elektrownie gazowe postrzegane były jako atrakcyjna alternatywa dla węglowych, natomiast w Norwegii stanowiły źródło konfliktu. Różnica polegała na fakcie, iż sektor produkcji energii był prawie wolny od emisji zgodnie z rokiem bazowym 1990. Natomiast każda nowa produkcja energii oparta o kopaliny stawiała się zasadniczym źródłem wzrostu emisji, co komplikowało sprostanie celom stabilizacji czy redukcji²⁹.

Z powodu narastającej opozycji ze strony różnych środowisk zawieszono plany budowy elektrowni. Pojawił się bardzo wyraźny podział na dwa obozy: zwolenników i przeciwników elektrowni gazowych. Pierwszy optował za budową elektrowni, zakładając konieczność elastycznego podejścia do wzrostu emisji krajowych. Do grona zwolenników należała większość polityków Partii Pracy, Partia Konserwatywna, Partia Postępu, lokalni politycy, Ministerstwo Ropy i Energii, Statoil, Norsk Hydro, Norweska Konfederacja Związków Zawodowych oraz Konfederacja Norweskiego Biznesu i Przemysłu. Szczególnie wśród lokalnych polityków, ale także przedsiębiorców, pojawiały się argumenty, iż norweskie standardy środowiska są o wiele wyższe od standardów UE – np. w przypadku produkcji aluminium, a bardzo kosztowna redukcja emisji CO₂ może zostać zastąpiona działaniami międzynarodowymi. Zwolennicy

²⁷ P. O'Brien, *Norway – Sustainable Development: Climate Change and Fisheries Policies*, „OECD Economics Department Working Papers” 2010, No. 805, s. 12, DOI: 10.1787/5km68fzsk9xs-en.

²⁸ E. Hovden, G. Lindseth, *Norwegian Climate Policy 1989–2002...*, s. 151.

²⁹ A. Tjernshaugen, O. Langhelle, *Technology as Political Glue...*, s. 103.

budowy elektrowni gazowych przytaczali wiele argumentów. Podstawowy z nich mówił o uniezależnieniu się od dostaw zewnętrznych, co poprawiało niezależność energetyczną kraju i zmniejszało emisje węglowe w innych państwach. Określano, że wewnętrznej konsumpcji nie można analizować tylko w perspektywie narodowej, ponieważ jej konsekwencje mają wymiar międzynarodowy, a Norwegia, produkując „czystą” energię gazową, doprowadzi do zaniechania produkcji „brudnej” węglowej w innych państwach³⁰.

Drugi obóz argumentował natomiast, że budowa elektrowni gazowej nie jest elementem odpowiedzialnej polityki klimatycznej zgodnej z norweskimi zobowiązaniami międzynarodowymi. Do tego stanowiska przyłączyły się: Partie Centrum, Chrześcijańska Partia Ludowa, Socjalistyczna Partia Lewicy, ekologiczna opozycja w Partii Pracy, młodzieżówki partyjne (poza młodzieżówką Partii Postępu), Ministerstwo Środowiska oraz organizacje pozarządowe. Tym samym kwestia budowy elektrowni gazowych stanowiła kolejną odsłonę konfliktu w ramach polityki klimatycznej pomiędzy dwoma spolaryzowanymi obozami.

Szczególnie ważna rola w debacie o przyszłości energii gazowej w Norwegii przypadła Ministerstwu Środowiska, które w sposób najbardziej dobitny podkreślało konieczność redukcji krajowych emisji. Ówczesny minister odpowiedzialny za kwestię środowiska, Thorbjørn Berntsen z Partii Pracy, stwierdził, że jest przeciwny budowie elektrowni, ponieważ spowoduje to pięcioprocentowy wzrost w emisji CO₂, co przyczyni się do przekroczenia celu emisji. Na pierwszym etapie dyskusji głos ministerstwa był w tej kwestii zasadniczy i dominujący, jednak z czasem polityczna akceptacja dla elektrowni gazowych w rządzącej Partii Pracy zaczęła wykazywać tendencję rosnącą i do głosu doszli zwolennicy nowych gazowych projektów³¹.

Plany budowy elektrowni gazowej zostały upublicznione latem 1994 r., powodując znaczne napięcie polityczne. Ministerstwo Przemysłu i Energii, kierowane przez wcześniejszego wiceministra środowiska – Jensa Stoltenberga, przedstawiło białą księgę, w której budowa elektrowni została przedstawiona jako optymalne rozwiązanie z punktu widzenia norweskiej i międzynarodowej polityki klimatycznej³². Inwestycją miała zająć się nowa firma Naturkraft, należąca do Statoil i Statkraft (obie firmy państwowe) oraz konglomeratu Norsk Hydro (częściowo państwowego), zajmującego się energochłonną produkcją aluminium.

³⁰ *Climate and the Norwegian Continental Shelf – Introduction, Recommendations and Roadmap for the NCS*, KonKraft, „KonKraft Report” 2016, No. 2, s. 5.

³¹ E. Hovden, G. Lindseth, *Discourses in Norwegian Climate Policy...*, s. 68.

³² *Ibidem*, s. 70.

Rezygnacja z narodowego celu stabilizacji emisji w 1995 r. umożliwiła rozwój pro-gazowych rozwiązań, a dodatkowo toczące się negocjacje międzynarodowe świadczyły o możliwościach utworzenia nowych narzędzi, które pozwolą na zwiększenie emisji krajowych³³. W białej księdze z 1995 r. socjaldemokratyczny rząd ostatecznie ogłosił decyzję o budowie elektrowni gazowych oraz objęcie ich preferencyjnymi warunkami podatkowymi. Jako uzasadnienie przytoczono tzw. argument nordycki, który mówi o tym, że norweskie elektrownie gazowe przyczynią się do eksportu energii do innych państw regionu, a przez to ograniczą emisje w elektrowniach węglowych. Zastosowano podobną linię rozumowania, jakiej używano podczas uzasadniania konieczności rozwoju sektora wydobywczego, pojmowanego jako środka ograniczenia globalnego ocielenia. Różnica polegała tylko na tym, że w przypadku elektrowni gazowych to energia była produktem eksportowym, a nie ropa i gaz w swojej pierwotnej postaci.

Z czasem argument mówiący o wpływie eksportu energii na obniżenie emisji w innych państwach zupełnie stracił podstawy. Okazało się bowiem, że Norwegia nie jest w stanie zaspokoić własnego zapotrzebowania i cała produkcja elektrowni gazowych zostanie przeznaczona na rynek wewnętrzny. Powody takiego stanu rzeczy były dwojakie. Z jednej strony zapotrzebowanie na energię znacząco wzrosło, a nie wdrożono jednocześnie energooszczędnych rozwiązań. Z drugiej strony narodowy potencjał hydroenergetyczny nie miał już znaczących możliwości rozwoju.

Plany rządu dotyczące budowy elektrowni gazowych spotkały się ze zdecydowaną krytyką ze strony organizacji pozarządowych o profilu ekologicznym, które stały na stanowisku, że Norwegia ma obowiązek redukcji własnych emisji i powinna promować oszczędzanie energii i rozwój odnawialnych źródeł energii. Główną platformą sprzeciwu wobec budowy elektrowni gazowych był Sojusz Klimatyczny zrzeszający szereg różnych organizacji pozarządowych³⁴. Kwestionował on determinację rządu w wypełnianiu celu redukcji emisji. Sojusz zebrał 100 tys. podpisów pod petycją mówiącą o sprzeciwie wobec elektrowni i nawołującą do oszczędzania energii. Według autorów petycji nowe elektrownie miały emitować równowartość połowy emisji wszystkich samochodów i powodować, że Norwegia nie wywiąże się ze swoich międzynarodowych zobowiązań. Podważono również argumentację, że budowa elektrowni gazowych przyczyni się do redukcji światowych. Niektóre organizacje, jak młodzieżowa Natur og Ungdom (Natura i Młodzież), zagroziły masowymi protestami, podobnymi do organizowanych podczas prób budowy zapór na

³³ E. Hovden, G. Lindseth, *Norwegian Climate Policy 1989–2002...*, s. 151.

³⁴ E. Hovden, G. Lindseth, *Discourses in Norwegian Climate Policy...*, s. 71.

przełomie lat 70. i 80. XX w.³⁵ Organizacje pozarządowe nasiliły swoją działalność przed zbliżającym się podpisaniem Protokołu z Kioto. W efekcie opinia publiczna zaczęła również kwestionować zasadność budowy elektrowni gazowych i odsetek przeciwników podwoił się w 1997 r., sięgając 44% ogółu społeczeństwa, przy 28% zwolenników³⁶.

W atmosferze coraz większej presji, która wynikała z mających odbyć się jesienią wyborów do Stortingu – norweskiego parlamentu, oraz finalizacji negocjacji klimatycznych, w maju 1997 r. premier Thorbjørn Jagland z Partii Pracy wydał oświadczenie, w którym wezwał Naturkraft do dialogu oraz do szerokiego konsensusu politycznego w kwestii budowy elektrowni gazowych. Formalnie poproszono o rozpoczęcie budowy dopiero po uzyskaniu zgody na budowę od Państwowej Jednostki Kontroli Zanieczyszczeń (nor. Statens Forurensningstilsyn), co wymagało spełnienia dodatkowych wymagań proceduralnych. Jagland, narażony na naciski mediów i opozycji, wyraźnie chciał uniknąć z jednej strony mobilizacji ekologów podczas kampanii wyborczej, a z drugiej bojkotu wyborów przez młodzieżówkę własnej partii, która opowiadała się za zaniechaniem budowy elektrowni gazowych. Miał również nadzieję, że Porozumienie z Kioto przyniesie nowe mechanizmy pozwalające na połączenie ambitnej polityki klimatycznej z budową elektrowni gazowych.

Po wyborach parlamentarnych w 1997 r. socjaldemokracja po raz pierwszy od 1990 r. nie była w stanie utworzyć rządu i tym samym mniejszościowy rząd Partii Pracy, popierający budowę elektrowni gazowych, został zastąpiony mniejszościową koalicją centrową, która składała się z Chrześcijańskiej Partii Ludowej, Partii Centrum oraz Partii Liberalnej. Nowy premier – Kjell Magne Bondevik – jednoznacznie określił, iż jest przeciwny budowie elektrowni, ponieważ spowodują one wzrost emisji. Jego rząd musiał jednak lawirować i odkładał konfrontację z większością parlamentarną (Partia Pracy, Konserwatyści, Partia Postępu) popierającą projekt Naturkraft.

W 1998 r. problem budowy elektrowni ponownie dał o sobie znać w agendzie politycznej w związku z pojawieniem się nowych technologii sekwestracji CO₂ umożliwiających praktycznie bezemisyjną produkcję energii. Parlament musiał zdecydować o tym, czy wykorzystanie tej nieznanej i kosztownej technologii będzie warunkiem koniecznym budowy nowych elektrowni. Ponieważ sekwestracja wymagała jeszcze dokładnych badań decyzja mogła oznaczać przesunięcie budowy elektrowni o wiele lat. Opozycja, ze Stoltenbergiem na

³⁵ Koncepcja budowy zapory w pobliżu miejscowości Alta na ziemi należącej do ludu Sami spotkała się ze sprzeciwem i aktami nieposłuszeństwa obywatelskiego niespotykanymi we współczesnej Norwegii, które w efekcie doprowadziły do kryzysu politycznego.

³⁶ Dane za: E. Hovden, G. Lindseth, *Discourses in Norwegian Climate Policy...*, s. 71.

cele, popierała budowę elektrowni bez względu na wykorzystanie nowych technologii, stając wciąż na stanowisku, że norweskie emisje przyczynią się do redukcji globalnych. Uważała również za naiwność myślenie, iż działania narodowe rozwiążą problem globalnego ocieplenia. Natomiast partia Bondevika, wywodząca z się z protestanckiego ruchu luteranów, odwoływała się do moralnego aspektu wyborów politycznych. Ugrupowanie podkreślało, że trzeba brać odpowiedzialność za własne czyny – czyli emisje – i zapobiec powstawaniu nowych źródeł zanieczyszczeń (tj. elektrowni). Głęboki rozłam, jaki wówczas powstał, doprowadził do kryzysu politycznego i w efekcie upadku rządu Bondevika³⁷.

W 1999 r. Państwowa Jednostka Kontroli Zanieczyszczeń wydała pozwolenia na budowę elektrowni gazowych, jednak przy wymogu redukcji emisji CO₂ o 90%, odwołując się do kryterium „najlepszej dostępnej technologii”. Decydenci mogli więc optować za budową elektrowni wyłącznie z systemem wychwytywania i składowania CO₂ (*carbon capture and storage* – CCS), który wówczas znajdował się jeszcze w fazie rozwojowej. Alternatywnie mogli zezwolić firmie odpowiedzialnej za budowę elektrowni na zakup pozwoleń na emisję zagranicą lub finansowanie kredytów na rynkach międzynarodowych, co przewidywał Protokół z Kioto. Należy jednak pamiętać, że wejście dokumentu w życie było jeszcze wówczas odległe, a mechanizmy rynkowe wymagały zarówno międzynarodowych negocjacji, jak i dyskusji w kraju. Partia Pracy i Postępu oraz konserwatyści zdecydowanie opowiadali się za budową elektrowni gazowych niezależnie od rozwoju technologii sekwestracji. Pozostałe partie: Chrześcijańska Partia Ludowa, Partia Centrum i liberałowie (wraz z organizacją Bellona oraz w dialogu z podmiotami biznesowymi) zaproponowały natomiast wyrażenie zgody na budowę elektrowni gazowych przy wykorzystaniu istniejących technologii, ale przy jednoczesnym dotowaniu przez rząd technologii wychwytywania i składowania CO₂ dla zainteresowania inwestorów. Trzy partie przedstawiły w Stortingu gotowy pakiet propozycji, który zyskał poparcie większości parlamentarnej. Nie został on jednak poddany analizie ze strony żadnego z ministerstw rządu Bondevika. Pomimo znaków, że premier może podać się do dymisji, parlament zobowiązał rząd do przyjęcia nowych wytycznych w kwestii budowy elektrowni gazowych. W konsekwencji rząd Bondevika podał się w 17 marca 2000 r. do dymisji. Spór, który wywiązał się pomiędzy rządem, a większością parlamentarną, nie dotyczył wyłącznie kwestii polityki energetycznej kraju, ale raczej wizji i strategii polityki klimatycznej. W konfrontacji bezpośredniej słabszy okazał się obóz zwolenników działań narodowych i redukcji emisji. Jednocześnie wszystko wskazuje na to,

³⁷ *Ibidem*.

że był to pierwszy w skali świata przykład dymisji rządu spowodowanej konfliktem o metody walki ze zmianami klimatu i obowiązki indywidualne każdego państwa³⁸.

W tym kontekście warto wyraźnie podkreślić, że na arenie międzynarodowej norweskie rządy, reprezentujące odmienne obozy polityczne, przedstawiały spójne stanowisko. Przejęcie steru rządów przez chrześcijańskiego liberała Bondevika w październiku 1997 r. nie przyniosło zasadniczej zmiany w trakcie dobiegających końca negocjacji klimatycznych. Jest to paradoksalne, biorąc pod uwagę, że nowy rząd był zdecydowanym zwolennikiem narodowego celu emisji i sprzeciwiał się budowie elektrowni gazowych. Nowa minister środowiska Guro Fjellanger z Partii Liberalnej, reprezentowała w negocjacjach stanowisko popierające elastyczne mechanizmy handlu emisjami. Pomimo podpisania Protokołu z Kioto, rząd Bondevika zdecydowanie sprzeciwiał się wzrostowi emisji gazów cieplarnianych w kraju. Stał na stanowisku, że powstanie elektrowni gazowych, a zarazem przestrzeganie zapisów z Kioto, oznaczałoby wstrzymanie transportu drogowego. *De facto* dążył więc do włączenia dokumentu do swojej koncepcji polegającej na redukcjach narodowych, a nie globalnych. Partia opozycyjna Jaglanda, lidera Partii Pracy, szybko przedstawiła odmienną interpretację protokołu. Uznała narzędzia, jakie daje, za najlepszy dowód, iż redukcje globalne są najbardziej optymalnym rozwiązaniem. Tym samym budowa elektrowni gazowej i spełnienie zobowiązań międzynarodowych uznano za w pełni kompatybilne.

Rząd Jensa Stoltenberga z Partii Pracy (17 marca 2000 r.–19 października 2001 r.), jako jeden z celów uznał przyjęcie priorytetów dla polityki klimatycznej na kolejną dekadę. W białej księdze nr 54, przekazanej parlamentowi w lipcu 2001 r., wskazano, że Norwegia prowadzi aktywną politykę klimatyczną od końca lat 80. XX w. i jako pierwszy kraj wprowadziła podatek od emisji CO₂ w 1991 r.³⁹ Podatek ten miał pozostać głównym narzędziem polityki do 2008 r., przy jednoczesnej możliwości zawierania dobrowolnych porozumień odnośnie redukcji emisji z przemysłem i biznesem. Natomiast w latach 2005–2008 założono ustanowienie narodowego systemu handlu emisjami obejmującego te przemysły, które nie podlegają opodatkowaniu od emisji. Docelowo przewidywano, iż od 2008 r. podatek zastąpi Europejski System Handlu Uprawnieniami do Emisji (European Union Emissions Trading System – ETS), co miało oznaczać, że większość gałęzi przemysłu zostanie włączona do systemu handlu

³⁸ A. Tjernshaugen, O. Langhelle, *Technology as Political Glue: CCS in Norway...*, s. 101.

³⁹ Norwegian Climate Policy, Report No. 54 (2000–2001) to the Storting, Ministry of Environment, <https://www.regjeringen.no/contentassets/91b54f03dc224f3397c95b04be350f49/en-gb/pdfs/stm200020010054000engpdfs.pdf>, s. 6 [dostęp: 18.01.2018].

emisjami. Głównym instrumentem polityki klimatycznej po 2008 r. miał być więc system uprawnień do emisji, który pozwalał na wypełnienie zobowiązań międzynarodowych. Uznano bowiem, że elastyczne mechanizmy z Kioto stanowią zasadnicze, chociaż dopiero wstępne środki walki ze zmianami klimatu. Podkreślono, że podatkwowi powinno towarzyszyć szereg różnych działań – tj. współpraca z przemysłem, wykorzystanie ustawy o zanieczyszczeniach czy wspieranie rozwoju technologicznego. Podstawę polityki klimatycznej miała stanowić również budowa elektrowni gazowych o ograniczonej emisji CO₂, elektryfikacja platform wiertniczych oraz rozwój nowych odnawialnych źródeł energii. Założono zintensyfikowanie badań naukowych, chociaż nie podano wiążących nakładów na ich rozwój oraz kierunków priorytetowych. Jedynie w kwestii technologii wychwytywania i składowania CO₂ z elektrowni gazowych rząd deklarował wzrost nakładów o 20 mln NOK w 2001 r.⁴⁰

Założenia tego całościowego, chociaż pozbawionego konkretnych zobowiązań, programu były kontynuowane przez kolejny rząd Bondevika (17 października 2001 r. – 19 października 2005 r.), który po półtorarocznej przerwie powrócił do władzy. Bondevik sygnalizował prowadzenie bardziej ambitnej polityki od swoich socjaldemokratycznych poprzedników, jednak trudno nie zgodzić się z opinią, że za szumnymi zapowiedziami nie kryła się głębsza treść⁴¹. Ta wyraźna inercja w kwestiach polityki klimatycznej była pokłosiem samej kompozycji rządu. W koalicji znaleźli się bowiem konserwatyści, którzy wyrażali pełne poparcie dla rozwoju energii gazowej oraz jej przeciwnicy – chrześcijańscy demokraci i liberałowie. Problem gazu i oraz technologii CCS stał się jednym z trudniejszych podczas czteroletniej kadencji koalicji⁴². W wyniku wypracowanej wspólnej platformy określano, iż Naturkraft wciąż dysponuje zgodą rządu na budowę dwóch elektrowni, jednak nowe projekty będą wymagały wprowadzenia technologii CCS. Rząd postanowił przyznać zachęty ekonomiczne dla rozwoju CCS, co zdecydowanie popierała Chrześcijańska Partia Ludowa i Partia Liberalna.

⁴⁰ Co interesujące, w ramach współpracy międzynarodowej również polski Fundusz Ekologiczny miał otrzymać 180 mln NOK (na podstawie porozumienia zawartego z rządem polskim w 2000 r.). *Ibidem*, s. 10.

⁴¹ Report No. 15 (2001–2002) to the Storting. Amendment to Report No. 54 to the Storting (2000–2001) Norwegian Climate Policy (Introduction and Summary), Ministry of Environment, <https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/report-no.-15-to-the-storting-2001-2002/id195459/sec1> [dostęp: 18.05.2018].

⁴² H. Normann, *Policy Networks in Energy Transitions: The Cases of Carbon Capture and Storage and Offshore Wind in Norway*, „Technological Forecasting & Social Change” 2017, Vol. 118, s. 85, DOI: 10.1016/j.techfore.2017.02.004.

Nieznacznie natomiast zmieniała się retoryka wypowiedzi w kwestii zakresu wykorzystania mechanizmów z Kioto. Nowy rząd twierdził, że działania narodowe stanowić będą znaczący udział w redukcji, gdy poprzedni rząd użył określenia „umiarkowany”. Rząd powtórzył chęć wprowadzenia systemu handlu od 2005 r. i włączenia go od 2008 r. do systemu międzynarodowego. Z większym naciskiem podnoszono również kwestie zobowiązań państw rozwiniętych wobec rozwijających się oraz długofalowej polityki klimatycznej, nazywając Protokół z Kioto tylko pierwszym krokiem w długim procesie⁴³.

3.3. Działania rządu Jensa Stoltenberga w latach 2005–2013

11 i 12 września 2005 r. odbyły się wybory parlamentarne w wyniku których 17 października powstał rząd Partii Pracy, Socjalistycznej Partii Lewicy oraz Partii Centrum pod wodzą Jensa Stoltenberga. Koalicja zyskała miano „czerwono-zielonej”, ze skrzydłem „zielonym” w postaci agrarnej bazy Partii Centrum oraz ugrupowania ekologicznego, czyli Socjalistycznej Partii Lewicy. Rząd pod wieloma względami odbiegał od norweskiej tradycji politycznej. Z jednej strony Partia Pracy po raz pierwszy od drugiej wojny światowej weszła z inną partią w koalicję, z drugiej natomiast Socjalistyczna Lewica po raz pierwszy współtworzyła obóz rządzący. Dodatkowo powstała stosunkowo stabilna większość parlamentarna, która umożliwiała przeprowadzenie bardziej zaawansowanych reform politycznych i gospodarczych⁴⁴.

Szczegółowy program nowego rządu został przyjęty w umowie koalicyjnej podpisanej 13 października 2005 r. w Hotelu Soria Moria w Oslo⁴⁵. Najbardziej kluczowym obszarem zasadniczych zmian była polityka międzynarodowa, w której dokonano wyraźnego zwrotu proeuropejskiego oraz zdecydowano o wycofaniu wojsk norweskich z Iraku z powodu braku mandatu ONZ (rozdział II umowy). Wszystkie regulacje dotyczące polityki klimatycznej uwzględniono w rozdziałach dotyczących ochrony środowiska (rozdział XIII) oraz polityki energetycznej (rozdział XIV). Rząd uznał zmiany klimatu za największe wyzwanie stojące przed społecznością międzynarodową i zobowiązał się do

⁴³ Report No. 15 (2001–2002) to the Storting...

⁴⁴ R. Eckersley, *National Identities, International Roles, and the Legitimation of Climate Leadership: Germany and Norway Compared*, „Environmental Politics” 2016, Vol. 25, No. 1, s. 190–191, DOI:10.1080/09644016.2015.1076278.

⁴⁵ Plattform for regjeringssamarbeidet mellom Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet 2005–09, Hotel Soria Moria 13.10.2005, https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/smk/vedlegg/2005/regjeringsplattform_soriamoria.pdf [dostęp: 18.05.2018].

przyjęcia nowego, bardziej ambitnego porozumienia, które zastąpi Protokół z Kioto. Proponował włączenie do nowego porozumienia przewozów lotniczych oraz transportu i wprowadzenie specjalnych funduszy na walkę ze zmianami klimatu w Arktyce.

W polityce wewnętrznej uzgodniono natomiast szereg działań, takich jak: rozszerzenie handlu pozwoleniami na emisje również na sektory objęte podatkiem od CO₂, badania zmian klimatu w Arktyce, stworzenie krajowego planu działania na rzecz klimatu, wdrażanie sektorowych planów działania w dziedzinie klimatu w ujęciu centralnym i lokalnym. Deklarowano utrzymanie przez Norwegię statusu światowego lidera przyjaznej dla środowiska energii oraz połączenie ochrony środowiska z możliwościami produkcyjnymi kraju. Rząd zakładał szereg rozwiązań, do których należały m.in.: dążenie do wzrostu łącznej efektywności energetycznej i odnawialnych źródeł energii; lepsze wykorzystanie potencjału istniejących elektrowni oraz ich modernizacja; budowa małych elektrowni; wprowadzenie obowiązkowego rynku „zielonych” certyfikatów dla energii odnawialnej i elektrowni; promowanie technologii przyjaznych dla środowiska; intensyfikacja rozwoju energetyki wiatrowej oraz zwiększenie wysiłków państwa na rzecz rozwoju i komercjalizacji technologii wodorowych⁴⁶.

Stosunkowo dużo uwagi poświęcono wykorzystywaniu gazu ziemnego na potrzeby krajowe, w tym również do celów przemysłowych, energetycznych i transportowych. Partie podkreślały, że Norwegia powinna być światowym liderem w przyjaznym dla środowiska wykorzystaniu gazu, a jego produkcja musi odbywać się w ramach zobowiązań Protokołu z Kioto. Rząd podtrzymał poparcie, również finansowe, dla budowy elektrowni gazowych, z pełnym system usuwania i składowania CO₂ z kompleksu Mongstad, co miało nastąpić do 2009 r. Zdecydował również o wydaniu nowych pozwoleń na budowę elektrowni w Skogn i Kollsnes. Poprzez system zachęt ekonomicznych i inwestycje w nowe technologie, zapewniał, że nowe licencje wydawane elektrowniom gazowym bazować będą na technologii wychwytywania i składowania CO₂. Norweski szelf kontynentalny, jak zakładano, mógłby stać się rezerwuarem składowania CO₂, a następnie wykorzystywania go do dalszej ekstrakcji. Jednym z kluczowych celów był również rozwój terminalu LNG. Większość państwowych zobowiązań w obszarze krajowego wykorzystywania gazu przekazano firmie Gassnova⁴⁷.

W sektorze wydobywania ropy i gazu podkreślono konieczność utrzymania możliwości w tworzeniu wartości, zatrudnieniu i doświadczeniu na wysokim

⁴⁶ *Ibidem*, s. 57.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 59.

poziomie, podkreślając jednocześnie pełną świadomość nieodnawialności norweskich zasobów. Rząd zobowiązał się do zapewnienia stabilności działań na norweskich złożach ropy naftowej i gazu, poprzez udostępnianie nowych, atrakcyjnych obszarów wydobywania, wsparcie dla nowych technologii (w tym CCS) i ochrony środowiska czy angażowanie wielu państwowych i prywatnych podmiotów⁴⁸. Wskazano również na potrzebę dalszego umiędzynarodowienia sektora we współpracy z Rosją, USA i UE. Zobowiązano się również do zintensyfikowania wysiłków na rzecz ograniczenia emisji CO₂ z norweskiego szelfu kontynentalnego, poprzez zwiększenie efektywności energetycznej, elektryfikację złóż i usuwanie CO₂ powstałego przy ich eksploatacji⁴⁹.

Program centrolewicowego rządu J. Stoltenberga przyjęty w 2005 r. wskazywał ogólne kierunki dalszej strategii w obszarze polityki energetycznej i klimatycznej państwa. W znacznym stopniu wykazał ciągłość w kwestii utrzymania eksploatacji szelfu kontynentalnego. Natomiast zdecydowanie większy nacisk położył na postęp technologiczny oraz problem zwiększania efektywności energetycznej i cieplnej, również zgodnie z dyrektywami UE w tym obszarze⁵⁰. Umowa koalicyjna, co jest warte podkreślenia, miała charakter szerokiej deklaracji w kluczowych obszarach polityki klimatycznej, jednak nie określała konkretnych liczbowych celów. Należy rozumieć ją raczej jako nakreślenie ram aktywności dla przyszłego rządu, a nie wiążący plan działań.

Dopiero w 2007 r., na fali nowego zainteresowania polityką klimatyczną, rząd ogłosił nowy program redukcji emisji zawarty w białej księdze określającej zarówno priorytety, jak i narzędzia ich realizacji⁵¹. W dokumencie wyraźnie stwierdza się, że „globalne ocieplenie, będące rezultatem antropogenicznej emisji CO₂ jest obecnie największym wyzwaniem dla społeczności międzynarodowej”⁵².

Rząd zobowiązał się do realizacji trzech strategicznych celów:

1. Norwegia stanie się wolna od CO₂ do 2050 r. Oznacza to, że Norwegia weźmie odpowiedzialność za redukcję globalnych emisji w wysokości 100% ekwiwalentu własnej emisji, czyli w praktyce neutralizację

⁴⁸ Szerzej: J. Røttereng, *When Climate Policy Meets Foreign Policy: Pioneering and National Interest in Norway's Mitigation Strategy*, „Energy Research & Social Science” 2018, Vol. 39, s. 219–220.

⁴⁹ Plattform for regjeringssamarbeidet mellom Arbeiderpartiet..., s. 57–60.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 66–69.

⁵¹ Norwegian Climate Policy, Summary in English, Report No. 34 (2006–2007) to the Storting. Norwegian Ministry of the Environment 2007, https://www.regjeringen.no/contentassets/c215be6cd2314c7b9b64755d629ae5ff/en-gb/pdfs/stm200620070034000en_pdfs.pdf [18.05.2018].

⁵² *Ibidem*, s. 9.

emisji z terytorium Norwegii poprzez finansowanie redukcji w innych państwach. W celu nie podano możliwej kwoty emisji, założono jednak przechodzenie Norwegii, podobnie jak innych rozwiniętych krajów, do modelu społeczeństwa niskoemisyjnego⁵³.

2. Norwegia podejmie działania służące redukcji globalnych gazów cieplarnianych, odpowiednik 30% swojej emisji poziomu z roku 1990 do 2020. Cel ten zakładał redukcję w Norwegii, jak i w innych państwach, chociaż nie określono jej wysokości oraz konkretnych rozwiązań. Nie doprecyzowano kwot redukcji oraz działań, jakie zostaną zastosowane w Norwegii do 2020 r., uzależniając je od rozwoju technologii, cen emisji CO₂ oraz wydobycia na norweskim szelfie kontynentalnym. W 2007 r. szacowano emisję na poziomie 59 mln ton CO₂e w 2020 r., wskazując na niedoskonałość obliczeń⁵⁴. W efekcie zakładano redukcję o 13–16 mln ton CO₂e rocznie w odniesieniu do poziomu referencyjnego z 2007 r., włączającego pochłanianie CO₂ przez lasy. Oznacza to, że do 2020 r. połowa do 2/3 redukcji miała nastąpić w samej Norwegii. W obszarze polityki międzynarodowej Norwegia zobowiązała się do działań służących redukcji biedy i wspierania rozwoju ekonomicznego państw rozwijających się⁵⁵.
3. Norwegia zwiększy swoje zobowiązania w ramach Protokołu z Kioto o 10%, czyli zobowiąże się do redukcji emisji o 9% względem 1990 r. Wyznaczono również trzy podstawowe płaszczyzny działania, które obejmowały:
 - a) budowanie bardziej ambitnego porozumienia międzynarodowego;
 - b) redukcję emisji w państwach rozwijających się i gospodarkach wrażliwych, takich jak Chiny czy Indie;
 - c) redukcję emisji w Norwegii⁵⁶.

Potwierdzono, że norweska polityka klimatyczna oparta jest na uznanych międzynarodowo i wielokrotnie potwierdzonych zasadach i kryteriach. Najważniejsze z nich to „truciciel płaci”, „ograniczona tolerancja” oraz „zasada przezorności”, które łączą się z kluczową dla wszystkich obszarów polityki rządu zasadą zrównoważonego rozwoju. Pierwsza z zasad odnosi się bezpośrednio do nałożenia na emisyjne podmioty gospodarcze dodatkowych obciążeń np. w postaci podatku węglowego. Druga mówi o konieczności uwzględnienia limitu tolerancji środowiska na zmiany o charakterze antropogenicznym.

⁵³ *Ibidem*, s. 12.

⁵⁴ CO₂e – ekwiwalent dwutlenku węgla – miara łącznych emisji gazów cieplarnianych.

⁵⁵ Norwegian Climate Policy, Summary in English, Report No. 34..., s. 26.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 5.

Natomiast zasada przezorności zakłada, że nawet w sytuacji braku pełnej pewności naukowej, a nawet niepewności, należy podjąć działania (zasada została zdefiniowana w narodowym budżecie 2007 r.)⁵⁷.

Zauważono również, że wpływ zmian klimatu na poszczególne kraje różni się, dlatego należy wprowadzić sprawiedliwą dystrybucję i międzynarodową solidarność, gdyż to kraje rozwinięte ponoszą główną odpowiedzialność za emisje. W duchu zrównoważonego rozwoju odniesiono się również do konieczności uwzględnienia w ramach polityki klimatycznej solidarności międzypokoleniowej. Wskazano także na dorobek UE, która wprowadziła ambitne cele do 2020 r. Rząd deklarował w tym obszarze bliską współpracę w celu wprowadzenia zmian sektorowych w ramach porozumienia EOG lub przyjęcie nowej legislacji⁵⁸.

Biała księga z 2007 r. wywołała dość żywą reakcję ze strony norweskich partii politycznych. Wciąż w centrum debaty pozostawały kwestie wyboru redukcji krajowej czy zewnętrznej. Premier Jens Stoltenberg, jako zdecydowany zwolennik podążania ścieżką międzynarodową, zaproponował uczynienie z Norwegii gospodarki wolnej od emisji do 2050 r., co oznaczałoby konieczność zakupu praw do redukcji zagranicą. W 2008 r. udało się wokół rządowych koncepcji polityki klimatycznej utworzyć szerokie poparcie i przyjęto umowę pomiędzy partiami parlamentarnymi, za wyjątkiem Partii Postępu⁵⁹.

Rok 2009 r. miał szczególne znaczenie dla norweskiej polityki klimatycznej. Z jednej strony w roku tym miała odbyć się Konferencja Stron Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu w Kopenhadze, podczas której przewidziano podjęcie kluczowych decyzji w kwestii rozwoju reżimu zmian klimatu. Jednocześnie był to rok wyborów parlamentarnych, a tym samym znacznej aktywizacji politycznej. Już w priorytetach budżetowych ogłoszonych na ten rok przez rząd Stoltenberga klimat znalazł się jako jeden z podstawowych celów obok zatrudnienia, szkolnictwa i dobrobytu. 14 września 2009 r. obywatele przedłużyli mandat centrolewicowej koalicji. Po kilkudniowych negocjacjach 7 października 2009 r. podpisano nową umowę koalicyjną określaną mianem Soria Moria II⁶⁰.

Umowa koalicyjna między partiami w bardzo wielu miejscach odnosiła się do kwestii zmian klimatu. Już na początku pierwszego rozdziału, definiującego

⁵⁷ *Ibidem*, s. 9.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ Szerzej w rozdziale 4 poświęconym norweskim partiom politycznym.

⁶⁰ Political Platform as Basis for the Government's Work Formed by the Labour Party, Socialists Left Party and Centre Party 2009–2013, Oslo – Soria Moria, 7 October 2009, <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/SMK/Vedlegg/Rapporter/Plattform-sm2-a4-web-english.pdf> [dostęp: 18.05.2018].

orientację aksjologiczną koalicji, mowa jest o podstawowych zasadach polityki: solidarności, wzroście i sprawiedliwości. Rząd następnie deklaruje:

Będziemy promować politykę prowadzącą do pełnego zatrudnienia, rozwoju wiedzy i dobrobytu na szczeblu lokalnym. Będziemy dokładać wszelkich starań dla zapobieżenia spowodowanym działalnością człowieka zmianom klimatu. Rząd będzie promował politykę opartą o aktywny, reprezentatywny rząd, zrównoważony rozwój, zobowiązania społeczne, naszą narodową kulturową spuściznę oraz wartości i idee humanistyczne⁶¹.

Ponadto kryzys klimatyczny został uznany, obok kryzysu ekonomicznego oraz kryzysu żywieniowego, jako główne globalne wyzwanie. Nawet w kontekście polityki międzynarodowej wskazano, że „realizacja norweskich interesów wymaga skupienia uwagi na terytorium kraju, bezpośrednim sąsiedztwie oraz globalnych problemach związanych z klimatem, ubóstwem, głodem, prawami człowieka, terroryzmem, rozprzestrzenianiem się chorób zakaźnych i rozbrojeniem”⁶².

Rząd włączył również walkę ze zmianami klimatycznymi do wszystkich kluczowych obszarów polityki państwa. W ramach polityki rozwojowej klimat został uwzględniony (obok głodu, ubóstwa, prawa do ekonomicznego rozwoju, demokracji i zrównoważonego rozwoju) jako priorytet rządu. Gabinet zobowiązał się do pracy na rzecz silnego i sprawiedliwego porozumienia klimatycznego, rozwoju zalesienia, inwestycji w nowe technologie oraz pomocy państwom ubogim w ich działaniach na rzecz klimatu. W polityce handlowej rząd zwracał uwagę na konieczność uwzględnienia w międzynarodowym reżimie handlowym kryzysu klimatycznego oraz zwrócenia przez Światową Organizację Handlu większej uwagi na problemy klimatu. Również w zarządzaniu Państwowym Funduszem Emerytalnym deklarowano konieczność uwzględniania zasad dobrego gospodarowania i warunków społecznych – szczególnie, jeżeli dotyczy to praw dzieci, klimatu i środowiska⁶³. Zmiany klimatu określono jako jedno z największych zagrożeń dla długookresowych zysków wspomnianego funduszu, dlatego rząd deklarował dostosowanie jego strategii inwestycyjnej do problemu klimatu oraz rozszerzenie w jego ramach środowiskowego programu inwestycyjnego. W polityce gospodarczej państwa zobowiązano przedsiębiorstwa państwowe do uzyskania statusu światowych

⁶¹ *Ibidem*, s. 3.

⁶² *Ibidem*, s. 5.

⁶³ Zob. On the Management of the Government Pension Fund in 2008, Report No. 20 to the Storting (2008–2009), Norwegian Ministry of Finance, https://www.regjeringen.no/contentassets/88c48b559b4c4b53a0b9b4ca2dc3dc45/en-gb/pdfs/st-m200820090020000en_pdfs.pdf [dostęp: 18.01.2018].

liderów w obszarze niskich emisji CO₂ oraz rozwoju technologii przyjaznych dla klimatu. Również w wielu innych politykach sektorowych wymieniono zmiany klimatu jako istotny bodziec do adaptacji czy modernizacji: w polityce celnej i podatkowej była mowa o podatkach od CO₂; w polityce rolnej deklarowano ocenę możliwości uzyskiwania energii z biomasy; w rybołówstwie wskazano na postępujące zakwaszanie wód; w polityce konsumenckiej podkreślono konieczność wskazania na zależność pomiędzy konsumpcją a środowiskiem i klimatem; w polityce transportowej i komunikacyjnej postulowano tworzenie niskoemisyjnego systemu transportu. Nawet w obszarze szkolnictwa wskazano na potrzebę edukacji o zmianach klimatu⁶⁴.

Rozdział dwunasty umowy koalicyjnej (pt. Norwegia jako państwo ekologiczne) określał główne założenia w obszarze ochrony środowiska. Jako podstawę działań rządu w tym obszarze wymieniono zasady zrównoważonego rozwoju, racjonalnej administracji i wykorzystania surowców naturalnych przy zachowaniu „zasad przezorności”, pełnych kosztów ekologicznych oraz „zasady trucieli płaci”, a także wykorzystania najlepszej dostępnej technologii. W kwestii zmian klimatu, które wymienione są w pierwszej kolejności, władze potwierdziły, że dla zatrzymania wzrostu o 2°C, porównując do okresu przed rewolucją przemysłową, globalne emisje muszą być zredukowane o 50–85% do 2050 r., z czego państwa uprzemysłowione powinny zredukować swoje emisje o 25–40% do 2020 r., a państwa rozwijające się uczynić to w okresie późniejszym⁶⁵. Celem długookresowym rządu było uzyskanie przez każdego mieszkańca Ziemi równych praw do emisji, co mogło zostać osiągnięte przez bardziej ambitne porozumienie, ułatwiające pomoc dla państw rozwijających się. Norwegia zobowiązała się do zwiększenia swoich zobowiązań względem Protokołu z Kioto o 10% oraz do spadku emisji o 40% do 2020 r. względem 1990 r., jeżeli najwięksi emitenci również zgodzą się na zasadnicze redukcje emisji. Do 2030 r. proponowano osiągnięcie neutralności węglowej, pod warunkiem, że w ramach porozumienia państwa rozwinięte również przyjmą ambitne zobowiązania.

Rząd zaproponował również przygotowanie dla parlamentu oceny polityki klimatycznej pod kątem zmiany jej środków i instrumentów, włączając sektorowe plany działania. Także w kontekście przedstawionej wcześniej strategii zrównoważonego rozwoju oraz w ramach corocznego procesu budżetowego zobowiązano się do przedstawienia raportu o konsekwencjach emisji gazów cieplarnianych oraz do informacji na temat emisji narodowych i implementacji polityki klimatycznej. Inne propozycje obejmowały utrzymanie finansowania

⁶⁴ Political Platform as Basis for the Government's Work..., s. 50–55.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 57.

programów służących walce z wylesieniem na poziomie 3 mld NOK rocznie, zmianę nazwy Norweskiej Jednostki Kontroli Zanieczyszczeń na „Klimatu i Zanieczyszczeń” (nor. Klima- og forurensningsdirektorat) oraz stworzenie planów działania w ramach współpracy nordyckiej dotyczących adaptacji do zmian klimatycznych.

Polityka energetyczna państwa – według porozumienia koalicyjnego – również wykazywała wyraźne powiązanie z kwestiami klimatu i wręcz podkreślono, że jest ona „zarówno polityką dobrobytu, jak i polityką klimatyczną”⁶⁶. Koalicjanci założyli, że należy połączyć rolę światowego producenta ropy i gazu z rolą lidera polityki ochrony środowiska i klimatu⁶⁷, a „zielone” miejsca pracy w sektorze produkcji energii i technologii ochrony środowiska mogą stać się nowym źródłem rozwoju ekonomicznego Norwegii. Rząd zobowiązał się do aktywnego wykorzystywania polityki energetycznej na rzecz redukcji emisji gazów cieplarnianych w Norwegii i innych państwach. Jako kolejne filary polityki energetycznej państwa przyjęto rozwój energii odnawialnej, rozwój technologii wychwytywania i składowania CO₂ oraz długookresowe zarządzanie surowcami. Potwierdzono chęć budowy elektrowni gazowej w Mongstad z pełnym systemem wychwytywania i składowania CO₂ oraz wstrzymanie podobnego projektu w Kårstø⁶⁸.

Niewątpliwie polityczna deklaracja rządu Jensa Stoltenberga drugiej kadencji wydaje się wskazywać bardziej ambitne cele polityki klimatycznej. W dużej mierze wynikało to ze zbliżającej się Konferencji Stron w Kopenhadze, gdzie miały zapaść kluczowe decyzje odnośnie ram reżimu zmian klimatu po 2012 r. Krytyka nowego rządu ze strony opozycji pojawiła się jednak już pod koniec 2009 r., głównie w kontekście planowania budżetowego. Chrześcijańska Partia Ludowa zarzucała brak wzrostu finansowania energii odnawialnej i efektywności energetycznej w porównaniu do roku 2009. Liberalowie krytykowali rząd za brak działań na rzecz środowiska oraz za łamanie obietnic przedwyborczych w kwestii zmian klimatu, nakładów na badania oraz walki z ubóstwem. Zarzuty dotyczyły m.in. braku podwojenia finansowania transportu publicznego w miastach, jak zakładał program przedwyborczy. Podobnie, mimo obietnic, rząd nie podjął się oczyszczenia elektrowni gazowej w Kårstø. Dwie partie nie poparły również wzrostu uzależnienia gospodarki od dochodów z ropy⁶⁹. Ostatecznie w budżecie na 2010 r. zwiększono wydatki na badania związane

⁶⁶ *Ibidem*, s. 64.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 68.

⁶⁹ *First Reactions to 2010 Budget from Opposition*, The Nordic Page 14.10.2009, <http://www.tnp.no/norway/politics/1594-first-reactions-to-2010-budget-from-opposition> [dostęp: 20.05.2018].

ze zmianami klimatu o 350 mln NOK, z czego aż 300 mln NOK przeznaczono na rozwój energii odnawialnej⁷⁰. Stanowisko opozycji nieznacznie osłabiało pozycję rządu przed zbliżającymi się w grudniu negocjacjami klimatycznymi, jednak nie miało na nie bezpośredniego wpływu, ponieważ główne założenia i cele polityki klimatycznej prezentowane na konferencji były zgodne z postanowieniami porozumienia partii parlamentarnych z 2008 r.

Od 2010 r. rozpoczęły się prace nad kolejną białą księgą dotyczącą kwestii polityki klimatycznej. Pomimo zapowiedzi rządu o szybkim zakończeniu prac dokument został przedstawiony przez Ministerstwo Środowiska dopiero w 2012 r. Powodem tego znacznego opóźnienia był konflikt w ramach koalicji rządzącej pomiędzy Partią Pracy i Socjalistyczną Partią Lewicy. Ta ostatnia proponowała przyjęcie bardziej ambitnych celów, szczególnie w ramach polityki krajowej, a Erik Solheim, jej były lider i minister środowiska (od października 2007 r. do marca 2012 r.), krytykował rząd z powodu niewywiązywania się z przyjętych celów redukcji.

Po raz kolejny ujawnił się głęboki podział polityczny pomiędzy zwolennikami rozwiązań krajowych, a zwolennikami międzynarodowych mechanizmów. Niewątpliwie to dzięki Socjalistycznej Partii Lewicy w priorytetach rządu na 2012 r. zmiany klimatu obok walki z globalnym ubóstwem i promocją pokoju znalazły się wśród głównych priorytetów koalicji, a sama dyskusja nt. zmian klimatycznych zajęła centralne miejsce w debacie publicznej. Partia traciła jednak poparcie społeczne, co udowodniły chociażby wybory lokalne w 2011 r., i pojawiła się realna możliwość nieprzekroczenia 4% progu w kolejnych wyborach parlamentarnych. W tej sytuacji premier Stoltenberg przyjął rolę głównego architekta założeń polityki klimatycznej, mimo że na czele Ministerstwa Środowiska stał Bård Vegar Solhjell z Socjalistycznej Partii Lewicy.

Biała księga przedstawiona 25 kwietnia 2012 r. była ukoronowaniem linii polityki prezentowanej przez rządzącą Partię Pracy⁷¹. W kwestii głównych priorytetów oraz zasad polityki klimatycznej można mówić o wyraźnej kontynuacji, gdyż powtórzono założenia zawarte w porozumieniu partii z 2008 r. oraz umowie koalicyjnej z 2009 r. Jako cele uznano: przekroczenie o 10% celu zawartego w Protokole z Kioto w pierwszym okresie zobowiązań, spadku emisji o 30% do 2030 r. oraz neutralność węglową do 2050 r. Dodano, że całkowita neutralność

⁷⁰ *More Money to the Norwegian Knowledge Economy*, The Nordic Page 14.10.2009, <http://www.tnp.no/norway/panorama/1597-more-money-to-the-norwegian-knowledge-economy> [dostęp: 20.05.2018].

⁷¹ Norwegian Climate Policy, Summary Recommendation from the Ministry of the Environment, 25 April 2012, approved by the Cabinet on the same date (Stoltenberg II Government), Report No. 21 (2011–2012) to the Storting (white paper), https://www.regjeringen.no/contentassets/aa70cfe177d2433192570893d72b117a/en-gb/pdfs/stm201120120021000en_pdfs.pdf [dostęp: 20.05.2018].

może być możliwa do 2030 r., jeżeli inne państwa rozwinięte również podejmą podobne decyzje, przy czym w tym przypadku zastrzeżono, że Norwegia zdecydowała się wyłącznie na wykup ekwiwalentu własnych emisji zagranicą. Wskazano więc, że w perspektywie niespełna dwóch dekad nie będzie w stanie dokonać znaczących redukcji krajowych. Zgodnie z wizją Partii Pracy za główny cel rządu przyjęto wkład do negocjacji klimatycznych pod auspicjami ONZ w celu zatrzymania antropogenicznego wzrostu temperatury. Rząd deklarował dążenie do osiągnięcia nowego porozumienia (po 2020 r.) obejmującego wszystkie państwa – zarówno rozwinięte, jak i rozwijające się. Proponowano również ustalenie międzynarodowej ceny na emisje. Podkreślano równocześnie konieczność powołania sprawnego i efektywnego rynku uprawnień, ponieważ będzie on głównym instrumentem walki ze wzrostem emisji. Zakładano, że wraz z rozszerzeniem Europejskiego Systemu Handlu Uprawnieniami do Emisji aż 80% emisji w kraju będzie objętych tym systemem bądź krajowym podatkiem od CO₂. Rząd zobowiązał się ponadto do powołania funduszu klimatyczno-energetycznego, który miałby działać na rzecz rozwoju technologii i transformacji gospodarki, oraz podwojenia podatku od CO₂ nałożonego na sektor wydobywczy⁷².

Porównując białą księgę z 2012 r. do poprzednich dokumentów odnoszących się do polityki klimatycznej państwa, uwagę zwraca szczegółowa analiza, również ekonomiczna, wyzwań i utrudnień w osiągnięciu celu redukcji w 2020 r. Rząd wskazał, że pomimo wcześniejszych analiz, wiele założeń przyjętych w scenariuszu referencyjnym (uwzględnionym w białej księdze z 2007 r.) może być błędnych. Przede wszystkim nowe przewidywania Norweskiego Biura Statystycznego na 2020 r. mówiły o wzroście populacji nawet o 500 tys. mieszkańców (głównie w wyniku migracji zarobkowej) oraz o pozytywnym trendzie rozwojowym norweskiej gospodarki lądowej przekraczającym 10% względem wcześniejszych założeń. Te dwa czynniki, jak również przewidywany wzrost kosztów redukcji tony CO₂, wzrost emisyjności o 3 mln ton sektora wydobywczego oraz niesatysfakcjonujący rozwój technologii przyjaznych klimatowi powodowały, że ogólne koszty modernizacji krajowej mogły być znacznie wyższe od pierwotnych planów⁷³.

Warto podkreślić, że biała księga była tylko deklaracją polityczną, której cele mogły być zmieniane. Raport został przedstawiony w parlamencie i 8 czerwca 2012 r. uzyskał pozytywną opinię większości członków Komisji Energii i Środowiska, w tym z opozycyjnej Partii Konserwatywnej. Jedynie Partia Postępu całkowicie nie zgodziła się z logiką dokumentu, uznając, że nakazy, opłaty i ograniczenia proponowane przez rząd nie są optymalnym rozwiązaniem dla obniżenia emisji CO₂. Proponowano większą współpracę z sektorem

⁷² *Ibidem*, s. 5

⁷³ *Ibidem*, s. 6.

prywatnym, przy jednoczesnej ochronie praw przedsiębiorców i konsumentów. W kwestii priorytetów polityki klimatycznej Partia Postępu opowiadała się za rezygnacją z kwoty ogólnej redukcji emisji na rzecz celu intensywności emisji, za porzuceniem zasady zakładającej konieczność osiągnięcia 2/3 redukcji emisji w kraju na rzecz kryterium efektywności oraz za zwiększeniem wykorzystania gazu w działaniach przemysłowych i budową kolejnych elektrowni gazowych w celu badania systemu wychwytywania i składowania CO₂. Ten ostatni postulat był paradoksalnie w pełni kompatybilny z planami rządowymi, które łączyły z rozwojem technologii wielkie nadzieje, również jako międzynarodowe rozwiązanie komercyjne. Doświadczenia prowadzone w Mongstad nie przyniosły jednak oczekiwanych rezultatów, pomimo wysokiego wsparcia funduszy państwowych, co stawiało pod znakiem zapytania słuszność decyzji rządu. Partia Postępu proponowała nawet zaawansowanie prac nad technologią również w elektrowniach węglowych, przede wszystkim na archipelagu Svalbard. Ostatecznie 11 czerwca 2012 r. biała księga z niewielkimi poprawkami została przyjęta przez parlament⁷⁴.

Rządy „czerwono-zielonej” koalicji pod wodzą Jensa Stoltenberga zakończyły się po ośmiu latach w 2013 r. Pomimo wyznaczenia ambitnych celów praktyczna realizacja poddawała w wątpliwość skuteczność obranego kierunku. Morten Holm, dyrektor ZERO (Zero Emissions Resource Organisation) – czołowej organizacji pozarządowej działającej na rzecz technologii niskoemisyjnych, skrytykował rząd Stoltenberga za zbyt duży nacisk na konieczność zawarcia nowego porozumienia międzynarodowego i globalne instrumenty przy jednoczesnym zaniedbywaniu polityki krajowej. Negocjacje klimatyczne – jak podkreślał Holm – trwały 20 lat i nie doprowadziły do przewidzianych rezultatów. Jako przyczynę opieszałości Norwegii w inwestycjach na rzecz odnawialnych źródeł uznał dochody z sektora wydobywczego, a od następców Partii Pracy domagał się większego nacisku na inicjatywy lokalne i narodowe⁷⁵.

3.4. Rząd Erny Solberg (2013–2017) wobec zmian klimatu

9 września 2013 r. odbyły się wybory parlamentarne, na które niewątpliwym cieniem kładł się zamach z 22 lipca 2011 r. zorganizowany przez Andersa Breivika na wyspie Utøya przeciw młodzieżówce Partii Pracy oraz na budynki

⁷⁴ *Ibidem*, s. 3.

⁷⁵ *Politicians Avoid Real Emissions Cuts*, News in English. News and Views from Norway 23.11.2016, <http://www.newsinenglish.no/2016/11/23/politicians-avoid-real-emission-cuts/> [dostęp: 30.05.2018].

rządowe w Oslo. W okresie przedwyborczym, w imię solidarności narodowej, Partia Pracy zyskała znaczne poparcie społeczne, które jednak nie przełożyło się na znacząco wysoki wynik wyborczy. Wyborcy, po ośmiu latach rządów socjaldemokratycznych, pragnęli zdecydowanej odmiany, chociaż ich poglądy niekoniecznie stały się bardziej radykalne. Tematem przewodnim kampanii przedwyborczej była „racjonalna” polityka imigracyjna, postulowana przez wszystkie ugrupowania polityczne, przede wszystkim przez populistyczną, prawicową Partię Postępu, która zaczęła urastać do rangi trzeciej siły politycznej w kraju. Partia Konserwatywna, dotychczas główny adwersarz Partii Pracy, od 2004 r. pod przewodnictwem Erny Solberg, również ugruntowała swoją pozycję. Odeszła od doktrynerskich debat ekonomicznych i z partii elit Oslo stała się ruchem zachodniej Norwegii, gdzie znajduje się większość przemysłu⁷⁶. Wybory wygrała Partia Pracy z wynikiem 30,8%, następnie uplasowały się Partia Konserwatywna 26,8%, Partia Postępu 16,4%, Chrześcijańska Partia Ludowa 5,6%, Partia Centrum 5,5%, Partia Liberalna 5,3%, Socjalistyczna Partia Lewicy 4,1% oraz Partia Zielonych 2,8%⁷⁷. Misję tworzenia rządu otrzymała liderka Partii Konserwatywnej – Erna Solberg, będąca drugą – po Gro Brundtland, kobietą na tym stanowisku. Jeszcze przed wyborami deklarowała ona chęć tworzenia rządu z udziałem wszystkich czterech partii prawicowych. Chadecy oraz liberałowie odrzucili możliwość wejścia w sojusz z Partią Postępu ze względu na zbyt duże różnice programowe dotyczące m.in. możliwości odwiertów w regionie Lofotów, podatku ekologicznego oraz polityki azylowej. W wyniku negocjacji powstał mniejszościowy rząd Partii Konserwatywnej i Partii Postępu, cieszący się poparciem parlamentarnym dwóch pozostałych partii.

We wspólnej platformie politycznej czterech partii przyjętej 7 października 2013 r. przedstawiono bazę ideologiczną zakładającą m.in. indywidualizm, poparcie inicjatyw prywatnych, rozwój lokalny, przedsiębiorczość, ograniczenie biurokracji i regulacji, społeczną odpowiedzialność, ale także solidaryzm międzynarodowy⁷⁸. W negocjacjach koalicyjnych polityka klimatyczna nowego rządu stanowiła jedną z najbardziej problematycznych kwestii. Partia Postępu, nie będąc członkiem konsensusu politycznego wypracowanego przez pozostałe

⁷⁶ C. Deloy, *The rightwing wins the general elections in Norway*, Norway – General Elections, Robert Schuman Foundation 9.09.2013, <https://www.robert-schuman.eu/en/eem/1455-the-rightwing-wins-the-general-elections-in-norway> [dostęp: 17.05.2018].

⁷⁷ *Storting Election*, 9 September 2013, Statistics Norway 2013, <https://www.ssb.no/en/valg/statistikker/stortingsvalg/hvert-4-aar/2013-10-29> [17.05.2018].

⁷⁸ Political Platform for a Government Formed by the Conservative Party and the Progress Party, Sundvollen, 7 October 2013, https://www.regjeringen.no/contentassets/a93b067d9b604c5a82bd3b5590096f74/politisk_platform_eng.pdf [dostęp: 17.05.2018].

partie parlamentarne w 2008 r., opowiadała się za dynamicznym rozwojem sektora wydobywczego, swobodą funkcjonowania podmiotów gospodarczych, chociaż akceptowała konieczność podjęcia ograniczonych działań na rzecz klimatu. W efekcie polityka klimatyczna, która w dwóch poprzednich umowach koalicyjnych zawartych przez partie centro-lewicowe w 2005 i 2009 r., zajmowała jedno z czołowych miejsc, w agendzie rządu konserwatywnego była marginalizowana. W rozdziale poświęconym środowisku i klimatowi rząd zobowiązał się jedynie do działań na rzecz szerokiego kompromisu klimatycznego oraz do wsparcia na rzecz technologii niskoemisyjnych. Rząd opowiedział się jednoznacznie za promocją przyjęcia globalnej ceny emisji za tonę CO₂ i rozwojem rynku uprawnień do emisji.

Na uwagę zasługuje większe powiązanie z dynamiką polityki klimatycznej UE, którą Norwegia zobowiązała się wzmacniać, ale przy uwzględnieniu problemu „wycieku” uprawnień oraz utrzymania konkurencyjności norweskiej gospodarki. Nowy rząd proponował również zawarcie przez partie parlamentarne bardziej ambitnego porozumienia klimatycznego, zmiany wysokości podatków, ustanowienie nowej komisji „zielonych” podatków, zwiększenie efektywności energetycznej, zwiększenie wydatków z Funduszu na rzecz Klimatu i Energii, modernizację kolei, zmianę sposobu transportu ropy na terenie kraju z drogowego na morski (co pozwoliłoby obniżyć emisje o 50–70%), nacisk na transport publiczny, ochronę lasów oraz rozwój „zielonych” technologii. W wielu z wyżej wymienionych obszarów liczono na aktywizację sektora prywatnego, świadomego ekologicznie, a zarazem zainteresowanego inwestycjami. Rząd Solberg ostatecznie odłożył do 2020 r. budowę demonstracyjnej elektrowni gazowej z systemem wychwytywania CO₂, która była priorytetem jej poprzednika. Jednocześnie jednak zobowiązał się do kontynuacji inicjatyw służących ograniczeniu wylesienia rozpoczętych przez premiera Stoltenberga. Nowy rząd nie odniósł się w żadnym miejscu do celów redukcji w perspektywie do 2020 r. i kolejnych, mówiąc jedynie o stopniowej transformacji do modelu społeczeństwa niskoemisyjnego do 2050 r.⁷⁹

W polityce energetycznej podkreślono wyraźnie poparcie rządu dla modernizacji i wzmocnienia sektora. Głównym zamiarem rządu był rozwój produkcji energii i nowych technologii w oparciu o możliwości, jakie daje europejski system dostaw. Państwo, jako główny właściciel Norweskiego Szelfu Kontynentalnego, zobowiązało się, poprzez państwową firmę Petoro, do większego zaangażowania na rzecz badań sektora, szczególnie w kontekście rozszerzenia wydobywania. Ten bodziec miał służyć promocji większego zróżnicowania i aktywizacji. Zdecydowany nacisk położony został również na rozwój energii

⁷⁹ *Ibidem*.

odnawialnej, udział w systemie „zielonych” certyfikatów oraz rozwój możliwości hydroenergetycznych, jak i poprawę jakości sieci przesyłowych. Generalnie rząd zakładał większy udział podmiotów prywatnych, decentralizację procesów decyzyjnych i zwiększenie konkurencyjności⁸⁰.

Jednym z najtrudniejszych punktów porozumienia partii była kwestia odwiertów na obszarach północnych, o szczególnych walorach środowiskowych. Dzięki partiom nie wchodzącym w skład rządu – Chrześcijańskiej Partii Ludowej oraz Partii Liberalnej – zdecydowano, że wody wokół Lofotów oraz Wysp Vesterålen i Senja będą wolne od działań eksploatacyjnych, również badań próbnych w latach 2013–2017, i że nie dojdzie do rozpoczęcia eksploatacji w rejonie Jan Mayen, Skagerrak oraz na polach Møre⁸¹.

Pomimo trudności, jakie w pierwszej fazie formowania konserwatywne-go rządu spowodowała polityka klimatyczna, zdecydowano się na podwyższenie jej rangi instytucjonalnej i powołanie Ministerstwa Klimatu i Środowiska z Tine Sundtoft z Partii Konserwatywnej na czele. Nowa minister już podczas pierwszych wystąpień deklarowała, że podstawowym zadaniem rządu będzie utrzymanie i wzmocnienie porozumienia klimatycznego⁸². Podczas corocznego sympozjum poświęconemu zmianom klimatu w regionie Arktyki w Ny-Ålesund w dniu 26 maja 2014 r. minister stwierdziła, że

topnienie lodu w Morzu Arktycznym otwiera również nowe możliwości ekonomiczne. Przykład stanowią nowe szlaki morskie i nowe obszary połowów. Toczy się również dyskusja o eksploatacji ropy i gazu pod pokrywą lodową. Jednak niebezpieczeństwa i konsekwencje topnienia lodu są bardziej istotne od korzyści. Wierzę, że niezbędna jest perspektywa jednej generacji, a nie perspektywa następnych wyborów⁸³.

W latach 2014–2015 norweska polityka klimatyczna została w znacznym stopniu uzależniona od dynamiki zewnętrznych czynników. Rząd musiał odnieść się z jednej strony do reformy pakietu klimatyczno-energetycznego UE, a jednocześnie przedstawić swoje priorytety podczas Konferencji Stron, która w Paryżu miała zdecydować o przyszłości reżimu zmian klimatu po 2020 r. Ton politycznych wypowiedzi wyraźnie wskazywał na potrzebę wewnętrznej

⁸⁰ *Ibidem*, s. 61.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² Tine Sundtoft in Place as Climate and Environment Minister, Government of Norway Press Release 16.10.2013, <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/tine-sundtoft-in-place-as-climate-and-en/id743010/> [dostęp: 17.05.2018].

⁸³ T. Sundtoft, *Opening Statement: Breaking the Climate Stalemate*, Ny-Ålesund Symposium 26 May 2014, Ministry of Climate and Environment 2014, <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/Opening-statement-Breaking-the-Climate-Stalemate/id761061/> [dostęp: 17.05.2018].

transformacji społeczeństwa oraz gospodarki norweskiej z naciskiem na redukcje krajowe, ale również gotowość przyjęcia ambitnego porozumienia międzynarodowego⁸⁴. Zgodnie z decyzją rządu podjętą w 2015 r. wyznaczono cel redukcji o 40% względem 1990 r. aż do 2030 r., co, jak podkreślano, pokrywało się z postanowieniami UE. Tym samym Norwegia definitywnie rozpoczęła okres pełnej synchronizacji polityki klimatycznej z polityką UE. Polityczny wymiar tej decyzji był kluczowy, ponieważ zmiany klimatu okazały się obszarem w ramach którego rząd norweski, niezależnie od licznych głosów sceptycznych wobec procesów integracyjnych, otwarcie deklarował pełną chęć przyjęcia wspólnotowych regulacji⁸⁵.

Ostatecznym miernikiem determinacji rządu Erny Solberg w realizacji założeń polityki klimatycznej było nadanie wyżej przedstawionym celom rangi ustawowej. Od 1 stycznia 2018 r. w Norwegii obowiązuje tzw. ustawa klimatyczna zakładająca budowę społeczeństwa niskoemisyjnego i redukcję emisji w określonych ramach czasowych⁸⁶. Tym samym władze norweskie, podobnie jak wcześniej brytyjskie, duńskie, fińskie czy szwedzkie, przesądziły o tym, że polityka klimatyczna przestanie funkcjonować w oparciu o akty woli politycznej, wyrażane wcześniej m.in. w białych księgach, i zacznie podlegać wiążącym regulacjom prawnym.

3.5. Ramy instytucjonalne polityki klimatycznej Norwegii

Nie ulega wątpliwości, że wola polityczna ugrupowań rządzących wyznaczała zasadnicze ramy dla norweskich działań na rzecz walki ze zmianami klimatu. Wola ta musiała jednak zostać przełożona na język konkretnych decyzji instytucji publicznych. O głównych kierunkach i celach polityki klimatycznej Norwegii decyduje norweski parlament, a rząd jest odpowiedzialny za ich implementację i administrowanie poprzez instrumenty ekonomiczne, bezpośrednie regulacje i działania edukacyjne. Ze względu na złożony charakter samej polityki

⁸⁴ New Emission Commitment for Norway for 2030 – Towards Joint Fulfilment with the EU, Meld. St. 13 (2014–2015), Ministry of Climate and Environment 2015, <https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/meld.-st.-13-20142015/id2394579/sec4?q=climate> [dostęp: 17.05.2018].

⁸⁵ Szerzej część poświęcona międzynarodowemu wymiarowi norweskiej polityki klimatycznej.

⁸⁶ Lov om klimamål (klimaloven). Prop. 77 L (2016–2017) Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak), <https://www.regjeringen.no/contentassets/717cac3854ec4c618b-fedb54ac3845d4/no/pdfs/prp201620170077000dddpdfs.pdf> [dostęp: 15.05.2018].

klimatycznej w pierwszych fazach podlega ona międzyministerialnym konsultacjom, a dopiero w końcowej fazie przedstawiane są polityczne propozycje.

Główny obowiązek prowadzenia polityki przypada Ministerstwu Klimatu i Środowiska (nor. Klima- og miljødepartementet), które odpowiada za międzysektorową koordynację i implementację decyzji. Początki polityki ochrony środowiska sięgają 1972 r., kiedy Norwegia (jako jedno z pierwszych państw) zdecydowała się przypisać tym problemom odrębny resort. Od 1 stycznia 2014 r. nazwa „Ministerstwo Środowiska” została rozszerzona do formy „Ministerstwo Klimatu i Środowiska”. Ten krok należy uznać za innowacyjny, ponieważ w większości systemów administracyjnych państw europejskich problemy zmian klimatu wciąż uznawane są wyłącznie za jeden z wielu obszarów ochrony środowiska. Ministerstwu podlega m.in. Norweska Agencja Środowiska (określająca np. stopień zanieczyszczenia gazami cieplarnianymi i działająca na rzecz adaptacji do zmian klimatu), Norweska Agencja Dziedzictwa Kulturowego czy Norweski Instytut Polarny (badający wpływ zmian klimatu w obszarach biegunowych)⁸⁷.

Drugim kluczowym dla polityki klimatycznej resortem pozostaje Ministerstwo Ropy i Energii (nor. Olje- og energidepartementet), które utrzymuje ogólny nadzór nad zasobami Norweskiego Szelfu Kontynentalnego⁸⁸. Czuwa ono m.in. nad implementacją regulacji przyjmowanych przez parlament oraz rząd. Ministerstwo nadzoruje racjonalne wykorzystanie zasobów energetycznych, w tym również wodnych – zarówno w wymiarze ekonomicznym, jak i ekologicznym. Na kształt realnych rozwiązań w ramach polityki klimatycznej mają wpływ przede wszystkim firmy państwowe i agencje powiązane z Ministerstwem Ropy i Energii:

- Norweska Dyrekcja ds. Zasobów Wodnych i Energii (nor. Norges vassdrags- og energidirektorat) – została powołana w 1921 r. w celu zarządzania zasobami wodnymi kraju i rozwoju hydroenergii. To właśnie dzięki tej instytucji Norwegia rozwinęła system taniej produkcji energii ze źródeł odnawialnych, które zabezpieczyły potrzeby rosnącej gospodarki kraju. Również obecnie ta instytucja jest odpowiedzialna za przyznawanie nowych licencji na budowę elektrowni, sieci przesyłowych czy farm wiatrowych, analizując konsekwencje dla środowiska naturalnego oraz społeczeństwa, ze szczególnym uwzględnieniem społeczności lokalnych. Istotny obszar inicjatyw stanowi wydawanie certyfikatów

⁸⁷ Zob. *Subordinate Agencies*, Ministry of Climate and Environment, <https://www.regjeringen.no/en/dep/kld/organisation/Subordinate-agencies/id115212/> [dostęp: 20.05.2018].

⁸⁸ N. Shvets, M. Belyakova, *The Main Principles of Administrative Licensing in Oil and Gas Sector of Norway*, „Vestnik MGIMO-Universiteta” 2015, Vol. 40, No. 1, s. 176–182.

energetycznych dla budynków. W ostatnich dekadach coraz więcej uwagi dyrekcji kierowanej jest w kierunku zmniejszania ryzyka szkód związanych z osuwiskami oraz powodzią, czyli w znacznym stopniu działania adaptacyjne do zachodzących zmian klimatu. Ponadto dyrekcja bierze udział w monitorowaniu wielkości pokrywy śnieżnej oraz lodowców w ramach międzynarodowych projektów klimatologicznych⁸⁹.

- Statoil – stanowi największe przedsiębiorstwo norweskie i jedną z czołowych firm wydobywczych na świecie. Do firmy należy około 60% licencji na norweskim szelfie kontynentalnym. Poza Norwegią inwestycje Statoil znajdują się w około 40 państwach, gdzie firma zajmuje się produkcją, przetwarzaniem i sprzedażą węglowodorów. Firma angażowana jest w wiele istotnych projektów rządowych związanych z założeniami politycznymi, np. w 2006 r. powierzono jej misję rozwoju największego projektu wychwytywania i składowania CO₂, który następnie z przyczyn finansowych został wstrzymany. Statoil jest również odpowiedzialny jest za rozwój wydobywania ropy i gazy w regionie Arktyki, co budzi zdecydowany sprzeciw środowisk pozarządowych⁹⁰.
- Petoro – spółka powstała w 2001 r., kiedy sprywatyzowano część firmy Statoil. Jej główne założenie stanowi zarządzanie norweskim portfolio inwestycji na szelfie kontynentalnym w celu uzyskania jak najwyższych dochodów. Firma posiada te same uprawnienia i obowiązki, co inni inwestorzy na szelfie. Czołowe zadania firmy polegają na ciągłym wzmacnianiu konkurencyjności portfolio (poprzez zmniejszanie niepewności, jeśli chodzi o bazę surowcową oraz rezerwy, zwiększanie efektywności poprzez nowe technologie i innowacje oraz wprowadzanie efektywnych dla klimatu rozwiązań) oraz zachowaniu wysokich dochodów z istniejących pól (poprzez określanie ich potencjału, zwiększanie liczby wierceń i ich efektywności oraz rozwój optymalnego modelu biznesowego)⁹¹.
- Enova – powołana w 2001 r. jest przedsiębiorstwem odpowiedzialnym za redukcję emisji gazów cieplarnianych oraz bezpieczeństwo dostaw energii. Jej zadaniem jest zapewnienie stabilnych zmian rynkowych służących rozwojowi nowych źródeł czystej energii, zmniejszeniu ogólnego zużycia energii oraz zapewnienie materiałów edukacyjnych dla społeczeństwa. Ostateczny cel firmy zakłada budowę społeczeństwa niskoemisyjnego, co – jak wskazują dokumenty strategiczne firmy – stanowi

⁸⁹ NVE – *Securing the Future, Norges vassdrags- og energidirektorat*, https://www.nve.no/Media/4046/nve-brosjyre_engelsk_web-2-1.pdf, s. 3 [dostęp: 18.05.2018].

⁹⁰ Statoil ASA SWOT Analysis, Statoil, Stavanger 2017. Szerzej o roli Statoil w rozdziale 7.

⁹¹ Petoro – *Main Objective, Vision And Values*, <https://www.petoro.no/about-petoro/objective-vision-and-values> [dostęp: 18.05.2018].

złożone zadanie, wymagające dostosowania wielu sektorów gospodarki i konsumpcji. Do katalogu szczegółowych zadań dla firmy zalicza się: rozwój i wprowadzenie na rynek nowych technologii w obszarze energii i klimatu; bardziej wydajne i elastyczne wykorzystanie energii; zmniejszenie wykorzystania gazu i oleju napędowego do ogrzewania; zwiększenie wykorzystania nowych zasobów energii poprzez odzyskiwanie energii i bioenergie, lepsze warunki rynkowe dla energooszczędnych, przyjaznych dla środowiska i przyjaznych dla klimatu rozwiązań; zwiększenie świadomości społecznej oraz ograniczenie emisji gazów cieplarnianych w sektorze transportu. Głównymi instrumentami firmy jest wsparcie inwestycyjne, pożyczki oraz pomoc doradcza⁹².

- Gassnova – stanowi kolejne państwowe przedsiębiorstwo zaangażowane w jego politykę klimatyczną. Powstało ono w 2008 r. w celu zapewnienia rozwoju i implementacji technologii wychwytywania i składowania CO₂, która miała stanowić główne narzędzie zmniejszania emisji w kraju⁹³. Przedsiębiorstwo finansuje działanie programu badawczego CLIMIT Research & Development zakładającego rozwój i wdrożenie technologii CCS. Od strony badawczej program wspierany jest przez Norweską Radę Nauki, chociaż sekretariat prowadzi Gassnova. Firma odpowiada również za udziały państwa w Centrum Technologicznym CO₂ w Mongstad (CO₂ Technology Centre Mongstad). Jej rola polega na ułatwianiu podziału zadań i przekazywaniu wyników dotyczących CCS w celu ograniczenia kosztów badań oraz eliminowaniu potencjalnych zagrożeń. Gassnova pełni również istotną rolę opiniującą wobec Ministerstwa Ropy i Energii, ułatwiając podjęcie strategicznych decyzji odnośnie projektów wielkoskalowych i komercyjnych CSS⁹⁴.
- Gassco – jest firmą zarządzającą siecią przesyłową norweskiego gazu (Gassled) z szelfu kontynentalnego. Nie posiada ona praw własności w Gassled i stosuje jednolite zasady dla wszystkich użytkowników sieci⁹⁵. Jej istotna rola w działaniach na rzecz ograniczenia emisji polega na stosowaniu najlepszych technik przesyłowych (uniemożliwiających powstawanie tzw. gazu odpadowego) oraz badania nad możliwościami

⁹² *Enova. Annual Report 2017*, Enova, Trondheim 2017.

⁹³ *Gassnova Mission*, Gassnova, 29.11.2013, <https://www.gassnova.no/en/about-us> [dostęp: 20.05.2018].

⁹⁴ *Great Interest for CCS Side-event at COP23*, Gassnova 14.11.2017, [https://www.gassnova.no/en/great-interest-for-ccs-side-event-at-cop23-\(2\)](https://www.gassnova.no/en/great-interest-for-ccs-side-event-at-cop23-(2)) [dostęp: 20.05.2018].

⁹⁵ *Full Speed Ahead for Capture, Shipping and Storage of CO₂*, Gassco 20.12.2016, <https://www.gassco.no/en/media/news-archive/full-speed-ahead-for-capture-shipping-and-storage-of-co/> [dostęp: 20.05.2018].

transportu CO₂ przed jego ostatecznym składowaniem w ramach technologii CCS.

- Statnett – kontroluje system przesyłu energii elektrycznej, dysponując 11 tys. km linii wysokiego napięcia, przy czym linie regionalne należą do władz lokalnych i miejskich. Firma rozwija nowe połączenia umożliwiające włączenie produkcji energii ze źródeł odnawialnych do ogólnego systemu przesyłu. Statnett uczestniczy w rynku energii elektrycznej Nord Pool dzięki sieci łączącej Norwegię z innymi państwami regionu – Danią, Finlandią, Rosją, Szwecją, ale również Holandią. W planach zakładana jest budowa nowych linii przesyłowych pod dnem morza m.in. do Wielkiej Brytanii i Niemiec. Tym samym firma przyczynia się do bezpieczeństwa dostaw w kraju, ale również do eksportu norweskiej niskoemisyjnej energii pochodzącej z hydroinstalacji. Jednym z trzech kluczowych założeń firmy jest ułatwienie realizacji rządowych celów polityki klimatycznej⁹⁶.

Istotne role w realizacji polityki klimatycznej pełni również Ministerstwo Handlu, Przemysłu i Rybołówstwa odpowiedzialne za działania proklimatyczne w różnych sektorach gospodarki. Za kluczowy podmiot w ramach tego ministerstwa należy uznać Statkraft odpowiadający za produkcję energii elektrycznej w Norwegii (przede wszystkim ze źródeł odnawialnych) oraz za system centralnego ogrzewania budynków. Jest to największy w Norwegii, trzeci na nordyckim rynku, dostawca energii i wiodący producent ze źródeł odnawialnych w Europie. W ostatnich latach firma zaangażowała się w projekty budowy hydroelektrowni m.in. w Albanii, Chile, Peru, Panamie, Indiach, Niemczech, Turcji i na Filipinach, pomagając tym krajom w obniżeniu emisji CO₂⁹⁷.

Swój wkład mają również Ministerstwa: Transportu i Komunikacji, które wdrażają politykę państwa np. w obszarze transportu publicznego oraz pojazdów nisko- bądź zeroemisyjnych; Spraw Zagranicznych, koordynujące międzynarodowe projekty w obszarze np. współpracy z państwami rozwijającymi się, oraz Ministerstwo Edukacji i Badań, działające na rzecz edukacji o globalnych zmianach klimatu i wspierające rozwój badań naukowych.

Można pokusić się o stwierdzenie, że powyższy układ instytucjonalny wskazuje na miejsce i zakres polityki klimatycznej w systemie administracji publicznej Norwegii. W ciągu trzech ostatnich dekad został stworzony stosunkowo klarowny system podziału funkcji na kontrolno-nadzorcze, reprezentowane

⁹⁶ Statnett. *Annual Report 2017*, <http://www.statnett.no/Global/Dokumenter/Om%20Statnett/Finans/Årsrapport/Statnett%20Annual%20Report%202017.pdf>, s. 10 [dostęp: 20.05.2018].

⁹⁷ *About Statkraft*, Statkraft, <https://www.statkraft.com/about-statkraft/> [dostęp: 20.05.2018].

przez parlament i rząd – w tym Ministerstwo Klimatu i Środowiska (łącznie z Norweską Agencją Środowiska) – oraz Ministerstwo Zasobów i Energii (w tym należący do niego Urząd Zasobów Wodnych i Energii). Funkcja eksploatacyjno-przemysłowa i operacyjna została przypisana państwowym przedsiębiorstwom: Statoil, Gassco, Gasled, Petoro, Statnett SF, a funkcja badawczo-rozwojowa⁹⁸ i doradcza m.in.: Enovie, Norweskiej Radzie Nauki, Norweskemu Instytutowi Polarnemu czy Funduszowi Ochrony Środowiska Svalbardu. Funkcje uzupełniające należą do: Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Ministerstwa Transportu i Komunikacji, Ministerstwa Handlu i Przemysłu oraz do jednostek samorządu terytorialnego.

Nie ulega wątpliwości, iż decyzja o nadaniu problemom klimatu odrębnej rangi ministerialnej świadczyła o znaczącym wzroście wagi problemu w agendzie politycznej. Zmiany klimatu wciąż nie należą bowiem do tradycyjnego katalogu polityk publicznych, przynajmniej w wymiarze instytucjonalnym. Z drugiej strony należy pamiętać, że coraz więcej państw decyduje się na podobne reformy administracyjne, w wyniku czego ministerstwa klimatu i środowiska funkcjonują m.in. w Zjednoczonych Emiratach Arabskich czy Indiach. Nadal jednak odrębność polityki klimatycznej zależy od politycznych uwarunkowań, czego dowodzi przykład Wielkiej Brytanii. Pod rządami Partii Pracy powołano 3 października 2008 r. Ministerstwo Klimatu i Energii, które – decyzją z lipca 2016 r. podjętą przez konserwatystów – zostało włączone do Ministerstwa Biznesu, Energii i Przemysłu.

Z drugiej strony władze norweskie nie zdecydowały się na połączenie w jednym resorcie problemu klimatu i energii, co uczyniła np. Dania w 2007 r. Trudno oprzeć się wrażeniu, że Ministerstwo Klimatu i Środowiska pełni niejako rolę uzupełniającą wobec Ministerstwa Ropy i Energii. Wszelkie firmy i agencje rządowe, mające decydujący wpływ na implementację wytycznych rządu, znajdują się bowiem w tym resorcie. Natomiast paradoksalnie ministerstwo odpowiedzialne za politykę klimatyczną, poza koordynacją różnych działań w kraju, raportowaniem, monitorowaniem i prowadzeniem negocjacji międzynarodowych, nie ma do swojej dyspozycji szerokich narzędzi oddziaływania wpływających na strukturalne zmiany modelu gospodarczego i społecznego.

3.6. Wnioski

Główne cele i zasady polityki klimatycznej od trzech dekad wykazują tendencję do stopniowych, ewolucyjnych zmian. Początkowo, co potwierdza chociażby Jo-Kristian Røttereng, Norwegia przyjęła postawę pioniera w działaniach

⁹⁸ Więcej w rozdziale 9 dotyczącym badań naukowych.

narodowych, głównie przez unilateralne ustanowienie celu stabilizacji emisji oraz wprowadzenie podatku węglowego. Z czasem jednak skoncentrowała się na globalnej efektywności swoich działań⁹⁹. Zasadniczym deklarowanym założeniem jest przechodzenie do modelu społeczeństwa niskoemisyjnego, co ma nastąpić poprzez szereg działań w obszarze budownictwa, transportu i produkcji energii zgodnych w dużej mierze z dorobkiem UE. Warto dodać, że kosztami tej zmiany nie są obarczani indywidualni obywatele, ale podmioty gospodarcze, władze lokalne i budżet państwa.

Pomimo zgodności co do głównych celów partie polityczne różniły się w kwestii operacyjnych środków walki z rosnącymi emisjami krajowymi. Kwestia budowy elektrowni gazowych spolaryzowała norweską opinię publiczną, która podzieliła się na dwa obozy: zwolenników skupionych wokół Partii Pracy, Partii Konserwatywnej, Partii Postępu i przemysłu wydobywczego oraz przeciwników z Chrześcijańskiej Partii Ludowej, Partii Liberalnej i Socjalistycznej Partii Lewicy, a także licznych organizacji pozarządowych. Tym samym polityka klimatyczna wraz z kwestią emisji CO₂ z elektrowni gazowych stały się w ostatnich dekadach powodem najbardziej istotnego konfliktu pomiędzy obozem zwolenników ochrony środowiska, a obozem popierającym rozwój sektora energii.

Co istotne, naturalny konflikt pomiędzy polityką klimatyczną i wydobywaniem oraz eksportem ropy i gazu został, dzięki odpowiedniej reinterpretacji, wyeliminowany. Główna argumentacja opierała się na założeniu, że norweska produkcja ropy i gazu jest stosunkowo ekologiczna i w skali globalnej przyczynia się do ograniczenia „brudnej” produkcji węglowej. Tym samym – jak deklarowały władze – polityka klimatyczna i energetyczna wzajemnie uzupełniały się, co zaspokajało z jednej strony potrzebę międzynarodowej „solidarności klimatycznej”, jak i wzrostu wydobywania. Zasadniczy wzrost zapotrzebowania na energię, jak również postępujący wzrost emisji CO₂, jaki wystąpił w drugiej połowie lat 90., stanowił dowód na to, że wzrost gospodarczy jest dla rządu głównym imperatywem.

⁹⁹ J. Røttereng, *When Climate Policy Meets Foreign Policy...*, s. 218.

ROZDZIAŁ 4

NORWESKIE PARTIE POLITYCZNE WOBEC PROBLEMU ZMIAN KLIMATU

Jak wykazano w rozdziale pierwszym, problemy ochrony środowiska w wielu skonsolidowanych demokracjach w pierwszej kolejności włączane były do agendy partii o charakterze lewicowym bądź centrolewicowym, stając się jedną z osi tradycyjnego podziału pomiędzy lewicą i prawicą¹. Dopiero z czasem z powodu szeroko pojętego „zazieleniania” polityki” wartości ekologiczne weszły do szerokiej debaty politycznej i stały się jednym z kryteriów, choć z reguły nie decydującym, o poparciu dla danej partii². W efekcie na początku XXI w. większość znaczących ugrupowań włączyła je do swoich programów wyborczych i tym samym przestały one oddawać wcześniejsze podziały socjoekonomiczne.

W przypadku Norwegii można mówić o sytuacji odmiennej. Jak wykazują bowiem badania zachowań wyborczych prowadzone przez Bernta Aardala i Henry’ego Valena już od lat 80. XX w. kwestie ochrony środowiska zostały przez wyborców uznane za ważny obszar identyfikacji politycznej – tuż obok stopnia interwencji państwa w gospodarkę, koncepcji państwa dobrobytu czy wartości religijno-światopoglądowych³. W efekcie politycy wszystkich partii, w dużej mierze z powodu wysokiej wrażliwości społecznej, znacznego poziomu zaangażowania obywatelskiego, jak i wymogów polityki zagranicznej, musieli uznać zmiany klimatu za istotny problem społeczności międzynarodowej. Widoczne zainteresowanie norweskich mediów pracami IPCC, szczególnie jego raportami, sprawiło, że partie polityczne odniosły się do kwestii antropogenicznej emisji gazów cieplarnianych i odpowiedzialności Norwegii jako eksportera ropy i gazu. Wśród dwóch czołowych norweskich ugrupowań politycznych prawicy i lewicy wytworzył się konsensus, który zakładał, że polityka energetyczna kraju, oparta na wysokim wydobyciu ropy i gazu, nie może zostać ograniczona celami polityki klimatycznej. Dla osiągnięcia tego założenia dokonano dyskursywnej reorientacji i wskazano, że wykorzystanie norweskich węglowodorów jest wysoce korzystne dla globalnej polityki klimatycznej ze

¹ Ch. Rootes, *Environmental Consciousness, Institutional Structures and Political Competition in the Formation and Development of Green Parties*, [w:] *The Green Challenge*, red. D. Richardson, Ch. Rootes, London, Routledge 1995, s. 170–184.

² M. O’Neill, *Political Parties and the “Meaning of Greening” in European Politics*, [w:] *Comparative Environmental Politics: Theory, Practice, and Prospects*, red. P. Steinberg, S. VanDeveer, The MIT Press, Cambridge–London 2012, s. 172.

³ B. Aardal, *Green Politics. A Norwegian Experience*, „Scandinavian Political Studies” 1990, Vol. 13, No. 2, s. 147; H. Valen, B. Aardal, *The Norwegian Programme of Electoral Research*, „European Journal of Political Research” 1994, Vol. 25, No. 3, s. 287–309, DOI: 10.1111/j.1475-6765.1994.tb00422.x.

względu na ich relatywną „czystość” w stosunku do zagranicznych odpowiedników oraz zmniejszenie spalania w najbardziej szkodliwych elektrowniach węglowych. Pomimo tej elementarnej zgodności norweskie partie parlamentarne nadawały polityce klimatycznej inną rangę i preferowały stosowanie odmiennych narzędzi walki ze zmianami klimatu.

W niniejszym rozdziale zostanie zaprezentowane stanowisko czołowych norweskich ugrupowań politycznych: socjaldemokratycznej Partii Pracy (nor. Arbeidierpartiet) reprezentującej „biegun pracy”, Partii Konserwatywnej (nor. Høyre), reprezentującej „biegun kapitału”⁴ oraz Partii Postępu (nor. Fremskrittspartiet), Socjalistycznej Partii Lewicy (nor. Sosialistisk Venstreparti), Partii Centrum (nor. Senterpartiet), Chrześcijańskiej Partii Ludowej (nor. Kristelig Folkeparti), Partii Liberalnej (nor. Venstre) oraz Norweskiej Partii Zielonych (nor. Miljøpartiet De Grønne), które w coraz większym stopniu wpływają na formowanie gabinetów rządowych⁵.

4.1. Partia Pracy

Od drugiej połowy lat 80. XX w., czyli przez blisko cztery dekady, główne podwaliny norweskiej polityki klimatycznej, zarówno w wymiarze conceptualnym, jak i funkcjonalnym, zostały stworzone przede wszystkim przez Partię Pracy. Partia ta założona w 1887 r. stała się od 1927 r. najsilniejszą partią w kraju. Od 1935 do 2012 r. nie sprawowała władzy tylko przez 16 lat, co dało jej status partii predominującej. W latach 1945–1961 partia uzyskała bezwzględną większość w parlamencie i wielokrotnie rządziła samodzielnie⁶. Początkowo

⁴ Warto dodać, że fiński politolog Jan Sundberg, analizując skandynawskie systemy polityczne, wykazał, że ugrupowania polityczne koncentrują się wokół trzech biegunów oddających podziały socjopolityczne: a) bieguna pracy skupiającego partie wyborców socjaldemokratycznych, b) bieguna kapitału o poglądach konserwatywnych oraz c) bieguna peryferii o postulatach skierowanych wobec ludności wiejskiej. Jak zauważa jednak Marian Grzybowski powyższe stanowisko nie przynosi poznawczego wyjaśnienia w kwestii powstania i ewolucji nowych partii, takich jak partie ekologiczne, partie protestu czy radykalnej lewicy i nie ma swojego pełnego zastosowania w przypadku norweskiego systemu politycznego. J. Sundberg, *The Enduring Scandinavian Party System*, „Scandinavian Political Studies” 1999, Vol. 22, No. 3, s. 221–223; M. Grzybowski, *Norweskie partie polityczne na przełomie XX i XXI w.*, [w:] *Studia nad współczesnymi systemami politycznymi. Księga dedykowana Profesorowi Andrzejowi Antoszewskiemu*, red. J. Juchnowski, R. Wiszniowski, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2014, s. 422.

⁵ A. Kubka, *Podziały socjopolityczne w Norwegii w latach 1973–1997*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2004, s. 118–121.

⁶ W latach: 1945–1965, 1971–1972, 1973–1981, 1986–1989, 1990–1997, 2000–2001. Dane za: *Storting Elections*, Statistics Norway, <https://www.ssb.no> [dostęp: 20.05.2018].

głównym politycznym rywalem była dla niej lewicowa alternatywa w postaci Socjalistycznej Partii Lewicy. Pod koniec lat 70. XX w. wyborcy zaczęli odpyływać ku partiom prawicowym, co skłoniło kierownictwo partii do przyjęcia bardziej centrowego stanowiska. W 1986 r. Partia Pracy pod przewodnictwem Gro Harlem Brundtland powróciła do władzy, aby utrzymać ją praktycznie do 1997 r. Od 1989 r. poparcie dla Partii Pracy utrzymuje się na poziomie około 30% (2013 r. – 30,8%, 2017 – 27,4%)⁷, dając jej nieprzerwanie miano kluczowego ugrupowania parlamentarnego⁸. W latach 1997–2005 partia utraciła ster rządów (za wyjątkiem okresu od marca 2000 r. do października 2001 r.) i dopiero w 2005 r. pod wodzą Jensa Stoltenberga odbudowała swoją pozycję i powołała większościową koalicję określaną mianem „czerwono-zielonej” z Socjalistyczną Partią Lewicy oraz Partią Centrum⁹. W 2013 r. Partia Pracy została zmuszona oddać władzę rządowi konserwatywnemu.

Partia Pracy jest niekwestionowanym twórcą norweskiego państwa dobrobytu, opartego na wysokim opodatkowaniu obywateli, redystrybucji i solidaryzmie społecznym. Jak twierdzi Marian Grzybowski „interwencjonizm państwowy, arbitraż państwa w sporach pomiędzy pracą a kapitałem, podjęcie działań opiekuńczych – hasła głoszone przez socjaldemokratów – okazały się przyciągającą ofertą programową”¹⁰. Na przełomie wieków partia zaczęła jednak podążać w kierunku społecznej gospodarki rynkowej, prywatyzując państwowy majątek i usługi. Na arenie międzynarodowej opowiadała się natomiast za znaczną pomocą rozwojową na rzecz państw rozwijających, aktywną rolę w ramach instytucji międzynarodowych – przede wszystkim NATO i ONZ – oraz przystąpieniem do procesów integracyjnych w Europie poprzez akces do UE¹¹.

Partia wytworzyła ściśle związki zarówno z organizacjami, jak i ruchami społecznymi, w tym ekologicznymi, konfederacjami pracodawców, organizacjami młodzieżowymi i z największą w kraju Konfederacją Związków Zawodowych¹². Te formalne i nieformalne więzi przekładały się na uzgodnieniowy

⁷ *Ibidem*.

⁸ M. Grzybowski, *Norweskie partie polityczne na przełomie XX i XXI w. ...*, s. 423.

⁹ Można w tym miejscu mówić z dwóch powodów o zasadniczym *novum*. Partia Pracy, odchodząc od tradycji rządów mniejszościowych, po raz pierwszy w swojej historii utworzyła formalną koalicję, co wynikało z potrzeby powołania stabilnej większości parlamentarnej. Jednocześnie do współpracy zaprosiła ugrupowanie centrowe, co doводziło zasadniczego spadku poparcia dla lewicy.

¹⁰ M. Grzybowski, *Norwegia. Zarys ustroju politycznego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015, s. 68.

¹¹ Jednocześnie funkcjonuje jej eurosceptyczne skrzydło.

¹² P. Stelle, *Parties and Voluntary Organizations: Strong or Weak Ties*, [w:] *Challenges to Political Parties. Case of Norway*, red. K. Strøm, L. Svåsand, University of Michigan, Michigan 1997, s. 149.

i konsensualny model prowadzenia polityki, w którym próbowano rozwiązać spory na etapie ministerialnych negocjacji i nie eskalować napięć publicznie. Sam spadek poparcia dla lewicy wiązał się z rozluźnieniem więzów organizacyjnych pomiędzy Partią Pracy, a związkami zawodowymi. Zaprzeszono bowiem kolektywnej afiliacji związkowej z partią, co ograniczyło znacznie możliwości mobilizacji wyborczej na rzecz Partii Pracy i w efekcie doprowadziło do utraty znacznego fragmentu tradycyjnego zaplecza politycznego¹³.

Od lat 70. XX w. w programie partii istotne miejsce zajmują wyzwania ekologiczne. W trakcie jej rządów podjęto szereg problemów, takich jak zanieczyszczenie wód i gruntów, walka z tzw. dziurą ozonową czy substancjami szkodliwymi. Główną architektką działań w tym obszarze była Gro Harlem Brundtland, która latach 1974–1979 pełniła urząd ministra, następnie premier Norwegii (1981, 1986–1989, 1990–1996), a w latach 1984–1987 przewodniczącej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju, dzięki której społeczność międzynarodowa zauważyła potrzebę przejścia na zrównoważoną ścieżkę rozwoju uwzględniającą czynniki środowiskowe¹⁴. Rola Brundtland była na tyle znacząca, że zarówno późniejsze rządy Partii Pracy, ale również innych ugrupowań, nie mogły sobie pozwolić na zaprzepaszczenie osiągnięć międzynarodowych i krajowych premier oraz trwale wpisały potrzebę zrównoważonego rozwoju do polityki sektorowych¹⁵.

Szczególnie premier Jens Stoltenberg z Partii Pracy (2005–2013) próbował kontynuować dzieło swojej poprzedniczki i zarazem mentorki. Zyskał dzięki niej doświadczenie zarówno jako sekretarz stanu w Ministerstwie Środowiska (1990–1991) oraz w Ministerstwie Przemysłu (1993–1996). Kiedy objął urząd premiera w roku 2005 jako jeden z priorytetów wymagających globalnego zarządzania obok kryzysu finansowego, wzrastających nierówności i napięć społecznych, przyjął również walkę z globalnym ociepleniem. Jego rząd wyznaczył ambitne cele polityki klimatycznej: redukcje emisji globalnych odpowiadające 30% emisji krajowych w 1990 r. do 2020 r., neutralność węglową do 2050 r., a w przypadku przyjęcia wiążącego porozumienia z udziałem państw rozwiniętych już do 2030 r.¹⁶

Partia Pracy popierała główne postulaty Międzyrządowego Zespołu ds. Zmian Klimatu suponujące potrzebę zatrzymania globalnego wzrostu temperatury na

¹³ E. Allern, *Political Parties and Interest Groups in Norway*, European Consortium for Political Research Press, Colchester 2010, s. 292.

¹⁴ Zob. *Our Common Future*...

¹⁵ W. Lafferty, J. Knudsen, O. Larsen, *Pursuing Sustainable Development in Norway: the Challenge of Living up to Brundtland at Home*, „European Environment” 2007, Vol. 17, No. 3, s. 177, DOI: 10.1002/eet.451.

¹⁶ Więcej o polityce rządu J. Stoltenberga w rozdziale 3.

poziomie 2°C poprzez redukcję emisji w skali globu o 50–85% do 2050 r. Ugrupowanie jednoznacznie wskazało, że główny nacisk zostanie położony na działania międzynarodowe, podkreślając konieczność osiągnięcia szerokiej współpracy z udziałem państw rozwiniętych, wschodzących gospodarek i państw rozwijających oraz sprawiedliwego podziału kosztów. Partia przyznała bowiem, że w znacznej mierze za wzrost globalnych emisji gazów cieplarnianych odpowiadają wolne siły rynku oraz fakt, że najbardziej odpowiedzialni za emisje, czyli kraje rozwinięte, nie ponoszą ich kosztów. Proponowano więc, aby wszyscy mieszkańcy Ziemi byli uprawnieni do emisji tej samej ilości CO₂. Dla osiągnięcia powyższego celu zakładano wykorzystanie mechanizmów wolnorynkowych dla promocji proekologicznych zarówno technologii, jak i wzrostu ekonomicznego, m.in. poprzez zaniechanie subsydiowania paliw kopalnych, ustanowienie bardziej skutecznego systemu opłat za emisje i wprowadzenie dla biznesu zachęt promujących inwestycje w energię odnawialną w krajach ubogich i wschodzących gospodarkach¹⁷.

Flagowym projektem rządu socjaldemokratycznego była działająca od 2008 r. Inicjatywa Klimatyczno-Leśna (Norway's International Climate and Forest Initiative – NICFI) promująca walkę wylesieniem, włączenie emisji wynikających z wylesiania i degradacji lasów do nowego porozumienia klimatycznego oraz monitoring, ocenę i weryfikację stanu lasów. Inicjatywa, z rocznym budżetem 3 mld NOK, opierała się na projektach multilateralnych np. Funduszu Leśnym Dorzecza Kongo (Congo Basin Forest Fund) czy programie Organizacji Narodów Zjednoczonych REDD (Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation) – Redukcji Emisji z Wylesiania i Degradacji Lasów. Partia Pracy opowiedziała się również za powołaniem międzynarodowego mechanizmu finansowania działań na rzecz klimatu w państwach ubogich przez Zielony Fundusz Klimatyczny (Green Climate Fund)¹⁸.

Działania krajowe Partii Pracy opierały się na kilku założeniach. Przede wszystkim podkreślono, że polityka klimatyczna nie może stanowić przeszkody dla rozwoju wydobywania węglowodorów. Pomimo licznych protestów partia popierała zwiększenie eksploatacji zasobów Morza Barentsa oraz przeprowadzenie badań środowiskowych w obszarze Lofotów, spotykając się z krytyką środowisk pozarządowych. Partia chciała, aby sektor energetyczny podlegał państwu i tym samym podporządkowany był silnym instrumentom regulacyjnym w postaci podatków i opłat np. przez zachowanie w gestii rządu instalacji

¹⁷ Moving Norway Forward, The Programme of the Norwegian Labour Party 2013–2017, https://res.cloudinary.com/arbeiderpartiet/image/upload/v1/ievv_filestore/c994424f6bc-f4147a46fb317a92e1f748c555a39eb3840fcad7484b1185bd9ff,s.36-43 [dostęp: 20.05.2018].

¹⁸ *Ibidem*.

hydroenergetycznych czy wprowadzenie systemu zachęt dla efektywności energetycznej w budynkach publicznych i prywatnych¹⁹. Obecnie za jeden z najbardziej kontrowersyjnych i nieudanych projektów promowanych przez Partię Pracy uznaje się program wychwytywania i składowania CO₂. 1 stycznia 2007 r. premier Stoltenberg ogłosił, że w ciągu trzech lat powstanie w Mongstad centrum testowania najnowszych technologii, a następnie – do 2012 r. – pełen program operacyjny wychwytywania i składowania CO₂ realizowany w pobliskiej rafinerii. Biorąc pod uwagę rozmach technologiczno-finansowy oraz zakładany wkład w rozwój dziedziny premier porównał norweską inicjatywę do amerykańskiego „ładowania na księżycu”²⁰. Nowa technologia mogła stanowić rozwiązanie dla emisyjnego przemysłu rafineryjnego i dać Norwegii tzw. przewagę pierwszego ruchu, czyli pozycję państwa lidera „zielonych” technologii, który następnie korzysta, sprzedając swoje rozwiązania innym krajom. Pierwsza faza, czyli budowa centrum technicznego, ze względów finansowych i technicznych zakończona została dopiero w 2012 r., pomimo znaczącego zaangażowania państwa norweskiego, Statoil oraz innych firm, takich jak Shell i Sasol, a nawet UE²¹. Rząd i sam Stoltenberg poniósł znaczną porażkę wizerunkową, co stanowiło jeden z powodów przegrania wyborów parlamentarnych w 2013 r. Partia Konserwatywna, która doszła wówczas do władzy, podjęła decyzję o wstrzymaniu pełnego programu, pozostawiając jedynie centrum technologiczne, a sam Stoltenberg został zobligowany do składania przed komisją parlamentarną wyjaśnień odnośnie do racjonalności wsparcia publicznego dla inwestycji²².

Program partii na lata 2013–2017 – pod hasłem Naprzód Norwegio – w kwestii polityki klimatycznej nie uległ zasadniczym modyfikacjom. W dwóch rozdziałach programu, pt. Wspólne zobowiązania na przyszłość oraz Ofensywna narodowa polityka klimatyczna, partia postulowała zawarcie ambitnego nowego porozumienia klimatycznego w 2015 r. oraz szereg działań dotyczących

¹⁹ Inne propozycje obejmowały m.in. unowocześnienie sieci przesyłowej i budowę nowej linii łączącej Norwegię z zagranicą, badania nad energią odnawialną w ramach Funduszu Klimatyczno-Technologicznego, zwiększenie efektywności energetycznej w przemyśle, utrzymanie nacisku na technologię wychwytywania i składowania CO₂, wzmocnienie Petoro – spółki zarządzającej państwowym kapitałem na szelfie kontynentalnym. *Ibidem*.

²⁰ Za: E. Boasson, *National Climate Policy, A Multi-field Approach*, Routledge, London 2015, s. 95.

²¹ P. Osmundsen, M. Emhjellen, *CCS from the Gas-fired Power Station at Kårstø? A Commercial Analysis*, „Energy Policy” 2010, No. 38, s. 7818–7826.

²² *Mongstad Hearing in Norwegian Parliament Underway*, Bellona 21.01.2014, <http://bellona.org/news/ccs/2014-01-mongstad-hearing-norwegian-parliament-underway> [dostęp: 30.05.2018].

np. szerszego wykorzystania bodźców podatkowych w systemie transportowym kraju. Pomimo wcześniej opisanych kontrowersji związanych z programem wychwytywania i składowania CO₂ wciąż uznawano tę technologię za kluczowe narzędzie ograniczenia emisji²³.

W założeniach programowych przyjętych na lata 2017–2021, które mogły zdecydować o powrocie partii do władzy, powrócono do silnego akcentowania społecznego charakteru własności norweskich zasobów. Partia dopuszczała zwiększone wydobywanie z istniejących i nowych złóż w celu utrzymania długookresowych dochodów. Za szczególnie istotny uznała rozwój aktywności na Morzu Barentsa, przy granicy z Rosją, pod warunkiem, że oceny opłacalności będą pozytywne, a wszelkie działania oparte na najnowszej wiedzy, doświadczeniu i technologiach dostępnych w danym czasie, a także na najwyższych światowych standardach środowiskowych. Pojawił się również postulat zwiększenia wykorzystania gazu w kraju, przy zastrzeżeniu, że będzie miało to miejsce zgodnie z międzynarodowymi zobowiązaniami klimatycznymi Norwegii²⁴.

Analiza programu Partii Pracy w latach 2005–2017 jednoznacznie wskazuje, że przypisano polityce klimatycznej kraju istotne miejsce, jednak podporządkowane polityce energetycznej państwa. Należy pamiętać, że od lat 70. XX w. to właśnie Partia Pracy wypracowała główne założenia funkcjonowania sektora ropy i gazu w kraju, a długoletnie rządy powiązały ją blisko z lobby wydobywczym. Imperatyw utrzymania roli istotnego eksportera ropy i gazu został potwierdzony wielokrotnie, natomiast najbardziej ewidentnym jego dowodem była chociażby kontrowersyjna decyzja podjęta wiosną 2013 r. o rozpoczęciu studiów środowiskowych w obszarze Lofotów, określanych mianem obszaru szczególnie wrażliwego. Decyzja ta stała w sprzeczności z porozumieniem zawartym w 2011 r. z dwoma pozostałymi partiami koalicyjnymi i stanowiła powód znacznego kryzysu rządowego.

4.2. Partia Konserwatywna

Niekwestionowanym liderem centroprawicy pozostaje w Norwegii konserwatywna *Høyre*, która już od lat 80. XIX w. chciała tworzyć wyraźną alternatywę wobec rosnącego w siłę ruchu lewicowego. Wzywała ona do afirmacji indywidualizmu, ograniczenia władzy regulacyjnej państwa, ekonomicznego liberalizmu, obniżenia podatków, prywatyzacji państwowych przedsiębiorstw

²³ Moving Norway forward..., s. 38.

²⁴ Everyone Participates. Party Manifesto 2017–2021, The Norwegian Labour Party, https://res.cloudinary.com/arbeiderpartiet/image/upload/v1/ievv_filestore/f9d8039b230240f3aed-b79ad7620543a0a8dd04c769c4600832eb7a354801839, s. 44–48 [dostęp: 20.05.2018].

oraz zaostrzenia systemu karnego w państwie. W XXI w. hasłami przewodnimi partii stała się vitalność rozumiana jako oddolna inicjatywa, zrównoważony rozwój oraz konkurencyjność. Nadal partia odwołuje się do chrześcijańskich wartości, które od powstania przyświecały jej wizji społeczeństwa²⁵. Charakteryzuje ją również zdecydowane poparcie dla integracji europejskiej, czego dowód dała podczas kampanii przedreferendalnych w 1972 i 1994 r.

Od lat 70. XX w. ugrupowanie utrzymuje poparcie na poziomie 20–25%, za wyjątkiem lat: 1981, 1985 i 2017, kiedy przekroczyło 30% głosów²⁶. W okresie powojennym partia tworzyła kilkakrotnie rząd: w roku 1963 – Johna Lynga, w latach 1965–1971 Pera Bortena, w latach 1983–1986 – rząd Kåre Willocha, początkowo mniejszościowy, następnie wsparty w połowie kadencji przez inne prawicowe partie, a w latach 2001–2005 wsparła drugi gabinet Kjella Bondevika. W wyborach parlamentarnych w 2013 r. dzięki uzyskaniu 26,8% głosów stworzyła prawicowy rząd z udziałem populistycznej Partii Postępu, który utrzymał władzę w wyborach w 2017 r.

Program Partii Konserwatywnej w obszarze ochrony środowiska i klimatu wykazywał zaskakująco wiele wspólnych punktów z programem jej głównego politycznego rywala – Partii Pracy. Konserwatyści wpisali bowiem w XXI w. problemy zrównoważonego rozwoju, obok oddolnej inicjatywy i konkurencyjności, do swoich głównych haseł wyborczych, a globalne wyzwania dla środowiska oraz ubóstwo uznano za kluczowe problemy współczesności. Partia podkreślała, że dla zachowania gatunku ludzkiego niezbędne jest zachowanie równowagi pomiędzy wykorzystaniem a odnawianiem się zasobów Ziemi, wzrost ekonomiczny może występować w granicach wyznaczonych przez tolerancję natury, a antropogeniczny wpływ na środowisko przekracza granice narodowe i granice teraźniejszości. Partia wspierała myślenie perspektywiczne, podkreślając, że współczesna ochrona miejsc pracy nie może mieć pierwszeństwa wobec zbalansowanego środowiska w perspektywie długookresowej. Ugrupowanie chciało włączyć zasady wolnorynkowe do walki o środowisko poprzez promocję zasady „zanieczyszczający płaci” oraz rozwój „zielonych” podatków, czyniących produkcję i konsumpcję bardziej przyjazną środowisku²⁷. W obszarze polityki klimatycznej konserwatyści wskazywali dobitnie, że wzrost temperatury i zmiany nim spowodowane będą największym wyzwaniem ludzkości. Jednocześnie podkreślano, że ekonomia zmian klimatu

²⁵ S. Kuhnle, K. Strøm, L. Svåsand, *The Norwegian Conservative Party: Setback in an Era of Strength*, „West European Politics” 1986, Vol. 9, No. 3, s. 448–471.

²⁶ Dane za: *Storting Elections*, Statistics Norway, <https://www.ssb.no> [dostęp: 20.05.2018].

²⁷ Høyre's Parliamentary Election Manifesto for 2017–2021, https://hoyre.no/-/media/dokumenter/programmer/hoyre_program_2017-2021_english.pdf?la=nb-no [dostęp: 20.05.2018].

stanowi ewidentną porażkę wolnego rynku, i należy przede wszystkim zmniejszać emisje, zamiast przenosić je do innych krajów.

Generalnie podczas zasiadania w ławach opozycyjnych Partia Konserwatywna w znacznym stopniu budowała swoją koncepcję polityki klimatycznej na bazie krytyki rządu Partii Pracy. Zarzucano mu przede wszystkim brak strategii rozwoju Norwegii jako kraju eksportującego ropę i odpowiedzi na elementarne pytania o to, jak rozwijać się będzie dobrobyt oraz czy nastąpi połączenie działań przemysłowych z polityką ochrony środowiska. Podkreślano zaniedbania w obszarze zabezpieczenia krajowych dostaw energii oraz wykorzystania gazu dla celów transportowych i ogrzewania budynków.

Krytyka rządu nie oznaczała jednak braku woli współpracy ze strony konserwatystów. Poparli oni propozycję budowy elektrowni gazowej, czego dowodem było porozumienie w tej kwestii z Partią Pracy. Zgodnie z nim założono, że elektrownia będzie podlegała wymogom Protokołu z Kioto. Partia wspierała również propozycję rządu powołania Funduszu Klimatu i Energii na bazie państwowej firmy energetycznej Enova, a nawet wraz z innymi partiami forsowała plan zwiększenia kapitału firmy do 50 mln NOK już w 2016 r. W 2000 r. Partia Konserwatywna poparła również wraz z Partią Pracy i Partią Postępu rozwój badań sektora energetycznego w obszarze komercyjnego wykorzystania technologii przyczyniających się do obniżenia emisji, a nawet naciskała na zwiększenie wydatków na ten cel.

W programach wyborczych partii zmiany klimatu zostały uwzględnione wieloaspektowo. Polityka ekonomiczna konserwatystów, w przeciwieństwie do modelu uzależnienia od dochodów z ropy, którym obarczono poprzedni lewicowy rząd, miała opierać się na większej konkurencyjności gospodarki norweskiej, przemyśle bazującym na wiedzy i efektywności sektora publicznego. W obszarze energii za wyzwanie uznano odpowiednie wykorzystanie zasobów dla zapewnienia dostaw energii oraz dla realizacji wizji społeczeństwa niskoemisyjnego poprzez wykorzystanie potencjału energii odnawialnej, stworzenie warunków dla dalszego rozwoju hydroenergii, wzmocnienie możliwości transmisyjnych energii pomiędzy innymi państwami, zwiększenie efektywności energetycznej w mieszkaniach i innych budynkach. Odnosząc się jednocześnie do międzynarodowej roli Norwegii wskazano, że powinna ona wносить swój wkład w operacje międzynarodowe, pomoc rozwojową, działania na rzecz ochrony środowiska i zmniejszenia zmian klimatu, a rola sektora energetycznego w polityce zagranicznej powinna ulec wzmocnieniu. W programie partii wyraźnie jest jednak mowa o tym, że koszty, w tym środowiskowe, należy pozostawić siłom wolnego rynku, czyli że cena produktu lub usługi powinna zawierać już te koszty i być odzwierciedleniem wartości rynkowej²⁸.

²⁸ Høyre's Parliamentary Election Manifesto for 2017–2021..., s. 146.

Kluczową rolę konserwatyści przypisali również Dalekiej Północy, która została uznana za region strategiczny zarówno ze względów bezpieczeństwa, jak i ekonomicznych, jak również z powodu zagrożenia zmianami klimatycznymi. Partia postulowała przyjęcie długookresowej, holistycznej strategii względem regionu, szczególnie w kwestii zrównoważonego wykorzystania jego zasobów. Celem miało być zaznaczenie norweskiej suwerenności nad Svalbardem, przy wyraźnym wskazaniu konieczności utrzymania konstruktywnych relacji z Rosją i innymi państwami arktycznymi oraz kontynuacji współpracy pomiędzy norweskimi i rosyjskimi organizacjami, instytucjami oraz społeczeństwem. Proponowano zachowanie norweskiej obecności na Svalbardzie, włączając wydobycie węgla, do czasu kiedy nie powstaną nowe obszary działalności oraz wzmocnienie badań naukowych w obszarze zmian klimatu²⁹.

Już u steru władzy rząd rozpoczął nowe inicjatywy tj. wsparcie dla samochodów zero- bądź niskoemisyjnych, zwiększanie grantów przyznawanych Funduszowi Przyjaznych Środowisku Technologii, zwiększenie systemu zachęt dla inwestowania w transport publiczny, zmiany w systemie podatków i opłat środowiskowych. Nowa rola przypadła również Funduszowi Emerytalnemu, gdyż kilkuprocentowy jego dochód, który może corocznie zasilać budżet państwa, został w większym stopniu przeznaczony na „zielony wzrost”, przy czym ostatecznie zrezygnowano z zakupu akcji bądź obligacji związanych z projektami wysokoemisyjnymi³⁰.

Ponadto rząd konserwatywny w dużo większym stopniu akcentował konieczność synchronizacji stanowiska Norwegii z polityką klimatyczną UE. Państwo od 2008 r. podlegało, w ramach Europejskiego Obszaru Gospodarczego, Europejskiemu Systemowi Handlu Uprawnieniami do Emisji i przyjmowało wiele unijnych dyrektyw dotyczących efektywności energetycznej, transportu czy norm emisji. Zgodnie z białą księgą z 2015 r. rząd przyjął cel redukcji emisji o 40% względem 1990 r. do 2030 r., co, jak podkreślano, pokrywało się z postanowieniami UE³¹. Biorąc pod uwagę zbieżność celów za nieodzowne uznano przyjęcie porozumienia o wspólnej realizacji pakietu klimatycznego UE. Miało to służyć z jednej strony osiągnięciu największej efektywności, lecz jednocześnie tworzyć przewidywalne warunki dla rozwoju gospodarczego

²⁹ *Ibidem*, s. 39.

³⁰ *New Climate Criterion for The Exclusion of Companies from the Government Pension Fund Global (GPF)*, Government of Norway Press Release 10.04.2015, <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/nytt-klimakriterium-for-utelukkelse-av-selskaper/id2405205/> [dostęp: 20.05.2018].

³¹ *A New and More Ambitious Climate Policy for Norway*, The Government of Norway Press Release 4.02.2015, No: 28/2015, <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/ny-og-mer-ambisios-klimapolitikk/id2393609/> [dostęp: 20.05.2018].

kraju. W konsekwencji podczas Konferencji Stron, która miała miejsce w Paryżu w grudniu 2015 r., decydującej o przyszłości reżimu zmian klimatu po 2020 r., konserwatywny rząd również zaprezentował stanowisko w założeniach zgodne z postulatami UE. Dodatkowo zaproponował kontynuację i rozszerzenie Norweskiej Międzynarodowej Inicjatywy Klimatyczno-Leśnej i nakłonić państw nordyckich do większego w niej udziału³².

4.3. Partia Postępu

Partię Postępu można zaliczyć do prawicowych partii konserwatywno-liberalnych, opartych na indywidualnych prawach i rozwoju wolnego rynku, jednocześnie o silnym rysie populistycznym przejawiającym się żądaniaми zaostrzenia polityki migracyjnej oraz wykorzystania na bieżące potrzeby w większym stopniu rezerw zgromadzonych w Funduszu Emerytalnym. Swój potencjał partia zbudowała na bazie krytyki socjaldemokratycznych rządów m.in. w kwestii wysokiego poziomu opodatkowania społeczeństwa, tolerowania otwartych form manifestowania tożsamości przez imigrantów, nadawania specjalnych praw Samom z północy kraju czy pomocy państwa dla nierentownych podmiotów gospodarczych³³.

W chwili swojego powstania w 1973 r. miała być ruchem przeciwko nadmiernym podatkom, jednak dzięki charyzmie swojego lidera – Andersa Lange – oraz nastrojom po referendum w sprawie członkostwa we Wspólnocie Europejskiej w 1972 r. i oddziaływaniu duńskiej Partii Postępu stała się ugrupowaniem, które na trwałe wpisało się w norweską scenę polityczną. W latach 80. XX w. program partii uległ ugruntowaniu. Skoncentrowała się ona na kwestiach imigracji, przestępczości, pomocy zagranicznej i bezpieczeństwie socjalnym, szczególnie osób starszych. W kwestiach ekonomicznych partia stawiała na silny indywidualizm, ograniczenie sektora publicznego i roli państwa. Przy zmniejszeniu podatków chciała zwiększenia inwestycji w infrastrukturę oraz państwo opiekuńcze³⁴. Partia ewoluowała od ruchu antyestablishmentowego

³² Szerzej: *Energi og miljø*, Høyre, <https://hoyre.no/politikk/temaer/energi-og-miljo/> [dostęp: 20.02.2018].

³³ E. Allern, *The Contemporary Relationship of 'New Left' and 'New Right' Parties with Interest Groups: Exceptional or Mainstream? The Case of Norway's Socialist Left and Progress Party*, „Scandinavian Political Studies” 2013, Vol. 36, No. 1, s. 74–75, DOI: 10.1111/j.1467-9477.2012.00297.x.

³⁴ Carl Hagen, szef partii w latach 1978–2006, przedstawił podczas kampanii do wyborów lokalnych w 1987 r. „List Mustafy”, mający dowodzić chęci ekspansji kulturowej muzułmańskiej części społeczeństwa norweskiego. Mimo że list okazał się falsyfikatem, partii udało się uzyskać w gminach 12,3%. T. Bjørklund, *The Norwegian Progress Party*:

w latach 70. XX w., poprzez libertarianizm lat 80., aż do otwartego populizmu w latach 90. – stąd porównania do ugrupowań, takich jak holenderska Lista Pima Fortuyna, francuski Front Narodowy czy austriacka Partia Wolności lub swoich nordyckich odpowiedników – Szwedzkich Demokratów oraz Duńskiej Partii Ludowej³⁵.

Od początku XXI w. widoczny jest jednak pragmatyczny zwrot ku konserwatyzmowi, w wydaniu thatcherowskim, oraz otwartość na współpracę z siostrzanymi (oficjalnie partia nie wchodzi w skład szerszej rodziny partyjnej) partiami europejskimi – z brytyjską Partią Konserwatywną, włoską Forza Italia czy francuską Unią na rzecz Ruchu Ludowego.

Ugrupowanie stało się rodzajem pomostu pomiędzy starymi podziałami kulturowo-religijnymi, typowymi dla społeczeństwa przedindustrialnego, i nowymi – klasowymi, występującymi w społeczeństwie industrialnym. Wprowadziło też nowy temat – imigrację, zyskując poparcie głównie w większych miastach i bogatych gminach. Teza jakoby partia była atrakcyjna dla grup dotkniętych procesami modernizacyjnymi – np. bezrobotnych, nie znajduje swojego poparcia. Chociaż radykalizm partii staje się dyskusyjny wciąż zachowała ona – poza problemem imigracji – populistyczne elementy, takie jak krytyka elit rządzących (do 2013 r.) i postulat zwiększenia wykorzystania referendum³⁶.

Poparcie dla partii wciąż rośnie. W wyborach w 1973 r. zdobyła 5% głosów, w wyborach 1989 r. stała się trzecią partią w parlamencie, uzyskując 13%, a w 1997 r. wynik wzrósł do 15,3%, co dało jej na wyborczym „podium” drugie miejsce. W wyborach 2005 i 2009 r. przekroczyła 20% głosów. W wyborach 2013 i 2017 r. jej rezultat uległ pogorszeniu i wyniósł odpowiednio 16,3% oraz 15,2%, co wynikało z przejścia przez inne partie niektórych postulatów w kwestii imigracji³⁷.

Pomimo bardzo dobrych wyników wyborczych Partia Postępu przez ponad 30 lat swojego funkcjonowania nie weszła nigdy w skład rządzącej koalicji. Partie odmawiały jej zdolności koalicyjnych z powodu stosunku wobec imigrantów, nieprzewidywalności politycznej i populizmu. Znaczny potencjał partii nie mógł być jednak ignorowany i Partia Konserwatywna określiła, że chciałaby odgrywać rolę pomostu pomiędzy Partią Postępu a Partią Centrum. Stwierdziła

Building Bridges across Old Cleavages, „Institute of Social Research Paper” 2004, No. 4, s. 12.

³⁵ A. Hagelund, *The Progress Party and the Problem of Culture: Immigration Politics and Right Wing Populism in the Western World*, [w:] *Movements of Exclusion: Radical Right-Wing Populism in the Western World*, red. J. Rydgren, New York, Nova Science Publishers 2005, s. 147.

³⁶ E. Allern, *The Contemporary Relationship of 'New Left'...*, s. 69–72.

³⁷ Dane za: *Storting Elections*, Statistics Norway, <https://www.ssb.no> [dostęp: 20.05.2018].

również, że nie można formować rządu centrolewicowego bez udziału tej partii. W 2013 r. Partia Postępu, pomimo gorszego niż w 2009 r. wyniku wyborczego, po raz pierwszy w swojej historii weszła w skład mniejszościowego prawicowego rządu. Dwie inne centroprawicowe partie – Partia Liberalna i Chrześcijańska Partia Ludowa, wykluczyły możliwość tworzenia z nią rządu. Na szczeblu lokalnym kooperacja przebiega jednak bez zasadniczych zakłóceń i obejmowała wszystkie partie, w tym socjaldemokratyczną Partię Pracy, z którą już w 2003 r. zawarto nieformalne porozumienie o współpracy na szczeblu gmin.

W obszarze ochrony środowiska i klimatu Partia Postępu wyróżniała się najmniejszym zaangażowaniem wśród wszystkich ugrupowań politycznych i wykazywała krytyczny stosunek do wszelkich regulacji³⁸. Jeszcze na przełomie XX i XXI w. podważała antropogeniczny charakter zmian klimatu i nie chciała uznać CO₂ za zanieczyszczenie, które podlegałoby ustawie o zanieczyszczeniach, a w związku z tym określonej kontroli. Będąc w opozycji krytykowała rządy zarówno prawicowe, jak i lewicowe, za działania w obszarze polityki klimatycznej, określając je jako mało realistyczne i zbyt ambitne. Dlatego też – jako jedyna – nie poparła ponadpartyjnych porozumień odnośnie celów polityki klimatycznej zawartych w 2008 i 2012 r. Negowała również konieczność podjęcia wysiłku na rzecz zmniejszania emisji krajowych, szczególnie, jeśli miałyby to ograniczyć działania sektora energetycznego. Powodem takiego stanowiska miała być obawa o zmniejszenie konkurencyjności norweskich firm i przeniesienie inwestycji do innych regionów. Opowiadała się w związku z tym za rozpoczęciem odwiertów w nowych lokacjach, w tym w regionie Lofotów, czy za zaangażowaniem państwowej firmy Statoil w szkodliwą dla środowiska eksploatację piasków bitumicznych³⁹.

Ugrupowanie podważało również skuteczność międzynarodowych negocjacji klimatycznych, motywując to faktem, że Protokół z Kioto obejmuje niewielką część światowych emisji, przy jednoczesnym wyłączeniu głównych emitentów, takich jak USA, Chiny czy Indie. Jednocześnie było przeciwne Kioto II, czyli nowemu porozumieniu klimatycznemu, które miało obowiązywać po 2020 r., bez objęcia nim również ww. państw. Warto dodać, że partia przyciągnęła wyborców sceptycznych wobec antropogenicznych przyczyn zmian klimatu, co potwierdzają systematyczne badania agencji Gallupa⁴⁰. Göran

³⁸ T. Bjørklund, J. Andersen, *Anti-Immigration Parties in Denmark and Norway: The Progress Parties and the Danish People's Party*, Aalborg Universitet, Aalborg 1999, s. 16.

³⁹ Ketil Solvik-Olsen, jeden z czołowych polityków partii zajmujących się zmianami klimatu, wystąpił z Kościoła Norweskiego po tym, gdy ten wypowiedział się przeciwko eksploatacji w regionie Lofotów.

⁴⁰ Zob. *TNS Gallups Klimabarometer 2016*, TNS Gallup 2016, http://www.tns-gallup.no/contentassets/70cebbf9270741bbb0adfd1ec82e95a3/tns-gallups-klimabarometer-2016_presentasjon_for-publisering.pdf [dostęp: 22.05.2018].

Persson, wieloletni premier Szwecji, uważa, że właśnie to ugrupowanie i jego działania medialne doprowadziły do spadku zainteresowania problemami klimatu w Norwegii⁴¹.

Niewątpliwie stworzenie w 2013 r. koalicji rządowej składającej się z dwóch Partii – Konserwatywnej i Postępu – o tak skrajnie odmiennym podejściu do kwestii zmian klimatu, stanowiło znaczne wyzwanie polityczne. Polityka klimatyczna nie została ujęta w umowie koalicyjnej jako priorytet rządu, co stanowiło zasadniczy zwrot w porównaniu do wcześniejszej praktyki politycznej. Partia Postępu jako koalicjant musiała jednak zrezygnować z radykalizmu swoich wcześniejszych wypowiedzi i poparła w tej kwestii wolnorynkowe podejście konserwatystów. Nie bez znaczenia pozostawał również fakt, że na agendę rządu mniejszościowego Solberg wpływały dwie partie: Chrześcijańska Partia Ludowa i Liberałowie, które nie zdecydowały się na wejście do rządu, przede wszystkim ze względu na populizm Partii Postępu, lecz udzieliły mu parlamentarnego poparcia⁴².

4.4. Chrześcijańska Partia Ludowa

Kolejną partią bloku konserwatywnego jest Chrześcijańska Partia Ludowa, założona w 1933 r. jako odpowiedź na rosnącą sekularyzację społeczeństwa norweskiego, materializm oraz brak wartości duchowych w programach innych partii. Ugrupowanie opowiadało się za społecznym konserwatyzmem (wyrażającym się w sprzeciwie wobec aborcji, eutanazji czy małżeństw jedнопłciowym) w duchu protestanckim, czyniąc jej program podobnym do programów europejskich partii chadeckich. Do 2013 r. partia wymagała od swoich przedstawicieli we władzach centralnych i lokalnych jasnej deklaracji wiary chrześcijańskiej. Z powodu poparcia, jakie partia uzyskała od wyznawców innych religii, w tym islamu, zrezygnowano z tej zasady i uznano jedynie, że przedstawiciele muszą działać zgodnie z chrześcijańskimi wartościami. Jednocześnie ugrupowanie krytykowało mechanizmy rządzące gospodarką wolnorynkową oraz konsumeryzm, a także procesy integracji europejskiej. Zakładano, że państwo powinno troszczyć się o obywateli, lecz nie wykazywać przy tym ekonomicznego zaangażowania. Partia weszła po raz pierwszy do rządu w 1963 r., a następnie kilkakrotnie współrządziła (w tym w latach 1997–2000 i 2001–2005). Liderem

⁴¹ M. Sandelson, *Persson Blames Progress Party for Climate Change Delusions*, The Foreigner. Norwegian News in English 7.10.2009, <http://theforeigner.no/pages/news/persson-blames-progress-party-for-climate-change-delusions/> [dostęp: 20.05.2018].

⁴² E. Allern, R. Karlsen, *A Turn to the Right: The Norwegian Parliamentary Election of September 2013*, „West European Politics” 2014, Vol. 37, No. 3, s. 653–663.

partii w latach 1983–1995 i premierem w latach 1997–2000 i 2001–2005 był Kjell Magne Bondevik, najdłużej rządzący premier niepochozący z Partii Pracy. Pod jego przywództwem partia zbliżyła się do lewej strony sceny politycznej. Powstały jednak dwa walczące skrzydła – liberalne i konserwatywne, które w wyniku słabych rezultatów wyborczych weszły w konflikt. Z czasem elementy sztandarowe programu partii oparte zarówno o skandynawski protestantyzm, jak i zachowawczość obyczajową, oraz ograniczona recepcja obcych wzorów kulturowych, nie znalazły szerokiego poparcia w coraz bardziej zurbanizowanym, wykształconym i mobilnym społeczeństwie norweskim. Zwolennicy partii, wyborcy o konserwatywnych poglądach należący do Kościoła państwowego, zamieszkujący głównie południowe wybrzeże kraju, przenieśli swoje poparcie na rzecz Partii Postępu i w wyborach 2017 r. partia osiągnęła 4,2% poparcia⁴³.

Chadecy widzieli problem zmian klimatu w szerszym, aksjologicznym wymiarze. Polityka ochrony środowiska, według tej partii, opierała się na koncepcji natury jako daru od Boga, o który należy dbać z myślą o kolejnych pokoleniach w duchu konserwacjonizmu. Partia ta w największym stopniu nawoływała do konieczności poniesienia wysokich kosztów redukcji emisji w kraju i zagranicą, uzasadniając to moralnym obowiązkiem państwa bogatego, które jednocześnie jest eksporterem węglowodorów. W kontekście porozumienia międzynarodowego podkreślała, że nie jest możliwy konsensus z udziałem wszystkich państw, gdyż w obecnej fazie rozwoju państwa rozwijające będą potrzebowały zwiększenia emisji dla zachowania ścieżki rozwoju, a państwa rozwinięte powinny im pomóc przez przekazanie technologii, wiedzy i umiejętności⁴⁴.

Podkreślano, że potrzebna jest „zielona” rewolucja, której koszty zapłacą państwa bogate, w tym również Norwegia jako jedno z najbogatszych państw na świecie. Partia była zarazem przeciwna międzynarodowemu systemowi handlu emisjami jako podstawowemu narzędziu walki ze zmianami klimatu. System ten dawał bowiem możliwość wykupienia własnych emisji w innych, biednych regionach świata. Partia poparła porozumienie klimatyczne zawarte przez partię, zakładające redukcję o 30% do 2020 r. oraz założenie, że 2/3 redukcji powinno mieć miejsce w kraju. Proponowała jednak przełożenie porozumienia na konkretne działania, czyli redukcje emisji w głównych sektorach, takich jak wydobywanie ropy i gazu, transport czy produkcja przemysłowa. Opowiadała się za promocją ekologicznego, „zielonego” i zorientowanego na przyszłość przemysłu,

⁴³ Dane za: *Storting Elections*, Statistics Norway, <https://www.ssb.no> [dostęp: 20.05.2018].

⁴⁴ The Christian Democratic Party of Norway (KrF) Political Program. 2013–2017, <https://www.krfs.no/globalassets/vedlegg/politiske-dokumenter/krfs-political-program-2013-2017-english.pdf>, s. 122 [dostęp: 20.05.2018].

zastąpieniem kopalin energią odnawialną, wprowadzeniem „zielonych” podatków czy promocją proekologicznych zachowań konsumerskich⁴⁵.

Chadecy w odmiennym świetle niż pozostałe partie parlamentarne widzieli również rolę sektora wydobywczego. Podkreślając jego historyczne znaczenie dla tworzenia dobrobytu i miejsc pracy proponowano zmniejszenie wydobycia i zużycia ropy i gazu oraz budowę społeczeństwa, które nie jest uzależnione od węglowodorów. Główny nacisk położono na lepszą eksploatację starych pól, ewentualnie nowych – na północy, ale pod warunkiem zachowania standardów ekologicznych, oraz utworzenie stref wolnych od wydobycia w rejonie Lofotów, Vesterålen, Senja, Jan Mayen, Mørebankene, cieśninie Skagerrak (przebiegającej pomiędzy Norwegią, Szwecją i Danią)⁴⁶. Partia proponowała szereg restrykcyjnych działań, m.in. nieprzyznawanie nowych licencji bądź nieprzedłużanie starych dla instalacji gazowych w przypadku braku odpowiednich regulacji w obszarze emisji CO₂ czy wprowadzenie wskaźnika emisji CO₂ dla produkcji, przetwarzania, transportu i dóbr konsumpcyjnych. Tak zdecydowana normatywnie postawa partii jest z pewnością konsekwencją jej ograniczonego powiązania z przemysłowymi strukturami lobbystycznymi⁴⁷.

Zakładano ponadto, że polityka energetyczna państwa również powinna sprostać nowym wymaganiom wynikającym z potrzeby realizacji polityki klimatycznej. Podkreślano, że zapotrzebowanie na energię w skali globu rośnie, natomiast państwa bogate powinny zredukować konsumpcję energii i pokazać, że możliwa jest budowa dobrobytu i dobrze funkcjonującego społeczeństwa przy równoczesnej redukcji emisji. Wzrost zapotrzebowania na energię w tych państwach powinien zostać pokryty z odnawialnych źródeł energii. Wskazano, że na Norwegii leży specjalna odpowiedzialność w obszarze promocji technologii, dlatego też wydobycie ropy powinno przebiegać w sposób ekologicznie zrównoważony, w harmonii ze środowiskiem. Wykluczono możliwość budowy elektrowni jądrowej, a za nieodzwonne uznano budowę wielu małych instalacji generujących energię. Podstawowym środkiem miał być system „zielonych” certyfikatów, tworzony wraz ze Szwecją od 2012 r., który do 2020 r. miał pozwolić na produkcję 26,4 TWh i na sprostanie unijnej dyrektywie o odnawialnych źródłach energii. Proponowano również modernizowanie sieci przesyłowych, zaangażowanie państwowej firmy Enova w projekty technologii odnawialnych oraz lepszą koordynację systemów energetycznych z innymi państwami nordyckimi, a także – w ramach systemu europejskiego – poprzez budowę nowych interlokutorów⁴⁸.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 66.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 69.

⁴⁷ E. Allern, *Political Parties and Interest Groups in Norway...*, s. 191.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 67.

Swoistym testem dla woli wypełniania ambitnej polityki klimatycznej była kwestia budowy elektrowni gazowych, która pojawiła się już w latach 90. XX w. Rząd Kjell Magne Bondevika, składający się z Chrześcijańskiej Partii Ludowej, Partii Centrum i Partii Liberalnej (1997–2000), dla wypełnienia zobowiązań Protokołu z Kioto ogłosił moratorium na budowę elektrowni gazowych ze względu na zagrożenie wzrostem emisji. Opozycja, czyli socjaldemokraci i konserwatyści, podważyła zasadność tej decyzji, twierdząc, że budowa nowych elektrowni przyczyni się do spadku emisji, ponieważ Norwegia nie będzie importowała energii z duńskich elektrowni węglowych. W rzeczywistości zarzut był bezpodstawny, gdyż Norwegia importowała energię głównie ze Szwecji, niekorzystającej z węgla, oraz z Finlandii, gdzie tylko w niewielkim stopniu system energetyczny opierał się na tym surowcu. Rząd musiał podać się do dymisji z powodu wotum nieufności. Upadek rządu Bondevika stanowił pierwszy przykład kryzysu rządowego wywołanego polityką klimatyczną. Bondevik po krótkim epizodzie rządu Jensa Stoltenberga z Partii Pracy wrócił do władzy już 19 października 2001 r., formując koalicję z Partią Konserwatywną oraz Partią Liberalną. Od 2005 r. partia pozostaje w opozycji, krytykując rządy za zbyt mało ambitne cele polityki klimatycznej⁴⁹. Przede wszystkim partia chciałaby, aby kraj, wzorem innych państw nordyckich, jak Dania i Szwecja, przyjął cele redukcji, a nie stabilizacji emisji⁵⁰. To chadecy walczyli o wprowadzenie Norweskiej Międzynarodowej Inicjatywy Klimatyczno-Leśnej i przyznanie na jej rzecz 3 mld NOK rocznie, co zostało z czasem przyjęte jako projekt rządowy. Proponowali ponadto: zbadanie zasadności przyjęcia ustawy klimatycznej na wzór brytyjski; wprowadzenie ulg dla energooszczędnych gospodarstw domowych; podwojenie wpływów do Zielonego Funduszu Klimatycznego; ustanowienie systemu zachęt dla zakupu przyjaznych środowisku pojazdów; zwiększenie środków dla transportu miejskiego i wycofanie nadwyżek pozwoleń na emisję w ramach Europejskiego Systemu Handlu Uprawnieniami do Emisji.

4.5. Partia Liberalna

Partia Liberalna utworzona w 1883 r. była pierwszą partią norweską i walczyła o wprowadzenie parlamentaryzmu, powszechnych praw wyborczych dla mężczyzn, a następnie kobiet i zerwanie unii ze Szwecją. W języku norweskim nazwa partii (Venstre) oznacza Lewicę, co stanowi swojego rodzaju pozostałość historyczną. Pod koniec XIX w. linia podziału nie kształtowała się na

⁴⁹ *Ibidem*, s. 68.

⁵⁰ W Danii i Szwecji udało się obniżyć emisje w porównaniu do 1990 r. odpowiednio o 20% i 16%.

podstawie stosunku do wartości socjalistycznych czy socjaldemokratycznych, lecz konserwatywnych (reprezentowanych w Norwegii przez Høyre) oraz liberalnych czy radykalnych w postaci Venstre⁵¹. Partia Liberalna programowo sytuuje się w centrum sceny politycznej, należąc zarazem do bloku partii „antysocjalistycznych”, występujących jako opozycja względem dominującej Partii Pracy. Program partii wpisuje się do nurtu socjalliberalnego i promuje wolność światopoglądowo-obyczajową przy jednoczesnym zachowaniu pewnego stopnia interwencjonizmu państwowego w mechanizmy wolnego rynku. Główne postulaty partii dotyczą promocji wielokulturowości, zwiększenia imigracji zarobkowej, poprawy stanu edukacji, wprowadzenia gwarantowanej płacy minimalnej i pozbawienia norweskiego Kościoła statusu Kościoła państwowego⁵² (do 2012 r.). Program partii liberalnej – oparty na postulatach sekularyzacji i swobody obyczajowej – nie cieszy się zdecydowanym poparciem wyborców. Formacja w okresie powojennym uzyskiwała poniżej 10% głosów i dwukrotnie w 1985 i 1989 r. nie udało się jej przekroczyć 4% progu wyborczego. Na początku XXI w. partia odbudowała nieco swoją pozycję z wynikiem 5,2% w 2013 r. i 4,4% w 2017 r.⁵³ Tak radykalny spadek popularności wynikał z podziałów wewnętrznych i rozłamów np. w kwestii członkostwa we Wspólnocie Europejskiej oraz z odejścia wyborców do innych partii⁵⁴. W 2018 r. partii udało się jednak wejść do koalicji rządowej tworzonej wraz z Partią Konserwatywną oraz Partią Postępu i uzyskać teki trzech ministrów: kultury, klimatu i środowiska oraz badań i szkolnictwa wyższego⁵⁵.

Kwestie ochrony środowiska należą do katalogu priorytetów partii już od lat 70. XX w. Poglądy partii w kwestii polityki klimatycznej wykazują wiele zbieżności z opisaną wyżej Chrześcijańską Partią Ludową, natomiast pozbawione są jej chrześcijańskiego zakorzenienia. Liberałowie również uważają, że Norwegia ma szczególny obowiązek ograniczenia emisji w kraju oraz promowania rozwoju nowych, przyjaznych środowisku rozwiązań energetycznych. Partia chciałaby, aby kraj z eksportera paliw kopalnych stał się promotorem energii odnawialnej i zrezygnował w dalszej perspektywie czasowej ze zwiększania produkcji ropy i gazu, wyhamowując wydobywanie w pierwszym okresie, aby docelowo je wyeliminować. Podkreśla się również, że każda decyzja w ramach

⁵¹ Więcej zob. M. Grzybowski, *Norwegia. Zarys ustroju politycznego...*, s. 67–68.

⁵² W 2012 r. zniesiono zapis konstytucji mówiący o tym, że w państwie obowiązuje religia państwowa.

⁵³ Dane za: *Storting Elections*, Statistics Norway, <https://www.ssb.no> [dostęp: 20.05.2018].

⁵⁴ K. Heidar, *Norwegian Parties and the Party System: Steadfast and Changing*, „Western European Politics” 2005, Vol. 28, No. 4, s. 818, DOI: 10.1080/01402380500216757.

⁵⁵ *Here is Norway's New Coalition Government*, The Local 18.01.2018, <https://www.thelocal.no/20180118/here-is-norways-new-coalition-government> [dostęp: 20.05.2018].

nowych projektów energetycznych powinna uwzględniać czynnik klimatyczny, a w obszarach szczególnie wrażliwych (jak np. w regionie Svalbard, Jan Mayen, Lofoty, Vesterålen i Senja, Skagerrak, Møre i wybrzeża w regionie Finnmark) należy zabronić wszelkich odwiertów. Jej szczegółowe propozycje dotyczyły m.in. inwestycji na dużą skalę w dziedzinie energii odnawialnej, rozwoju „zielonych” certyfikatów, budowy szybkiej kolei na południu kraju i modernizacji istniejących linii kolejowych między dużymi miastami⁵⁶.

W negocjacjach klimatycznych ugrupowanie promowało nałożenie niższych limitów emisji na państwa rozwinięte, ale objęcie nimi również państw rozwijających się oraz zorganizowanie światowego rynku uprawnieniami i wprowadzenie globalnej ceny emisji CO₂⁵⁷. Inne projekty mówiły o zmniejszeniu liczby nadwyżkowych pozwoleń na emisję, zwiększeniu zakresu „zielonych” podatków, ułatwieniach dla małych instalacji prądotwórczych, budowie dwóch instalacji z systemem CCS (jednej w przemyśle, drugiej w elektrowni), ustanowieniu wymogu stosowania technologii CCS dla wszystkich nowych licencji dla elektrowni, zwiększeniu wsparcia dla CCS poprzez program badawczy CLIMIT. Jako koalicjant w latach 1997–2000 i 2001–2005 partia promowała powołanie rządowego przedsiębiorstwa „Klimattek”, które inwestowało w technologie klimatyczne oraz zagwarantowanie większych wydatków na projekty przyjazne dla klimatu w ramach Funduszu Emerytalnego⁵⁸.

4.6. Partia Centrum

Typowy dla systemów nordyckich „biegun peryferii” w Norwegii reprezentowany jest przez Partię Centrum powstałą w 1920 r. jako polityczne skrzydło organizacji rolniczej. Jej program zakłada przede wszystkim zdecentralizowany rozwój państwa i poparcie dla skutecznych rządów politycznych. Partia kładzie nacisk na rozwój małych wspólnot i skutecznie rozwija swoje struktury na poziomie władz gminnych. Jej program w związku z tym koncentruje się na problemach szkolnictwa, opieki zdrowotnej, usprawnienia administracji, zrównoważonej dystrybucji kapitału, produkcji, usług i ludności w skali całego kraju. W ramach polityki międzynarodowej Partia Centrum podkreśla potrzebę

⁵⁶ Szerzej strona partii: Venstre, <https://www.venstre.no/tema/miljo/> [dostęp: 20.05.2018].

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ Program partii na lata 2013–2017 w języku norweskim: Frihet. Fremtid. Fellesskap. Venstres stortingsvalgprogram 2013–2017, Venstre, https://www.venstre.no/assets/stortingsvalgprogram_2013_web.pdf, s. 22 [dostęp: 20.05.2018].

współpracy pomiędzy suwerennymi państwami narodowymi, wzmocnienie systemu ONZ oraz zdecydowanie sprzeciwia się wstąpieniu Norwegii do UE⁵⁹.

W XX w. trzykrotnie jej politycy piastowali urząd premiera, współtworząc łącznie siedem razy koalicję rządzącą wraz z partiami centro-prawicowymi. W 2005 r. partia weszła w skład rządu z Partią Pracy i Socjalistyczną Partią Lewicy, tworząc „zielony” komponent tzw. czerwono-zielonej koalicji. Partia – w przeciwieństwie do swoich nordyckich odpowiedników – nie przyciągnęła szerokiego elektoratu. Jak zauważa M. Grzybowski partia „nie zdołała skutecznie przebudować swojego środowiskowego wizerunku: partii-eksponenta aspiracji środowiska rolniczego (kurczącego się liczebnie wskutek «farmeryzacji» rolnictwa norweskiego) i marginalizacji jego udziału w tworzeniu dochodu narodowego”⁶⁰. Od roku 1945 poparcie dla niej wynosiło około 10% (2009 – 6,2%, 2013 – 5,5%, 2017 – 10,3%) i jedynie w roku 1993, na fali eurosceptycyzmu, partii udało się zdobyć 16,7%⁶¹. Warto natomiast zwrócić uwagę na fakt, że wyniki wyborcze Partii Centrum przedstawiają się znacznie lepiej na poziomie lokalnym, gdzie poparcie dla niej utrzymuje się na poziomie 10%.

W obszarze ochrony środowiska partia akcentuje przede wszystkim potrzeby jednostki, utrzymanie zasobów naturalnych pod kontrolą narodową, szczególnie reprezentantów lokalnych. W obszarze zmian klimatu potwierdzono, że Norwegia musi być liderem w promocji ambitnego porozumienia klimatycznego przeciwdziałającego wzrostowi globalnej temperatury o 2°C, a największe emisje powinny zostać osiągnięte poprzez działania narodowe we wszystkich sektorach gospodarki⁶². Proponowano również szersze zastosowanie energii odnawialnej np. w transporcie, komunikacji, sektorze energetycznym oraz w gospodarstwach domowych. Partia podkreślała, że przy wyznaczaniu nowych miejsc eksploatacji ropy i gazu należy uwzględnić przede wszystkim czynniki środowiskowe i w związku z tym należy zakazać odwiertów w regionie Lofotów, Vesterålen, Senja czy Møre⁶³. Swoistym *novum* w porównaniu do innych partii politycznych było akcentowanie znaczenia adaptacji do zmian klimatycznych i działań prewencyjnych w przypadku katastrof, erozji i lawin. Postulat ten był z pewnością konsekwencją bliskich powiązań działaczy partyjnych ze strukturami lokalnymi.

⁵⁹ E. Allern, *Political Parties and Interest Groups in Norway...*, s. 177.

⁶⁰ M. Grzybowski, *Norweskie partie polityczne na przełomie XX i XXI w. ...*, s. 429.

⁶¹ Dane za: *Storting Elections*, Statistics Norway, <https://www.ssb.no> [dostęp: 20.05.2018].

⁶² *10 Good Reasons to Vote for the Centre Party*, <https://www.senterpartiet.no/Om%20SP/valg-2017/10-good-reasons-to-vote-for-the-centre-party> [dostęp: 20.05.2018].

⁶³ *Ibidem*.

4.7. Socjalistyczna Partia Lewicy

Do nielicznych nowych, ale znaczących oraz jednoznacznie lewicowych europejskich partii, które powstały w ekonomicznie rozwiniętym, małym państwie dobrobytu (również w Danii), należy zaliczyć Socjalistyczną Partię Lewicy⁶⁴. Została ona założona w 1973 r. na bazie sojuszu członków z ugrupowań lewicowych – w tym Partii Komunistycznej – i Socjalistycznej Partii Ludowej. Katalizatorem jej powstania były procesy zachodzące w otoczeniu zewnętrznym, czyli postępujący proces integracji europejskiej oraz euroatlantyckiej, za którym opowiadała się rządząca Partia Pracy. Socjaliści sprzeciwiali się natomiast wejściu Norwegii do EWG/UE oraz kontynuacji członkostwa w NATO. Brak akceptacji wobec członkostwa Norwegii w strukturach zjednoczonej Europy argumentowano zarówno względami aksjologicznymi – faktem, że głównym celem UE jest zapewnienie stałego wzrostu swoim członkom, wyższej produkcji i dochodu, co jest niezgodne z zasadą zrównoważonego rozwoju i globalnej solidarności – oraz potrzebą zachowania pełnej kontroli nad zasobami naturalnymi i niezależności podczas międzynarodowych negocjacji dotyczących handlu, bezpieczeństwa czy środowiska⁶⁵.

Początkowo partia określana była mianem socjalistycznej, natomiast obecnie łączy ona elementy demokratycznego socjalizmu, feminizmu i environmentalizmu, czasami nazywanego ekosocjalizmem⁶⁶. Opowiada się bowiem za wzmocnieniem roli państwa, silnym sektorem publicznym, rozbudowanym systemem opieki społecznej i państwem dobrobytu opartym na wysokim opodatkowaniu bogatszych. Postuluje również zniesienie monarchii, oddzielenie Kościoła od państwa i anulowanie wymogu przynależności do Kościoła państwowego określonej liczby ministrów.

Główne obszary jej aktywności stanowią: edukacja, ochrona środowiska, równouprawnienie kobiet, imigracja i różnorodność. Sama określała się jako partia „czerwono-zielona”, gdzie czerwony symbolizuje społeczeństwo bez różnic klasowych i społecznej niesprawiedliwości, a zielony pracę na rzecz zrównoważonego ekologicznie społeczeństwa również dla kolejnych pokoleń. Partia, akcentując przede wszystkim kwestie społeczne, opowiadała się za bardzo liberalną polityką imigracyjną i sprzeciwiała się wszelkim próbom jej zaostrażania, m.in. postulowała zniesienie zakazu noszenia nakryć głowy jak turban czy *hijab* przez funkcjonariuszy policji⁶⁷.

⁶⁴ E. Allern, *The Contemporary Relationship of 'New Left'...*, s. 73.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ E. Allern, *Political Parties and Interest Groups in Norway...*, s. 198.

⁶⁷ Program partii na lata 2013–2017 w języku norweskim zob. Arbeidsprogram for Sosialistisk Venstreparti 2013–2017, <https://www.sv.no/wp-content/uploads/2013/12/130317-vedtatt-arbeidsprogram-2013-til-2017-med-vannmerke-1.pdf> [dostęp: 20.05.2018].

Pomimo znacznego zainteresowania obywateli kwestiami społecznymi i ochrony środowiska, partia straciła wiele głosów na rzecz Partii Pracy. Poparcie dla niej w 1977 r. wyniosło 4,2%, w 1989 r. wzrosło do 10,1%, a po spadku w latach 90. XX w., uzyskała w 2001 r. rekordowo wysoki poziom 12,3%. Od tego czasu systematycznie traci ona poparcie, uzyskując w 2017 r. jedynie 6% głosów⁶⁸.

Charakterystyczny układ systemu politycznego z dominującą przez wiele lat Partią Pracy spowodował, iż Socjalistyczna Partia Lewicy po raz pierwszy w koalicji rządzącej znalazła się w latach 2005–2013 i była odpowiedzialna za resort ochrony środowiska⁶⁹. Erik Solheim, lider partii w latach 1987–1997, o umiarkowanych poglądach, popierający m.in. członkostwo w NATO, przesunął partię ku centrum. Polityk ten rozpoczął również karierę międzynarodową jako negocjator pomiędzy rządem Sri Lanki a Tamilskimi Tygrysami, a następnie – od czerwca 2016 r., jako Dyrektor Generalny Programu Środowiskowego ONZ.

Partia określiła się mianem największej i najsilniejszej „zielonej” partii w Norwegii, gdyż jej głównym postulatem jest zmiana schematów konsumpcji i produkcji. Manifest wyborczy na lata 2015–2019 postulował przyjęcie przez Norwęgii roli lidera na arenie międzynarodowej, poprzez uwzględnienie w produkcji dóbr i usług kosztów środowiskowych⁷⁰. W tym celu proponowano stworzenie partnerstw publiczno-prywatnych, wprowadzenie systemu „zielonych” podatków, włączając wyższy podatek od wykorzystania nieodnawialnych źródeł energii. W programie partii podkreślano jednak, że nie można zapominać o redystrybucyjnej roli podatków. Proponowano, aby Norwegia, zgodnie z zaleceniami raportu Sterna, przeznaczyła 1,5–3% PKB na walkę z globalnym ociepleniem i 15% pomocy rozwojowej na wsparcie ochrony środowiska. Partia wnosiła o zmodyfikowanie zasad zarządzania Funduszem Emerytalnym, przede wszystkim o określenie zasad moralnych jego funkcjonowania, w tym uczynienie z niego narzędzia polityki klimatycznej poprzez zakaz inwestycji w państwach nieprzestrzegających zasad ochrony środowiska oraz wykluczenie z jego portfolio akcji kopalni węglowych czy spółek wydobywczych. Jednocześnie proponowano, aby znaczna część inwestycji funduszu trafiała do firm związanych z energią odnawialną i technologiami ekologicznymi.

⁶⁸ Dane za: *Storting Elections*, Statistics Norway, <https://www.ssb.no> [dostęp: 20.05.2018].

⁶⁹ Urząd ministra piastowali: Helena Bjørnøy (2005–2007), Erik Solheim (2007–2012) i Bård Vegar (2012–2013).

⁷⁰ Program partii na lata 2015–2019 w języku norweskim zob. Sosialistisk Venstreparti, *Prinsippprogram 2015–2019*, <https://www.sv.no/wp-content/uploads/2013/12/Prinsippprogram-2015-2019.pdf> [dostęp: 20.02.2018].

W negocjacjach klimatycznych partia nawoływała do większego obciążenia bogatych krajów i przyjęcia przez Norwegię celu redukcji emisji o połowę do 2020 r. Zakładano, że „zielone” podatki powinny być powiązane z wymogami reżimu zmian klimatu, choć partia nie chciała wprowadzenia systemu handlu emisjami, ponieważ umożliwiał on Norwegii kupno pozwoleń do emisji w innych krajach, tym samym zaprzeczając redukcje w kraju. Proponowano również wprowadzenie planów redukcji dla każdego z sektorów i kampanię nt. oszczędzania energii oraz energii odnawialnej. Uwzględniono także możliwość budowy elektrowni gazowej z systemem CCS, jednak wyłącznie jako jednego z elementów szerokich działań. Partia sprzeciwiała się wydobywaniu ropy i gazu w regionie Lofotów, Morza Barentsa i w cieśninie Skagerrak⁷¹ i podczas swoich rządów doprowadziła do wstrzymania odwiertów pilotażowych w regionie Lofotów, mimo że część partii (reprezentująca region Nordland, gdzie miały mieć miejsce próby) wyraziła sprzeciw wobec stanowiska liderów partyjnych.

4.8. Norweska Partia Zielonych

Swoistym *novum* norweskiej sceny politycznej była Norweska Partia Zielonych, która powstała pod koniec lat 80. XX w. na bazie lokalnych list wyborczych o postulatach ekologicznych. Ugrupowanie to, podobnie jak większość zachodnioeuropejskich odpowiedników, głosiło hasła sprawiedliwości społecznej, zrównoważonego rozwoju, oddolnej demokracji i rezygnacji z przemocy⁷². Postulaty te zyskały uznanie m.in. filozofa i twórcy biocentrycznej koncepcji „głębokiej ekologii” Arne Næssa oraz badacza pokoju Johana Galtunga⁷³.

Wyniki wyborcze wskazują jednak, że norweski elektorat nie dąży do radykalnej przebudowy społecznej. Dopiero w 2011 r. partia uzyskała 17 miejsc w radach miejskich oraz w radzie Hordaland (jej przedstawiciele znaleźli się we władzach największych miast Oslo, Bergen, Trondheim, Stavanger, a także w Kristiansand i Tromsø). Przed wyborami 2013 r. Zieloni zaproponowali zawiązanie koalicji klimatycznej wśród małych partii, jednak nie uzyskali wystarczającego wsparcia. Natomiast po raz pierwszy w historii ugrupowanie zdobyło mandat poselski, który utrzymało w kolejnych wyborach⁷⁴.

⁷¹ Arbeidsprogram for Sosialistisk Venstreparti 2013–2017..., s. 24.

⁷² Partia należy do federacji Europejskich i Globalnych Partii Zielonych.

⁷³ A. Naess, *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*, Cambridge University Press, Cambridge 1993; A. Naess, B. Jickling, *Deep Ecology and Education: A Conversation with Arne Naess*, „Canadian Journal of Environmental Education” 2000, Vol. 5, s. 48–62.

⁷⁴ Dane za: *Storting elections*, Statistics Norway, <https://www.ssb.no> [dostęp: 18.05.2018].

Partia Zielonych jako jedyna w tak znacznym stopniu podkreślała konieczność budowania solidarności i odpowiedzialności międzypokoleniowej, która przekraczałaby zarówno granice między państwami, jak i między pokoleniami. W programie wyborczym 2013 r. przedstawiła wizję nowej Norwegii, która kończy okres gospodarki opartej na ropie i zmierza ku „zrównoważonemu społeczeństwu” gospodarczo bazującemu na energii odnawialnej, przemyśle nieprzyczyniającym się do zmiany klimatu, badaniach, rybołówstwie i małych przedsiębiorstwach⁷⁵. Dla osiągnięcia tego celu proponowała zaprzestania wydawania nowych koncesji oraz zamknięcie starych instalacji działających na szelfie kontynentalnym, co w efekcie końcowym oznaczałoby zaprzestanie wydobycia ropy w przeciągu dwóch kolejnych dekad.

Partia promowała w swoim programie m.in.: wprowadzenie ustawy klimatycznej, która określiłaby stopniową redukcję emisji gazów cieplarnianych poprzez budżet węglowy; zmianę nazwy Ministerstwa Ropy Naftowej i Energii na Ministerstwo Klimatu i Energii z uwzględnieniem odnawialnych źródeł energii i efektywności energetycznej; zmianę schematów konsumpcji poprzez większe opłaty transportowe; powołanie rzecznika praw obywatelskich przyszłych pokoleń, który zapewni przy podejmowaniu współcześnie decyzji interes kolejnych generacji czy przyznanie uchodźcom klimatycznym statusu zgodnie z konwencją ONZ ds. uchodźców⁷⁶.

Partia wyraźnie odcinała się więc od dwóch głównych bloków partyjnych, krytycznie odnosząc się do ich przywiązania do sektora energetycznego, które dla lewicy oznaczało promocję nowych miejsc pracy, a dla prawicy rozwój biznesu. Jej biocentryczne postulaty w znacznej mierze były niepopularne i trudne do spełnienia, jednak z pewnością wniosły nową dynamikę do norweskiego dyskursu politycznego.

4.9. Porozumienie partii politycznych w kwestii polityki klimatycznej z 2008 i 2012 r.

Analiza stanowiska norweskich partii politycznych jasno dowodzi zbieżności zasadniczych celów stawianych przed polityką klimatyczną państwa. Uodawdza to porozumienie o norweskiej polityce klimatycznej (nor. Klimaforliket) zawarte 17 stycznia 2008 r. przez sześć partii parlamentarnych (Partię Pracy, Socjalistyczną Partię Lewicy, Partię Centrum, Partię Konserwatywną,

⁷⁵ *Klima og Miljø*, De Grønne, <https://www.mdg.no/politikk/politikk-fra-a-a/klima-og-miljo/> [dostęp: 18.05.2018].

⁷⁶ *De Grønnes klimapolitikk*, <https://mdg.no/nyheter/de-grønnes-klimapolitikk/> [dostęp: 20.05.2018].

Chrześcijańską Partię Ludową i Partię Liberalną)⁷⁷. Główni aktorzy sceny politycznej, poza Partią Postępu, zgodzili się co do zasad, celów oraz instrumentów, jakimi będzie operować państwo norweskie w walce ze zmianami klimatu.

W kwestii zasad ugrupowania przyjęły, iż niezmiennie główną zasadą norweskiej polityki pozostała zasada „truciciel płaci”. Stwierdzono, że polityka klimatyczna Norwegii musi być tak skonstruowana, aby prowadzić do możliwie największej redukcji emisji, przy zastosowanych środkach, i powinna prowadzić do ograniczenia emisji w samej Norwegii, ale również za granicą. Najlepszym sposobem realizacji zasady miało być wprowadzenie przekrojowych instrumentów ekonomicznych przyczyniających się do decentralizacji, efektywności i pełnej wiedzy. Wskazano, że pod uwagę będą brane szczególnie efektywne działania, niezależnie od bieżących instrumentów politycznych, oraz promocja nowych nawyków wśród obywateli. W tym celu za niezbędne uznano działania informacyjne. Odniesiono się również do raportu Sterna, zakładając, iż można osiągnąć znaczne redukcje emisji bez zasadniczych konsekwencji dla gospodarki, jednak tylko w przypadku natychmiastowych działań.

Podnosząc kwestie celów polityki klimatycznej, partie wskazały, że Norwegia jest jedynym krajem, który politycznie zadeklarował węglową neutralność do 2050 r. i jest gotowy na uczynienie tego nawet do 2030 r., jeżeli inne kraje rozwinięte również przyjmą na siebie podobne zobowiązania. Podkreślono, iż Norwegia, aby sprostać wymaganiom stawianym przez Protokół z Kioto, będzie finansować redukcję emisji w innych krajach, przede wszystkim rozwijających się. Dobrowolnie zwiększy swoje zobowiązania w ramach postanowień dokumentu o 10%, realizując głównie działania służące redukcji emisji w państwach rozwijających się. Według ówczesnych cen oznaczało to finansowanie w wysokości 5 mld NOK na lata 2008–2012. Dodatkowo kraj miał przeznaczyć 7–8 mld NOK w ramach pomocy rozwojowej na programy związane z klimatem. Partie deklarowały konieczność przyjęcia przez Norwęgę roli lidera w negocjacjach klimatycznych, podkreślając, że to bogate państwa rozwinięte muszą wnieść wyższe finansowanie, gdyż wychodzenie z biedy państw rozwijających się będzie wiązało się z większym zużyciem energii⁷⁸.

W kwestii redukcji emisji w samej Norwegii partie proponowały, aby podwyższyć cel rocznej redukcji z przyjętego w białej księdze z 2007 r. z poziomu 13–16 mln ton do 15–17 mln ton ekwiwalentu CO₂ z tego 2/3 w samej Norwegii. Jako główne obszary priorytetowe, które miały znaleźć się w centrum

⁷⁷ Agreement on Norway's Climate Policy, 17 January 2008, Oslo, http://www.regjeringen.no/upload/MD/Vedlegg/Klima/Agreement_on_Norways_climate_policy_080117.pdf [dostęp: 18.05.2018].

⁷⁸ *Ibidem*, s. 2–3.

zainteresowania, wyznaczono: odnawialne źródła energii, rozwój badań i technologii, ograniczenie emisji w sektorze transportowym. Jednocześnie zdecydowano, że nie nastąpi kwotowe ograniczenie emisji w każdym z sektorów gospodarki, ponieważ nie można przewidzieć wielu zmiennych, jak np. postęp technologiczny. Inne działania obejmowały: organizację wraz z finansowaniem spotkań przed Konferencją Stron w Kopenhadze; budowanie społeczeństwa niskoemisyjnego; finansowanie niezależnych ekspertyz; raportowanie i tworzenie budżetów emisji w kontekście normalnego cyklu budżetowego⁷⁹.

W ramach działań międzynarodowych jako priorytet przyjęto działania na rzecz ochrony lasów tropikalnych w państwach rozwijających się – tzw. Inicjatywę Klimatyczno-Leśną. Norwegia była gotowa na zwiększenie finansowania tego typu projektów do wysokości 3 mld NOK rocznie. Warunkiem pomocy było jednak stworzenie odpowiednich mechanizmów transferu i kontroli funduszy np. w ramach ONZ lub Banku Światowego. Stanowisko partii podkreślało, iż działania na rzecz zatrzymania wylesienia będą niezależne od finansowania pomocy rozwojowej, która w kolejnych latach zostanie utrzymana co najmniej na poziomie z 2008 r., a także nie będą włączane do zobowiązań Norwegii w ramach Protokołu z Kioto. Zakładano, że działania Norwegii pozytywnie wpłyną na stanowisko państw rozwijających się podczas konferencji w Kopenhadze. Jednocześnie podkreślono, że Norwegia oczekuje, że w przyszłym porozumieniu międzynarodowym zostaną uwzględnione działania na rzecz walki z wylesieniem i norweskie wydatki na ten cel będą wliczane jako środek redukcji emisji⁸⁰.

Partie odniosły się też do kluczowych obszarów, takich jak badania, surowce naturalne, transport, przemysł i budownictwo. Najważniejsze deklaracje, które mogły mieć znaczne reperkusje ekonomiczne i polityczne, dotyczyły finansowanego przez państwo programu wychwytywania i składowania CO₂, propozycji rozszerzania Europejskiego Systemu Handlu Uprawnieniami do Emisji o ewentualne, nowe sektory – metalowy, chemiczny i transportowy – oraz zapowiedź wzrostu podatku od aut z silnikiem diesla oraz benzyny od roku 2009⁸¹.

Kolejne porozumienie zostało zawarte w 2012 r. jako odpowiedź partii parlamentarnych na przedstawioną w Stortingu białą księgę, dotyczącą norweskiej polityki klimatycznej⁸². Sześć partii parlamentarnych, ponownie poza Partią Postępu, bazując na poprzednim porozumieniu zdecydowało się na potwierdzenie wcześniej obranych celów oraz wysunięcie nowych, szczegółowych

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ Agreement on Norway's Climate Policy..., s. 4.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² Report No. 21 (2011–2012) to the Storting...

propozycji, wśród których znalazły się powołanie nowego Funduszu Klimatu i Energii Odnawialnej czy zasada wsparcia pojazdów zeroemisyjnych⁸³.

Przedstawione wyżej porozumienia partyjne dowodzą, iż w Norwegii możliwe było zbudowanie szerokiej platformy politycznej zgodnej co do głównych założeń polityki klimatycznej. Potrzeba budowania porozumienia wymuszona została w znacznej mierze przez zbliżający się szczyt klimatyczny w Kopenhadze w 2009 r. oraz przyjęcie stanowiska partii wobec kolejnej tury negocjacji klimatycznych, mających prowadzić do przyjęcia nowego porozumienia (tzw. post-Kioto). Należy mieć jednak świadomość, iż wyżej analizowane dokumenty miały charakter deklaracji woli i nie podnosiły kwestii konkretnych regulacji sektorowych. Norwescy politycy wyrażali bowiem zgodność, co do imponderabiliów, różnili się natomiast w ocenach zasadności podejmowania określonych działań.

Powyższą tezę jednoznacznie potwierdzają badania Annegrete Bruvoll, Hanne Marit Dalen i Bodil M. Larsen przeprowadzone wśród polityków należących do Stałej Komisji Energii i Środowiska norweskiego parlamentu w 2010 r.⁸⁴ Dowodzą one, iż na poziomie reguł, np. konieczności stosowania zasad „truciciel płaci” czy efektywności kosztowej w polityce klimatycznej, członkowie komisji, reprezentujący różne ugrupowania, deklarowali pełną zgodność. Natomiast rozbieżności pojawiły się w momencie, kiedy politycy zostali skonfrontowani z konkretnymi narzędziami, takimi jak np. wprowadzenie płaskiego podatku od CO₂ czy nałożenie na przemysł metalowy większych obciążeń środowiskowych. W tym przypadku politycy wskazywali na konieczność elastycznego stosowania zasad w zależności od zdolności danego sektora do poniesienia wyższych kosztów. Zauważalne więc było wyraźne odniesienie do szerokiej kwestii politycznej osiągalności danego celu i obawy o utratę wyborców. Co ciekawe, badania wykazały, że decyzje polityczne nie są podejmowane przy pełnym rozumieniu i wiedzy polityków na temat mechanizmów i konsekwencji tak kluczowych kwestii, jak „wyciek emisji”, pozwolenia na emisję czy „zielone certyfikaty”⁸⁵.

⁸³ The Agreement on Climate Policy, Ministry of Climate and Environment 2012, <https://www.regjeringen.no/en/topics/climate-and-environment/climate/innsiktsartikler-klima/agreement-on-climate-policy/id2076645/> [dostęp: 30.05.2018].

⁸⁴ A. Bruvoll et al., *Political Motives in Climate and Energy Policy*, „Statistics Norway Research Department Discussion Papers” 2012, No. 721, <https://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/DP/dp721.pdf> [dostęp: 20.05.2018].

⁸⁵ *Ibidem*, s. 10–12.

4.10. Wnioski

Przy analizie miejsca i roli polityki klimatycznej w agendzie norweskich partii politycznych w trakcie ostatnich trzech dekad uwagę zwraca podobieństwo bardzo wielu elementów. Przede wszystkim polityka klimatyczna już od końca lat 80. XX w. zajmuje istotne miejsce w dyskursie politycznym i społecznym, co wynika z jednej strony z wpływu, jaki może ona wywierać na sektor energii, ale również z norweskiego, solidarystycznego podejścia międzynarodowego. Wszystkie partie polityczne (poza Partią Postępu) deklarują, że antropogeniczne zmiany klimatu stanowią jedno z czołowych wyzwań ludzkości, którym należy aktywnie przeciwdziałać, podejmując wszechstronne działania. Warto dodać, że w debacie publicznej widoczna jest wiara w doniesienia naukowe m.in. Międzyrządowego Panelu ds. Klimatu, a głosy podważające wpływ człowieka na klimat pojawiały się tylko na przełomie lat 80. i 90. XX w. głównie ze strony Partii Postępu. Norwescy politycy i opinia publiczna tym samym dawno już przeszli okres wątpliwości co do konieczności podjęcia określonych kroków, co dawało politycznie znacznie mocniejszy mandat do podejmowania wiążących decyzji.

Istotnym wyróżnikiem norweskiej sceny politycznej jest zgoda głównych sił co do kierunków działań w ramach polityki klimatycznej. Pod koniec lat 80. XX w. wszystkie partie parlamentarne, poza Partią Postępu, nawoływały do wprowadzenia działań krajowych tj. ustanowienia narodowego celu stabilizacji emisji. Natomiast od 1995 r. stopniowo zaczął kształtować się ponadpartyjny *consensus* co do konieczności szerokiego wykorzystania elastycznych mechanizmów reżimu zmian klimatu, czyli głównie redukcji międzynarodowych. Jednym z szeroko popieranych projektów była Inicjatywa Klimatyczno-Leśna, która miała służyć walce z wylesieniem w krajach rozwijających się.

Na bazie zgodności wizji polityki klimatycznej w latach 2008 i 2012 zawarto porozumienia czołowych sił politycznych, które deklarowały realizację wizji socjaldemokratycznego rządu Jensa Stoltenberga. Generalnie partie podkreślały, że nie występuje sprzeczność pomiędzy polityką energetyczną i klimatyczną kraju, gdyż Norwegia zapobiega przez eksport ropy i gazu eksploatacji bardziej emisyjnego węgla. Jedynie norweska Partia Zielonych podnosiła postulat stopniowego wygaszania eksploatacji węglowodorów.

Jako kwestię dzielącą partie, również wewnętrznie, w pierwszej dekadzie XXI w. można uznać rozpoczęcie eksploatacji w regionach wrażliwych, czyli np. Lofotach, która z przyczyn środowiskowych była kontrowersyjna. Również w przypadku budowy elektrowni gazowych doszło do widocznego rozdźwięku, gdyż Partia Konserwatywna, Partia Postępu i Partia Pracy popierały początkowo ich budowę, mimo że mogłoby to przyczynić się do wzrostu emisji CO₂.

Stopniowo jednak poparcie partii zyskało rozwiązanie kompromisowe, czyli budowa elektrowni wraz z systemem wychwytywania i składowania CO₂, pomimo braku pewności w kwestii skuteczności i kosztów tego rozwiązania.

Jedyną partią parlamentarną, która nie uczestniczyła w tej szerszej platformie współpracy, była Partia Postępu, która jako opozycja sprzeciwiała się zasadności wysiłków państwa na rzecz klimatu i negowała skuteczność negocjacji klimatycznych w ówczesnym kształcie. Jednak już jako partia współrządzająca (od 2013 r.) podporządkowała się polityce premier Erny Solberg z Partii Konserwatywnej kontynuującej w kluczowych kwestiach wcześniej obrane zasady i promującej korelację polityki norweskiej z polityką UE.

Widać więc jednoznacznie, że polityka klimatyczna nie stała się osią zasadniczego konfliktu międzypartyjnego. Jej cele i zasady w ujęciu poszczególnych partii w dużym stopniu wykazywały cechy zbieżne. Zasadniczym dekladowanym założeniem było przechodzenie do modelu społeczeństwa niskoemisyjnego, co miało nastąpić poprzez szereg działań w obszarze budownictwa, transportu czy produkcji energii zgodnych w dużej mierze z dorobkiem UE i rozwiązaniami międzynarodowymi. Co do konkretnych narzędzi realizacji polityki partie różniły się jednak, co wynikało z ich naturalnych różnic ideologicznych i różnego zaplecza społeczno-gospodarczego.

ROZDZIAŁ 5

REGIONALNY I LOKALNY WYMIAR NORWESKIEJ POLITYKI KLIMATYCZNEJ

Ukazany powyżej proces definiowania oraz ewolucji celów i narzędzi norweskiej polityki klimatycznej dotyczy przede wszystkim działań na szczeblu narodowym. Należy mieć jednak świadomość, że praktyczna implementacja, będąca miernikiem determinacji władz, przebiega również na poziomie regionalnym i lokalnym. Poziomy te, zgodnie z logiką skutecznego zarządzania publicznego, wydają się niezbędne dla osiągnięcia przyjętych założeń politycznych i gospodarczych. Jednocześnie jednak może je charakteryzować znaczna odmienność wyzwań oraz odrębny katalog zainteresowanych podmiotów.

W przypadku Norwegii do najbardziej istotnych kwestii regionalnych polityki klimatycznej należy zaliczyć miejsce i status Arktyki w kontekście rosnącego dostępu do zasobów naturalnych. Ze względu na szczególny charakter tego regionu działania rządu norweskiego wykraczają poza rozumiany bardzo wąsko narodowy wymiar decyzji i muszą uwzględniać kontekst międzynarodowy. Innego rodzaju wyzwaniem stanowi natomiast lokalna polityka klimatyczna, której dynamika podporządkowana jest z jednej strony bodźcom płynącym ze strony władz centralnych, ale również oddolnej inicjatywie konkretnych wspólnot obywateli.

5.1. Znaczenie Arktyki dla państwa norweskiego

Arktyka stanowi niewątpliwie obszar o szczególnym znaczeniu z perspektywy nie tylko norweskiej, ale również globalnej polityki klimatycznej. Przez ostatnie sto lat temperatury w tym obszarze rosły dwukrotnie szybciej niż średnia globalna. Wpływ zmian klimatu jest też tam o wiele bardziej widoczny niż w innych częściach globu. Nawet niewielkie wzrosty temperatury powodują bowiem topnienie pokrywy lodowej w bardzo szybkim tempie. Od początku XXI w. notowane są kolejne rekordy zmniejszania się granicy zalegania lodu i istnieją przewidywania, że już w tym stuleciu Ocean Arktyczny stanie się praktycznie otwarty¹. Cofanie się pokrywy lodowej już spowodowało istotne zmiany schematów pogodowych i klimatycznych w skali globalnej, m.in. widoczne w odniesieniu do pory i zasięgu występowania monsunów, a towarzyszące podnoszenie się poziomu wód dodatkowo wzmocniło efekt cieplarniany.

Zjawiska te będą miały kluczowe konsekwencje o charakterze geostrategicznym, przede wszystkim w kontekście zwiększającego się dostępu do surowców

¹ *The IPCC's Fifth Assessment Report (AR5). Climate Change 2014 Synthesis Report*, red. R. Pachauri, L. Meyer, IPCC 2014, s. 62.

naturalnych oraz intensyfikacji szlaków transportowych, co może również nasilić rywalizację w regionie nie tylko pomiędzy państwami arktycznymi, ale wszystkimi zainteresowanymi graczami zewnętrznymi². Arktyka z obszaru peryferyjnego stanie się więc miejscem wzmożonej aktywności gospodarczej, a być może również militarnej³. Zauważył to również Minister Środowiska i Klimatu Norwegii – Vidar Helgesens, w przemówieniu wygłoszonym podczas Zgromadzenia Parlamentarnego NATO w Longyearbyen 9 maja 2017 r.⁴

Dla Norwegii obszary arktyczne, określane jako Daleka Północ, to element tkanki narodowej i tożsamości, bastion suwerenności (w kontekście Svalbardu) oraz źródło, które pozwoli na utrzymanie dobrobytu obywateli w XXI w.⁵ Na przestrzeni trzech ostatnich dekad kolejne norweskie rządy w coraz większym stopniu akcentują szanse i zagrożenia wynikające ze zmieniającego się statusu Arktyki, a punktem odniesienia są zmiany klimatyczne. Jak stwierdził w 2016 r. norweski minister resortu spraw zagranicznych – Børge Brende:

topniejący lód Arktyki jest barometrem globalnego ocieplenia, które może spowodować niewyobrażalne szkody naszej planecie, dlatego też Norwegia zamierza kontynuować starania na rzecz pogłębionej współpracy międzynarodowej w regionie Dalekiej Północy, poprzez kreowanie własnej polityki w oparciu o model zrównoważonego biznesu i rozwoju, i uczynienie naszego regionu źródłem inspiracji w walce ze zmianami klimatu⁶.

Konceptualizacja norweskiej aktywności w regionie Dalekiej Północy miała swój początek już w latach 70. XX w. i stanowiła odpowiedź na postępujący proces delimitacji granic morskich, w tym stref ekonomicznych oraz

² Więcej zob. w artykułach autorki: *Gdy pęka lód. Polityka Unii Europejskiej wobec Arktyki*, „Analizy Natolińskie” 2011, vol. 49, nr 1, s. 1–22, http://www.natolin.edu.pl/pdf/analizy/Natolin_Analiza_1_2011.pdf [dostęp: 16.05.2018]; *Governance of a Climate Change – the Case of the Arctic*, „Miscellanea Oeconomicae. Studia i Materiały. Wydział Zarządzania i Administracji Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach” 2014, nr 2, red. R. Czarny, R. Kubicki, A. Janowska, M. Tomala, Kielce 2014, s. 111–124.

³ K. Kubiak, *Interesy i spory państw w Arktyce w pierwszych dekadach XXI wieku*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2012; M. Łuszczuk, *Ewolucja ról międzynarodowych w Arktyce*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015.

⁴ V. Helgesens, *Arctic Means Global: Climate Change and Global Security*. Minister of Climate and Environment Vidar Helgesens Speech at NATO Parliamentary Assembly Seminar, Longyearbyen, 9 May 2017, <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/arctic-means-global-climate-change-and-global-security/id2552778/> [dostęp: 16.05.2018].

⁵ Zob. M. Łuszczuk, „High North” czyli norweska wersja Dalekiej Północy, [w:] *Dyplomacja w życiu. Życie w dyplomacji*, red. W. Saletra, J. Jaskiernia, Kielce 2013, s. 253–262.

⁶ B. Brende, *The Arctic: Important for Norway, Important for the World*, Harvard International Review 16.07.2015, https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/arctic_harvard/id2406903/ [dostęp: 16.05.2018].

wydobycie norweskich węglowodorów na szelfie kontynentalnym⁷. Państwo musiało podjąć szereg kwestii dotyczących rozwoju regionu słabo zaludnionego i znacznie uboższego od innych części kraju. Kwestią kluczową pozostawało zachowanie najwyższych standardów ekologicznych, chroniących przed zanieczyszczeniami oraz utrzymanie dotychczasowego poziomu rozwoju rybołówstwa, jednej z kluczowych gałęzi gospodarki, głęboko wpisanej w tradycyjne struktury społeczne.

W wymiarze geograficznym region obejmuje obszary morskie i lądowe, w tym wyspy i archipelagi, rozciągające się na północ od południowej granicy Nordland w Norwegii i na wschód od Morza Grenlandzkiego do Morza Barentsa i Morza Peczorskiego, czyli jednostki administracyjne Norwegii, Szwecji, Finlandii i Rosji graniczące z Morzem Barentsa⁸. Początkowo władze używały terminu *nordområdene* (obszary Północy), aby z początkiem XXI w. intencjonalnie akcentować anglojęzyczną wersję „High North”. Był to planowy zabieg mający na celu zwrócenie uwagi opinii międzynarodowej na szanse i wyzwania regionu, który stał się kluczowy z punktu widzenia norweskiej polityki.

Jak zauważa Ryszard Czarny współczesne działania Norwegii w regionie arktycznym koncentrują się na trzech, związanych z globalizacją, wyzwaniach: problemach energetycznych, ochronie środowiska i zmianach klimatu⁹. Wszystkie one łącznie decydują o dynamice sytuacji na Dalekiej Północy, wpływając zarówno na żyjących tam obywateli, jak i przyszły dobrobyt całego narodu. Norweskie pojęcie „High North” nie służy więc wyłącznie określeniu strategii rządu w określonym geograficznie regionie, lecz stanowi, jak twierdził w 2010 r. norweski minister odpowiedzialny za resort spraw zagranicznych – J. Gahr, „pojęcie polityczne, polityczną definicję ambicji”¹⁰ państwa, które chce aktywnie kształtować rzeczywistość międzynarodową.

Pierwsze prace służące zdefiniowaniu priorytetów państwa norweskiego w regionie Dalekiej Północy rozpoczęły się w marcu 2003 r., kiedy konserwatywny rząd N.K. Bondevika powołał komisję ekspertów, których zadanie polegało na

⁷ Fragmenty tej części podrozdziału ukazały się w artykule autorki: *Polityka Norwegii w regionie Dalekiej Północy – konsekwencje dla Unii Europejskiej*, „Athenaeum”, 2016, vol. 50, s. 107–122.

⁸ The Norwegian Government's High North Strategy, The Ministry of Foreign Affairs, Oslo-Tromsø, 1 December 2006, s. 13, <http://www.regjeringen.no/upload/Ud/Vedlegg/strategien.pdf> [dostęp: 1.06.2018].

⁹ R. Czarny, *Energy Security: Position of the Kingdom of Norway in the Energy Balance of the Region*, [w:] *Northern Spaces*, Contemporary Issues, red. R. M. Czarny, R. Kubicki, A. Janowska, R. S. Czarny, Warszawa-Kielce 2012, s. 183 i n.

¹⁰ Cyt. za: A. Kubka, *Norweskie interesy w globalizującym się świecie*, „Studia Humanistyczno-Społeczne” 2011, t. 5, s. 43.

identyfikacji zagrożeń i szans, jakie wiążą się z tym regionem. Po licznych debatach i konsultacjach 15 kwietnia 2005 r. przedstawiono raport pt. Szanse i zagrożenia na Północy, który stanowił podstawę dla tworzenia kompleksowej strategii państwa w regionie¹¹. Co znamienne, prace koncepcyjne i koordynację polityki północnej przejęło Ministerstwo Spraw Zagranicznych, co świadczyło o randze regionu.

Wraz z przejściem władzy przez socjaldemokratyczny rząd J. Stoltenberga jesienią 2005 r. Daleka Północ została uznana za obszar priorytetowy zarówno w polityce wewnętrznej, jak i zagranicznej. Nowy rząd 1 grudnia 2006 r. przedstawił dokument programowy – Strategia dla Dalekiej Północy¹², który określał strategiczne cele państwa w regionie Europy Północnej. Strategia wpiisywała się w działania międzynarodowe Norwegii w ramach Rady Arktycznej, Rady Nordyckiej, Euro-Arktycznej Rady Morza Barentsa i Północnego Wymiaru UE. Już we wstępie stwierdzono, że jednym z najważniejszych priorytetów rządu w najbliższych latach będzie wykorzystanie możliwości Dalekiej Północy. Jednocześnie wskazano, że potencjał Morza Barentsa (jako nowego obszaru wydobywania europejskiego) zostanie oceniony pod kątem jego wpływu na klimat i środowisko, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. Pozostałe cele strategii zakładały: kontynuację dobrosąsiedzkich stosunków z Federacją Rosyjską; kontynuację walki z nielegalnymi połowami; zrównoważone zarządzanie zasobami morskimi oraz poprawę warunków życia ludności Dalekiej Północy i zabezpieczenie praw ludności tubylczej. Strategia wykraczała, jak stwierdzono, swoim zasięgiem poza ramy wyłącznie polityki zagranicznej czy wewnętrznej i dotyczyła elementarnego pytania o umiejętne kontynuowanie odpowiedzialnego zarządzania zasobami, przewidywalne egzekwowanie suwerenności i bliską współpracę z sąsiadami, partnerami i sojusznikami. Miała na celu mobilizację na rzecz rozwoju regionu, zajmującego centralne miejsce w polityce norweskiej, nordyckiej i ogólnoeuropejskiej¹³.

W 2009 r. rząd przedstawił kolejny dokument – Nowy budulec na Północy – czyli następny etap strategii rządu na obszarach północnych, który odnosił się do głównych obszarów zainteresowania rządu norweskiego w kolejnych 10–15 latach¹⁴. Do priorytetów zaliczono: rozwijanie wiedzy w obszarze zmian klimatu i środowiska Dalekiej Północy; poprawę monitorowania, reagowania kryzysowego

¹¹ Opportunities and Challenges in the North, Report No. 30 (2004–2005) to the Storting, http://www.regjeringen.no/upload/kilde/ud/stm/20042005/0001/ddd/pdts/stm200420050001ud_dddpdts.pdf, [dostęp: 10.06.2018].

¹² The Norwegian Government's High North Strategy...

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ New Building Blocks in the North, The Next Step in the Government's High North Strategy, https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/ud/vedlegg/nordomradene/new_building_blocks_in_the_north.pdf [dostęp: 11.05.2018].

oraz morskich systemów bezpieczeństwa na morzach północnych; promowanie zrównoważonej eksploatacji ropy i gazu ziemnego oraz odnawialnych zasobów morskich; promowanie rozwoju gospodarczego na lądzie; rozwój infrastruktury; ciągle i zdecydowane egzekwowanie suwerennych praw, wzmocnienie współpracy transgranicznej; ochronę kultury i sposobu życia ludności rdzennej.

Swojego rodzaju podsumowanie działalności rządów socjaldemokratycznych, a zarazem plan sięgający do 2030 r. stanowiła tzw. biała księga pt. Daleka Północ: wizje i strategię¹⁵ z 2011 r. Jako główne priorytety rządu, mające charakter stosunkowo otwarty, przyjęto:

- zapewnienie pokoju, stabilności i przewidywalności;
- zapewnienie zintegrowanego, opartego na ekosystemie reżimu zarządzania chroniącego różnorodność biologiczną i stanowiącego podstawę dla zrównoważonego wykorzystania zasobów;
- wzmocnienie współpracy międzynarodowej i międzynarodowego porządku prawnego;
- wzmocnienie bazy dla zatrudnienia, tworzenie wartości i dobrobytu w całym kraju za pomocą regionalnego i narodowego wysiłku we współpracy z partnerami z innych krajów oraz odpowiednimi grupami ludności tubylczej¹⁶.

Generalnie analiza dokumentów strategicznych Norwegii odnoszących się do regionu arktycznego od początku XXI w. skłania do kilku konstatacji. Przede wszystkim Norwegia widzi region w szerszej perspektywie międzynarodowej jako obszar o rosnącym potencjale, ale również wyzwaniach. Władze norweskie zdecydowanie akcentują centralną rolę organizacji regionalnych tj. Rady Arktycznej, Euro-Arktycznej Rady Morza Barentsa i Rady Nordyckiej w rozstrzyganiu kwestii istotnych dla regionu. Partnerem szczególnie istotnym z perspektywy interesów geostrategicznych pozostaje jednak Rosja, z którą Norwegia nawiązała współpracę w szeregu kwestii, takich jak ochrona środowiska, ludność rdzenna, wymiana naukowa i technologiczna, zasoby morskie, transport morski, kontrola i monitoring granic¹⁷.

Centralne miejsce zostało ponadto przypisane UE, ale również jej indywidualnym członkom, z którymi prowadzony jest dialog energetyczny – jak Niemcy, Francja, Wielka Brytania, Hiszpania, Polska, Holandia i Włochy. Chęć zapewnienia

¹⁵ High North. Visions and Strategies, Meld. St. 7 (2011–2012). Report to the Storting (White Paper), https://www.regjeringen.no/contentassets/a0140460a8d04e4ba9c4af449b5fa06d/en-gb/pdfs/stm201120120007000en_pdfs.pdf [dostęp: 10.05.2018].

¹⁶ *Ibidem*, s. 20.

¹⁷ A. Hoel, *Best Practices in Fisheries Management: Experiences from Norwegian–Russian Cooperation*, [w:] *The New Northern Dimension of the European Neighborhood*, red. P. Aalto, H. Blakkisrud, H. Smith, Centre for European Policy Studies 2008, s. 54–70.

bliskiego i szerokiego partnerstwa z UE w kwestiach Dalekiej Północy wynika z faktu, iż region Morza Barentsa może stać się nową prowincją energetyczną Europy, która zapewni w kolejnych dekadach bezpieczeństwo dostaw¹⁸.

Głównym narzędziem eksploatacji zasobów regionu arktycznego pozostaje państwowa firma Statoil. Obecna polityka firmy zakłada pełne wykorzystanie nowych możliwości, jakie niesie ze sobą topnienie pokrywy lodowej, jednak przy poszanowaniu zasady zrównoważonego rozwoju. W XXI w. Statoil stał się jednym z głównych graczy inwestycyjnych w regionie Arktyki: firma posiada licencje na odwierty we wszystkich pięciu strefach arktycznych (dzieli je z innymi firmami: w USA z Conoco-Philips, w Kanadzie z Chevronem, a na Grenlandii z Shellem i Cain). W Kanadzie ma udziały w dwóch działających polach na wybrzeżach Nowej Funlandii. Jednocześnie firma angażuje się w projekty budzące poważne kontrowersje środowiskowe, również w kontekście polityki klimatycznej. W Kanadzie współpracuje w badaniach sejsmicznych oraz przy eksploatacji piasków bitumicznych (uznawanej za jeden z najbardziej emisyjnych sposobów pozyskiwania energii, a także zagrożenie dla ludów tubylczych oraz fauny i flory kanadyjskiej Dalekiej Północy). Rodzi to zarzuty stosowania podwójnych standardów w obszarze ochrony środowiska. Państwo norweskie nie pozwala bowiem na niebezpieczne działania na własnym szelfie kontynentalnym – np. na odwierty w lodzie, i ściśle kontroluje licencje przyznawane różnym przedsiębiorstwom, natomiast w innych rejonach świata pozwala swojej firmie na stosowanie mniej rygorystycznych norm. Władze firmy są również przeciwne wprowadzeniu międzynarodowych standardów wydobywania ropy w Arktyce – dotyczy to również propozycji UE wprowadzenia norm zabezpieczeń przeciw wyciekom jeszcze przed uruchomieniem wierceń, traktując je jako ograniczenie własnej suwerenności.

Analizując przyszłą rolę Norwegii w Arktyce należy pamiętać, że szacowany udział Norwegii w arktycznym wydobywaniu węglowodorów wydaje się być ograniczony, gdyż według szacunków kraj ten posiada zaledwie 4% nieodkrytych zasobów ropy i gazu w regionie arktycznym. Liderem w wydobywaniu pozostanie z pewnością Rosja (70% nieodkrytych złóż gazu oraz 41% ropy)¹⁹, a w związku z tym kraj ten również w przyszłości będzie kluczowym graczem arktycznym i w największym stopniu może mieć wpływ na zachwianie arktycznego ekosystemu.

¹⁸ *Ibidem*, s. 35.

¹⁹ Według U.S. Geological Survey nieodkryte zasoby gazu w Arktyce należą w największej mierze do Rosji – 70%, następnie USA – 14%, Danii – 8%, Kanady – 4% oraz Norwegii – 4%. Odpowiednio zasoby ropy posiadają: Rosja – 41%, USA – 28%, Dania – 18%, Kanada – 9%, Norwegia – 4%. Zob. *Circum-Arctic Resource Appraisal: Estimates of Undiscovered Oil and Gas North of the Arctic Circle*, U.S. Department of the Interior, U.S. Geological Survey, May 2008; D. Gautier et al., *Assessment of Undiscovered Oil and Gas in the Arctic*, „Science” 29 May 2009, Vol. 324, No. 5931, s. 1175–1179.

5.2. Morze Barentsa jako nowy obszar eksploatacji ropy i gazu

Generalnie należy przyjąć, że eksploatacja zasobów Morza Barentsa oraz wód wokół Archipelagu Lofotów może przesądzić o rozwoju norweskiego sektora ropy i gazu w kolejnych dekadach. Norsk Petroleum szacuje, że 51% odkrytych zasobów norweskich znajduje się w Morzu Północnym, 23% w Morzu Norweskim i 26% w Morzu Barentsa. Nieodkryte zasoby mogą wynosić do 18 mld baryłek ekwiwalentu ropy z czego połowa znajdować może się w Morzu Barentsa, a pozostałe ćwiartki odpowiednio w każdym z mórz: Norweskim i Północnym²⁰.

Norweska ekspansja wydobywcza na terenach północnych dopiero się rozpoczyna, mimo że prace badawcze trwają od 30 lat. W norweskiej części Morza Barentsa od lat 80. XX w. dokonano stosunkowo niewiele odwiertów, gdyż zaledwie około 130, gdy dla porównania w całym Norweskim Szelfie Kontynentalnym około 1100²¹. Obecnie działalność wydobywczą prowadzi się głównie w południowej części, natomiast wiele badań przeprowadzonych w sektorze północnym nie przyniosło oczekiwanych rezultatów, powodując nawet spadek zainteresowania międzynarodowych inwestorów jak ExxonMobil, Shell czy BP.

Od początku eksploatacji na norweskim szelfie w 1971 r. uruchomiono łącznie 91 pól z czego 60 na Morzu Północnym, 16 na Morzu Norweskim oraz zaledwie 2 na Morzu Barentsa. Jednym z nich jest Snøhvit znajdujące się w okolicy Hammerfest. Zostało ono uruchomione w 2007 r. i jest projektem unikalnym w skali całej Arktyki, ponieważ wydobywany gaz jest bezpośrednio skraplany na polu i transportowany dnem morza²². Emisje CO₂ wynikające z tego procesu wtłaczane są do pustego rezerwuaru. Zakłada się, że ta jedyna instalacja do produkcji płynnego gazu na północ od Koła Polarnego będzie służyła jako przykład dla kolejnych projektów kompresji gazu znajdujących się dalej na północ oraz w warunkach zalegania lodu bądź występowania lodowców²³. Jest to nie tylko osiągnięcie technologiczne, ale przede wszystkim

²⁰ *Oil and Gas Production*, Norsk Petroleum, <http://www.norskpetroleum.no/en/production-and-exports/oil-and-gas-production/> [dostęp: 2.05.2018].

²¹ *Why it's Responsible to Explore the Barents Sea*, Statoil Facts 2017, <https://www.statoil.com/en/what-we-do/responsible-drilling-in-the-barents-sea.html> [dostęp: 18.05.2018].

²² *The Role of CCS in Meeting Climate Policy Targets. Understanding the Potential Contribution of CCS to a Low Carbon World, and the Policies that May Support that Contribution*, Global CCS Institute, October 2017, <http://hub.globalccsinstitute.com/sites/default/files/publications/201833/report-role-ccs-meeting-climate.pdf> [dostęp: 11.05.2018].

²³ Kolejnymi istotnymi polami mogą stać się Goliat oraz Skrugard i Havis na Morzu Barentsa.

sztandarowy projekt norweskiej polityki klimatycznej, mający udowodnić, iż eksploatacja zasobów Arktyki może przebiegać bezemisyjnie. Dynamizacja aktywności sektora wydobywczego nastąpi więc nieuchronnie, czego dowodzi chociażby polityka licencyjna rządu norweskiego. W 2017 r. dokonano największego w historii zarządzania szelfem rozszerzenia puli licencji i z 75 licencji aż 8 przypadło na Morze Barentsa²⁴.

Pod względem geopolitycznym Norwegia zapewniła sobie bezpieczną ekspansję m.in. poprzez zakończenie z Federacją Rosyjską sporu dotyczącego delimitacji 175 tys. km² szelfu kontynentalnego na Morzu Barentsa²⁵. We wrześniu 2010 r. podpisano porozumienie w Murmańsku, na mocy którego dokonano praktycznie równego podziału spornego terytorium²⁶. Porozumienie umożliwiło rozpoczęcie badań geologicznych, a także nawiązanie wspólnych projektów wydobywczych. Dla Norwegii oznaczało to nowe możliwości zabezpieczenia stabilnego poziomu wydobycia pomimo malejących zasobów Morza Północnego. Rosji dawało natomiast argument w innych sporach terytorialnych, jakie państwo to prowadzi w Arktyce.

Norwesko-rosyjska współpraca w Arktyce rozwija się już od lat 90. XX w., kiedy Statoil wraz z francuskim przedsiębiorstwem Total zaangażował się w wydobycie z pola Czariaga (na lądzie)²⁷. W XXI w. największym potencjalnym wspólnym projektem jest pole Sztokman o potencjale 3200 mld m³ gazu, czyli dwa do trzech razy większym od możliwości największego norweskiego pola Troll. Strona rosyjska, nie dysponując wystarczającymi możliwościami do pełnej eksploatacji w niezmiernie trudnych warunkach zamarzającego lodu, zmuszona

²⁴ APA 2017 – *Record Number of Licenses Awarded for Further Exploration of the Norwegian Continental Shelf*, Ministry of Petroleum and Energy Press Release 16.01.2018, <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/apa-2017--record-number-of-licenses-awarded-for-further-exploration-of-the-norwegian-continental-shelf/id2585803/> [dostęp: 30.05.2018].

²⁵ Rokowania w tej kwestii trwały od lat 80. XX w. Rosja nie respektowała ochronnej strefy połowów wokół Svalbardu, stosowała również sankcje ekonomiczne, np. zakaz importu świeżego łososia.

²⁶ Treaty between the Kingdom of Norway and the Russian Federation concerning Maritime Delimitation and Cooperation in the Barents Sea and the Arctic Ocean, Murmansk, 15 September 2010, http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Folkerett/avtale_engelsk.pdf [dostęp: 11.05.2018].

²⁷ Zob. R. Czarny, *Państwa regionu nordyckiego wobec problemu bezpieczeństwa energetycznego*, [w:] *Międzynarodowe bezpieczeństwo energetyczne w XXI wieku*, red. E. Cziomer, Kraków 2008, s. 142. Więcej o współpracy norwesko-rosyjskiej zob. M. Anker, B. Brunstad, *Foreign Involvement in the Russian Energy Sector: Lessons Learned and Drivers of Change for the Northern Dimension*, [w:] *The New Northern Dimension of the European Neighbourhood*, red. P. Alto, H. Blakkisrud, H. Smith, The Centre for European Policy Studies, Brussels 2008, s. 165–169.

była skorzystać z pomocy inwestorów zewnętrznych. Kluczowe firmy wydobywcze Norwegii, takie jak Statoil i Hydro, miały odpowiedni potencjał inwestycyjny i technologiczny do prac w ekstremalnych warunkach, przy jednoczesnym zachowaniu odpowiednich standardów ekologicznych. Rząd norweski żywotnie zainteresowany ich udziałem w inwestycji doprowadził do podpisania umowy z Gazpromem w 2007 r., na mocy której Statoil uzyskał 24% udziału w polu²⁸.

Owa wyraźna wola polityczna zwiększenia norweskiego zaangażowania w rosyjskiej części Morza Barentsa ma swoje uzasadnienie. W Norwegii narasta bowiem sprzeciw wobec postępującej eksploatacji arktycznych zasobów kraju, która stanowi element głębszego konfliktu pomiędzy nieograniczonym rozwojem gospodarczym a jego środowiskowymi, w tym klimatycznymi, konsekwencjami.

5.3. Ewolucja miejsca i znaczenia archipelagu Svalbard w polityce norweskiej

Odmierna rola przypisywana jest natomiast Svalbardowi – archipelagowi wysp pomiędzy Norwegią a biegunem północnym²⁹. Do pierwszej wojny światowej teren nosił znamiona *terra nullis* lub raczej *terra communis*, gdyż wiele państw, takich jak Dania, Holandia, Norwegia, Rosja, Szwecja czy Wielka Brytania, korzystało z jego zasobów, głównie węgla, nie ustanawiając jednocześnie pełnej suwerenności. Status prawny archipelagu został uregulowany dopiero na mocy traktatu zawartego 9 lutego 1920 r. w Paryżu, nazywanego traktatem spitzbergeńskim (następnie swalbardzkim³⁰) bądź traktatem paryskim³¹. W myśl traktatu Svalbard znajduje się pod władaniem Królestwa Norwegii,

²⁸ I. Øverland, *Natural Gas Projects in the Russian North: Implications for Northern European Cooperation*, [w:] *The New Northern Dimension of the European Neighbourhood...*, s. 137.

²⁹ A. Grydehøj, A. Grydehøj, M. Ackrén, *The Globalization of the Arctic: Negotiating Sovereignty and Building Communities in Svalbard, Norway*, „Island Studies Journal” 2012, Vol. 7, No. 1, s. 99–118.

³⁰ W języku potocznym Spitzbergen, czyli największą wyspę, mylnie utożsamiano z całym archipelagiem Svalbard.

³¹ Obecnie sygnatariuszami traktatu jest 45 państw, w tym Polska, która przyłączyła się 2 września 1931 r. Treaty between Norway, The United States of America, Denmark, France, Italy, Japan, the Netherlands, Great Britain and Ireland and the British Overseas Dominions and Sweden concerning Spitsbergen signed in Paris 9th February 1920, <http://app.uio.no/ub/ujur/oversatte-lover/data/lov-19250717-011-eng.pdf> [dostęp: 11.05.2018]; Oświadczenie rządowe z 3 września 1931 r. w sprawie przystąpienia Polski do traktatu dotyczącego Spitsbergu, podpisanego w Paryżu 9 lutego 1920 r., Dz.U. z 1931 r. Nr 97, poz. 747.

jednak państwa-sygnatariusze, w tym Polska, mają równe prawo do korzystania z zasobów naturalnych archipelagu i prowadzenia na jego terenie badań naukowych. Norweska suwerenność nad archipelagiem jest więc ograniczona w wielu aspektach. Przede wszystkim archipelag jest strefą faktycznie zdemilitaryzowaną, gdyż art. 9 traktatu zabrania budowy baz, fortyfikacji i wykorzystania go w celach militarnych. Ponadto obywatele oraz podmioty gospodarcze państw-sygnatariuszy mogą osiedlać się oraz podejmować działalność związaną z handlem, górnictwem, przemysłem oraz polowaniem i rybołówstwem. Wszyscy rezydenci archipelagu podlegają prawu norweskiemu, które nie może być jednak dyskryminujące dla żadnej narodowości. Istnieją również istotne ograniczenia dotyczące stosowania norweskiego systemu podatkowego. Traktat swalbardzki bardzo wyraźnie nakłada także na Norwegię obowiązek dbałości o środowisko naturalne archipelagu, co nie pozostaje bez znaczenia w przedstawionej w dalszej części dyskusji o znaczeniu wysp w kontekście polityki klimatycznej tego kraju.

Tak złożony status prawny, będący próbą pogodzenia interesów różnych europejskich mocarstw, wpłynął na nietypową formę rozwoju społecznego i gospodarczego Svalbardu. Już w latach 30. XX w. jedynymi państwami, które wyraźnie zaznaczały swoją obecność pozostały Norwegia i ZSRR, które za pomocą kampanii węglowych, odpowiednio Store Norske Spitsbergen Kulkompani oraz Artikugol, budowały własną, niezależną infrastrukturę. Okres „zimnej wojny” przyniósł pogłębienie dystansu pomiędzy dwoma wspólnotami, a nawet dość liczne napięcia wynikające z przesłanek geostrategicznych i członkostwa Norwegii w Sojuszu Północnoatlantyckim. Do końca lat 70. XX w. Norwegia wydawała się jednak prowadzić politykę, którą Gjert Lage Dyndal określił mianem „non-policy”, która polegała na tonowaniu potencjalnych konfliktów³². Stopniowo władze norweskie rozszerzały formalnie swoje kompetencje regulacyjne w różnych obszarach, np. ochronie środowiska, jednak nie interweniowały w obszarach zdominowanych przez rosyjską obecność³³. Z czasem powstały dwie wspólnoty, około tysiąc Norwegów i dwa tysiące Rosjan³⁴, które funkcjonowały zupełnie niezależnie, choć swoją egzystencję oparły na eksploatacji węgla. W norweskiej miejscowości Longyearbyen, gdzie znajdowały się kopalnie węgla, powstała w 1971 r. pozapartyjna Rada Svalbardu złożona

³² G. Dyndal, *The Political Challenge to Petroleum Activity around Svalbard*, „The RUSI Journal” 2014, Vol. 159, No. 2, s. 82.

³³ A. Grydehøj, *Informal Diplomacy in Norway's Svalbard Policy: The Intersection of Local Community Development and Arctic International Relations*, „Global Change, Peace & Security” 2013, Vol. 26, No. 1, s. 41.

³⁴ T. Pedersen, *Norway's Rule on Svalbard: Tightening the Grip on the Arctic Islands*, „Polar Record” 2009, Vol. 233, No. 45, s. 151.

z pracowników różnych grup zawodowych. Natomiast kampania węglowa *Støre Norske* powołała 1 stycznia 1989 r. firmę odpowiedzialną za wszystkie usługi publiczne oraz infrastrukturę i opiekę zdrowotną. Powstał więc specyficzny system społeczno-gospodarczy powiązany z funkcjonowaniem jednej firmy. Dopiero w połowie lat 90. XX w. Ministerstwo Handlu i Przemysłu przejęło obowiązki lokalnych podmiotów, a od 2001 r. funkcjonuje Rada Miejska *Longyearbyen* wyłaniana na podstawie rywalizacyjnych wyborów.

Svalbard rozpoczął XXI w. jako terytorium bardziej otwarte, można nawet pokusić się o stwierdzenie, że bardziej kosmopolityczne, lecz wciąż obciążone ciężarem niepełnej norweskiej suwerenności. Dotychczasowa struktura ludnościowa wysp uległa odwróceniu, gdyż w norweskich *Longyearbyen* i *Ny-Ålesund* liczba ludności w pierwszej połowie 2017 r. wyniosła 2145 osób, natomiast rosyjska populacja *Barentsburga* i *Pyramiden* spadła do około 430 osób³⁵. Nowa relacja narodowościowa została wymuszona zmianami modelu gospodarczego i stopniowym zmniejszaniem się roli wydobywania węgla. Svalbard nie stał się jednak regionem jeszcze bardziej peryferyjnym. Głównym powodem wzrostu zainteresowania archipelagiem było jego rosnące znaczenie zarówno w dyskusji o zasadach norweskiej polityki klimatycznej, jak i o obliczu globalnych zmian klimatu.

Jedną z głównych omawianych kwestii była przyszłość wydobywania węgla na Svalbardzie w XXI w. Stała ona bowiem w całkowitej sprzeczności z głównymi postulatami norweskiej polityki klimatycznej, która zakładała konieczność odejścia od spalania węgla m.in. w Europie Środkowej i Wschodniej na rzecz mniej emisyjnych ropy i gazu. Norweskie władze przez dwie dekady nakłaniały inne rządy do zaprzestania eksploatacji węgla, a same wspierały narodowe kopalnie tego surowca położone w regionie o bardzo wrażliwym ekosystemie. Dodatkowo, z uwagi na nasilające się alarmistyczne doniesienia o przyszłości Arktyki, region stał się przedmiotem zainteresowania społeczności międzynarodowej. Dowodzi tego zorganizowana przez *National Geographic* w lipcu 2008 r. wyprawa na Svalbard amerykańskich osobistości, wśród których znaleźli się *Jimmy Carter* z żoną, była sekretarz stanu *Madeleine Albright*, szef *CNN* *Ted Turner*, *George Soros* i założyciel *Google* – *Larry Page*³⁶. Rok później Svalbard osobiście odwiedził sekretarz generalny ONZ *Ban Ki Moon*. Tak istotne, przede wszystkim medialnie, wydarzenia prowokowały dyskusję o norweskiej determinacji w pełnieniu roli ekologicznego lidera.

³⁵ *Population of Svalbard 2017*, Statistics Norway 2017, <https://www.ssb.no/en/befolkning/statistikker/befsvvalbard/halvaar> [dostęp: 11.05.2018].

³⁶ *VIP-delegation Visits Svalbard*, The Norway Post 14.12.2016, <http://www.norwaypost.no/news-politics/20078-> [dostęp: 11.05.2018].

Należy przypomnieć, że traktat spitzbergeński wyraźnie nakładał na Norwegię obowiązek dbałości o środowisko naturalne archipelagu. Dlatego też to gubernator Svalbardu, mianowany przez władze centralne, odpowiada za zapewnienie ochrony środowiska, czyli za nadzór, monitorowanie i zarządzanie stanem środowiska, dbałość o występujące w tym regionie gatunki zwierząt i roślin, zarządzanie dziedzictwem kulturowym, administrację w obszarze turystyki i podróży oraz gotowość w przypadku wycieku ropy naftowej.

Od 1 lipca 2012 r. obowiązuje ustawa o ochronie środowiska Svalbardu, której głównym celem są zintegrowane działania na rzecz zachowania unikalnego charakteru tego regionu. Szczegółowe regulacje odnoszą się do ochrony fauny i flory, zachowania śladów działalności ludzkiej przed 1945 r. oraz ograniczeń w ruchu, szczególnie pojazdów zmotoryzowanych. Obecnie około 65% obszarów lądowych archipelagu i 85% wód terytorialnych (do 12 mil morskich) podlega ochronie poprzez ustanowienie parków narodowych bądź obszarów chronionych³⁷. Ustawa kładzie jednak nacisk przede wszystkim na aspekty konserwacjonistyczne, pozostawiając kwestie zanieczyszczeń spowodowanych przez działalność górniczą.

Według danych z lat 2000–2007 emisje gazów cieplarnianych na archipelagu rosły, co wynikało z produkcji energii opartej na węglu oraz bardziej intensywnego ruchu morskiego, przede wszystkim promów turystycznych³⁸. Norweskie Biuro Statystyczne podaje, że w 2015 r. emisje archipelagu wyniosły 257 tys. ton CO₂e, z czego około 200 tys. ton CO₂e przypadało na dwie elektrownie – norweską i mniejszą rosyjską³⁹. Przy założeniu, że archipelag zamieszkuje około 2,5 tys. osób emisje *per capita* wyniosły 100 ton CO₂e, co stanowi wynik bezprecedensowy. Najwyższe emisje *per capita* notowane w państwach, takich jak Katar czy Trynidad i Tobago nie przekraczają bowiem poziomu 30–40 ton. Ponadto należy uwzględnić fakt, iż Svalbard, ze względu na warunki klimatyczne skutkujące m.in. brakiem drzew, nie bierze udziału w normalnym cyklu węglowym, tzn. praktycznie wszystkie emisje pozostają w atmosferze.

Rozwiązanie tego problemu mogłaby przynieść budowa kabla łączącego wyspy z siecią elektryczną północnej Norwegii, który zaopatrywałby zarówno osady norweskie, jak i rosyjskie. Według szacunków organizacji Bellona koszt

³⁷ Svalbard, Norwegian Polar Institute 2017, <http://www.npolar.no/en/the-arctic/svalbard/index.html> [dostęp: 11.05.2018].

³⁸ V. Vestreng, R. Kallenborn, E. Økstad, *Climate Influencing Emissions, Scenarios and Mitigation Options at Svalbard*, University Centre in Svalbard – Norwegian Institute for Air Research 2009, <https://www.spitzbergen.de/wp-content/uploads/2010/03/ta2552.pdf>, s. 14 [dostęp: 11.01.2018].

³⁹ Dane za: Statistics Norway 2017, <https://www.ssb.no/statistikbanken/SelectVarVal/saveselections.asp> [dostęp: 11.01.2018].

mógłby wynieść od 3 do 5 mld NOK⁴⁰. Alternatywnym projektem pozostaje zaopatrzenie elektrowni węglowych w system wychwytywania i składowania CO₂⁴¹. Od 2007 r. Centrum Uniwersyteckie na Svalbardzie prowadzi badania w tej kwestii, a od 2011 r. działa powołana przez nie spółka badawcza UNIS CO₂ Lab AS⁴².

W 2017 r. rząd norweski podjął historyczną decyzję o zamknięciu dwóch obiektów wydobywających węgiel w Svea i Lunckefjell. Od 2018 r. na Spitzbergenie funkcjonowała wyłącznie kopalnia Gruve 7 zaopatrująca pobliską elektrownię. Ten radykalny zwrot w dotychczasowej linii politycznej nie był motywowany względami polityki klimatycznej, ale, co należy podkreślić z pełną mocą, rachunkiem ekonomicznym. Spadające w ostatnich latach ceny węgla spowodowały, że państwowa Store Norske musiała korzystać z rządowych dotacji i balansowała na granicy bankructwa⁴³.

Wpływ polityki rządu w kwestii zmian klimatu mógł mieć jednak częściowy wpływ na zamykanie kopalni węgla w wymiarze wizerunkowym. Zarówno w dokumentach strategicznych, jak i politycznej narracji nakłaniano bowiem inne państwa do rezygnacji z węgla na rzecz mniej emisyjnego gazu czy ropy, co miało uzasadniać dalszą konieczność eksploatacji norweskiego szelfu kontynentalnego. W tym kontekście wydobycie węgla na norweskim terytorium można było odczytać jako brak wiarygodności działań władz zarówno wobec obywateli kraju, jak i społeczności międzynarodowej. Już w maju 2014 r. podczas sympozjum w sprawie zmian klimatu w Ny-Ålesund na Spitzbergenie Christiana Figueres, pełniąca funkcję sekretarz wykonawczej ramowej konwencji, stwierdziła, że wydobycie węgla stoi w sprzeczności z prowadzonymi na wyspie przez naukowców z całego świata badaniami nad klimatem⁴⁴.

⁴⁰ T. Nilsen, *Svalbard Could Turn From Dirty Coal to Zero Emission Power Supply*, The Independent Barents Observer 23.09.2016, <https://thebarentsobserver.com/en/arctic/2016/08/svalbard-could-turn-dirty-coal-zero-emission-power-supply> [dostęp: 11.05.2018].

⁴¹ A. Braathen et al., *The Longyearbyen CO₂ Lab of Svalbard, Norway – Initial Assessment of the Geological Conditions for CO₂ Sequestration*, „Norwegian Journal of Geology” 2012, Vol. 92, s. 353–376.

⁴² *Longyearbyen CO₂ Lab. Phase 2 Final Report*, The University Centre in Svalbard 2014, http://co2-ccs.unis.no/Pdf/Longyearbyen%20CO2%20lab%20Phase%202%20Report_10_2015.pdf [dostęp: 17.05.2018].

⁴³ *End on an Era of Norway's Svalbard*, News in English. News and Views on Norway 3.11.2017, <http://www.newsinenglish.no/2017/11/03/end-of-an-era-on-norways-svalbard/> [dostęp: 17.05.2018].

⁴⁴ *United Nations Presses Norway to Close Coal Mines*, The Mining Global, <http://www.miningglobal.com/operations/united-nations-presses-norway-close-coal-mines> [dostęp: 17.05.2018].

Decyzja o częściowej rezygnacji z eksploatacji węgla wpisuje się również w widoczną od trzech dekad intencję władz norweskich do zdywersyfikowania modelu gospodarczego i społecznego archipelagu⁴⁵. Zgodnie z założeniem politycznym badania naukowe mogą stać się dźwignią rozwojową całego regionu. Dzięki zapisom traktatu paryskiego, umożliwiającym prowadzenie badań naukowych przez przedstawicieli państw-sygnatariuszy, Spitzbergen stał się miejscem licznych ekspedycji, które z czasem przyczyniły się do ustanowienia stałych stacji badawczych.

Norweska obecność badawcza rozpoczęła się w 1928 r. i z czasem uległa instytucjonalizacji w formie Stacji Badawczej Sverdrupa i Obserwatorium Zepelina, które weszły w skład Norweskiego Instytutu Polarnego. Ponadto w wyniku śmiertelnego wypadku kopalnia w osadzie Ny-Ålesund (położona najbardziej na północ stała osada ludzka) została przekształcona w międzynarodowe centrum badawcze. Obecnie na Spitzbergenie działają stacje należące m.in. do Chin, Indii, Korei Południowej, Włoch, Niemiec oraz Polski⁴⁶. Punktem kluczowym dla rozwoju badań międzynarodowych na Svalbardzie było powołanie w 1993 r. Centrum Uniwersyteckiego, które połączyło działalność naukową i dydaktyczną.

W ostatnich dekadach większość zespołów badawczych znajdujących się na Spitzbergenie skierowała swoje szczególne zainteresowanie na problemy związane ze zmianami klimatu. Dzięki projektom z zakresu geofizyki, biologii czy glaciologii międzynarodowa społeczność naukowa ma możliwość poznania dynamiki i charakteru arktycznych zmian klimatu, które charakteryzują się dużo większą dynamiką niż w innych regionach świata. Determinacja władz norweskich w rozwoju badań naukowych na Svalbardzie, choć podyktowana

⁴⁵ Według danych z 2016 r. górnictwo wciąż pozostawało najbardziej rozbudowaną gałęzią gospodarki archipelagu (671,3 tys. NOK) jednak kreowało niespełna 20% jego dochodów. Widoczny był również znaczny udział budownictwa (532,9 tys. NOK), handlu (420,1 tys. NOK) oraz transportu (360,5 tys. NOK). *Industry Statistics for Svalbard 2016*, Statistics Norway 2016, <https://www.ssb.no/en/virksomheter-foretak-og-regnskap/statistikker/sts/aar> [dostęp: 17.05.2018].

⁴⁶ Obecność polska na Spitzbergenie sięga 1957 r., kiedy rozpoczęto prace nad budową całorocznej Stacji Polarnej Hornsund im. Stanisława Siedleckiego, położonej na południu wyspy. Ponadto na Spitzbergenie działają polskie stacje sezonowe np. Stacja Polarna im. Stanisława Baranowskiego Uniwersytetu Wrocławskiego, Stacja Polarna Uniwersytetu Mikołaja Kopernika – Kaffiøya, Stacja Polarna Calypsobyen UMCS, Stacja Polarna Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (AMUPS) – Petuniabukta. Ciekawym przykładem wkładu naukowców polskich w badania nad arktycznym klimatem jest publikacja pod redakcją Andrzeja Marsza i Anny Styszyńskiej pt. *Climate and Climate Change at Hornsund, Svalbard*, Gdynia 2013.

względami politycznymi, świadczy o prospektywnym myśleniu o regionie i przyczynia się rozszerzenia stanu światowej wiedzy.

Jednym z ciekawych przykładów nowej roli, jaką Svalbard może odgrywać w XXI w., jest budowa Globalnego Banku Nasion⁴⁷. Bank zbudowany na Spitzbergenie około 1,3 tys. km od bieguna północnego rozpoczął swoją działalność w 2008 r. i ma możliwość składowania 4,5 mln nasion. Celem banku jest „zapewnienie międzynarodowego systemu ochrony roślinnych zasobów genetycznych i zabezpieczenie maksymalnej różnorodności roślinnej mającej znaczenie dla ludzkości”⁴⁸.

Jego lokalizacja jest nieprzypadkowa przede wszystkim z powodu zimnego klimatu, który nawet w przypadku awarii zapewni próbkom wystarczające zabezpieczenie przez kolejne 200 lat. Również znaczne ocieplenia klimatu nie wpłynęły zasadniczo na pracę banku, gdyż został on umieszczony w litej skale o grubości 120 m. Pod uwagę brane były również względy bezpieczeństwa militarnego (możliwość wystąpienia konfliktu zbrojnego czy też destabilizacji), infrastruktura krytyczna (stałe połączenia lotnicze oraz dostawy energii oparte na lokalnych zasobach czyli węgla) oraz zasoby ludzkie (wykwalifikowana kadra, naukowcy)⁴⁹. Wszystkie powyższe zalety inwestycji powodują, że jest ona zabezpieczona nawet w sytuacji kryzysu światowego, w tym nuklearnego.

Projekt budowy globalnego banku na Spitzbergenie został podjęty już w 1989 r., kiedy Norwegia skierowała wniosek do Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa. Nie zyskał on wystarczającego wsparcia z powodu polaryzacji politycznej wewnątrz organizacji dotyczącej kwestii upraw modyfikowanych genetycznie⁵⁰. Impas został przezwyciężony dopiero dzięki przyjęciu w 2001 r. Międzynarodowego traktatu o zasobach

⁴⁷ Agreement between the Royal Norwegian Ministry of Agriculture and Food, The Global Crop Diversity Trust and the Nordic Gene Bank Providing for the Funding, Management and Operation of the Svalbard Global Seed Vault 2007, <http://www.regjeringen.no/en/dep/lmd/campaign/svalbardglobal-seed-vault.html?id=462220> [dostęp: 11.05.2018].

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ C. Fowler, W. George, H. Shands, B. Skovmand, *Study to Assess the Feasibility of Establishing a Svalbard Arctic Seed Depository for the International Community. Prepared for the Ministry of Foreign Affairs (Norway)*, Center for International Environment and Development Studies, Agricultural University of Norway, Nordic Gene Bank 2004, s. 11.

⁵⁰ Państwa rozwijające się opowiadały się za nieograniczonym dostępem do wszelkich zasobów genetycznych, w tym również tych zmodyfikowanych, natomiast państwa rozwinięte popierane przez producentów nasion dążyły do zachowania wyłącznych praw przez właściciela materiału biologicznego. M. Qvenild, *Svalbard Global Seed Vault: a 'Noah's Ark' for the World's Seeds*, „Development in Practice” 2008, Vol. 18, No. 1, s. 112.

genetycznych roślin dla wyżywienia i rolnictwa, dzięki któremu wszystkie strony uzyskały równy dostęp do zasobów biologicznych⁵¹.

Coraz większa wiedza o utracie bioróżnorodności planety oraz międzynarodowe rozstrzygnięcia formalno-prawne zdynamizowały budowę banku roślin na Svalbardzie. Władze norweskie, analizując zasadność budowy tej wyjątkowej inwestycji, kierowały się przede wszystkim względami zrównoważonego rozwoju, który mógłby zostać zakłócony w wyniku globalnych zmian klimatu⁵². Uwzględniając argumenty różnych stron, zdecydowano, że prawa własności do materiału genetycznego pozostaną przy depozytariuszach, a norweska instalacja będzie pełniła funkcję rzeczywistego banku, czyli będzie odpowiedzialna za bezpieczeństwo. Ponadto oficjalnie nie są przyjmowane gatunki, które zostały genetycznie modyfikowane.

Początkowo misja banku polegała więc na zabezpieczeniu nasion roślin uprawnych tj. ryżu, pszenicy czy soi z różnych części świata. Zakładano bowiem, że przewidywane zmiany klimatyczne mogą w krótkim czasie doprowadzić do spadku odporności bądź zaniku gatunków w obszarach gorących i konieczność zastępowania ich gatunkami z innych stref geograficznych o zbliżonych uwarunkowaniach klimatycznych. Od 2015 r. bank umożliwia również składowanie gatunków drzew, co wpisuje się w walkę z wylesieniem, jaką rząd norweski promuje od ponad dekady.

Z pewnością stworzenie Globalnego Banku Nasion oraz rozwój badań naukowych na Spitzbergenie wpisuje się w szerszy proces redefinicji charakteru regionu. Z obszaru kolizji interesów dwóch państw znajdujących się po przeciwnej stronie żelaznej kurtyny powoli staje się on miejscem wymiany myśli o globalnych zmianach klimatycznych, w którą jest zaangażowana cała społeczność międzynarodowa.

5.4. Konflikt interesów w regionach wrażliwych ekologicznie na przykładzie Lofotów

Od początku XXI w. jedna z najbardziej gorących debat w Norwegii w kontekście polityki klimatycznej dotyczy problemu otwarcia dla wydobywania obszaru Archipelagu Lofotów oraz wysp Vesterålen i Senja. W regionie tym może znajdować się od 8–10% nieodkrytych zasobów norweskiej ropy i gazu. Zarazem region charakteryzują wyjątkowe walory krajobrazowe przez co stanowi on niewątpliwą atrakcję turystyczną. Jednocześnie jest to obszar występowania

⁵¹ Międzynarodowy traktat o zasobach genetycznych roślin dla wyżywienia i rolnictwa, sporządzony w Rzymie dnia 3 listopada 2001 r., Dz.U. z 2006 r. Nr 159, poz. 1128.

⁵² M. Qvenild, *Svalbard Global Seed Vault...*, s. 113.

wielu gatunków ryb oraz ptaków, jak również największej na świecie rafy głębinowej.

Podobnie jak w przypadku północnej części Morza Barentsa Lofoty na skutek wyraźnej presji politycznej uznawane są za obszary o szczególnym charakterze, których unikalne cechy ekosystemu powinny podlegać ochronie. Już w 1974 r., kiedy rząd rozpoczął dyskusję o eksploatacji regionów północnych, komisje parlamentarne sugerowały powstrzymanie się od działalności ze względu na szczególny charakter obszaru. W 1988 r. znaczna część Morza Barentsa, a w 1994 r. południowa część Lofotów (obszar Nordland VI), zostały udostępnione do badań i eksploatacji, co sugerowało, że rozpoczyna się kolejny etap ekspansji na Norweskim Szelfie Kontynentalnym. W 2001 r. rząd cofnął pozwolenie na badania w regionie Lofotów, motywując to potrzebą przygotowania zintegrowanego programu zarządzania środowiskowego dla regionu Morza Barentsa i Lofotów. Plan został przyjęty w 2006 r., a następnie w 2011 i 2015 r. uległ rewizji⁵³. Miał on służyć stworzeniu wspólnych ram dla istniejącej i przyszłej aktywności w wodach wokół Lofotów i ułatwić koegzystencję różnych gałęzi gospodarki w szczególności rybołówstwa, transportu morskiego oraz sektora ropy i gazu⁵⁴.

Punktem odniesienia tej holistycznej strategii był jednak dobrostan środowiska naturalnego, czyli założenie, że działania człowieka nie mogą zagrozić strukturze, funkcjonowaniu i produktywności ekosystemów. Zdecydowano w związku z tym o wyłączeniu obszarów wokół Lofotów (Nordland VI oraz VII, Troms II) oraz Wyspy Niedźwiedziej z działalności wydobywczej oraz przygotowano szereg innych inicjatyw dotyczących skoordynowanego i systematycznego monitoringu, budowania wiedzy o regionie czy oceny wyzwań środowiskowych.

W norweskim establishmencie politycznym i gospodarczym nie ma jednak zgody w kwestii eksploatacji zasobów Lofotów. Uwidocznili się typowy konflikt pomiędzy zwolennikami rozwoju sektora ropy i gazu, dążącymi do powiększenia obszaru wydobycia, oraz obozem szeroko określanym jako ekologiczny. Do pierwszej grupy należą przedstawiciele koncernów naftowych i firm

⁵³ Integrated Management of the Marine Environment of the Barents Sea and the Sea Areas of the Lofoten Islands, St. Meld. No. 8 (White paper 2005–2006), Ministry of Environment 2005; Update of the Integrated Management Plan for the Barents Sea–Lofoten, Meld. St. 20 (2014–2015), Ministry of Climate and Environment 2015.

⁵⁴ Podobne plany zostały przygotowane dla Morza Norweskiego (2009 r.) oraz Morza Północnego i Skagerrak (2013 r.). Zob. Integrated Management Plan for the Marine Environment of the North Sea and Skagerrak, St. Meld. No. 37 (2012–2013), Ministry of Environment 2012; Integrated Management of the Marine Environment of the Norwegian Sea, Report No. 37 (2008–2009) to the Storting, Ministry of Environment 2008.

powiązanych, wspierani przez część polityków zarówno z Partii Pracy, jak i Postępu oraz lokalnych struktur biznesowo-administracyjnych. W obozie ekologicznym znajdują się organizacje pozarządowe, mniejsze partie parlamentarne, przemysł turystyczny i morski, Kościół Norwegii oraz społeczności lokalne.

Dwa obozy zupełnie odmiennie interpretują skalę wyzwań związanych z działalnością gospodarczą w regionie. Dla obozu przemysłowego ryzyko wynikające z możliwości naruszenia naturalnych habitatów czy w skrajnej sytuacji skażenia spowodowanego np. wyciekiem ropy jest stosunkowo niewielkie z uwagi na zastosowanie najnowszych rozwiązań technologicznych, rygorystycznych norm środowiskowych oraz stałego procesu monitoringu i wczesnego ostrzegania. Natomiast zagrożenie dla klimatu nie jest dostrzegane lub też przytaczany jest argument sektora mówiący o potrzebie zwiększenia norweskiego wydobycia ropy i gazu dla ograniczenia eksploatacji węgla w innych częściach świata⁵⁵. Obóz ekologiczny wskazuje natomiast na nieprzewidywalność i nieodwracalność negatywnych skutków dla środowiska, a rozpoczęcie eksploatacji w tym regionie interpretowane jest jako dowód braku determinacji w walce ze zmianami klimatu⁵⁶.

Rząd konserwatywny Erny Solberg, który wygrał wybory parlamentarne w 2013 r., zdecydował o przedłużeniu moratorium na wydobycie ropy i gazu w tym obszarze, pomimo odmiennego stanowiska swojego koalicjanta – Partii Postępu⁵⁷. Wynikało to przede wszystkim z faktu, iż politycy tej partii nie mają tak silnych powiązań z sektorem energii, jak ich odpowiednicy z Partii Pracy i sektor ten nie stanowi w związku z tym ich tradycyjnego zaplecza politycznego.

Norweskie Stowarzyszenie Ropy i Gazu skrytykowało decyzję, twierdząc, że nie została ona podjęta w sposób demokratyczny. Jak zauważyła Gro Brækken, dyrektor generalna stowarzyszenia, jeżeli Norwegia ma zachować istniejące tempo wydobycia, zapewniając swoim obywatelom dobrobyt, musi zapobiec zbliżającemu się spadkowi eksploatacji. Według Brækken trzech na czterech parlamentarzystów w programach swoich partii zakładało możliwość rozpoczęcia badań środowiskowych, a o odrzuceniu takich działań zdecydowały Chrześcijańska Partia Ludowa i Partia Liberalna, które nie zdobyły mandatów na Dalekiej Północy w Nordland, Troms i Finnmark. Decyzję o przedłużeniu

⁵⁵ *Coal Pollutes Four Times More than Gas*, Norwegian Oil and Gas Association 11.11.2016, <https://www.norskoljeoggass.no/en/news/2016/coal-pollutes-four-times-more-than-gas/> [dostęp: 11.05.2018].

⁵⁶ K. Hauge et al., *Inadequate Risk Assessments – a Study on Worst-Case Scenarios Related to Petroleum Exploitation in the Lofoten Area*, „Marine Policy” August 2013, s. 8.

⁵⁷ *Norway's New Government Drops Lofoten Oil*, The Independent Barents Observer 1.11.2013, <http://barentsobserver.com/en/politics/2013/10/norways-new-government-drops-lofoten-oil-01-10> [dostęp: 18.05.2018].

zakazu badań uznano również jako sprzeczną z głosem lokalnej społeczności, która w większości poparła partie opowiadające się za jego zniesieniem⁵⁸.

Po wyborach w 2017 r. konserwatyści utrzymali wcześniejsze regulacje w kwestii badań i eksploatacji Lofotów. Kluczowe znaczenie odegrał również fakt, iż Partia Konserwatywna dla utrzymania stabilnych, choć nie większościowych rządów, musiała nie tylko stworzyć koalicję z Partią Postępu i Liberalami, ale również budować sojusz z partiami pozarządowymi o wyraźnym proekologicznym charakterze – jak np. Chrześcijańska Partia Ludowa⁵⁹.

5.5. Aktywność władz lokalnych w działaniach na rzecz ochrony klimatu

W Norwegii, kraju unitarnym o długich tradycjach silnych więzi pomiędzy centrum a jednostkami lokalnymi, planowanie regionalne i lokalne jest postrzegane jako ważne narzędzie realizacji polityk sektorowych państwa⁶⁰. Kiedy kwestie ekologiczne zyskały istotne miejsce w agendzie politycznej naturalnym było, że regulacje w kwestii planowania energetycznego czy budownictwa na poziomie lokalnym powinny stanowić istotny komponent działań ogólnokrajowych⁶¹.

Dyskusja o lokalnym wymiarze polityki klimatycznej w Norwegii rozpoczęła się już w połowie lat 90. XX w. i była podnoszona przede wszystkim przez organizacje pozarządowe i lokalnych polityków. Organizacja Przyszłość w naszych rękach oraz młodzieżówka Friends of the Earth jako pierwsze zaproponowały konkretne propozycje. W 1995 r. pierwsza z nich zaprezentowała plan klimatyczny dla Oslo, druga natomiast podobne plany ogłosiła dla

⁵⁸ *Disappointing and a Democratic Problem*, The Norwegian Oil and Gas Association 2013, <https://www.norskoljeoggass.no/en/news/2013/09/disappointing-and-a-democratic-problem/> [dostęp: 11.01.2018].

⁵⁹ H. Ryggvik, B. Kristeffersen, *Heating Up and Cooling Down the Petrostate: The Norwegian Experience*, [w:] *Ending the Fossil Fuel Era*, red. T. Princen, J. Manno, P. Martin, MIT Press, Massachusetts 2015, s. 269.

⁶⁰ Ciekawy przykład kontynuacji działań stanowić może miasto Arendal, w którym Ministerstwo Środowiska powołało specjalne centrum „Arendal Grid” blisko współpracujące z Programem Środowiskowym ONZ i od 2008 r. finansujące swojego „ambasadora ds. środowiska”.

⁶¹ Krytyka rządu w tej kwestii patrz: S. Hovik, M. Reitan, *National Environmental Goals in Search of Local Institutions*, „Environment and Planning C: Government and Policy” 2004, Vol. 22, s. 687–699; C. Aall, K. Groven, G. Lindseth, *The Scope of Action for Local Climate Policy: The Case of Norway*, „Global Environmental Politics” 2007, Vol. 7, No. 2, s. 83–101.

25 ośrodków miejskich. Były to propozycje, które nigdy nie zostały przyjęte przez organy zainteresowanych gmin, jednak wprowadziły dyskurs zmian klimatu do agendy lokalnej⁶².

Na szczeblu narodowym lokalna polityka klimatyczna została sformułowana w dokumencie wewnętrznym Ministerstwa Środowiska przygotowanym we wrześniu 1998 r. w konsekwencji przyjęcia przez Storting białej księgi poświęconej Protokołowi z Kioto⁶³. Ministerstwo określiło, iż „władze gminne we współpracy z władzami regionalnymi powinny przygotować lokalne plany klimatyczne służące redukcji emisji gazów cieplarnianych i absorpcji węglowej poprzez zalesianie”⁶⁴. W 2000 r. Ministerstwo Środowiska przyznało 7 mln NOK na rzecz zaktywizowania gmin w ramach lokalnego planowania na rzecz klimatu i przygotowało specjalną stronę internetową umożliwiającą obliczanie lokalnego bilansu węglowego. Z 435 istniejących wówczas gmin wsparło tylko 37 gmin, które wystąpiły o granty, z czego 24 gmin uczestniczyło w programach indywidualnych, a 13 w grupowych, obejmujących trzy podmioty. Wśród gmin, które nie otrzymały publicznych grantów tylko jedna zdecydowała się na przygotowanie indywidualnego planu na rzecz klimatu. Ponadto tylko trzy gminy posiadały własne plany jeszcze przed rozpoczęciem inicjatywy ze strony resortu, co dowodzi jednoznacznie, że poziom aktywności indywidualnej gmin był niski i wymagał wsparcia ze strony rządu.

Następujący po etapie planowania etap instytucjonalizacji lokalnej polityki klimatycznej miał polegać na jej międzysektorowej integracji, zwiększeniu zaangażowania politycznego oraz publicznej partycypacji lokalnych społeczności. Jak wykazały badania przeprowadzone w latach 2000–2003 przez Carlo Aalla, Kyrre Grovena i Garda Lindsetha wśród 37 gmin wspartych przez rząd ponad połowa nie utworzyła grup konsultacyjnych, które skupiałyby szerokie grono interesariuszy, jak również nie informowała o swoich działaniach opinii publicznej⁶⁵. Otwarte przesłuchania publiczne zorganizowano w około 30% gmin, a 17% przeprowadziło spotkania informacyjne. Tylko w siedmiu gminach przeprowadzono szeroką kampanię polegającą na organizacji spotkań otwartych, przygotowaniu materiałów informacyjnych i stron internetowych oraz kampanii medialnych. W tych gminach istotną rolę odrywały również ciała konsultacyjne składające się z przedstawicieli przemysłu, firm

⁶² C. Aall, K. Groven, G. Lindseth, *The Scope of Action for Local Climate Policy...*, s. 86.

⁶³ *National Goals and Interests Involved in County and Municipal Master Planning Circular T-2/98*, Ministry of Environment, Oslo 1998 [w jęz. norweskim]; za: C. Aall, K. Groven, G. Lindseth, *The Scope of Action for Local Climate Policy...*, s. 87.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 89.

energetycznych czy organizacji pozarządowych. Rezultatem tego etapu działań miało być przyjęcie wiążących planów dotyczących redukcji emisji⁶⁶.

Badane gminy (łącznie 37) zajęły jednak stosunkowo zachowawcze stanowisko w odniesieniu do przyjmowanych celów swoich strategii klimatycznych. Połowa gmin nie zdecydowała się na przyjęcie konkretnego pułapu lokalnych emisji gazów cieplarnianych. Natomiast te, które to uczyniły, w większości przyjęły cele ujęte w narodowej polityce klimatycznej opierającej się na założeniach Protokołu z Kioto, czyli maksymalnego wzrostu emisji gazów cieplarnianych o 1% do 2010 r. względem 1990 r. Nieliczni liderzy deklarowali wyższe od narodowych redukcje emisji. Najbardziej ambitne założenie zostały przyjęte w Bergen (redukcja emisji o 20% do 2005 r. względem 1991 r.) oraz w Trondheim i Sarpsborgu (redukcja emisji o 20% do 2010 r. względem 1990 r.). W zdecydowanej większości przypadków gminy zakładały zastosowanie stosunkowo łatwych do wdrożenia narzędzi lokalnej polityki klimatycznej jak informacja (30%), planowanie (16%) i współpraca (11%). Natomiast tylko 12% wskazywanych w strategiach instrumentów wiązało się z konkretnymi działaniami finansowymi czy regulacyjnymi ze strony gminy, takimi jak granty czy podatki, co oczywiście wynikało z szeroko obserwowanego w demokracjach zachodnich trendu wykorzystywania tzw. miękkich instrumentów w zarządzaniu publicznym.

Przegląd przyjętych na początku XXI w. gminnych planów klimatycznych wskazał, iż w zdecydowanej większości gminy skoncentrowały swoje działania na sektorze energii (88% wszystkich podjętych inicjatyw). Większy nacisk kładziono na stronę produkcji i dokonywano usprawnień w obszarach, do których należały m.in. centralne ogrzewanie, utylizacja metanu z wysypisk śmieci czy rozwój bioenergii. W przypadku konsumpcji energii wdrażano lepszy system zarządzania oraz program oszczędności. Tylko największe miasta (jak Oslo, Bergen i Trondheim) do powyższych obszarów dołączyły działania na rzecz zrównoważonego transportu, np. promocję wykorzystania alternatywnych paliw oraz rozwój transportu publicznego.

Warto nadmienić, że na początku pierwszej dekady XXI w. lokalny poziom polityki klimatycznej nie był przedmiotem zainteresowania władz centralnych zaangażowanych w projekty strategiczne, jak np. technologia wychwytywania i składowania CO₂. Dowodzi tego chociażby list skierowany do Stortingu podczas publicznych przesłuchań nad norweską polityką klimatyczną (biała księga nr 54) przez Norweskie Stowarzyszenie Władz Lokalnych i Regionalnych. Władze stowarzyszenia wyraziły w nim gotowość do podjęcia dyskusji

⁶⁶ *Ibidem*.

o realizacji przez Norwęgę narodowych pułapów emisji gazów cieplarnianych, pomimo iż Ministerstwo Środowiska nie widziało takiej konieczności⁶⁷.

W wyniku krytyki płynącej ze strony organizacji pozarządowych, w tym wpływowej Bellony, oraz ogólnej zmiany świadomości problemu, również w wymiarze międzynarodowym, decydenci zauważyli potencjał miast w obszarze zmniejszenia emisji zanieczyszczeń oraz planowania energetycznego. W efekcie w białej księdze poświęconej norweskiej polityce klimatycznej z 2007 r. znalazła się propozycja utworzenia sieci „Miast przyszłości” (obejmującej trzynaście największych miast) oraz sieci „Miast Zielonej Energii” (opartych na mniejszych gminach miejskich)⁶⁸. Program nie został jednak zrealizowany, ponieważ gminom nie zapewniono żadnego finansowania. W efekcie, w ramach szerszego projektu mającego na celu wdrożenie w skali kraju zintegrowanego planowania w obszarze klimatu i energii, w 2009 r. państwowa firma Enova zaoferowała gminom środki finansowe na przygotowanie strategii klimatycznych. Skutki wsparcia były jednoznaczne, gdyż już w 2010 r. liczba miast posiadających takie dokumenty wzrosła do 60% (z 30% w 2007 r.)⁶⁹. Wskazano, że plany te powinny ulegać rewizji, jednak nie wskazano jej czasu, trybu oraz ewentualnych sankcji w przypadku niewywiązania się z przyjętych założeń. Tym samym w prawie norweskim nie zostały jasno sformułowane konkretne obowiązki gmin np. w kwestii pułapów emisji CO₂ czy rozwoju bardziej przyjaznych dla środowiska form produkcji i użycia energii. W konsekwencji wiele miast nie dokonało aktualizacji swoich strategii, również z powodu braku środków finansowych przekazanych przez rząd na ten cel.

Biorąc pod uwagę powyższe uwarunkowania władze centralne, dążąc do realizacji wyznaczonych celów polityki klimatycznej, musiały odwołać się do bardziej zaawansowanych środków o charakterze regulacyjnym. W XXI w. jednym z podstawowych zamierzeń ekip rządzących była transformacja transportu miejskiego w kierunku niskoemisyjnym. Władze zastosowały szereg zachęt i ulg dla posiadaczy pojazdów elektrycznych, które bezpośrednio dotyczyły poziomu gminnego. Władze lokalne zostały zobligowane do wprowadzenia udogodnień, takich jak darmowe miejsca parkingowe w centrach miast, udostępnianie buspasów czy budowa darmowych stacji ładujących w miejscach publicznych⁷⁰. Część

⁶⁷ *Ibidem*, s. 96.

⁶⁸ Norwegian Climate Policy, Summary in English: Report No. 34 (2006–2007), to the Storting, Norwegian Ministry of the Environment, http://www.regjeringen.no/pages/2065909/PDFS/STM200620070034000EN_PDFS.pdf [dostęp: 3.06.2018].

⁶⁹ M. Aasen, H. Westskog, K. Korneliussen, *Energy Performance Contracts in the Municipal Sector in Norway: Overcoming Barriers to Energy Savings?*, „Energy Efficiency” 2016, Vol. 9, No. 1, s. 173, DOI: 10.1007/s12053-015-9356-0.

⁷⁰ Szerzej w rozdziale poświęconym narzędziom polityki klimatycznej.

z zamierzeń rządowych, dotyczących przejścia do nowego modelu transportu osobowego, nie sprawdziła się, ponieważ samochody elektryczne nie zastąpiły samochodów o napędzie tradycyjnym, stając się jedynie ich suplementem, zwiększając ostatecznie ogólną flotę pojazdów. Spowodowało to zmianę legislacji, dzięki której gminy uzyskały prawo wprowadzania w tym zakresie własnych regulacji. Tym samym od 2017 r. wiele większych miast – np. Trondheim – ograniczyło przywileje dla posiadaczy samochodów elektrycznych i przyjęło większą odpowiedzialność za regulowanie transportu osobowego.

Jednocześnie należy mieć świadomość, iż niezależnie od bodźców płynących z centrum niewielka grupa gmin zdecydowała się na własne programy walki z emisją gazów cieplarnianych i miało to miejsce już w latach 90. XX w. Regulacje państwa, które zostały wprowadzone w okresie późniejszym, były więc przez nie postrzegane jako sposób formalizacji i potwierdzenia już istniejących celów. Przykładowo – procesy prowadzące do instytucjonalizacji polityki na rzecz klimatu i energii w niewielkiej gminie Tingvoll miały swoje początki w latach 70. XX w., kiedy grupa nauczycieli rozpoczęła ruch na rzecz edukacji ekologicznej. Doprowadziła ona do wprowadzenia w gminie nowego, przyjaznego dla środowiska systemu produkcji energii oraz utworzenia centrum edukacyjnego. Obecnie wszyscy urzędnicy oraz lokalni politycy zobligowani są wzięcia udziału w programie szkoły wprowadzającym ich w problemy klimatu i planowania energetycznego.

Niewątpliwie wiele gmin miejskich dążyło to uczynienia z problemu ochrony środowiska i zmian klimatu swojego wyróżnika zarówno na potrzeby wewnętrzne, w kontaktach z mieszkańcami, jak i dla uzyskania efektu wizerunkowego na zewnątrz, również w skali międzynarodowej⁷¹. Pionierem w tym obszarze pozostaje niewątpliwie stolica Norwegii – Oslo. Miasto realizuje swój indywidualny budżet klimatyczny, który zakłada m.in. redukcję emisji gazów cieplarnianych o 50% do 2020 r.⁷². Od 2015 r. miasto zdecydowało o obostrzeniach w użyciu prywatnych samochodów w centrum, od 2020 r. taksówki i transport publiczny będą bezemisyjne. Łącznie metropolia planuje 42 różne inicjatywy poczynwszy od transportu miejskiego, poprzez spalarnie śmieci aż do efektywności energetycznej⁷³.

⁷¹ Szerzej: S. Kasa, H. Westskog, L. Rose, *Municipalities as Frontrunners in Mitigation of Climate Change: Does Soft Regulation Make a Difference?*, „Environmental Policy and Governance” 2018, Vol. 28, No. 2, s. 98–113, DOI: 10.1002/eet.1791.

⁷² Climate and Energy Strategy for Oslo, Oslo Kommune, Oslo 2016, <https://www.oslo.kommune.no/english/politics-and-administration/green-oslo/plans-and-programmes/#gref> [dostęp: 19.05.2018].

⁷³ Oslo Climate Budget, <https://www.oslo.kommune.no/english/politics-and-administration/green-oslo/best-practices/climate-budget/#gref> [dostęp: 19.05.2018].

Jak dowodzą Lennart Lundqvist i Lawrence Rose zaangażowanie gmin na rzecz klimatu, zarówno w Norwegii, jak i w sąsiedniej Szwecji, nie było zależne od rozmiaru, liczby ludności, określonego modelu gospodarczego czy też oddalenia od centrum, ponieważ podobne inicjatywy podejmowały zarówno duże gminy miejskie, jak i niewielkie wiejskie. Czynniki finansowy również nie był decydujący z uwagi na silny komponent redystrybucyjny, mający wyrównać różnice pomiędzy gminami w skali ogólnokrajowej. Największe znaczenie odgrywał poziom aktywności lokalnej, niezwiązanej ze szczeblem publicznym, który przekładał się na konkretne programy⁷⁴. Uwidoczniła się natomiast wyraźna tendencja wskazująca, iż gminy, które były wcześniej aktywne w obszarze ochrony środowiska, wykazywały wyższy poziom aktywności w przypadku planowania klimatycznego⁷⁵.

Generalnie wytworzył się luźny układ relacji góra-dół, który pozostawił wiele miejsca, jak również oczekiwań, wobec oddolnej inicjatywy szczebla lokalnego, która nie została zarazem poddana monitoringowi bądź kontroli ze strony centrum. Nie istnieją bowiem żadne zapisy dotyczące ewentualnych sankcji wobec gmin, które nie podjęły działań na rzecz planowania w kwestii zmian klimatu i energii⁷⁶. Powyższe rozważania wskazują, że rola „miękkich” regulacji rządowych w przypadku gmin nie przekłada się na dalszą pogłębioną i zuniformizowaną instytucjonalizację lokalnej polityki klimatycznej.

5.6. Wnioski

Badania norweskiej polityki klimatycznej na poziomie regionalnym i lokalnym jednoznacznie wykazują przed jakimi złożonymi wyzwaniem stoją norweskie władze. W przypadku Arktyki możemy mówić o szczególnie specyficznej sytuacji. Region, ze względu na swoją wrażliwość na zmiany klimatu, stał się przedmiotem zainteresowania społeczności międzynarodowej zaniepokojonej jego przyszłością. Równocześnie jednak topnienie arktycznej pokrywy lodowej wiązało się z nowymi możliwościami gospodarczymi, takimi jak eksploatacja surowców naturalnych czy ustanowienie nowych szlaków transportowych.

Władze norweskie dostrzegają spektrum korzyści i zagrożeń związanych z nową rolą Arktyki w XXI w., w tym również w kontekście polityki

⁷⁴ Wstępna wersja artykułu Lennarta J. Lundqvista oraz Lawrence’a E. Rose’a przedstawiona podczas 24. Światowego Kongresu IPSA, Poznań, 23–28 lipca 2016 pt. *The Value of „Soft Regulation” as a Policy Instrument under Conditions of Uncertainty: Evidence from Municipal Climate and Energy Planning in Norway and Sweden*.

⁷⁵ C. Aall, K. Groven, G. Lindseth, *The Scope of Action for Local Climate Policy...*, s. 88.

⁷⁶ L. Lundqvist, L. Rose, *The Value of „Soft Regulation”...*

klimatycznej. Nic nie wskazuje na to, że cele walki ze zmianami klimatu mogłyby przeważać nad korzyściami wynikającymi z wydobywania ropy i gazu w regionie Morza Barentsa. Jeżeli Norwegia będzie chciała utrzymać wysoki poziom dobrobytu w kraju zmuszona będzie do takich działań. Dyskursywnie, jak wskazują obecne oświadczenia, władze uzasadnią taką decyzję potrzebą redukcji emisji w krajach wykorzystujących węgiel, a więc również względami polityki klimatycznej. Jedynym wyjątkiem w tej narracji są obszary o szczególnym charakterze – jak np. Lofoty czy Wyspa Niedźwiedzia, które podzieliły norweskie elity polityczne, ale również wspólnoty lokalne, opinię publiczną oraz kręgi przemysłowe. Oś podziału dzieli społeczeństwo norweskie na dwa obozy tzw. przemysłowy i ekologiczny, z których ostatni obecnie dominuje chociaż nie można wykluczyć zmiany trendu.

Odmienny charakter problemów wiąże się z kolejnym norweskim szczególnym regionem, jakim jest Svalbard. Obszar ten przez kilka dekad stanowił przykład zimnowojennych napięć, które dodatkowo były potęgowane próbami potwierdzenia norweskiej i radzieckiej/rosyjskiej suwerenności. W XXI w. władze norweskie dokonały strategicznej reorientacji i przypisały regionowi nową międzynarodową rolę, jaką stanowią badania naukowe, przede wszystkim poświęcone arktycznym zmianom klimatu. Za unikalny w skali globu przykład wykorzystania potencjału Svalbardu należy uznać zlokalizowany tam bank roślin, który będzie służył przyszłym pokoleniom, narażonym na bardziej radykalne skutki zmian klimatu.

Jednocześnie jednak dotychczasowy model rozwojowy Svalbardu stał w jawnej sprzeczności z celami narodowej polityki klimatycznej Norwegii. Od lat 90. XX w. władze norweskie występowały bowiem na arenie międzynarodowej przeciw wysokoemisyjnej produkcji energii opartej na węglu, przeciwstawiając ją „czystej” energii ropy i gazu. Paradoksalnie na terenie własnego kraju z przyczyn społecznych oraz geopolitycznych dotowały funkcjonowanie kopalni węglowych. Ostatecznym bodźcem do ograniczenia produkcji węgla w latach 2017–2018 stała się przede wszystkim jej niska rentowność, a względy polityki klimatycznej (w tym krytyka ze strony społeczności międzynarodowej i krajowych organizacji ekologicznych) miały drugorzędne znaczenie.

Na poziomie lokalnym również można zauważyć szereg zjawisk wskazujących na brak wystarczającej determinacji władz w implementacji założeń krajowej polityki klimatycznej. Przede wszystkim – jak wskazały powyższe rozważania – próby aktywizacji gmin na rzecz planowania klimatycznego sięgają dopiero 2000 r., czyli dekadę po tym, gdy zostały wprowadzone narodowe cele stabilizacji emisji CO₂. Władze zdecydowały się na przyjęcie „miękkich” narzędzi regulacji, co spowodowało, że mniej niż 10% norweskich gmin przyjęło na początku XXI w. swoje strategie klimatyczne. Dopiero po blisko dekadzie

zostały podjęte kolejne inicjatywy na rzecz aktywizacji szczebla lokalnego, które doprowadziły do wprowadzenia przez zdecydowaną większość gmin strategii określających działania na rzecz ograniczenia emisji i adaptacji do zmian klimatu. Działania na szczeblu lokalnym nie zostały jednak w żaden sposób zinstytucjonalizowane oraz poddane weryfikacji i kontroli w kwestii wykonalności celów i przyjętych narzędzi. Co istotne – władze lokalne nie były również angażowane na różnych etapach procesu legislacyjnego, co przyczyniało się do deficytu demokratycznego i biernego odbioru przyjętych norm. Gminy były na przykład obligowane do wdrażania udogodnień związanych z rządowym projektem rozbudowy transportu niskoemisyjnego, nie uczestnicząc w jego opracowaniu.

Z drugiej strony ewidentnie można zauważyć wysoki poziom oczekiwań władz wobec oddolnej inicjatywy gmin. Rząd zapewniał bowiem wsparcie publiczne wyłącznie na wstępnym etapie tworzenia gminnych strategii natomiast nie wspierał już innych działań, do których należały np. integracja sektorowa czy wymiana doświadczeń pomiędzy poszczególnymi jednostkami. Początkowo większość gmin ograniczała więc swoją aktywność do poziomu deklaracyjnego. W ostatniej dekadzie widać jednak, iż wiele gmin, szczególnie duże gminy miejskie, takie jak Oslo, Bergen czy Trondheim, zmieniły samą percepcję problemu zmian klimatu i, dostrzegając skalę problemu, zdecydowały się na faktyczną implementację założeń swoich strategii klimatycznych. Strategie te stały się ostatecznie narzędziem modernizacji przestrzeni publicznej w duchu zrównoważonego rozwoju, przyczyniając się nie tylko do poprawy warunków życia swoich mieszkańców, ale również do wzrostu świadomości społecznej kwestii zmian klimatu.

CZĘŚĆ III

WYMIAR GOSPODARCZY POLITYKI KLIMATYCZNEJ NORWEGII

ROZDZIAŁ 6

UWARUNKOWANIA GOSPODARCZE NORWESKIEJ POLITYKI KLIMATYCZNEJ

W kolejnej części książki głównym przedmiotem zainteresowania staną się gospodarcze uwarunkowania norweskiej polityki klimatycznej, z uwzględnieniem uwarunkowań strukturalnych, takich jak model gospodarczy kraju oparty na eksploatacji ropy i gazu. Polityka klimatyczna i gospodarcza pozostają bowiem nierozzerwalnie powiązane ze względu na kluczowe dla nich znaczenie wykorzystania energii. To właśnie od modelu produkcji i konsumpcji energii w największej mierze zależą procesy przemysłowe, produkcyjne, ale także społeczne w każdym kraju, które w konsekwencji odpowiadają za emisje gazów cieplarnianych. Współczesne uzależnienie od węglowodorów, głównie ropy, gazu i węgla, stało się nieodłącznym elementem rozwoju gospodarczego w skali globalnej. Natomiast w XXI w. ten paradygmat ulec może redefinicji ze względu na wyczerpywanie się zasobów, ale także rosnące znaczenie działań służących ograniczaniu śladu węglowego.

Pod względem rozwoju gospodarczego Norwegia odnajduje niewątpliwie swoje miejsce w szerszym modelu nordyckim, wymienianym obok europejsko-kontynentalnego oraz anglo-amerykańskiego¹. Ogólnie model nordycki (często utożsamiany ze szwedzkim) można scharakteryzować jako połączenie wysokiego poziomu dochodów wraz z ich równą redystrybucją oraz z wysokim poziomem bezpieczeństwa socjalnego opartego na rozbudowanym sektorze publicznym, finansowanym z wysokich podatków². Jednak, zdaniem Ådne Cappelen i Larsa Mjøset, od końca lat 60. minionego wieku Norwegia zaczęła znacząco odbiegać od pozostałych państw nordyckich, gdyż jej dobrobyt i rozwój stał się konsekwencją eksploatacji zasobów naturalnych³. Mając na uwadze silne powiązania regionalne należy więc zwrócić uwagę na odmiennność norweskiej ścieżki rozwojowej.

¹ Dyskusja o charakterystyce trzech modeli zob. G. Esping-Andersen, *Social Foundations of Post-industrial Economies*, Oxford 1999; L. Mjøset, T. H. Clausen, *An Introduction to the Comparison of Capitalisms*, „Comparative Social Research” 2007, Vol. 24, s. 1–17.

² M. Alestalo, S. Hort, S. Kuhnle, *The Nordic Model: Conditions, Origins, Outcomes, Lessons*, „Hertie School of Governance Working Papers” 2009, No. 41, s. 3.

³ Å. Cappelen, L. Mjøset, *Can Norway Be a Role Model for Natural Resource Abundant Countries?*, United Nations University, World Institute for Development Economics Research, „Research Paper” 2009, No. 23, s. 1.

6.1. Model rozwoju gospodarczego Norwegii

Dwukrotnie w swojej historii Norwegia przechodziła okres przyspieszonego wzrostu. W okresie międzywojennym nastąpiła dynamiczna industrializacja spowodowana rozwojem energii wodnej. Natomiast od lat 70. XX w. wydobywanie ropy i gazu przekształciło Norwęgę w jedno z najbogatszych państw świata. Te dwa zjawiska do tej pory konstytuują model rozwoju gospodarczego, a za razem, zdaniem autorki, stanowią kluczowe czynniki warunkujące politykę klimatyczną tego kraju.

Do końca XIX w. norweski rozwój gospodarczy pod wieloma względami przypominał dynamikę pozostałe państwa nordyckie. Mała populacja żyjąca w oddalonych od siebie nielicznych skupiskach nie wytworzyła systemu feudalnego typowego dla średniowiecznej Europy. Powstała natomiast tkanka społeczna złożona przede wszystkim z niezależnych rolników, którzy ze względu na trudne warunki klimatyczne musieli polegać przede wszystkim na wzajemnej pomocy. Do rewolucji przemysłowej norweska gospodarka opierała się więc na rolnictwie, leśnictwie oraz połowach⁴. Chociaż okresy skrajnej biedy nie były częste, to ukształtował się system oparty na wykorzystaniu zasobów naturalnych, w który wpisana została również logika niedoborów i potrzeba racjonalnego wykorzystania dostępnych dóbr.

Dopiero w połowie XIX w. Norwegia wkroczyła na ścieżkę industrializacji, która początkowo objęła górnictwo i włókiennictwo⁵. Kluczowym bodźcem dla rozwoju gospodarczego stała się możliwość otrzymywania z norweskich wodospadów taniej hydroenergii, która nabrała miana zasobu strategicznego. Po uzyskaniu niepodległości w 1905 r., postępujący proces industrializacji i otwieranie gospodarki norweskiej stał się przyczynkiem dla głębokich zmian społecznych.

W efekcie industrializacji, opartej na taniej hydroenergii, połączonej z racjonalnością społeczną w latach 1913–1950 Norwegia znalazła się pod względem PKB *per capita* powyżej średniej dla dwunastu państw Europy Zachodniej, wyprzedzając sąsiednią Szwecję i Danię⁶. Tym samym, za Å. Cappelen i L. Mjøset, można wyraźnie podkreślić, że długo przed odkryciem ropy

⁴ Szerzej o preindustrialnym rozwoju Norwegii, szczególnie w latach 1750–1830 zob. R. Hutchison, *An Industrious Revolution In Norway? A Norwegian Road to the Modern Market Economy?*, „Scandinavian Journal of History” 2014, Vol. 39, No. 1, s. 4–26.

⁵ T. Pawłuszko, *Droga państw nordyckich z peryferii do centrum gospodarki światowej*, [w:] *Północ w międzynarodowej przestrzeni politycznej i gospodarczej*, red. M. Tomala, M. Łuszczuk, Kielce 2015, s. 201.

⁶ Å. Cappelen, L. Mjøset, *Can Norway Be a Role Model for Natural Resource Abundant Countries?...*, s. 2.

norweska gospodarka opierała się na eksporcie surowców i produktów, łącząc jednocześnie wzrost gospodarczy z egalitarną dystrybucją dochodów⁷.

Po drugiej wojnie światowej norweska gospodarka została podporządkowana nadrzędnemu celowi budowania państwa dobrobytu⁸. Norweska Partia Pracy, która stała się partią o charakterze dominującym, wprowadziła szereg rozwiązań socjaldemokratycznych, polegających m.in. na spłaszczeniu struktury dochodów, wyeliminowaniu biedy i zapewnieniu pomocy społecznej. Realizacja ambitnych zamierzeń była możliwa dzięki wprowadzeniu wysokiego progresywnego podatku dochodowego, podatku VAT oraz rozbudowanego systemu innych uznaniowych podatków i opłat obejmujących m.in. produkty, takie jak samochody, alkohol czy kosmetyki. W konsekwencji tych działań Norwegia stała się jednym z najwyżej opodatkowanych państw na świecie. Jednocześnie jednak brak zdecydowanych bodźców gospodarczych spowodował, że przez trzy powojenne dekady PKB *per capita* Norwegii klasował się poniżej średniej dla państw OECD, w tym również ościennych Danii i Szwecji⁹.

Dopiero odkrycie ropy pod koniec lat 60. XX w. rozpoczęło stały trend wzrostu gospodarczego, który uczynił Norwegów jednym z najbogatszych narodów świata. Rozwój i specyfika norweskiego sektora wydobywczego oraz związane z nim konsekwencje zostaną omówione w dalszej części książki, dlatego w tym miejscu warto jedynie dodać, że Norwegii udało się uniknąć tzw. choroby holenderskiej, czyli regresu gospodarczego spowodowanego odkryciem i intensywną eksploatacją złóż surowców naturalnych¹⁰. Zjawisko to widoczne było w Holandii, gdzie pod koniec lat 60. minionego wieku dynamiczna eksploatacja gazu doprowadziła do znaczącego pogorszenia sytuacji w innych sektorach gospodarki¹¹.

⁷ *Ibidem*, s. 3.

⁸ Warto zauważyć dorobek naukowy norweskiej myśli ekonomicznej okresu powojennego z noblistą, prof. Ragnarem Frischem, na czele. A. Sæther, I. Eriksen, *Ragnar Frisch and the Post-war Norwegian Economy*, „Economic Journal Watch” 2014, Vol. 11, No. 1, s. 46–80.

⁹ Szerzej na temat sytuacji gospodarczej Norwegii zob. A. Cappelen, E. Gjelsvik, *Oil and Gas Revenues and the Norwegian Economy in Retrospect: Alternative Macroeconomic Policies*, [w:] *Recent Modelling Approaches in Applied Energy Economics. International Studies in Economic Modelling*, red. O. Bjerkholt, Ø. Olsen, J. Vislie, Springer, Dordrecht 1990, s. 125–152.

¹⁰ S. Holden, *Avoiding the Resource Curse the Case Norway*, „Energy Policy” 2013, Vol. 63, s. 871.

¹¹ E. Larsen, *Escaping the Resource Curse and the Dutch Disease? When and Why Norway Caught up with and Forged ahead of Its Neighbors*, „Statistics Norway Research Department Discussion Papers” 2004, No. 377.

W przeciwieństwie do powyższego scenariusza Norwegia potrafiła w przypadku wszystkich kluczowych sektorów – początkowo rybołówstwa, leśnictwa i produkcji energii wodnej, a następnie eksploatacji ropy i gazu – wytworzyć układ powiązań systemowych z innymi sektorami gospodarki. Z jednej strony polegały one na produkcji pół-produktów, takich jak papier, drewno, produkty metalowe i substancje chemiczne, a z drugiej na rozwoju dostawców sprzętu dla sektorów, czyli statków, platform wiertniczych, turbin czy sprzętu pomiarowego. Władze zdecydowały się kontynuację modelu znacznej własności państwowej w kluczowych sektorach przemysłu, co doprowadziło do powołania firm państwowych – tj. Statoil (sektor wydobywczy), Statkraft (produkcja energii elektrycznej) czy Norsk Hydro (produkcja aluminium).

Działania na rzecz powstania systemu sprzężeń zwrotnych w całej gospodarce nie zmieniają faktu, że norweski model gospodarczy oparty jest na eksporcie ropy i gazu, co w wielu obszarach stanowi swoiste wyzwanie. Norweski wzrost gospodarczy uzależniony jest w dużym stopniu od fluktuacji cenowej surowców, a nie wykwalifikowanej wszechstronnie siły roboczej¹². Z uwagi na dominację kilku kontrolowanych przez państwo sektorów w wytwarzaniu PKB kolejne rządy nie decydowały się na wsparcie nowych przemysłów rozwijanych przez sektor prywatny, jak miało to miejsce w innych państwach nordyckich, szczególnie Finlandii i Szwecji. Dopiero w XXI w. pojawił się wyraźny trend odchodzenia od wsparcia publicznego dla przedsiębiorstw państwowych i otwieranie gospodarki dla warunków wolnej konkurencji. Ponadto państwo w większym stopniu skoncentrowało się na rozszerzaniu kapitału ludzkiego poza sektorem wydobywczym. Stworzyło to korzystne warunki dla rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw specjalizujących się w branży informacyjnej i najnowszych technologii.

Jako podsumowanie rozważań o norweskiej ścieżce rozwojowej można przytoczyć dane dotyczące rozwoju społeczno-gospodarczego, czyli wskaźnik – HDI (Human Development Index) stworzony przez Mahbuba ul-Haga. Łączy on elementy, takie jak PKB *per capita*, długość życia oraz jakość wykształcenia. Od 2000 r. Norwegia zajmuje w nim pierwsze miejsce, za wyjątkiem lat 2007 i 2008, kiedy pierwszeństwo oddała innemu państwu nordyckiemu – Islandii¹³. W znacznym stopniu ten niewątpliw sukces kraj zawdzięcza wysokiemu

¹² D. Bergholt, V. Larsen, M. Seneca, *Business Cycles in an Oil Economy*, „Journal of International Money and Finance” 2017, Vol. 75, s. 2, <https://ac.els-cdn.com/S0261560617301262/1-s2.0-S0261560617301262-main.pdf>, DOI: 10.1016/j.jimonfin.2017.07.005 [dostęp: 2.06.2018].

¹³ *Human Development Index Trends, 1990–2015*, United Nations Development Programme 2016, http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf, s. 202 [dostęp: 12.05.2018].

poziomowi PKB *per capita*. W 2016 r. wyniósł on 59 350 USD, czyli 149% poziomu UE¹⁴. Wśród państw członkowskich OECD Norwegia zajęła w 2016 r. czwarte miejsce, po Luksemburgu, Irlandii i Szwajcarii¹⁵. Wysoki poziom PKB *per capita* w dużym stopniu spowodowany jest znacznymi dochodami z ropy i gazu oraz niską liczbą ludności (5,1 mln).

Należy jednak pamiętać, że niewielka, a przy tym starzejąca się populacja stanowi znaczne wyzwanie dla systemu gospodarczego państwa. Z jednej strony mamy bowiem do czynienia z ograniczonymi możliwościami rozszerzenia społecznej bazy podatkowej, co przekłada się na niższe dochody do budżetu państwa. Z drugiej zaś strony rozbudowany system opieki społecznej i emerytalnej zwiększa wydatki publiczne na różnego typu świadczenia. Przyszłość norweskiego rozwoju zależeć więc będzie w głównej mierze od racjonalnego zbudowania na bazie obecnego potencjału nowego modelu gospodarczego, który będzie efektywny również w realiach, kiedy dochody z ropy i gazu ulegną znacznemu uszczupleniu.

6.2. Bilans paliwowo-energetyczny Norwegii

Obecnie pozyskiwanie energii i jej gospodarowanie stały się kluczowymi miernikami konkurencyjności gospodarek, poziomu życia obywateli, ale również zasadniczym punktem odniesienia dla polityki klimatycznej poszczególnych państw. Rosnąca świadomość społeczeństw, szczególnie w państwach rozwiniętych, powoduje bowiem, iż coraz więcej uwagi poświęca się realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju, co wymusza na sektorze energii wprowadzenie przyjaznych dla środowiska rozwiązań. W efekcie polityka energetyczna współczesnych państw uwzględnia elementy, takie jak budowanie niezależności dostaw energii, czyli dążenie do zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego (m.in. poprzez ograniczanie importu nośników energetycznych); efektywne korzystanie z surowców energetycznych, w szczególności nieodnawialnych; zapewnienie obywatelom przystępnych cenowo dostaw energii, ale również zmniejszanie emisji gazów cieplarnianych powodowanych przez produkcję energii i generalnie zmniejszanie negatywnego oddziaływania sektora na środowisko.

Od lat 70. minionego wieku Norwegię charakteryzuje kilka wyraźnych trendów, jeśli chodzi o strukturę energii pierwotnej¹⁶. Zaliczyć do nich należy:

¹⁴ Dane za Norweskim Biurem Statystycznym: *Statistics Norway*, www.ssb.no [dostęp: 12.05.2018].

¹⁵ *OECD Data Norway*, OECD, <https://data.oecd.org/norway.htm> [dostęp: 12.05.2018].

¹⁶ Energii zawartej w pierwotnych jej nośnikach (pozyskiwanych bezpośrednio z zasobów naturalnych odnawialnych i nieodnawialnych) stanowiącej sumę produkcji i importu energii pomniejszoną o eksport i zmiany składowania.

- wyraźną dominację hydroenergii w produkcji energii elektrycznej (powyżej 95%);
- znaczny i stabilny udział ropy;
- rosnący udział gazu ziemnego;
- marginalny, chociaż zwiększający się, udział odnawialnych źródeł energii innych niż hydroenergia (do 5%);
- szczątkowy udział węgla kamiennego (wyłącznie lokalnie na Svalbardzie);
- brak energii atomowej¹⁷.

Tym samym Norwegię charakteryzuje unikalna sytuacja, kiedy państwo dysponuje zasobami odnawialnymi, umożliwiającymi produkcję taniej i czystszej energii elektrycznej, ale również nieodnawialnymi, kierowanymi głównie na eksport, które od dekad kreują narodowy dobrobyt. Te wyjątkowe warunki znalazły swoje przełożenie w konceptualizacji polityki energetycznej Norwegii, która przez pół wieku koncentrowała się na utrzymaniu potencjału produkcyjnego hydroenergii oraz na racjonalnej, lecz dynamicznej eksploatacji ropy i gazu.

Obecnie główne założenia polityki energetycznej Norwegii zostały przedstawione w tzw. białej księdze rządu z 15 kwietnia 2016 r. pt. Siła zmiany – polityka energetyczna do 2030 r.¹⁸ Był to pierwszy od 1999 r. tak kompleksowy dokument uwzględniający nowe realia, w tym uwarunkowania polityki klimatycznej w kontekście sektora energii. Dokument zakłada, że wzmocnienie bezpieczeństwa dostaw, rozwój ekonomiczny i konsekwencje dla klimatu muszą być analizowane łącznie, co doprowadzi do efektywnych i przyjaznych dla klimatu dostaw energii. Jako cele strategiczne przyjęto: bezpieczeństwo dostaw energii; efektywną produkcję energii ze źródeł odnawialnych; bardziej skuteczne i przyjazne dla klimatu wykorzystanie energii; wzrost ekonomiczny i tworzenie wartości poprzez wydajne wykorzystanie przynoszących korzyści zasobów nieodnawialnych¹⁹.

6.2.1. Podaż i popyt energii

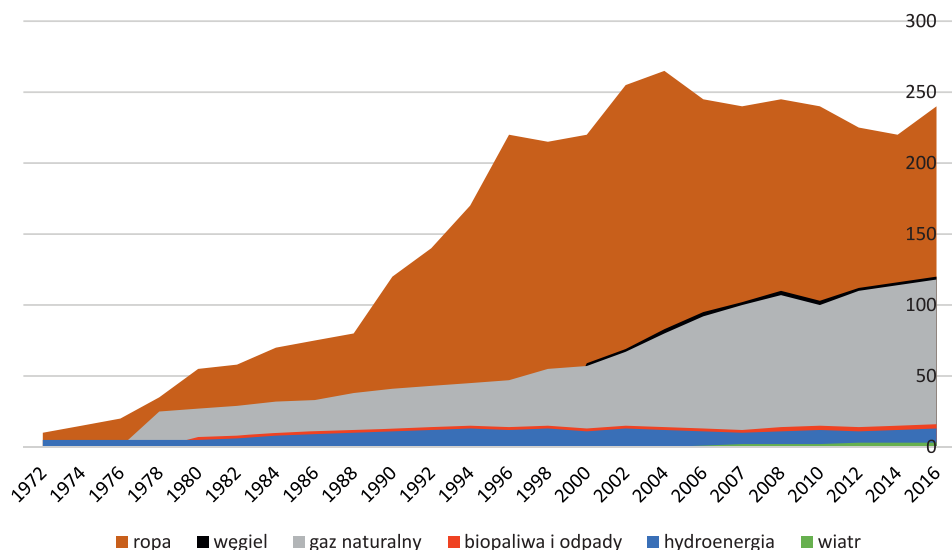
W przypadku produkcji energii pierwotnej jeszcze w latach 70. XX w. dominowała wyraźnie energia wodna, której potencjał został tylko w nieznacznym stopniu zwiększony w kolejnych dekadach (wykres 1). Następnie rozpoczęła się „era ropy”, ze szczytową fazą w okresie 1993–2005, która następnie ustąpiła pierwszeństwa gazowi, którego produkcja od 1995 r. dynamicznie rośnie. Norwegia w niewielkim

¹⁷ W 1979 r. Storting odrzucił możliwość budowy elektrowni atomowych w Norwegii.

¹⁸ Kraft til endring – Energipolitikken mot 2030, Meld. St. 25 (2015–2016), <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-25-20152016/id2482952/sec1> [dostęp: 12.05.2018].

¹⁹ *Ibidem*.

stopniu wykorzystuje do produkcji energii biopaliwa, węgiel, odpady oraz wiatr. Tym niemniej biopaliwa oraz odpady stały się coraz bardziej istotnym środkiem grzewczym. Energia wiatrowa od 2005 r. czterokrotnie zwiększyła swój potencjał, jednak wciąż jej udział jest bardzo ograniczony, podobnie jak energii geotermalnej.

Wykres 1. Produkcja energii według źródeł w latach 1973–2016 (w mln ton ekwiwalentu ropy)

Źródło: *World Energy Balances – 2017 Preliminary Edition*, International Energy Agency, Paris 2017, www.iea.org/statistics/.

Od ponad dekady norweska konsumpcja energii ustabilizowała się na poziomie 20 Mtoe rocznie, z czego największe zapotrzebowanie energetyczne dotyczy przede wszystkim przemysłu (40%), transportu (24%), budynków mieszkalnych (19%) i handlu (17%)²⁰. Okresowe wahania konsumpcji energii, jak np. spadek w 2009 r., mogą wynikać ze słabych wyników gospodarczych lub wahań pogodowych.

6.2.2. Produkcja ropy naftowej i gazu ziemnego

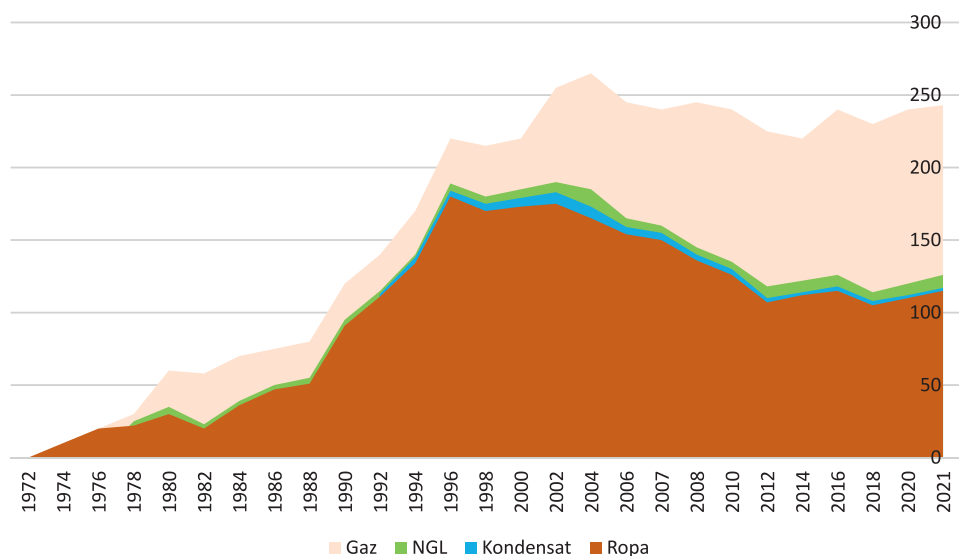
W 2017 r. Norwegia była trzecim na świecie eksporterem gazu (124,6 Mm³oe – mln standardowych m³ ekwiwalentu ropy) oraz dziesiątym eksporterem ropy (92,1 Mm³oe)²¹. Według szacunków rządu norweskiego łączne zasoby (odkryte

²⁰ *Norway Review 2017...*, s. 19.

²¹ *Oil and Gas Production*, Norsk Petroleum 2018, <http://www.norskpetroleum.no/en/production-and-exports/oil-and-gas-production/> [dostęp: 2.05.2018].

i nieodkryte) mogą wynosić do 90 mld baryłek ekwiwalentu ropy, z czego około 48% już wyprodukowano głównie w postaci ropy²².

Produkcja ropy i innych płynnych paliw rosła od lat 70. XX w. i osiągnęła najwyższy poziom 264,1 Mm³oe (3,4 mln baryłek/dzień) w 2004 r. Od czasu szczytu produkcja ulegała obniżeniu przez ponad dekadę, aby od 2014 r. ustabilizować się na poziomie ponad 230 Mm³oe, czyli 2 mln baryłek/dzień (wykres 2). Tendencja ta, jeżeli nie nastąpi radykalny postęp technologiczny, utrzyma się do początku kolejnej dekady. Przewidywane są jednak nowe inwestycje – np. formacja Johan Sverdrup, która rozpocznie wydobywanie w 2019 r. Konsumpcja wewnętrzna ropy, zabezpieczana przez dwie rafinerie, obejmuje około 20% wydobywania, reszta natomiast jest eksportowana. Głównym sektorem norweskiej gospodarki wykorzystującym ten surowiec jest transport zarówno drogowy (44%), lotniczy (5%), jak i morski (8%). Kolejnymi sektorami pod względem konsumpcji ropy są: przemysł, szczególnie chemiczny (około 30%), rybołówstwo (8%) i przetwórstwo ropy (8%). Z uwagi na coraz bardziej rygorystyczne przepisy udział gospodarstw domowych w konsumpcji ropy (wykorzystywanej do ogrzewania budynków) spadł do zaledwie 1%²³.

Wykres 2. Produkcja ropy i gazu 1972–2020 (w mln m³ ekwiwalentu ropy)

Źródło: Norway Review 2017, International Energy Agency, Paris 2017, s. 64.

²² *Ibidem*.

²³ Norway Review 2017..., s. 20.

Norwegia zbudowała system ropociągów łączących pola szelfu kontynentalnego z instalacjami naziemnymi. Pola Morza Północnego mają połączenia z trzema terminalami norweskimi (Sture, Mongstad – gdzie znajdują się rafinerie, oraz Kårstø) i jednym brytyjskim w Teesside²⁴.

Historia wydobywania gazu przedstawia się odmiennie. Początkowo gaz wydobywany był jako produkt uboczny produkcji ropy. Od końca lat 70. do połowy lat 90. minionego stulecia poziom wydobywania utrzymywał się na stabilnym poziomie około 30 Mm³oe rocznie. Od tego czasu produkcja zaczęła intensywnie rosnąć, a w dekadzie 2005–2015 uległa radykalnej dynamizacji (wzrost o 39%), tym sposobem w 2012 r. Norwegia po raz pierwszy wyprodukowała więcej gazu niż ropy. Pośród państw Międzynarodowej Agencji Energii Norwegia jest drugim (po USA) producentem ropy, jednak w przeciwieństwie do tego państwa produkcja norweska kierowana jest przede wszystkim na eksport (95%). Czyni to Norwegię trzecim światowym producentem gazu po Federacji Rosyjskiej i Katarze²⁵. Gaz dla potrzeb wewnętrznych w 75% wykorzystywany jest do produkcji ropy oraz gazu i tylko 7% zaspokaja potrzeby sektora produkcji energii elektrycznej. Pozostała część przypada na przemysł (głównie chemiczny – 80%). Gaz w bardzo niewielkim stopniu wykorzystywany jest w sektorze grzewczym oraz budynkach mieszkalnych i handlowych.

Generalnie rząd zakłada, że produkcja ropy i gazu z lat 2012–2016 zostanie utrzymana w latach 2017–2021. Spadek produkcji ropy kompensowany jest produkcją gazu naturalnego oraz gazu płynnego, co prowadzi do utrzymania poziomu produkcji węglowodorów na poziomie przekraczającym 200 mln m³oe rocznie do roku 2021. Równocześnie produkcja z nowych pól zbilansuje spadek produkcji z pól starszych. W dłuższym okresie czasu produkcja zależeć będzie jednak od dokonania nowych odkryć i podjęcia na nich produkcji oraz od rozwoju lepszych technologii na już istniejących polach. Za niecałą dekadę może rozpocząć się trend zniżkowy produkcji i tym samym zmniejszanie dochodów do budżetu państwa.

6.2.3. Produkcja i rynek energii elektrycznej

Produkcja energii elektrycznej wyniosła w 2015 r. 143,9 TWh, co stanowi wzrost o 4,9% od 2005 r. oraz o 100% w porównaniu do roku 1973. Produkcja oparta jest głównie na hydroenergii (95,8%), gazie naturalnym (1,8%) i energii wiatrowej (1,7%). Marginalny udział można przypisać biopaliwom i odpadom (0,3%), energii geotermalnej (0,2%), węglowi (0,1%) oraz ropie (0,2%)²⁶. Nie ulega

²⁴ *Ibidem*, s. 70.

²⁵ *Oil and Gas Exports*, Norsk Petroleum 2018, <http://www.norskpetroleum.no/en/production-and-exports/exports-of-oil-and-gas/> [dostęp: 12.05.2018].

²⁶ *Ibidem*, s. 103.

wątpliwości, że powyższy mix energetyczny wyróżnia Norwegię na tle innych państw rozwiniętych. W porównaniu do innych członków Międzynarodowej Agencji Energii (afiliowanej przy OECD skupiającej większość członków UE oraz Turcję, USA, Kanadę, Australię, Japonię i Koreę Północną) hydroenergia zabezpiecza potrzeby kraju w najwyższym stopniu. Jednocześnie jednak jej udział w całkowitym potencjale produkcyjnym zmniejszył się z 98% do 93% z uwagi na zwiększanie możliwości produkcji przy udziale energii wiatrowej oraz gazu. Przy czym dopiero od początku wieku można mówić o nieznacznym wzroście produkcji energii elektrycznej ze źródeł innych niż zasoby wodne, przy czym węgiel śladowo wykorzystywany jest na Spitsbergenie.

Analiza dynamiki rozwoju całkowitego potencjału produkcji energii elektrycznej w Norwegii w ostatnich kilkunastu latach uprawnia do kilku wniosków. Przede wszystkim całkowite możliwości zostały zwiększone z 28 415 MW w 2000 r. do 33 842 MW w 2015 r., co wynika z rosnących potrzeb gospodarczych kraju²⁷. Ze względu na uzależnienie od zasobów wodnych coroczna produkcja energii waha się w zależności od krajowego zapotrzebowania, balansu hydrologicznego, na które wpływa pogoda, oraz od poziomu zgromadzonych zasobów wodnych (około 3/4 instalacji połączonych jest z rezerwuarami). Jak zauważa Ryszard Czarny, ograniczenie zasobów wodnych, jakie uwidoczniło się na początku XXI w., zmuszając kraj do importu energii (z Rosji, Danii i Polski), powszechnie przypisuje się zmianom klimatu²⁸. Mimo że obecnie Norwegia pozostaje eksporterem energii netto, przewidywania, co do jej przyszłego potencjału produkcyjnego, nie są jednoznaczne, właśnie z powodu trudności w ocenie przyszłych schematów klimatycznych, ale również konsumpcyjnych.

Warto nadmienić, że zdecydowana większość produkcji energii elektrycznej należy do ogólnokrajowych bądź miejskich przedsiębiorstw: w przypadku hydroenergii mówimy o poziomie 90%, energii geotermalnej – 90% i energii wiatrowej – 80%. Nie ulega wątpliwości, że już od początku XX w. energia wodna traktowana jest jako zasób strategiczny, który należy do państwa i jest przez nie kontrolowany. Obecnie o przyznawaniu nowych licencji w zakresie

²⁷ Za wzrost produkcji odpowiada głównie rozwój nowych instalacji i oraz unowocześnienie istniejących instalacji hydroenergetycznych (28 126 MW w 2000 r., 31 372 MW w 2015 r.) oraz dynamika wzrostowa w sektorze energii wiatrowej (13 MW w 2000 r., 867 MW w 2015 r.) oraz energii opartej na gazie (35 MW w 2000 r., 1414 MW w 2015 r.). Najbardziej znaczący spadek nastąpił w przypadku wykorzystania węgla ze względu na wygaszanie potencjału produkcyjnego dwóch elektrowni węglowych położonych na Spitsbergenie (z 81 MW w 2000 r. do 5 MW w 2015 r.). *Ibidem*, s. 103.

²⁸ R. Czarny, *Energy Security: Position of the Kingdom of Norway in the Energy Balance of the Region*, [w:] *The Northern Spaces – Contemporary Issues*, red. R. Czarny, R. Kubicki, A. Janowska, R. Czarny, Scandinvium, Warszawa–Kielce 2012, s. 195.

projektów hydrologicznych decyduje cały rząd, co dowodzi, że decyzja musi mieć silne umocowanie polityczne.

Dostęp do znacznych zasobów energii odnawialnej oraz warunki klimatyczne i geograficzne powodują, że konsumpcja energii elektrycznej należy w Norwegii do najwyższych na świecie. Według danych CIA Factbook z 2016 r. kraj ten zajmował trzecie miejsce na świecie pod względem konsumpcji energii *per capita*, po Islandii i Liechtensteinie, z poziomem 2740 W na osobę. Dla porównania konsumpcja energii elektrycznej dla UE wynosiła około 615 W na obywatela, w tym dla Polski 420 W²⁹. Paweł Frączek zauważa jednak, że „w społecznej świadomości Norwegów tak duże przeciętne zużycie energii nie jest sprzeczne z realizacją koncepcji zrównoważonego i trwałego rozwoju ze względu na oparcie produkcji energii elektrycznej na hydroenergii, co pozwala na minimalizowanie wpływu prowadzonej gospodarki energetycznej na środowisko przyrodnicze”³⁰.

Za konsumpcję energii elektrycznej odpowiada przede wszystkim przemysł (38,1% w 2015 r.), gospodarstwa domowe i budynki (31,5%), usługi komercyjne i inne (23,2%), potrzeby sektora energii (6,5%) oraz transport (0,7%)³¹. Prawie połowa zapotrzebowania sektora przemysłowego związana jest z energochłonną produkcją aluminium. W porównaniu do 2004 r. udział tego przemysłu w konsumpcji energii elektrycznej zmalał jednak o 9%, co spowodowane zostało przez wzrost zapotrzebowania w innych sektorach. Gospodarstwa domowe i budynki oraz sektor handlowy wykazały w ostatniej dekadzie wyraźny trend wzrostowy wynoszący odpowiednio 10% i 14%. Jeszcze bardziej uwidacznia się zapotrzebowanie (sześciokrotny wzrost względem 2004 r.) w przypadku sektora energii, głównie produkcji ropy i gazu, które spowodowane zostało elektryfikacją wielu instalacji wydobywczych. W przypadku transportu wciąż największe zapotrzebowanie na energię elektryczną wykazuje kolej, a w dalszym rzędzie pojazdy o napędzie elektrycznym. Ze względu na rosnącą liczbę tego typu pojazdów należy w przyszłości spodziewać się jeszcze większego popytu na energię w tym sektorze³².

Pomimo rosnącej konsumpcji krajowej Norwegia posiada wystarczające zasoby „czystej” energii dla pokrycia potrzeb wewnętrznych oraz eksportu energii za granicę. Systematycznie od 1973 r. eksport energii rośnie. W 2015 r. wyniósł on 10% produkcji całkowitej. Rozwój norweskiego rynku energii

²⁹ *The World Factbook 2016*, Central Intelligence Agency, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html> [dostęp: 12.05.2018].

³⁰ P. Frączek, *Uwarunkowania polityki energetycznej Norwegii*, „Polityka Energetyczna” 2013, t. 16, z. 3, s. 132.

³¹ *Norway Review 2017...*, s. 99.

³² *Ibidem*, s. 104–105.

w znacznej mierze przypisywany jest procesom liberalizacyjnym, jakie miały miejsce od początku lat 90. XX w. W 1990 r. norweski Storting, po długich negocjacjach, przyjął ustawę dotyczącą kwestii energii, która zakładała liberalizację funkcjonowania sektora przedsiębiorstw elektroenergetycznych³³. Dotyczyła ona m.in. zaprzestania długoterminowego określania cen energii na rzecz krótkoterminowych transakcji; nadania większej autonomii przedsiębiorstwom energetycznym czy wyodrębnienia sieci przesyłowych dla niezależnych podmiotów. Pomimo naturalnych protestów firm sektora nowy system szybko potwierdził swoją skuteczność, czego dowodziły niskie ceny energii dla konsumentów.

Pozytywne przykłady płynące z rynku energii w Norwegii szybko stały się inspiracją dla państw regionu, które również zdecydowały się na zliberalizowanie swoich sektorów. W efekcie w 1996 r. do funkcjonującego norweskiego rynku Statnett Marked AS przyłączyły się rynek szwedzki, następnie duński, estoński, fiński, łotewski oraz litewski i powołany został wspólny rynek energii Nord Pool³⁴. Rynek należy do narodowych operatorów (przy czym norweski Statnett posiada około 29% całości udziałów) i zapewnia bezpieczeństwo dostaw, niezależnie od warunków pogodowych, umożliwiając większą konkurencyjność wśród regionalnych podmiotów³⁵. W konsekwencji około 90% fizycznego handlu energią elektryczną w Norwegii ma miejsce właśnie w ramach Nord Pool.

Za jedno z kluczowych wyzwań dla produkcji i rynku energii elektrycznej w Norwegii uznaje się zmiany klimatu. Mimo że system produkcji i dostaw energii został zaplanowany przy uwzględnieniu czynnika wpływu sił natury, wszystkie przerwy w dostawach, jakie miały miejsce w XXI w., zostały spowodowane nagłymi bądź nietypowymi zjawiskami pogodowymi. Zakładane zmiany klimatu w tej części Europy prowadzić mają do intensyfikacji tego typu zjawisk, zwiększając tym samym ryzyko uszkodzenia infrastruktury. Norweska Dyrekcja Zasobów Wodnych i Energii zdecydowała się już obecnie na wprowadzenie szeregu instrumentów, które mają umożliwić sektorowi energii adaptację do zmian klimatu. Przede wszystkim czynniki pogodowe i klimatyczne uwzględniane są

³³ Act no. 50 of 29 June 1990: Act Relating to the Generation, Conversion, Transmission, Trading, Distribution and Use of Energy etc. (The Energy Act), Ministry of Petroleum and Energy, https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/oed/vedlegg/lover-og-reglement/act_no_50_of_29_june_1990.pdf [dostęp: 12.05.2018].

³⁴ T. Fornalczyk, *Rynek energii elektrycznej. Model skandynawski*, „Polska Energia” 2009, s. 1; R. Gawin, *Skandynawski rynek energii elektrycznej – Przypadek szczególny czy uniwersalne rozwiązania?*, „Biuletyn Urzędu Regulacji Energetyki” 2005, nr 4, s. 2.

³⁵ S. Hellmer, L. Warell, *On the Evaluation of Market Power and Market Dominance – The Nordic Electricity Market*, „Energy Policy” 2009, Vol. 37, No. 8, s. 3235, DOI: 10.1016/j.enpol.2009.04.014.

w procesie opiniowania nowych licencji oraz przy ocenie stanu istniejącej infrastruktury. Dyrekcja rozpoczęła również badania, które wskazałyby zakres zagrożeń dla całego sektora energetycznego płynących ze zmian klimatycznych³⁶.

Generalnie bezpieczeństwo dostaw energii elektrycznej wydaje się nie być zagrożone przynajmniej w najbliższej dekadzie. Region nordycki, jako pewna całość, charakteryzuje się znaczną nadwyżką produkcji, co biorąc pod uwagę pogłębianą integrację regionalną zabezpiecza wszystkie państwa³⁷. Z drugiej strony na nordycki rynek energii wpływać będą decyzje indywidualne każdego państwa uwzględniające przede wszystkim narodowe uwarunkowania. Decydujący wpływ na rynek norweski może mieć np. wycofanie się Szwecji z energii atomowej, jak również kontynuacja przez ten kraj systemu „zielonych certyfikatów”, z którego Norwegia rezygnuje od 2021 r.³⁸

6.3. Emisje gazów cieplarnianych w Norwegii

Konstytutywne założenie globalnych działań na rzecz klimatu stanowi zmniejszenie antropogenicznych emisji gazów cieplarnianych. Wysokość emisji w danym państwie stanowi wypadkową wielu czynników, z których dwa fundamentalne to populacja i poziom rozwoju gospodarczego. Do największych emitentów należą więc kluczowe gospodarki światowe, takie jak Chiny, USA, UE czy Indie z udziałem odpowiednio 30%, 14%, 10% i 7% emisji światowych³⁹. Jest to konsekwencją ich zapotrzebowania na energię przy procesach produkcyjnych, a zarazem wysokich potrzeb konsumpcyjnych ludności. Jednocześnie przy uwzględnieniu wskaźnika *per capita* emisje chińskie stanowią 7,7 MtCO₂e, amerykańskie 16,1 MtCO₂e, UE 6,9 MtCO₂e, a indyjskie zaledwie 1,9 MtCO₂e⁴⁰.

³⁶ Zob. *Glaciological Investigations in Norway 2011–2015*, red. B. Kjølmoen, Norwegian Water Resources and Energy Directorate, Rapport No. 88, Oslo 2016.

³⁷ Zob. R. Czarny, *Energia – ochrona środowiska – klimat. Kierunki działań państw region nordyckiego*, [w:] *Północ w stosunkach międzynarodowych*, red. M. Tomala, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce 2014, s. 13–48; R. Czarny, *A Modern Nordic Saga: Politics, Economy and Society*, Springer, Switzerland 2017, s. 180.

³⁸ A. Gullberg, G. Bang, *Look to Sweden: The Making of a New Renewable Energy Support Scheme in Norway*, „Scandinavian Political Studies” 2015, Vol. 38, No. 1, s. 96.

³⁹ *CO₂ time series 1990–2015 per region/country*, European Commission, Joint Research Centre (JRC)/PBL Netherlands Environmental Assessment Agency. Emission Database for Global Atmospheric Research (EDGAR), <http://edgar.jrc.ec.europa.eu/overview.php?v=CO2ts1990-2015> [dostęp: 12.05.2018].

⁴⁰ *Ibidem*.

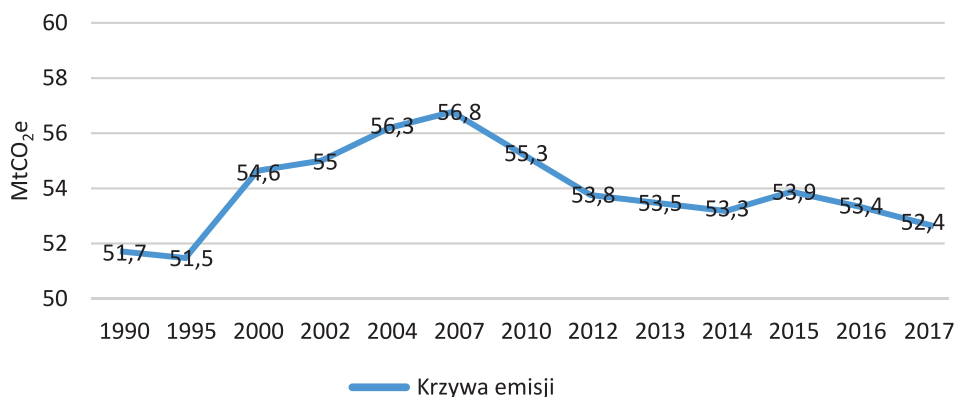
Struktura, wysokość i dynamika emisji stanowią zatem punkt wyjścia dla formułowania polityki klimatycznej państwa. Wskazują one bowiem decydom wachlarz opcji politycznych, jakie mogą zostać przełożone na konkretne decyzje gospodarcze⁴¹. W przypadku większości państw rozwiniętych podstawowymi obszarami pozwalającymi na zasadnicze redukcje emisji są m.in. zmiany w systemie produkcji i wykorzystania energii (np. stopniowe zastępowanie produkcji opartej na węglowodorach produkcją wykorzystującą odnawialne źródła energii czy zwiększenie energooszczędności), modyfikacje funkcjonowania wielu przemysłów np. przetwórczego, metalurgicznego czy chemicznego oraz zmiany struktury transportu z indywidualnego na publiczny⁴². W każdym przypadku mamy do czynienia z potrzebą gruntownej modyfikacji bazy gospodarczej państwa, ale także zachowań indywidualnych jednostek, co może stanowić dla polityków zasadnicze wyzwanie ze względu na sprzeciw różnych grup interesu oraz brak akceptacji społecznej. Skuteczne redukcje bądź ograniczenie emisji mogą więc nastąpić jedynie dzięki wnikliwej analizie charakteru śladu węglowego i dostosowaniu środków polityki klimatycznej do modelu gospodarczego oraz społecznego danego państwa. Warto zatem zastanowić się, jak – w okresie 1990–2017 – przedstawiały się norweskie emisje zarówno w świetle narodowych uwarunkowań gospodarczych, jak i międzynarodowego tła.

Uwagę zwraca przede wszystkim fakt, że norweskie emisje gazów cieplarnianych w ostatnich trzech dekadach wciąż rosną, chociaż od 2012 r. wykazują tendencję do stabilizacji. W 2015 r., kiedy emisje wyniosły 53,9 MtCO₂e, wzrost względem 1990 r., czyli roku bazowego dla obliczeń emisji UNFCCC, wyniósł 4,2%. W 2007 r. nastąpił szczyt emisji na poziomie 56,8 MtCO₂e, jednak z powodu recesji światowej trend został odwrócony i od dekady norweskie emisje utrzymują się na poziomie około 53 MtCO₂e (wykres 3).

W strukturze emisji norweskich dominuje CO₂. Jego udział wzrósł z 69% (35,7 mln ton) w 1990 r., do 77% (42,2 mln ton) w 2000 r., a następnie do 82% (44,1 mln ton) w 2016 r. Pozostałymi gazami cieplarnianymi są metan (9,7%), podtlenek azotu (4,8%), fluorowęglowodory (2,6%) i inne. Dyskusja nt. redukcji emisji gazów cieplarnianych ogranicza się więc zarówno w Norwegii, jak i w innych państwach, do CO₂. W dodatku możliwości redukcji metanu już obecnie są ograniczone, ponieważ 50% emisji tego gazu to produkcja rolna, która i tak ulega ciągłemu zmniejszaniu.

⁴¹ S. Garmann, *Do Government Ideology and Fragmentation Matter for Reducing CO₂-emissions? Empirical Evidence from OECD Countries*, „Ecological Economics” September 2014, Vol. 105, s. 1–10.

⁴² J. Ormond, M. Goodman, *A New Regime of Carbon Counting: The Practices and Politics of Accounting for Everyday Carbon through CO₂e*, „Global Environmental Change” 2015, Vol. 34, s. 120, DOI: 10.1016/j.gloenvcha.2015.04.011.

Wykres 3. Wielkość emisji gazów cieplarnianych w Norwegii w latach 1990–2017 (w mln ton ekwiwalentu CO₂) – z wyłączeniem transportu oceanicznego i międzynarodowego ruchu powietrznego

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Emissions of Greenhouse Gases*, Statistics Norway 1990–2016, <https://www.ssb.no/en/klimagassn> [dostęp: 12.05.2018].

Natomiast za emisje CO₂ odpowiada przede wszystkim wykorzystanie paliw w pięciu sektorach: przy wydobyciu ropy i gazu, w transporcie, w produkcji i budownictwie, przez inne sektory oraz emisje lotne paliw, które łącznie stanowią ponad 70% emisji norweskich⁴³. W latach 1990–2015 emisje w sektorze energii wzrosły o 31%. Wyraźnemu trendowi zwykłemu w sektorze towarzyszyły okresowe wahania spadkowe spowodowane różnorodnymi czynnikami. W 1991 r. miało miejsce ogólne spowolnienie gospodarcze, natomiast w 2000 i 2005 r. na emisje wpłynęła łagodna zima oraz zmiany w systemie podatkowym przekładające się na spadek konsumpcji paliw. W 2002 r. nastąpiło spowolnienie tempa rozwoju w przemysłach wytwórczych i budownictwie. W latach 2008 i 2009 do niższych emisji przyczynił się natomiast światowy kryzys gospodarczy.

Za wzrost emisji w sektorze energii odpowiadają przede wszystkim dwa obszary, czyli zwiększenie wydobycia węglowodorów oraz transport. W 2015 r. emisje z wydobycia ropy i gazu odpowiadały za 39,2% emisji całego sektora energii. Jednocześnie stanowiły 23,9% emisji ogólnych kraju, trzykrotnie więcej niż w 1990 r.⁴⁴ Wzrost ten należy przypisywać zwiększeniu produkcji ropy i gazu oraz zwiększeniu zapotrzebowania na energię niezbędną do ich wydobycia ze względu na starzenie się pól. W sektorze tym zmniejszono emisyjność

⁴³ *Greenhouse Gas Emissions 1990–2015, National Inventory Report*, Norwegian Environment Agency, Oslo 2017, s. 4.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 39.

każdej wyprodukowanej jednostki, jednak biorąc pod uwagę zasadniczy wzrost poziomu produkcji ogólna wartość emisji wzrosła⁴⁵.

W przypadku transportu również należy zauważyć znaczny wzrost emisji. W latach 1990–2015 łączny udział emisji tego sektora zwiększył się z 19,8% do 24,5% emisji ogólnych, a tym samym zajął on pierwsze miejsce w strukturze emisji wśród wszystkich sektorów. Za tą zasadniczą zmianą kryje się rozkwit transportu drogowego odpowiadającego za 77,8% emisji w sektorze transportu oraz 19,1% emisji krajowych⁴⁶. Trend wzrostowy wynika z potrzeby przewożenia dóbr na rozległym terytorium oraz rozwoju ruchu osobowego, będących konsekwencją wzrostu aktywności gospodarczej i społecznej. Wahanie emisji transportu drogowego wynikają natomiast ze zmian napędu pojazdów z benzyny na ropę, biopaliwa oraz energię elektryczną.

W przeciwieństwie do opisanych sektorów energii i transportu w pozostałych gałęziach zostały osiągnięte znaczące redukcje. W kategorii procesy przemysłowe i inne produkty doszło do ograniczenia emisji o 41,6% względem 1990 r.⁴⁷ Do tego sektora wliczana jest przede wszystkim produkcja przemysłu metalowego (odpowiedzialna za 54,8% emisji sektora) oraz przemysł chemiczny i mineralny. Trend zniżkowy w przypadku powyższych przemysłów należy motywować wprowadzeniem na początku lat 90. XX w. mniej emisyjnych metod produkcji, a następnie zamknięciem na początku XXI w. wielu zakładów produkcyjnych. Również w przypadku sektora rolniczego można mówić o istotnym ograniczeniu emisyjności. W porównaniu do roku 1990 spadek wyniósł 5,3% i wynikał przede wszystkim ze zmniejszenia rolnego wykorzystania ziem spowodowanego ograniczeniem zatrudnienia w całym sektorze⁴⁸.

Ogólnie według danych Norweskiego Biura Statystycznego w 2016 r. emisje wynikające z wydobywania ropy i gazu stanowiły 28% emisji kraju, emisje przemysłu wytwórczego i górnictwa – 22% oraz transportu drogowego – 18% (wykres 4). Właśnie w tych sektorach władze norweskie miały możliwości poszukiwania znaczącej redukcji gazów cieplarnianych, głównie CO₂, co zostanie ukazane w rozdziale ósmym.

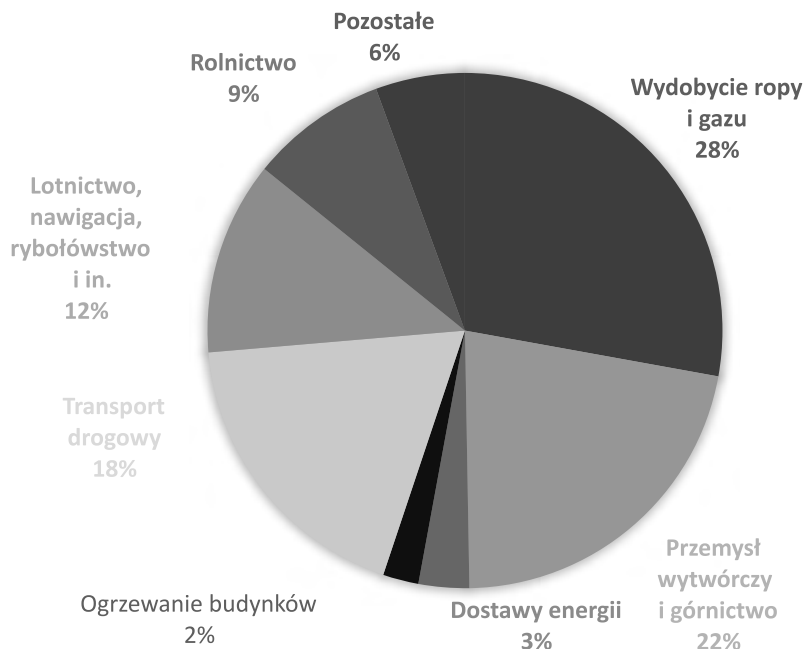
Widać więc, iż w przeciwieństwie do struktury emisji w innych państwach rozwiniętych, produkcja energii elektrycznej nie stanowi w Norwegii głównego źródła emisji gazów cieplarnianych (3%). Od dekad kraj pokrywa bowiem swoje zapotrzebowanie w blisko 100% ze źródeł odnawialnych i zaledwie

⁴⁵ *Environment 2002. The Norwegian Petroleum Sector. Fact Sheet*, Norwegian Ministry of Petroleum and Energy, Oslo 2002.

⁴⁶ *Greenhouse Gas Emissions 1990–2015...*, s. 102.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 42.

⁴⁸ *Ibidem*.

Wykres 4. Emisje gazów cieplarnianych według sektorów w 2016 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Emissions of Greenhouse Gases*, Statistics Norway, <https://www.ssb.no/en/klimagassn> [dostęp: 12.05.2018].

ułamkowy jest wkład produkcji jednej elektrowni gazowej oraz elektrowni węglowych położonych na Spitsbergenie⁴⁹. W latach 2011–2015 średnia intensywność węglowa produkcji energii elektrycznej wynosiła 14,4 grama na kWh i była najniższa wśród wszystkich państw nordyckich⁵⁰.

Przy ocenie ogólnej norweskich emisji gazów cieplarnianych należy zwrócić również uwagę na potencjał redukcji emisji norweskich wynikający z użytkowania gruntów, zmiany użytkowania gruntów i leśnictwa (*land use, land-use change and forestry* – LULUCF). Sektor ten ma inny charakter od wyżej opisanych, ponieważ jest zarówno źródłem emisji, jak i sposobem ich ograniczenia. Przy uwzględnieniu tego sektora norweskie emisje netto spadłyby w 2015 r. do poziomu 29,6 MtCO₂e, gdyż łączne redukcje emisji z tego sektora wyniosły 24,3 MtCO₂e, co stanowiło wzrost o 133% względem 1990 r.⁵¹

⁴⁹ *Greenhouse Gas Emissions 1990–2015, National Inventory Report*, Norwegian Environment Agency, Oslo 2017, s. 94.

⁵⁰ *Norway Review 2017...*, s. 33.

⁵¹ *Greenhouse Gas Emissions 1990–2015...*, s. 47.

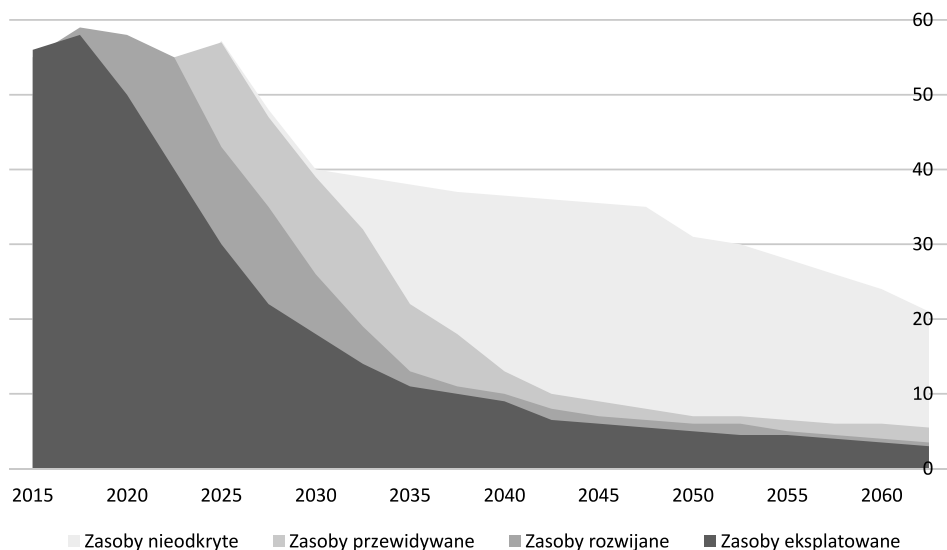
Ten niewątpliwy sukces należy wiązać z umiejętną polityką leśną prowadzoną w ostatnich dekadach przez norweskie władze. Po drugiej wojnie światowej kraj wkroczył na ścieżkę intensywnego zalesiania, kluczowego również dla odbudowy kraju i zabezpieczającego zapotrzebowanie na drewno. Obecnie drzewostany znajdują się w szczytowej fazie rozwoju i dostarczają co roku coraz więcej materiału biologicznego mogącego składować CO₂.

6.3.1. Realizacja założeń politycznych w obszarze emisji gazów cieplarnianych

Powyższe dane jednoznacznie wskazują dotychczasową tendencję zwykłą norweskich emisji gazów cieplarnianych, co stawia pod znakiem zapytania skuteczność dotychczasowej polityki klimatycznej opartej na określonych liczbowo pułapach emisji. Należy przypomnieć, że parlament norweski już w 1990 r. ustanowił cel ustabilizowania emisji na poziomie roku 1989 do 2000 r. Cel został narzucony w połowie lat 90. XX w., co wynikało z obserwacji stałego tempa wzrostu emisji spowodowanego rozwojem sektora ropy i gazu. Zgodnie z postanowieniami Protokołu z Kioto Norwegia miała prawo do zwiększenia emisji zaledwie o 1% względem poziomu z 1990 r. do roku 2012. Oznaczało to możliwość wzrostu emisji o 0,517 MtCO₂e. Na bazie dobrowolnych zobowiązań władze norweskie deklarowały możliwość redukcji o kolejnych 9%. W 2012 r. kraj wyemitował 2,1 MtCO₂e ponad poziom z 1990 r., co oznaczało znaczne przekroczenie przyjętych celów emisji. Następnie władze deklarowały realizację celu redukcji o 30% względem 1990 r. do 2020 r., czyli zmniejszenie emisji o 15,5 MtCO₂e, co wydawało się niemożliwe, biorąc pod uwagę trendy rozwojowe norweskiej gospodarki. W 2015 r. rząd Erny Solberg przyjął cel redukcji o 40% do 2030 r., zbieżny z celami UE, co stanowić miało przejaw determinacji oraz chęci szerokiej współpracy międzynarodowej w tym zakresie.

Norwegia, chcąc udowodnić swoje ambitne podejście do problemu zmian klimatu, spełniła swoje zobowiązania w ramach Protokołu z Kioto, chociaż nastąpiło to dopiero w listopadzie 2015 r., bezpośrednio przed kluczowym dla negocjacji klimatycznych szczytem w Paryżu. Dzięki nabyciu uprawnień do emisji w kraju oraz wykorzystując międzynarodowe mechanizmy finansowe, kraj uzyskał łączną redukcję emisji o 12% względem 1990 r.⁵² Nie zmienia to jednak faktu, że osiągnięcie 30% redukcji emisji do 2020 r., a z tego 2/3 w kraju, jak zakłada polityczny konsensus, może być trudne.

⁵² *Norway Meets 2012 Kyoto Target*, The Local Norway 18.11.2015, <https://www.thelocal.no/20151118/norway-meets-2012-kyoto-target> [dostęp: 12.05.2018].

Wykres 5. Przewidywane emisje ropy i gazu z Norweskiego Szelfu Kontynentalnego (2015–2060) w mln ton CO₂e

Źródło: *The Sky's Limit Norway. Why Norway Should Lead the Way in a Managed Decline of Oil and Gas Extraction*, OilChange International, August 2017, s. 11, http://d1rirzyrd4ly69.cloudfront.net/downloads/oci_the_sky_s_limit_norway_report_lavopploelig.pdf [dostęp: 12.05.2018].

Z drugiej strony należy zauważyć pozytywne procesy stabilizacji emisji norweskich. Zgodnie z przewidywaniami z 2005 r. emisje w Norwegii w 2020 r. miałyby wzrosnąć do 68,7 MtCO₂e, co – jak się okazało – było wielkością zawyżoną⁵³. W marcu 2017 r. zakładano już spadek do poziomu z 1990 r., czyli 51,7 MtCO₂e w 2020 r., który w znacznej mierze należy łączyć z szybszą niż zakładano dynamiką wzrostu sektora samochodów elektrycznych⁵⁴. Generalnie rząd norweski szacuje, że w przypadku zachowania scenariusza *business as usual*, czyli niepodjęcia żadnych kroków, emisje w 2010 r. byłyby wyższe o 12,6–15,2 MtCO₂e, a w 2020 r. mogłyby być wyższe o 17,1–20,1 MtCO₂e⁵⁵. Według długookresowych ocen norweskie emisje zarówno krajowe, jak i wyeksportowane, będą utrzymywać się na

⁵³ *Norway's Report on Demonstrable Progress under the Kyoto Protocol. Status Report as of December 2005*, Norwegian Ministry of Environment, Oslo 2005, s. 12.

⁵⁴ *Norway Says its Greenhouse Emissions to Fall to 1990 Levels by 2020*, Reuters 29.03.2017, <http://www.reuters.com/article/us-norway-emissions-idUSKBN1702FG> [dostęp: 12.05.2018].

⁵⁵ *Norway's Second Biennial Report under the Framework Convention on Climate Change*, Government of Norway, Oslo 2015, https://unfccc.int/files/national_reports/biennial_reports_and_iar/submitted_biennial_reports/application/pdf/br2_norway.pdf [dostęp: 30.07.2018].

wysokim poziomie mniej więcej do roku 2025, kiedy rozpocznie się stopniowy spadek, który w 2060 r. ustali się na poziomie około 25 MtCO₂e, czyli około połowy stanu z 2017 r. (wykres 5). O spadku emisji norweskich decydować będzie przede wszystkim mniejsze wydobywanie ropy i gazu. Nie można jednak wykluczyć intensyfikacji wydobywania w regionach arktycznych i wprowadzenia nowych technologii, które utrzymają produkcję węglowodorów na wysokim poziomie.

6.3.2. Norweski ślad węglowy w perspektywie porównawczej

Pomimo negatywnych trendów emisji gazów cieplarnianych należy mieć świadomość, iż norweskie emisje stanowią około 0,10% emisji światowych i są o wiele niższe niż w przypadku wielu gospodarek europejskich, w tym polskiej odpowiedzialnej za około 0,80% emisji globalnych⁵⁶. Niewątpliwie trudno jest porównywać emisje Norwegii do emisji europejskich potęg gospodarczych i demograficznych, takich jak Niemcy (1042 MtCO₂e w 2015 r.), Francja (463 MtCO₂e) czy Wielka Brytania (506 MtCO₂e)⁵⁷. Pewnym punktem odniesienia może być natomiast inny eksporter surowców Morza Północnego – Holandia z emisją 165,3 MtCO₂e, czyli ponad trzykrotnie wyższą od norweskiej⁵⁸. W tym przypadku populacja kraju również trzykrotnie przekracza norweską.

Jednocześnie intensywność węglowa norweskiej gospodarki (wysokość emisji CO₂ względem PKB zgodnie z parytetem siły nabywczej w dolarach amerykańskich) jest stosunkowo niska i wciąż ulega obniżeniu. Według danych Międzynarodowej Agencji Energii wynosi ona w Norwegii 0,12 tCO₂/1000 USD PKB, gdy średnia dla wszystkich członków Agencji jest dwukrotnie wyższa, co oznacza, iż państwa te produkują dwukrotnie więcej CO₂ dla osiągnięcia 1 tys. USD PKB. Lepsze wskaźniki wykazują tylko Szwajcaria, Szwecja i Francja⁵⁹. Sytuacja Norwegii powinna być również analizowana w kontekście dynamiki regionalnej, czyli względem grupy państw nordyckich. Od 1995 r. nordyckie gospodarki zwiększyły się prawie dwukrotnie, zmniejszając przy tym emisje o 20%⁶⁰.

Emisje w czterech państwach nordyckich zostały znacząco zmniejszone względem 1990 r. i w 2015 r. wyniosły odpowiednio 55,5 MtCO₂e w Finlandii, 53,7 MtCO₂e w Szwecji, 49,5 MtCO₂e w Danii i 4,5 MtCO₂e w Islandii. Jedynie Norwegii

⁵⁶ *Climate Analysis Indicators Tool (CAIT) Version 2.0.*, World Resources Institute, Washington 2014.

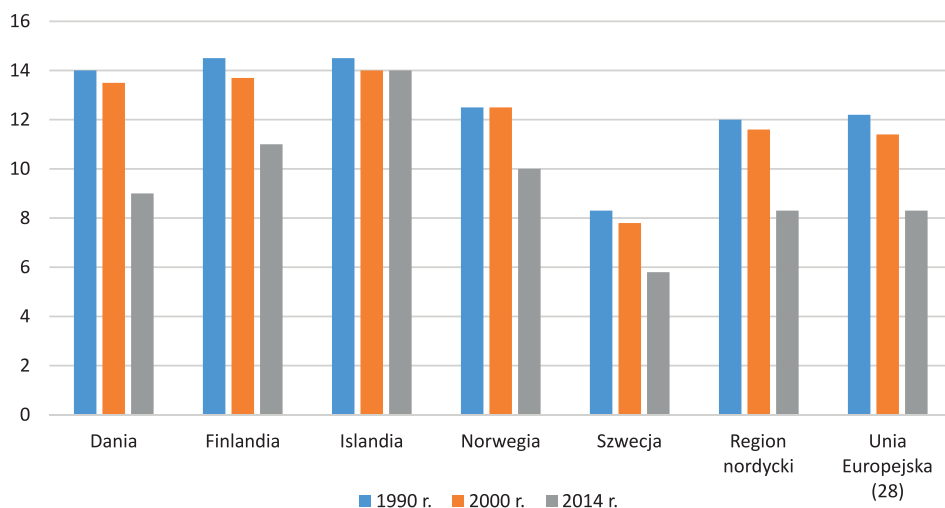
⁵⁷ Emisje Polski w 2015 r. wyniosły 294,8 MtCO₂e, zob. *CO₂ time series 1990–2015 per region/country...*

⁵⁸ *Greenhouse gas emissions*, OECD, https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=AIR_GHG [dostęp: 12.05.2018].

⁵⁹ *Norway Review 2017...*, s. 32.

⁶⁰ *Nordic Statistics 2016*, Nordic Council of Ministers 2016, s. 16.

nie udało się podążyć za zniżkowym trendem, który objął nie tylko państwa nordyckie, ale również większość państw członkowskich UE. Także w przypadku porównania emisji *per capita* norweskie osiągnięcia nie zaskakują pozytywnie. W 2014 r. norweskie emisje na obywatela (10,3 MtCO₂e) były niższe od emisji Islandii (13,7 MtCO₂e) oraz Finlandii (10,8 MtCO₂e), wyprzedzając jednak emisje duńskie (8,8 MtCO₂e) i szwedzkie (5,5 MtCO₂e). Na norweskiego obywatela przypadało też o wiele więcej gazów cieplarnianych niż na obywatela UE (wykres 6).

Wykres 6. Emisje *per capita* w państwach nordyckich i UE w mln ton CO₂e

Źródło: *Nordic Statistics 2016*, Nordic Council of Ministers 2016, s. 18.

Należy natomiast pamiętać, że przy obliczaniu emisji kraju nie są uwzględniane emisje, które powstają przy eksploatacji wyeksportowanych surowców, w tym przypadku ropy i gazu. Jeżeli również one miałyby być liczone, oznaczałoby to w przypadku Norwegii aż dziesięciokrotny wzrost emisji do poziomu ponad 520 MCO₂e rocznie. Według raportu kluczowych organizacji pozarządowych, takich jak Greenpeace, WWF, Kirkens Nødhjelp, Naturverforbundet i Natur og Udom, opublikowanego w sierpniu 2017 r. jako odpowiedź na Porozumienie paryskie wynika, że Norwegia jest siódmym na świecie eksporterem emisji, po Rosji, Arabii Saudyjskiej, Australii, Indonezji, Iraku i Katarze⁶¹. W przypadku uwzględnienia czynnika takiego jak import towarów z Chin – głównego światowego emitenta, poziom emisji wzrósłby jeszcze radykalnie⁶².

⁶¹ *The Sky's Limit Norway...*, s. 2.

⁶² *The Nordics: Greenhouse Gas Emissions Per Capita*, Nordic Energy Research, Nordic Council of Ministers 2012, <http://www.nordicenergy.org/figure/greenhouse-gas-emissions-per-capita/> [dostęp: 5.06.2018].

6.4. Wnioski

Niewątpliwie norweski model gospodarczy pod wieloma względami wykazuje cechy wspólne z innymi państwami nordyckimi. Do katalogu jego cech charakterystycznych można więc zaliczyć wysoki poziom dochodów, rozbudowany system redystrybucji, bezpieczeństwo socjalne czy silny sektor publiczny. Norwegię wyróżnia jednak oparcie potencjału gospodarczego na wykorzystaniu zasobów naturalnych, zarówno odnawialnych w formie rozległych zasobów hydroenergetycznych oraz nieodnawialnych, czyli ropy i gazu. Te dwa sektory doprowadziły do rozwoju gospodarczego całego kraju, dzięki wytworzeniu z innymi gałęziami systemu sprzężeń zwrotnych, opartych na łańcuchach dostaw i generujących wysokie zatrudnienie. Zarazem, pomimo zachowania wysokiego stopnia własności państwowej, kapitalizującej się chociażby w formie państwowych przedsiębiorstw, Norwegia zaliczana jest do grupy gospodarek otwartych, o wysokim stopniu zintegrowania regionalnego, głównie z gospodarkami państw członkowskich UE.

Charakterystyczny model rozwojowy Norwegii odzwierciedla przede wszystkim polityka energetyczna państwa. Od lat 70. XX w. potencjał energetyczny nieprzerwanie rośnie, przy czym w produkcji energii pierwotnej dominuje hydroenergia, ropa i gaz, natomiast węgiel, energia wiatrowa, bioenergia czy energia geotermalna, zajmują marginalne miejsce. Norwegię wyróżnia również wyjątkowy model produkcji energii elektrycznej oparty prawie w 100% na źródłach odnawialnych. Dostęp do tanich i bezemisyjnych zasobów hydroenergetycznych stanowi o przewadze konkurencyjnej norweskich przedsiębiorstw, ale powoduje zarazem, że konsumpcja energii elektrycznej należy do najwyższych na świecie. Za stabilny wzrost produkcji energii i bezpieczeństwo dostaw odpowiada krajowa liberalizacja sektora energii, ale również powiązanie z rynkami energii w ramach wspólnego rynku Europy Północnej Nord Pool oraz szerszego rynku UE.

W przeciwieństwie do produkcji energii elektrycznej, która ma znaczenie głównie regionalne, norweską produkcję węglowodorów należy analizować w perspektywie globalnej. Norwegia pozostaje bowiem trzecim światowym eksporterem gazu, zabezpieczając w 25% zapotrzebowanie UE, oraz dziesiątym eksporterem ropy. Kraj jest więc istotnym graczem na rynku energii, co wiąże się również z tym, że znacząco przyczynia się do wzrostu światowej emisji gazów cieplarnianych. Przy utrzymaniu obecnej dynamiki poziom wydobycia utrzyma się jeszcze w kolejnej dekadzie. Natomiast w okresie późniejszym, bez wystąpienia istotnych zmian technologicznych, może zacząć spadać.

Bezpośrednią konsekwencją modelu energetycznego kraju jest norweski ślad węglowy. Od 1990 r. norweskie emisje wykazują tendencję wzrostową,

przy pewnej stabilizacji w ostatnich latach, co stawia pod znakiem zapytania skuteczność obranych celów polityki klimatycznej. Za wzrost emisji odpowiadają obecnie wydobywanie ropy i gazu, produkcja przemysłowa i transport. W każdym z tych obszarów trudno jest państwu doprowadzić do znaczących redukcji, gdyż wiązałoby się to z istotną modyfikacją obecnego modelu produkcji i konsumpcji.

Prowadzi to do konkluzji, iż przy obecnych uwarunkowaniach gospodarczych najbardziej zoptymalizowanym – z perspektywy norweskiej – rozwiązaniem pozostaje redukcja gazów cieplarnianych poza granicami kraju, realizowana w ramach międzynarodowych instrumentów reżimu zmian klimatu. Imperatywem państwa pozostaje bowiem rozwój sektora ropy i gazu, chociaż – jak wykażę w kolejnym rozdziale, widziany również w kontekście nowej niskoemisyjnej rzeczywistości gospodarczej.

ROZDZIAŁ 7

HISTORIA, ROZWÓJ I ZNACZENIE SEKTORA ROPY I GAZU W NORWEGII

Powyższe rozważania dotyczące polityki energetycznej oraz struktury emisji gazów cieplarnianych Norwegii wskazują jednoznacznie, że sektor ropy i gazu pozostaje kluczowym bodźcem rozwojowym kraju, ale zarazem odpowiada za znaczny ślad węglowy zarówno w kraju, jak i zagranicą. Należy spodziewać się, że stan ten utrzyma się co najmniej do połowy XXI w., kiedy przewidywany jest spadek wydobycia ropy i gazu. W tym kontekście należy wyraźnie określić, w jaki sposób władze norweskie widzą zależność pomiędzy walką z globalnymi zmianami klimatu a produkcją emisyjnych węglowodorów.

Jak pokazano we wcześniejszych rozważaniach norwescy decydenci nie dostrzegają sprzeczności pomiędzy polityką klimatyczną a wydobyciem ropy i gazu. Optyka ta jest konsekwencją ogólnopartyjnego konsensusu, który promowany jest od początku lat 90. XX w. W białej księdze rządu z 2011 r. pt. *Przemysł przyszłości – działalność wydobywcza Norwegii* znalazła się jasna deklaracja mówiąca, że „rząd chce połączyć rolę Norwegii jako głównego producenta energii z ambicją bycia światowym liderem w polityce ekologicznej i klimatycznej, kontynuując eksploatację zasobów ropy i gazu przy jednoczesnym usprawnieniu wszelkiej działalności na szelfie kontynentalnym”¹. W tym samym dokumencie władze przyznały, że „energia oparta na węglowodorach odpowiada za 80% światowych dostaw energii i jest główną przyczyną emisji gazów cieplarnianych i spowodowanego przez człowieka globalnego ocieplenia”, dlatego też konieczna jest modyfikacja globalnej konsumpcji energii na opartą na przyjaznych dla klimatu surowcach². Zmiana ta miała nastąpić poprzez zastąpienie wysokoemisyjnego węgla ropą i gazem. Tym samym, w norweskiej interpretacji, eksploatacja ropy i gazu nie stanowiła zagrożenia dla klimatu, a wręcz przeciwnie – stała się efektywnym narzędziem wdrażania celów polityki zmniejszania emisji CO₂.

Przy tak deklaratywnym połączeniu funkcji dwóch polityk – energetycznej i klimatycznej, należy zastanowić się na ile takie założenie znalazło realne odzwierciedlenie w modelu zarządzania sektorem ropy i gazu oraz czy jest on obarczany kosztami walki ze zmianami klimatu.

¹ An Industry for the Future – Norway’s Petroleum Activities. Report to the Storting (White Paper), Meld. St. 28 (2010–2011), Recommendation of 24 June 2011 by the Ministry of Petroleum and Energy, Approved in the Council of State the Same Day. (White Paper from the Stoltenberg II Government), s. 7, https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/oed/petroleumsmeldingen_2011/oversettelse/2011-06_white-paper-on-petro-activities.pdf [dostęp: 12.05.2018].

² *Ibidem*.

7.1. Model zarządzania sektorem

Należy wyraźnie podkreślić, że filozofia rządzenia sektorem norweskich węglowodorów powstała już blisko pięć dekad temu, w zupełnie innej rzeczywistości gospodarczej początku lat 70. minionego wieku, kiedy problem globalnych zmian klimatu zajmował nieliczne grono naukowców. W kolejnych dekadach była ona jednak modyfikowana również w kierunku mającym oddawać założenia państwa w obszarze zmian klimatu³.

Początki norweskiego sektora ropy i gazu sięgają wczesnych lat 60. XX w., kiedy na skutek odkrycia gazu w okolicach Groningen w Holandii wzrosło zainteresowanie zasobami Morza Północnego⁴. Po kilku latach nieskutecznych prób w roku 1969 nastąpiło odkrycie rozległego pola Ekofisk, które uznawane jest za początek „ery ropy” w Norwegii. Produkcja z tego pola rozpoczęła się w 1971 r. Następnie zostały uruchomione pola, takie jak Statfjord (1974 r.), Gullfaks (1978 r.) czy Oseberg (1979 r.). Generalnie w pierwszej fazie wydobywania w latach 70. XX w. władze skoncentrowały aktywność koncernów naftowych w regionie Morza Północnego do 62. równoleżnika. W 1979 r. podjęto decyzję o potrzebie rozszerzenia obszaru wydobywania również o Morze Norweskie i Morze Barentsa. W latach 80. XX w. zostały odkryte złoża Troll (1983 r.), Åsgard (1981 r.) oraz Snøhvit (1984 r.), jednak produkcja rozpoczęła się znacznie później – w 1993 r. na Morzu Norweskim i w 2007 r. na Morzu Barentsa⁵. Równolegle do wzrostu wydobywania ropy i gazu zaczęto rozwijać sieci przesyłowe, dzięki którym Norwegia stała się drugim co do wielkości dostawcą węglowodorów dla europejskich konsumentów, zajmując czołowe miejsce w systemie energetycznym UE⁶. Tak żywiołowy rozwój sektora wydobywczego należy przypisać przede wszystkim przyjęciu skutecznego modelu zarządzania, który od 1971 r. opiera się na rozdziale funkcji politycznych, handlowych i regulacyjnych. W każdym z tych obszarów działa instytucja kontrolowana przez państwo z własnymi, odrębnymi rolami.

Ministerstwo Ropy i Energii jest organem politycznym działającym z przywództwem politycznym w zakresie wyznaczania celów dla sektora, przyjmując założenia dotyczące realizacji tych celów i kształtowania procesu

³ H. Ryggvik, B. Kristoffersen, *Heating Up and Cooling Down the Norwegian Petro State*, [w:] *Ending the Fossil Fuel Era*, red. P. Martin, J. Manno, T. Princen, MIT Press, Massachusetts 2015, s. 249.

⁴ *The Norwegian Petroleum Sector, Facts 2014*, Norwegian Petroleum Directorate, s. 10, http://www.npd.no/Global/Engelsk/3-Publications/Facts/Facts2014/Facts_2014_nett_.pdf [dostęp: 12.03.2018].

⁵ *Ibidem*, s. 21.

⁶ *Ibidem*, s. 74–75.

licencjonowania. Jednocześnie decyzje strategiczne dotyczące np. nowych obszarów eksploatacji należą do Stortingu i podejmowane muszą być na bazie konsensusu politycznego. Funkcje komercyjne i operacyjne są cedowane na częściowo państwową spółkę Statoil, która prowadzi działalność zarówno w Norwegii, jak i za granicą. Wszystkie wytyczne regulacyjne i techniczne wchodzą natomiast w zakres kompetencji Norweskiej Dyrekcji ds. Ropy, obejmując szeroki zakres obowiązków od ustanawiania przepisów dotyczących zarządzania zasobami, pobierania opłat od operatorów ropy naftowej i gromadzenia danych dotyczących wszystkich rodzajów działalności związanej z węglowodorami na Norweskim Szelfie Kontynentalnym⁷.

Ten model rozdziału obowiązków jest jednak połączony z unikalnymi innymi cechami, które nie mogą być łatwo skopiowane np. przez pozostałych eksporterów ropy i gazu. Tezę tę potwierdzają m.in. Mark Thurber czy Farouk Al-Kasim, którzy wskazują, że Norwęgii charakteryzuje specyficzny układ czynników społecznych i politycznych⁸. Należą do nich: długa tradycja i wysoki poziom rządów demokratycznych, system równoważenia i kontroli wewnątrzrządowej, społeczno-polityczne tradycje silnego zaangażowania społecznego, ugruntowane możliwości instytucjonalne (głównie kompetentna biurokracja) i wysoko rozwinięty model współpracy między rządem a biznesem i instytucjami badawczymi. To właśnie te czynniki zdecydowały, że problemy ochrony środowiska, a następnie zmian klimatu, zostały uwzględnione przy modelowaniu funkcjonowania sektora.

Co istotne – zarządzanie sektorem ma służyć szerszemu celowi budowania narodowego dobrobytu w perspektywie długookresowej. Oznacza to brak zgody na instrumentalne wykorzystanie eksploatacji zasobów naturalnych dla bieżących celów politycznych, czyli np. nadmiernego zwiększania wpływów budżetowych. Na ten swoisty konsensus przystały główne siły polityczne często o odmiennej orientacji ideologicznej.

Ogólnopartyjna zgoda w kwestii zasad zarządzania sektorem w znacznej mierze wynika z bardzo głęboko zakorzenionego przeświadczenia, że zasoby należą do całego narodu norweskiego. Ustawa z 1996 r. regulująca funkcjonowanie sektora wydobywczego wyraźnie stwierdza, że „zarządzanie zasobami ropy i gazu musi być realizowane w oparciu o długookresową perspektywę

⁷ K. Dośpiał-Borysiak, *Model of State Management of Petroleum Sector – Case of Norway*, „International Studies. Interdisciplinary Political and Cultural Journal” 2017, Vol. 20, No. 1, s. 98–100, DOI: 10.1515/ipcj-2017-0019.

⁸ M. Thurber et al., *Exporting the „Norwegian Model”: The Effect of Administrative Design on Oil Sector Performance*, „Energy Policy” 2011, Vol. 39, No. 9, s. 5366–5378; F. Al-Kasim, *Managing Petroleum Resources: The ‘Norwegian Model’ in a Broad Perspective*, Oxford Institute for Energy Studies, Oxford 2006, s. 15.

z korzyścią dla całego społeczeństwa”⁹. Podkreśla również, że ma ono zapewnić krajowi dochody i przyczynić się do zapewnienia dobrobytu, zatrudnienia i poprawy środowiska, a także do wzmocnienia norweskiego handlu i przemysłu oraz rozwoju przemysłowego, a jednocześnie z należytą uwagą odnosić do uwarunkowań dotyczących regionalnej i lokalnej polityki oraz innych działań”¹⁰.

Ustawa z 1996 r. określa szczegółowo zasady systemu licencjonowania, na którym opiera się cały sektor ropy i gazu. Licencje obejmują prawo do poszukiwań, produkcji i transportu ropy i gazu. Państwo norweskie jest wyłącznym właścicielem zasobów Norweskiego Szelfu Kontynentalnego. To norweski Storting, jako organ przedstawicielski narodu, decyduje o otwarciu pól do eksploatacji. Decyzję tę poprzedza ocena wpływu aktywności wydobywczej na inne obszary gospodarki w wymiarze środowiskowym, ekonomicznym i społecznym oraz oddziaływania na regiony przyległe¹¹. Jako istotny element procesu decyzyjnego przyjęto konsultacje z władzami lokalnymi oraz innymi zainteresowanymi podmiotami. Licencje na produkcję przyznawane są według zasad niedyskryminujących w ramach rund licencyjnych. W obszarach tzw. dojrzałych, głównie na Morzu Północnym i Morzu Norweskim, gdzie znana jest charakterystyka geologiczna, rundy ogłaszane są corocznie. Natomiast dostęp do obszarów tzw. granicznych, ze względu na większy stopień niepewności i brak rozbudowanej infrastruktury, możliwy jest w rundach odbywających się co dwa lata. Obecnie do tego typu obszarów zaliczane są obszary na Morzu Norweskim, przede wszystkim w jego północnej części, oraz obszary na Morzu Barentsa¹².

W konsekwencji stosowania w okresie ostatnich dekad powyższych zasad państwu norweskiemu udało się doprowadzić politykę eksploatacji zasobów do dwóch celów: sprostania międzynarodowej konkurencji oraz utrzymania silnej pozycji sektora publicznego zarówno wobec prywatnych, jak i międzynarodowych graczy¹³.

⁹ Act 29 November 1996 No. 72 Relating to Petroleum Activities (rozdział 1, sekcja 1–2), Norwegian Petroleum Directorate, <http://www.npd.no/en/Regulations/Acts/Petroleum-activities-act/> [dostęp: 12.03.2018].

¹⁰ *Ibidem*

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Evaluation of Reserve Growth for Oil 2005–2014*, The Norwegian Petroleum Directorate 2014, s. 9, <http://www.npd.no/Global/Engelsk/3-Publications/Reports/Evaluation-oil/Evaluation-of-reserve-growth.pdf> [dostęp: 12.05.2018].

¹³ J. Ramírez-Cendrero, E. Wirth, *Is the Norwegian Model Exportable to Combat Dutch Disease?*, „Resources Policy” 2016, Vol. 48, s. 88, DOI: 10.1016/j.resourpol.2016.02.010.

Rozwój sektora ropy i gazu nie został zarazem osiągnięty kosztem radykalnej presji na środowisko, ponieważ normy ekologiczne przyjęte przez władze należały do jednych z bardziej rygorystycznych. Już w 1971 r., w białej księdze przygotowanej przez stałą komisję norweskiego Stortingu ds. przemysłu, wiadać podwaliny perspektywicznego myślenia o kwestiach ochrony środowiska. W dokumencie tym zawarto tzw. Dziesięć Zasad, które do chwili obecnej oddają główne założenia funkcjonowania sektora¹⁴. Jako jedną z zasad uznano potrzebę uwzględnienia przez rozwijający się przemysł ropy i gazu istniejącej działalności gospodarczej, jak również ochrony natury i środowiska. Ponadto już wówczas zdecydowano, że spalanie gazu wydobywanego z szelfu może mieć miejsce tylko w limitowanych okresach testowych. Zasada ta dyktowana troską o zanieczyszczenie atmosfery, w późniejszym okresie stała się podstawą ograniczenia emisyjności procesu wydobywczego i zabronienia spalania tzw. gazu odpadowego¹⁵.

7.2. Rola i znaczenie firmy Statoil w realizacji polityki energetycznej i klimatycznej Norwegii

Głównymi adresatami norm i zasad ekologicznych wytyczanych przez władze stały się firmy sektora ropy i gazu, które obecnie odgrywają kluczową rolę w polityce klimatycznej państw. Dzięki bodźcom wysyłanym przez państwo, ale także trendom makroekonomicznym, mogą one promować bardziej efektywne technologie w sektorze wydobywczym i przesyłowym, dostarczać ekspertyz przemysłowych w obszarze wykorzystania paliw i ich alternatyw, wspierać nowe technologie ograniczające emisje przy spalaniu węglowodorów czy monitorować i przewidywać wielkość emisji do atmosfery przez kolejne dekady. Jak zauważył bowiem Robert Falkner posiadają one unikalną władzę technologiczną, czyli pozycję uprzywilejowaną w kształtowaniu innowacji technologicznych, dostęp do informacji o technicznych szansach i ograniczeniach określonych projektów¹⁶, stając się bardzo cennym partnerem dla władz. Korporacje, które przyjmują strategie kooperacyjne w polityce ochrony środowiska mogą wykorzystać swój potencjał do jej współkształtowania, jak i do

¹⁴ An Industry for the Future – Norway's Petroleum Activities, Storting White Paper 2010–2011, Vol. 28, s. 1–2, https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/OED/Petroleumsmeldingen_2011/Oversettelse/Chapter1_White_Paper_28-2010-2011.pdf [dostęp: 12.03.2018].

¹⁵ *Ibidem*, s. 2.

¹⁶ R. Falkner, *The Business of Ozone Layer Protection: Corporate Power in Regime Evolution*, [w:] *The Business of Global Environmental Governance*, red. D. Levy, P. Newell, MIT Press, Cambridge 2005, s. 105–134.

oddziaływania na społeczny odbiór określonych rozwiązań. W przypadku Norwegii kluczową firmą wydobywczą był od początku lat 70. XX w. Statoil, który został powołany, aby realizować interesy państwa na szelfie kontynentalnym. Z czasem firma stała się symbolem norweskiego sukcesu gospodarczego, ale również miernikiem rzeczywistego zaangażowania władz na rzecz zrównoważonego rozwoju.

7.2.1. Statoil a zrównoważony rozwój

Rząd norweski miał świadomość, że realizacja celów narodowej polityki ochrony środowiska wymagać będzie pełnego zaangażowania potencjału i możliwości Statoil – państwowego producenta ropy i gazu, lidera europejskiego rynku energetycznego i jednego z kluczowych graczy na arenie międzynarodowej. Działalność podmiotu odpowiedzialnego za produkcję ropy i gazu musiała uwiarygodnić zarówno wewnętrzne cele redukcji zanieczyszczeń, jak i pozycję Norwegii jako lidera międzynarodowych porozumień środowiskowych¹⁷.

Jedną z kluczowych zasad, kierującą działalnością firmy Statoil, jest zrównoważony rozwój – koncepcja od dekad promowana przez władze norweskie. Przywiązanie do obowiązujących w Norwegii wysokich standardów ekologicznych i społecznych wynikało z silnego wpływu kultury konsensualnej, w której należy brać pod uwagę interes wszystkich zaangażowanych stron oraz opinię publiczną. Norweski obywatel, przywiązany do rygorystycznych norm ekologicznych obowiązujących we wszystkich strefach życia kraju, oczekiwał ich również od największych, flagowych podmiotów gospodarczych. Statoil, chcąc zdobyć zaufanie – a w dalszej konsekwencji państwowe zgody na eksploatację surowców – musiał udowodnić, że jego działania nie stanowią zagrożenia dla ludzi i środowiska oraz, że są wypadkową zarówno bieżących zysków, jak i potencjalnych strat. Wprowadzono w związku z tym restrykcyjne standardy środowiskowe zabraniające m.in. prowadzenia ryzykownych odwiertów i innych prac sejsmicznych w kraju. Statoil jest zobligowany do usuwania wszystkich zanieczyszczeń wynikających z wydobycia (również chemicznych), przez co norweska ropa jest jedną z „najczystszych” na świecie. Firma przyjęła bowiem ambitną, choć trudną w realizacji, zasadę „zerowych szkód”¹⁸.

Warto podkreślić, że zasada ta dotyczy aktywności firmy wyłącznie na terytorium Norwegii, natomiast działania biznesowe poza krajem (obejmujące wiele różnych sektorów, od produkcji do usług) nie muszą jej spełniać. Projekty

¹⁷ J. Skjærseth, T. Skodvin, *Climate Change and the Oil Industry: Common Problem, Different Strategies*, „Global Environmental Politics” 2001, Vol. 1, No. 4, s. 43–64.

¹⁸ *Statoil Sustainability Report 2013*, Statoil 2013, <https://www.statoil.com/content/dam/statoil/documents/sustainability-reports/SustainabilityReport.pdf>, s. 29 [dostęp: 13.05.2018].

w takich państwach jak Brazylia, Kanada, Meksyk czy Wenezuela, w znacznym stopniu opierają się na eksploatacji mniej konwencjonalnych źródeł ropy i gazu – jak np. piaski bitumiczne, które z ekologicznego punktu widzenia budzą liczne kontrowersje godząc w *image* firmy przyjaznej środowisku, który władze próbowały wykreować przez kilka dekad. Rodzi to zarzut stosowania podwójnych standardów w kwestiach wyboru lokalizacji projektów, technologii czy wykorzystywania siły roboczej.

Program otwierania rynków światowych, rozpoczęty na początku XXI w., z pewnością utrudnił Statoil wdrażanie zasady zrównoważonego rozwoju we wszystkich strefach funkcjonowania przedsiębiorstwa. Dlatego też w 2001 r. firma zidentyfikowała trzy podstawowe wyzwania, do których zaliczono: połączenie rosnącej potrzeby na węglowodory z koniecznością redukcji emisji, rozwój wydobywania w Arktyce w sposób, który nie będzie zagrażał jej ekosystemowi, oraz współpracę z państwami o niskiej transparencji, wiarygodności i słabym zarządzaniu¹⁹. Podkreślając swoje głębokie zaangażowanie w ochronę środowiska, ochronę praw pracowniczych i walkę z korupcją firma akcentowała, że zrównoważony rozwój opiera się na silnym komponencie biznesowym, gdyż efektywność wykorzystania zasobów przekłada się na obniżenie kosztów, mandat społeczny i w efekcie tworzy warunki dla rozwoju firmy.

Jednocześnie – wychodząc naprzeciw oczekiwaniom społecznym – Statoil od 2001 r. publikuje coroczne raporty poświęcone działaniom na rzecz zrównoważonego rozwoju. W 2013 r. Statoil postanowił przyjąć bardziej holistyczne stanowisko i połączyć kwestie środowiska, klimatu i działań na rzecz społeczeństw jednym kluczem, jakim stał się termin *sustainability* (zrównoważenie), który należy rozumieć jako zrównoważenie ekologiczne, społeczne i ekonomiczne.

7.2.2. Strategia Statoil w kwestii zmian klimatu

Statoil jako firma państwowa zobligowany był do realizacji założeń polityki klimatycznej władz. Dobór zarówno celów, jak i narzędzi, był więc podporządkowany wytycznym o ekonomicznym, ale również politycznym charakterze. W zdecydowanej większości kwestii stanowisko władz firmy było więc zbieżne z ogólną polityką państwa, gdyż jak stwierdzono w raporcie o zrównoważonym rozwoju firmy z 2013 r.: „w świecie zmniejszającego się potencjału węglowodorów, Statoil musi działać efektywnie i wspierać decydentów w podejmowaniu problemu zmian klimatu”²⁰. Już w 2006 r. Statoil w swoim corocznym raporcie

¹⁹ *Statoil and Sustainable Development Report 2001, The Future is Now*, Statoil 2001, https://www.statoil.com/content/dam/statoil/documents/sustainability-reports/Sustainability_report_2001.pdf, s. 9 [dostęp: 13.05.2018].

²⁰ *Statoil Sustainability Report 2013...*, s. 1.

otwarcie przyznał, że kwestia połączenia zwiększenia wydobycia z redukcją emisji stała się centralnym problemem zrównoważonego rozwoju w sektorze energetycznym²¹. Rok później wskazał zmiany klimatu jako najważniejsze wyzwanie ekologiczne ze względu na szybszy niż przewidywano, wzrost zapotrzebowania na wydobycie i coraz bardziej dotkliwe efekty emisji CO₂²².

Firma przyjęła więc konsensus naukowy w sprawie spowodowanych działalnością człowieka zmian klimatu i wspierała działania ONZ oraz jego poszczególnych członków na rzecz wdrożenia odpowiednich środków dla osiągnięcia pożądanego celu globalnych redukcji emisji. Proponowano przyjęcie holistycznego programu (czyli unikanie wielu odrębnych regulacji dla każdego z gazów cieplarnianych), opartego na zasadzie „truciciel płaci”. Polityka klimatyczna, jak założono, powinna wykazywać neutralność wobec określonych rodzajów paliw w celu zwiększenia innowacyjności przez rynkową konkurencję. Natomiast środki polityki klimatycznej powinny być przewidywalne, transparentne, stosowane w skali światowej dla uniknięcia „wycieku” emisji, zapewniać efektywność kosztową, przyczyniać się do stabilizacji globalnych rynków oraz opierać się na najnowocześniejszych technologiach²³.

Statoil przyznał wprost, że jako firma wydobywająca i sprzedająca gaz oraz ropę jest sprawcą globalnego ocieplenia, jednak jednocześnie podkreślał, że może przyczynić się do sukcesu w walce ze zmianami klimatu, gdyż w energochłonnej gospodarce światowej gaz, jako stosunkowo niskoemisyjne paliwo kopalne, jest ważnym i efektywnym ekonomicznie środkiem ograniczenia emisji CO₂. Firma argumentowała, że zastąpienie starych europejskich elektrowni węglowych nowoczesnymi gazowymi przyczyniłoby się do znacznych redukcji emisji²⁴.

Jako drugi argument podawano fakt, że emisje ze stosunkowo „czystych” węglowodorów norweskich są o wiele niższe od emisji w innych państwach²⁵. Stopniowo argument ten przestał być eksponowany. Dynamiczne otwarcie firmy

²¹ *Global Challenges, Local Solutions, Statoil and Sustainable Development Report 2005*, Statoil 2005, s. 2, http://www.statoil.com/en/EnvironmentSociety/Sustainability/Downloads/Sustainable_report_2005.pdf [dostęp: 30.07.2018].

²² *Mastering Challenges. Statoil and Sustainable Development Report 2006*, Statoil 2006, s. 30–32, http://www.statoil.com/en/EnvironmentSociety/Sustainability/Downloads/Sustainability_report_2006.pdf [dostęp: 12.05.2018].

²³ *Statoil Sustainability. Annual Report 2012, Environment and Climate*, Statoil 2012, s. 10, <http://www.statoil.com/AnnualReport2012/en/Sustainability/OurApproach/PolicyAndPrinciples/HSEAndClimate/Pages/EnvironmentAndClimate.aspx> [dostęp: 13.05.2018].

²⁴ *Statoil. Annual Report 2010*, Statoil 2010, s. 63, <https://www.statoil.com/content/dam/statoil/documents/annual-reports/2010/statoil-annual-report-20f-2010.pdf> [dostęp: 13.05.2018].

²⁵ *StatoilHydro Directors Report 2008*, Statoil 2008, s. 10, <https://www.statoil.com/content/dam/statoil/documents/annual-reports/2008/statoil-annual-report-20f-2008.pdf> [dostęp: 13.05.2018].

na inwestycje międzynarodowe oznaczało również zaangażowanie w projekty budzące poważne kontrowersje środowiskowe, takie jak eksploatacja piasków bitumicznych w Kanadzie, gazu łupkowego w USA czy głębokie odwierty oceaniczne w Brazylii.

Jednocześnie jednak firma zajęła się rozwojem mniejszych projektów służących modernizacji energetycznej. Jednym z nich był projekt budowy małych elektrowni bazujących na gazie i ropy, które generowały energię i jednocześnie służyły ogrzewaniu budynków. Takie elektrownie przygotowane są do wykorzystania (zamiast tradycyjnych pieców grzewczych) również baterii wodorowych²⁶. Technologia ta znalazła zainteresowanie przede wszystkim w Danii, gdzie Statoil z pakietem 90% stał się właścicielem holdingu EC Power, ale także w innych państwach m.in. w Niemczech i Wielkiej Brytanii²⁷.

Firma rozpoczęła również program redukcji emisji podczas transportu morskiego. Aż 90% handlu światowego transportowane jest drogą morską, co generuje zaledwie 3% globalnych emisji. Statoil był pierwszym przedsiębiorstwem, które zdecydowało się na przebudowę systemu napędowego tankowców z ciężkich węglowodorów na płynny gaz. Firma chce do 2020 r. stać się najbardziej efektywnym energetycznie transporterem ropy i gazu.

W drugiej dekadzie XXI w. rola Statoil w kontekście problemu globalnych zmian klimatu uległa przededefiniowaniu. Decydenci polityczni oraz władze firmy w jeszcze większym stopniu doceniły znaczenie transformacji energetycznej, która może nastąpić w kolejnych dekadach. Zarówno komitet wykonawczy, jak i rada nadzorcza, zaczęły poddawać regularnej analizie takie czynniki związane ze zmianami klimatu, jak rozwój nowych technologii, zmiany norm i regulacji wymuszone bardziej ambitną polityką klimatyczną, koszty uzyskania nowych zasobów czy fluktuacje cenowe uprawnień do emisji CO₂.

W wyniku analizy biznesowej i politycznej portfolio inwestycyjne firmy zaczęło rozrastać się o projekty związane z rozwojem energii odnawialnej oraz wychwytywaniem i składowaniem CO₂. Firma skierowała swoje zainteresowanie przede wszystkim na technologie energii wiatrowej, ale także solarnej i geotermalnej. Za podjęciem takiego kierunku rozwojowego przemawiał fakt, iż dzięki poprawie i popularyzacji technologie te stały się konkurencyjną alternatywą, która w mniejszym stopniu wymagała subsydiów państwowych. Firma podążała również za ogólnym trendem wzrostu udziału energii odnawialnej w całkowitym

²⁶ *Statoil and Sustainable Development Report 2002. Delivering What we Promise*, Statoil 2002, s. 23, http://www.statoil.com/en/EnvironmentSociety/Sustainability/Downloads/Sustainability_report_2002.pdf [dostęp: 13.05.2018].

²⁷ *Mastering Challenges. Statoil and Sustainable Development 2006...*, s. 32.

miksie energetycznym. Co istotne, większość z inwestycji w tym obszarze miała miejsce poza granicami kraju m.in. w Wielkiej Brytanii i Niemczech²⁸.

Statoil określił również jednoznacznie, iż „ma zamiar przeprowadzić całemu sektorowi wydobywczemu w działaniach na rzecz walki ze zmianami klimatu poprzez identyfikację i zarządzanie ryzykiem biznesowym, realizację ambicji zmniejszania intensywności węglowej, szybsze wdrażanie inicjatyw na rzecz efektywności energetycznej oraz budowanie nowego portfolio biznesowego w zakresie rozwiązań energetycznych”²⁹. Pokreślono jednoznacznie, iż wzmocniona strategia firmy „definiuje odnawialne źródła energii i niskoemisyjne technologie jako podstawę działalności Statoil, stopniowo uzupełniając aktywa naftowe i gazowe”³⁰. Tym samym Statoil przestał być klasycznym koncernem naftowym, lecz firmą odpowiedzialną za produkcję energii zarówno ze źródeł nieodnawialnych, jak i odnawialnych. Zwrot ku nowym celom ujętym w strategii korporacyjnej przyjętej w grudniu 2016 r. określał kilka priorytetów, takich jak: kontynuacja poparcia dla handlu uprawnieniami do emisji, włączenie do strategii, narzędzi i procesu decyzyjnego firmy elementów oceny ryzyka związanego ze zmianami klimatu oraz rozwój współpracy między różnymi podmiotami, takimi jak rządy, konsumenci czy inne firmy³¹.

W raporcie z 2016 r. na temat zrównoważonego rozwoju wskazano także cele do 2030 r. określane jako „mapa drogowa”. Zakładały one: redukcję rocznych emisji CO₂ o trzy tony rocznie do 2030 r. (względem 2017 r.); zmniejszenie intensywności węglowej do 8 kg na baryłkę ekwiwalentu ropy do roku 2030 r.; obniżenie emisji metanu do poziomu poniżej 0,3% kg/boe; skierowanie 15–20% inwestycji na nowe rozwiązania energetyczne do 2030 r. oraz 25% funduszy na badania naukowe na rzecz niskoemisyjnych technologii do 2020 r. oraz powołanie odrębnego funduszu o wysokości 200 mln USD inwestującego kapitał w firmy zajmujące się energią odnawialną³².

Przyjęcie tak konkretnych, liczbowo wyrażonych priorytetów z określoną perspektywą czasową może dowodzić determinacji firmy, która musi wywiązać się ze swoich deklaracji nie tylko przed skarbem państwa norweskiego, ale również przed swoimi akcjonariuszami. W tym kontekście rodzi się pytanie

²⁸ Szerzej na ten temat w kolejnym rozdziale.

²⁹ *Statoil Sustainability Report 2016*, Statoil 2016, s. 15, <https://www.statoil.com/content/dam/statoil/documents/sustainability-reports/sustainability-report-2016-v2.pdf> [dostęp: 13.05.2018].

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Statoil. Sustainability Report 2016...*, s. 15; *Statoil. Annual Report 2016 and Form 20-F*, Statoil 2016, <https://www.statoil.com/content/dam/statoil/documents/annual-reports/2016/statoil-2016-annual-report.pdf> [dostęp: 13.05.2018].

³² *Statoil Sustainability Report 2016...*, s. 15.

o to, na ile przy ustalaniu powyższych celów firma uwzględniła czynnik niepewności i ryzyka związanego z rozwojem międzynarodowego reżimu zmian klimatu.

Wydaje się, że świadomość tego wyzwania w kręgach kierowniczych firmy jest bardzo wysoka. Jak czytamy w raporcie Statoil nt. zrównoważonego rozwoju z 2016 r. „podczas gdy intencja i kierunek zmian jest jasny, tempo i wpływ transformacji energetycznej, która rozwinie się w ciągu kilku następnych dekad, nie są pewne. Będzie to zależało od technologii, zachowań jednostek, regulacji, dynamiki rynku i samych zmian klimatu”³³.

Generalnie można zakładać, że Porozumienie paryskie z grudnia 2015 r., jeżeli zostanie implementowane przez znaczną ilość sygnatariuszy, będzie miało wpływ na rynek energii w wielu aspektach. Mogą zmienić się przepisy krajowe tzn. zostaną wprowadzone większe obciążenia regulacyjne dotyczące paliw kopalnych, w szczególności węgla, oraz zachęty ukierunkowane na odnawialne źródła energii, co wpłynie również na wydatki publiczne. Może doprowadzić to do zwiększenia inwestycji w odnawialne źródła energii i efektywność energetyczną, czyli powstanie w tych obszarach większej konkurencji np. w kwestii kredytów bankowych lub tworzenia szerszych konsorcjów. Kluczowe może okazać się stanowisko interesariuszy, czyli także szeroko rozumianej opinii publicznej, która być może zwiększy presję na ograniczenie dostępu do arealu ropy i gazu, co spowoduje, że nowe cykle licencjonowania i działalność poszukiwawcza będą poddawane dokładniejszemu wglądowi. Rozwój technologii – szczególnie wychwytywania i składowania – może stać się kluczem dla rozwiązania problemów sektora, jednak wymagać to będzie znaczącego zaangażowania władz państwowych i inwestorów. Ponadto pojawią się z pewnością rozbieżności regionalne, gdyż można założyć, że europejski rynek energii w szybszym tempie przejdzie głęboką transformację niskoemisyjną. Jednocześnie w państwach rozwijających się popyt na energię utrzyma się na wysokim poziomie i tzw. czyste technologie mogą go nie zaspokoić.

W celu znalezienia przynajmniej przybliżonych odpowiedzi na powyższe zagadnienia firma przygotowała w 2016 r. obszerne opracowanie pt. *Energy Perspectives 2016. Long-term Macro and Market Perspective*, będące bezpośrednią konsekwencją przyjęcia nowego porozumienia klimatycznego zawartego w Paryżu³⁴. W dokumencie ujęto rozważania na temat trzech możliwych scenariuszy rozwoju polityki klimatycznej w skali globalnej do roku 2040 r.

³³ *Ibidem*, s. 16.

³⁴ *Energy Perspectives 2016. Long-term Macro and Market Perspective*, Statoil, Stavanger 2016, s. 8–12.

Pierwszy, określany mianem „odnowy”, zakłada pełną realizację celów przyjętych w Paryżu, czyli niedopuszczenie do wzrostu temperatury o 2°C do roku 2100. Drugi – „reformistyczny” – opiera się na założeniu, że zostaną wprowadzone nowe, bardziej restrykcyjne regulacje w ramach polityki klimatycznej i energetycznej, jednak nie zapobiegnie to zatrzymaniu zmian klimatu. Natomiast ostatni ze scenariuszy, „rywalizacyjny”, oznacza powrót do partykularyzmów narodowych i zaprzepaszczenie dotychczasowych osiągnięć reżimu zmian klimatu. Według wszystkich trzech scenariuszy światowe zapotrzebowanie na energię pierwotną do 2040 r. będzie wykazywało tendencję zwiększającą się głównie z powodu wzrostu populacji³⁵.

Ponadto, na skutek wniosku udziałowców, Statoil od 2016 r. przedstawia przewidywany wpływ realizacji scenariuszy emisji gazów cieplarnianych przyjętych przez Międzynarodową Agencję Energii na wartość portfolio firmy. Przy przyjęciu scenariusza zakładającego niedopuszczenie do wzrostu temperatury o 2°C jedynie 6% obecnych aktywów firmy zostałoby negatywnie dotkniętych, przy czym zaznaczyłaby się wyraźna różnica pomiędzy poszczególnymi sektorami. Obecnie produkcja ropy i gazu z Norweskiego Szelfu Kontynentalnego stanowiąca około 60% aktywów firmy, charakteryzuje się niską intensywnością węglową i jest już poddana wycenie węglowej (około 59 USD/tonę w 2016 r.) poprzez podatek od emisji od CO₂ i system handlu uprawnieniami do emisji UE. W przypadku projektów międzynarodowych cena emisji tony CO₂ ekwiwalentu ropy może wzrosnąć do 140 USD/tonę, przy czym już obecnie Statoil w swoich kalkulacjach uwzględnia ceny emisji w poszczególnych państwach. Najbardziej kosztowne będą z pewnością niekonwencjonalne węglowodory, czyli te eksploatowane w lokacjach poza terytorium Norwegii³⁶.

Statoil wskazał zarazem, w jaki sposób zamierza zmierzyć się z ryzykiem biznesowym związanym z niskowęglową przyszłością. Zakładał m.in. zwiększenie efektywności energetycznej, która już obecnie stoi na bardzo wysokim poziomie; utrzymanie w portfolio firmy dominacji niskoemisyjnej konwencjonalnej ropy i gazu; efektywność kosztową; elastyczność inwestycyjną; adaptację

³⁵ Podobne wyniki modelowania długookresowego zostały uzyskane przez Międzynarodową Agencję Energii. Obecnie, według jej danych, ropa i gaz zaspokajają 52% popytu na energię pierwotną. W scenariuszu Agencji zakładającym realizację celu 2°C stan ten utrzyma się co najmniej do 2025 r. z powodu zastępowania węgla gazem, przy nieznacznym spadku konsumpcji ropy. Nawet w 2040 r. ropa i gaz mogą stanowić 45–50% globalnego miks energetyczny. Zob. *World Energy Outlook 2017*, International Energy Agency, Paris 2017, http://www.iea.org/media/weowebiste/2017/Chap1_WEO2017.pdf [dostęp: 13.05.2018].

³⁶ *Statoil Sustainability Report 2016...*, s. 16.

instalacji firmy do zmian klimatu oraz znaczną produkcję gazu. Ostatnie rozwiązanie wpisuje się w przytaczaną wcześniej narrację zakładającą, że w kolejnych dekadach niezbędna będzie transformacja produkcji energii elektrycznej z opartej na wysokoemisyjnym węglu na produkcję bazującą na gazie. Ponadto podkreślono, że wciąż główny wpływ na wartość firmy będą miały zmiany cen ropy i gazu, a nie cena emisji gazów cieplarnianych. Biorąc pod uwagę powyższe scenariusze, Statoil zwracał uwagę na dalszą zasadność inwestowania w sektor ropy i gazu, jednak tylko wobec producentów, którzy wykazali swoją odpowiedzialność i chęć zmniejszania śladu węglowego.

Zwrot w kierunku nowych niskoemisyjnych założeń jednego z czołowych koncernów energetycznych świata nie wynikał więc wyłącznie z przesłanek polityki klimatycznej kraju. Równie istotna była kalkulacja ekonomiczna możliwości, jakie dają nowe rozwiązania energetyczne oraz – w perspektywie długookresowej – próba poszukiwania roli i miejsca dla firmy w warunkach odchodzenia od gospodarki opartej na zasobach węglowodorów.

7.2.3. Cele redukcji emisji gazów cieplarnianych

Stosunkowo wcześnie, bo w 2002 r., czyli jeszcze przed wejściem w życie Protokołu z Kioto, firma ogłosiła działania wewnętrzne na rzecz redukcji emisji gazów cieplarnianych. Zakładały one:

- rozwój pozycji lidera w technologiach wychwytywania i składowania CO₂;
- zwiększenie możliwości dla komercyjnego wykorzystania CO₂ w celu ograniczenia emisji;
- wdrożenie działań na rzecz redukcji emisji podczas procesów wydobywczych;
- dostarczanie konsumentom węglowo wydajnych rozwiązań energetycznych i tworzenie możliwości biznesowych dla energii, która nie byłaby oparta na kopalinach³⁷.

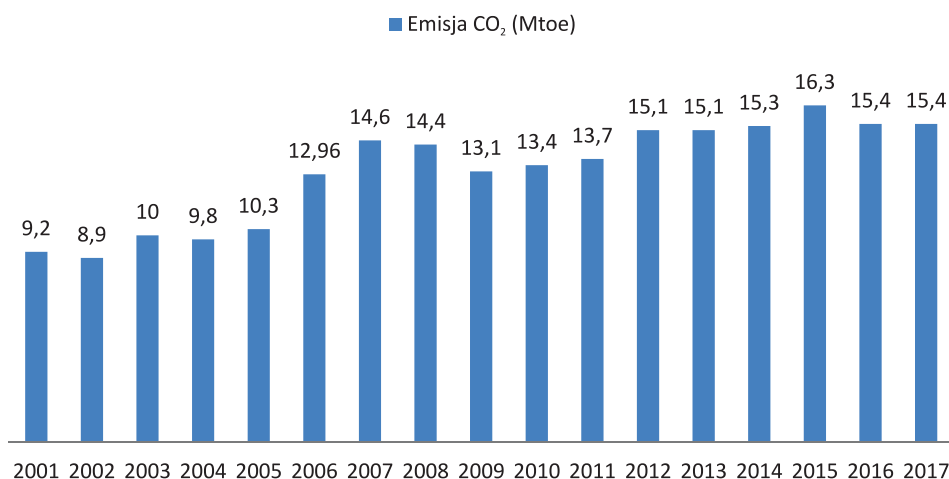
W 2003 r. włączono do powyższego katalogu priorytetów finansowanie emisji w innych państwach poprzez mechanizmy z Kioto i narodowe bądź międzynarodowe regulacje, przygotowanie firmy do systemu handlu emisjami oraz zbadanie komercyjnych możliwości dostarczania produktów o stosunkowo niskiej emisyjności³⁸.

³⁷ *Statoil and Sustainable Development Report 2002...*, s. 21.

³⁸ *Statoil and Sustainable Development Report 2003. Transparency and Trust*, Statoil 2003, s. 19–20, https://www.statoil.com/content/dam/statoil/documents/sustainability-reports/sustainability_2003.pdf [dostęp: 13.03.2018].

Podstawowe ramy dla polityki Statoil w obszarze walki z globalnym ociepleniem tworzyły cele redukcji własnych emisji firmy, które ulegały modyfikacji w zależności od zmieniających się kierunków rozwoju nowych rynków, dostępnych technologii i uwarunkowań politycznych. Corocznie dokonywano pomiaru obejmującego wszelką działalność – począwszy od emisji z turbin, szybów wiertniczych, poprzez dystrybucję produktów kolejną, transportem drogowym do odbiorców zarówno gospodarstw domowych, jak i przedsiębiorstw, stacji benzynowych i lotnisk. Ponad 80% emisji stanowiła produkcja energii i ciepła niezbędnych dla funkcjonowania instalacji morskich i naziemnych, a 12% spalanie odpadowe przy wydobyciu³⁹.

Od początku XXI w. emisje CO₂ Statoil wykazują stałą tendencję wzrostową: w 1998 r. wyniosły 7,6 mln ton, a w 2017 r. już 15,4 mln ton (wykres 7). W związku z postępującym zwiększeniem emisyjności produkcji Statoil musiał podjąć konkretne działania, które umożliwiłyby mu kontrolę własnych emisji, utrzymanie przewagi konkurencyjnej, a także innowacyjne podejście do nowych globalnych trendów, takich jak np. rosnące znaczenie energii odnawialnej. Celem było tworzenie rozwiązań biznesowych prowadzących do zrównoważonej produkcji energii oraz zwiększenia wykorzystania „czystych” nośników energii.

Wykres 7. Emisje gazów cieplarnianych Statoil w latach 2001–2017 (Mtoe)

Źródło: opracowanie własne. Dane zestawione na podstawie raportów Statoil 2001–2017, <https://www.statoil.com/en/how-and-why/sustainability/sustainability-reports.html> [dostęp: 13.05.2018].

³⁹ *Ibidem*.

W 2000 r. firma po raz pierwszy przyjęła cel redukcji zakładający obniżenie emisji o 1,5 mln ton corocznie do 2010 r. poniżej poziomu, który zostałby osiągnięty, jeżeli nie zastosowałoby podjęte żadne działania, tzn. o 15%⁴⁰. Do końca 2003 r. udało się osiągnąć 23% redukcji zakładanych do roku 2010⁴¹.

W 2011 r. firma zmieniła założenia i zamiast ograniczać się trudnymi do osiągnięcia redukcjami, przyjęła górne granice emisji do 2020 r. dla poszczególnych segmentów produkcji tj. konwencjonalny ropa i gaz czy piaski bitumiczne. Takie podejście miało umożliwić porównywanie emisyjności poszczególnych segmentów, ale również umiejscowienie norweskiego przemysłu wydobywczego na tle konkurencji. Według nowych założeń najniższe pułapy emisji (11 kg CO₂ na baryłkę przeliczeniową ropy – boe)⁴² zostały przyjęte dla konwencjonalnej ropy i gazu (przede wszystkim z Norweskiego Szelfu Kontynentalnego). Ten sektor stanowił 90% aktywów firmy i był odpowiedzialny za 58% emisji⁴³.

Zaledwie po dwóch latach w 2013 r. firma wycofała się z powyższych założeń ze względu na niepewność danych. Przyjęto natomiast mało ostre założenia redukcji w większości segmentów, poza konwencjonalnymi – ropą i gazem, w przypadku których przewidziano wzrost wynikający z eksploatacji coraz starszych złóż szelfu kontynentalnego. Dla przemysłu przetwórczego i rafineryjnego, odpowiedzialnego za 35% emisji, cel został zdefiniowany najszerzej i zamiarem firmy było uzyskanie miejsca w pierwszej ćwiartce – zgodnie z indeksem Europejskiego Systemu Handlu Uprawnieniami do Emisji. W 2015 r. firma ponownie zdefiniowała cele emisyjności do 2020 r., które średnio dla wszystkich produktów wyniosły 9 kg/boe, a w kolejnym roku zostały nawet rozszerzone do 8 kg/boe do 2030 r.⁴⁴

Na tle innych firm emisje Statoil uznawane są za jedne z najniższych na świecie. Według Międzynarodowego Stowarzyszenia Producentów Ropy i Gazu średnia emisja dla wyprodukowanej baryłki ekwiwalentu ropy wynosiła w 2011 r. dla 35 firm 23 kg, natomiast dla Norweskiego Szelfu Kontynentalnego zaledwie 9 kg⁴⁵, a w przypadku niektórych nowych instalacji spadała nawet

⁴⁰ *Statoil and Sustainable Development Report 2001...*, s. 55.

⁴¹ *Statoil and Sustainable Development Report 2003...*, s. 19.

⁴² Barrel of oil equivalent – baryłka przeliczeniowa ropy – jednostka określająca ilość energii, która jest otrzymana przez spalenie jednej baryłki ropy naftowej.

⁴³ Cele dla poszczególnych kategorii wynosiły: ciężka ropa – 18 kg. CO₂/boe, gaz ciekły – 24 kg. CO₂/boe, super ciężka ropa, w tym piaski bitumiczne – 50 kg. CO₂/boe, gaz łupkowy – 6 kg. CO₂/boe. *Statoil Sustainability Report 2011*, Statoil 2011, s. 57–58 <https://www.statoil.com/content/dam/statoil/documents/sustainability-reports/Sustainability%20report%202011.pdf> [dostęp: 2.03.2018].

⁴⁴ *Statoil Sustainability Report 2016...*, s. 19.

⁴⁵ *Statoil Sustainability Report 2011...*

do 1,7 kg np. na polu Kvitebjørn (Biały Niedźwiedź) na Morzu Północnym. W 2016 r. średnia emisja Statoil wyniosła 9 kg/boe, co stanowiło blisko połowę emisji innych producentów⁴⁶.

Widać więc jednoznacznie, że miejsce i rola zmian klimatu w polityce Statoil znacząco ewoluowała. Początkowo, za norweskim badaczem Andre-
asem Tjernshaugenem, można uznać cele strategii klimatycznych Statoil jako
średniozaawansowane, w porównaniu np. do bardziej kooperacyjnej i proak-
tywnej postawy brytyjskiego konkurenta – czyli BP. Potwierdza to tezę, że rząd
norweski preferował działania zewnętrzne w ramach polityki klimatycznej, nie
wpływające bezpośrednio na podmioty narodowe⁴⁷. Należy jednak zauważyć,
że Statoil stał się z małej państwowej firmy międzynarodowym koncernem
– wciąż realizującym interesy państwa – o czytelnym proklimatycznym profi-
lu⁴⁸. Dowodzą tego zarówno inwestycje w odnawialne źródła energii, systema-
tyczny monitoring firmy pod względem oceny zagrożeń dla środowiska oraz
działania na rzecz redukcji emisji oraz wychwytywania i składowania gazów
cieplarnianych.

7.3. Dochody sektora ropy i gazu

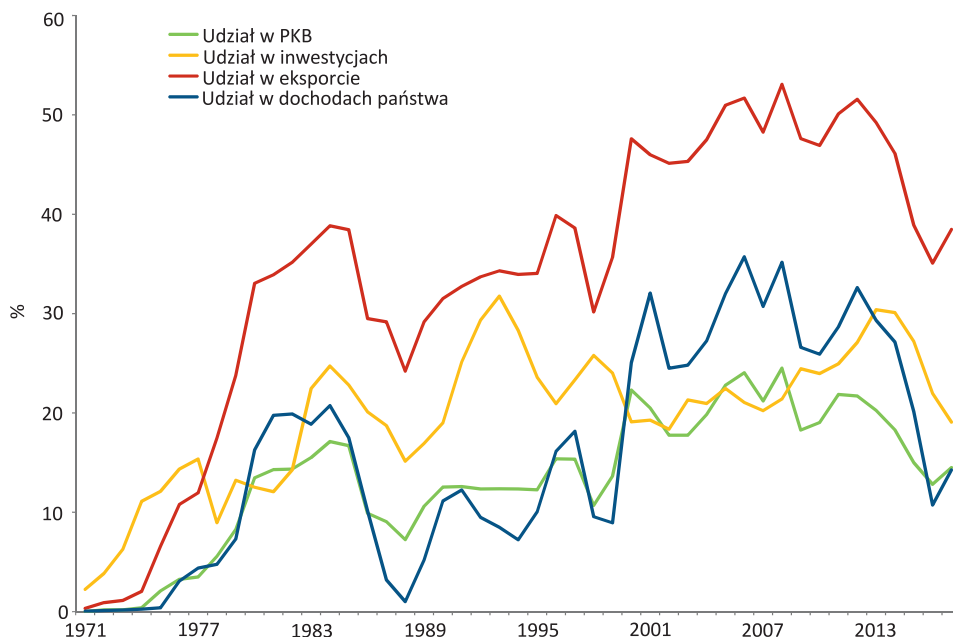
Kolejną kwestią kluczową z perspektywy polityki klimatycznej Norwegii jest wielkość, model generowania i zarządzania dochodami z sektora ropy i gazu. Od początku lat 70. minionego wieku znaczenie wydobycia węglowodorów dla gospodarki norweskiej rośnie, przy jednoczesnych wahaniach wynikają-
cych z okresowych zmian cen na rynku paliwowym. Jak wynika z poniższego
wykresu udział sektora w PKB kraju był najwyższy w 2008 r. i wynosił 25%
(wykres 8). W wyniku niekorzystnej dla sektora koniunktury cenowej spadł
on jednak do 12% w 2016 r. i 15% w 2017 r. Dla porównania w 2015 r. sektor
usługowy przyczynił się do wytworzenia 60% PKB. O jeszcze bardziej rady-
kalnym spadku można mówić w przypadku wpływu sektora na dochody pań-
stwa: w 2006 r. wykreował on 36% dochodów, natomiast w 2017 r. procent
ten wyniósł 14. Tendencja zniżkowa sektora ropy i gazu widoczna jest również

⁴⁶ Statoil Sustainability Report 2017, Statoil 2017, s. 25, <https://www.statoil.com/content/dam/statoil/documents/sustainability-reports/statoil-sustainability-report-2017-23march.pdf> [dostęp: 13.05.2018].

⁴⁷ A. Tjernshaugen, *Technological Power as a Strategic Dilemma: CO₂ Capture and Storage in the International Oil and Gas Industry*, „Global Environmental Politics” February 2012, Vol. 12, No. 1, s. 12.

⁴⁸ Zajmuje czołowe miejsca wśród wszystkich firm sektora ropy i gazu w rankingach zrównoważonego rozwoju m.in. Dow Jones, amerykańskiego magazynu Fortune i kanadyjskiego „Global 100”.

w przypadku udziału sektora w eksporcie kraju, który w rekordowym roku 2008 stanowił 53%, a w 2017 r. – 38%. Udział sektora w inwestycjach krajowych był najwyższy dwukrotnie: na początku lat 90. XX w. (34%), następnie w latach 2013–2014 (30%), natomiast w 2017 r. wyniósł 19%⁴⁹.

Wykres 8. Udział sektora ropy i gazu w dochodach, eksporcie, inwestycjach i PKB Norwegii w latach 1971–2017

Źródło: *The Government's Revenues*, Norwegian Petroleum 2017, [http://www. norskipetro-leum.no/en/economy/governments-revenues/](http://www.norskipetro-leum.no/en/economy/governments-revenues/) [dostęp: 13.05.2018].

Pomimo widocznych od kilku lat wyraźnych spadków wyników gospodarczych sektora wciąż pozostaje on kluczową gałęzią gospodarki zarówno pod względem wartości dodanej, dochodów państwa (uzyskiwanych dzięki wysokiemu opodatkowaniu) oraz wysokości zatrudnienia na poziomie 200 tys. osób pracujących bezpośrednio w sektorze bądź gałęziach powiązanych⁵⁰.

Dochody państwa norweskiego z sektora ropy i gazu pochodzą z kilku źródeł. Pierwszym jest opodatkowanie wydobycia ropy i gazu zgodnie z zasadami

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ R. Czarny, *Państwa regionu nordyckiego wobec problemu bezpieczeństwa energetycznego*, [w:] *Międzynarodowe bezpieczeństwo energetyczne w XXI wieku*, red. E. Cziomer, Krakowska Szkoła Wyższa im. Andrzeja Frycza Modrzejewskiego, Kraków 2009, s. 167 i n.

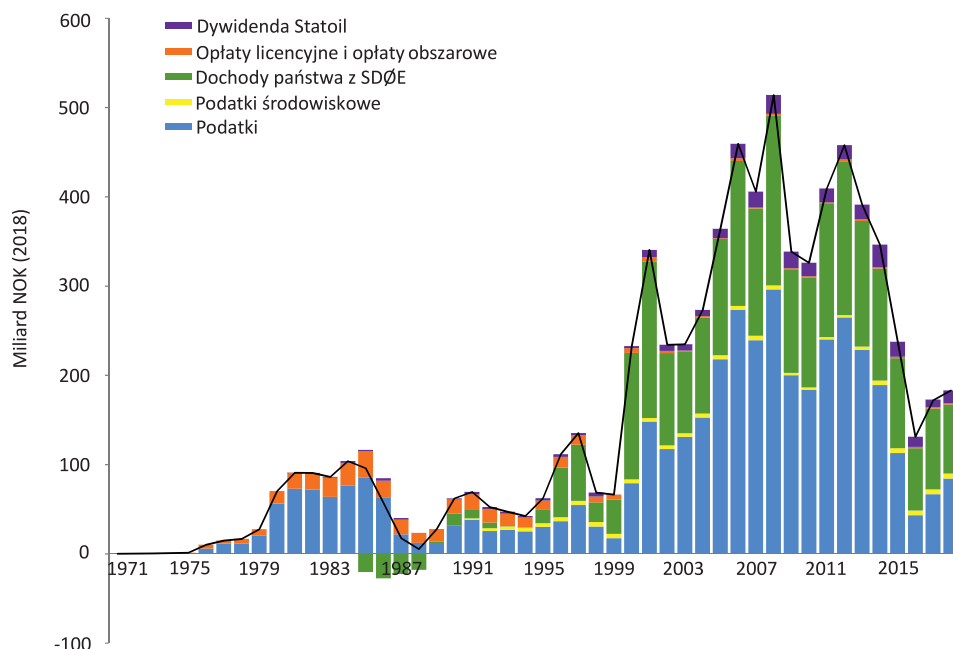
typowymi dla wszelkiej działalności gospodarczej. Z uwagi na specyfikę sektora, czyli przewidywany bardzo wysoki stopień dochodów firm wydobywczych, podatek od wielu lat wynosi 78%, z czego 54% to podatek specjalny, a 24% to zwykły podatek nakładany na podmioty gospodarcze⁵¹.

Dodatkową formę opodatkowania stanowią podatki nakładane na zanieczyszczenia produkowane przez sektor oraz od rozmiaru użytkowanego obszaru. Do pierwszej grupy należy przede wszystkim podatek od emisji CO₂, głównego gazu cieplarnianego, nakładany od 1991 r. na każdy metr sześcienny spalonego gazu oraz litr spalonej ropy powstałe przy wydobyciu tych surowców lub przy eksploatacji instalacji morskich np. platform czy linii przesyłowych⁵². Podatek ten, który opisano szczegółowiej w rozdziale poświęconym narzędziom polityki klimatycznej, jest uznawany za główny filar presji na firmy wydobywcze w kwestii zmniejszania emisyjności produkcji. Kolejny podatek środowiskowy dotyczący emisji tlenków azotu odpowiedzialnych m.in. za kwaśne deszcze i tzw. letni smog został wprowadzony w 2007 r. w dużym stopniu w celu realizacji międzynarodowych zobowiązań Norwegii odnośnie pułapów emisji tych substancji. Natomiast podatek od zajmowanego obszaru ma na celu zmobilizowanie inwestorów do efektywnej eksploatacji przyznanego pola, czyli jak najszybszego dokonania właściwych inwestycji i maksymalnego wykorzystania dostępnych zasobów.

Drugie istotne źródło dochodów stanowi bezpośrednia własność państwa norweskiego (nor. Statens direkte økonomiske engasjement – SDØE) obejmująca 1/3 zasobów szelfu kontynentalnego. SDØE została powołana w 1985 r. jako system własności obejmujący udziały państwa w polach, liniach przesyłowych i instalacjach naziemnych. Wprowadzenie tej instytucji miało na celu odebranie Statoil, czyli konkretnej firmie, monopolu na zarządzanie norweskim szelfem. W latach 1985–2001 SDØE i Statoil dzieliły się udziałami, przy czym firma odpowiedzialna była za wszelkie działania operacyjne na szelfie. Wraz z jej częściową prywatyzacją w 2001 r. obowiązek zarządzania portfolio został przekazany nowej firmie państwowej Petoro. Obecnie podczas przyznawania każdej nowej licencji Ministerstwo Ropy i Energii podejmuje decyzję o wysokości bezpośredniego udziału państwa, jednak z reguły wynosi ono do 20% udziału. Jako jeden z wielu właścicieli rząd norweski pokrywa koszty inwestycji, a zarazem otrzymuje odpowiednie do nakładów zyski.

⁵¹ *The Petroleum Tax System*, Norwegian Petroleum, <http://www.norskpetroleum.no/en/economy/petroleum-tax/> [dostęp: 20.09.2018].

⁵² Szerzej o podatku od CO₂ w rozdziale poświęconym narzędziom polityki klimatycznej.

Wykres 9. Dochody z sektora ropy i gazu według źródeł

Źródło: *The Government's Revenues*, Norwegian Petroleum 2017, <http://www.norskipetroleum.no/en/economy/governments-revenues/> [dostęp: 20.09.2018].

W 2017 r. państwo posiadało bezpośredni udział w 203 licencjach, 39 polach produkcyjnych i udziały w 16 spółkach posiadających linie przesyłowe i instalacje naziemne⁵³. Ponadto było właścicielem 67% udziałów firmy Statoil, największego producenta ropy i gazu na Norweskim Szelfie Kontynentalnym.

Zgodnie z danymi zawartymi za rok 2017 dochody netto z działalności sektora ropy i gazu w 2017 r. wyniosły 172 mld NOK, czyli około 14% dochodów państwa. Na wysokość kwoty wpływały przede wszystkim dochody uzyskane dzięki działalności własnej państwa norweskiego na szelfie kontynentalnym w ramach SDØE (90,5 mld NOK), następnie podatki uzyskane od firm wydobywczych (66,7 mld NOK), dywidendy w Statoil (7,8 mld NOK) oraz z podatków środowiskowych i od zajmowanego obszaru (7 mld NOK)⁵⁴.

⁵³ *The Government's Revenues*, Norwegian Petroleum 2018, <http://www.norskipetroleum.no/en/economy/governments-revenues/> [dostęp: 13.05.2018].

⁵⁴ Dane za: Norwegian Petroleum 2018, *ibidem*.

7.4. Norweski Fundusz Emerytalny

Dochody państwa gromadzone są w Funduszu Emerytalnym od 1990 r., kiedy mocą decyzji Stortingu założono, iż dochody z podatków naftowych i gazowych, od własności złóż naftowych i z dywidend pochodzących z większościowego udziału w Statoil⁵⁵, największego krajowego koncernu wydobywczego, nie będą płynęły w całości do budżetu, lecz zasila odrębny fundusz podporządkowany parlamentowi, a zarządzany przez Ministerstwo Finansów i Bank Centralny Norwegii⁵⁶.

W 2006 r. Fundusz Naftowy zmienił nazwę na Państwowy Fundusz Emerytalny, w ramach którego wydzielono fundusz globalny (96% środków) i fundusz narodowy (4%). Fundusz globalny inwestował w zagraniczne akcje (około 60%), obligacje (około 35%) i nieruchomości (około 5%), natomiast narodowy mógł zasilać budżet krajowy (85%) lub inwestować w innych państwach nordyckich (15%) za wyjątkiem Islandii⁵⁷. Kapitał Funduszu w 1996 r., kiedy po raz pierwszy wpłynęły do niego środki, wyniósł 200 mld NOK, jednak szybko i systematycznie rósł, aby w grudniu 2017 r. osiągnąć wielkość 8400 mld NOK, czyniąc go jednym z największych państwowych funduszy inwestycyjnych na świecie oraz czołowym inwestorem giełdowym z ponad jednon procentowym udziałem w globalnym rynku akcji⁵⁸.

Funduszu Emerytalny może inwestować środki tylko za granicą. Wymóg ten został wprowadzony, aby nie doprowadzić do „przegrzania” norweskiej gospodarki z powodu nadmiernego napływu środków inwestycyjnych. Fundusz lokuje więc swoje środki w zdywersyfikowane zasoby, takie jak fundusze, akcje czy nieruchomości w ponad 80 państwach świata. Jedynie 4% środków może zostać wykorzystane na bieżące cele budżetowe, przy czym Ministerstwo Finansów zaproponowało w lutym 2017 r. obniżenie tego progu do 3%. Tylko w okresie 2009–2017 Fundusz potroił swoją wartość i tym samym stał się największym funduszem państwowym na świecie i czołowym posiadaczem europejskich akcji. Według danych Norweskiego Banku Centralnego w latach 1998–2015 rzeczywisty dochód roczny Funduszu, po uwzględnieniu opłat i inflacji, wyniósł 3,7% rocznie. Tym samym Fundusz uzyskał nawet lepsze wyniki niż bezpośrednie dochody z ropy i gazu⁵⁹.

⁵⁵ Od 2001 r., kiedy firma została sprywatyzowana w ponad 30%.

⁵⁶ S. Holden, *Avoiding the Resource Curse...*, s. 873.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 874.

⁵⁸ Historyczne i bieżące dane odnośnie wartości Funduszu znajdują się na stronie Jednostki Zarządzającej Norweskiego Banku, <https://www.nbim.no> [dostęp: 13.05.2018].

⁵⁹ *Norway Review* 2017..., s. 69.

Generalnie ujmując – fundusze inwestycyjne powoływane przez państwa-eksporterów surowców naturalnych, głównie ropy i gazu, mają na celu niwelowanie negatywnych skutków spadku cen surowców lub zabezpieczenie poziomu życia obywateli czy dochodów państwa po wyczerpaniu się zasobów. Ich środki często inwestowane są za granicą, co przeciwdziała przegrzaniu gospodarki i nadmiernej inflacji. Jednocześnie zmiany klimatu stają się obecnie obszarem szczególnego zainteresowania inwestorów instytucjonalnych z powodu ryzyka finansowego jakie niosą dla wielu rynków. Mogą one wpływać na bardzo różne obszary gospodarki w różnych regionach świata zarówno w bliskiej, jak i bardzo odległej perspektywie czasowej. Inwestorzy działają w warunkach znacznej niepewności wynikającej z braku decyzji politycznych, zarówno w kwestii globalnego porozumienia klimatycznego, jak i nieprzewidywalności co do przyszłych bodźców państw np. w kwestii inwestycji w surowce naturalne czy energię odnawialną⁶⁰.

Pierwotnym celem stworzenia norweskiego Państwowego Funduszu Emerytalnego było uniknięcie napływu do gospodarki narodowej znacznych środków i zabezpieczenie emerytur starzejącej się populacji. Kraj nie chciał powielać negatywnych doświadczeń innych państw-eksporterów ropy i gazu, w których występował regres gospodarczy spowodowany odkryciem i eksploatacją określonych zasobów naturalnych, prowadzący do upadku innych gałęzi gospodarki (czyli tzw. choroby holenderskiej) i podjął konkretne działania dla uniknięcia tzw. klątwy zasobów, która dotknęła m.in. Meksyk, Nigerię czy Wenezuelę⁶¹. W swojej koncepcji Fundusz ma służyć kolejnym pokoleniom, które nie będą już miały tak znacznego dostępu do zasobów naturalnych. Tym samym jest on w znacznym stopniu przykładem praktycznego i dosłownego zastosowania zasady zrównoważonego rozwoju. Jak zauważa Julita Fiedorczyk, „Rządowy Fundusz Emerytalny powstał w warunkach ograniczoności zasobów naturalnych oraz poczucia sprawiedliwości społecznej, jako amortyzator na przyszłość”⁶².

7.4.1. Zasady inwestycyjne

Tak ogromny potencjał ekonomiczny, znajdujący się w rękach polityków i biurokratów, sprowokował norweską opinię publiczną do dyskusji o aksjologicznych aspektach funkcjonowania funduszu. Rozpoczęła się typowa debata,

⁶⁰ S. Smyth, M. Bennett, *How Capital Markets Can Help Developing Countries Manage Climate Risk*, „Environmental Affairs” 2016, Vol. 43, s. 251–254.

⁶¹ O. Listhaug, *A Mild Resource Curse: The Impact of Oil Wealth Dissatisfactions on Political Trust in Norway*, „West European Politics” 2005, Vol. 28, No. 4, s. 834–851.

⁶² J. Fiedorczyk, *Rola Rządowego Funduszu Emerytalnego na tle problemów rozwoju społeczno-gospodarczego Norwegii*, „Optimum. Studia Ekonomiczne” 2014, vol. 68, nr 2, s. 60.

której celem było udzielenie odpowiedzi na pytanie o to, czy norweskie pieniądze są „neutralne” i „apolityczne” oraz czy inwestycje nie prowadzą do wyzysku lokalnej ludności, pogorszenia stanu środowiska naturalnego lub wzrostu zagrożenia międzynarodowego. Pojawiły się głosy, iż zapewnieniu przyszłym pokoleniom odpowiedniego standardu powinna towarzyszyć promocja określonych norm i wartości.

Na konieczność przyjęcia pewnych etycznych wytycznych dla funkcjonowania Funduszu pierwszy uwagę zwrócił rząd K. Bondevika (1997–2000), który zaproponował, aby Jednostka Zarządzająca Funduszem wykorzystała swój akcjonariat dla promocji praw człowieka i ochrony środowiska. Parlament norweski zdecydował jednak o odrzuceniu tej propozycji. Nie mogąc jednak ignorować tak fundamentalnych kwestii Storting powołał komisję pod przewodnictwem profesora prawa Hansa Pettera Gravera, która od października 2002 r. do czerwca 2003 r. przygotowywała dla rządu raport określający katalog zasad etycznych, którymi miały kierować się władze przy dokonywaniu inwestycji. Głównym kryterium doboru zasad miał być ogólny konsensus społeczny jaki powinien im towarzyszyć. Uznano, że nawet najbardziej pluralistyczne społeczeństwo charakteryzuje katalog pewnych stałych w czasie cech normatywnych. Komisja wykorzystała koncepcję *overlapping consensus* tłumaczoną jako „częściowy” bądź „zazębiający się” konsensus i wywodzącą się z filozofii John Rawlsa⁶³. Zakłada ona, iż stabilność społeczeństwa politycznego, charakteryzującego się pluralizmem, jest możliwa dzięki znalezieniu wspólnego mianownika wśród wyznawców różnych doktryn filozoficznych, moralnych, politycznych i religijnych. Wspólnym mianownikiem jest „koncepcja sprawiedliwości” w tym „sprawiedliwości jako bezstronności”, o której pisałam już szerzej w kontekście zrównoważonego rozwoju. Co istotne, konsensus nie ma charakteru ostatecznego i zamkniętego. Ulega bowiem modyfikacjom w wyniku pojawiania się nowych programów politycznych, opartych na zgodzie wielu, niekiedy sprzecznych, doktryn. Koncepcja *overlapping consensus* ma przede wszystkim wymiar moralny, gdyż stanowi wypadkową poglądów moralnych obywateli. Zarzucić jej jednak można tendencję do promowania „łatwiejszych” norm, czyli takich których osiągnięcie jest stosunkowo mało wymagające⁶⁴.

Komisja Gravena, mając na uwadze potrzebę osiągnięcia uniwersalizmu normatywnego, wskazała, że etyczne podstawy funkcjonowania funduszu nie

⁶³ Zob. J. Rawls, *Liberalizm polityczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 45–47.

⁶⁴ J. Cohen, *Moral Pluralism and Political Consensus*, [w:] *The Idea of Democracy*, red. D. Copp, J. Hampton, J. E. Roemer, Cambridge University Press, Cambridge 1993, s. 277.

powinny wynikać z określonej perspektywy partyjnej, lecz mieć możliwie najszerszy charakter, w którym zmieści się spektrum opcji politycznych⁶⁵. Po wielomiesięcznych dyskusjach Komisja Gravena zaproponowała trzy instrumenty zarządzania funduszem tj.:

- korzystanie z praw własności (np. jako akcjonariusz danej firmy) oraz ładu korporacyjnego (przez kształtowanie zarządzania firmą);
- negatywny *screening*, czyli wykluczenie inwestowania w pewne obszary;
- wycofanie swoich udziałów z firm łamiących standardy⁶⁶.

W odpowiedzi na powyższe propozycje Ministerstwo Finansów określiło, iż poza zainteresowaniem władz znajdują się firmy zajmujące się produkcją broni, tytoniu oraz sprzedające broń i inne materiały państwu objętym zakazem inwestycji w obligacje państwowe⁶⁷. Ministerstwo zastrzegło również prawo do wykluczenia ze swojego pakietu inwestycyjnego firm odpowiedzialnych bądź przyczyniających się do: poważnego lub systematycznego łamania praw człowieka (tj. morderstwa, tortury, ograniczenie wolności, praca przymusowa, praca dzieci i ich wykorzystanie); znacznego ograniczenia praw jednostek podczas wojen lub konfliktów; znacznej szkody dla środowiska naturalnego; rażącej korupcji oraz innych form łamania fundamentalnych norm moralnych⁶⁸.

Norwegia stała się tym samym jedynym krajem, który przyjął etyczne wytyczne dla funduszy uzyskanych ze sprzedaży surowców naturalnych⁶⁹. Zostały one przyjęte na bazie szerokiego konsensusu partyjnego utrzymującego się pomimo zmian ekip rządzących. Oceną działalności firm zajęła się stała rada czuwająca nad jej

⁶⁵ H. Nilsen, *Overlapping Consensus Versus Discourse in Climate Change Policy. The Case of Norway's Sovereign Wealth Fund (Paper 2)*, [w:] *From Weak to Strong Sustainable Development. An Analysis of Norwegian Economic Policy Tools in Mitigating Climate Change (Doctoral thesis)*, Bodø Graduate School of Business, Bodø 2010, s. 10 i n.

⁶⁶ *The Report from the Graver Committee 2003*, Ministry of Finance 2003, <http://www.regjeringen.no/en/dep/fin/Selected-topics/the-government-pension-Fund/responsible-investments/The-Graver-Committee---documents/Report-on-ethical-guidelines.html?id=420232> [dostęp: 13.05.2018].

⁶⁷ Pojawia się argument o braku spójności strategii Funduszu z innymi politykami sektorowymi. Przykładowo, mimo że firma Lockheed Martin została wyłączona z portfolio w 2005 r. norweskie Ministerstwo Obrony nadal dokonywało od niej zakupu broni.

⁶⁸ Guidelines for Observation and Exclusion from the Government Pension Fund Global. Adopted 18 December 2014 by the Ministry of Finance, Ministry of Finance, <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/fin/statens-pensjonsfond/guidelines-for-observation-and-exclusion-14-april-2015.pdf> [dostęp: 13.05.2018].

⁶⁹ Państwa, które posiadają podobne fundusze, to: Arabia Saudyjska, Kuwejt, Chiny, Rosja. W przypadku państw muzułmańskich fundusze podlegają islamskim regulacjom bankowym zabraniającym inwestycji w przedsiębiorstwa zajmujące się handlem alkoholem, wieprzowiną czy hazardem.

etycznością, powołana dla rekomendowania wykluczenia podmiotów łamiących kryteria ustanowione przez Ministerstwo Finansów. Kryteria te mają charakter ogólny, co dało radzie możliwość elastycznej interpretacji. Jest to niezwykle istotne, gdyż rada miała ściśle ograniczony mandat i nie mogła pozytywnie rekomendować określonych firm bądź sektorów np. związanych z zielonymi technologiami⁷⁰.

7.4.2. Fundusz Emerytalny a problem zmian klimatu

W obszarze zmian klimatu obradująca w latach 2002–2003 Rada Etyki nie przyjęła wiążących decyzji. Problem był przedmiotem obrad, jednak członkowie komisji Gravena nie osiągnęli konsensusu mówiącego o potrzebie wykluczenia firm szkodzących klimatowi i w efekcie wytyczne etyczne nie określały zmian klimatu, jako powodujących znaczne straty dla środowiska. We wstępie do raportu komisji Gravera wskazano jedynie, że eksploatacja kopalin przyczynia się do emisji gazów cieplarnianych, a tym samym powoduje pomniejszenie dobrobytu kolejnych pokoleń⁷¹. Mimo tego przyjęto, iż poza mandatem Rady Etyki leży wydawanie opinii w kwestiach politycznych odnoszących się do klimatu, a ocena może dotyczyć wyłącznie konkretnej firmy. Po części taki wybór uzasadniono brakiem wystarczających ram tworzonych przez prawo międzynarodowe. Zauważono, że UNFCCC jest w swojej naturze bardzo ogólna i trudno będzie identyfikować jej pogwałcenie, podobnie jak przekroczenie przez daną firmę właściwego poziomu emisji. Ponieważ Fundusz nie mógł karać firm, które nie złamały prawa, uznano, że konwencja nie może być odpowiednią podstawą dla negatywnego *screeningu*⁷². Faktycznie chodziło więc o wskazanie, że zmiany klimatu nie mieszczą się w zasadzie *overlapping consensus*, mają wymiar polityczny, a prawo międzynarodowe nie daje wystarczającej wykładni.

Jednak Jednostka Zarządzająca Funduszem (nor. Norges Bank Investment Management – NBIM) w ramach Banku Norwegii zdecydowała w 2006 r., iż zmiany klimatu znajdą się jako jeden priorytetowych obszarów, które mogą znacząco wpłynąć na wartość portfolio. Bank zauważył, iż umacnia się ogólny konsensus wielu sektorów gospodarki odnośnie potrzeby przyjęcia określonych ram normatywnych. Zmiany klimatu uznano za potencjalne zagrożenie dla przyszłego wzrostu ekonomicznego i kreacji dobrobytu. Zainteresowanie klimatem nie wynikało z chęci kształtowania polityki w tym obszarze, lecz było

⁷⁰ L. van Ast, *Guide for Pension Funds on Best Practice Responsible Investment in Managing Climate Change*, Greenpeace 2008, s. 15, https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/fin/etik/h_uttalelser/greenpeace_bets-practise.pdf [dostęp: 13.05.2018].

⁷¹ The Report from the Graver Committee 2003...

⁷² Przyjęto tylko dwa dokumenty jako wiążące w obszarze wpływu na środowisko: protokół montrealski w sprawie substancji zubożających warstwę ozonową oraz konwencję sztokholmską w sprawie trwałych zanieczyszczeń organicznych.

podyktowane interesem Funduszu jako inwestora, który za raportami IPCC oraz raportem Sterna przyjął, iż działania proaktywne i uprzedzające leżą w interesie ekonomicznym społeczności międzynarodowej⁷³. Fundusz analizował w związku z tym dynamikę rozwoju międzynarodowego reżimu zmian klimatu m.in. przebieg negocjacji klimatycznych, legislację w USA czy system handlu emisjami w UE.

W 2009 r. Jednostka Zarządzająca przyjęła strategiczny dokument pt. Oczekiwania NBIM wobec inwestorów: zarządzanie zmianami klimatu⁷⁴. Oczekiwania podzielono na cztery kategorie. Pierwsza dotyczyła strategii dla optymalizacji inwestycji w zmniejszenie zagrożeń wynikających ze zmian klimatu. Firmy były proszone o przedstawienie zagrożeń materialnych i szans wynikających z samych zmian klimatu, jak i z regulacji ich dotyczących. W drugiej oczekiwano implementacji strategii na rzecz zmian klimatu, np. poprzez wykorzystanie ekologicznych surowców. W kolejnych promowano efektywne zarządzanie ryzykiem oraz transparentę i otwartość. Szczególnie te ostatnie miały istotne znaczenie, ponieważ NBIM dokonywał oceny na bazie informacji dostarczonych przez firmy. Brał pod uwagę emisje firmy w tonach oraz produkcję i dochód przypadający na tonę CO₂⁷⁵. Jednocześnie za ważne uznano lobbowanie na rzecz legislacji klimatycznej, a tym samym sposób interakcji z władzami w tym zakresie.

Od 2008 r. również Ministerstwo Finansów włączyło się do dyskusji o wpływie zmian klimatu na gospodarkę kraju i rozpoczęło szereg inicjatyw, m.in. projekt badawczy poparty przez wszystkie partie parlamentarne poza Partią Postępu, o wpływie zmian klimatu na inwestycje⁷⁶. Zmiany klimatu stały się również istotnym komponentem oceny funkcjonowania zasad etycznych

⁷³ *Norges Bank Investment Management. Annual Report 2007*, Norges Bank Investment Management 2007, s. 49, 95, <https://www.nbim.no/en/transparency/reports/2011-and-older/2007/nbim-annual-report-2007/> [dostęp: 13.05.2018].

⁷⁴ *NBIM Investor Expectations: Climate Change Management*, Norges Bank Investment Management 2009, <https://www.nbim.no/globalassets/documents/brochures/compliance-reports/climate-change-mangement/2009-compliance-report-climate-change-management.pdf> [dostęp: 13.05.2018].

⁷⁵ Inwestycje w firmy ekologicznie działające podlegały weryfikacji zewnętrznej, co je znacząco uwiarygodnia. G. Clark, A. Monk, *The Legitimacy and Governance of Norway's Sovereign Wealth Fund: the Ethics of Global Investment*, „Environment and Planning” 2010, Vol. 42, No. 7, s. 1723.

⁷⁶ *Climate Change Scenarios – Tailored Report Norwegian Government Pension Fund (Global)*, The World Bank Group, MERCER 2012, https://evalueringsportalen.no/evaluating/climate-change-scenarios-tailored-report-norwegian-government-pension-fund-global/gpfg_mercertailoredreport_march2012.pdf/@@inline [dostęp: 13.05.2018].

Funduszu przeprowadzonej przez ministerstwo w 2008 r.⁷⁷ Ministerstwo wskazało, że Fundusz nie może podjąć wszystkich moralnych zobowiązań, przed którymi stoi państwo norweskie, choć doceniło rangę problemu, akcentując potrzebę działań z powodu perspektywy długookresowej i szerokiej dywersyfikacji inwestycji oraz kwestii uniwersalnej własności Funduszu⁷⁸.

W strategii inwestycyjnej Funduszu Emerytalnego na lata 2011–2013 klimat ponownie znalazł się w centrum szczególnego zainteresowania obok praw udziałowców, odpowiedzialności zarządów, efektywności rynkowej, zarządzania wodą i praw dzieci. We wszystkich powyższych obszarach Bank Norwegii mógł podjąć jedynie tzw. miękkie środki, gdyż nadal nie mógł wykluczyć akcji firm ze swojego portfolio⁷⁹.

Biorąc pod uwagę potrzebę progresu w globalnym procesie legislacyjnym, Bank Norweski zdecydował się na koncentrację działań na USA. Wybór uzasadniano faktem, iż decyzje tego kraju mogą znacznie wpłynąć na globalne redukcje emisji, a inne kraje mogą pójść za amerykańskim przykładem. Ponadto w pakiecie Funduszu większość stanowiły firmy amerykańskie, a w związku z tym regulacje klimatyczne mogły zasadniczo kształtować ich kondycję. W centrum zainteresowania znalazły się firmy energetyczne i transportowe mogące wpływać na działania aktorów politycznych na poziomie federalnym. Przedstawiciele Banku spotykali się z zarządami firm optujących za wstrzymaniem proklimatycznej legislacji w senacie i próbowali nakłonić je do zmiany stanowiska. Punktem wyjścia była kwestia tego, w jaki sposób działalność firmy koresponduje z europejskim system handlu emisjami, którego Norwegia stała się częścią w 2008 r. oraz czy firmy mogą przyczynić się do wprowadzenia systemu handlu emisjami w USA⁸⁰.

⁷⁷ K. Alm, *The Norwegian Pension Fund: An Ethical 'Gold Standard' for International Climatic Investments*, [w:] *Innovative Regulatory Approaches Coping with Scandinavian and European Union Politics*, red. N. Veggeland, Nova Science Publishers, New York 2010, s. 137.

⁷⁸ Report No. 20 (2008–2009) to the Storting: On the Management of the Government Pension Fund in 2008, Ministry of Finance 2008, https://www.regjeringen.no/contentassets/88c48b559b4c4b53a0b9b4ca2dc3dc45/en-gb/pdfs/stm200820090020000en_pdfs.pdf [dostęp: 13.05.2018].

⁷⁹ Strategy for Norges Bank Investment Management 2011–2013, Established by the Executive Board on 15 December 2010, Norges Bank Investment Management 2010, s. 6, https://www.nbim.no/globalassets/documents/governance/2011_nbim_strategidokument-web.pdf [dostęp: 13.05.2018].

⁸⁰ Przedstawiciele Banku lobbowali na rzecz przyjęcia propozycji senatorów Josepha Liebermana i Johna Warnera zakładającej wprowadzenie narodowego systemu handlu emisjami, który do 2050 r. doprowadziłby do redukcji o 63% emisji w porównaniu do 2005 r. (z konkretnymi celami do 2012 i 2020). Zob. Lieberman-Warner Climate Security Act of 2007, 110th Congress (2007–2008), US Congress 2007, s. 2191, <https://www.congress.gov/bill/110th-congress/senate-bill/2191> [dostęp: 13.05.2018].

Koncepcja rozszerzenia katalogu narzędzi Funduszu w walce z globalnymi zmianami klimatu stopniowo zyskiwała na znaczeniu zarówno ze względu na coraz szerzej podnoszoną konieczność społecznej odpowiedzialności kluczowych graczy inwestycyjnych, jak i bardziej widoczny konsensus w tej kwestii wśród norweskich partii parlamentarnych.

Pierwsza konkretna propozycja złożyła Socjalistyczna Partia Lewicy, która 6 listopada 2013 r. wniosła do parlamentu wniosek o wycofanie aktywów Funduszu Emerytalnego z inwestycji opartych na paliwach kopalnych, głównie węgla, przyczyniających się do znacznych emisji CO₂. Należy dodać, że według danych NBIM za trzeci kwartał 2013 r. 8,6% inwestycji Funduszu ulokowanych było w sektorze wydobywczym, w tym Fundusz posiadał akcje w większości ze stu największych firm sektora energetycznego opartego na paliwach kopalnych⁸¹. Politycy partii argumentowali, że schemat zachowań inwestycyjnych Funduszu jest sprzeczny z celami polityki zagranicznej i klimatycznej oraz z głównym celem powołania Funduszu, czyli solidarnością międzypokoleniową. Proponowano zaprzestanie tej praktyki ze względu na kilka czynników. Po pierwsze udział inwestycyjny w paliwach kopalnych oznaczał uzależnienie Norwegii od zmian na światowym rynku energii, co w połączeniu z uzależnieniem dobrobytu państwa od wydobycia krajowego uznano za wysoce niebezpieczne. Po drugie Fundusz miał tylko jednego właściciela – państwo norweskie – a w związku z tym było mu łatwiej podejmować złożone decyzje, biorąc pod uwagę największy zysk przy umiarkowanym zagrożeniu, ale również w kontekście dobrostanu przyszłych pokoleń. Fundusz był ponadto jednym z największych światowych inwestorów, więc jego odpowiedzialność była większa, gdyż za jego przykładem mogli podążać inni inwestorzy.

Początkowa odpowiedź rządzącej Partii Konserwatywnej była dla powyższych propozycji umiarkowanie optymistyczna, ponieważ premier Erna Solberg wskazywała na fakt, że wiele firm wydobywczych inwestuje również w energię odnawialną oraz nowe technologie, jak wychwytywanie i składowanie CO₂. Z czasem jednak inne partie, w tym kluczowa Partia Pracy, przychyliły się do wniosku socjalistów. W tej sytuacji 4 kwietnia 2014 r. Ministerstwo Finansów powołało międzynarodową Grupę Ekspertów, której zadaniem było opracowanie rekomendacji dla wycofania aktywów Funduszu z firm węglowych⁸². Zgodnie z rekomendacjami opublikowanymi w grudniu 2014 r. ze względu na uwarunkowania polityki klimatycznej oraz moralny obowiązek

⁸¹ Norges Bank Investment Management Third Quarter Report for the Fund in 2013, Norges Bank Investment Management 2013, s. 2, <https://www.nbim.no/globalassets/reports/2013/q3/3q-report-2013.pdf> [dostęp: 13.05.2018].

⁸² The Storting Has Made the Unanimous Decision to Pull the Government Pension Fund Global (GPF) out of Coal, Storting 2015, <https://www.stortinget.no/en/>

Norwegii proponowano wyłączenie z portfolio inwestycyjnego Funduszu firm dokonujących wydobywania węgla oraz produkujących na bazie tego surowca energię. W efekcie tak czytelnych wytycznych wszystkie partie parlamentarne 5 czerwca 2015 r. przychyliły się do wniosku o całkowitym wycofaniu z inwestycji Funduszu firm, których zyski oparte są w 30% na wydobyciu bądź spalaniu węgla⁸³. Od początku 2016 r. do końca 2017 r. Fundusz sprzedał swoje udziały w kilkudziesięciu największych przedsiębiorstwach węglowych świata w tym trzech firmach z Polski – PGE Polska Grupa Energetyczna S.A., Jastrzębska Spółka Węglowa S.A. i Lubelski Węgiel Bogdanka S.A.⁸⁴ Realizowano w ten sposób wysuwany od początku lat 90. XX w. postulat ograniczenia emisji pochodzących z węgla stanowiący podstawowe założenie polityki klimatycznej tego kraju.

Nie ulega wątpliwości, że decyzja władz norweskich spowodowała największy w historii odpływ inwestycji z sektora węglowego, przyczyniając się do jego dalszego osłabienia. Została ona bardzo korzystnie odebrana przez krajowe i międzynarodowe organizacje pozarządowe, które wyrażały nadzieję, że stanie się ona bodźcem do podobnych działań dla innych inwestorów instytucjonalnych⁸⁵.

7.5. Wnioski

Norweski sektor ropy i gazu jest niewątpliwie owocem przeobrażeń norweskiego społeczeństwa. W szczytowym okresie rozwoju modelu socjaldemokratycznego w latach 70. XX w. był on ściśle uzależniony od władz państwowych i to właśnie im zawdzięcza swój sukces. Sektor zbudował swój potencjał dzięki preferencyjnemu dostępowi do zasobów, do kapitału, zarówno finansowego, jak i ludzkiego, oraz współpracy z innymi gałęziami gospodarki narodowej. Z czasem sektor rozszerzył swoją działalność w wymiarach geograficznym i funkcjonalnym. Norwegia została połączona siecią przesyłową z innymi państwami kontynentu, stając się czołowym dostawcą ropy i gazu dla konsumentów

In-English/About-the-Storting/News-archive/Front-page-news/2014-2015/hj9/ [dostęp: 13.05.2018].

⁸³ D. Carrington, *The Storting Has Made the Unanimous Decision to Pull the Government Pension Fund Global (GPF) out of Coal*, The Guardian 5.06.2015, <http://www.theguardian.com/environment/2015/jun/05/norways-pension-fund-to-divest-8bn-from-coal-a-new-analysis-shows>.

⁸⁴ Grounds for Decision – Product Based Coal Exclusions, Norges Bank 7 March 2017, <https://www.nbim.no/contentassets/08b0787eae8a4016bd06bfeba0067e32/third-tranche-of-coal-exclusions---grounds-for-decision.pdf> [dostęp: 13.05.2018].

⁸⁵ D. Carrington, *The Storting Has Made the Unanimous Decision...*

europczyjskich. Dochody z sektora przyczyniły się natomiast do wykreowania dobrobytu całego narodu i stanowiły konstytutywny element modelu gospodarczego kraju.

W tym kontekście należy także analizować rolę, jaką sektor wydobywczy odegrał w obszarze polityki klimatycznej państwa norweskiego. Przede wszystkim dyskursywnie wskazano wyraźne uzupełnianie się polityki energetycznej i klimatycznej kraju. Wydobywanie norweskich „czystych” węglowodorów miało bowiem przyczyniać się do obniżenia wykorzystania emisyjnego węgla. Jednocześnie wprowadzono szereg wewnętrznych kryteriów ekologicznych w duchu równoważonego rozwoju, które doprowadziły do zasadniczej poprawy standardów wydobywania. Dodatkowo państwo norweskie korzystało z bezemisyjnych zasobów odnawialnych i oparło na nich prawie w całości produkcję energii elektrycznej. W efekcie Norwegia znajdowała się w czołówce państw uznawanych przez Global Energy Architecture Performance Index za modelowe pod względem zrównoważonej polityki energetycznej⁸⁶.

Głównym podmiotem odpowiedzialnym za realizację założeń zarówno polityki energetycznej, jak i klimatycznej, stała się państwowa firma Statoil. Początkowym celem koncernu było tworzenie narodowego dobrobytu, poprzez wydobywanie węglowodorów z norweskiego szelfu, ale także z innych regionów świata. W drugiej dekadzie XXI w. widoczne jest jednak radykalne rozszerzenie klasycznego katalogu aktywności tej firmy o inwestycje w energię odnawialną i „zielone” technologie, traktowane jako nowa szansa biznesowa. Ostatecznie nową rolę państwowego koncernu ma podkreślić zmiana nazwy. Odchodząc od nawiązania do wydobywczego profilu w 2018 r. zarząd proponował zmianę nazwy Statoil na Equinor, co stanowić ma połączenie słów *equal* (równy), *equality* (równość) czy *equilibrium* (równowaga) z komponentem norweskim⁸⁷. W kolejnych dekadach Statoil/Equinor odegra więc bardzo istotną rolę w uwiarygodnieniu intencji przewodzenia w walce ze zmianami klimatu prezentowanej przez norweskie władze.

Istotnym przeobrażeniem uległa również filozofia wykorzystania dochodów sektora wydobywczego. Od blisko trzech dekad gromadzone są one w Funduszu Emerytalnym, który – w oparciu o etykę międzypokoleniowej solidarności – ma zabezpieczyć rozwój gospodarczy kraju w przyszłości,

⁸⁶ Indeks porównuje 127 państw pod kątem ekologii, gospodarki oraz zaopatrzenia w energię. W rankingu z 2017 r. Norwegia zajęła drugie miejsce, po Szwajcarii. W pierwszej piątce znalazły się również Szwecja, Dania i Francja, a Polsce przypadło 37 miejsce. *Global Energy Architecture Performance Index Report 2017*, World Economic Forum, Geneva 2017, s. 9.

⁸⁷ *Statoil to Change Name to Equinor*, Statoil 15.03.2018, <https://www.statoil.com/en/news/15mar2018-statoil.html> [dostęp: 13.05.2018].

zapobiegając zarazem niekorzystnemu efektowi „paradoksu bogactwa”. Dzięki skutecznemu zarządzaniu stał się on wiarygodnym i silnym globalnym graczem inwestycyjnym, z którym liczą się zarówno państwa, jak i podmioty komercyjne obawiające się, w przypadku wykluczenia, niekorzystnego efektu marketingowego.

W obszarze walki z globalnym ociepleniem Fundusz okazał się proaktywnym graczem. Początkowo problem zmian klimatu nie znalazł się jako jedna z głównych wytycznych dla jego funkcjonowania, czyli założono, że zasada *overlapping consensus*, czyli wspólnego mianownika normatywnego, go nie dotyczy. W 2015 r. zmiany klimatu zostały jednak ostatecznie uznane za jeden z priorytetowych obszarów uwzględnianych w zarządzaniu Funduszem⁸⁸, co było z jednej strony konsekwencją rachunku ekonomicznego, ale również ogólnego nastawienia społeczeństwa i politycznych uwarunkowań jego funkcjonowania⁸⁹. Decyzja o wycofaniu inwestycji z firm węglowych rozpoczęła szerszą międzynarodową dyskusję o odpowiedzialności czołowych graczy inwestycyjnych.

W efekcie widać, iż norweski sektor ropy i gazu, chociaż nie pozbawiony swoich pierwotnych funkcji, w coraz większej mierze musi uwzględniać nowe kierunki rozwojowe, w tym przede wszystkim politykę klimatyczną państwa.

⁸⁸ The Management of the Government Pension Fund in 2016 – Report to the Storting (white paper), Meld. St. 26 (2016–2017), <https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/meld.-st.-26-20162017/id2545354/?q=energy%20fund> [dostęp: 13.05.2018].

⁸⁹ K. Alm, *The Norwegian Pension Fund...*, s. 143.

ROZDZIAŁ 8

**NARZĘDZIA EKONOMICZNE
I TECHNOLOGICZNE NORWESKIEJ POLITYKI
KLIMATYCZNEJ – WYMIAR NARODOWY**

O doborze instrumentów polityki ochrony środowiska i klimatycznej decyduje ich realna osiągalność, skuteczność ekologiczna, efektywność ekonomiczna oraz akceptacja społeczna¹. Z reguły w celu realizacji zamierzonych celów klimatycznych niezbędne jest zastosowanie szeregu instrumentów, które będą odnosić się do poszczególnych sektorów odpowiedzialnych za największe emisje². Skuteczność ich implementacji zależeć będzie również od czynnika instytucjonalnego, który jest bezpośrednim nośnikiem decyzji politycznych podjętych w kwestii zmian klimatu³.

Zgodnie z analizą dokonaną w poprzednim rozdziale, poświęconym m.in. strukturze emisji gazów cieplarnianych, trzy kluczowe dla Norwegii sektory (według kryterium emisyjności) stanowią: wydobywanie kopalin, przemysł oraz transport. We wszystkich tych obszarach państwo zastosowało konkretne instrumenty, jednak ich skala miała zróżnicowany zasięg. Według wskazań zawartych w corocznych budżetach dwa kluczowe narzędzia norweskiej polityki klimatycznej to podatek węglowy, który Norwegia wprowadziła jako jedno z pierwszych państw już w 1991 r., oraz system handlu uprawnieniami do emisji w ramach UE⁴. Poza nimi funkcjonował również rozbudowany system ulg i zachęt mający doprowadzić do modernizacji ekologicznej gospodarki państwa.

Celem niniejszego rozdziału jest więc analiza konkretnych instrumentów polityki klimatycznej Norwegii. Autorka podejmie kwestię zasadności ich wyboru, skuteczności oraz determinacji politycznej w ich realizacji. Jako kluczowe instrumenty autorka uznaje system „zielonych” podatków, prace nad systemem wychwytywania i składowania CO₂ oraz modernizację transportu. Natomiast drugorzędną rolę odgrywają inicjatywy w obszarze energii odnawialnej, efektywności energetycznej czy też adaptacja do zmian klimatu.

¹ B. Fiedor, S. Czaja, A. Graczyk, Z. Jakubczyk, *Ekonomia środowiska i zasobów naturalnych*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2002, s. 293.

² Zob. *Climate Change 2007: Working Group III: Mitigation of Climate Change* (rozdział: *Policies, Measures and Instruments to Mitigate Climate Change*), *IPCC Fourth Assessment Report: Climate Change 2007*, IPCC 2007, https://www.ipcc.ch/publications_and_data/ar4/wg3/en/spmsspm-e.html [dostęp: 6.05.2018].

³ R. Stavins, *Policy Instruments for Climate Change: How Can National Governments Address a Global Problem?*, „The University of Chicago Legal Forum” 1997, s. 296.

⁴ Deklaracje w budżetach narodowych patrz np.: *The National Budget 2017. A Summary*, Norwegian Ministry of Finance, Oslo 2017, http://www.statsbudsjettet.no/upload/Statsbudsjett_2017/dokumenter/pdf/summary_nb2017_engelsk.pdf [dostęp: 6.05.2018].

Celowo w tej części książki nie została podjęta kwestia narzędzi wykorzystywanych przez Norwegię w ramach reżimu zmian klimatu, takich jak np. System Handlu Uprawnieniami do Emisji, ponieważ zostanie ona szerzej opisana w rozdziale poświęconym międzynarodowemu wymiarowi norweskiej polityki klimatycznej.

8.1. Podatki ekologiczne

W latach 70. XX w. za główne narzędzia polityki ochrony środowiska w Norwegii, podobnie jak w innych państwach, uznano działania regulacyjne, takie jak nadzór i kontrola oraz dopłaty do czystych technologii dla sektorów zanieczyszczających środowisko⁵. Kryzys gospodarczy początku lat 80. XX w. oraz nowe wyzwania ekologiczne w skali globu postawiły przed państwami nowe zadania. Procesy te przyczyniły się w Norwegii do politycznej mobilizacji, której głównym przejawem było porozumienie partyjne z 1989 r. o potrzebie stabilizacji emisji gazów cieplarnianych do 2000 r., a jego czołowym instrumentem stały się podatki ekologiczne tzw. zielone podatki⁶.

Podatki te były popularnym i perspektywicznym narzędziem umożliwiającym połączenie efektywności gospodarczej i administracyjnej z ochroną środowiska⁷. Ich racjonalność opierała się na założeniu, zgodnie z zasadą „truciciel płaci”, że podmiot odpowiedzialny za zanieczyszczenia musi ponieść koszty jego usunięcia lub ograniczania jego negatywnego wpływu⁸. Antycypowano, że wzrost kosztów poniesionych przez przedsiębiorców bądź konsumentów podniesie cenę danego produktu bądź usługi, a przez to zmniejszy na nią popyt. W poszukiwaniu optymalizacji podmioty gospodarcze będą ograniczać wykorzystanie podnoszących koszty produktów lub będą skłonne do poszukiwania nowych rozwiązań technologicznych⁹. W większości ocen zarówno

⁵ Zob. M. Reitan, *Ecological Modernisation and 'Realpolitik': Ideas, Interests and Institutions*, „Environmental Politics” 1998, Vol. 7, No. 2, s. 1–26.

⁶ *Ibidem*, s. 6.

⁷ A. Bernaciak, W. Gaczek, *Ekonomiczne aspekty ochrony środowiska*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2002, s. 133, 146, 150–151; K. Górka, B. Pokorsko, W. Radecki, *Ochrona środowiska. Problemy społeczne, ekonomiczne i prawne*, PWE, Warszawa 2001, s. 133–134.

⁸ B. Bartniczak, M. Ptak, *Oplaty i podatki ekologiczne. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2011, s. 42.

⁹ A. Wasiuta, *Ekonomiczne instrumenty polityki ekologicznej w kontekście zarządzania środowiskiem*, [w:] *Współdziałanie systemu zarządzania i inżynierii produkcji. Teoria i praktyka*, red. T. Noch, J. Saczuk, Wydawnictwo Gdańskiej Szkoły Wyższej, Gdańsk 2015, s. 234.

sektora gospodarczego, jak i ekologicznego, podatki te, w odróżnieniu od wcześniejszego modelu, powinny być nakładane na niebezpieczne dla środowiska działania, a nie pracę, a tym samym przyczyniać się do zmniejszenia opodatkowania innych sektorów. Jeżeli zostałyby nimi objęte wszystkie sektory gospodarki, powstałby efektywny system regulacyjny. „Zielone” podatki stały się więc głównym postulatem ekologicznej modernizacji zakładającej odnowę gospodarczą przy jednoczesnej poprawie stanu środowiska¹⁰.

Pod koniec lat 80. minionego wieku rozpoczęła się w Norwegii debata o możliwych narzędziach redukcji emisji gazów cieplarnianych przy zachowaniu dotychczasowego bądź nawet szybszego tempa wydobywania ropy i gazu. Większość ówczesnych analiz wykazała, że wykorzystanie systemu podatkowego może stanowić efektywną ekonomicznie opcję m.in. poprzez obniżenie opodatkowania innych obszarów. Wnioski w tym duchu znalazły się w modelu SIMEN Norweskiego Biura Statystycznego z 1989 r. oraz w raporcie Komisji Podatków Środowiskowych z 1992 r.¹¹

W dwóch przypadkach akcentowano jednak, że wprowadzenie jednolitego podatku będzie wysoce kosztowne, szczególnie dla przemysłu ciężkiego i papierniczego¹². Socjaldemokratyczny rząd mniejszościowy zdecydował się na wprowadzenie od 1991 r. podatku od emisji CO₂¹³ na całą produkcję ropy i gazu mającą miejsce na Norweskim Szelfie Kontynentalnym. Dodatkowo podatkiem obłożono benzynę, olej napędowy oraz olej mineralny, czyli ogólnie ujmując transport (rybołówstwo zostało wyłączone). Nowe, dyskryminujące regulacje dostały akceptację norweskich partii parlamentarnych (za wyjątkiem Partii Konserwatywnej i antypodatkowej Partii Postępu oraz przy otwartym sprzeciwie firm naftowych)¹⁴.

Opozycja wobec opodatkowania ze strony sektora ropy i gazu w początkowym okresie przybierała radykalne formy, jednak z uwagi na zróżnicowany charakter poszczególnych podmiotów nie przybrała formy jednolitej i zorganizowanej. Na szelfie działały bowiem firmy państwowe – Statoil, podmioty prywatne oraz koncerny międzynarodowe, które nie były w stanie zbudować

¹⁰ M. Hejer, *The Politics of Environmental Discourse. Ecological Modernization and the Policy Process*, Clarendon Press, Oxford 1995.

¹¹ B. Bye, T. Bye, L. Lorentsen, *SIMEN Studies of Industry...*, s. 5.

¹² M. Reitan, *Ecological Modernisation and 'Realpolitik'...*, s. 7.

¹³ *Lov om avgift på utslipp av CO₂ i petroleumsvirksomhet på kontinentalsokkelen av 21. desember 1990 nr. 21*, za: A. Bruvoll, H. Dalen, *Pricing of CO₂ Emissions in Norway. Documentation of Data and Methods Used in Estimations of Average CO₂ Tax Rates in Norwegian Sectors in 2006*, „Statistics Norway Documents” 2009, Vol. 16, s. 4.

¹⁴ S. Kasa, *Policy Networks as Barriers to Green Tax Reform: The Case of CO₂ Taxes in Norway*, „Environmental Politics” Winter 2000, Vol. 9, No. 4, s. 107.

jednolitego bloku. Władze poprzez kontrolę nad firmami państwowymi neutralizowały ich opór, a z kolei firmy międzynarodowe musiały się liczyć w każdej lokalizacji swoich inwestycji z koniecznością płacenia podatków nakładanych przez władze¹⁵.

Rząd nie wybrał więc formy podatku ujednoliczonego dla całej produkcji, gdyż podatkiem nie zostały objęte wszystkie sektory energochłonnego przemysłu ciężkiego, zlokalizowane na lądzie. Decyzja ta była sprzeczna z rekomendacjami Komisji Podatków Środowiskowych, według której w 1992 r. 40% CO₂ i 60% emisji siarki nie było objętych opodatkowaniem i należało wprowadzić jednolity system dla wszystkich emitentów¹⁶. Sektor energochłonny dodatkowo zintegrował się też instytucjonalnie w 1992 r., tworząc Federację Norweskiego Przemysłu Przetwórczego i wraz z innymi kluczowymi przedstawicielami sektora – jak Norweska Konfederacja Biznesu i Przemysłu oraz Norweska Konfederacja Związków Zawodowych – rozpoczął kampanię medialną przeciwko nakładaniu na metalurgię podatku od emisji CO₂.

Przyjęty model opodatkowania wyłącznie dwóch sektorów (produkcji ropy i gazu na szelfie oraz transportu) stał się jednak przedmiotem debaty inicjowanej przez mniejsze partie parlamentarne, które nie miały tak rozbudowanych powiązań instytucjonalnych z przemysłem ciężkim, jak Partia Pracy i Partia Konserwatywna. W 1994 r. Socjalistyczna Partia Lewicy przekonała premier Brundtland do konieczności utworzenia Komisji Zielonych Podatków, która zbadałaby perspektywy reformy podatków środowiskowych¹⁷. W przeciwieństwie do Komitetu Podatków Środowiskowych, składającego się wyłącznie z ekspertów, w skład Komisji weszli przedstawiciele rządu reprezentujący Ministerstwa: Ropy i Energii, Transportu, Środowiska i Finansów oraz reprezentanci Norweskiej Konfederacji Biznesu i Przemysłu, Norweskiej Konfederacji Związków Zawodowych, organizacji ekologicznych oraz ekonomiści. Tak zróżnicowany skład gwarantował możliwość uwzględnienia różnych punktów widzenia, które w toku prac uwidoczniły się dość wyraźnie. Ekonomiści oraz

¹⁵ Szerzej o wpływie podatku na działania innowacyjne sektora ropy i gazu zob. C. Christiansen, *On the Effectiveness of Environmental Taxes: The Impacts of CO₂ Taxes on Environmental Innovation in the Norwegian Petroleum Sector*, „Fridtjof Nansen Institute Report” 2000, No. 10.

¹⁶ *Mot en mer kostnadseffektiv miljøpolitikk i 1990-årene*, NOU 1992: 3, za: *The History of Green Taxes in Norway*, Norwegian Ministry of Finance, <https://www.regjeringen.no/en/topics/the-economy/taxes-and-duties/The-history-of-green-taxes-in-Norway/id418097/> [dostęp: 6.05.2018].

¹⁷ C. Bretteville, G. Søvting, *From Taxes to Permits? The Norwegian Climate Policy Debate*, „Center for International Climate and Environmental Research Report” 2000, No. 6, s. 10.

Ministerstwo Finansów, kierując się względami efektywności ekonomicznej, proponowali objęcie podatkiem od CO₂ wszystkich sektorów gospodarki zgodnie z zasadą „truciciel płaci”. W podobnym duchu wypowiadali się przedstawiciele Ministerstwa Transportu, gdyż ich sektor był już objęty opodatkowaniem, oraz Ministerstwa Środowiska i organizacji ekologicznych. Odmienne zdanie reprezentowały związki zawodowe oraz Ministerstwo Handlu i Przemysłu (do którego włączone zostało Ministerstwo Ropy i Energii).

W efekcie rekomendacje komisji opublikowane w 1996 r. wskazywały, że głównym założeniem przy formułowaniu celów i narzędzi polityki klimatycznej musi być efektywność kosztowa zastosowana w jednakowej mierze dla sektorów gospodarki we wszystkich państwach¹⁸. W przypadku CO₂ oznaczać to miało nałożenie globalnie jednakowych obciążeń podatkowych na każdą jednostkę emisji. Mimo bardzo czytelnej rekomendacji premier Gro Brundtland obawiała się, że nadmierne opodatkowanie może zmniejszyć ekonomiczną opłacalność planowanych elektrowni gazowych. Elektrownie te miały zapewnić w przyszłości dostawy taniej energii (przede wszystkim dla przemysłu metalurgicznego). Jednocześnie największe firmy norweskie – jak Statoil, planowały inwestycje właśnie w tego typu projekty. Tym samym została potwierdzona wielokrotnie weryfikowana sieć zależności między przemysłem i Partią Pracy.

Debata o norweskich „zielonych” podatkach uległa radykalnej zmianie w drugiej połowie 1997 r., kiedy do władzy doszedł centrowy rząd K. Bondevika otwarcie opowiadający się za rozszerzeniem opodatkowania na różne sektory oraz przeciwny budowie elektrowni gazowych¹⁹. Nowy premier rozpoczął urzędowanie również w nowych realiach międzynarodowych z powodu podpisania w grudniu tego roku Protokołu z Kioto, który zezwalał Norwegii na wzrost emisji o 1% do lat 2008–2012 względem 1990 r. Tym samym pojawiło się pytanie o to, jakie obszary gospodarki zostaną obciążone nowymi regulacjami dla sprostania międzynarodowym zobowiązaniom. Stało się oczywistym, że przy braku regulacji w pewnych sektorach najbardziej zostaną dotknięte te już wcześniej obłożone podatkiem.

Problem podziału kosztów spowodował jeszcze większe upolitycznienie debaty o podatku od CO₂. Włączył się do niej drugi największy związek pracodawców – Federacja Norweskich Przedsiębiorstw Handlowych i Usługowych, który zdecydowanie sprzeciwił się szczególnym udogodnieniom dla

¹⁸ M. Andersen et al., *The Use of Economic Instruments in Nordic and Baltic Environmental Policy 2001–2005*, NORDEN, Nordic Council of Ministers 2006, s. 228, DOI: 10.6027/TN2006-525 [dostęp: 6.05.2018].

¹⁹ C. Bretteville, G. Søvting, *From Taxes to Permits?...*, s. 11.

sektora metalurgicznego w kwestii dostępu do taniej energii. Podmioty zrzeszone w związku musiały bowiem ponosić wyższe koszty związane z wykorzystaniem obłożonego podatkiem od CO₂ transportu drogowego i w związku z tym oczekiwały bardziej szerokiego obciążenia podatkowego norweskiej gospodarki. Nowy rząd i ruch ekologiczny zyskały w ten sposób wpływowego proponenta radykalnej reformy podatków ekologicznych²⁰.

W efekcie prac resortu w kwietniu 1998 r. został przedstawiony projekt nałożenia na wszystkie sektory wcześniej wyłączone z podatku opłaty w wysokości 100 NOK za tonę CO₂, przy jednoczesnym wprowadzeniu ulg na emisje powstałe przy spalaniu węgla używanego w przemyśle metalurgicznym²¹. Uzyskane w ten sposób dochody budżetu miałyby służyć zmniejszeniu indywidualnych obciążeń podatkowych pracowników ponoszonych na rzecz opieki społecznej²².

Wpływy samego kompleksu energochłonnego również wydawały się zostać znacząco ograniczone. Ministerstwa Handlu oraz Przemysłu, które pod rządami Partii Pracy były jego rzecznikami, miały za cel realizację założeń nowego rządu bardziej zbliżonego do sektora usług i przemysłu lekkiego. Ministerstwo Finansów, które przygotowało reformę podatkową, nie dopuszczało natomiast interesariuszy do oceny propozycji w tak znacznym stopniu, jak w poprzednich dekadach.

Kompleks metalurgiczny pozbawiony swojej dotychczasowej pozycji w kręgach egzekutywy zdecydował się na szeroką kampanię wśród parlamentarzystów reprezentujących dwie największe partie: Pracy i Konserwatywną oraz Partię Postępu. Poza tym sektor mobilizował struktury regionalne i centralne związków zawodowych i stowarzyszenia pracodawców oraz przyjazne media.

W konsekwencji tych działań doszło do – częstego w kulturze rządów mniejszościowych – przegłosowania przez parlament propozycji alternatywnej wobec rządowej. Zwolennicy sektora energochłonnego zdecydowali, że właściwą alternatywą dla „zielonych” podatków, czyli głównie podatku od emisji CO₂, mógłby być narodowy system handlu uprawnieniami. Zgodnie z przyjętym rok wcześniej Protokołem z Kioto nowy system miałby zastąpić dotychczasowe narzędzia polityki klimatycznej, głównie podatek od CO₂, i objąć nawet 80% emisji kraju²³. Jak sądzono podstawą tego systemu byłaby dystrybucja tanich lub darmowych

²⁰ H.G. Sælen, S. Kallbekken, *A Choice Experiment on Fuel Taxation and Earmarking in Norway*, „Center for International Climate and Environmental Working Paper” 2010, No. 2, s. 2.

²¹ *The History of Green Taxes in Norway...*; C. Bretteville, G. Søvting, *From Taxes to Permits?...*, s. 11.

²² *Ibidem*.

²³ *Implementing Domestic Tradeable Permits. Recent Developments and Future Challenges*, OECD, Paris 2002, s. 84.

uprawnień dla sektora, a w konsekwencji byłby on nadal dotowany, chociaż nie byłoby to widoczne np. w budżecie państwa. Koszty poniosłyby inne sektory zobligowane do poniesienia wyższych kosztów uprawnień. W efekcie parlament wyraził jedynie zgodę na rozszerzenie podatku od emisji CO₂ od 1 stycznia 1999 r. na transport lotniczy, narodowy transport morski towarów i flotę dostawczą na Morzu Północnym oraz instalacje wiertnicze na szelfie kontynentalnym²⁴. Wciąż poza systemem opodatkowania znajdowały się przemysły energochłonne oraz gaz wykorzystywany w transporcie drogowym, co w ocenach OECD podważało efektywność całego systemu ekopodatków²⁵. Tym samym pod koniec lat 90. minionego wieku około 65% emisji podlegało opodatkowaniu, ze względu na pozycję polityczną część sektorów mogła liczyć na szczególne udogodnienia, a sam podatek od CO₂ miał zostać zastąpiony do 2008 r. elastycznym systemem uprawnień do emisji²⁶. Krajowy system uprawnień do emisji obowiązywał w latach 2008–2012 jednak nie zbudowano wystarczającego poparcia parlamentarnego dla rezygnacji z podatku od emisji CO₂. Wciąż pomimo wyłączeń kluczowych dla emisji segmentów dochodziło do ciągłego rozszerzania opodatkowania CO₂ na kolejne gałęzie gospodarki na bazie indywidualnych negocjacji²⁷.

Rząd Erny Solberg, urzędujący od września 2013 r., zgodnie ze swoim programem wyborczym, powołał 15 sierpnia 2014 r. Komisję Zielonych Podatków²⁸. Jako zasadniczy cel komisji wskazano „ocenę czy i w jakim stopniu reforma zielonych podatków może zostać wykorzystana dla promocji lepszego wykorzystania zasobów i osiągnięciu celów zawartych w porozumieniu partyjnym w obszarze polityki klimatycznej”²⁹. W mandacie komisji znalazło się również bezpośrednie nawiązanie do zasady zrównoważonego rozwoju, gdyż nowe wykorzystanie podatków miało służyć poprawie stanu środowiska, jak również stabilnemu wzrostowi gospodarczemu³⁰.

Komisja, wbrew dotychczas przyjętemu modelowi i podobnie jak poprzedniczka z lat 90., sugerowała, że przesłanki efektywności kosztowej wskazują, iż

²⁴ *The History of Green Taxes in Norway...*

²⁵ P. Stiansen, *A Norwegian System for Tradable GHG Permits – Background and Challenges*, OECD 1999, <http://www.oecd.org/norway/1917987.pdf> [dostęp: 6.05.2018].

²⁶ *A Quota System for Greenhouse Gases. A Policy Instrument for Fulfilling Norway's Emission Reduction under Kyoto Protocol*, Norwegian Ministry of Environment, Oslo 1999, s. 85.

²⁷ A. Bruvoll, H. Marit Dalen, *Pricing of CO₂ Emissions in Norway...*, s. 16–18.

²⁸ *Environmental Pricing – Chapter 2*, Official Norwegian Report NOU 2015:15, <https://www.regjeringen.no/contentassets/38978c0304534ce6bd703c7c4cf32fc1/EN-GB/SVED/kap02.pdf> [dostęp: 6.05.2018].

²⁹ *Ibidem*, s. 1.

³⁰ *Ibidem*.

ta sama szkoda środowiskowa, niezależnie jakiego sektora dotyczy, powinna podlegać temu samemu podatkowi, gdyż redukcja emisji przebiega wówczas najmniejszym kosztem dla społeczeństwa³¹. Proponowano zastosowanie jednakowej stawki zarówno dla sektorów objętych podatkiem od CO₂, jak i tych podlegających Systemowi Handlu Uprawnieniami do Emisji. Komisja poszła o krok dalej, argumentując, iż należy zaprzestać polityki specjalnych wyłączeń podatkowych dla różnych sektorów i wprowadzić ujednolicony, niewątpliwie bardzo wysoki, podatek w wysokości 420 NOK/tCO₂.

Jednym z tych szczególnych obszarów było rolnictwo, niepodlegające żadnym obciążeniom wynikającym z produkcji gazów cieplarnianych, szczególnie metanu, powstającego przy hodowli bydła i trzody chlewnej oraz upraw na torfowiskach. Uprzywilejowana pozycja tego sektora wynikała z kilku przyczyn. Przede wszystkim z uwagi na mały areał rolny oraz uwarunkowania klimatyczne, produkcja rolna była stosunkowo mało rentowna, powodując stały spadek zatrudnienia w sektorze. Władze norweskie, kierując się względami społecznymi oraz potrzebą utrzymania zaludnienia szczególnie rejonów centralnych i północnych, zdecydowały się na znaczne dotowanie sektora. Nałożenie dodatkowych obciążeń byłoby więc sprzeczne z tymi celami. Komisja Zielonych Podatków mimo wszystko postulowała opodatkowanie szczególnie bardzo emisyjnej produkcji czerwonego mięsa oraz eksploatacji torfowisk i ograniczenie polityki wsparcia dla całego sektora³².

Komisja wnosiła ponadto o zaprzestanie subsydiowania niekorzystnych z perspektywy polityki klimatycznej systemów wsparcia transportu, często również motywowanych względami polityki regionalnej. Rekomendowano objęcie usług transportu pasażerskiego pełną stawką VAT, ograniczenie dotowania lotniczego transportu krajowego, zerwanie umowy z przewoźnikiem Hurtigruten na morskiej linii Bergen–Kirkenes i zastąpienie jej umowami na bazie przetargu publicznego, zniesienie ulg podatkowych na codzienny dojazd do pracy z odległych lokalizacji, zlikwidowanie ulg podatkowych z tytułu wykorzystywania samochodu prywatnego do celów służbowych oraz zniesienie bezcłowego importu na papierosy i alkohol³³. Komisja proponowała również zracjonalizowanie wsparcia dla samochodów nisko- i zeroemisyjnych, motywując to faktem, iż znaczące wykorzystanie przez nie infrastruktury transportowej nie znajduje odzwierciedlenia w szacowanych kosztach zewnętrznych.

Bardzo istotną kwestię, na którą Komisja również zwróciła uwagę, była możliwość tzw. wycieku emisji, czyli sytuacji kiedy wprowadzenie narodowych

³¹ *Environmental Pricing – Chapter 3*, Official Norwegian Report NOU 2015:15, s. 1–4, <https://www.regjeringen.no/contentassets/38978c0304534ce6bd703c7c4cf32fc1/en-gb/sved/kap03.pdf> [dostęp: 6.05.2018].

³² *Ibidem*, s. 4.

³³ *Ibidem*, s. 5.

ograniczeń, np. w formie podatku, spowoduje ograniczenie emisji w samej Norwegii, jednak zwiększy jednocześnie emisje w innych państwach. Przykładowo – podatek od produkcji mięsa spowoduje zwiększenie importu tego towaru, czyli zwiększy emisje w kraju-producencie. Komisja wzywała, aby w takiej sytuacji władze brały pod uwagę globalny, a nie wyłącznie narodowy bilans emisji. Pewnym rozwiązaniem w takiej sytuacji mogłoby być, jak wskazywano, wprowadzenie podatku od konsumpcji (obejmującego również produkty importowane)³⁴.

Większość rekomendacji Komisji nie została wprowadzona w życie ze względu na ich zbyt wysokie koszty polityczne i społeczne. Zastosowanie ujednoliconej stawki podatku od CO₂ na wszystkie sektory wywołałoby zdecydowany sprzeciw uprzywilejowanych grup nacisku z nimi powiązanych. Jednocześnie przesuwanie kosztów polityki klimatycznej na konsumentów, czyli wyborców, w formie podatków lub odebrania dotychczasowych przywilejów, mogłoby mieć bardzo niekorzystne konsekwencje dla ugrupowań rządzących, które przekładałyby się na wyraźne spadki poparcia. Nie bez znaczenia pozostawały również względy polityki regionalnej, przemawiające za wsparciem regionów słabo zaludnionych. Rząd Erny Solberg opowiedział się jednak za zdecydowanym podwyższeniem podatku od emisji gazów cieplarnianych we wszystkich gałęziach gospodarki, które podlegały mu już wcześniej. W efekcie podatki od emisji wszystkich gazów cieplarnianych w latach 2015–2017 i wykorzystania paliw wzrosły o kilkanaście procent³⁵ i w budżecie na 2017 r. zwiększyły się do 1,6 mld NOK z poziomu 5,2 mld NOK w 2015 r.³⁶

8.2. System wychwytywania i składowania dwutlenku węgla

Powyżej zostały ukazane fiskalne metody państwa norweskiego służące ograniczeniu emisji CO₂ przez różne sektory norweskiej gospodarki. Kolejnym, tym razem technologicznym rozwiązaniem ograniczania emisji CO₂ było jego wychwytywanie i składowanie. Technologia ta według przewidywań

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Proposition to the Storting (Bill and Draft Resolution) for the Fiscal year 2017. Taxes 2017 (Prop. 1 LS 2016–2017), http://www.statsbudsjetten.no/upload/Statsbudsjett_2017/dokumenter/pdf/Chapter1_tax2017.pdf [dostęp: 27.07.2018].

³⁶ W 2015 r. średnia cena tony emisji CO₂ wyniosła 250 NOK/tCO₂, co znacznie przewyższało cenę ustanowioną w ramach ETS (80 NOK/tCO₂). Rolnictwo nie zostało objęte ETS ani obłożone podatkiem od emisji metanu. Podatek na ropę wyniósł 340 NOK/tCO₂, na benzynę i olej napędowy 410 NOK/tCO₂. Wydobycie ropy i gazu oraz transport lotniczy krajowy podlegały podwójnemu opodatkowaniu z tytułu podatku od CO₂ i ETS wynoszącemu odpowiednio 500 i 480 NOK/tCO₂. *National Budget 2017...*, s. 13.

Międzynarodowej Agencji Energii może przyczynić się do 20% globalnych redukcji CO₂ i zatrzymania wzrostu globalnej temperatury o 2°C do 2050 r., natomiast bez jej zastosowania koszt osiągnięcia celu może znacząco wzrosnąć³⁷.

CCS wydaje się być rozwiązaniem niezwykle korzystnym z perspektywy ekonomicznej. Rozwijający się reżim zmian klimatu dąży do zmniejszenia emisji gazów cieplarnianych przez co nakłada konkretne ograniczenia i regulacje na gospodarkę krajową. Natomiast wszelkie działania służące redukcji po stronie wykorzystania energii leżą w sprzeczności z żywotnymi interesami przemysłu, firm wydobywczych, ale również konsumentów³⁸. Technologia CCS pozwala natomiast na utrzymanie konsumpcji na obecnym, a nawet wyższym poziomie bez ponoszenia strat³⁹. Jak zauważył Rajendra Pachauri, przewodniczący Międzyrządowego Panelu ds. Zmian Klimatu, przedstawiając V Raport Oceniający, CCS umożliwia dalsze wykorzystanie paliw kopalnych na wielką skalę.

Potencjał CCS przy produkcji energii w oparciu o technologie gazowe i węglowe jest bardzo szeroki, szczególnie w dużych projektach przemysłowych. Nie ma natomiast zastosowania dla spalania ropy i gazu w gospodarstwach domowych i transporcie. CCS umożliwia także ograniczenie redukcji własnych firm wydobywczych powstających podczas procesu ekstrakcji, rafinacji i obróbki petrochemicznej. W niektórych przypadkach wtłaczanie CO₂ pozwala na lepsze wyniki wydobywania ropy naftowej, co stanowi dodatkową zachętę ekonomiczną. Wreszcie CCS doskonale wpisuje się w szerszą koncepcję zarządzania ekologicznego i scenariuszy energetycznych przyszłości w przypadku państw o małych możliwościach przemodelowania gospodarki na niskoemisyjną. Zakładają one bowiem nieuchronność wzrostu zapotrzebowania na energię, natomiast nie dążą do fundamentalnych zmian społecznych w sferze konsumpcji⁴⁰.

W Norwegii dyskusja o możliwościach technologicznych CCS rozpoczęła się już w połowie lat 80. XX w., kiedy inżynierowie z centrum badawczego SINTEF zaproponowali badania nad wychwytywaniem CO₂ z turbin gazowych znajdujących się na morzu i generujących energię dla platform wydobywczych.

³⁷ *International Energy Agency Energy Technology Perspectives 2012, Pathways to a Clean Energy System*, OECD/IEA, Paris 2013, s. 2, <http://www.iea.org/Textbase/npsum/ETP-2012SUM.pdf> [dostęp: 27.07.2018].

³⁸ D. Kuch, „*Fixing*” *Climate Change Through Carbon Capture and Storage: Situating Industrial Risk Cultures*, „*Futures*” 2017, Vol. 92, s. 90–99.

³⁹ IPCC: *Rapid Carbon Emission Cuts Vital to Stop Severe Impact of Climate Change*, The Guardian 2.11.2014, <https://www.theguardian.com/environment/2014/nov/02/rapid-carbon-emission-cuts-severe-impact-climate-change-ipcc-report> [dostęp: 6.05.2018].

⁴⁰ T. Krüger, *Conflicts over Carbon Capture and Storage in International Climate Governance*, „*Energy Policy*” 2017, Vol. 100, No. 1, s. 58–67.

Projekt adresowany przede wszystkim do Statoil, największej firmy wydobywczej działającej na Norweskim Szelfie Kontynentalnym, nie został zrealizowany, ale firma zaangażowała się w szereg badań naukowych w tym zakresie. W większości były one finansowane przez rząd przewidujący narastający konflikt między celami polityki klimatycznej i emisjami sektora energii. W 1991 r., kiedy powstał Program Gazów Ciepłarnianych w ramach Międzynarodowej Agencji Energii, władze zwróciły się do Statoil i Norsk Hydro z prośbą o reprezentowanie w nim Norwegii.

Szczególnie Statoil zainteresowany był rozwojem technologii CCS ze względu na możliwość zmniejszenia dzięki niej negatywnych skutków wprowadzenia podatku od emisji CO₂ obowiązującego od 1991 r. W 1996 r. firma uruchomiła na polu Sleiper pierwszy system wychwytywania CO₂ na platformie wydobywczej i składowania go bezpośrednio na polu. W latach 1996–2017 r. program CCS w Sleiper przyczynił się do redukcji emisji norweskich o 16,5 mln ton CO₂⁴¹. Ciągły proces monitorowania procesów zachodzących w formacji Utsira, gdzie składowany jest CO₂, stał się przedmiotem zainteresowania naukowców reprezentujących norweskie i międzynarodowe ośrodki badawcze. W 2011 r. Carbon Sequestration Leadership Forum przyznało polu Sleiper nagrodę dla najbardziej innowacyjnego programu CCS. Pole zostało włączone do Europejskiej Sieci Demonstracyjnych Projektów CCS finansowanej w 40% przez Komisję Europejską⁴².

Podobne rozwiązanie zastosowano na polu Snøhvit w 2008 r., gdzie wydobywany gaz jest przesyłany 143-kilometrowym gazociągami (biegnącym po dnie morza do gazoportu w miejscowości Melkøya koło Hammerfest) i ostatecznie ulega skropleniu. Bezpośrednio przed schłodzeniem do skroplenia CO₂ jest oddzielany i przesyłany do rezerwuaru solnego znajdującego się 2 tys. metrów pod ziemią. Dzięki temu rocznie około 700 tys. ton CO₂, czyli równowartość emisji 330 tys. samochodów, nie przedostaje się do atmosfery. Podobnie jak w przypadku pola Sleipner wiele procesów technologicznych stanowi modelowe rozwiązanie, z którego korzystają również inne podmioty. Technologia wychwytywania CO₂ stosowana na polu Snøhvit ma jednak wyjątkowe znaczenie szczególnie dla norweskiego przemysłu wydobywczego, gdyż ze względu

⁴¹ *Sleipner CO₂ Storage*, The Global CCS Institute 2017, <https://www.globalccsinstitute.com/projects/sleipner-co2-storage-project> [dostęp: 6.05.2018].

⁴² Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/31/WE z dnia 23 kwietnia 2009 r. w sprawie geologicznego składowania dwutlenku węgla oraz zmieniająca dyrektywę Rady 85/337/EWG, Euratom, dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2000/60/WE, 2001/80/WE, 2004/35/WE, 2006/12/WE, 2008/1/WE i rozporządzenie (WE) nr 1013/2006 (Tekst mający znaczenie dla EOG), „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L140/114.

na swoje położenie stanowi pole doświadczeń dla przyszłych projektów arktycznych, które z pewnością wraz z ocieplaniem klimatu będą realizowane na coraz szerszą skalę⁴³.

Odrębny obszar wdrażania technologii CCS, zarówno ze względów technologicznych jak i politycznych, stanowiły elektrownie gazowe. W drugiej połowie lat 90. minionego wieku technologia wychwytywania i składowania CO₂ w przypadku elektrowni gazowych znalazła się w Norwegii, w przeciwieństwie do innych państw rozwiniętych, w samym centrum debaty publicznej jako jedna z podstawowych technologii uwzględnianych w ramach polityki klimatycznej⁴⁴. Jak wykazano w rozdziale czwartym, w Norwegii debata o CCS była wypadkową szerszego konfliktu pomiędzy zwolennikami rozszerzenia systemu energetycznego kraju o elektrownie gazowe reprezentowanymi przez Statoil, część partii politycznych – w tym dwie główne: Partię Pracy i Partię Konserwatywną – i związków pracodawców, a przeciwnikami reprezentującymi mniejsze partie parlamentarne, organizacje pozarządowe i środowiska ekologiczne. Od 1997 r. w zależności od opcji rządzącej budowa elektrowni była wiązana z wymogiem zastosowania CCS lub przynajmniej zaangażowanie firmy Statoil w jej rozwój i przyszłą aplikację. CCS odegrała bardzo istotną rolę, ponieważ stanowiła rozwiązanie kompromisowe, które mogli zaakceptować ekolodzy i opinia publiczna.

Największy – zarówno pod względem finansowym, jak i technicznym – projekt CCS w Norwegii wiązał się z budową elektrowni gazowej w Mongstad, na północ od Bergen⁴⁵. Miała ona wytwarzać energię i ciepło tak dla regionu, jak i rafinerii oraz okolicznych pól naftowych⁴⁶. Od samego początku program budowy elektrowni budził liczne kontrowersje, ponieważ przewidywane emisje CO₂ mogły zaprzepaścić rządowe cele redukcji. Kluczowa dla projektu była więc kwestia zniwelowania negatywnego skutku emisji, a technologia CCS dawała takie możliwości. W 2006 r. rząd i Statoil zawarły w tej kwestii porozumienie

⁴³ J. Røttereng, *How the Global and National Levels Interrelate in Climate Policymaking: Foreign Policy Analysis and the Case of Carbon Capture Storage in Norway's Foreign Policy*, „Energy Policy” 2016, Vol. 96, s. 478, DOI: 10.1016/j.enpol.2016.08.003.

⁴⁴ J. Røttereng, *The Foreign Policy of Carbon Sinks: Carbon Capture and Storage as Foreign Policy in Norway*, „Energy Procedia” 2014, Vol. 63, s. 6929, DOI: 10.1016/j.egypro.2014.11.727.

⁴⁵ Zbudowano również dwie mniejsze mobilne elektrownie, które z powodu niskiej rentowności zostały w 2016 r. sprzedane przez Statnett. *Reserve Power Plants*, Statnett 2017, <http://www.statnett.no/en/Market-and-operations/Reserve-Power-Plants/> [dostęp: 8.05.2018].

⁴⁶ K. van Alphen et al., *The Performance of the Norwegian Carbon Dioxide Capture and Storage Innovation System*, „Energy Policy” 2009, Vol. 37, No. 1, s. 50, DOI: 10.1016/j.enpol.2008.07.029.

i budowa instalacji rozpoczęła się 16 lutego 2007 r.⁴⁷ W 2010 r. elektrownia gazowa zaczęła funkcjonować, jednak bez systemu CCS. Ze względu na szereg wyzwań technologicznych i finansowych rząd J. Stoltenberga przesunął ramy czasowe dla projektu CSS, który wciąż wymagał wsparcia rządowego, a kolejny rząd Erny Solberg również podtrzymał tę decyzję. 15 lutego 2017 r. Statoil wydał ostatecznie oświadczenie, że elektrownia gazowa w Mongstad zostanie zamknięta do końca 2018 r. w związku z jej niską rentownością⁴⁸. Od maja 2012 r. w Mongstad funkcjonuje natomiast Centrum Technologiczne bazujące na potencjale Statoil jako głównego operatora oraz spółek Gassnova (reprezentuje norweski rząd w kwestiach CCS), Norske Shell oraz Sasol. Wydajność Centrum ma osiągnąć nawet 100 tys. ton CO₂, co zbliży ją do skali przemysłowej. Centrum koncentruje się na rozwoju różnych technologii w zakresie wychwytywania gazów cieplarnianych powstałych po spaleniu węglowodorów (*post-combustion*), dając tym samym nowe możliwości dla elektrowni gazowych czy rafinerii. Prowadzi również badania w zakresie CCS w elektrowniach węglowych, co może być istotne z polskiego punktu widzenia⁴⁹.

Poza Mongstad w Norwegii działała druga elektrownia gazowa w Kårstø, która w 2014 r. mocą decyzji Naturkraft AS (należącego do Statoil i Statkraft) również została zamknięta⁵⁰. Krok ten został poprzedzony długimi okresami czasowych wygaszeń spowodowanych próbami budowy systemu CCS, które doprowadziły do strat sięgających 100 mln NOK rocznie. Sam system CCS w elektrowni został już w 2012 r. oceniony jako bardzo mało skuteczne narzędzie polityki klimatycznej⁵¹.

⁴⁷ Jednocześnie wciąż funkcjonuje w Mongstad rafineria generująca około 1 mln ton CO₂. *Mongstad Plan for Carbon Capture Delivered*, Statoil 2009, <https://www.statoil.com/en/news/archive/2009/02/11/11FebMongstad.html> [dostęp: 8.05.2018].

⁴⁸ *Statoil is Phasing out the Combined Heat and Power Plant at Mongstad*, Statoil 15.02.2017, <https://www.statoil.com/content/statoil/en/news/phasing-out-combined-heat-power-plant-mongstad.html> [dostęp: 8.05.2018].

⁴⁹ V. Stokset, *Technology Centre Mongstad: The World's Largest Facility for Testing and Improving CO₂ Capture Technologies*, „Greenhouse Gases: Science and Technology” 2013, Vol. 3, No. 2, s. 103–105.

⁵⁰ T. Nilsen, *Norway Closes Gas Power Plant After Big Losses*, The Independent Barents Observer 17.02.2017, <https://thebarentsobserver.com/en/industry-and-energy/2017/02/hauge-mongstad-closure-should-be-lesson-learned-barents-sea-oil-debate> [dostęp: 8.05.2018].

⁵¹ Według szacunków państwo norweskie musiałoby zainwestować nawet 1,7 mld USD, czyli dopłacić 0,1 USD do każdej kWh wyprodukowanej energii elektrycznej, aby działał on skutecznie. Oznaczałoby to, że koszt przechwycenia i składowania jednej tony CO₂ wyniósłby 333 USD, co stanowiło poziom ponad 20-krotnie wyższy niż cena 1 tony emisji w ramach mechanizmów międzynarodowych. P. Osmundsen, M. Emhjellen,

Generalnie tak zdecydowana promocja technologii CCS w odniesieniu do elektrowni gazowych wiązała się raczej z przesłankami politycznymi niż ekonomicznymi⁵². Już w 2005 r. analizy norweskie wskazywały, że koszty wychwytywania i składowania CO₂ mogą być bardzo wysokie. Trend widoczny od początku XXI w. wskazywał, że technologia CCS będzie tylko konkurencyjna wobec międzynarodowych instrumentów ograniczania emisji przyjętych w Protokole z Kioto w szczególnej sytuacji, kiedy wtłaczany gaz będzie równocześnie wykorzystywany do poprawy wydobywania ropy. Ponadto wysokie wymagania inwestycyjne i duża skala instalacji sugerowały, że opłacalność osiągnięć oczekiwany pułap tylko w przypadku dużego wolumenu składowanych jednostek. Oznaczało to potencjalną konieczność współpracy z państwami sąsiednimi. Naukowcy wskazywali zarazem na dwa podstawowe czynniki, które mogłyby doprowadzić do wzrostu rentowności tej technologii w kolejnej dekadzie, takie jak znaczący wzrost kosztu emisji jednej tony CO₂ narzucony przez międzynarodowy reżim zmian klimatu lub też radykalny postęp technologiczny, który uczyni geologiczne składowanie CO₂ znacznie tańszym rozwiązaniem⁵³.

Poparcie polityczne dla technologii jednak nadal nie słabnie, czego dowodzą założenia budżetowe rządu Erny Solberg na rok 2017 r.⁵⁴ Łączna kwota na CCS sięga 1,314 mld NOK (146 mln euro), z czego największa część przypada Centrum Technologicznemu w Mongstad (642 mln NOK). Za swoistą nowość można uznać decyzję o wspieraniu systemów wychwytywania i składowania CO₂ z dużych instalacji przemysłowych reprezentujących różne źródła emisji (360 mln NOK). Zgodnie z założeniem przynajmniej jeden pełnoskalowy projekt powinien zostać uruchomiony do 2022 r. Rząd utrzymał również wysokie finansowanie (200 mln NOK) dla programu CLIMIT rozwijającego badania i wdrażanie technologii wychwytywania CO₂ oraz dla firmy Gassnova koordynującej inicjatywy państwa realizowane w Centrum Technologicznym w Mongstad.

Tak znaczne poparcie dla CCS wynika z jednej strony z przychylności dla tej technologii wśród norweskiego establishmentu politycznego, który miał swoje początki już w latach 90. minionego wieku, ale również ze wskazań

CCS from the Gas-fired Power Station at Kårstø? A Commercial Analysis, „Energy Policy” 2010, Vol. 38, No. 12, s. 7818–7826 DOI: 10.1016/j.enpol.2010.08.041.

⁵² H. Normann, *Policy Networks in Energy Transitions: The Cases of Carbon Capture and Storage and Offshore Wind in Norway*, „Technological Forecasting & Social Change” May 2017, Vol. 118, s. 80–93, DOI: 10.1016/j.techfore.2017.02.004.

⁵³ A. Torvanger et al., *Geological CO₂ Storage as a Climate Change Mitigation Option*, „Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change” 2005, Vol. 10, No. 4, s. 711.

⁵⁴ *Government Support of TCM Operations until 2020*, Technology Centre Mongstad 10.06.2016, <http://www.tcnda.com/en/Press-center/News/2016/The-Norwegian-Governments-supports-TCM-operations-until-2020/> [dostęp: 8.05.2018].

Międzyrządowego Panelu ds. Zmian Klimatu oraz Międzynarodowej Agencji Energii mówiących o konieczności szerokiej implementacji technologii w celu realizacji Porozumienia paryskiego z 2015 r. Trudno również nie odnieść wrażenia, że władze norweskie dzięki zdobytemu doświadczeniu chcą uczynić z wychwytywania i składowania CO₂ swoisty wyróżnik norweskiej polityki klimatycznej, z którego będą korzystać inne państwa.

8.3. Zrównoważone rozwiązania w transporcie

Jak wykazano wyżej sektor transportu drogowego odpowiada w Norwegii za około 20% emisji krajowych i w związku z tym może stanowić kluczowy obszar działań państwa, jeśli chodzi o redukcje emisji CO₂. Istnieją w tym przypadku trzy podstawowe sposoby zmniejszenia emisji powstałych przy spalaniu węglowodorów w sektorze transportowym. Pierwszy z nich zakłada zmniejszenie wykorzystania istniejącej floty i ograniczenie dynamiki wzrostu zakupu nowych pojazdów o napędzie konwencjonalnym, co przy obecnych potrzebach konsumpcyjnych i komunikacyjnych obywateli, nie tylko norweskich, jest zadaniem trudnym również z politycznego punktu widzenia. Biorąc ponadto pod uwagę norweskie uwarunkowania geograficzne i klimatyczne opcja ta wydaje się nierealna. Drugą możliwość stanowi zmniejszenie emisyjności sektora poprzez wprowadzenie na szeroką skalę rozwiązań nisko- lub zeroemisyjnych, poprzez wykorzystanie najnowszych rozwiązań technologicznych. W tym przypadku kluczowa staje się zmiana napędu pojazdów na elektryczny, oparty na biopaliwach bądź wykorzystanie modeli hybrydowych. Ostatnia z opcji kładzie nacisk na rozwój transportu publicznego lub zbiorowego, a przez to zmniejszanie wykorzystania samochodów osobowych. Wiąże się ona z potrzebą zmiany zachowań indywidualnych poprzez stworzenie niezbędnych udogodnień. Dwa ostatnie warianty zostaną poddane analizie, przede wszystkim pod kątem ich realnego przełożenia na redukcje emisji oraz skuteczności decyzji politycznych i administracyjnych, jakie zapadły w tych obszarach.

Samochody osobowe stanowią w Norwegii dominującą formę transportu pasażerskiego. Według danych Międzynarodowej Agencji Energii aż 88,9% ruchu lądowego opiera się na samochodach, a tylko 11,1% na transporcie zbiorowym obejmującym autobusy, pociągi, tramwaje i metro. Od 1990 r. do 2014 r. ruch samochodów osobowych zwiększył się o 46%, transport kolejowy wykazał wzrost o 62%, a autobusowy spadek o 3%. W tym samym czasie populacja Norwegii wzrosła o 22%. W efekcie liczba samochodów osobowych w 2014 r. była o 940 tys. wyższa niż w 1990 r., czyli nastąpił wzrost o 58%⁵⁵. Tak wyraźna

⁵⁵ *Norway Review 2017...*, s. 49.

dynamika wzrostu popytu na samochody, przekładająca się na wyraźny wzrost emisyjności sektora transportowego, skłoniła władze norweskie do podjęcia konkretnych działań na rzecz promocji schematów konsumpcyjnych obywateli w kierunku zakupu pojazdów niskoemisyjnych.

Wsparcie publiczne dla sektora samochodów elektrycznych w Norwegii trwa już 25 lat i stanowi jeden z kluczowych elementów porozumienia politycznego partii w obszarze polityki klimatycznej. Dyskusja o tego typu napędzie ma swoje początki w latach 90. XX w., kiedy szczególnie władze miejskie podkreślały konieczność walki z zanieczyszczeniem powietrza w dużych aglomeracjach. Z czasem argument o potrzebie redukcji emisji CO₂ zyskał na znaczeniu, co zostało potwierdzone w dokumencie Norweskiej Agencji Ochrony Środowiska z 2014 r.⁵⁶ Badania międzynarodowe z 2012 r. wskazywały, że ślad węglowy samochodu elektrycznego (z uwzględnieniem pełnego cyklu produkcji i eksploatacji) jest niższy o 9 do 29% w porównaniu do tradycyjnego, co wydawało się stanowić istotny argument na rzecz wsparcia takiej opcji⁵⁷. Dodatkowo za racjonalnością wyboru przemawiał fakt, iż produkcja energii w Norwegii jest praktycznie bezemisyjna.

Obecnie flota samochodów elektrycznych w Norwegii pod względem wskaźnika *per capita* jest największa w Europie. W lipcu 2016 r. liczba tych pojazdów wyniosła 21,5 na 1000 mieszkańców, co stanowi wskaźnik 14,2 razy wyższy niż w przypadku największego rynku samochodów elektrycznych, jakim są USA⁵⁸. W grudniu 2016 r. flota lekkich samochodów elektrycznych w liczbie 165 tys. dała Norwegii czwarte miejsce po Chinach, USA i Japonii⁵⁹. Sto tysięcy wyłącznie elektrycznych samochodów stanowiło wówczas 10% sprzedaży w skali globalnej⁶⁰. Dynamika wzrostu zakupu jest ewidentna ponieważ udział procentowy segmentu elektrycznego zwiększył się w latach 2015–2016 z 3% do 5%. Udział aut elektrycznych w sprzedaży nowych samochodów wyniósł w 2016 r. 29,1%, co stanowiło ponad dwukrotny wzrost względem 2014 r.

⁵⁶ B. Holtsmark, A. Skonhoft, *The Norwegian Support and Subsidy Policy of Electric Cars. Should it be Adopted by Other Countries?*, „Environmental Science and Politics” 2014, Vol. 42, s. 162, DOI: 10.1016/j.envsci.2014.06.006.

⁵⁷ T. Hawkins, O. Gausen, A. Strømman, *Environmental Impacts of Hybrid and Electric Vehicles – a Review*, „The International Journal of Life Cycle Assessment” September 2012, Vol. 17, No. 8, s. 997–1014.

⁵⁸ J. Cobb, *Americans Buy Their Half-Millionth Plug-In Car: Concentration of Plug-In Electrified Car Registrations per 1,000 people*, Portal HybridCars.com 01.09.2016, <http://www.hybridcars.com/americans-buy-their-half-millionth-plug-in-car/> [dostęp: 8.05.2018].

⁵⁹ F. Ståle, *Norway Now Has 100,000 Electric Cars*, Norsk Elbilforening 13.12.2016, <https://elbil.no/norway-now-has-100000-electric-cars/> [dostęp: 8.05.2018].

⁶⁰ J. Cobb, *Norway's 100,000th EV Constitutes 10-Percent of The World's Total*, Portal HybridCars.com 16.12.2016, <http://www.hybridcars.com/norways-100000th-ev-constitutes-10-percent-of-the-worlds-total/> [dostęp: 8.05.2018].

W styczniu 2017 r. sprzedaż samochodów elektrycznych oraz hybrydowych po raz pierwszy przekroczyła 50% sprzedaży całkowitej, wypierając pojazdy o napędzie tradycyjnym⁶¹. Modele elektryczne producentów, takich jak Tesla, Nissan czy Mitsubishi, biją rekordy popularności wśród konsumentów⁶², czyniąc Norwęgę największym europejskim rynkiem zbytu dla tego segmentu⁶³.

Rząd Erny Solberg przypisuje swoim decyzjom sukces rozwoju sektora samochodów elektrycznych, przekuwając to na konkretne korzyści polityczne i marketingowe. Niezaprzeczalna skuteczność decyzji władz ma być dowodem determinacji w realizacji narodowych ograniczeń emisji. Rzeczywiście – z przytoczonych wyżej danych wynika jednoznacznie, że najbardziej spektakularny progres ilościowy nastąpił właśnie w okresie rządów ekipy konserwatywnej. Natomiast analiza decyzji władz norweskich, poczynwszy od 1990 r., jednoznacznie wskazuje, że do obecnego stanu prowadził długotrwały proces promowania tego typu pojazdów, opierający się na szerokim katalogu zachęt i udogodnień o charakterze finansowym i pozafinansowym.

W latach 90. XX w. zostały wprowadzone zniżki na import samochodów zeroemisyjnych (1990 r.), zmniejszone opłaty rejestracyjne (1996 r.) oraz opłaty drogowe (1997 r.), a władze wydały dodatkowo pozwolenie na darmowe parkowanie w miejscach publicznych. Z czasem wprowadzono system zachęt podatkowych dla samochodów firmowych (2000 r.), a podatek od zakupu i VAT został zredukowany do zera. Jednocześnie z myślą o udogodnieniach dla użytkowników zezwolono samochodom zeroemisyjnym na korzystanie z pasów dla autobusów (2005 r.), zwolniono samochody zeroemisyjne z opłat za promy przewozowe (2009 r.) i rozbudowano system publicznych stacji ładujących. Opisane przywileje wyróżniały Norwęgę na tle innych państw europejskich, w tym również nordyckich⁶⁴.

Skuteczność i opłacalność tego rozbudowanego systemu zachęt i wsparcia publicznego z czasem stała się przedmiotem wzmożonej debaty politycznej. Mocą decyzji parlamentu z 2012 r. wsparcie dla sektora zostało ustalone aż do

⁶¹ Z. Rodionova, *Half of all New Cars in Norway are Now Electric or Hybrid*, The Independent 17.03.2017, <http://www.independent.co.uk/news/business/news/norway-half-new-cars-electric-hybrid-ofv-vehicle-registrations-a7615556.html> [8.05.2018].

⁶² Więcej o kulturowych uwarunkowaniach rynku samochodów elektrycznych w Norwegii: M. Ryghaug, M. Toftaker, *A Transformative Practice? Meaning, Competence, and Material Aspects of Driving Electric Cars in Norway*, „Nature and Culture” Summer 2014, Vol. 9, No. 2, s. 146–163.

⁶³ W marcu 2014 r. samochód Tesla Model S pobił rekord Forda Sierry ustanowiony w 1986 r. w wysokości sprzedaży miesięcznej.

⁶⁴ B. Holtmark, A. Skonhoft, *The Norwegian Support and Subsidy Policy of Electric Cars...*, s. 160.

momentu osiągnięcia floty 50 tys. samochodów elektrycznych lub do 2018 r.⁶⁵ Ponieważ pierwszy próg został zrealizowany 20 kwietnia 2015 r., czyli dwa lata przed końcem programu, premier Solberg rozpoczęła konsultacje polityczne odnośnie przyszłości sektora. Wśród partii parlamentarnych jedynie Partia Liberalna opowiadała się za utrzymaniem wszystkich dotychczasowych benefitów, natomiast pozostałe ugrupowania oczekiwały modyfikacji systemu. Ostatecznie zdecydowano o konieczności wprowadzenia dla posiadaczy pojazdów zeroemisyjnych 50% corocznej opłaty drogowej i zwiększanie jej do pełnej stawki do roku 2020 oraz o wprowadzeniu zróżnicowanego podatku VAT. Jednocześnie władzom lokalnym przekazano kompetencje w zakresie bezpłatnego parkowania i wykorzystania specjalnych pasów⁶⁶.

Stopniowe ograniczanie lub modyfikowanie przywilejów samochodów elektrycznych wydaje się wynikać z kilku czynników. Podnoszone są przede wszystkim argumenty o zbyt rozbudowanym wsparciu publicznym dla sektora w kontekście uzyskanego zmniejszenia emisji. Według doniesień Agencji Reutersa z 13 marca 2013 r. korzyści wynikające z posiadania samochodu elektrycznego w Oslo mogły uszczuplać budżet państwa o 8,2 tys. USD rocznie, a koszt jednej tony redukcji emisji wynosił 13 tys. USD, co przy koszcie wynoszącym kilka euro w ramach Systemu Handlu Uprawnieniami do Emisji UE wydawało się podważać rachunek ekonomiczny⁶⁷. Według obliczeń Bjarta Holtsmarka i Andersa Skonhofta, wykonanych na podstawie danych z 2014 r., całkowity koszt dotacji do kilkudziesięciu tysięcy samochodów elektrycznych umożliwiłby zakup 50 mln uprawnień do emisji w ramach Europejskiego Systemu Handlu Uprawnieniami do Emisji w wysokości odpowiadającej niemal całej rocznej emisji kraju⁶⁸. Przy powstrzymaniu się od wykorzystania tych uprawnień Norwegia mogłaby stać się węglowo neutralna.

Jednocześnie system ulg podatkowych, który zbliżył koszt auta elektrycznego do auta o napędzie tradycyjnym, powoduje, że wiele gospodarstw domowych decyduje się na zakup drugiego samochodu o napędzie elektrycznym

⁶⁵ S. Vergis, *The Norwegian Electric Vehicle Market: A Technological Innovation Systems Analysis*, Transportation Research Board Annual Meeting January 2014, s. 1–14, <http://docs.trb.org/prp/14-2874.pdf> [dostęp: 10.10.2018].

⁶⁶ W 2017 r. władze Oslo, Mandal i Drammen zdecydowały się na zachowanie dotychczasowych udogodnień, natomiast władze Trondheim i Tønsberg całkowicie zrezygnowały z ulg.

⁶⁷ A. Doyle, N. Adomaitis, *Norway Shows the Way with Electric Cars, but at What Cost?*, Reuters 13.03.2013, www.reuters.com/article/us-cars-norway-idUSBRE92C0K020130313 [dostęp: 8.05.2018].

⁶⁸ B. Holtsmark, A. Skonhofs, *The Norwegian Support and Subsidy Policy of Electric Cars...*, s. 164.

zamiast korzystać z transportu publicznego⁶⁹. Tym samym założenie, że samochody elektryczne będą zastępowały samochody o napędzie tradycyjnym nie ma swojego zastosowania, przynajmniej do czasu, kiedy wydajność baterii będzie znacznie wyższa od obecnej i umożliwi bezproblemowy transport pomiędzy największymi aglomeracjami w kraju.

Pojawiają się też inne zarzuty natury finansowej płynące ze strony właścicieli promów przewozowych, których dochody w wyniku wprowadzenia zwolnień z opłat znacznie się zmniejszyły. Przewoźnicy oczekiwali od państwa rekompensat za poniesione straty, co do 2018 r. nie znajdowało akceptacji władz. Dodatkowo głosy krytyczne odnosiły się do coraz bardziej widocznej dominacji elektrycznego ruchu osobowego na specjalnych pasach, co stanowiło utrudnienie dla transportu publicznego. Władze lokalne zauważyły również coraz bardziej palący problem braku miejsc postojowych dla samochodów o napędzie konwencjonalnym szczególnie w centrach dużych miast.

Jaka więc może być przyszłość sektora pojazdów zero- lub niskoemisyjnych w Norwegii? Narodowy Plan Transportu na lata 2018–2029 wskazuje jednoznacznie, że poza rozwojem mobilności i bezpieczeństwa transportu problem klimatu stanowi główny punkt odniesienia dla inicjatyw państwa⁷⁰. Plan zakłada do 2030 r. zmniejszenie o połowę emisji samochodów osobowych, ciężarówek i statków, czyli o 4–5 mld ton CO₂. Dla osiągnięcia tego celu przewiduje się wprowadzenie od 2025 r. zakazu zakupu pojazdów (samochodów, autobusów i małych samochodów transportowych) innych niż zeroemisyjne. Do 2030 r. nakaz ten obejmie również nowe ciężkie samochody dostawcze, 75% autokarów i 50% ciężarówek. W przypadku statków założono rozszerzenie floty zeroemisyjnej bądź wykorzystującej biopaliwa do 40%. Plan określa, że do czasu osiągnięcia przez pojazdy zeroemisyjne większości segmentu sprzedawane będą hybrydy, przede wszystkim oparte na biopaliwach. Polityka szerokiej promocji pojazdów niskoemisyjnych została więc utrzymana, jednak użytkownicy będą musieli liczyć się z większymi kosztami niż w latach 2012–2017⁷¹.

Czy norweska polityka wsparcia dla samochodów elektrycznych, akceptowana przez wszystkie partie polityczne, ma zatem uzasadnienie? Niewątpliwie został osiągnięty, a nawet znacznie przekroczony, kluczowy cel wzrostu liczby

⁶⁹ Ch. Klöckner, A. Nayum, M. Mehmetoglu, *Positive and Negative Spill-over Effects from Electric Car Purchase to Car Use*, „Transportation Research. Part D: Transport and Environment” June 2013, Vol. 21, s. 32.

⁷⁰ National Transport Plan 2018–2029. Report to the Storting (white paper) – English Summary, Norwegian Ministry of Transport and Communications (Meld. St. 33, 2016–2017), s. 5, <https://www.regjeringen.no/contentassets/7c52fd2938ca42209e4286fe86bb28bd/en-gb/pdfs/stm201620170033000engpdfs.pdf> [dostęp: 8.05.2018].

⁷¹ *Ibidem*, s. 30.

tych pojazdów w skali kraju – rozbudowano infrastrukturę ładującą, najnowsze modele elektryczne stały się przedmiotem pożądanego początkowo klasy średniej z dużych ośrodków miejskich, a następnie również mieszkańców obszarów wiejskich⁷². Władze natomiast wykorzystywały swój ekologiczny wizerunek zarówno na potrzeby polityki krajowej, jak i międzynarodowej. Wysokość wsparcia publicznego jest jednak tak wysoka, że rodzi to obawy o jej racjonalność. Ponadto – wbrew przewidywaniom – nie udało się doprowadzić do zasadniczych zmian zachowań obywateli tzw. rezygnacji z samochodów o napędzie tradycyjnym i korzystania z różnych form transportu zbiorowego, rowerowego bądź pieszego. Natomiast warto zaznaczyć, na co zwracają uwagę m.in. Lasse Fridstrøm i Vegard Østli⁷³, że samochody elektryczne wciąż pozostają produktem we wczesnym stadium rozwoju technologicznego i w kolejnych dekadach należy spodziewać się ich zasadniczego usprawnienia, a norwescy obywatele poprzez spowodowane przez państwo zachowania konsumenckie mogą ten proces radykalnie przyspieszyć.

Drugim filarem strukturalnej przemiany w transporcie ma być ożywienie przewozów publicznych oraz zmniejszenie ich śladu węglowego. Wyraźny akcent został położony na ruch miejski, gdzie poza siecią publiczną rozwijany jest ruch rowerowy i pieszy. W wielu ośrodkach miejskich zostały przyjęte strategie zrównoważonego rozwoju, które w większym stopniu integrują cele urbanistyczne z potrzebami lokalnej ludności. Norwegia (jako jedno z pierwszych państw na świecie) wprowadziła flotę autobusów elektrycznych, w 2015 r. w Stavanger i w 2017 r. w Oslo i Drammen. Norweska stolica planuje do 2020 r. wdrożenie pełnego systemu bezemisyjnego transportu publicznego⁷⁴. Szczególnie w dużych miastach korzyści wynikające z elektryfikacji transportu są dwójakie – z jednej strony przyczyniają się do ograniczenia emisji zanieczyszczeń, w tym CO₂, ale również znacznie wpływają na zmniejszenie natężenia hałasu.

Również w odniesieniu do ruchu wodnego podejmowane są widoczne działania. Kraj o nierównej linii brzegowej, spowity siecią fiordów, w znacznej mierze bazuje na połączeniach promowych zarówno pasażerskich, jak i towarowych. Władze zdecydowały więc, że należące do państwa nowe promy przewozowe będą zobligowane do wykorzystania niskoemisyjnych technologii.

⁷² Więcej o zachowaniach konsumenckich: A. Nayum, Ch. Klöckner, S. Prugsamatz, *Influences of Car Type Class and Carbon Dioxide Emission Levels on Purchases of New Cars: A Retrospective Analysis of Car Purchases in Norway*, „Transportation Research Part A: Policy and Practice” February 2013, Vol. 48, s. 96–108.

⁷³ L. Fridstrøm, V. Østli, *The Vehicle Purchase Tax as a Climate Policy Instrument*, „Transportation Research Part A: Policy and Practice” February 2017, Vol. 96, s. 168–189.

⁷⁴ Climate and Energy Strategy for Oslo, Oslo Kommune, Oslo 2016, s. 7.

W przypadku rozwoju połączeń kolejowych trudno jest natomiast mówić o znaczącym postępie. Kolejne rządy deklarują, iż dokonają znaczących inwestycji w infrastrukturę kolejową, która ma stać się alternatywą dla transportu drogowego oraz lotniczego i przyczynić się do obniżenia emisji gazów cieplarnianych. Polityczne deklaracje nie przekładają się jednak na konkretne działania, co wynika z obiektywnych przesłanek. Rozległy obszar kraju, górzysty charakter oraz stosunkowo niewielka populacja powodują, że trudno jest osiągnąć ekonomicznie opłacalną liczbę pasażerów. Duże odległości pomiędzy poszczególnymi ośrodkami powodują zarazem, iż obecnie najbardziej optymalnym wyborem dla pasażerów pozostają połączenia lotnicze. Zyskują one na znaczeniu także w kontekście transportu drogowego, który ze względu na znaczne ograniczenia prędkości nie jest atrakcyjnym wyborem⁷⁵.

W tej sytuacji optymalnym rozwiązaniem mogłaby okazać się tak przecież popularna na kontynencie europejskim kolej wysokich prędkości. Problem budowy tego typu połączeń pomiędzy największymi miastami południowej Norwegii stał się przedmiotem debaty politycznej już w 2007 r. Zwolennicy tego typu transportu (skupieni głównie w ruchu ekologicznym) proponowali budowę nowych połączeń oraz modernizację już istniejących na liniach Sørland, Bergen i Dovre, natomiast Koleje Norweskie preferowały budowę zupełnie nowej linii pomiędzy Stavanger, Haugesund i Bergen. W wyniku powyższych różnic Norweska Narodowa Administracja Kolejowa zleciła wykonanie badań opłacalności nowych połączeń Instytutowi Badań Transportowych Uniwersytetu w Stuttgarcie (Niemcy). W jego ocenach najwyższy poziom rentowności mogły osiągnąć linie Oslo–Goeteborg (Szwecja) oraz Oslo–Trondheim. Korytarz Oslo–Bergen, chociaż mógł zainteresować najwyższą liczbę pasażerów, charakteryzował się bardzo wysokimi kosztami.

W efekcie sprzeciwu silnego ruchu lobbystów na rzecz rozbudowy linii Oslo–Bergen–Ålesund oraz generalnego braku odpowiedniego klimatu politycznego rząd Stoltenberga odrzucił ostatecznie w 2013 r. możliwość budowy kolei wysokich prędkości do roku 2030. Kolejna ekipa rządowa również nie zaproponowała nowych rozwiązań. Tym samym w Norwegii przejazd z prędkością około 250 km/h jest możliwy jedynie na jednej, pełnej linii łączącej lotnisko z centrum Oslo oraz na kilku krótkich odcinkach. Funkcjonuje również obsługiwana przez kolej szwedzką szybka linia pomiędzy Oslo a Sztokholmem, która z powodu słabej jakości połączenia po stronie norweskiej narażona była na zamknięcie⁷⁶.

⁷⁵ *Norway's Path to Sustainable Transport – Summary*, red. L. Fridstrøm, K. Alfsen, „TØI Report” 2014, No. 1321, s. vi, <http://www.tempo2014.no/summary.pdf> [dostęp: 30.04.2018].

⁷⁶ G. Alexandersson et al., *Impact of Regulation on the Performances of Long-Distance Transport Services: A Comparison of the Different Approaches in Sweden and Norway*, „Research in Transportation Economics” 2010, Vol. 29, No. 1, s. 212–218, DOI 10.1016/j.retrec.2010.07.026.

8.4. Energia odnawialna

Bez wątpienia Norwegia pozostaje liderem światowym w zakresie produkcji i wykorzystania odnawialnych źródeł energii (OZE). Już od lat 70. XX w. OZE stanowiły około 40% energii pierwotnej i w 2015 r. osiągnęły poziom 46%, czyli 13,7 Mtoe. Aż 40% produkcji energii pierwotnej stanowi hydroenergia, 5% biopaliwa, a 1% to energia wiatrowa⁷⁷. Udział hydroenergii w całkowitej produkcji energii sięgający blisko 95–98% jest największy na świecie. Kolejne miejsca zajmują Nowa Zelandia (80%), Austria (78%) oraz Dania (75%)⁷⁸. Norwegia jest największym po Rosji producentem hydroenergii w Europie oraz siódmym na świecie. Według szacunków Norweskiego Biura Statystycznego produkcja energii elektrycznej w 2015 r. wyniosła łącznie 144 TWh, z czego hydroenergia stanowiła 138,4 TWh (95,8%), energia geotermalna 3,5 TWh (2,5%), a energia wiatrowa 2,5 TWh (1,7%)⁷⁹. Dodatkowo Norwegia ma bardzo wysokie rezerwy produkcyjne dzięki dostępnym zasobom wodnym zgromadzonym w rezerwuarach (85 TWh), co może mieć znaczenie w przypadku niedoborów zarówno w kraju, jak i w regionie nordyckim. Norweska Dyrekcja Wodna ocenia, że około 30–35 TWh rocznie można by dodatkowo uzyskać dzięki budowie nowych instalacji. Dodatkowo modele klimatyczne przewidują na terenach Norwegii zwiększenie opadów deszczu w kolejnych dekadach, co znacząco zwiększy potencjał hydrologiczny kraju. Problem jego rozbudowy ma jednak polityczno-społeczny wymiar, gdyż duże projekty wodne już od lat 70. minionego wieku budzą sprzeciw ludności lokalnej i ogólnokrajowe kontrowersje⁸⁰. Rozwiązaniem może stać się unowocześnienie starych elektrowni wodnych, jednak stanowi to dość duże wyzwanie z uwagi na spadek rentowności sektora. W konsekwencji niskich cen energii elektrycznej wiele obiektów starszej generacji funkcjonuje na granicy opłacalności, gdyż ich dochody spadły.

Drugim pod względem znaczenia OZE pozostaje od lat 70. XX w. biomasa oraz odpady. Około 2/3 stałych biopaliw (0,5 Mtoe rocznie) wykorzystywanych jest do ogrzewania budynków mieszkalnych, natomiast pozostała część

⁷⁷ *Norway Review 2017...*, s. 126.

⁷⁸ *Key World Energy Statistics 2016*, International Energy Agency 2016, <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/KeyWorld2016.pdf>, s. 16 [dostęp: 8.05.2018].

⁷⁹ *Electricity*, Statistics Norway, <http://www.ssb.no/en/energi-og-industri/statistikk/elektrositet/aar> [dostęp: 8.05.2018].

⁸⁰ S. Andersen, A. Midtun, *Conflict and Local Mobilization: the Alta Hydropower Project*, „Acta Sociologica” 1985, Vol. 28, No. 4, s. 317–335; R. Paine, *Ethnodrama and the ‘Forth World’: the Saami Action Group in Norway, 1979–1981*, [w:] *Indigenous Peoples and the Nation-state: ‘Forth World’ Politics in Canada, Australia, and Norway*, red. N. Dyck, Memorial University of Newfoundland, Newfoundland 1985, s. 190–235.

zaspokaja potrzeby przemysłu i kogeneracji energii i ciepła. W przypadku ogrzewania budynków przewidywany jest wzrost udziału bioenergii, ale również energii geotermalnej, co wiąże się z coraz bardziej wydajnymi technologiami. Jednocześnie jednak słaba dynamika sektora drewna powoduje zmniejszenie udziału drewna odpadowego w produkcji energii, co przekłada się na słabszą w ostatnich latach ogólną dynamikę produkcji bioenergii.

W przypadku biopaliw płynnych, wykorzystywanych głównie w transporcie, należy spodziewać się zasadniczego wzrostu produkcji, gdyż systematycznie od roku 2009 podnoszony jest minimalny limit ich udziału w sprzedaży z 2,5% do 7% w 2017 r. Ponadto Storting zalecił rządowi zwiększenie udziału biopaliw w tym sektorze do 20% w 2020 r. Rząd szacuje, że zasoby bioenergii mogą wynieść do 2,5 Mtoe rocznie (30 TWh), co może stać się istotnym uzupełnieniem hydroenergii⁸¹.

Natomiast w przeciwieństwie do wielu państw Europy Zachodniej nie udało się w Norwegii rozwinąć produkcji energii wiatrowej. Według szacunków Międzynarodowego Stowarzyszenia Energii Wiatrowej do 2020 r. produkcja z tego źródła w Europie podwoi się w porównaniu do 2012 r. i przyczyni się do osiągnięcia 29% przewidywanych redukcji emisji zgodnie z celem UE 20-20-20, czyli redukcji emisji o 345 mln ton CO₂ (co odpowiada 80% floty samochodowej UE)⁸². Powyższa prognoza, którą potwierdzał coroczny wzrost mocy instalacji wiatrowych w różnych częściach Europy, sugerowała, że powstaną korzystne warunki rynkowe dla tego typu inwestycji. Jednocześnie warunki naturalne Norwegii powodowały, że obok Wielkiej Brytanii jest ona uznawana za kraj o optymalnych możliwościach dla rozwoju tego typu energii.

W 2015 r. w całkowitej produkcji energii elektrycznej energia wiatrowa odpowiadała w Norwegii zaledwie za 1,7% (2,5 GWh)⁸³. Rządy norweskie, dążąc początkowo do rozbudowy sektora, zdecydowały o wsparciu finansowym dla nowych instalacji wiatrowych, czym w latach 2001–2010 zajęła się państwowa firma Enova. Od 2012 r. władze norweskie wyłączyły energię wiatrową z dofinansowania, gdyż ostatecznie zapadła decyzja o uruchomieniu rynku „zielonych” certyfikatów we współpracy ze Szwecją. Zgodnie z oczekiwaniami rynek miał przyczynić się do wzrostu inwestycji wiatrowych i wodnych w przypadku Norwegii oraz nowych instalacji wiatrowych i bioorganicznych w Szwecji. Po początkowym radykalnym wzroście liczby nowych instalacji w 2012 r. inwestycje wiatrowe wykazują stałą tendencję zniżkową, co stało się powodem

⁸¹ *Norway Review 2017...*, s. 134.

⁸² *Wind Energy Facts*, The European Wind Energy Association, http://www.ewea.org/uploads/pics/EWEA_Wind_energy_factsheet.png [dostęp: 20.09.2018].

⁸³ H. Rikheim, D. Weir, *Norway*, [w:] *IEA Technology Collaboration Programmes*, Paris 2015, s. 178.

podjęcia decyzji o wycofaniu się Norwegii po 2020 r. ze wspólnej norwesko-szwedzkiej inicjatywy⁸⁴.

Potencjał sektora wiatrowego w Norwegii nie jest więc tak szeroki, jak zakładały władze, chociaż mimo wszystko ulegnie wzmocnieniu. W 2016 r. rozpoczęła się budowa największej na świecie sieci farm wiatrowych na zachodzie kraju o łącznej mocy 1000 MW, której właścicielem większościowym jest norweskie państwo (TrønderEnergi i Statkraft), wspierane jedynie przez europejskie konsorcjum inwestycyjne Nordic Wind Power DA⁸⁵. Inwestycja, która ma zakończyć się w 2020 r., spowoduje podwojenie mocy produkcyjnej o 100%⁸⁶. Nie ulega jednak wątpliwości, że źródła energii odnawialnej będą w przyszłości wspierane przez rząd, szczególnie w kontekście zmian strukturalnych powodowanych przez konieczność dostosowania się do wymogów UE, która w coraz większym stopniu promować będzie zróżnicowane źródła energii odnawialnej oraz bardziej elastyczne rezerwy produkcyjne.

8.5. Efektywność energetyczna

Kolejny obszar aktywności państwa norweskiego w ramach polityki klimatycznej obejmował efektywność energetyczną. W białej księdze z roku 2016 nt. polityki energetycznej kraju rząd przyjął cel ograniczenia intensywności energetycznej do 2030 r. o 30%⁸⁷. Dodatkowo parlament norweski zobowiązał rząd do redukcji zużycia energii w starych budynkach o 10 TWh również do 2030 r. Instytucją rządową odpowiedzialną za rozwijanie efektywności energetycznej we wszystkich sektorach gospodarki oraz w obszarze produkcji energii z odnawialnych źródeł i ogrzewaniu budynków była firma Enova, której zadaniem była komunikacja zarówno z podmiotami gospodarczymi, jak i konsumentami. Pomimo braku strategicznych uregulowań w kilku obszarach nastąpiły dość istotne zmiany przyczyniające się do znacznej oszczędności energii. Jednym z nich było budownictwo.

Norwegia szczyci się długą tradycją wysokich norm energetycznych w budownictwie, gdyż już w 1949 r. wprowadzono termalną efektywność budynków. Obecnie obowiązujące normy funkcjonują od 2007 r., z ostatnimi zmianami

⁸⁴ Patrz szerzej podrozdział poświęcony „zielonym” certyfikatom.

⁸⁵ Statkraft. *Annual Report 2016*, Statkraft 2016, s. 19, <http://hugin.info/133427/R/2083524/785394.pdf> [dostęp: 5.06.2018].

⁸⁶ W przyszłości nowym, obiecującym obszarem, szacowanym na 18–44 TWh, może stać się także energia wiatrowa pozyskiwana z obiektów znajdujących się na morzu.

⁸⁷ Kraft til endring – Energipolitikken mot 2030, Meld. St. 25 (2015–2016), <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-25-20152016/id2482952/sec1> [dostęp: 13.05.2018].

w 2016 r., zakładającymi, że nowe domy powinny być pasywne. Władze wprowadziły zakaz wykorzystania paliw kopalnych do ogrzewania nowych budynków i rozważają całkowite ich wycofanie jako materiału grzewczego.

Efektywność energetyczna w przemyśle miała zostać osiągnięta dzięki kilku niezależnym narzędziom. Wprowadzony w 1991 r. podatek od emisji CO₂ wymusił na przemyśle wydobywczym działania racjonalizatorskie np. ograniczenie spalania gazu odpadowego podczas wydobywania ropy. W efekcie w 2009 r. udział norweski w globalnym spalaniu odpadowym wynosił zaledwie około 0,4% czyli 0,5 mld na 146 mld metrów sześciennych⁸⁸. W połowie lat 90. XX w. wprowadzono również system dobrowolnych porozumień z sektorami przemysłowymi w ramach Programu Efektywności w Przemśle Energochłonnym zarządzanego przez Urząd Zasobów Wodnych. Jego uczestnicy mogli zostać zwolnieni z podatku energetycznego, jeżeli wprowadzali określone inicjatywy służące efektywności energetycznej i ustandaryzowany system zarządzania energią⁸⁹.

W XXI w. efektywność energetyczna stała się jednym z komponentów norweskiej współpracy międzynarodowej. W 2008 r. Norwegia przystąpiła do ETS, który z założenia miał mobilizować przedsiębiorstwa do racjonalnego wykorzystania energii. Niskie ceny oraz znaczna pula uprawnień przydzielana za darmo spowodowały, że efekt ten nie został należycie spełniony. Od 2012 r. zaczął funkcjonować wspólny norwesko-szwedzki rynek „zielonymi” certyfikatami, który – podobnie jak inne inicjatywy wspierające produkcję energii ze źródeł odnawialnych, również zachęcał poprzez niskie ceny energii do zwiększenia efektywności. Generalnie jednak działania Norwegii na rzecz zwiększenia efektywności energetycznej nie przyniosły w ostatniej dekadzie oczekiwanych skutków, gdyż intensywność energetyczna, czyli stosunek konsumpcji energii do PKB, obniżyła się w latach 2005–2015 zaledwie o 3%, gdy w Finlandii o 9%, Danii o 20%, a w Szwecji o 27%⁹⁰.

8.6. Adaptacja do zmian klimatu

Przedstawione wyżej narzędzia polityki klimatycznej odnoszą się przede wszystkim do ograniczenia emisji gazów cieplarnianych, natomiast w coraz większym stopniu uwypukla się potrzeba podjęcia przez Norwęgę działań adaptacyjnych do występujących i przewidywanych zmian klimatu. Przez ostatnie sto lat zaobserwowano w Norwegii wzrost średniej temperatury rocznej o 0,8°C oraz wzrost opadów wiosennych o 20%. Pora zalegania śniegu

⁸⁸ *Statoil. Annual Report 2010...* (część: Statoil and flaring).

⁸⁹ *Norway Review 2017...*, s. 51.

⁹⁰ *Norway Review 2017...*, s. 42.

uległa skróceniu, a zmarzliny w wyższych partiach ulegają coraz głębszemu roztopianiu. W ciągu ostatnich 30 lat minimum zalegania lodu przypadające na wrzesień zmniejszyło się o 30%. Nie wystąpił zarazem wzrost poziomu wód na norweskich wybrzeżach, co należy przypisać wypiętrzaniu się lądu. Poziom ten, na obszarach oddalonych od wybrzeża norweskiego, wzrósł bowiem o 14 cm. W wyniku szybkiego podnoszenia się wód w drugiej połowie XXI w. trend ten zostanie jednak odwrócony i przewidywany jest wzrost poziomu wód do 100 cm w południowej i zachodniej części kraju⁹¹.

Jako przewidywane dla Norwegii scenariusze brane są pod uwagę przede wszystkim większe opady oraz możliwość wystąpienia nagłych zjawisk pogodowych. Średnia roczna temperatura może do końca wieku wzrosnąć o 2,3 do 4,6°C, względem okresu 1961–1990, głównie wewnątrz kraju i jego północnej części. Natomiast opady mogą zwiększyć się pomiędzy 5 do 20% aż do 2100 r., szczególnie wzdłuż południowo-zachodnich wybrzeży oraz na północy. Na południu kraju mogą natomiast wystąpić czasowe okresy suszy spowodowane wyższymi temperaturami i mniejszymi opadami. Zarazem w latach 2071–2100 aż 90% norweskich lodowców może ulec całkowitemu stopieniu, a obszar zlodowacenia zmniejszy się o 30–40%⁹².

Powyższe zjawiska będą miały bardzo istotne konsekwencje dla norweskiego społeczeństwa, gospodarki i środowiska. Zmiany klimatyczne skutkować będą bowiem powodzią i osuwiskami, co może prowadzić do zwiększenia kosztów związanych z budową, utrzymaniem i naprawą budynków oraz infrastruktury. Tym samym wzrośnie ryzyko wypadków i utrudnień w transporcie. Natomiast nagłe zjawiska pogodowe mogą zniszczyć system kanalizacyjny i prowadzić do przedostania się do wód gruntowych szkodliwych substancji⁹³.

Jednym z najbardziej wrażliwych na zmiany klimatu sektorów gospodarczych Norwegii będzie rolnictwo. Sektor może z jednej strony zyskać poprzez wydłużenie się sezonu wegetacji, jednak jednocześnie plony mogą zostać zniszczone przez ciężkie opady. Należy liczyć się również z większymi problemami w uprawach roślin ze względu na wystąpienie chorób i insektów, których pojawienie się związane będzie z wyższymi temperaturami i bardziej wilgotnym klimatem. Zmieni się więc charakter bioróżnorodności norweskiego ekosystemu: gatunki potrzebujące do przeżycia niskich temperatur będą migrować na północ, a nawet w skrajnych przypadkach mogą zniknąć. Oznacza to, że

⁹¹ Szerzej: *Climate in Norway 2100 – a Knowledge Base for Climate Adaptation*, „The Norwegian Centre for Climate Services Report” 2017, No. 1.

⁹² *Norway Review 2017...*, s. 37.

⁹³ L. Næss, G. Bang, S. Eriksen, J. Vevatne, *Institutional Adaptation to Climate Change: Flood Responses at the Municipal Level in Norway*, „Global Environmental Change” 2005, Vol. 15, No. 2, s. 125–138.

w Norwegii może pojawić się ilościowo więcej gatunków, jednak ich różnorodność będzie mniejsza, gdyż ekosystemy staną się bardziej homogeniczne. Może to nieść bezpośrednie zagrożenie dla modelu życia rdzennej ludności Dalekiej Północy, która opiera swój byt na tradycyjnych formach uprawy i łowiectwa.

Zarazem ten niewątpliwie negatywny obraz konsekwencji zmian klimatu dla Norwegii należy uzupełnić o te elementy, które mogą przynieść również pozytywne zjawiska z perspektywy norweskich interesów geoeconomicznych. Przewiduje się generalnie bardziej korzystne warunki dla głównych gałęzi przemysłu: sektora ropy i gazu, przemysłu metalurgicznego czy turystyki. Ustępowanie arktycznej pokrywy lodowej, które wynika ze znacznie szybszego ocieplania się tego regionu w skali globalnej, skutkować będzie bowiem zwiększeniem dostępności do zasobów naturalnych tego obszaru, a przez to umożliwi Norwegii kontynuację wydobycia ropy i gazu na wysokim poziomie. Jednocześnie topniejące lodowce oraz większe opady mogą przyczynić się do rozbudowy norweskiego potencjału produkcji bezemisyjnej energii wodnej. Wykorzystanie tego potencjału może okazać się jednak niekompatybilne z celami i wymogami adaptacji w innych obszarach, przykładowo nowa aktywność gospodarcza może stać w konflikcie wobec zakładanych celów redukcji emisji gazów cieplarnianych, jak również stanowić zagrożenie dla wrażliwego ekosystemu. Niewątpliwie charakter skutków zmian klimatu dla środowiska i społeczeństwa będzie zależał od samej skali klimatycznych anomalii, ale także od zdolności adaptacyjnych społeczeństwa i gotowości podjęcia w odpowiednim czasie decyzji politycznych.

Problem adaptacji do zmian klimatu po raz pierwszy pojawił w widoczny sposób w agendzie politycznej w 2008 r. Mocą decyzji rządu Jensa Stoltenberga powołana została specjalna komisja mająca zbadać wpływ zmian klimatu oraz możliwości adaptacyjne społeczeństwa norweskiego. W projekcie budżetu państwa na 2009 r. również wskazano na konieczność zbadania zakresu wrażliwości Norwegii na zmiany klimatu, rozszerzenie podstaw wiedzy, koordynację inicjatyw adaptacyjnych oraz wzrost społecznej świadomości problemu. W 2010 r. wspomniana komisja przedstawiła dokument diagnozujący stopień narażenia ludności, poszczególnych sektorów gospodarki i środowiska naturalnego oraz wskazujący na konieczność podjęcia określonych decyzji oraz ich koszty finansowe⁹⁴. Proponowano m.in. wzmocnienie systemu planowania

⁹⁴ Adapting to a Changing Climate Norway's Vulnerability and the Need to Adapt to the Impacts of Climate Change Recommendation by a Committee Appointed by Royal Decree of 5 December 2008 Submitted to the Ministry of the Environment on 15 November 2010, Official Norwegian Reports NOU 2010: 10, Norwegian Ministry of the Environment, Oslo 2010, https://www.regjeringen.no/contentassets/00f70698362f4f-889cbe30c75bca4a48/pdfs/nou201020100010000en_pdfs.pdf [dostęp: 25.05.2018].

(w kwestii wykorzystania gruntów, czy sytuacji kryzysowych jak sztormy), rozszerzenie badań (poprzez monitorowanie i mapowanie), uzupełnienie braków w systemach adaptacyjnych np. rozbudowę infrastruktury przeciwpowodziowej. Raport odniósł się do bardzo istotnej z perspektywy politycznej kwestii, jak zarządzanie ryzykiem i niepewnością. Podkreślono więc znaczny stopień niepewności związany z miejscem i czasem zmian klimatu, samymi instrumentami adaptacji (ich kosztami, skutecznością i wzajemną współzależnością) oraz rozwojem społecznym (zmianami schematów osiedlania, konsumpcji).

Na bazie powyższego dokumentu Ministerstwo Środowiska zaprezentowało Stortingowi 7 maja 2013 r. szczegółowy raport pt. *Adaptacja do zmian klimatu w Norwegii*⁹⁵. Rekomendacje odnosiły się szczegółowo do obszarów, takich jak adaptacja sektorowa, ochrona cywilna, planowanie i zarządzanie kryzysowe, ocena ryzyka oraz Arktyka, ze szczególnym uwzględnieniem Svalbardu. Jako działanie administracyjne wskazano na konieczność włączenia kwestii adaptacji do zmian klimatycznych do wszystkich polityk sektorowych, zwiększenie współpracy międzynarodowej czy wprowadzenie wielopoziomowego systemu wymiany informacji, ostrzegania i zapobiegania. Rząd podkreślał zarazem, że poza działaniami na poziomie narodowym niezbędne jest właściwe zaangażowanie wspólnot na poziomie lokalnym, które bezpośrednio odczuwają skutki zmian klimatu. Wskazano również, że adaptacja do zmian klimatu powinna zostać włączona do katalogu obowiązków własnych gmin. Rząd przygotował w tym celu wytyczne dla władz lokalnych dotyczące metod integracji adaptacji do zmian klimatu w ramach procesów planistycznych. Stanowiłyby one uzupełnienie do już istniejących wytycznych w kwestii ograniczania emisji gazów cieplarnianych oraz zużycia energii⁹⁶.

8.7. Finansowanie projektów i innowacji klimatycznych

Decyzja polityczna o szerokim finansowaniu zrównoważonych technologii wynikała z jednej strony z norweskiego modelu zaangażowania publicznego, ale również z prostej obserwacji, dotyczącej nie tylko Norwegii, suponującej iż nowe rozwiązania ekologiczne często nie mogą sprostać podstawowemu kryterium opłacalności ekonomicznej zarówno w przypadku producentów, jak i konsumentów. Jak napisał Jeffrey Sachs w książce *Nasze wspólne bogactwo. Ekonomia dla przeludnionej planety*:

⁹⁵ Climate Change Adaptation in Norway. Report to the Storting (White Paper) 2012–2013, Meld. St. 33 (2012–2013), Norwegian Ministry of Environment and Climate 2012.

⁹⁶ *Ibidem*, s. 65–69.

W wielu przypadkach technologia zrównoważona istnieje, ale jest droższa od technologii niesprzyjającej równowadze środowiska. Dodatkowy koszt wprowadzenia technologii zrównoważonej może być mały w porównaniu do korzyści, jaką daje społeczeństwu ograniczenie szkód poniesionych przez środowisko, ale ceny rynkowe nie przekazują tego sygnału, gdyż szkody dla środowiska nie znajdują odzwierciedlenia w tych cenach, a zatem w bodźcach dla przedsiębiorstw i gospodarstw domowych⁹⁷.

Niezbędne w tej sytuacji okazuje się stworzenie odpowiedniego systemu zachęt dla inwestorów, przemysłu oraz sektora badawczo-rozwojowego, który zniweluje brak bodźca rynkowego.

Władze norweskie już w 2001 r. powołały Fundusz na rzecz Klimatu, Energii Odnawialnej i Restrukturyzacji Energetycznej (tzw. Fundusz Klimatyczny). Wysokość funduszu wynosiła 25 mld NOK, jednak zgodnie z porozumieniem partyjnym z 2012 r. w obszarze polityki klimatycznej w latach 2013–2016 miała zostać zwiększona o dodatkową kwotę 25 mld NOK⁹⁸. Wsparcie dla Funduszu było jednak wyższe od przewidywanego i pod koniec 2016 r. jego budżet wyniósł 67,75 mld NOK⁹⁹.

Istotna część środków Funduszu Klimatycznego kierowana była do odrębnego Funduszu Energii podlegającego Ministerstwu Ropy i Energii, który był odpowiedzialny za wszystkie inwestycje związane z modernizacją energetyczną kraju. Środki Funduszu Energii wykazywały stałą tendencję wzrostową, gdyż w 2012 r. wyniosły 1,547 mld NOK, a w 2016 r. wzrosły do 11,652 mld NOK. Zdecydowana większość środków przeznaczona została na modernizację przemysłu (4,7 mld NOK), budynków niemieszkalnych (2,5 mld) oraz systemów grzewczych opartych na odnawialnych źródłach energii (1,3 mld NOK). Projekty dedykowane „nowej energii” i technologiom proklimatycznym stanowiły w tym okresie około 32% wszystkich projektów (3,7 mld NOK)¹⁰⁰.

Operatorem Funduszu ustanowiono firmę państwową Enova odpowiedzialną za promowanie ekologicznej produkcji i zużycia energii. O finansowanie mogły ubiegać się podmioty gospodarcze, indywidualni konsumenci, wspólnoty oraz władze lokalne. Firma opierała swoje działania na perspektywach długoterminowych, co dało beneficjentom możliwość realizacji projektów bardziej zaawansowanych. Każdego roku Enova inwestuje około 2 mld NOK z funduszy publicznych, głównie z Funduszu Energii oraz z dodatkowej opłaty nałożonej

⁹⁷ J. Sachs, *Nasze wspólne bogactwo. Ekonomia dla przeludnionej planety*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 42.

⁹⁸ *Budget for Green Restructuring*, Government of Norway Press Release 9.10.2014, <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/Budget-for-green-restructuring-/id2005609/> [dostęp: 8.05.2018].

⁹⁹ *Enova. Annual Report 2016*, Trondheim 2016, s. 88.

¹⁰⁰ *Ibidem*, s. 17.

na konsumentów energii elektrycznej. W trakcie kilkunastu lat działania zostało zrealizowanych lub wciąż toczy się około 7 tys. projektów obejmujących m.in. rozwój technologii hybrydowych w pojazdach, instalację pomp ciepła, budowę paneli solarnych czy zakup pojazdów niskoemisyjnych. Enova angażuje się również w modernizację podmiotów podlegających systemowi handlu emisjami.

Istotnym narzędziem inwestycyjnym okazał się również program Innovation Norway stworzony w celu promowania innowacji i rozwoju w norweskich przedsiębiorstwach i przemyśle. Program finansowany przez Ministerstwo Handlu, Przemysłu i Rybołówstwa (51%) oraz władze lokalne oferował wsparcie produkcji bioenergii w sektorze rolniczym i leśnym na poziomie 35–45% inwestycji¹⁰¹.

8.8. Wnioski

Podsumowanie rozważań dotyczących głównych narzędzi polityki klimatycznej Norwegii niech stanowi analiza ich skuteczności i efektywności. Generalnie w wewnętrznej polityce klimatycznej Norwegia zastosowała szereg instrumentów obejmujących przede wszystkim: instrumenty ekonomiczne, takie jak „zielone” podatki, instrumenty technologiczne – system wychwytywania i składowania CO₂ czy system zachęt m.in. w transporcie czy efektywności energetycznej i adaptacji do zmian klimatu. Należy zgodzić się ze zdaniem Annegrete Bruvoll i Bodil Merethe Larsen uznających Norwegię za pioniera w wyborze narzędzi ekonomicznych w ramach polityki klimatycznej¹⁰². Szczególnie ważne i innowacyjne w skali międzynarodowej było nałożenie już w 1991 r. podatku węglowego na sektor wydobywczy i transport. Jednocześnie jednak szeroka skala wyłączeń z opodatkowania potwierdziła silną pozycję sektora przemysłowego, który sprzeciwiał się ponoszeniu kosztów polityki klimatycznej państwa. Drugi kluczowy instrument, czyli program promocji technologii wychwytywania i składowania CO₂ w elektrowniach gazowych, oparty był przede wszystkim na silnym wsparciu politycznym, jednak skutkował niską rentownością ekonomiczną. Jedynie w przypadku stosowania tej technologii na polach wydobywczych (Sleiper, Snøhvit oraz w innych lokacjach na świecie) firma Statoil uzyskała bardzo dobre wyniki. Trzeci kierunek działań władz norweskich skoncentrował się na zrównoważonym transporcie, szczególnie promocji sektora pojazdów nisko- lub zeroemisyjnych. W tym obszarze został

¹⁰¹ *Norway Review 2017...*, s. 133.

¹⁰² A. Bruvoll, B. Merethe Larsen, *Greenhouse Gas Emission: Do Carbon Taxes Work*, „Energy Policy” 2003, Vol. 32, No. 4, s. 445–446.

osiągnięty zamierzony efekt rozbudowy floty pojazdów osobowych oraz budowy infrastruktury, która swoim zasięgiem objęła cały kraj. Natomiast rozwój potencjału odnawialnych źródeł energii napotkał w Norwegii pewne utrudnienia. Budowa nowych możliwości hydroenergetycznych nie zyskała wsparcia społecznego, a nowy sektor energii wiatrowej nie wykazał przewidywanej dynamiki rozwojowej. W przypadku efektywności energetycznej progres miał zróżnicowany charakter, gdyż w pewnych sektorach – jak budownictwo – osiągał bardzo dobre wyniki, natomiast ogólnie produkcja przemysłowa wciąż pozostała wysoce energochłonna. W przypadku adaptacji do zmian klimatu norweskie władze wydają się pozostawać na etapie ocen i planowania, nie podejmując jeszcze szerokich działań i licząc na inicjatywę szczebla lokalnego.

CZĘŚĆ IV

WYMIAR SPOŁECZNY POLITYKI KLIMATYCZNEJ NORWEGII

ROZDZIAŁ 9

OPINIA PUBLICZNA, BADANIA NAUKOWE I KOMUNIKACJA PROBLEMU ZMIAN KLIMATU

Jednym z podstawowych czynników kształtujących decyzje polityczne w obszarze polityki klimatycznej jest opinia publiczna, która może aktywizować rząd do dalszych ambitnych działań na rzecz obniżenia emisji lub też – w obawie o interes ekonomiczny – przeciwstawiać się próbom przekształcenia gospodarki w model bardziej zrównoważony. Stopień akceptacji społecznej dla kierunku politycznego może ewoluować m.in. w skutek poszerzenia wiedzy o problemie, pojawienia się nowych rozwiązań technologicznych, aktywnych działań podmiotów pozarządowych czy też na skutek międzynarodowych uregulowań w obszarze zmian klimatu. Powstają w związku z tym zasadnicze pytania o to, jak Norwegowie postrzegają problem zmian klimatu, co wpływa na ich ocenę, jakie czynniki kształtują sam proces komunikacji oraz jakie podmioty społeczne próbują wpływać na władze państwowe. Prowadzą one do wyjaśnienia szerszego pytania o społeczne uwarunkowania norweskiej polityki klimatycznej, tzn. określenia, w jakim otoczeniu społecznym podejmowane były polityczne decyzje strategiczne w kwestii zmian klimatu.

W niniejszej części przedstawiony zostanie społeczny wymiar polityki klimatycznej Norwegii w oparciu o czynniki strukturalne, takie jak percepcja zmian klimatu i polityki klimatycznej z uwzględnieniem podziałów socjopolitycznych oraz komunikacja problemu przez dwa kluczowe kanały opiniotwórcze, do których zaliczone zostały media oraz badania naukowe. W kolejnym rozdziale tej części zostanie podjęta kwestia stanowiska podmiotów pozarządowych, głównie organizacji ochrony środowiska, ludu tubylczego Samów oraz Kościoła Norweskiego, które miały istotny wpływ na dyskurs publiczny w Norwegii.

Ogólna analiza sugerowałaby, że Norwegowie są narodem predystynowanym do zdecydowanego zaangażowania na rzecz klimatu, gdyż jest to naród politycznie zaktywizowany, dobrze wykształcony, świadomy ekologicznie, o jednym z najwyższych poziomów czytelnictwa gazet na świecie. Jednocześnie na rzecz aktywizmu w kwestii klimatu można by również interpretować cechy współczesnej tożsamości narodowej, do których – za norweskim socjologiem Thomasem Hyllandem Eriksenem – należy zaliczyć: egalitarny indywidualizm, szczerłość i uczciwość, powiązanie z życiem wiejskim, kontakt z naturą, prowadzący, jak należy domniemywać, do dbałości o stan środowiska¹.

¹ T. H. Eriksen, *Being Norwegian in a Shrinking World, Reflections on Norwegian Identity*, [w:] *Continuity and Change: Aspects of Modern Norway*, red. A. Cohen Kiel, Scandinavian University Press, Oxford 1993, s. 11–37.

Ten nieco wyidealizowany obraz norweskiej tożsamości poprzez podkreślanie prostoty, czystości i niewinności ignoruje jednak fakt, iż norweski dobrobyt, ekonomia polityczna i sposób życia są bezpośrednio związane z problemem globalnego ocieplenia. Wydobycie ropy i gazu oraz specyfika norweskiego systemu transportowego powodują, że norweskie emisje od początku lat 90. XX w. stopniowo rosną, co jednak nie budzi zasadniczych obaw społeczeństwa, które od kilku dekad strzeże swojego ekologicznego image'u. W rzeczywistości następuje bowiem proces, który można określić wyparciem winy dzięki selektywnej interpretacji rzeczywistości.

Od początku lat 90. poprzedniego wieku konstrukcja debaty publicznej o zmianach klimatu opiera się w Norwegii na kilku dyskursach. Rząd oraz firmy wydobywcze prezentują stanowisko podkreślające, iż nie występuje (tak kardynalna w innych krajach) sprzeczność pomiędzy polityką klimatyczną kraju i polityką gospodarczą opartą na wydobyciu węglowodorów. Wskazuje się bowiem, iż spalanie ropy i gazu jest mniej szkodliwe od spalania węgla (podając również polski przykład). Kolejny argument mówi o tym, że wydobycie norweskich węglowodorów jest stosunkowo niskoemisyjne, a przez to bardziej korzystne dla klimatu. Podnoszone są również argumenty dotyczące odpowiedzialności największych emitentów, takich jak USA, Chiny czy Indie, oraz bardzo zrównoważonego sposobu produkcji energii elektrycznej w Norwegii opartego w ponad 95% na wolnej od emisji hydroenergii². W efekcie takiej narracji władze uzyskały poparcie społeczne dla wzrostu wydobycia węglowodorów, rezygnacji z narodowego planu stabilizacji emisji i przesunięcia nacisku z działań krajowych (zakładanych przez Protokół z Kioto) na rzecz działań międzynarodowych. Norweski stosunek wobec zmian klimatu nie wynikał więc, jak w przypadku wielu społeczeństw, z ograniczonej wiedzy, ale z akceptacji konieczności utrzymania dotychczasowego modelu rozwojowego, opartego na sektorze węglowodorów, przy znacznym nacisku na jego środowiskowe zrównoważenie.

9.1. Percepcja zmian klimatu i polityki klimatycznej

Systematyczne badania nt. percepcji problemu zmian klimatu oraz polityki klimatycznej prowadzone są w Norwegii od roku 2009 przez firmę TNS Gallup Norway, która corocznie (za wyjątkiem roku 2012) przeprowadza na losowo wybranej grupie około tysiąca respondentów ankietę dotyczącą kluczowych kwestii związanych z postrzeganiem problemu również w kontekście

² E. Hovden, G. Lindseth, *Norwegian Climate Policy 1989–2002...*, s. 152.

partyjnych preferencji³. Zdecydowana większość Norwegów (65–75%) nie kwestionuje roli, jaką odgrywa działalność człowieka w kształtowaniu zmian systemu klimatycznego. Ponadto, podobnie jak w przypadku innych państw wysokorozwiniętych, największą troskę o klimat wykazują osoby z wykształceniem wyższym – 76%, (odpowiednio z wykształceniem średnim – 59% i podstawowym – 54%), częściej kobiety – 73% niż mężczyźni – 66% oraz osoby młode w grupie wiekowej 15–29 lat – 78% (odpowiednio najniższe w grupie 60 plus – 59%)⁴.

Według badań TNS Gallup, w latach 2009–2016 zmiany klimatu były wymieniane jako jedno z sześciu głównych wyzwań przed którymi stoi Norwegia – wraz z opieką zdrowotną, edukacją, imigracją, rozwojem transportu i przestępczością⁵. W 2015 r., na skutek wzmożonej debaty publicznej spowodowanej szczytem klimatycznym w Paryżu, kwestia zmian klimatu zajęła nawet drugą pozycję, po imigracji (tabela 3).

Tabela 3. Percepcja głównych wyzwań stojących przed Norwegią w latach 2009–2016

	2009 (wiosna)	2009 (jesień)	2010 (wiosna)	2010 (jesień)	2011	2013	2014	2015	2016
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	edukacja	przestępczość	drogi i kolej	służba zdrowia	służba zdrowia	służba zdrowia	służba zdrowia	imigracja	imigracja
2	służba zdrowia	służba zdrowia	służba zdrowia	edukacja	przestępczość	drogi i kolej	imigracja	zmiany klimatu	bezrobocie
3	przestępczość	imigracja	imigracja	imigracja	drogi i kolej	imigracja	edukacja	służba zdrowia	służba zdrowia
4	zmiany klimatu	edukacja	przestępczość	drogi i kolej	imigracja	edukacja	drogi i kolej	drogi i kolej	zmiany klimatu

³ TNS Gallup Klimabarometer 2016, TNS Gallup, Oslo 2016, http://www.tns-gallup.no/contentassets/70cebbf9270741bbb0adfd1ec82e95a3/tns-gallups-klimabarometer-2016_presentasjon_for-publisering.pdf [dostęp: 25.05.2018].

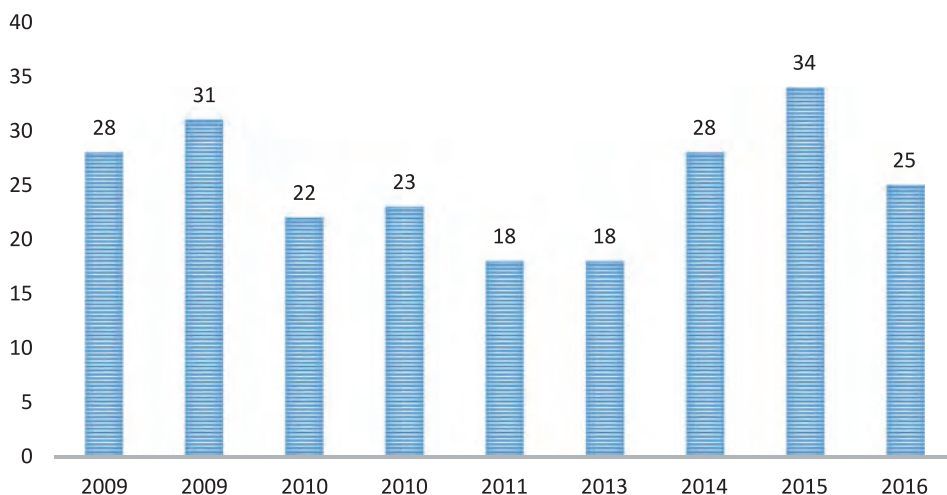
⁴ TNS Gallup Klimabarometer 2010, TNS Gallup, Oslo 2010, s. 3.

⁵ TNS Gallup Klimabarometer 2016..., s. 4.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
5	kryzys finansowy	zmiany klimatu	edukacja	przebieżność	edukacja	przebieżność	przebieżność	edukacja	wzrost gospodarczy
6	bezrobocie	drogi i kolej	zmiany klimatu	zmiany klimatu	zmiany klimatu	zmiany klimatu	zmiany klimatu	przebieżność	edukacja

Źródło: TNS Gallup Klimabarometer 2016, TNS Gallup, Oslo 2016, s. 4, http://www.tns-gallup.no/contentassets/70cebbf9270741bbb0adfd1ec82e95a3/tns-gallups-klimabarometer-2016_presentasjon_for-publisering.pdf [dostęp: 4.05.2018].

Ponadto znaczna część respondentów wymienia zmiany klimatu jako jedno z trzech najważniejszych wyzwań. Najwyższe tego typu wskazania miały miejsce w 2015 r. (34%), natomiast najniższe (18%) w latach 2011 i 2013 (wykres 10). Wyraźny spadek zainteresowania problematyką w latach 2011–2014, z najniższym wynikiem w 2011 r., wynikał zarówno z procesów wewnętrznych, jak i zewnętrznych⁶. W wyniku zamachów terrorystycznych z 22 lipca 2011 r. na wyspie Utøya oraz w Oslo społeczeństwo norweskie po raz pierwszy w tak

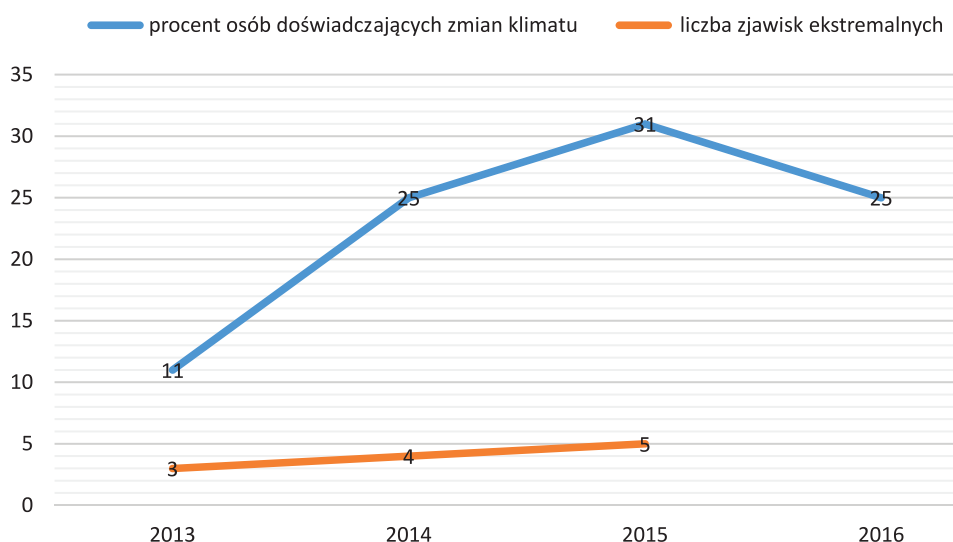
Wykres 10. Procent respondentów wymieniających zmiany klimatu jako jedno z trzech głównych wyzwań w okresie 2009–2016

Źródło: TNS Gallup Klimabarometer 2016, TNS Gallup, Oslo 2016, s. 5, http://www.tns-gallup.no/contentassets/70cebbf9270741bbb0adfd1ec82e95a3/tns-gallups-klimabarometer-2016_presentasjon_for-publisering.pdf [dostęp: 24.05.2018].

⁶ *Ibidem*.

znacznym zakresie zaczęło dyskutować nad modelem społecznej inkluzji, imigracji i przemocy, a globalne wyzwania dla środowiska przestały być postrzegane jako żywotnie istotne⁷. Jednocześnie pogrążona w kryzysie ekonomicznym UE, będąca kluczowym partnerem gospodarczym, wydawała się w większym stopniu przykuwać uwagę Norwegów, którzy w kwestii integracji europejskiej pozostają wciąż społeczeństwem podzielonym.

Jednym z głównych powodów, dla którego zmiany klimatu wciąż postrzegane są jako jeden z kluczowych problemów, jest wzrost liczby nieprzewidywanych i ekstremalnych zjawisk pogodowych, jakie w ostatnich latach wystąpiły w Norwegii. Ponad 25% Norwegów uważało w 2016 r., że doświadczyło konsekwencji zmian klimatu w swoim otoczeniu, co stanowiło ponad dwukrotny wzrost w porównaniu do 2013 r. (wykres 11).

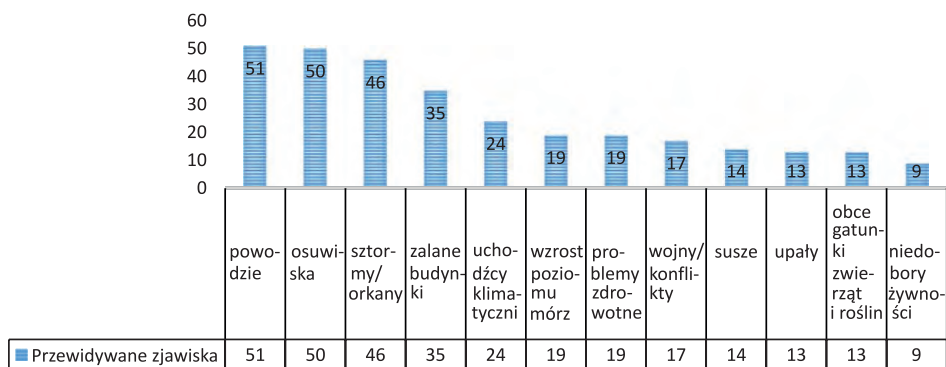
Wykres 11. Doświadczenia zmian klimatu na poziomie jednostkowym (w procentach)

Źródło: TNS Gallup Klimabarometer 2016, TNS Gallup, Oslo 2016, s. 8, http://www.tns-gallup.no/contentassets/70cebbf9270741bbb0adfd1ec82e95a3/tns-gallups-klimabarometer-2016_presentasjon_for-publisering.pdf [dostęp: 4.05.2018].

Ponadto na pytanie o to, „do jakiego stopnia zmiany klimatu doprowadzą do wzrostu liczby zdarzeń tj. huragany, lawiny, powodzie” ponad 60% pytanym udzieliło odpowiedzi „do znacznego” lub „bardzo znacznego”, co stanowiło trzykrotny wzrost względem 2013 r. Przewidywane zjawiska to przede wszystkim

⁷ S. Aslak, Breivik – *The Norwegian Terrorist Case*, „Behavioral Sciences & the Law” 2014, Vol. 32, No. 3, s. 389–407.

powodzie (51%), osuwiska (50%), sztormy i orkany (46%) – (wykres 12). Tym samym około połowa obywateli zakłada wystąpienie negatywnych zjawisk⁸.

Wykres 12. Przewidywane konsekwencje zmian klimatu w Norwegii (w procentach)

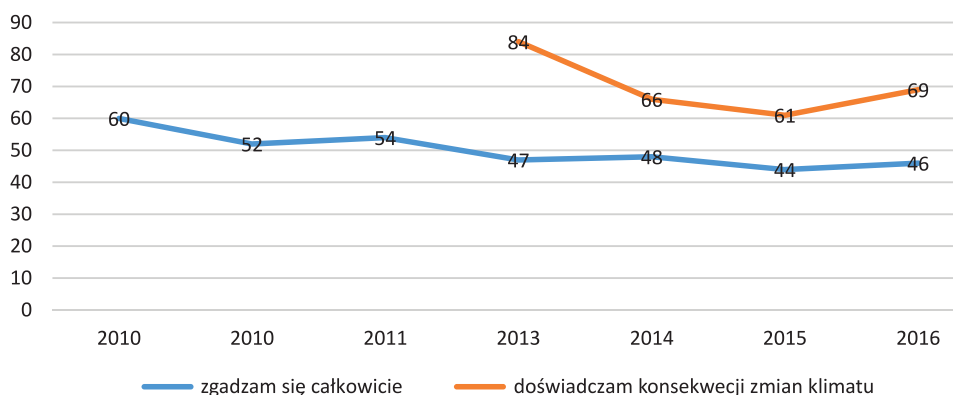
Źródło: TNS Gallup Klimabarometer 2016, TNS Gallup, Oslo 2016, s. 15, http://www.tns-gallup.no/contentassets/70cebbf9270741bbb0adfd1ec82e95a3/tns-gallup-klimabarometer-2016_presentasjon_for-publisering.pdf [dostęp: 4.05.2018].

Paradoksalnie, procent osób zaniepokojonych konsekwencjami zmian klimatu dla siebie oraz swoich rodzin spadł z 60% w 2010 r. do 46% w 2016 r. Był on jednak znacznie wyższy wśród osób doświadczających bezpośrednio konsekwencji zmian (69%) – (wykres 13). Gunhild Setten, który z ramienia Norweskigo Uniwersytetu Nauki i Technologii w Trondheim (NTNU), opracowywał wyniki Gallup Climate Barometer podkreśla, że takie podejście jest typowe dla większości społeczeństw i wynika z potrzeby emocjonalnego dystansowania się wobec zbyt złożonego problemu⁹. Haakon Lein, również z NTNU wskazał, że „zmiana klimatu wydaje się być niejasnym zagrożeniem, które może pojawić się

⁸ Obserwowane zmiany zależą w znacznym stopniu od regionu zamieszkiwania respondentów. Ekstremalne zjawiska są wymieniane jako bardziej powszechne w regionach zachodnich i południowych – jak np. Vestlandet i Sørlandet. Powodzie obserwowane są głównie przez mieszkańców zachodnio-wschodniego regionu Ostlandet. Orkany i burze wraz z mniejszymi opadami śniegu i zmianą wegetacji roślin występują w trzech regionach atlantyckich: Vestlandet, Trøndelag Nord-Norge. Natomiast w regionach Nord-Norge, Trøndelag i Ostlandet zwracano uwagę na zmianę występowania pór roku. *Ibidem*, s. 10.

⁹ G. Wolden, *Norwegians – and the Rest of the World – Are Not Afraid of Climate Change*, Gemini. Research News from NTNU and SINTEF June 2015, <https://geminiresearchnews.com/2015/06/norwegians-and-the-rest-of-the-world-are-not-afraid-of-climate-change/> [dostęp: 25.05.2018].

w przyszłości i dotknąć przede wszystkim innych”¹⁰, a jedynie własne, bezpośrednie doświadczenie decyduje o zwiększeniu poczucia zagrożenia¹¹.

Wykres 13. Respondenci obawiający się konsekwencji zmian klimatu

Źródło: TNS Gallup Klimabarometer 2016, TNS Gallup, Oslo 2016, s. 12, http://www.tns-gallup.no/contentassets/70cebbf9270741bbb0adfd1ec82e95a3/tns-gallups-klimabarometer-2016_presentasjon_for-publisering.pdf [dostęp: 4.05.2018].

9.1.1. Społeczna ocena działań rządu i innych podmiotów

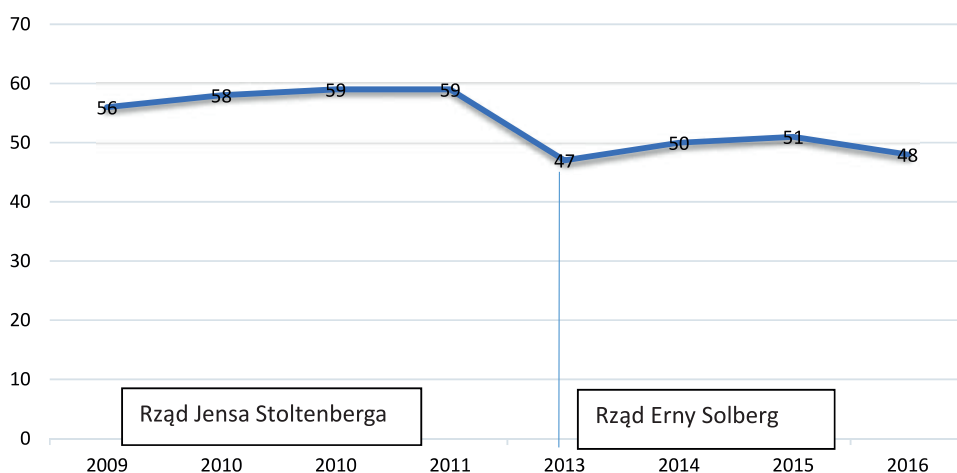
Jednym z kluczowych mierników obrazujących stosunek Norwęgów do zmian klimatu jest ocena wysiłków na rzecz redukcji emisji gazów cieplarnianych podejmowanych przez rząd oraz inne podmioty, takie jak przemysł, instytucje badawcze czy gminy. Wydaje się, że od skuteczności całego szeregu podmiotów, jak również komplementarności zadań i jasności wyznaczonych celów, zależy całościowa ocena skuteczności narodowej polityki klimatycznej. W badanym okresie tj. 2009–2016 ster władzy należał do rządu centrolewicowego Jensa Stoltenberga (2005–2013), jak i rządu konserwatywnego Erny Solberg (2013–2017). W tych dwóch przypadkach wysiłki ekip rządzących zostały ocenione na trzy w sześciostopniowej skali. W przypadku inicjatyw poszczególnych partii najwyższe oceny w 2016 r. uzyskały działania koalicyjnych Partii Postępu (3,9) oraz Partii Konserwatywnej (3,7)¹². Szczególny zwrot nastąpił w przypadku Partii Postępu, która jako jedyna partia parlamentarna podważała antropogeniczny charakter zmian klimatu, sprzeciwiała się przyjęciu przez Norwęgę zobowiązań międzynarodowych w kwe-

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ P. Lujala, H. Lein, J. Rød, *Climate Change, Natural Hazards and Risk Perception: The Role of Proximity and Personal Experience*, „Local Environment” 2015, Vol. 20, No. 4, s. 489 i n.

¹² TNS Gallup Klimabarometer 2016..., s. 20.

stii redukcji emisji oraz nie przystąpiła do porozumienia partii politycznych dotyczącego priorytetów i środków polityki klimatycznej. Będąc w koalicji rządzącej od 2013 r. zrezygnowała z radykalizmu minionych dekad i wsparła m.in. finansowe mechanizmy sprzyjające konkurencyjności i efektywności energetycznej przemysłu, co zostało zauważone przez respondentów. Pomimo umiarkowanie pozytywnej oceny rządów respondenci od 2009 r. wskazują, że norwescy politycy wciąż robią zbyt mało dla ograniczenia emisji gazów cieplarnianych w kraju (za wyjątkiem roku 2013 i 2016, kiedy procent ten spadł poniżej 50%). Zarysowuje się jednak wyraźny podział na okres rządów Partii Pracy (lata 2005–2013) oraz Partii Konserwatywnej, która zyskuje lepsze notowania (wykres 14).

Wykres 14. Procent respondentów uważających, że działania rządu w ramach polityki klimatycznej są niewystarczające

Źródło: TNS Gallup Klimabarometer 2016, TNS Gallup, Oslo 2016, s. 22, http://www.tns-gallup.no/contentassets/70cebbf9270741bbb0adfd1ec82e95a3/tns-gallups-klimabarometer-2016_presentasjon_for-publisering.pdf [dostęp: 4.05.2018].

Ciekawą kwestią pozostają oczekiwania oraz ocena aktywności poszczególnych podmiotów w obszarze redukcji emisji (wykres 15). Respondenci największe nadzieje łączyli z działalnością organizacji pozarządowych (76%) oraz rządem (72%), natomiast pozytywnie ich działania oceniło odpowiednio 27% oraz 8% badanych¹³. Stosunkowo wysokie oczekiwania stawiano również

¹³ TNS Gallup Klimabarometer 2015, TNS Gallup, Oslo 2015, s. 27, http://www.tns-gallup.no/globalassets/fra-webnodes/ekspertiseomrader/politikk-og-samfunn/klimabarometer/tns-gallups-klimabarometer-2015_presentasjon.pdf [dostęp: 24.05.2018].

uniwersytetom, przemysłowi wydobywczemu, energetycznemu (w tym przypadku rozumianemu jako produkcja energii) oraz innym gałęziom przemysłu (66–68%). Ich wyniki oceniano natomiast bardzo słabo (19–9%)¹⁴. Jednocześnie, porównując rok 2013 i 2015, uwagę zwraca wyraźny wzrost oczekiwań w stosunku do wszystkich podmiotów. Według badanych największy wysiłek powinien zostać podjęty przez gminy (16%), przemysł transportowy (12%) oraz wydobywczy (11%). Ocena osiągnięć w tym samym czasie wskazuje na umiarkowany społeczny optymizm, przy czym najlepiej zostały ocenione wysiłki instytucji naukowych (wzrost o 7%)¹⁵.

Warto dodać, że Norwegów charakteryzuje równocześnie raczej umiarkowane zaufanie do badań naukowych dotyczących klimatu. Tylko 6% określało je jako bardzo wysokie, wysokie – 33%, umiarkowane – 44%, małe – 11%, bardzo małe – 3%, odpowiedzi nie wiem – 4%. W kontekście stosunku do badań naukowych warto zauważyć relatywnie ograniczone poparcie dla Międzypaństwowego Zespołu ds. Zmian Klimatu. Znaczna część respondentów (41%) obdarzała tylko umiarkowanym zaufaniem IPCC, wysokim i bardzo wysokim – 34%, a małym i bardzo małym – 19%¹⁶. Taki stosunek wydaje się być konsekwencją przeświadczenia o znacznym upolitycznieniu IPCC (41% odpowiedzi pozytywnych), ale również pojawiającej się w przekazach medialnych tezy o konflikcie w świecie nauki, co zostanie opisane w dalszej części rozdziału. Natomiast w kwestii międzynarodowych negocjacji klimatycznych zdecydowanie uwidoczniła się determinacja potwierdzająca potrzebę ich kontynuacji nawet przy braku kolejnego porozumienia międzynarodowego (59%). W 2013 r. 26% ankietowanych uzależniała dalsze kroki od postawy innych państw. Oceny aktywności Norwegii wypadły jednak umiarkowanie, ponieważ tylko 32% Norwegów uznało swoje państwo za pioniera międzynarodowych negocjacji klimatycznych, co stanowiło wyraźny spadek względem 2009 r., kiedy przed turą negocjacji w Kopenhadze 42% respondentów udzieliło odpowiedzi twierdzącej¹⁷.

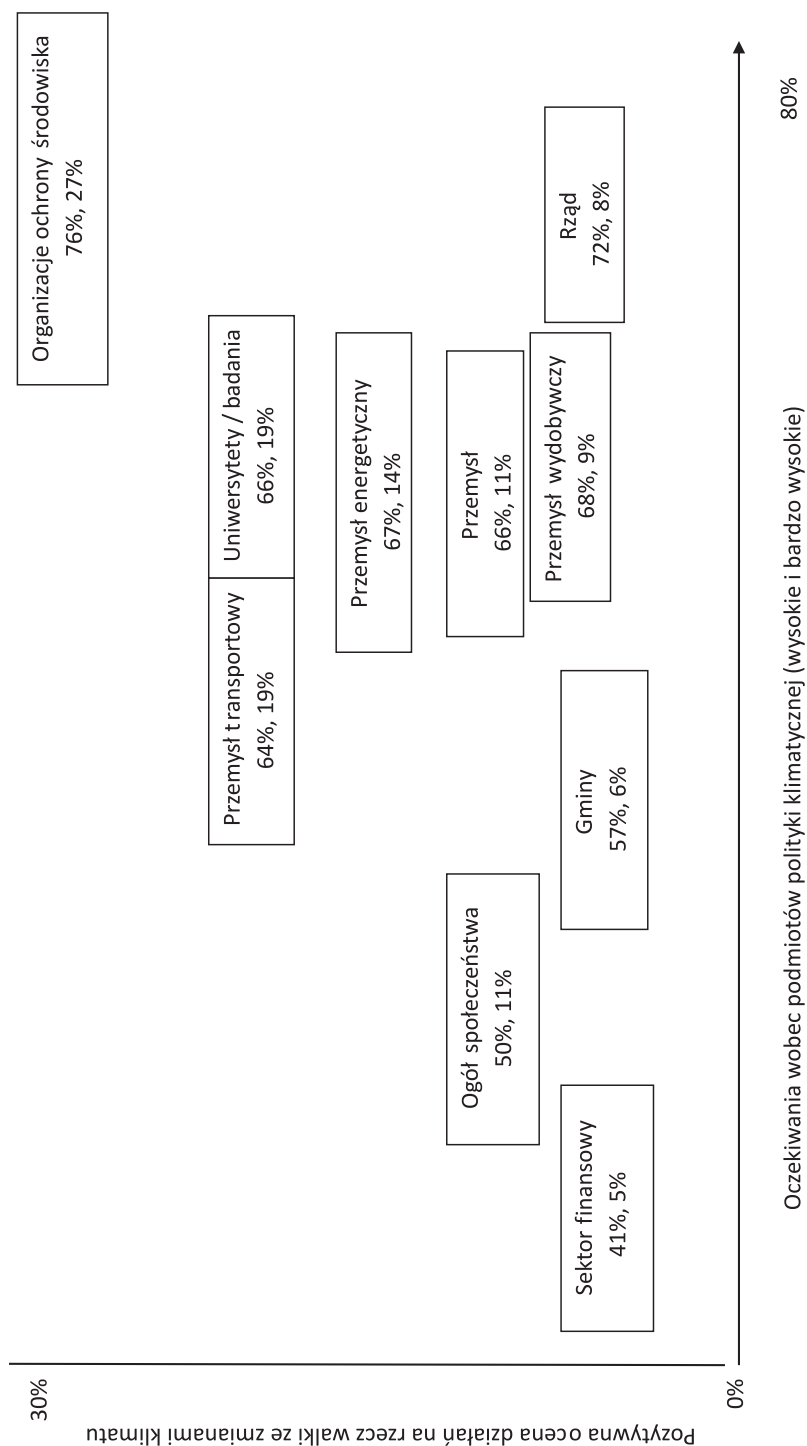
Respondenci wykazywali w ostatnich latach również stosunkowo spójne stanowisko w kwestii głównych kierunków polityki klimatycznej państwa. Zapytani w 2010 r. o działania, jakie rząd powinien podjąć w latach 2010–2014, wymienili: umożliwienie rozwoju energii odnawialnej (50%), rozwijanie badań nad nowymi przyjaznymi klimatowi technologiami (37%), wsparcie ekonomiczne dla efektywności energetycznej (33%), budowę szybkich kolei (27%), ułatwienia dla rowerzystów (23%), a w dalszej kolejności promowanie

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, s. 28.

¹⁶ TNS Gallup Klimabarometer 2013, TNS Gallup, Oslo 2013, s. 24.

¹⁷ *Ibidem*.

Wykres 15. Oczekiwanie społeczne i ocena kluczowych podmiotów polityki klimatycznej

Źródło: TNS Gallup Klimabarometer 2015, TNS Gallup, Oslo 2015, s. 27, http://www.tns-gallup.no/globalassets/fra-webnodes/ekspertiseomrader/politikk-og-samfunn/klimabarometer/tns-gallups-klimabarometer-2015_presentasjon.pdf [dostęp: 4.05.2018].

samochodów niskoemisyjnych (22%), lepszą kampanię informacyjną o tym, co mogą zrobić obywatele (19%), rozwój technologii wychwytywania i składowania CO₂ (16%) oraz dotacje do samochodów elektrycznych (11%)¹⁸. W 2016 r. katalog priorytetów uległ nieznacznej modyfikacji, gdyż respondenci uznali, że rząd powinien przede wszystkim: inwestować i rozwijać przyjazne klimatowi technologie (51%), ułatwić rozwój energii odnawialnej (47%) i przekazać większe środki na rzecz transportu publicznego (43%). W dalszej kolejności zostały wymienione: efektywność energetyczna w przemyśle i handlu (32%), zmiana systemu podatkowego w celu podwyższenia cen emisji gazów cieplarnianych (23%), rozwój i wzmocnienie sieci energetycznych (20%), elektryfikacja transportu, przemysłu, ogrzewania budynków (15%), zwiększone wsparcie dla redukcji emisji i efektywności energetycznej w domach prywatnych (11%), ułatwienie eksportu norweskiej energii pochodzącej z elektrowni wodnych (10%), utrzymanie bieżących korzyści z zakupu i użytkowania pojazdów elektrycznych (10%)¹⁹. W przypadku kluczowego kierunku, za jaki przyjęto rozwój przyjaznych klimatowi technologii, tylko 24% uznało, że Norwegia może poszczycić się dobrymi wynikami i aż 37% udzieliło odpowiedzi „nie wiem”²⁰.

Obywatele wyrazili również wyraźne poparcie dla tzw. czystej energii: hydroenergii – 88%, słonecznej – 81%, wiatrowej (morskiej) – 73%, geotermalnej – 71% i wiatrowej lądowej – 70% oraz bioenergii – 58%. Natomiast energię gazową z zastosowaniem systemu wychwytywania i składowania (CCS) wsparło – 32%, bez systemu – 20%, a energię uzyskaną z ropy naftowej jedynie 19%. Najmniejszym poparciem cieszyła się energia atomowa – zaledwie 11% poparcia (wykres 16).

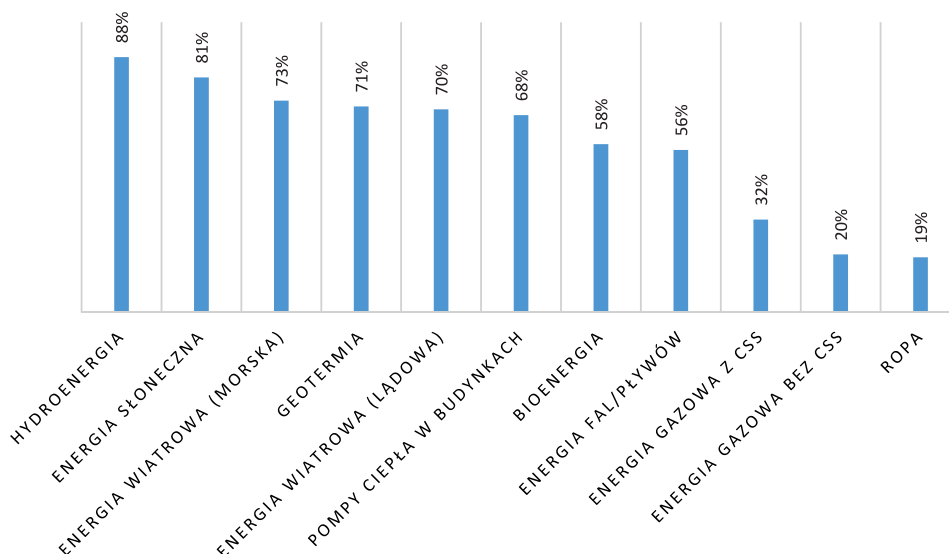
Ludzie starsi byli bardziej sceptyczni wobec morskich i lądowych instalacji wiatrowych, natomiast bardziej skłonni poprzeć elektrownie gazowe z CCS. Osoby powyższej 60 lat szczególnie negatywnie odnosiły się wobec energii odnawialnej. Kobiety w większym stopniu od mężczyzn popierały bioenergię, natomiast były mniej pozytywnie nastawione do hydroenergii. Niechcąc kobiet wynika z faktu, iż generalnie mają one bardziej ekologiczne poglądy od mężczyzn, a hydroenergia utożsamiana w Norwegii jest z negatywnym wpływem na ekosystem²¹. Zarazem zdecydowana większość wszystkich badanych (78%) potwierdziła, że produkcja energii odnawialnej może przyczynić się do kreacji dobrobytu, jednak rząd robi zbyt mało dla jej rozwoju (73%). Według respondentów rozwój badań naukowych powinien dotyczyć przede wszystkim:

¹⁸ *The TNS Gallup Climate Barometer 1/ 2010...*, s. 10.

¹⁹ *TNS Gallup Klimabarometer 2016...*, s. 23.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Więcej zob. kolejny rozdział.

Wykres 16. Stosunek Norwiegów wobec różnych źródeł energii (procent odpowiedzi pozytywnych i bardzo pozytywnych)

Źródło: TNS Gallup Klimabarometer 2016, TNS Gallup, Oslo 2016, s. 28, http://www.tns-gallup.no/contentassets/70cebbf9270741bbb0adfd1ec82e95a3/tns-gallups-klimabarometer-2016_presentasjon_for-publisering.pdf [dostęp: 4.05.2018].

energii wiatrowej morskiej (38%), energii prądów morskich (34%), energii słonecznej (32%) oraz efektywności energetycznej (25%). Najmniejszym poparciem cieszyła się technologia CCS (11%). Niskie poparcie dla CCS mogło wynikać z ograniczonej świadomości wpływu CCS na redukcję emisji (prawie 60% respondentów). Jednocześnie jednak 40% uważało, że Norwegia powinna wykorzystać swoje zasoby dla rozwoju CCS²². Widzimy tym samym, iż polityczny projekt promocji CCS nie zyskał oczekiwanego wsparcia obywateli.

Warto dodać, że wysokie poparcie dla zrównoważonych rozwiązań ekologicznych nie stało w sprzeczności z poparciem dla sektora wydobywczego. Dla 46% badanych bardziej istotne było utrzymanie miejsc pracy w przemyśle niż obniżenie narodowych emisji gazów cieplarnianych (19% jest przeciwnych). Większość Norwiegów (58%) sądziła, że w celu zachowania miejsc pracy sektor powinien otrzymać rekompensaty za nakładane obciążenia ekologiczne. Zdecydowana większość opowiada się za wykorzystaniem nadwyżki energii dla utrzymania dobrobytu w kraju oraz za jej eksportem (36%). Natomiast tylko 7% popierało ograniczenie wsparcia publicznego dla wydobycia ropy i gazu,

²² TNS Gallup Klimabarometer 2016..., s. 30.

a 4% skłonne było zaakceptować ustanowienie ogólnej ceny na emisje gazów cieplarnianych²³.

Wysokim oczekiwaniom wobec podmiotów publicznych oraz wyraźnemu wsparciu dla sektora wydobywczego towarzyszyła jednocześnie niechęć obywateli do podjęcia indywidualnych działań, które obniżyłyby ich standard życia²⁴. Choć 70% konsumentów interesowało się profilem ekologicznym kupowanych produktów, tylko 45% je wybierało²⁵. Dwie trzecie Norwegów było zainteresowanych tym, co mogą zrobić dla obniżenia emisji, jednak dotyczyło to kwestii niematerialnych, jak np. poprawa sortowania śmieci (82%). Jednocześnie 43% gotowych było na zmniejszenie własnej konsumpcji, a 1/3 skłonna była poprawić efektywność energetyczną własnych nieruchomości. Tylko 2% badanych zgodziłoby się na wykup uprawnień do emisji, a 4% na gwarantowany zakup „zielonej” energii²⁶.

Wprowadzanie indywidualnych, efektywnych energetycznie rozwiązań, w przypadku zdecydowanej większości respondentów łączyło się ze względami praktycznymi, takimi jak oszczędzanie energii (62%) czy zwiększenie komfortu (60%), a jedynie dla 31% stanowiło sposób rozwiązania problemów klimatycznych. Poparcie dla technologii energooszczędnych w domach spadło z 30% w 2013 r. do 24% w 2015 r., co było spowodowane niskimi cenami prądu. Natomiast zdecydowana większość Norwegów (85%) skłonna była do podjęcia działań na rzecz zwiększenia efektywności energetycznej w przypadku zwiększenia publicznego wsparcia dla tego typu inicjatyw (54% preferuje wsparcie firmy państwowej Enova, a 35% zwrot podatków).

Ważnym problemem dla Norwegów pozostaje kwestia transportu. Wciąż dużym zainteresowaniem (ponad 30%) cieszyły się samochody elektryczne i hybrydowe. Jednocześnie 62% respondentów uważało, że państwo powinno poprzez podatki doprowadzić do odnowienia floty samochodowej, a 47% uznało to za kwestię polityczną. Według badań szczególnie w przypadku sektora samochodowego widoczne było poparcie dla wdrażania norm ekologicznych i gotowość korzystania z nowych technologii²⁷. W przypadku pozostałych wyborów decydowała raczej subiektywnie postrzegana funkcjonalność konkretnych rozwiązań.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Por. M. Ryghaug, K. Sørensen, R. Næss, *Making Sense of Global Warming: Norwegians Appropriating Knowledge of Anthropogenic Climate Change*, „Public Understanding of Science” 2011, Vol. 20, No. 6, s. 792.

²⁵ TNS Gallup Klimabarometer 2016..., s. 46.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ M. Ryghaug, M. Toftaker, *A Transformative Practice? Meaning, Competence, and Material Aspects of Driving Electric Cars in Norway*, „Nature and Culture” 2014, Vol. 9, No. 2, s. 146.

Widać więc jednoznacznie, że społeczeństwo norweskie zinternalizowało wiedzę o antropogenicznym charakterze zmian klimatu. Nie wpłynęła ona jednak, co potwierdzają badania socjologiczne m.in. Kari Marie Norgaard, na konkretne wybory życia codziennego²⁸. Norweskie społeczeństwo wypracowało rodzaj kolektywnego „wyparcia klimatycznego”, pozwalającego na emocjonalną ucieczkę od konsekwencji wyborów indywidualnych. Przełożenie wiedzy o problemie na praktykę okazało się złożone z powodu nieznamośności możliwych rozwiązań oraz wątpliwości dotyczącej skuteczności działań jednostkowych. Uwidocznili się również brak produktywnego dialogu pomiędzy polityką a nauką, który powodował brak jednoznacznego przekazu o tym, kto i w jaki sposób może rozwiązać problem. Obywatele oczekiwali ze strony władz wyraźnego wsparcia możliwości zmniejszenia emisji na poziomie indywidualnym, jak dotowanie rozwoju infrastruktury dla samochodów elektrycznych czy lepsze i tańsze rozwiązania w transporcie publicznym²⁹. Przenieśli tym samym ciężar odpowiedzialności na szczebel publiczny, oczekując od swoich przedstawicieli skutecznych rozwiązań. Dość istotne różnice wystąpiły jednak pomiędzy wyborcami poszczególnych partii politycznych, których dzieliła wizja polityki klimatycznej państwa.

9.1.2. Podziały socjopolityczne

Tradycyjny podział na prawicę i lewicę oraz – coraz bardziej widoczne w wielu demokracjach – centrum, w przypadku Norwegii odzwierciedla przede wszystkim poglądy partii na politykę gospodarczą kraju. Do bloku lewicy zaliczyć można Socjalistyczną Partię Lewicy i Partię Pracy, do bloku centrum Chrześcijańską Partię Ludową, Partię Liberalną, Partię Centrum natomiast do prawicy Partię Konserwatywną i Partię Postępu.

Biorąc jednak pod uwagę problemy środowiska trzeba stwierdzić, że tradycyjne schematy różnic ideologicznych nie przekładają się bezpośrednio na odniesienie do tej kwestii, co potwierdziły rozważania w rozdziale czwartym. Rozwój koncepcji zrównoważonego rozwoju już pod koniec lat 80. XX w. spowodował, że wszystkie partie inkorporowały „zielone” komponenty do swoich

²⁸ K. Norgaard, *People Want to Protect Themselves a Little Bit: Emotions, Denial, and Social Movement Nonparticipation*, „Sociological Inquiry” 2006, Vol. 76, No. 3, s. 372–396; K. Norgaard, *We Don't Really Want to Know, Environmental Justice and Socially Organized Denial of Global Warming in Norway*, „Organization & Environment” 2006, Vol. 19, No. 3, s. 347 i n.

²⁹ Potwierdzają to również badania wśród młodzieży. K. Fløttum, T. Dahl, V. Rivenes, *Young Norwegians and their Views on Climate Change and the Future: Findings from a Climate Concerned and Oil-Rich Nation*, „Journal of Youth Studies” 2016, Vol. 19, No. 8, s. 1128–1143.

programów³⁰. Jednocześnie jednak dwie największe partie – Pracy i Konserwatywna, nawiązały sieć bliskich kontaktów z sektorem wydobywczym, dzięki czemu możliwe były wzmożone wydatki publiczne i w efekcie powstanie państwa dobrobytu. Bardziej odpowiednie dla analizy problemu zmian klimatu staje się więc wyodrębnienie dwóch bloków na podstawie stanowiska partii do ochrony środowiska. Pierwszy blok, „ekologiczny”, skupiający m.in. Socjalistyczną Partię Lewicy, Partię Centrum, Chrześcijańską Partię Ludową, Partię Liberalną i Partię Zielonych, akcentuje konieczność ciągłej dbałości o stan środowiska i inwestowanie w odnawialne źródła energii (często kosztem czystego rachunku ekonomicznego). Drugi blok, „przemysłowy”, oparty na Partii Pracy, Partii Konserwatywnej i Partii Postępu, proponuje przede wszystkim zachowanie wysokiego zatrudnienia oraz inwestycje w tradycyjnie rozumiany sektor energetyczny. Zachodzi korelacja pomiędzy dwoma podziałami, gdyż partie prawicy należą do bloku przemysłowego, partie centrum do bloku ekologicznego, natomiast lewica pozostaje podzielona, jednak przy bliższej spójności z blokiem przemysłowym, do którego ciąży Partia Pracy. Warto natomiast zwrócić uwagę, iż badania porównawcze wykazują, że Norwegię charakteryzuje mniejsza polaryzacja w kwestii polityki klimatycznej niż w przypadku innych państw rozwiniętych np. Australii czy Nowej Zelandii, co Stefan Linde przypisuje konsensualnej naturze systemu politycznego³¹.

Korelacja pomiędzy opisanymi wyżej norweskimi blokami politycznymi i deklaracjami obywateli dotyczącymi polityki klimatycznej jest również bardzo wyraźna. Respondenci sympatyzujący z blokiem ekologicznym w zdecydowanie większym stopniu martwią się konsekwencjami globalnego ocieplenia, podkreślają antropogeniczny charakter zmian klimatu oraz krytykują rząd za zbyt ograniczone działania na rzecz energii odnawialnej. Sympatycy bloku przemysłowego uważają natomiast, że światowe zapotrzebowanie na energię będzie musiało zostać zaspokojone przez ropę i gaz, a norweski przemysł energetyczny jest wrażliwy na problem ochrony środowiska i zmian klimatu oraz rozwija przyjazne środowisku technologie³².

Przechodząc do danych szczegółowych należy wskazać, że sympatycy bloku ekologicznego zdecydowanie podkreślają wpływ człowieka na klimat. W przypadku zwolenników Socjalistycznej Partii Lewicy procent osób akcentujących antropogeniczny charakter zmian klimatu wyniósł w 2010 r. – 90%, Partii

³⁰ M. Grzybowski, *Norwegia. Zarys systemu ustrojowego...*, s. 79.

³¹ S. Linde, *Political Communication and Public Support for Climate Mitigation Policies: a Country-Comparative Perspective*, „Climate Policy” 2018, Vol. 18, No. 5, s. 552, DOI: 080/14693062.2017.132784.

³² H. Karlstrøm, M. Ryghaug, *Public Attitudes towards Renewable Energy Technologies in Norway. The Role of Party Preferences*, „Energy Policy” 2014, Vol. 67, s. 656–663.

Centrum – 86%, Partii Liberalnej – 80%, Chrześcijańskiej Partii Ludowej – 73%, Partii Pracy 67%, Partii Konserwatywnej – 53%, a Partii Postępu jedynie 34%³³. Najwyższe zaufanie do nauki o klimacie wykazywali wyborcy Socjalistycznej Partii Lewicy – 76%, Partii Liberalnej – 63%, Chrześcijańskiej Partii Ludowej – 48%, Partii Centrum – 44%, Partii Pracy – 42%, Partii Konserwatywnej – 23%, Partii Postępu – 13%. Natomiast upolitycznienie IPCC podkreślali przede wszystkim wyborcy partii negatywnie nastawionych do problemu zmian klimatu: Partii Postępu 59%, Partii Konserwatywnej – 53%, Partii Pracy – 40%, w mniejszym stopniu Partii Liberalnej – 37% i Chrześcijańskiej Partii Ludowej – 36%, a w najmniejszym Socjalistycznej Lewicy – 22% i Partii Centrum – 19%³⁴.

Partyjne preferencje mają również istotne znaczenie dla percepcji głównych zagrożeń przed jakimi stoi Norwegia. W 2010 r. zmiany klimatu zostały wymienione jako największe wyzwanie jedynie przez wyborców Socjalistycznej Partii Lewicy. Wyborcy Partii Centrum wymienili je na trzecim miejscu, wyborcy pozostałych partii na szóstym i siódmym, natomiast Partii Postępu na dwunastym³⁵. Interesującym jest, że rok wcześniej w wyniku COP-15 w Kopenhadze ten sam problem znalazł się na czele listy priorytetów wśród wyborców aż trzech partii: Centrum, Socjalistycznej Lewicy i Chrześcijańskiej Partii Ludowej, a dla dwóch pozostałych – Partii Liberalnej i Pracy – na drugim miejscu³⁶. W 2015 r. znaczenie zmian klimatu wzrosło praktycznie wśród wyborców wszystkich partii. Wśród sympatyków pięciu partii parlamentarnych zmiany klimatu zostały uznane jako kluczowe wyzwanie Partii Zielonych (66%), Partii Socjalistycznej Lewicy (64%), Partii Liberalnej (46%), Chrześcijańskiej Partii Ludowej (43%), Partii Pracy (40%). W przypadku wyborców Partii Centrum zmiany klimatu znalazły się na drugim miejscu (41%), a Partii Konserwatywnej na trzecim (27%) na równi z edukacją oraz przestępczością. Jedynie w przypadku Partii Postępu zmiany klimatu zostały wymienione na dziesiątej pozycji (10%) na równi z międzynarodowym kryzysem finansowym³⁷. W kolejnym roku nastąpił jednak znaczny spadek zainteresowania problematyką klimatu i wyborcy tylko dwóch partii (Partii Socjalistycznej Lewicy i Partii Zielonych) wymienili je jako główne zagrożenie (tabela 4). Wśród wyborców pozostałych partii parlamentarnych kwestią najważniejszą okazała się kwestia kryzysu imigracyjnego, który dotknął całą Europę³⁸.

³³ TNS Gallup Klimabarometer 1/2010, TNS Gallup, Oslo 2010, s. 5.

³⁴ TNS Gallup Klimabarometer 2012, TNS Gallup, Oslo 2012, s. 4.

³⁵ TNS Gallup Klimabarometer 1/2010..., s. 6.

³⁶ TNS Gallup Klimabarometer 2009 (spring), TNS Gallup, Oslo 2009, s. 3.

³⁷ TNS Gallup Klimabarometer 2016..., s. 7.

³⁸ *Ibidem*.

Tabela 4. Percepcja zagrożeń według preferencji partyjnych

	Partia Socjalistycznej Lewicy	Partia Zielonych	Partia Pracy	Partia Centrum	Chrześcijańska Partia Ludowa	Partia Liberalna	Partia Konserwatywna	Partia Postępu
1.	zmiany klimatu (55%)	zmiany klimatu (61%)	imi-gracja (59%)	imi-gracja (62%)	imi-gracja (69%)	imi-gracja (59%)	imi-gracja (72%)	imi-gracja (81%)
2.	imigracja (50%)	imi-gracja (53%)	bezrobocie (49%)	bezrobocie (45%)	bezrobocie (49%)	bezrobocie (50%)	bezrobocie (38%)	bezrobocie (28%)
3.	bezrobocie (36%)	bezrobocie (32%)	opieka zdrowotna (32%)	opieka zdrowotna (27%)	zmiany klimatu (22%)	zmiany klimatu (55%)	wzrost gospodarczy (30%)	akty przemocy (27%)
Zmiany klimatu jako główne wyzwanie, porównanie 2015 i 2016 r.	1 (1)	1 (1)	4 (1)	5 (2)	3 (1)	3 (1)	7 (3)	13 (10)

Źródło: TNS Gallup Klimabarometer 2016, TNS Gallup, Oslo 2016, s. 7, http://www.tns-gallup.no/contentassets/70cebbf9270741bbb0adfd1ec82e95a3/tns-gallups-klimabarometer-2016_presentasjon_for-publisering.pdf [dostęp: 24.05.2018].

W kwestii ekologicznych rozwiązań można obserwować konsensus wśród wyborców wszystkich partii politycznych. Rozwój technologii oraz transportu publicznego zyskały jednak największe wsparcie wśród zwolenników Partii Socjalistycznej Lewicy (65%, 55%), Partii Liberalnej (65%, 58%), Partii Pracy (60%, 51%), następnie Partii Zielonych (56%, 49%) i zaledwie 32% i 30% w przypadku Partii Postępu³⁹. Natomiast rozwój energii odnawialnej poparło ponad 50% respondentów reprezentujących wszystkie partie, za wyjątkiem Partii Postępu (27%) sprzeciwiającej się dalszemu rozwojowi hydroenergii kosztem środowiska⁴⁰. Energia wiatrowa traktowana jest przez wszystkie bloki podobnie. Może to wynikać z faktu, że wyborcy traktują ją zarówno jako element działań ekologicz-

³⁹ *Ibidem*, s. 24.

⁴⁰ *Ibidem*.

nych, jak i tych sprzyjających rozwojowi gospodarczemu, czyli jako klasyczną sytuację *win-win*, lub też nie są w stanie odróżnić jej zalet od wad. Można również zauważyć zdecydowane poparcie dla energii wodnej wśród wyborców bloku prawicowego i przemysłowego. Wynika to z faktu, iż dzięki taniej i czystej energii wodnej w Norwegii był możliwy rozwój bazy produkcyjnej (w tym energochłonnego przemysłu aluminiowego). Dla reszty respondentów energia wodna stanowiła także zagrożenie dla ekosystemów.

Wyborcy norwescy są podzieleni w kwestii elektrowni gazowych, stanowiących temat gorącej debaty politycznej w kraju. Centrolewicowy rząd Jensa Stoltenberga podjął decyzję o budowie elektrowni wraz z systemem wychwytywania i składowania dla zwiększenia produkcji energii bez dodatkowej emisji CO₂, jednak przy bardzo wysokich kosztach dodatkowych. Blok przemysłowy, prawica i w niewielkim zakresie lewica aprobowali takie inwestycje, natomiast centrum i blok ekologiczny były przeciwne. W przypadku niezastosowania technologii CCS, co znacznie ograniczyłoby koszty inwestycji, poparcie prawicy wzrastało zdecydowanie, natomiast lewica, centrum i przede wszystkim blok ekologiczny były przeciwne.

Wyborcy Chrześcijańskiej Partii Ludowej najwyraźniej popierali budowę elektrowni gazowych, a także rozwój hydroenergii i lądowej energii wiatrowej, natomiast wyborcy Socjalistycznej Lewicy i Partii Liberalnej zdecydowanie sprzeciwiali się takim wyborom. W przypadku elektrowni gazowych polaryzacja wynikała z debaty mającej miejsce od początku XXI w. i zaangażowania w niej prestiżu partyjnego. Natomiast wyborcy partii, takich jak Partia Pracy, Chrześcijańska Partia Ludowa i Partia Centrum, nie różnili się w swoich opiniach od średniej dla każdej z opcji energetycznych⁴¹.

Ciekawe podsumowanie powyższych rozważań mogą stanowić badania zespołu badaczy z Centrum Międzynarodowych Badań nad Klimatem i Środowiskiem w Oslo (CICERO)⁴², który dokonał analizy postaw społeczeństwa norweskiego według kryteriów etycznych ustalonych zgodnie z duchem filozofii Immanuela Kanta. Za bazę empiryczną przyjęto opisane wcześniej badania Gallupa przeprowadzone w 2010 r. Respondenci zostali podzieleni, na podstawie udzielonych odpowiedzi, na grupę popierającą politykę klimatyczną w duchu przemysłów wielkiego filozofa oraz na grupę jej przeciwną. Zgodnie z założeniami zespołu jako typowe cechy kantowskiego podejścia przyjęto: zobowiązanie do działań krajowych, takich jak narodowa ścieżka redukcji emisji, podatek od CO₂, nakłady na badania i rozwój oraz solidaryzm

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² M. Marino et al., *People's Opinion of Climate Policy*, „CICERO Working Paper” 2012, No. 3, s. 4.

międzynarodowy⁴³. Badania wykazały, że powyższe podejście charakteryzuje przede wszystkim młodsze pokolenie, osoby o wyższym wykształceniu, wyborców Partii Socjalistycznej Lewicy i Liberalnej. Osoby te wierzyły w antropogeniczny charakter zmian klimatu, obawiały się konsekwencji długookresowych, wierzyły w wiedzę naukową oraz wspierały interwencjonizm państwowych dla osiągnięcia zamierzonych rezultatów. Natomiast wyborcy trzech największych partii parlamentarnych – Partii Pracy, Partii Konserwatywnej i Partii Postępu, zdobywających łącznie ponad 60% miejsc w parlamencie, dystansowali się wobec tego stanowiska⁴⁴. Tym samym można przyjąć, że kantowskie-idealistyczne podejście do polityki klimatycznej ustąpiło miejsca podejściu, które można uznać za „użyteczne” i państwowcentryczne⁴⁵. Przyczyn tego zjawiska należy upatrywać w znacznym stopniu w komunikacji problemu zmian klimatu. Istnieje bowiem bezpośrednia korelacja pomiędzy przeświadczeniem społeczeństwa o wadze globalnych zmian klimatu, a jakością i intensywnością doniesień medialnych i naukowych poświęconych tym problemom.

9.2. Rozwój i znaczenie norweskich badań naukowych w obszarze zmian klimatu

Niebagatelne znaczenie dla społecznej percepcji problemu zmian klimatu odgrywały norweskie badania naukowe w tym obszarze. Naukowcy, poza dziennikarzami, stanowią bowiem dla obywateli główne źródło wiedzy o złożonych procesach, jakie składają się na globalne ocieplenie. Dzięki zaangażowaniu norweskiego środowiska naukowego już w pierwszej połowie lat 90. XX w. argumenty podważające antropogeniczny charakter zmian klimatu zostały zdyskredytowane i przestały budzić, jak w przypadku wielu państw, istotne kontrowersje. Głębszej analizy badawczej wymagał jednak cały szereg innych kwestii. Norwegia, jako państwo o ekstremalnych warunkach pogodowych, gdzie znaczna część narodowego dobrobytu pochodzi z wykorzystania zasobów naturalnych, przede wszystkim ropy i gazu, ale również rybołówstwa i leśnictwa, mogła szczególnie odczuć zarówno bezpośrednie konsekwencje zmian klimatu, jak i wpływ międzynarodowych regulacji prawnych służących ograniczeniu emisji globalnych.

Władze norweskie stosunkowo wcześniej dostrzegły kluczową rolę badań naukowych w realizacji założeń polityki klimatycznej państwa, czego dowodzą

⁴³ M. Greaker, P.E. Stoknes, K.H. Alfsen, T. Ericson, *A Kantian Approach to a Sustainable Development Indicator for Climate*, „CICERO Working Paper” 2012, No. 2, s. 6.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Por. M. Aasen, *The Polarization of Public Concern about Climate Change in Norway*, „Climate Policy” 2017, Vol. 17, No. 2, s. 213, DOI: 10.1080/14693062.2015.1094727.

zapisy strategicznych dokumentów politycznych m.in.: oceny możliwości adaptacji Norwegii do zmian klimatu z 2010 i 2013 r.⁴⁶, strategii Ministerstwa Spraw Zagranicznych wobec Dalekiej Północy⁴⁷, rządowe zobowiązania emisji gazów cieplarnianych z 2015 r.⁴⁸ czy program Klimakur 2020, określający środki i instrumenty realizacji norweskich celów klimatycznych do 2020 r.

Także w przypadku narodowych strategii rozwoju badań i edukacji zmiany klimatu zostały przyjęte jako jeden z kluczowych obszarów. Już w 2005 r. w strategii na rzecz badań wskazuje się zmiany klimatu jako istotny obszar zainteresowania naukowego, ze względu chociażby na ich antropogeniczny charakter. W raporcie Norweskiego Ministerstwa Edukacji i Badań dla Parlamentu pt. Klimat dla badań z 2009 r. sprostanie globalnym wyzwaniom uznano za czołowe zadanie norweskiej nauki, a zmiany klimatu określono jako kluczowe wyzwanie przed jakim stoi ludzkość⁴⁹. W białej księdze Ministerstwa Edukacji i Nauki z 2013 r. znalazła się deklaracja mówiąca o tym, że rząd, poza badaniami z zakresu zdrowia i opieki, zamierza nadać centralne znaczenie badaniom dotyczącym wpływu zmian klimatu na społeczeństwo oraz instrumentów transformacji w kierunku społeczeństwa niskoemisyjnego⁵⁰. Analiza powyższych dokumentów pokazuje, że początkowo w centrum badawczych wysiłków miały znaleźć się przede wszystkim technologiczne rozwiązania oraz diagnoza wpływu nowych regulacji proklimatycznych na sektor wydobywczy. Z czasem jednak wzrosło znaczenie analizy konsekwencji zmian klimatu i narzędzi walki z nimi dla obywateli oraz możliwości przeprowadzenia ogólnej zmiany społecznej.

Norweskie władze zdecydowały się na przyjęcie modelu długookresowego finansowania badań naukowych związanych ze zmianami klimatu, co dało stabilne podstawy dla zaawansowanych programów badawczych. Główny ciężar finansowania (około 75% wszystkich projektów) został przypisany Norweskiej

⁴⁶ Adapting to a Changing Climate. Norway's Vulnerability and the Need to Adapt to the Impacts of Climate Change, Official Norwegian Reports NOU 2010: 10, Norwegian Ministry of The Environment, Oslo 2010, s. 225 i n., https://www.regjeringen.no/contentassets/00f70698362f4f889cbe30c75bca4a48/pdfs/nou201020100010000en_pdfs.pdf [dostęp: 25.05.2018]; Climate Change Adaptation in Norway. White Paper, Meld. St. 33 (2012–2013), Ministry of the Environment, Oslo 2012, s. 5–6, <https://www.regjeringen.no/contentassets/e5e7872303544ae38bdbdc82aa0446d8/en-gb/pdfs/st-m201220130033000engpdfs.pdf> [25.05.2018].

⁴⁷ The High North: Visions and Strategies..., s. 17.

⁴⁸ New Emission Commitment for Norway for 2030...

⁴⁹ Climate for Research. Report No. 30 (2008–2009) to the Storting, Ministry of Education and Research, Oslo 2009, s. 1.

⁵⁰ Long-term Perspectives – Knowledge Provides Opportunity. White Paper from the Ministry of Education and Research, Meld. St. 18 (2012–2013), Norwegian Ministry of Education and Research, Oslo 2013, s. 11.

Radzie Badań (nor. Norges forskningsråd), czyli największej instytucji rządowej finansującej badania naukowe⁵¹. Jej celem jest promocja i wsparcie nauk podstawowych i stosowanych we wszystkich dziedzinach, począwszy od nauk ścisłych, humanistycznych, medycznych, społecznych i technicznych. Rada pełni również rolę doradczą i ekspercką w działaniach rządu i wspiera duże projekty mające na celu realizację celów strategicznych⁵².

Główne założenia norweskich badań w obszarze klimatu zostały ujęte w opublikowanym przez Radę w 2006 r. dokumencie pt. Narodowy Plan Działania na rzecz Badań Klimatu⁵³. Plan powstawał stosunkowo długo, kiedy wiele projektów weszło już w fazę zaawansowaną, więc jego celem było wzmocnienie działań służących kompleksowości badań nad klimatem. Plan podkreślał potrzebę korelacji pomiędzy badaniami nad systemami klimatycznymi a przyczynami oraz konsekwencjami zmian klimatycznych i proponował konkretne rozwiązania. Jako główne obszary wymagające badań wskazano stan klimatu w perspektywie regionalnej, wpływ zmian klimatu, społeczną odpowiedź na zmiany klimatu oraz rozwój przyjaznych środowisku technologii. Już wówczas wyraźnie zarysowała się dysproporcja pomiędzy promocją rozwoju nowych technologii oraz nauk ścisłych, a badaniami nad społecznymi i politycznymi wyzwaniami związanymi ze zmianami klimatu. Wynikało to z jednej strony z ograniczoności działań polityk publicznych w tym zakresie, ale również z ograniczonej debaty publicznej⁵⁴.

Przedstawiony wyżej plan działań poprzedzony został przyjęciem w 2004 r. Programu Badań nad Zmianami Klimatu i ich wpływem w Norwegii – NOR-KLIMA – który został powołany w celu wypełnienia celów norweskiej polityki klimatycznej⁵⁵. Wskazano bowiem, że realizacja ambitnych założeń w tym zakresie wymaga wiedzy o zmianach klimatu w przyszłości, wpływie zmian klimatycznych na środowisko naturalne i społeczeństwo oraz środków mających na celu redukcję emisji i dostosowanie do przewidywanych zmian. W okresie dziesięciu lat funkcjonowania program uzyskał łączne wsparcie w wysokości 721,6 mln NOK głównie z Ministerstwa Środowiska oraz Funduszu Badań i Innowacji⁵⁶. Grono adresatów programu było szerokie i obejmowało

⁵¹ *Norwegian Climate Research. An Evaluation*, The Research Council of Norway – Division for Energy, Resources and the Environment, Oslo 2012, s. 9.

⁵² K. Lisø et al., *A Norwegian Perspective on Buildings and Climate Change*, „Building Research & Information” 2007, Vol. 35, No. 4, s. 440.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Programme Plan 2004–2013 NORKLIMA: Climate Change and its Impacts in Norway*, Research Council of Norway, Oslo 2004, s. 2.

⁵⁶ *Norwegian Climate Research. An Evaluation...*, s. 10.

decydentów, administrację publiczną, sektor biznesowy, naukowców oraz szeroko rozumiane podmioty społeczne. Na uwagę zasługują również strategiczne cele programu, do których zaliczono: podział zadań na szczeblu narodowym pomiędzy różnymi ośrodkami; osiągnięcie wysokiej doskonałości na poziomie światowym; dążenie do interdyscyplinarności badań; komunikowanie osiągnięć naukowych społeczeństwu oraz promowanie naboru i rozwoju nowych kierowników zespołów badawczych w dziedzinie badań nad klimatem⁵⁷.

W ciągu dekady działania programu wypracowano wiele istotnych projektów i badań przede wszystkim w obszarze nauk ścisłych, przyrodniczych i technicznych. Jako przykład najbardziej istotnego osiągnięcia norweskich klimatologów uznaje się Norwegian Earth System Model (NorESM), czyli model komputerowy generujący scenariusze zmian klimatu, który został wykorzystany jako jeden z kilkudziesięciu modeli służących do przygotowania raportu Międzyrządowego Zespołu ds. Zmian Klimatu w 2013 i 2014 r. Opracowano również szczegółowe scenariusze klimatyczne dla całego terytorium kraju, oszacowano wpływ zmian klimatu na ekosystemy, rozszerzono wiedzę z zakresu wrażliwości oceanów oraz lasów na zmiany temperatury, a także oszacowano perspektyw wystąpienia nagłych zjawisk pogodowych. Podjęto również kwestię oceny możliwości adaptacyjnych społeczeństwa na poziomie lokalnym. Natomiast badania w zakresie społecznej percepcji wykazały, że obywatele, zauważając brak politycznych działań, zaczynają prezentować bardziej sceptyczny stosunek w kwestii istotności zmian klimatu⁵⁸.

W 2013 r. Norweska Rada Badań przedłużyła o kolejną dekadę – tj. do 2023 r., obowiązywanie ramowego programu badań klimatu pod nową nazwą KLIMAFORSK. Jako cel podstawowy założono rozwój wiedzy o klimacie z myślą o korzyściach, jakie niesie ona dla całego społeczeństwa⁵⁹. W porównaniu do NORKLIMA program KLIMAFORSK większy nacisk kładł na nowe osiągnięcia naukowe o znaczeniu narodowym i międzynarodowym służące rozwiązywaniu problemów przyszłości. Akcentowano więc konieczność promowania udziału Norwegii w programach bilateralnych⁶⁰ i nordyckich dostępnych w ramach NordForsk, w inicjatywach UE, jak Horyzont 2020 czy European Joint Programming Initiatives (JPI) i międzynarodowych platformach

⁵⁷ *Revised Programme plan 2008–2013 Large-scale Programme Climate Change and Impacts in Norway – NORKLIMA*, Research Council of Norway, Oslo 2008, s. 4–5.

⁵⁸ *Norwegian Climate Research. An Evaluation...*, s. 4.

⁵⁹ *Large-Scale Programme on Climate Research (KLIMAFORSK), Work Programme 2014–2023*, The Research Council of Norway, Oslo 2014.

⁶⁰ Interesujący przejaw kooperacji stanowić może konferencja organizowana w dniach 19–20.11.2015 r. w Sopocie przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju we współpracy z Norweską Radą Badań pt. Polish and Norwegian Research on Climate and Environment.

współpracy, jak ERA-NET, European Climate Research Alliance czy szerokich programach tj. Future Earth pod auspicjami Międzynarodowej Rady Nauki⁶¹. Ponadto finansowanie roczne wzrosło do 140 mln NOK, co stanowiło dość istotny bodziec dla środowiska naukowego. W ciągu pięciu lat trwania programu podjęto tak kluczowe projekty, jak Transformacja na rzecz zrównoważonego i niskoemisyjnego społeczeństwa czy badania nad przestrzenią miejską⁶².

Kolejny program – Czysta Energia dla Przyszłości RENERGI 2004–2012 – stanowił po części uzupełnienie opisanego wcześniej NORKLIMA. Program tworzył ramy strukturalne i technologiczne dla badań nad produkcją energii odnawialnej, efektywnością energetyczną, systemami i rynkami energetycznymi, polityką energetyczną i umowami międzynarodowymi⁶³. Objął ponad 500 projektów z zakresu prac badawczo-rozwojowych, o średnim finansowaniu przez NRB w wysokości 4 mln NOK. Łącznie program uzyskał 4 mld NOK, z czego połowę stanowiło wsparcie przekazane przez sektor przemysłowy, co świadczyło o znacznej korelacji celów umożliwiającej generowanie środków publicznych i komercyjnych⁶⁴. Uwagę zwraca również fakt, że program odniósł się do szerszej perspektywy 20- i 30-letniej oraz wskazał, że „działania badawcze mają na celu stworzenie fundamentu społecznego dla rozwoju opartego na wysokim stopniu innowacyjności, w którym rozwijanie sektora energii jest spójne z ambitnymi celami w zakresie ochrony środowiska”⁶⁵. Jako czynniki mające zdecydowany wpływ uznano rozwój międzynarodowych porozumień w kwestii zmian klimatu oraz decyzji UE co do kształtu wspólnej polityki energetycznej i klimatycznej.

Kontynuację powyższego programu (również z perspektywą dziesięcioletnią) stanowi ENERGIX Wielkoskalowy Program Badań nad Energią na lata 2013–2022, stanowiący główne narzędzie programu Energia 21, przyjętego przez Ministerstwo Ropy i Energii w zakresie badań i rozwoju⁶⁶. Poza takimi celami, jak zapewnienie bezpieczeństwa dostaw energii, osiągnięcie

⁶¹ *Large-Scale Programme on Climate Research...*, s. 20.

⁶² E. Hoff-Elmari, *Funding Announced for Research for the Transition to a Sustainable, Low-Emission Society*, The Research Council of Norway, Oslo 2016, https://www.forskningssradet.no/prognett-klimaforsk/Nyheter/Funding_announced_for_research_for_the_transition_to_a_sustainable_lowemission_society/1254018127366 [dostęp: 25.05.2018].

⁶³ *RENERGI: Clean Energy for the Future, Work Programme 2004–2013*, The Research Council of Norway, Oslo 2005, <https://www.forskningssradet.no/en/Funding/RENERGI/1208964210893/p1254006410319?visAktive=true> [dostęp: 25.05.2018].

⁶⁴ *RENERGI*, The Research Council of Norway, https://www.forskningssradet.no/prognett-renergi/Home_page/1226993846862 [dostęp: 25.05.2018].

⁶⁵ *RENERGI: Clean Energy for the Future...*, s. 7.

⁶⁶ *Work Programme for the ENERGIX Programme Approved by the Research Board of the Division for Energy, Resources and the Environment*, April 11th 2013, The Research Council of Norway, Oslo 2013.

zrównoważonego wykorzystania i konsumpcji energii odnawialnej, rozwój handlu i przemysłu, wspieranie środowisk naukowych za jeden z priorytetów uznano w jego ramach również zmniejszenie norweskich i globalnych emisji gazów cieplarnianych⁶⁷. Jako cel programu jednoznacznie wskazano konieczność głębokiej restrukturyzacji gospodarki norweskiej, która w 2050 r. miała stać się neutralna węglowo. Zrównoważenie i przesłanki środowiskowe zostały uwzględnione jako istotny element wszystkich obszarów tematycznych programu. Adresatami programu były przede wszystkim firmy, stowarzyszenia handlu i przemysłu oraz uniwersytety, instytuty i centra badawcze. W przeciwieństwie do poprzedniego programu w ramach ENERGIX w większej mierze akcentowano badania o charakterze społecznych konsekwencji modernizacji energetycznej państwa. Zasadniczo zwiększono również finansowanie, które w 2013 r. wyniosło 383 mln NOK, a w 2017 r. wzrosło do 491 mln⁶⁸.

Warto dodać, że finansowanie badań poświęconych energii radykalnie wzrosło, szczególnie po roku 2008, czyli po zawarciu przez norweskie partie parlamentarne porozumienia klimatycznego. W latach 2000–2008 średnie wydatki rządowe na badania i rozwój z tych obszarów wynosiły około 540 mln NOK, natomiast w latach 2009–2016 średnia roczna wyniosła około 2 800 mln NOK, czyli zwiększyła się pięciokrotnie. W latach 2009–2016 przeznaczono na projekty badawcze w tym zakresie blisko 25,2 mld NOK, z czego większość środków (48,6%) przeznaczono na badania nad paliwami, głównie systemem wychwytywania i składowania CO₂, następnie energią odnawialną (19,2%) oraz efektywnością energetyczną (18,7%)⁶⁹. Wydatki norweskie w odniesieniu do PKB na tle innych członków Międzynarodowej Agencji Energii należały do najwyższych i wynosiły 0,12 PKB⁷⁰.

W ramach wyżej przedstawionych programów, ale również innych inicjatyw naukowych, na szczególną uwagę zasługują norweskie badania polarne, które w ostatnich dekadach, podobnie jak w przypadku badań innych państw, koncentrują się na problemie globalnych zmian klimatu. Tradycja zdobywania wiedzy o biegunie północnym, ale również południowym, jest głęboko zakorzeniona w tożsamości narodowej dzięki wybitnym, światowej sławy polarnikom, do których należeli Roald Amundsen, Fridtjof Nansen czy Hjalmar Johansen⁷¹.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 3–4.

⁶⁸ *ENERGIX*, The Research Council of Norway, <https://www.forskingsradet.no/en/Funding/ENERGIX/1254025240933> [dostęp: 25.05.2018].

⁶⁹ *Norway Rewiew 2017...*, s. 145.

⁷⁰ *Ibidem*, s. 146.

⁷¹ R. Friedman, *Amundsen, Nansen, and the Question Of Science: Dramatizing Historical Research on the Polar Heroic*, „*Endeavour*” 2011, Vol. 35, No. 4, s. 151–159; Zob. R. Huntford, *Nansen: The Explorer as Hero*, Abacus, London 2001.

Niewątpliwym osiągnięciem norweskiego środowiska naukowego był Międzynarodowy Rok Polarny trwający od 1 marca 2007 r. do marca 2009 r. (ze względów naukowych został przedłużony o rok). Ta międzynarodowa inicjatywa pod auspicjami Międzynarodowej Rady Nauki oraz Światowej Organizacji Meteorologicznej polegająca m.in. na organizacji serii wypraw naukowo-badawczych przyczyniła się do zwiększenia o 50% światowych nakładów na badania regionów polarnych Ziemi i zrewolucjonizowała dotychczasowy dostęp do danych. Norweski program Międzynarodowego Roku Polarnego trwał aż cztery lata (2007–2010) i opierał się na 27 projektach o łącznym budżecie 290 mln NOK oraz dziesięciu projektach powiązanych w ramach programu NORKLIMA. Na tle innych programów narodowych wyróżniał się zarówno swoją długością, jak i zasięgiem obejmującym badania dwóch biegunów oraz rozmiarem finansowania (norweski wkład był trzecim co do wielkości pod względem finansowania i czwartym pod względem wkładu osobowego)⁷².

Również w późniejszym okresie norweskie badania polarne były widoczne na tle międzynarodowych inicjatyw naukowych. W latach 2012–2014 liczba publikacji poświęconych tej problematyce dała Norwegii piątą, a wśród państw arktycznych trzecie miejsce. Dodatkowo znacząco wzrósł poziom internacjonalizacji publikacji, gdyż trzy na cztery pozycje powstały przy współautorstwie badaczy z innych państw, głównie USA i Wielkiej Brytanii. Jednak rzeczywistym wyzwaniem z perspektywy oddziaływania nauki pozostawał niski poziom cytowań norweskich badań polarnych, który dawał Norwegii dopiero siódmą pozycję, a w przypadku artykułów poświęconych Svalbardowi plasował się nawet o 20% poniżej średniej światowej⁷³.

W centrum zainteresowania (około 30% ogółu publikacji) znalazły się przede wszystkim tematy związane ze Svalbardem. Dlatego też w 2011 r. przy NRB zostało powołane Forum Naukowe Svalbardu, które miało na celu udzielanie informacji o infrastrukturze, działaniach badawczych oraz koordynowanie wymiany danych pomiędzy różnymi zespołami krajowymi i międzynarodowymi zajmującymi się badaniami obszarów okołobiegunowych, jak i tych podejmujących problem globalnych zmian klimatu⁷⁴.

⁷² *Norwegian Climate Research. An Evaluation...*, s. 73.

⁷³ M. Mila, *Norwegian Polar Research Analysed*, The Research Council of Norway, Polar Research Programme, Oslo 2016, https://www.forskningssradet.no/prognett-polar-forskning/Nyheter/Norwegian_polar_research_analysed/1254019469541&lang=en [dostęp: 25.05.2018].

⁷⁴ *Mandate for the SSF – Svalbard Science Forum*, The Research Council of Norway, Svalbard Science Forum 2011, <https://www.forskningssradet.no/prognett-ssf/Mandate/1253977852338> [dostęp: 25.05.2018].

Należy podkreślić, że jednym z zasadniczych celów generalnie stawianych przed nauką norweską jest jej wysoki poziom internacjonalizacji zarówno na poziomie nordyckim, europejskim, jak i światowym. Norwegia jest członkiem-założycielem Nordyckich Badań nad Energią – instytucji afiliowanej przy Nordyckiej Radzie Ministrów, która zakłada rozwój regionalnej współpracy w obszarze prac badawczo-rozwojowych, w zakresie integracji rynku energetycznego, zrównoważonej energii i efektywności energetycznej. Poprzez porozumienie o Europejskim Obszarze Gospodarczym norweskie instytucje naukowe i przedsiębiorstwa partycypują w Horyzoncie 2020, który promuje badania m.in. w obszarach, takich jak bezpieczna, czysta i efektywna energia; zielony i zintegrowany transport oraz działania na rzecz klimatu, środowiska czy wydajności surowcowej. Norwegia uczestniczy również w inicjatywach, tj. EU Strategic Energy Technology Plan czy European Energy Research Alliance, oraz w europejskich platformach technologii i innowacji, szczególnie w zakresie CCS. Od 2015 r. kraj należy również do Mission Innovation, inicjatywy 22 państw oraz UE zakładającej dynamizację innowacyjności w obszarze energii poprzez podwojenie nakładów państwa na R&D w kolejnych pięciu latach⁷⁵.

Badania naukowe w obszarze klimatu prowadzone przez norweskie ośrodki zostały poddane w 2012 r. szerokiej ewaluacji przez Norweską Radę Badań, która powołała w tym celu międzynarodowy zespół specjalistów. Przegląd norweskiego dorobku naukowego wykazał, że wyodrębniły się trzy strategiczne obszary badań do których zaliczono:

- poprawę wiedzy nt. systemu klimatycznego, w tym rozwój scenariuszy o zmniejszonej niepewności oraz znajomość klimatu arktycznego;
- badania nad konsekwencjami i adaptacją do zmian klimatycznych zarówno przez świat przyrodniczy, jak i społeczeństwo, z uwzględnieniem polityk publicznych i technologii;
- badania nad rozwojem i wdrażaniem polityk i instrumentów mających na celu redukcję emisji gazów cieplarnianych, w tym badania nad zmianami zachowań w celu redukcji emisji⁷⁶.

Według raportu szczególnie w dwóch pierwszych obszarach norweska nauka mogła wykazać się zasadniczymi osiągnięciami, natomiast trzeci obszar, obejmujący przede wszystkim nauki społeczne, stał się widoczny dopiero po 2000 r. i został uznany za relatywnie najsłabiej rozwinięty.

Raport zespołu wskazał, że norweska nauka w kwestii zmian klimatu w wielu obszarach zajmuje wiodące miejsce, a pozycje dotyczące zmian klimatu są

⁷⁵ *Norway Review 2017...*, s. 147.

⁷⁶ *Norwegian Climate Research. An Evaluation...*, s. 10.

częściej cytowane niż w przypadku innych obszarów wiedzy. Pod względem ilości publikacji *per capita* norwescy naukowcy znaleźli się na pierwszym miejscu na świecie, przy czym liczba artykułów poświęconych tej tematyce również rosła szybciej niż w przypadku innych dziedzin. W efekcie liczba cytowań norweskich artykułów dotyczących zmian klimatu w skali globalnej jest ponadprzeciętna, co powoduje, że międzynarodowe oddziaływanie badań Norwegów jest zasadnicze. Liczba norweskich badaczy, którzy uczestniczyli w pracach Międzyrządowego Zespołu ds. Zmian Klimatu jako liderzy zespołów czy recenzenci, była zdecydowanie wyższa niż w przypadku innych nordyckich państw⁷⁷. Powstało kilka wiodących centrów badawczych specjalizujących się w badaniach klimatu, natomiast pozostałe instytucje badawcze przyczyniły się do powstania tylko nielicznych publikacji, co oznacza dość wyraźną polaryzację systemu badań. Finansowanie badań w 89% pochodziło ze źródeł norweskich, a w 11% z funduszy nordyckich, Programów Ramowych UE i innych źródeł⁷⁸.

Jako ewidentne słabości norweskich badań uznano takie obszary, jak naturalne czynniki zmian klimatu, adaptacja, usługi ekosystemów, badania współzależności zmian klimatu i innych globalnych procesów. W katalogu tym uwzględniono także badania nad instytucjami i instrumentami odpowiedzi na zmiany klimatu, które oparte były przede wszystkim na dużej ilości indywidualnych projektów, korzystających z różnych źródeł finansowania. W konsekwencji w norweskich badaniach brakowało głębokiej, przeglądowej analizy dotyczącej np. architektury zarządzania zmianami klimatycznymi od poziomu globalnego aż do lokalnego oraz refleksji nad budową „zielonego”, zrównoważonego i sprawiedliwego społeczeństwa⁷⁹. Istotna wydawała się również konieczność integracji badań różnych obszarów i tworzenie projektów multidyscyplinarnych opartych o szerokie horyzonty czasowe.

W obszarze szeroko ujmowanych nauk społecznych, których ocena jest szczególnie istotna z perspektywy niniejszej pracy, uwydatniono więc konkretne problemy. Badania nad społecznymi, ekonomicznymi i politycznymi uwarunkowaniami oraz konsekwencjami zmian klimatycznych i polityki klimatycznej rozpoczęły się zaledwie na początku XXI w., co wynika z faktu, iż problem ten nie należał do tradycyjnych obszarów zainteresowania nauk społecznych i musiał dopiero uzyskać należne mu miejsce. Kwestia zmian klimatu w XX w. postrzegana była przede wszystkim przez pryzmat dorobku nauk ścisłych, przyrodniczych i technicznych, które miały dać wystarczające

⁷⁷ *Ibidem*, s. 102.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ *Ibidem*, s. 9.

wyjaśnienie zarówno przyczyn, konsekwencji, jak i narzędzi walki z antropogenicznymi zmianami klimatycznymi. W rezultacie środki finansowe dedykowane naukom społecznym również były ograniczone, co powodowało, że część badaczy porzucała ten temat. Złożoność wyzwań zmian klimatycznych uwydatniła jednak konieczność zaangażowania wszystkich obszarów wiedzy i połączenia wysiłków w badaniach multidyscyplinarnych. Problemy, takie jak emisje gazów cieplarnianych przez poszczególne sektory, prowadziły do szerszych pytań o schematy produkcji i konsumpcji, a nawet podnosiły kwestie paradygmatów rozwoju i interpretacji ideologicznych np. dotyczących słuszności założeń neoliberalizmu. Pojawiły się rozważania na temat możliwości adaptacji społeczności do zmian klimatu, konieczności uszanowania potrzeb ekonomicznych państw rozwijających się czy politycznych i ekonomicznych możliwości ustanowienia wiążącego reżimu zmian klimatu. Jednocześnie do wielu polityk sektorowych państwa włączono czynnik klimatyczny, co rodziło nowe pytania dotyczące wyboru konkretnych instrumentów zarządzania publicznego. Tym samym powstała pilna potrzeba zaangażowania do dyskusji o globalnych zmianach klimatu naukowców reprezentujących obszar nauk społecznych i różne dyscypliny (jak np. ekonomia, finanse, nauki o administracji, nauki o bezpieczeństwie, nauki o mediach, nauki o polityce, nauki o polityce publicznej, nauki o poznaniu i komunikacji społecznej, nauki o zarządzaniu, prawo, psychologia oraz socjologia).

Wśród głównych braków merytorycznych i metodologicznych widocznych w ramach badań nauk społecznych sami naukowcy zwracają uwagę na uproszczone definiowanie zmian klimatu i pojmowanie problemu w ramach narodowych uwarunkowań. W wielu przypadkach nauki społeczne pełnią wyłącznie rolę uzupełniającą wobec badań nauk ścisłych, co zasadniczo je marginalizuje również w kontekście finansowania nauki⁸⁰. Widoczny jest również brak zintegrowanego podejścia do zmian klimatu (np. nie jest promowany rozwój badań nad narodowym systemem transportu), nie ma wystarczającej refleksji nad problemem zmian klimatycznych w szerszym kontekście zrównoważonego rozwoju, począwszy od poziomu lokalnego aż do globalnego, rozważania o architekturze globalnego porozumienia klimatycznego są ograniczone, brakuje debaty nad (ujemnym, zerowym) wzrostem gospodarczym i refleksji nad wyzwaniami stojącymi przed marginalizowanymi wspólnotami (np. Samami) oraz narodami (głównie państwami rozwijającymi się)⁸¹.

⁸⁰ Jako wyjątkowy przykład programu interdyscyplinarnego, który uzyskał znaczne środki można przytoczyć FRIMUF (*Free Research on Environment and Development*) finansowany przez Norweską Radę Badań, oraz FRISAM (*Independent Basic Research Projects – Social Sciences*).

⁸¹ *Norwegian Climate Research. An Evaluation...*, s. 31.

Jednym z zasadniczych powodów wskazanych wyżej deficytów jest brak dostępnych środków finansowych. Wsparcie projektów nauk społecznych przez Norweską Radę Badań stanowiło w latach 2009–2010 jedynie 12–14% wszystkich nakładów na badania zmian klimatu, a wśród prawie 6,5 tys. publikacji poświęconych zmianom klimatu w latach 2001–2010 zaledwie 691 reprezentowało nauki społeczne, co spowodowało niższy współczynnik cytowań⁸². Zdecydowana większość funduszy płynęła do nauk społecznych w ramach programów NORKLIMA i KLIMAFORSK, które zagwarantowały na ten cel 30% swojego budżetu.

Poza wskazanymi wyżej ramowymi projektami służącymi rozwojowi badań nad klimatem i konsekwencjami jego zmian władze podjęły również działania edukacyjne, które miały rozszerzyć stan wiedzy Norwegów o najnowszych osiągnięciach badawczych. W 2007 r. został zainaugurowany program Klimaløftet (określający wspólne działania na rzecz redukcji gazów cieplarnianych), służący propagowaniu wyników badań naukowych⁸³. W ramach programu co-rocennie odbywa się na norweskich uniwersytetach kilkadziesiąt imprez m.in. seminaria, odczyty czy warsztaty ze specjalistami z danej dziedziny. Ponadto publikowane są sponsorowane artykuły w głównych dziennikach i prasie lokalnej przedstawiające fakty dotyczące badań o zmianach klimatu, a także działań, jakie mogą zostać podjęte przez obywateli oraz podmioty publiczne i prywatne na rzecz środowiska. Organizowane są również programy edukacyjne dla szkół, przedstawienia teatralne i projekcje filmowe mające na celu dotarcie z tym przekazem do dzieci i młodzieży. Jednocześnie rząd przeznacza środki na badania komunikacji zmian klimatu w ramach Norweskiej Rady Badań. Pomimo szerokich działań mających popularyzować problem zmian klimatu i wyniki norweskich badań w tym obszarze dla norweskich obywateli głównym źródłem informacji i wiedzy pozostają media, które, jak wykażą poniższe rozważania, kierują się własnymi priorytetami.

9.3. Rola mediów w kształtowaniu dyskursu o zmianach klimatu

Media mają niewątpliwie szczególne znaczenie dla kształtowania dyskursu publicznego o zmianach klimatu w Norwegii. Umożliwiają one bowiem z jednej strony szerszemu gronu odbiorców zaznajomienie się z doniesieniami naukowymi, co wydaje się szczególnie cenne z uwagi na złożoność wiedzy o zmianach klimatu. Jednocześnie jednak inicjują one proces deliberacji nad dostępnymi wyborami społeczno-ekonomicznymi, co optymalizuje polityczny

⁸² *Ibidem*, s. 161.

⁸³ Zob. więcej: Klimaløftet, <http://scrapbook.klimaloftet.no> [dostęp: 5.05.2018].

proces podejmowania decyzji, w efekcie przyczyniając się do akceptacji finalnych rozwiązań⁸⁴.

Norwegia jest pod wieloma względami krajem podobnym do innych północnych sąsiadów, charakteryzujących się niską populacją, stabilnym systemem politycznym, przywiązaniem do państwa dobrobytu i wartości egalitarnych. Norweskie media tworzą to, co Daniel Hallin i Paolo Mancini nazywają demokratycznym modelem korporatystycznym opierającym się na publicznym finansowaniu, wysokim poziomie czytelnictwa i wykorzystaniu Internetu oraz prowadzących do wzrostu świadomości politycznej wśród obywateli⁸⁵. Media są w Norwegii istotnym czynnikiem opiniotwórczym, mającym podnosić poziom debaty publicznej z poziomu demagogii do merytorycznych argumentów.

W przypadku komunikacji doniesień naukowych o zmianach klimatu, społecznego rozumienia problemu i zaangażowania na rzecz budowy gospodarki niskoemisyjnej, rola norweskich mediów była podobna. Telewizja, czasopisma i Internet próbowały – w duchu obiektywizmu – połączyć dwie odmienne argumentacje. Z jednej strony przekazywały społeczeństwu argumenty kompleksu wydobywczego, który zaznaczał swoją rolę w budowaniu dotychczasowego i przyszłego dobrobytu państwa, podkreślając nieuchronność dalszego wydobycia węglowodorów. Z drugiej zaś strony głos zwolenników budowy bardziej zrównoważonego społeczeństwa był wyraźny, co wynikało z wysokiego poziomu edukacji oraz długich tradycji ochrony środowiska.

Niewątpliwie przekaz wiedzy o zmianach klimatu podlegał w Norwegii tym samym wymogom, co inne tematy, a więc podporządkowany jest takim kryteriom, jak nowość, kontrowersyjność, bliskość geograficzna i związek z czytelnikiem⁸⁶. W latach 90. XX w. norweskie media uznały, że w duchu rzetelności dziennikarskiej trzeba w równej mierze uwzględniać głos zarówno zaniepokojonych zmianami klimatologów, jak i kontestatorów antropogenicznych podstaw zmian klimatu, którzy realnie stanowili niewielki margines norweskiego środowiska naukowego. Norweskie media, poprzez próby równoważenia odmiennych poglądów, wpisały się w główny nurt dziennikarstwa, który był promowany

⁸⁴ A. Bell, *Media (Mis)communication on the Science of Climate Change*, „Public Understanding of Science” 1994, Vol. 3, s. 259–275; K. Wilson, *Mass Media as Sources of Global Warming Knowledge*, „Mass Communication Review” 1995, Vol. 22, s. 75–89; K. Wilson, *Communicating Climate Science through the Media. Predictions, Politics and Perceptions of Risk*, [w:] *Environmental Risks and the Media*, red. S. Allan, B. Adam, C. Carter, Routledge, London 2000, s. 201–217.

⁸⁵ D. Hallin, P. Mancini, *Comparing Media Systems: Three Models of Media And Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 2004, s. 143.

⁸⁶ A. Carvalho, *Ideological and Media Discourses on Scientific Knowledge Re-Reading News on Climate Change*, „Public Understanding of Science” 2007, Vol. 16, s. 223–243.

przez takich opiniotwórczych wydawców, jak brytyjska BBC⁸⁷. Ten teoretycznie zbalansowany przekaz przyczynił się do powstania niepewności co do podstaw i konsekwencji zmian klimatu w społeczeństwie, które w większości dostrzegało problem jako realny i wymagający zdecydowanych działań.

Największa rola w kształtowaniu dyskursu o zmianach klimatu przypadła jednakże gazetom i czasopismom. W norweskiej żurnalistyce dominował trend dramatyzowania wiedzy naukowej podkreślający jednocześnie pewność i niepewność przewidywanych zmian. Dziennikarze wybierali jednak dwa odmienne podejścia w opisywaniu rzeczywistości, które Marianne Ryghaug obrazowo nazywa „dramatami”⁸⁸. Pierwsza grupa, reprezentowana m.in. przez Bergens Tidende i Energi og Klima, akcentowała „dramat natury”. W tym przypadku silne przekazy, takie jak katastrofy, huragany czy powodzie miały służyć zilustrowaniu zmian klimatu spowodowanych działalnością człowieka. Pojawiały się metafory w rodzaju „dnia sądu ostatecznego”, który zniszczy całą planetę. Powyższa strategia prezentowania wiedzy naukowej, oparta na odwoływaniu się do emocji, miała służyć popularyzacji, ale zarazem ograniczeniu złożoności problemu⁸⁹.

Natomiast druga grupa dziennikarzy (np. z redakcji „Verdens Gang”, „Aftenposten” i „Dagens Næringsliv”) wykorzystywała temat do pokazania „dramatu nauki”, która jest podzielona. Dziennikarze nadawali sobie miano obiektywnych obserwatorów i ukazywali sprzeczne poglądy środowiska naukowego w konkretnych kwestiach. Chętnie prezentowali głosy krytyczne wobec raportów IPCC czy opinie badaczy znajdujących się na marginesie naukowego dyskursu i podważających antropogeniczny charakter zmian klimatu. Chodziło o często mylne pokazanie antagonizmów o charakterze elementarnym. Brakowało natomiast ukazania debat specjalistów w wąskich dziedzinach, których wyniki różniły się. W efekcie media wytworzyły błędny obraz, który zamazywał konsensus środowiska odnośnie do głównych kwestii związanych ze zmianami klimatu. Dziennikarze norwescy przyznali, że w pełni świadomie wybrali strategię prezentowania zmian klimatu jako kolejnego obszaru kontrowersji naukowej, przybierając jednocześnie postawę „neutralną” i „zbalansowaną”⁹⁰.

⁸⁷ Zob. przetłumaczoną przez autorkę publikację M. Maslina, *Zmiany klimatu...*, s. 8.

⁸⁸ M. Ryghaug, *Obstacles to Sustainable Development: the Destabilization of Knowledge*, „Sustainable Development” 2011, Vol. 19, No. 3, s. 157–160, DOI: 10.1002/sd.431.

⁸⁹ Podobna sytuacja wystąpiła w Szwecji. Zob. U. Olausson, *Global Warming – Global Responsibility? Media Frames of Collective Action and Scientific Certainty*, „Public Understanding of Science” 2009, Vol. 18, No. 4, s. 421, DOI: 10.1177/0963662507081242.

⁹⁰ M. Ryghaug, T. Skjølsvold, *Climate Change Communication in Norway*, [w:] *Oxford Research Encyclopedia of Climate Science*, red. H. von Storch, Oxford University Press, New York 2016, s. 151, DOI: 10.1093/acrefore/9780190228620.013.453.

Te dwa różne dyskursy odegrały zgoła przeciwną rolę w kształtowaniu wiedzy o antropogenicznych zmianach klimatu. Pierwszy przyczyniał się do stabilizacji percepcji osiągnięć naukowych i wzywał do szybkich działań. Drugi natomiast budził sceptycyzm w kwestii wpływu człowieka na klimat, podkreślał sprzeczności w świecie naukowym i w efekcie mógł być usankcjonowaniem dla powstrzymania się od dalszych decyzji.

Jednocześnie ukazało się w prasie bardzo mało artykułów dotyczących możliwych rozwiązań problemu np. w obszarze wykorzystania energii – tj. odnawialnych źródeł energii, co wymagało konkretnych rozwiązań krajowych. Zdecydowanie więcej miejsca poświęcano kwestii rozwoju międzynarodowego reżimu zmian klimatu, w tym negocjacjom klimatycznym czy kwotom emisji CO₂.

Wraz z ugruntowaniem wiedzy naukowej, około roku 2007 – m.in. dzięki raportom IPCC, tendencja ukazywania antagonizmów związanych ze zmianami klimatu zaczęła słabnąć. W sytuacji kiedy wytworzył się rodzaj konsensusu naukowego argumenty sceptyków straciły swoje podstawy i stały się raczej wyrazem subiektywizacji rzeczywistości. Media musiały podporządkować się tej dynamice, rezygnując z sensacyjnego, ale atrakcyjnego przekazu na rzecz wyważonych doniesień naukowych.

Dobrze obrazują to badania doniesień prasowych dotyczące dwóch kwestii: publikacji raportów IPCC z 2007 i 2012 r. oraz przyspieszenia tempa topnienia pokrywy lodowej Arktyki obserwowanego po 2010 r.⁹¹ W przypadku analizy doniesień poświęconych raportom IPCC w narracji pojawiły się odniesienia do niepewności towarzyszącej badaniom klimatu, jednak w coraz szerszym stopniu towarzyszyły im stwierdzenia mówiące o „prawie całkowitej pewności” naukowców. Nie pojawiły się natomiast głosy sceptyków czy próby przedstawiania argumentów dwóch stron. O elementach niepewności można mówić również w przypadku doniesień poświęconych topnieniu pokrywy lodowej, jednak w tym przypadku media nie podważały istnienia samego zjawiska, podkreślały jedynie niepewność jego konsekwencji. Wystąpił także nowy rodzaj narracji polegający na uwypukleniu możliwości, jakie daje topniejący lód Arktyki przede wszystkim w kontekście dostępu do surowców, powstania nowych szlaków morskich, a nawet wydłużonego okresu wegetacji⁹².

Też o ograniczeniu przekazu akcentującego konflikt w świecie nauki potwierdzają również badania Katherine Duarte, która zauważyła, że w mediach wyraźnie

⁹¹ C. Bjørnaes A. Naper, Norway, [w:] *Climate Change in the Media: Reporting Risk and Uncertainty*, red. J. Painter, I.B. Tauris, London 2013, s. 114.

⁹² *Ibidem*, s. 117.

zaczęła dominować zgoda w kwestii słuszności badań IPCC⁹³. Ta sama autorka wykazała jednak w późniejszych badaniach, jak mało ugruntowane jest stanowisko mediów w kwestii zmian klimatu i jak plastycznie reagują one na sensacyjne wydarzenia, przykuwające uwagę Norwegów⁹⁴. W listopadzie 2009 r. wybuchła tzw. afera klimatyczna polegająca na upublicznieniu maili naukowców związanych z IPCC z Climatic Research Unit z Uniwersytetu Wschodniej Anglii, w których mowa była o uciekaniu się do uproszczeń i trików. Medialna burza ponownie przyciągnęła sceptyków, reprezentowanych m.in. przez organizację Klimarealistene (Realistów Klimatycznych)⁹⁵, do głównego wiru dyskusji, a dziennikarze powrócili do spekulowania o istocie problemu globalnego ocieplenia. Wraz z wyczerpaniem się publicznego zainteresowania sensacyjnymi doniesieniami, debata o klimacie powróciła do wcześniejszej merytorycznej argumentacji.

Opisany wyżej konflikt pomiędzy sceptykami i zwolennikami antropogenicznego charakteru zmian klimatu z czasem słabł i zaczął ustępować miejsca dyskursowi technologicznemu. Media przeszły do kolejnego etapu analizy i przestały zadawać pytanie o to, czy globalne ocieplenie jest faktem i skupiły się na potencjalnych rozwiązaniach problemu. Rozważania o nowych technologiach bardzo dobrze wpisywały się w szeroko rozumiane potrzeby społeczeństwa norweskiego. Z jednej strony dawały bowiem nadzieję na rozwiązanie problemu emisji, co umożliwiłoby dalszą eksploatację norweskich węglowodorów bez poczucia winy na poziomie jednostkowym⁹⁶. Z drugiej strony stanowiłyby dowód innowacyjności i próbę budowania zrównoważonego ekologicznie społeczeństwa, czyli utwierdzałyby tożsamość „zielonego” lidera. W centrum zainteresowania mediów znalazła się technologia wychwytywania i składowania CO₂, która miała być stosowana w spalaniu gazu np. w elektrowniach. Technologia ta miała stanowić dowód zaangażowania na rzecz walki z globalnym ociepleniem ze strony socjaldemokratycznego rządu Jensa Stoltenberga. Premier, opisując w 2007 r. projekt budowy systemu wychwytywania i składowania CO₂ w rafinerii w Mongstad, użył metafory o norweskim „ładowaniu na księżycu”, co przyciągnęło uwagę medialną⁹⁷. Jak zauważył

⁹³ K. Duarte, D. Yagodin, *Scientific Leaks. Uncertainties and Skepticism in Climate Change Journalism*, [w:] *Media Meets Climate: the Global Challenge for Journalism*, red. E. Eide, R. Kunelius, Nordicom 2012, s. 163–178.

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ Więcej w kolejnym rozdziale.

⁹⁶ A. Klimek, *Engineering and Politics: Embedding Carbon Capture, Transport and Storage (CCS) in Norway (PhD thesis)*, Norwegian University of Science and Technology, Oslo 2014, s. 15.

⁹⁷ A. Neslen, *Carbon Capture Battle Stirs Hopes, Dreams and Grim Realities*, The Guardian 23.03.2015, <https://www.theguardian.com/environment/2015/mar/23/carbon-capture-battle-stirs-hopes-dreams-and-grim-realities> [dostęp: 25.05.2018].

Eirik Swensen, grupa zwolenników tej technologii, również powiązana z kręgami rządowymi, zmobilizowała część mediów na rzecz promocji tego konkretnego rozwiązania. Projekt okazał się jednak zbyt kosztowny i złożony technologicznie, przez co został wstrzymany, narażając swoich wcześniejszych promotorów na medialną krytykę.

Poza debatami oscylującymi wokół „dramatu nauki”, „dramatu natury” i technologii warto zauważyć, że norweskie media skupiały się przede wszystkim na spektakularnych wydarzeniach. Badania doniesień mediów i blogów w latach 2007–2010 potwierdzają, że najwięcej uwagi poświęcono szczytom klimatycznym na Bali w 2007 r., w Kopenhadze w 2009 r., Nagrodzie Nobla dla IPCC i Ala Gore’a w 2007 r., co dowodzi, że przez dziennikarski filtr do opinii publicznej docierały przede wszystkim informacje z wydarzeń atrakcyjnych medialnie, które budziły zainteresowanie całej społeczności międzynarodowej. Zaskakujący jest jednak fakt, że pomimo bardzo zaawansowanej internacjonalizacji społeczeństwa norweskiego, przejawiającej się m.in. poprzez bardzo dobrą znajomość języka angielskiego, norweskie gazety w dużo szerszym zakresie od swoich odpowiedników z innych państw – wykorzystywały dla relacji wyłącznie źródła krajowe. Elisabeth Eide i Andreas Ytterstad, badając relacje ze szczytu na Bali, zauważyli nawet fenomen „nacionalizacji” przekazu globalnego zjawiska, jakim są zmiany klimatu⁹⁸. Autorzy podkreślili, że norwescy politycy mogli wywierać wpływ na sposób relacjonowania norweskiego udziału w konferencji. Media podkreślały bowiem głównie przywództwo Norwegii w walce ze zmianami klimatu poprzez rozwój nowych technologii oraz walkę z wylesianiem w innych państwach. Takie ujęcie problemu umożliwiało dalszą, niczym nieograniczoną działalność sektora wydobywczego i potwierdzało słuszność decyzji rządu, czyli przede wszystkim koncentrację na ograniczaniu emisji zagranicą, a nie w kraju⁹⁹.

Interesującym jest natomiast fakt, że norweskie media nigdy nie wprowadziły narracji obarczającej sektor wydobywczy odpowiedzialnością za zmiany klimatu. Przekaz poświęcony nowym złożom, kolejnym rundom przyznawania licencji czy działalności Statoil przedstawiany był w kontekście działań gospodarczych państwa i miał służyć stworzeniu pozytywnego image’u sektora. Kwestie norweskich węglowodorów nie były więc łączone z dyskusją o zmianach klimatu, gdyż zostały uznane za obszar aktywności ekonomicznej państwa¹⁰⁰.

Powyższe rozważania poświęcone komunikacji problemu zmian klimatu uwzględniają przede wszystkim tradycyjne media, głównie gazety i czasopisma.

⁹⁸ E. Eide, A. Ytterstad, *The Tainted Hero: Frames of Domestication in Norwegian Press Representation of the Bali Climate Summit*, „International Journal of Press/Politics” 2011, Vol. 16, No. 1, s. 67.

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ *Ibidem*, s. 56.

W XXI w. obszar komunikacji uległ jednak radykalnemu poszerzeniu o wydania cyfrowe, blogi oraz fora dyskusyjne, gdzie komunikaty nie podlegają tradycyjnej edycji i monitoringowi¹⁰¹. Zmiany klimatu stanowiły obszar komunikacji internetowej, który uległ bardzo silnej polaryzacji, polegającej na braku dialogu pomiędzy tzw. sceptykami i zwolennikami. Znaczna część przekazu oscylowała wokół tzw. faktów naukowych, które przez dwie strony były wykorzystywane jako potwierdzenie swoich tez. Widocznym elementem była również znaczna aktywność naukowców, którzy zmęczeni „zbalansowanym” przekazem tradycyjnych mediów zaczęli publikować wyniki swoich badań w Internecie. Umożliwiało to bardziej pogłębioną dyskusję nie tylko w kręgu specjalistów czy polityków, ale również przeciętnych obywateli, a także pozwoliło dotrzeć do szerszych kręgów internautów również za granicą.

Pojawił się więc nowy, bardzo skuteczny (choć ograniczony w swoim zasięgu) kanał komunikacji. Jednocześnie problem zmian klimatu w tradycyjnych mediach, szczególnie po roku 2009, zaczął tracić na znaczeniu. Udowadnia to analiza porównawcza doniesień prasowych z kampanii w wyborach parlamentarnych z 2009 i 2013 r. Pomimo coraz bardziej alarmistycznych doniesień naukowych, dotyczących tempa i konsekwencji zmian klimatu, media poświęciły tej kwestii w 2013 r. o wiele mniej uwagi niż w 2009. Ten swoisty paradoks uwydatnił główne mechanizmy przekazu medialnego wymagającego dramatyzmu, niepewności lub konfliktu zantagonizowanych stron. Wraz z powstaniem naukowego konsensusu w kwestii zmian klimatu, argumenty sceptyków zostały zmarginalizowane, czyniąc przekaz bardziej jednostajnym, a tym samym mniej sensacyjnym i ciekawym. Brak dyskusji o klimacie w wyborach 2013 r. stanowił również konsekwencję dwóch procesów: uzgodnienia przez partie politycznego *mainstreamu* głównych zasad polityki klimatycznej, a z drugiej spadku zainteresowania tym tematem szerokiej opinii publicznej, która skoncentrowana była na problemach lokalnych np. integracji społecznej i imigracji. Obywatele zauważyli również rodzaj politycznej inercji w kwestii zmian klimatu¹⁰².

9.4. Wnioski

Powyższe rozważania jednoznacznie wskazują, iż społeczeństwo norweskie wykazuje znaczną świadomość problemów wynikających z antropogenicznych zmian klimatu. Kwestia ta w ostatnich latach wymieniana jest w katalogu głównych wyzwań, przed którymi stoi państwo. Większość Norwegów

¹⁰¹ Jak np. blogi na portalach: <https://energiogklima.no/blog> czy <https://blogg.forskning.no/>.

¹⁰² M. Ryghaug, T. Skjølsvold, *Climate Change Communication in Norway...*, s. 158.

opowiada się za rozwiązaniami proklimatycznymi, nie różniąc się od innych narodów państw uprzemysłowionych. Jednak technologie uzyskiwania energii, które można powiązać z innymi niż ekologiczne wartościami – np. rozwój przemysłowy, zyskują więcej ogólnospołecznego wsparcia od tych utożsamianych wyłącznie z walką ze zmianami klimatu. Większość społeczeństwa popiera również międzynarodowe negocjacje klimatyczne czy nowy system transportu opierający się na pojazdach niskoemisyjnych oraz transporcie publicznym. Co istotne, Norwegowie wydają się nie łączyć globalnych wyzwań klimatycznych z narodowym wydobywaniem i eksploatacją ropy oraz gazu, co potwierdza tezę o selektywnej interpretacji rzeczywistości zawartą we wstępie do rozdziału. Większość społeczeństwa wciąż uważa, że rola sektora węglowodorów ma centralne znaczenie dla funkcjonowania państwa i władze powinny wykazywać w tym obszarze znaczną aktywność. Jest to czytelny sygnał dla wszystkich norweskich rządów, który wskazuje, iż cele polityki klimatycznej państwa nie mogą naruszyć strategicznej pozycji sektora wydobywczego.

W wewnętrznych, jak i zewnętrznych działaniach na rzecz walki z globalnym ociepleniem ogół obywateli przesuwają na władze główny obowiązek tworzenia nie tylko ram organizacyjno-finansowych, ale również niezbędnych założeń. Jednostki przyjmują więc raczej postawę bierną, która uzależniona jest od aktywności innych podmiotów, przede wszystkim publicznych. Ograniczonej aktywności indywidualnej towarzyszy ogólny spadek zainteresowania problemami klimatu, co wynika w znacznej mierze z koncentracji na bieżących problemach społecznych i gospodarczych kraju. Wskazuje to na fakt, że współczesny system wartości i wizja świata Norwegów mają ograniczony potencjał zmiany i w związku z tym nowe zjawiska wpisywane są w ugruntowane modele percepcji. Zmiany klimatu zostały tym samym włączone do szerokiego katalogu obszarów aktywności opiekuńczego państwa dobrobytu, które powinno zdjąć z obywatela ciężar jednostkowych wyborów.

Ponadto orientacja aksjologiczna, a tym samym ideologiczna, jest istotnym determinantem kształtującym opinię publiczną w kwestii zmian klimatu. Występuje wyraźna korelacja pomiędzy poziomem edukacji, poglądami postmaterialistycznymi i lewicowymi, a uznaniem zmian klimatu za istotną kwestię. Respondenci reprezentujący bardziej indywidualistyczne podejście wykazują bowiem sceptyczny stosunek wobec doniesień naukowych o zmianach klimatu, w przeciwieństwie do respondentów o poglądach bardziej egalitarnych. Główną oś podziału w kwestii zmian klimatu nie przebiega więc według linii prawica-lewica, lecz różnicuje respondentów na blok „przemysłowy” i „ekologiczny”. Powoduje to, że kwestie klimatu stają się mniej konfliktogenne i nagłościone. Zarazem dystans pomiędzy podgrupami reprezentującymi różne orientacje aksjologiczne wydaje się

powiększać, co można zaobserwować również w innych państwach np. w USA¹⁰³. Rosnąca polaryzacja jest efektem włączenia do debaty politycznej rozważań o konkretnych środkach i instrumentach pokazujących wachlarz możliwości od polityki podatkowej do inicjatyw międzynarodowych.

Niebagatelny wpływ na społeczną percepcję problemu zmian klimatu odegrały osiągnięcia nauki norweskiej oraz ich popularyzacja. Norwescy badacze znaleźli się w czołówce światowej m.in. w kategorii cytowań oraz liczby publikacji. Wysoki poziom projektów został w dużym stopniu osiągnięty dzięki racjonalnej polityce naukowej państwa opierającej się na długookresowym finansowaniu i promującej internacjonalizację współpracy badawczej. Niewątpliwym problemem norweskiej nauki była jednak zdecydowana dominacja projektów nauk ścisłych i technicznych. Nauki te miały realizować społeczne oczekiwania, przełożone na polityczne cele, zakładające zastosowanie najnowszych technologii w celu utrzymania dotychczasowego tempa rozwoju kraju. Nauki społeczne rozpoczęły natomiast swoje bardziej sfragmentaryzowane badania dopiero na początku XXI w., a wykazane w ich rozwoju deficyty dodatkowo potwierdzają zasadność podjęcia niniejszego tematu.

W znaczącym stopniu o kształcie dyskursu publicznego w Norwegii decydował również przekaz medialny. W pierwszej fazie koncentrowano się na prezentowaniu kolejnych doniesień nauk ścisłych w celu edukowania obywateli w kwestii przyczyn i charakteru zmian klimatu. Zdecydowano się na przyjęcie modelu „równoważenia” przekazu, czyli uwzględniania opinii zarówno zwolenników, jak i przeciwników antropogenicznej koncepcji zmian klimatu. Spowodowało to, że większość obywateli uwierzyła w doniosłość zmian klimatu, natomiast, głównie z powodu podkreślania niepewności co do czasu i intensywności problemu, nie dostrzegała jednak konieczności podjęcia szybkich działań w celu ich ograniczenia. Propagowanie ogólnej, ale abstrakcyjnej wiedzy o zmianach klimatu, było niezbędne w zrozumieniu związku pomiędzy emisjami a zmianami klimatu, jednak niewystarczające dla zaktywizowania określonych sektorów społeczeństwa. Niewątpliwie na pewien rodzaj inercji w tej kwestii wpływ miały również mało skuteczne działania polityczne. Część obywateli uznała bowiem, że problem nie może mieć bardzo wysokiej rangi, jeżeli nie znalazł się na szczycie agendy politycznej. Z czasem komunikacja o zmianach klimatu stała się bardziej otwarta, ponieważ z jednej strony wykorzystywała szeroką, multidyscyplinarną wiedzę, a jednocześnie dzięki mniej tradycyjnym mediom trafiała do zdyswersyfikowanej grupy odbiorców.

¹⁰³ Por. A. McCright, R. Dunlap, *The Politicization of Climate Change and Polarization in the American Public's Views of Global Warming, 2001–2010*, „Sociological Quarterly” 2011, Vol. 52, No. 2, s. 157.

ROZDZIAŁ 10

**PROBLEM ZMIAN KLIMATU
W AGENDZIE NORWESKICH ORGANIZACJI
POZARZĄDOWYCH**

W poprzednim rozdziale wykazano, że opinia publiczna wyznacza określone ramy dla decyzji politycznych w obszarze polityki klimatycznej. Podmiotami, które w bezpośredni, trwały i niezależny od cyklu wyborczego sposób transponują *vox populi*, opinie specjalistów, czy wspólnot lokalnych, pozostają organizacje o charakterze społecznym, będące przejawem dojrzałości społeczeństwa obywatelskiego. W coraz większym stopniu mają one wpływ na formułowanie i implementację polityk sektorowych państwa, a także ze względu na swój rozmiar, zakres działania oraz wiedzę i doświadczenie, uczestniczą również w międzynarodowych negocjacjach, stając się niekiedy elementem ich systemu instytucjonalnego. Organizacje mogą oddziaływać bezpośrednio poprzez tworzenie ciał doradczych i eksperckich, ale również pośrednio przez kształtowanie agendy politycznej, monitorowanie transparentności procesu decyzyjnego, raportowanie i komunikowanie z opinią publiczną¹. Pełnią one rolę „bufora”, który zarówno transponuje i negocjuje interes społeczny bądź lokalny na wyższych szczeblach politycznych, a zarazem równoważy wpływ innych podmiotów – np. gospodarczych. Ich celem ostatecznym jest podwyższenie poziomu świadomości ekologicznej wśród ogółu społeczeństwa, które ma skutkować modernizacją państwa.

Badacze ruchów społecznych identyfikują różne strategie, które mogą wykorzystywać organizacje w celu wpływania na proces decyzyjny w obszarze ochrony środowiska. Najbardziej powszechna kategoryzacja dzieli strategie na konwencjonalne i niekonwencjonalne oraz bezpośrednie i pośrednie². W przypadku norweskich organizacji ekologicznych mamy do czynienia z całym spektrum form oddziaływania. Z jednej strony zauważalne jest dążenie do działań konwencjonalnych i bezpośrednich kierowanych do konkretnego ośrodka decyzyjnego. W tym przypadku sam rząd bądź inna instytucja decyduje o tym, jak szeroki będzie stopień inkluzji sektora pozarządowego. Wymaga to wytworzenia konkretnych form instytucjonalnych, jak np. wspólne konferencje, ciała doradcze czy eksperckie, i w dużym stopniu jest wynikiem konsolidacji demokratycznej norweskiego systemu społecznego. System ten opiera się w znacznym stopniu na stałych praktykach i akceptowanych ogólnie standardach, co przekłada się na stabilność i przewidywalność zachowań wszystkich uczestników przetargu. Powstaje układ instytucjonalno-normatywny, jaki m.in. Russell

¹ K. Raustiala, *States, NGOs, and International Environmental Institutions*, „International Studies Quarterly” 1997, Vol. 41, No. 4, s. 720.

² R. Dalton, S. Recchia, R. Rohrschneider, *The Environmental Movement and the Modes of Political Action*, „Comparative Political Studies” 2003, Vol. 36, No. 7, s. 743–771.

Dalton określił mianem „struktury pozytywnej szansy”, czyli taki, który daje organizacjom pozarządowym możliwości interakcji w ramach systemu politycznego³.

Z drugiej strony widoczne są również wyraźne próby stosowania niekonwencjonalnych metod mających wpłynąć pośrednio na polityków. Adresatem takich inicjatyw są bowiem media, aktywiści czy szerzej – opinia publiczna, do których organizacje chcą dotrzeć, stosując metody, takie jak akcje edukacyjne, kampanie informacyjne, protesty, demonstracje, a nawet bardziej konfrontacyjne rozwiązania – m.in. zajmowanie obiektów publicznych i prywatnych. Wybór takich metod nie jest spowodowany brakiem inkluzji politycznej, ale przede wszystkim przeświadczeniem o większej skuteczności radykalnego przekazu kierowanego do szerokiego spektrum aktorów społecznych⁴. Warto więc przyrzeć się, jakie strategie i środki zostały wykorzystane przez norweskie organizacje i stowarzyszenia w działaniach na rzecz klimatu.

10.1. Norweski ruch ekologiczny

Początki norweskiego sektora pozarządowego, również w dziedzinie szeroko rozumianej konserwacji przyrody, sięgają XIX w., kiedy dzięki industrializacji i komunikacji rozpoczęła się transformacja społeczeństwa norweskiego. Powstające organizacje i stowarzyszenia oparte na indywidualnym członkostwie, mimo że blisko związane z władzami, zachowały swoją niezależność. Większość podmiotów oparła swoją strukturę na silnej reprezentacji lokalnej, wiążąc się często na poziomie krajowym z szerokimi ruchami społecznymi o określonych celach ideologicznych bądź politycznych⁵. Owa horyzontalna i wertykalna integracja, która nie występowała w tak znacznym stopniu w innych państwach europejskich, spowodowała, że norweskie organizacje odegrały kluczową rolę w budowaniu poczucia tożsamości narodowej oraz ewolucji systemu demokratycznego, na co w swoich badaniach porównawczych zwrócił uwagę Stein Rokkan⁶.

³ R. Dalton, S. Recchia, R. Rohrschneider, *The Environmental Movement...*, s. 743–771.

⁴ S. Kuhnle, P. Selle, *Meting Needs in a Welfare State: Relations between Government and Voluntary Organizations in Norway*, [w:] *Needs and Welfare*, red. A. Ware, R.E. Goodin, Sage, London 1990, s. 165–184.

⁵ K. Sivesind et al., *The Voluntary Sector in Norway Composition, Changes, and Causes*, Institutt for Samfunnsforskning, Oslo 2002, s. 15–16.

⁶ S. Rokkan, *Geography, Religion, and Social Class: Crosscutting Cleavages in Norwegian Politics*, [w:] *Party Systems and Voter Alignments*, red. S.M. Lipset, S. Rokkan, The Free Press, New York 1967, s. 367–444.

Po drugiej wojnie światowej kraj wkroczył na ścieżkę stabilizacji demokratycznej i dobrobytu gospodarczego, które dały początek rozbudowanemu socjaldemokratycznemu państwu i silnej administracji publicznej. Jednocześnie zwiększyły się państwowe działania regulacyjne wobec sektora prywatnego i państwo bardziej angażowało się w różnych obszarach istotnych dla ogółu społeczeństwa⁷. Jak zauważa m.in. Per Lægreid główni aktorzy polityczni i administracyjni kraju zgodzili się, że wraz z przesłankami politycznymi należy uwzględniać wartości wynikające z rzetelnej służby publicznej, praw obywateli, przejrzystości, równości oraz mediacji interesów⁸. Procesy te doprowadziły do zwiększenia kontaktu i bliższej współpracy pomiędzy państwem a społeczeństwem obywatelskim⁹. Szeroki zakres obowiązków państwa stworzył już w latach 70. XX w. potrzebę wsparcia np. w formie ekspertyz i opinii ze strony organizacji pozarządowych, w tym również tych o profilu ekologicznym. Organizacje te zaczęły tworzyć szersze sojusze, co było szczególnie widoczne w przypadku inicjatyw promujących konserwację przyrody i aktywność na świeżym powietrzu. Spowodowało to, że ruch ekologiczny zyskał szerszą bazę społeczną, a tym samym stał się istotnym graczem politycznym.

W latach 80. XX w. nastąpił spadek aktywności ruchu ekologicznego, co w znacznej mierze należy tłumaczyć postępującą modernizacją ekologiczną państwa norweskiego. Ochrona środowiska została włączona do agendy współczesnego społeczeństwa początkowo poprzez polityczną instytucjonalizację, a następnie przez wzrost zainteresowania ze strony różnych aktorów reprezentujących biznes, edukację, religię czy konsumentów. Generalnie jak twierdzi Ørnulf Seippel,

ideologicznie lata 80. były okresem deradykalizacji oraz apolityzacji i dotyczyło to również ochrony środowiska. Pojawiły się niepokoje związane z konkretnymi kwestiami ekologicznymi, lecz nie były one powiązane z żadną ideologią z przeszłości – marksistowską, anarchistyczną, ekocentryczną. Problemy ekologiczne przestano postrzegać jako element szerszych radykalnych ideologicznie stanowisk, lecz realną kwestię, którą należy rozwiązać w ramach istniejących instytucji¹⁰.

⁷ Krytyka nadmiernej roli państwa zob. T. Tranvik, P. Selle, *State and Citizens in Norway: Organisational Society and State – Municipal Relations*, „West European Politics” 2005, Vol. 28, No. 4, s. 852–871.

⁸ P. Lægreid et al., *The Structural Anatomy of the Norwegian State 1947–2003*, „Stein Rokkan Center for Social Studies Working Paper” 2003, Vol. 21, http://uni.no/media/manual_upload/54_N21-03.Lag Reid.mfl-NY.pdf [dostęp: 29.05.2018].

⁹ K. Sivesind et al., *The Voluntary Sector in Norway...*, s. 15–16.

¹⁰ Ø. Seippel, *Trees, Ecology and Biological Diversity*, [w:] *Protecting Nature Organizations and Networks in Europe and the USA*, red. C. van Koppen, W. Markham, Edward Elgar, Cheltenham 2007, s. 177.

Postępującej ekspansji państwa towarzyszyła tym samym instytucjonalizacja udziału sektora pozarządowego w procesach decyzyjnych. Powstało wiele komisji, rad czy zarządów na różnych szczeblach władzy, w których uczestniczyły organizacje pozarządowe, pełniąc role doradcze bądź administracyjne. Praktykowano również otwarte konsultacje, które poprzedzały proces legislacyjny inicjowany przez rząd. Bardzo istotnym przesłaniem, jakie przyświecało formułowaniu polityki ochrony środowiska, było założenie, że obywatele mają prawo do informacji o wpływie konkretnej decyzji na naturę oraz o potencjalnych jej konsekwencjach¹¹.

Wraz z ewolucją norweskiego systemu politycznego i postępującą autonomizacją parlamentu, norweskie NGO musiały kierować swoje postulaty nie tylko do konkretnych członków rządu, ale również do szerokiego grona parlamentarzystów. Wytworzył się bowiem układ, w którym wyniki inicjatyw konsultacyjnych (inicjowanych przez rząd) mogły nie znaleźć odpowiedniego uznania w pracach parlamentu¹².

Obok wymienionych powyżej zinstytucjonalizowanych działań wytworzyły się z czasem mniej sformalizowane kanały komunikacji pomiędzy urzędnikami publicznymi a podmiotami społecznymi, które pozwalały na jeszcze szerszą artykulację postulatów ekologicznych. Organizacje pozarządowe (jako racjonalne podmioty dążące do maksymalizacji potencjalnego wpływu) poszukiwały kontaktów na niższym szczeblu drabiny biurokratycznej oraz w strukturach lokalnych, nie rezygnując zarazem z możliwości, jakie daje model korporatystyczny¹³. Widoczna stała się również tendencja do większego wyspecjalizowania i profesjonalizacji samych organizacji oraz wykorzystywania przez nie pewnych elementów wolnorynkowych, w tym współpracy z podmiotami komercyjnymi.

Pod koniec lat 80. XX w. istotnym elementem politycznej instytucjonalizacji kwestii ekologicznych była próba zintegrowania kwestii środowiskowych z kwestiami dotyczącymi rozwoju w postaci koncepcji zrównoważonego rozwoju. Koncepcja ta, z uwagi na rolę Gro Harlem Brundtland, zyskała w Norwegii szczególną rangę i sprowokowała sektor pozarządowy do odejścia od wcześniejszego dyskursu opartego na tradycyjnych terminach ochrony środowiska.

¹¹ A-I. Jansen, Norway, [w:] *Governing the Environment. Politics, Policy and Organization in the Nordic Countries*, red. P. Christiansen, Nordic Council of Ministers, Århus 1996, s. 186.

¹² P. Selle, *The Transformation of the Voluntary Sector in Norway*, [w:] *Social Capital and European Democracy*, red. J.W. Deth et al., Routledge, London 1999, s. 144–166.

¹³ P.M. Christiansen, H. Rommetvedt, *From Corporatism to Lobbyism? Parliaments, Executives, and Organized Interests in Denmark and Norway*, „Scandinavian Political Studies” 1999, Vol. 36, No. 7, s. 743–771, DOI: 10.1111/1467-9477.00013.

Organizacje pozarządowe musiały koncepcyjnie rozszerzyć pole swoich zainteresowań poza kwestie konserwacji przyrody. Chodziło głównie o obszary, takie jak np. wpływ decyzji politycznych na równowagę społeczno-ekonomiczną. Nowymi tematami, które zostały sprowokowane przez raport Komisji Brundtland, była m.in. bioróżnorodność, wpływ zmian technologicznych oraz zmiany klimatu.

Z czasem problemy związane ze zmianami klimatu znalazły się na czele listy priorytetów większości ekologicznych organizacji pozarządowych, które uznały, że jako jedyne stanowią realną siłę mogącą równoważyć wpływ sektora wydobywczego. W latach 90. XX w. debata dotycząca norweskiej polityki klimatycznej – zarówno w kontekście polityki wewnętrznej, jak i negocjacji w ramach UNFCCC – skupiała się przede wszystkim na wyborze pomiędzy podjęciem działań międzynarodowych lub też krajowymi inicjatywami służącymi redukcji emisji własnych Norwegii¹⁴. W przypadku tych ostatnich rozważano też, czy powinny one nastąpić bezwarunkowo, niezależnie od stanowiska innych państw, czy też wpisać się w szersze ramy globalne, ustalone np. w porozumieniu międzynarodowym. Podnoszono również kwestie dotyczące tego, czy tańsze działania na rzecz redukcji emisji węglowych podejmowane w ramach „elastycznych mechanizmów” nazwanych później mechanizmami z Kioto bądź innych form (jak handel uprawnieniami czy współpraca oparta na konkretnych projektach) mają taką samą wartość, jaką redukcje krajowe¹⁵. Norweskie organizacje pozarządowe jednoznacznie wypowiedziały się w tej debacie za potrzebą podjęcia niezwłocznych działań w kraju, zamiast skupiania się na warunkowych i elastycznych rozwiązaniach międzynarodowych¹⁶. Zbieżne stanowisko zaprezentowała większość międzynarodowego sektora pozarządowego, który podkreślał obowiązek każdego państwa do podjęcia niezwłocznych redukcji krajowych.

W połowie lat 90. XX w. kluczowym obszarem zainteresowania norweskich organizacji pozarządowych była kwestia wykorzystania gazu dla celów przemysłowych, co mogło znacząco zwiększyć norweskie emisje węglowe. Pojawił się wyraźny konflikt pomiędzy celami stabilizacji emisji a rozwojem przemysłowym kraju. Rząd Brundtland w 1991 r. zaproponował budowę elektrowni gazowej (projekt Heidrun), co znacząco mogło przyczynić się do wzrostu emisji. W 1994 r. plany rządowe nabrały już konkretnych kształtów, ponieważ powołano firmę Naturkraft dla budowy dwóch elektrowni gazowych na zachodnim wybrzeżu Norwegii. Jej właścicielem były firma naftowa Statoil, firma

¹⁴ E. Hovden, G. Lindseth, *Discourses in Norwegian Climate Policy...*, s. 64.

¹⁵ E. Hovden, G. Lindseth, *Norwegian Climate Policy 1989–2002...*, s. 145.

¹⁶ *Ibidem*.

energetyczna Statkraft (obie należące do państwa) oraz Norsk Hydro, częściowo również kontrolowana przez państwo. Dodatkowo, w czerwcu 1995 r., rząd premier Brundtland zrezygnował z planu stabilizacji emisji, pozostawiając norweską politykę klimatyczną bez jasno określonych priorytetów. Inercja rządu norweskiego oraz przyjęcie przez społeczność międzynarodową planów ustanowienia traktatu międzynarodowego na rzecz redukcji emisji węglowych, zgodnie z wytycznymi Konferencji Stron w Berlinie w 1995 r. (tzw. mandat berliński), skłoniły czołowe organizacje pozarządowe (Greenpeace Norway, Norweskie Towarzystwo Ochrony Przyrody, Naturę i Młodzież, Future in our Hands) do zawiązania sojuszu Klimakameratene (Towarzysze Klimatu). Sojusz ten wykorzystywał formalne kanały komunikacji (np. czytania projektów parlamentarnych) do krytyki planu działań rządu Brundtland i jego stanowiska negocjacyjnego w ramach COP oraz lobbował, w ramach inicjatyw indywidualnych bądź wspólnych, za wstrzymaniem projektów budowy elektrowni gazowych.

Na przełomie 1995 i 1996 r. kwestia elektrowni gazowych została wybrana przez norweski ruch ekologiczny jako główne narzędzie służące zwiększeniu świadomości i presji politycznej w kwestii norweskich emisji węglowych¹⁷. Wybór jednego projektu przemysłowego jako symbolu walki z globalnym ociepleniem wydaje się być nieprzypadkowy¹⁸. Liderzy ruchu oraz lokalni działacze zdecydowali, że taka strategia lobbująca pozwoli na zmianę abstrakcyjnego i odległego problemu zmian klimatu w kwestię namacalną, bliską obywatelom, oraz uwydatni linie konfliktu, przyczyniając się do mobilizacji politycznej. Strategia rzeczywiście przyniosła zamierzone rezultaty, gdyż w kwietniu 1996 r. powstał Klima-alliansen (Sojusz Klimatyczny), który poza organizacjami pozarządowymi skupił kilka partii opozycyjnych oraz młodzieżówki Partii Pracy i Partii Konserwatywnej sprzeciwiające się, wbrew opinii partii macierzystych, budowie elektrowni gazowych w Norwegii¹⁹. W maju sojusz zaprezentował alternatywny wobec rządowego raport poświęcony energii gazowej, a do grudnia zebrał 100 tys. podpisów pod petycją wzywającą władze do ponownego przemyślenia zasadności projektu Naturkraft. Od stycznia 1997 r. organizacje pozarządowe rozpoczęły akcję – Fellesaksjonen mot gasskraftverk (Wspólne działania przeciwko elektrowniom gazowym), mającą polegać na indywidualnych aktach nieposłuszeństwa obywatelskiego w przypadku rozpoczęcia budowy instalacji. W efekcie

¹⁷ S. Andresen, S.H. Butenschøn, *Norwegian Climate Policy: From Pusher to Laggard?...*, s. 349–350.

¹⁸ M. Zald, *Culture, Ideology, and Strategic Framing*, [w:] *Comparative Perspectives on Social Movements*, red. D. McAdam, J. McCarthy, M. Zald, Cambridge University Press, Cambridge 1996, s. 261–274.

¹⁹ E. Hovden, G. Lindseth, *Discourses in Norwegian Climate Policy...*, s. 68.

tych działań rząd Thorbjørna Jaglanda (1996–1997) z Partii Pracy, który zastąpił Gro Brundtland na stanowisku premiera, zdecydował o wstrzymaniu projektu do kolejnych wyborów parlamentarnych, które miały nastąpić jesienią tego roku, oraz o zawarciu porozumienia klimatycznego. Na podstawie nowego rozdziału został wyłoniony nowy rząd oparty na partiach centrowych, które sprzeciwiały się budowie elektrowni gazowych. Tym samym członkowie Sojuszu Klimatycznego przejęli wiele urzędów, w tym Ministerstwo Środowiska z Guro Fjellangerem z Partii Liberalnej na czele. Ruch ekologiczny nie mógł jednak pozwolić sobie na demobilizację, ponieważ wiele podmiotów komercyjnych w tym Norsk Hydro, partner Naturkraft, ogłosiło plany rozwoju technologii wychwytywania CO₂ z instalacji gazowych. Doszło do nietypowej sytuacji, kiedy państwowy Naturkraft nie uzyskał od innych agencji rządowych pozwolenia na budowę elektrowni emitujących gazy cieplarniane, co w znacznej mierze było konsekwencją skarg ze strony organizacji pozarządowych. Ostatecznie po zmianie rządu, jaka nastąpiła w marcu 2000 r., projekt Naturkraft otrzymał wszystkie niezbędne zezwolenia formalne, jednak kolejnym rządowi nie udało się doprowadzić do ostatecznej realizacji projektu głównie z przyczyn finansowych²⁰.

Tym samym budowa elektrowni gazowych uzyskała centralne znaczenie w agendzie klimatycznej organizacji pozarządowych w Norwegii. Wszelkie propozycje kolejnych rządów (zarówno prawicowych, jak i lewicowych) w kwestii budowy elektrowni gazowych spotkały się z oporem środowisk ekologicznych ze względu na możliwość znacznego wzrostu emisji CO₂. Swojego rodzaju rozwiązaniem tej kwestii przyniosła decyzja rządu o zastosowaniu systemu wychwytywania i składowania CO₂ jako niezbędnego elementu budowy nowej instalacji²¹. Wydawało się, że po ponad dekadzie głębokiego sporu pomiędzy stroną rządową a aktywistami ekologicznymi, będzie możliwe trwałe porozumienie. Plany rządu Jensa Stoltenberga (obejmujące budowę elektrowni w Mongstad wraz z systemem CCS) ogłoszone w 2006 r. spotkały się w związku z tym ze wsparciem kluczowych organizacji ekologicznych. Jednak po upływie kolejnych lat, kiedy okazało się, że skomplikowany technologicznie i wymagający finansowo projekt nie zostanie zrealizowany, organizacje oskarżyły rząd o inercję i brak woli wywiązania się ze wcześniejszych zobowiązań.

Kolejnym kluczowym obszarem zainteresowania norweskich organizacji ekologicznych w XXI w. stała się kwestia rozwoju aktywności wydobywczej w regionie Morza Barentsa i Lofotów. Norweskie władze, niezależnie od politycznych asocjacji, zauważyły, że globalne ocieplenie spowoduje również wyścig po surowce naturalne w regionie arktycznym. Chcąc przygotować się do

²⁰ A. Tjernshaugen, O. Langhelle, *Technology as Political Glue: CCS in Norway...*, s. 103.

²¹ *Ibidem*.

tych procesów rozpoczęły w regionie aktywne działania badawcze, a od 2006 r. również eksploatacyjne. Organizacje tj. Norweskie Towarzystwo Ochrony Przyrody, Natura i Młodzież oraz Bellona, wystąpiły przeciw wzmoczeniu aktywności na tym terenie, argumentując swoją postawę zagrożeniem dla lokalnych ekosystemów. Brano pod uwagę przede wszystkim dobrostan rzadkich gatunków zwierząt oraz możliwość wycieku ropy naftowej bądź innych substancji, który ze względu na panujące w Arktyce warunki klimatyczne, byłby bardzo trudny do usunięcia. Zwracano również uwagę na konieczność poszanowania tradycyjnych form funkcjonowania lokalnej ludności, przede wszystkim Samów. Po ratyfikowaniu przez Norwegię porozumienia z Paryża z 2015 r. organizacje przekonywały, że nowe wiercenia stoją w sprzeczności ze zobowiązaniami rządu i nawoływały do nieprzyznawania nowych licencji w kolejnych rundach, argumentując to wzrostem emisyjności sektora wydobywczego. Co interesujące – w obronę regionu Morza Barentsa i Lofotów zaangażował się również Kościół Norweski, który odwoływał się do moralnego obowiązku dbałości o środowisko naturalne²². Tak zdecydowany opór szeroko rozumianego sektora społecznego spowodował wstrzymanie działań badawczych w regionie Lofotów, natomiast nie był w stanie zmodyfikować priorytetów rządu w regionie Morza Barentsa.

Dwie opisane wyżej kwestie, a mianowicie budowa elektrowni gazowych oraz rozwój eksploatacji ropy i gazu w regionach wrażliwych, jak Morze Barentsa i Lofoty, stanowiły niewątpliwie kluczowe obszary, w stosunku do których norweskie organizacje pozarządowe wykazywały zbieżne stanowisko, i które wzbudziły ich największy, otwarty opór. Należy jednak pamiętać, że ruch ekologiczny w Norwegii jest zróżnicowany zarówno pod względem rozwoju historyczno-instytucjonalnego, jak i priorytetów oraz wybieranych środków ich promocji. Poniższy fragment pracy ma na celu przybliżenie kluczowych norweskich organizacji ekologicznych mających wpływ na debatę o polityce klimatycznej kraju.

10.1.1. Norweskie Towarzystwo Ochrony Przyrody

Najstarszą i zarazem największą organizacją o charakterze proekologicznym w Norwegii jest Norweskie Towarzystwo Ochrony Przyrody (nor. Norges Naturvernforbund), które powstało w 1914 r.²³ W okresie międzywojennym

²² Threatened Life – a Faith Response. The Church's Testimony in The Light of Climate Change, Environmental Efforts and the Relationship Between Consumption and Justice, Church of Norway General Synod, item 4/2007, https://kirken.no/globalassets/kirken.no/church-of-norway/dokumenter/km07_vedtak_miljo_eng.pdf [dostęp: 29.05.2018].

²³ Ø. Seippel, *Trees, Ecology and Biological Diversity...*, s. 170.

organizacja zmagająca się z niską liczebnością członków oraz ograniczonym budżetem, jednak wraz z uchwaleniem w 1954 r. ustawy o ochronie przyrody jej wpływ zaczął rosnąć²⁴. Nowe prawo doprowadziło do utworzenia parków narodowych i organu rządowego odpowiedzialnego za ochronę przyrody (nor. Statens naturvernråd). Początkowo działalność Naturvernforbundet dotyczyła tradycyjnych obszarów konserwacjonizmu, ale w latach 60. i 70. XX w. organizacja zaczęła rozszerzać swoje obszary zainteresowania o takie kwestie, jak zanieczyszczenia z sektora naftowego, kwaśne deszcze, a także ekologiczne konsekwencje rozwoju sektora hydroenergii. Od 2012 r. jako cele priorytetowe organizacji przyjęto walkę ze zmianami klimatu oraz ochronę przyrody. Organizacja pokazała tym samym, że – nie zapominając o swojej pierwotnej misji – uwzględnia nowe wyzwania.

Wraz z rozwojem instytucjonalnym organizacji uwydatnił się również jej krytyczny stosunek do działań rządu, przez co w większym stopniu zaczęła ona reprezentować interesy obywatelskie. Organizacja deklaruje, że pozostaje w pełni suwerenna od partii politycznych, różnych interesów finansowych oraz innych organizacji. Jednocześnie jednak jej finansowanie w znacznym stopniu zależy od wsparcia funduszy publicznych i ma ona bliskie powiązania z politykami. Ze struktur organizacji wywodził się np. Kjell Magne Bondevik, premier z Chrześcijańskiej Partii Ludowej w latach 1997–2000 oraz 2001–2005²⁵. Organizacja należy również do międzynarodowej grupy organizacji ekologicznych Friends of the Earth i blisko współpracuje z World Wild Fund for Nature (WWF).

W obszarze zmian klimatu organizacja nawołuje do respektowania porozumień międzynarodowych oraz podjęcia wszelkich możliwych działań służących redukcji emisji gazów cieplarnianych²⁶. Jednym z kluczowych projektów Towarzystwa jest program SPARE rozpoczęty w 1996 r. Jego celem jest rozszerzenie wiedzy z zakresu zagadnień środowiskowych, zmian klimatu oraz zrównoważonej energetyki. Kluczowe narzędzie programu stanowi współpraca z placówkami edukacyjnymi państw obszaru postradzieckiego (Armenią, Azerbejdżanem, Białorusią, Gruzją, Kazachstanem, Kirgistanem, Mołdawią, Rosją, Tadżykistanem, Ukrainą, Uzbekistanem), którą w całości finansuje Norweskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych²⁷. Program wdrażany jest w każdym

²⁴ Powodem regresu w ramach organizacji była współpraca jej lidera Adolfa Holmsa z III Rzeszą w czasie drugiej wojny światowej. *Ibidem*.

²⁵ J. Dryzek et al., *Green States and Social Movements...*, s. 95.

²⁶ S. Bullock, M. Childs, A. Rehman, *Klimagambling*, Naturvernforbundet, Oktober 2011, <https://naturvernforbundet.no/getfile.php/1334089/Dokumenter/Rapporter%20og%20faktaark/2011/klimagambling-rapport.pdf> [dostęp: 29.05.2018].

²⁷ *School Project for Application of Resources and Energy*, SPARE, <http://spareworld.org> [dostęp: 29.05.2018].

kraju przez lokalne organizacje ekologiczne oraz w ścisłej współpracy ze szkołami publicznymi, krajowymi ekspertami środowiskowymi, uczelniami i instytucjami edukacyjnymi.

Warto dodać, że w 1967 r. w ramach Norweskiego Towarzystwa Ochrony Przyrody wyodrębniła się Natura i Młodzież (nor. Natur og Ungdom), która obecnie stanowi największą młodzieżową organizację o profilu ekologicznym. Skala zainteresowań organizacji jest bardzo szeroka i obejmuje problemy, takie jak: energetyka, zmiany klimatu, ochrona fauny i flory, transport, rolnictwo czy rybołówstwo. Jej struktura bazuje na ponad 7 tys. członków zgrupowanych w 80 oddziałach. Poza działaniami sektorowymi prowadzonymi w kraju, organizacja jako jedna z nielicznych wciąż kładzie bardzo istotny nacisk na współpracę z rosyjskimi podmiotami zainteresowanymi realizacją idei modernizacji ekologicznej i zrównoważonego rozwoju. Współpraca rozwija się od początku lat 90. XX w. i poza kwestiami ochrony środowiska w znacznej mierze obejmuje również dążenia do demokratyzacji Federacji Rosyjskiej i nadania trzeciemu sektorowi w tym kraju prawdziwej podmiotowości²⁸.

W kwestii polityki klimatycznej organizacja ta pozostaje wyrazicielem najbardziej krytycznych głosów podkreślających deficyty wszystkich ugrupowań politycznych. Już w 1989 r. organizacji udało się dotrzeć do projektu założeń polityki klimatycznej rządu premier Brundtland, w którym przyjęto znacznie niższe cele redukcji emisji gazów cieplarnianych od tych, proponowanych przez ruch ekologiczny²⁹. Aktywiści organizacji nagłośnili projekt podczas międzynarodowej konferencji nt. środowiska, która odbywała się w Hadze, w wyniku czego międzynarodowe media oraz organizacje pozarządowe skrytykowały samą premier Brundtland za niewywiązywanie się jej własnego rządu z ambitnych celów nakreślonych w raporcie *Nasza wspólna przyszłość*. Temat został również podjęty przez norweskie media, które śledziły gorącą wymianę argumentów pomiędzy premier a organizacją, i stał się z czasem elementem krajowej agendy politycznej³⁰. Dzięki proekologicznemu klimatowi politycznemu tamtego okresu zdecydowana większość ugrupowań parlamentarnych poparła bardziej restrykcyjny (od tego, który został zaproponowany przez rząd Brundtland) projekt związany z określeniem celów emisji CO₂.

²⁸ M. Reitan, *A Case of „Splendid Isolation”*, [w:] *European Environmental Policy: The Pioneers*, red. M. Andersen, D. Liefferink, Manchester University Press, Manchester 1997, s. 294.

²⁹ A. Tjernshaugen, H-Ch. Lee, *Shaming and Framing: Norwegian Nongovernmental Organizations in the Climate Change Negotiations*, „CICERO Working Paper” 2004, Vol. 9, s. 4.

³⁰ A. Tjernshaugen, H-Ch. Lee, *Shaming and Framing...*, s. 4.

Również rząd Jensa Stoltenberga znalazł się w centrum zainteresowania Natur og Ungdom, kiedy w 2006 r. przedstawił koncepcję programu rozszerzenia eksploatacji zasobów arktycznych, proponując jednocześnie ograniczenie wydobycia na Morzu Barentsa³¹. Wiele organizacji pozarządowych, w tym Natura i Młodzież, uznało, że poszerzenie obszaru poszukiwań ropy i gazu w obszarach szczególnie wrażliwych, do których należą Arktyka czy Archipelag Lofotów, jest wysoce niebezpieczne z przyczyn środowiskowych. Aktywiści organizacji naświetlali również poważne uchybienia w polityce kolejnego premiera – Erny Solberg. Jej rząd spotkał się z otwartą krytyką z powodu porzucenia celu redukcji emisji do roku 2020 i przyjęcia zobowiązań do 2030 r. oraz z racji przyznania zbyt niskich środków na transport publiczny w ramach kolejnych budżetów.

Młodych aktywistów z Natur og Ungdom na tle innych organizacji wyróżniał dobór często radykalnych środków, takich jak pikietą czy marsz, które powodowały łatwiejsze dotarcie do środków masowego przekazu, a tym samym do ogółu społeczeństwa³². Ponadto w większym stopniu mówili oni również o „sprawiedliwości klimatycznej”, odwołując się do aksjologicznego wymiaru decyzji władz norweskich. Zdaniem organizacji kluczowym narzędziem budowy bardziej moralnego i zrównoważonego społeczeństwa miało być dążenie do ambitnego porozumienia międzynarodowego biorącego pod uwagę zarówno interes państw rozwiniętych, jak i rozwijających się³³. Stąd duża aktywność jej aktywistów podczas corocznych Konferencji Stron UNFCCC określających rozwój kierunków i środków międzynarodowego reżimu zmian klimatu. Członkowie organizacji należeli podczas negocjacji klimatycznych do jednych z najbardziej widocznych przedstawicieli norweskich organizacji pozarządowych, często wyrażając niepochlebne oceny o polityce swojego rządu³⁴.

10.1.2. Zieloni Wojownicy Norwegii

Kolejnym podmiotem działającym na rzecz walki ze zmianami klimatu, również w oparciu o konfrontacyjne metody, jest organizacja Zieloni Wojownicy Norwegii (nor. Norges Miljøvernforbund). Organizacja została powołana do życia w 1993 r. przez Kurta Oddekalva, charyzmatycznego lidera, który w wyniku konfliktu

³¹ J. Dryzek et al., *Green States and Social Movements...*, s. 160.

³² Natur og Ungdom 1.01.2015, <https://nu.no/saker/klima/fakta-klima/2015/01/klimavoter/> [dostęp: 29.05.2018].

³³ Natur og Ungdom 14.11.2016, <https://nu.no/saker/klima/2016/11/kva-skjer-pa-klima-forhandlingane-i-marrakech/> [dostęp: 29.05.2018].

³⁴ Natur og Ungdom 30.11.2016, <https://nu.no/saker/klima/2016/11/copsummering/> [dostęp: 29.05.2018].

dotyczącego środków działań musiał odejść z Norweskiego Towarzystwa Ochrony Przyrody. Jako podłoże ideologiczne twórca organizacji przyjął zasady głębokiego ekologizmu zakładające szacunek do wszelkich form życia i miłość do natury³⁵. W centrum zainteresowania organizacji znalazły się przejawy ignorowania standardów ekologicznych podejmowane zarówno przez podmioty publiczne, jak i prywatne. Nonkonformistyczne podejście ruchu przejawiało się m.in. w otwarcie deklarowanej „wojnie ekologicznej”, jaką organizacja wypowiedziała sektorowi produkcji ryb i owoców morza, zajmującemu drugą pozycję w strukturze norweskiego eksportu. Zwracano szczególną uwagę na szereg zagrożeń wynikających z masowej produkcji ryb, tj. stosowanie antybiotyków czy niekontrolowany przepływ do akwenów morskich. Jedną z najczęstszych metod działania organizacji było zgłaszanie nieprawidłowości organom ścigania. Najbardziej spektakularnym przykładem skuteczności jej działań była kara w wysokości 25 mln NOK nałożona na Statoil w 2009 r. po złożeniu przez Kurta Oddekalva doniesienia dotyczącego udokumentowanych przypadków wycieków ropy³⁶.

W obszarze zmian klimatu organizacja kładła nacisk na promocję samochodów elektrycznych, sprzeciwiała się nowym lokacjom wydobywania ropy i gazu np. w rejonie Jan Mayen, podkreślając wpływ eksploatacji na emisję gazów cieplarnianych, a w dalszej kolejności utratę bioróżnorodności. Ostrze krytyki zostało również skierowane na Kościół Norweski, któremu zarzucano akceptację dla niemoralnego nadużywania przyrody oraz sprzeciw wobec antykoncepcji w warunkach przeludnienia i kryzysu klimatycznego. Podczas międzynarodowych negocjacji klimatycznych przedstawiciele organizacji w sposób zdecydowany krytykowali wpływ niektórych opcji politycznych na dalszy progres porozumienia. W centrum ich krytyki znalazła się m.in. polityka prezydenta George’a Busha seniora i jego syna. Powyższe przykłady wskazują, że aktywizm Zielonych Wojowników, opierający się często na radykalnych metodach, ma na celu wyraźne zaznaczenie miejsca organizacji w strukturach społecznych, a jednocześnie wywarcie zdecydowanej presji na władze lokalne i centralne, celem wdrożenia pożądanых zmian.

10.1.3. Fundacja Bellona

Odmienny charakter ma kolejna z analizowanych organizacji – Fundacja Bellona – stanowiąca niewątpliwie jedną z najbardziej znanych norweskich, ale również międzynarodowych organizacji pozarządowych o profilu

³⁵ *Welcome to the Green Warriors of Norway*, Norges Miljøvernforbund, <http://www.nmf.no/default.aspx?pageId=332> [dostęp: 9.05.2018].

³⁶ *Natur og Ungdom* 10.01.2010, <https://www.nrk.no/rogaland/statoil-godtar-bot-pa-25-millioner-1.6951553> [dostęp: 29.05.2018].

środowiskowym. Powołana przez dwóch młodych ekologów – Frederica Hau-gego i Rune Haalanda – w 1986 r., kilka tygodni po awarii w Czarnobylu, niezależna fundacja początkowo koncentrowała się wyłącznie na kwestiach zanieczyszczeń³⁷. Z czasem ten wąski zakres zainteresowań rozszerzono podmiotowo i przedmiotowo. Z jednej strony do katalogu priorytetów włączono poza zanieczyszczeniami generowanymi przez szkodliwe substancje również kwestie efektywności energetycznej, zmian klimatu, nowych technologii, energii odnawialnej, zanieczyszczeń nuklearnych i transportu. Dokonano również rozszerzenia geograficznego pola zainteresowania, o czym świadczy powołanie lokalnych placówek w Murmańsku, Sankt Petersburgu i Brukseli oraz programów bilateralnych z Ukrainą i USA. Tak szeroki obszar zaangażowania wynika z przeświadczenia, że większość zagrożeń ekologicznych ma transgraniczny charakter i można im przeciwdziałać tylko poprzez wypracowanie rozwiązań na szczeblu lokalnym, narodowym i międzynarodowym, co wymaga poszukiwania zrozumienia i zgody wśród polityków, administracji publicznej, poszczególnych ministerstw i agencji, podmiotów biznesowych, mediów i organizacji typu non profit.

W obszarze zmian klimatu działalność organizacji wydaje się być szczególnie widoczna zarówno w wymiarze krajowym, jak i międzynarodowym. Fundacja stała na stanowisku, że możliwe jest spełnienie celów polityki klimatycznej bez obniżania wydobycia z Norweskiego Szelfu Kontynentalnego. Wskazywała bowiem, że odpowiednie rozwiązania technologiczne i regulacyjne mogą doprowadzić do obniżenia norweskich emisji gazów cieplarnianych. Jako konkretne propozycje wysuwała uznanie gazów cieplarnianych za zanieczyszczenie (co ostatecznie miało miejsce i zostały one objęte ustawą o zanieczyszczeniach) oraz rozwój systemu wychwytywania i składowania CO₂. W związku z tym już w 1997 r. wypowiedziała się za budową w Norwegii elektrowni gazowych wraz z systemem CCS³⁸. O wizjonerskim charakterze tej propozycji świadczy fakt, że rząd norweski dopiero dziesięć lat później – tj. w 2006 r., ogłosił plany budowy CSS w Mongstad, a dwadzieścia lat później – 2016 r., zapadły kolejne wiążące decyzje dotyczące przejścia w okresie kolejnej dekady od etapu testowego do implementacji na skalę przemysłową³⁹.

³⁷ E. Goins, *Renegade Hero for the Environment or the King of the Bellona, Who is Frederic Hauge*, [w:] *Culture, Development and Petroleum: An Ethnography of the High North*, red. J-O. Sornes, L. Browning, J. Henriksen, Routledge, London–New York 2015, s. 96–101.

³⁸ A. Tjernshaugen, O. Langhelle, *Technology as Political Glue: CCS in Norway...*, s. 112.

³⁹ W październiku 2014 r., kiedy otwarto w Kanadzie pierwszy na świecie projekt z pełną skalą wychwytywania CO₂ *Boundary Dam*. Bellona wyraziła smutek, że norweski

Potwierdzeniem strategicznego myślenia aktywistów Bellony był również raport z 1999 r. pt. *Zielona energia elektryczna i ciepła. Ekoefektywne rozwiązania energetyczne w XXI w.*⁴⁰, w którym zaproponowano po raz pierwszy system „zielonych” certyfikatów, mający zapewnić przewidywalne ramy dla producentów energii odnawialnej, a w efekcie większe jej wykorzystanie. Również w tym przypadku wdrożenie rekomendacji fundacji zajęło rządowi norweskiemu ponad dekadę i dopiero w 2010 r. zapadła ostateczna decyzja o wprowadzeniu we współpracy ze Szwecją wspólnego rynku „zielonych” certyfikatów.

Bellona należała również do zdecydowanej większości norweskich organizacji ekologicznych sprzeciwiających się odwiertom prowadzonym w regionie Lofotów. W 2001 r. dzięki jej aktywnym protestom doszło do wstrzymania prac testowych prowadzonych przez firmę Norsk Hydro i odroczenia decyzji o dalszej eksploatacji tego wrażliwego regionu aż do opracowania planu zarządzania dla Morza Barentsa. Plan przyjęty w 2006 roku, i zaktualizowany w latach 2011 i 2015, nie przewidywał aktywności komercyjnej w regionach szczególnie wrażliwych, czyli Lofotach. Organizacja próbowała również poprzez skargi, lobbiny i kampanie informacyjne ograniczyć skalę odwiertów w całym regionie arktycznym⁴¹.

Należy podkreślić, że wraz ze zwiększaniem się pola zainteresowania Bellony zacieśniała się jej kooperacja z podmiotami gospodarczymi, chociaż przechodziła ona stopniową ewolucję. Na początku lat 90. XX w. młody szef fundacji spektakularnie ujawniał wszystkie przypadki nielegalnej działalności firm np. Tinfoss Titan og Iron czy Norsk Hydro⁴². Jednak wraz z poprawą standardów środowiskowych działacze fundacji wybrali bardziej koncyliacyjne metody działania, co doprowadziło do powołania w 1998 r. inicjatywy B7 stanowiącej platformę dialogu pomiędzy fundacją a czołowymi norweskimi firmami⁴³. W 2005 r. nawiązano trzyletnią współpracę z firmą Statoil obejmującą wyzwania natury środowiskowej i energetycznej. Norweski koncern przekazał fundacji 500 tys. NOK na realizację zadań technicznych z zakresu ochrony przyrody oraz zobowiązał się do wdrażania rozwiązań technologicznych służących zmniejszaniu emisji własnej gazów cieplarnianych zarówno w kraju,

program rozpoczęty w Mongstad, jest jedynie w fazie wstępnej i kosztował trzykrotnie więcej.

⁴⁰ „Bellona Rapport” 1999, No. 3, s. 57.

⁴¹ Zob. *Environmental Considerations in the Arctic: Sustainable Resources Exploitation*, Bellona Foundation 2015, http://bellona.org/assets/sites/2/2015/12/Arktis-rapport-2015_lav.pdf [dostęp: 31.05.2018].

⁴² J. Dryzek et al., *Green States and Social Movements...*, s. 143.

⁴³ E. Goins, *Renegade Hero for the Environment or the King of the Bellona...*, s. 100–103.

jak i zagranicą⁴⁴. Ta konstruktywna współpraca została zachwiana z powodu opóźnień ze strony firmy Statoil w realizacji programu wychwytywania CO₂, które ujawniły się w 2010 r.⁴⁵ W 2013 r. Bellona złożyła natomiast zawiadomienie do organów ścigania o utajnieniu przez koncern wycieku szkodliwych substancji do Morza Norweskiego, jaki miał miejsce trzy lata wcześniej⁴⁶.

Doświadczenia zdobyte dzięki współpracy z norweskimi podmiotami gospodarczymi skierowały zainteresowanie władz fundacji w kierunku ekologicznych projektów komercyjnych, które miały pokazać, że możliwa jest w praktyce realizacja koncepcji „zielonego” rozwoju. W 2009 r. Bellona rozpoczęła budowę centrum badań nad wykorzystaniem nieużytków rolnych w jednym z najgorętszych miejsc na świecie – Akabie na pustyni jordańskiej. Celem powołanej wówczas firmy The Sahara Forest Project AS było ustalenie, w jaki sposób różne technologie (szklarnie słonowodne, skoncentrowana energia słoneczna czy uprawy alg) mogą wzajemnie się uzupełniać, prowadząc do produkcji świeżej wody, żywności, energii elektrycznej i paliw⁴⁷. Za kolejne, interesujące przedsięwzięcie należy uznać partnerstwo między Fundacją Bellona i grupą Lerøy – Ocean Forest. Jego celem jest opracowanie i ustanowienie nowych form produkcji biomasy uzyskanej z akwakultury, przy jednoczesnym zintensyfikowaniu efektywności sektora np. w obszarze produkcji ryb⁴⁸. W zamierzeniu dwóch inicjatyw leży udowodnienie, że możliwy jest tzw. odnawialny wzrost (*restorative growth*), czyli tworzenie (poprzez wykorzystanie ciągłej vegetacji) zielonych miejsc pracy, prowadzące do długoterminowej opłacalności ekonomicznej⁴⁹.

Jako trzeci obszar zainteresowania komercyjnego liderzy Bellony wybrali szybko rozwijający się w Norwegii rynek samochodów elektrycznych⁵⁰. Już w 1989 r. jako młodzi aktywiści dokonali, we współpracy z kultowym wówczas w Norwegii zespołem A-ha, zakupu pierwszego samochodu elektrycznego, rozpoczynając zarazem walkę o łatwiejszy dostęp do tego typu pojazdów poprzez

⁴⁴ „Statoil Magazine”, Statoil Public Affairs Department, Stavanger 2006, Vol. 28, s. 65.

⁴⁵ N. Markusson, A. Ishii, J. Stephens, *Learning in CCS Demonstration Projects: Social and Political Dimensions*, [w:] *The Social Dynamics of Carbon Capture and Storage: Understanding CCS Representations, Governance and Innovation*, red. N. Markusson, S. Shackley, B. Evar, Routledge, New York 2012, s. 198.

⁴⁶ Ch. Digges, *Bellona Files Police Report against Statoil over Six Years of Chemicals Leaked into Norwegian Sea*, Bellona 11.10.2013, <http://bellona.org/news/fossil-fuels/oil/2013-10-bellona-files-police-report-against-statoil-over-six-years-of-chemicals-leaked-into-norwegian-sea> [dostęp: 31.05.2018].

⁴⁷ *Sahara Forest Project*, Bellona, <http://bellona.org/projects/sahara-forest-project> [dostęp: 11.05.2018].

⁴⁸ *Ocean Forest*, Bellona, <http://bellona.org/projects/ocean-forest> [dostęp: 31.05.2018].

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ E. Goins, *Renegade Hero for the Environment or the King of the Bellona...*, s. 98.

wprowadzenie ulg podatkowych czy bezpłatnych parkingów. Po ponad 25 latach Norwegia wyróżniała się na tle innych państw europejskich bardzo dobrą infrastrukturą dla tego typu pojazdów. Dla utrzymania korzystnej dynamiki rozwoju sektora Bellona zdecydowała się w 2015 r. na powołanie, wraz z Salto i Sønnico, spółki eRoute 71 AS, obsługującej sieć ponad siedemdziesięciu stacji szybkiego ładowania pojazdów elektrycznych w dwudziestu różnych lokacjach. Poza firmą eRoute 71 AS, Bellona, w 30. rocznicę powstania, ustanowiła nowy podmiot komercyjny – BEBA (Bellona Energy Storage, Battery & Applications), który będzie rozwijał, sprzedawał oraz obsługiwał elektryczne systemy napędowe i akumulatory dla transportu morskiego⁵¹. Jak stwierdził Hague „rewolucja Tesli będzie teraz miała miejsce na morzu, a my spróbujemy przyspieszyć ten proces”⁵².

Poza inicjatywami krajowymi Bellona kładła duży nacisk na umiędzynarodowienie swoich osiągnięć. W ramach aktywności międzynarodowej fundacji uwagę zwraca szczególnie współpraca z UE. W 1994 r. zostało powołane regionalne biuro Bellona Europa, którego celem pozostaje aktywne monitorowanie i wpływ na procesy legislacyjne UE w różnych dziedzinach – klimatu, energii, środowiska czy transportu. W 2005 r. Bellona przystąpiła wraz z innymi norweskimi podmiotami – Statoil oraz instytutem badawczym Sintef – do budowy platformy European Technology Platform for Zero Emission Fossil Fuel Power Plants, skupiającej zwolenników technologii CCS reprezentujących sektor biznesowy, badania i rozwój oraz organizacje pozarządowe z różnych państw⁵³. Za największy sukces Platformy należy uznać ustanowienie w grudniu 2008 r. mechanizmu finansowania projektów CCS tzw. NER300, który został włączony do wspólnotowego pakietu klimatyczno-energetycznego, a następnie w 2015 r. uwzględniony w celach polityki klimatycznej do 2030 r.⁵⁴

Organizacja zwracała również szczególną uwagę na możliwości, jakie daje CCS w złagodzeniu obaw Europy Środkowej i Wschodniej w kwestii bezpieczeństwa energetycznego i wpływu celów polityki klimatycznej, a nawet szerzej – pogodzenia wspólnotowego rozwoju przemysłowego i długookresowych celów klimatycznych. Kluczowym projektem w ramach tego filaru działań było przygotowywanie „map drogowych” określających możliwości zastosowania

⁵¹ *Bellona Launches a Battery Company at 30th Anniversary Celebration*, Bellona Europa 16.06.2016, <http://bellona.org/news/arctic/2016-06-bellona-launches-a-battery-company-at-30th-anniversary-celebration> [dostęp: 31.05.2018].

⁵² *Ibidem*.

⁵³ ZERO – Zero Emissions Platform, <http://www.zeroemissionsplatform.eu/> [dostęp: 31.05.2018].

⁵⁴ *Repeated Calls for the Inclusion of CCS in EU 2030 Framework*, Bellona Europa 17.10.2014, <http://bellona.org/news/climate-change/international-climate-conferences/2014-10-repeated-calls-inclusion-ccs-eu-2030-framework> [dostęp: 11.05.2018].

technologii CCS oraz potencjału redukcji gazów cieplarnianych w Rosji i krajach Europy Środkowej i Wschodniej, m.in. w Polsce i na Ukrainie⁵⁵. Generalnie CCS miało umożliwić zachowanie bazy przemysłowej Europy przy jednoczesnym utrzymaniu przez UE roli ekologicznego lidera⁵⁶.

Poza technologią wychwytywania i składowania CO₂, Bellona Europa skoncentrowała się również na transporcie elektrycznym w UE. Chciała w tym obszarze odgrywać rolę pomostu pomiędzy doświadczeniami norweskimi i europejskimi w celu przekazywania każdej ze stron najlepszych praktyk. Podobnie jak w przypadku promocji CCS, fundacja wybrała aktywny lobbing w ramach szerszych struktur, czyli Platformy na rzecz Elektromobilności (Platform for Electro-Mobility)⁵⁷ oraz grupy eksperckiej Forum Zrównoważonego Transportu (Sustainable Transport Forum) powołanej przy Komisji Europejskiej⁵⁸.

Analiza wyżej opisanych, różnorodnych obszarów aktywności Bellony pokazuje jednoznacznie, że organizacja urasta do rangi kluczowego aktora pozarządowego w obszarze zmian klimatu. Jej sukces w dużym stopniu polegał na dostosowaniu strategii działań do zmieniającej się rzeczywistości politycznej i społecznej. Początkowo, w fazie dojrzewania organizacji, skupiała się ona na działaniach konfrontacyjnych, takich jak okupacja urzędów państwowych czy zajmowania statków. W XXI w. skoncentrowała się jednak na rzetelnej działalności eksperckiej, budowaniu mechanizmów szerokiej współpracy, przy jednoczesnej wnikliwej, często krytycznej analizie decyzji rządu⁵⁹. Udało jej się zarówno wypracować bliskie kanały dostępu do

⁵⁵ Zob. *Ensuring Energy Independence – A CCS Roadmap for Poland*, oraz *Ensuring Energy Independence – A CCS Roadmap for Ukraine*, Bellona, Oslo 2011.

⁵⁶ Zob. *Manufacturing Our Future: Industries, European Regions and Climate Action CO₂ Networks for the Ruhr, Rotterdam, Antwerp & the Greater Oslo Fjord*, Bellona Europa, Brussels 2016, http://network.bellona.org/content/uploads/sites/3/2016/10/MANUFACTURING_OUR_FUTURE_-INDUSTRIES_EU_REGIONS_AND_CLIMATE_FINAL.pdf [dostęp: 30.07.2018].

⁵⁷ Platforma jest sojuszem organizacji różnych branż i rodzajów transportu reprezentujących producentów, zarządców infrastruktury, operatorów i użytkowników wszystkich typów pojazdów, jak również miast, społeczeństwa obywatelskiego i innych zainteresowanych stron.

⁵⁸ *Accelerating Electric Recharging Infrastructure Deployment in Europe Position Paper of the Platform for Electro-Mobility*, Platform for Electro-Mobility, Brussels, November 2016, <http://www.platformelectromobility.eu/wp-content/uploads/2016/11/Platform-Position-Paper-Electric-Infrastructure.pdf> [dostęp: 11.05.2018].

⁵⁹ *The Norwegian State Budget 2017: A Catastrophe for Climate Policy*, Bellona Europa 6.10.2016, <http://bellona.org/news/nuclear-issues/radioactive-waste-and-spent-nuclear-fuel/2016-10-the-norwegian-state-budget-2017-a-catastrophe-for-climate-policy> [dostęp: 11.05.2018].

decydentów zarówno w kraju, jak i w UE⁶⁰, oraz nawiązać kontakt z licznymi podmiotami gospodarczymi. W swoim rozległym katalogu ekspertyz fundacja utrzymała niezależność, przez co stała się ona wiarygodnym partnerem zarówno dla władz państwowych, jak i innych organizacji pozarządowych. Właściwie charakter organizacji podsumowują Andreas Tjernshaugen i Oluf Langhelle, którzy twierdzą, że „Bellona okazała się pragmatyczną, nakierowaną na technologie i współpracującą z przemysłem twarzą ruchu ekologicznego”⁶¹. Z organizacji, która wyrosła na bazie spektakularnych protestów stała się organizacją rozpoznawalną przede wszystkim z powodu swoich przekrojowych badań na temat społecznych i technologicznych konsekwencji zmian klimatu oraz z powodu wpływu, jaki wywiera na kształtowanie międzynarodowej polityki w obszarze środowiska⁶².

10.2. Organizacje o profilu klimatycznym

Wszystkie wyżej przedstawione organizacje charakteryzuje szeroki katalog priorytetów, chociaż, jak udowodniono, problem zmian klimatu staje się kluczowym obszarem ich zaangażowania, przynajmniej od początku XXI w. Część organizacji trzeciego sektora wybiera jednak w swoich działaniach statutowych wąski profil specjalizacyjny zawężający obszar zainteresowania wyłącznie do kwestii zmian klimatu i polityki klimatycznej. Daje to duże możliwości eksperckie, ale także sprzyja koncentracji środków finansowych.

10.2.1. Zero Emissions Resource Organisation

Jedną z takich organizacji jest ZERO (Zero Emissions Resource Organisation) utworzona w 2002 r.⁶³ Powołanie organizacji wynikało z przeświadczenia pomyślnych o tym, że klimat jest głównym problemem ekologicznym i istnieje pilna potrzeba przyspieszenia rozwoju rozwiązań niskoemisyjnych, a w dalszej kolejności przejście do zeroemisyjnego śladu węglowego, czyli – tzw. Zielonej Zmiany. W skład organizacji wchodzi przedstawiciele różnych dziedzin reprezentujący m.in. nauki ścisłe, nauki ekonomiczne i polityczne, promujący najbardziej zrównoważone rozwiązania służące ograniczeniu emisji CO₂ w kraju.

⁶⁰ Ważną rolę w wypracowaniu kanałów kontaktu z Komisją Europejską odegrał sam prezes fundacji Frederic Hauge, który w 2011 r. został powołany jako członek nowej grupy ekspertów doradzającej komisarzowi UE ds. energii Güntherowi Oettingerowi (2010–2014).

⁶¹ A. Tjernshaugen, O. Langhelle, *Technology as Political Glue: CCS in Norway...*, s. 108.

⁶² E. Goins, *Renegade Hero for the Environment or the King of the Bellona...*, s. 97.

⁶³ ZERO Emissions Resource Organisation, <https://www.zero.no/om-oss/> [dostęp: 29.05.2018].

Realizacja założeń statutowych w dużym stopniu odbywa się poprzez inicjowanie i udział w debatach politycznych oraz w konsultacjach z udziałem polityków, reprezentantów sektora wydobywczego, mediów, ale także konsumentów. Organizacja deklaruje przy tym, że chce odgrywać rolę pośrednika pomiędzy stronami reprezentującymi różne poglądy. Jedną z największych inicjatyw organizacji jest coroczna konferencja – ZERO Emission Conference – stanowiąca najszerze w całej Skandynawii forum wymiany myśli i doświadczeń w kwestii globalnego ocieplenia i emisji gazów cieplarnianych. Niezależnie od cyklicznych imprez organizacja skupia się na popularyzacji wybranych projektów. Jeden z nich, pt. Zielone Finanse, zakładał wycofanie norweskiego kapitału inwestycyjnego z kopalnych źródeł energii, co ostatecznie nastąpiło w 2015 r. Wycofaniu z inwestycji węglowych miało również towarzyszyć wspieranie odnawialnych źródeł energii zarówno w kraju, jak i w państwach rozwijających, co – jak uznano – mogłoby stanowić istotny wkład Norwegii, ze względu na jej możliwości finansowe i technologiczne, w realizację nowego porozumienia klimatycznego⁶⁴. Organizacja promowała również pewne praktyczne rozwiązania, np. zwiększenie floty samochodów zeroemisyjnych, wdrażanie systemu wychwytywania i składowania CO₂, wprowadzenie efektywności energetycznej budynków, eksport norweskiej energii uzyskiwanej z zasobów wodnych⁶⁵, tworzenie nowoczesnych i zrównoważonych miast oraz rozwój transportu publicznego.

Całokształt działań miał zdaniem ekspertów ZERO prowadzić do gruntownej reformy przemysłu norweskiego. Szczególnie znaczące zasoby wodne, zaawansowane technologie i wykwalifikowana siła robocza mogły przyczynić się do budowy krajowych przemysłów *high-tech* w sektorach, które mogą mieć kluczowe znaczenie dla gospodarki niskoemisyjnej. Jednym z kluczowych jej filarów, zdaniem ZERO, powinna zostać bioprodukcja wykorzystująca odnawialne zasoby biologiczne do produkcji np. żywności, pasz, środków chemicznych, materiałów, produktów farmaceutycznych i bioenergii. Oznaczałoby to stopniowe zastępowanie gospodarki opartej na paliwach kopalnych (niezbędnych zarówno przy produkcji energii, jak i szeregu produktów np. tworzyw sztucznych czy cementu) biogospodarką⁶⁶. Istotne miejsce w działaniach organizacji przypisano edukacji skierowanej również do ludzi młodych. Przekazanie interdyscyplinarnej wiedzy

⁶⁴ *Nest Eggs in a Fragile Basket. Why Norway should Divest from Fossil Fuels*, Zero Emissions Resource Organisation, Oslo 2014, s. 3, <https://www.zero.no/wp-content/uploads/2016/06/Nest-Eggs-in-a-Fragile-Basket.pdf> [dostęp: 29.05.2018].

⁶⁵ M. Lindberg, *Possibilities for Electricity Exchange between Norway and Germany*, Zero Emissions Resource Organisation, s. 39–42, <https://www.zero.no/wp-content/uploads/2016/05/Possibilities-for-electricity-exchange-between-Norway-and-Germany.pdf> [dostęp: 29.05.2018].

⁶⁶ Zob. *Nest Eggs in a Fragile Basket. Why Norway should Divest from Fossil Fuels...*

z zakresu polityki energetycznej, obecnej sytuacji oraz przyszłych rozwiązań klimatycznych stało się głównym założeniem Akademii ZERO dedykowanej młodym liderom politycznym i biznesowym.

Finansowanie organizacji może w pewnym stopniu budzić pytania dotyczące jej pełnej niezależności od tzw. czynników zewnętrznych. Budżet ZERO w 80% opiera się na partnerstwie biznesowym i dotacjach sektora przemysłowego oraz w 20% na bezpośredniej pomocy rządowej. Część projektów posiada oficjalne wsparcie Ministerstwa Środowiska, władz lokalnych, firmy Statoil, jak i Norweskiego Stowarzyszenia Ropy i Gazu. W efekcie organizacja pozostaje blisko związana z kręgami rządowymi niezależnie od zmieniających się konstelacji politycznych. Świadczy o tym m.in. wielokrotny udział premiera Jensa Stoltenberga z Partii Pacy w ZERO Emission Conference (u boku m.in. dr. Rajendra K. Pachauri, przewodniczącego IPCC oraz artysty i aktywisty Boba Geldofa)⁶⁷, ale także fakt, że jego następczyni – premier Erna Solberg z Partii Konserwatywnej, dokonuje prezentacji planów polityki klimatycznej swojego rządu właśnie w siedzibie organizacji⁶⁸. Dodatkowo ZERO współpracuje z takimi partnerami biznesowymi jak Gassco, Peugeot, Siemens, Scania, Total czy Velux, korzystając z ich zaplecza finansowego⁶⁹.

10.2.2. Norweska Sieć Klimatyczna

Norweska Sieć Klimatyczna (nor. Norsk Klimanettverk) jest kolejną szeroką inicjatywą poświęconą wyłącznie walce ze zmianami klimatu. Nie jest to organizacja oparta na sformalizowanym członkostwie, ale raczej tworzone oddolnie, otwarte forum współpracy skupiające aktywistów reprezentujących różne dziedziny życia społecznego. Od czasu założenia w 2010 r. jako cele główne sieć uznaje szybkie przejście do modelu społeczeństwa zeroemisyjnego opartego na energii odnawialnej. Powyższe założenia chce zrealizować poprzez promowanie różnorodnych form współdziałania ponad podziałami – np. wiążący plan działania na rzecz redukcji krajowych emisji gazów cieplarnianych zgodnie z zaleceniami naukowymi; politykę stopniowego wycofywania się z paliw kopalnych; ambitne działania w zakresie badań; współpracy interdyscyplinarnej w obszarze energii odnawialnej oraz technologii przyjaznych środowisku, które zapewnią

⁶⁷ ZERO Emission Conference 2010, Oslo, Norway, Norwegian Energy and Environment Consortium, 22.10.2010, <http://neec.no/zero-emission-conference-2010-oslo-norway/> [dostęp: 9.05.2018].

⁶⁸ H. Hills, *Solberg: Taxes not Climatically Important*, Norway Today 23.11.2017, <http://norwaytoday.info/finance/solberg-taxes-not-climatically-important/> [dostęp: 9.05.2018].

⁶⁹ ZERO Emissions Resource Organisation, <https://www.zero.no/vare-stottespillere/> [dostęp: 9.05.2018].

podstawę dla innowacji i zatrudnienia. Sieć współpracuje z szeregiem instytucji lokalnych w celu dotarcia ze swoim przekazem do jak najszerszych kręgów społeczeństwa. Organizuje w związku z tym odczyty, konkursy filmowe, koncerty (np. w ramach sprzeciwu wobec planowanych odwiertów w regionie Lofotów czy eksploatacji piasków bitumicznych przez Statoil) i festiwale: Ziemi w 2012 r. oraz Klimatu w 2017 r.⁷⁰ Aktywiści sieci wykorzystują tradycyjne formy komunikacji poprzez publikacje w gazetach – m.in. w „Aftenposten”, „Dagbladet” i „Dagsavisen” – oraz nowe środki przekazu, takie jak blog Klimafonen, który skupił środowisko internautów z całego kraju⁷¹. Wszystkie powyższe inicjatywy o charakterze informacyjnym i kulturalnym za cel ostateczny zakładały wpływ na proces decyzyjny w kraju. W kwietniu 2012 r., jako efekt Okrągłego Stołu z udziałem specjalistów, został przygotowany raport nt. zmian klimatu, który następnie został przekazany Ministrowi Środowiska Bårdowi Vegard Solhjell oraz wysłany do wszystkich członków Komisji Energii i Środowiska parlamentu norweskiego⁷². Natomiast w sierpniu 2013 r. przed wyborami parlamentarnymi Klimanettverk wraz z ponad setką organizacji ekologicznymi, organizacjami pozarządowymi, związkami zawodowymi i kościołami zorganizowała kampanię informacyjną dotyczącą świadomych decyzji wyborczych. Za główne osiągnięcie organizacji należy więc uznać przybliżenie problematyki zmian klimatu szerokim grupom obywateli oraz ich aktywizację oddolną.

10.2.3. Klimarealistene – głos sceptyków

Warto dodać, że pomimo zdecydowanej akceptacji wśród ogółu społeczeństwa i organizacji pozarządowych dla tezy o antropogenicznym charakterze zmian klimatu, istnieje nurt krytyczny, który nie zgadza się z tym stanowiskiem. Jego przedstawiciele skupieni są w organizacji Klimarealistene (Realści Klimatyczni) powołanej do życia w dniu 15 maja 2008 r. Zgodnie z deklaracjami jest to politycznie niezależna organizacja, która ma być przeciwwagą dla panującego obecnie naukowego postrzegania zmian klimatycznych⁷³. Zasadnicze założenie, które promują Klimarealistene, mówi o minimalnym wpływie człowieka na klimat, który ma być w głównej mierze kształtowany przez czynniki naturalne. Działacze organizacji uważają, że konsekwencje zmian klimatycznych są często opisywane jako przesadzone, a adaptacja jest o wiele tańszą i bardziej skuteczną

⁷⁰ Norsk Klimanettverk, <http://www.norskklimanettverk.no/prosjekter/klimafestivalen-2017/> [dostęp: 9.05.2018].

⁷¹ <http://www.norskklimanettverk.no/blogg/> [dostęp: 9.05.2018].

⁷² *Klimaantologien SNU*, Norsk Klimanettverk, <http://www.norskklimanettverk.no/prosjekter/snu/> [dostęp: 9.05.2018].

⁷³ www.klimarealistene.com/ [dostęp: 9.05.2018].

strategią walki ze zmianami klimatycznymi. Główne ostrze krytyki kierowane jest wobec IPCC, uznawanego za podmiot o programie politycznym, który nie opiera swoich publikacji na faktach naukowych. Organizacja Klimarealistene odwołuje się natomiast do badań publikowanych przez alternatywny Pozarządowy Międzynarodowy Zespół ds. Zmian Klimatu (Nongovernmental International Panel on Climate Change – NIPCC), czyli forum sceptyków zmian klimatu. Organizacja próbuje propagować raporty NIPCC oraz inne materiały podważające dotychczasowy konsensus naukowy. Właśnie członkowie organizacji przyczynili się do wydania książki kanadyjskiej dziennikarki Donny Laframboise pt. *The Delinquent Teenager Who Was Mistaken for the World's Top Climate Expert* (Młodociany przestępca, który został uznany za czołowego eksperta klimatycznego), krytykującej funkcjonowanie IPCC⁷⁴.

Organizacja chce dotrzeć ze swoim przesłaniem do różnych segmentów społeczeństwa. W 2014 r. jej przewodniczący – Ole Henrik Ellestad, przedłożył Ministerstwu Klimatu i Środowiska obszerną opinię odnoszącą się do domniemyanych błędów w pracach IPCC, wnosząc o modyfikację polityki klimatycznej kraju ze względu na oparcie jej na błędnych przesłankach⁷⁵. Ponadto organizacja wysłała do szkół średnich, kluczowych polityków oraz organizacji politycznych i gospodarczych w Norwegii broszury pt. Blef klimatyczny z 2010 r. i Natura, a nie ludzie, kontroluje klimat Ziemi z 2011 r., z artykułami liderów – m.in. Jana Erika Solheima, Ole Humluma, Ole Henrika Ellestada i Kjella Stordahla⁷⁶.

Jednocześnie członkowie organizacji oskarżali norweskie wydawnictwa i media o „jednostronną propagandę” przejawiającą się w dopuszczaniu do głosu naukowców reprezentujących wyłącznie jeden punkt widzenia tj. zwolenników antropogenicznych zmian klimatu. Dorobek naukowy drugiej strony, zdaniem Klimarealistene, nie może przebić się do szerszych kręgów społeczeństwa, ponieważ jest całkowicie ignorowany, co ma przeczyć rzetelności dziennikarskiej. Dlatego też organizacja powołała 1 stycznia 2017 r. dwudziestoosobową Radę Naukową składającą się ze specjalistów różnych dziedzin. Rada, zdominowana przez nauki ścisłe, ma stać się istotnym graczem w debacie o klimacie poprzez prezentowanie wyników własnych badań. Jej przewodniczącymi zostali geolodzy – dr Martin Hovland i prof. Elen Roaldset. Rada

⁷⁴ Zob. D. Laframboise, *The Delinquent Teenager Who Was Mistaken for the World's Top Climate Expert*, Ivy Avenue Press, Toronto 2011.

⁷⁵ O. Ellestad, *Høringsnotat om hvorvidt en ny rammelov for klima vil gi merverdi mm (Notat) Til: Klima og miljødepartementet Fra: Syret i Klimarealistene v/styreleder*, <https://www.regjeringen.no/contentassets/f6ebe9abd3894a0180b93590286d928a/klimarealistene.pdf> [dostęp: 9.05.2018].

⁷⁶ *Naturen – ikke menneskene – styrer jordens klima*, red. Jan Erik Solheim, Oslo 2 March 2011, <http://www.klimarealistene.com/Hefte2Les9.pdf> [dostęp: 9.05.2018].

ma w założeniach ulec rozszerzeniu i objąć przedstawicieli wielu dyscyplin, które są kluczowe dla dyskusji o klimacie. Klimarealistene zostali wielokrotnie skrytykowani przez czołowe ośrodki naukowe zajmujące się badaniami klimatu – jak ośrodek CICERO i Centrum Badań Klimatycznych w Bjerknes, za opieranie swojej argumentacji na danych niepublikowanych w czasopismach naukowych i błędy w przedstawianiu faktów⁷⁷.

10.3. Wpływ międzynarodowych organizacji ekologicznych – Greenpeace

Opisane wyżej organizacje stanowią grupę podmiotów o charakterze narodowym i w zdecydowanej większości swoich inicjatyw w obszarze zmian klimatu skupiają się na działaniach krajowych, być może za wyjątkiem Bellony o bardzo szerokim wachlarzu celów i kanałów oddziaływania. Należy jednak zastanowić się nad tym, czy nad norweską politykę klimatyczną mają wpływ również międzynarodowe organizacje ekologiczne. Przedstawiona we wstępie do rozdziału specyfika norweskiego systemu politycznego, w którym ruchy i organizacje społeczne włączane są do procesów deliberacyjnych, a następnie decyzyjnych, sugerowałaby otwartość również wobec podmiotów zewnętrznych. Oddziaływanie międzynarodowych organizacji ekologicznych, w tym ich narodowych oddziałów, zostało jednak w Norwegii ograniczone, co nie wynika z określonej strategii władz państwowych, ale przede wszystkim ograniczonego wsparcia społecznego, jakie te organizacje uzyskują.

Najbardziej dobitne potwierdzenie powyższej tezy stanowi funkcjonowanie przez ostatnie trzy dekady norweskiej filii Greenpeace. Organizacja ta założona w 1971 r. przez kanadyjskich aktywistów protestujących przeciwko amerykańskiemu, a następnie francuskiemu próbom nuklearnym, urosła do rangi jednej z najbardziej znaczących i rozpoznawalnych na świecie pozarządowych organizacji ekologicznych. Obecnie posiada ona filie w ponad 40 państwach i skupia blisko trzy miliony sympatyków⁷⁸.

W obszarze zmian klimatu aktywność Greenpeace rozpoczęła się już na początku lat 90. XX w., kiedy organizacja zaczęła promować scenariusze

⁷⁷ *Kommentarer til Klimarealistenes hefte «Naturen – ikke menneskene – styrer jordens klima», heretter kalt heftet. Overskriftene her referer til overskriftene i heftet, CICERO – Bjerknessenteret for Klimaforskning, 20.08.2012, <http://www.besteforeldreksjonen.no/wp-content/uploads/2012/08/tilsvar-skeptikerne.pdf> [dostęp: 9.05.2018].*

⁷⁸ *Greenpeace Nordic. Annual Report 2015, Copenhagen, 2 April 2015, s. 5, <http://www.greenpeace.org/sweden/Global/sweden/greenpeace/dokument/2016/Annual%20report%202015%20Auditors%20report.pdf> [dostęp: 29.05.2018].*

ograniczania zmiany klimatycznej zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. W tym okresie skupiała się ona na walce z wykorzystywaniem na skalę masową chlorofluorowęglanów, powodujących zarówno efekt cieplarniany, jak i zmniejszanie powłoki ozonowej⁷⁹. Organizacji udało się, dzięki współpracy z przemysłem, doprowadzić do wdrożenia nowej, wolnej od freonu technologii chłodzenia, co znalazło uznanie m.in. Programu Środowiskowego ONZ⁸⁰. Na początku XXI w. Greenpeace jednoznacznie uznał zmiany klimatu za największe wyzwanie dla środowiska Ziemi i proponował przyjęcie przez państwa rozwinięte scenariusza redukcji emisji o przynajmniej 40% do roku 2020 i wejście na dalszą ścieżkę redukcji aż do węglowej neutralności w 2050 r. W przypadku państw rozwijających się organizacja postulowała zwiększenie zrównoważonej ekologicznie produkcji energii, pomoc w adaptacji do nieuchronnych konsekwencji zmian klimatu oraz zahamowanie wyłesiania do 2020 r. Wszystkie powyższe cele zostały ujęte w programie pt. Energetyczna (r)ewolucja, w którym rekomendowano m.in. radykalne obniżenie emisji sektora wydobywczego⁸¹. Jako sposób egzekwowania swoich postulatów organizacja Greenpeace wybrała akcje bezpośrednie, polegające na biernym oporze, zajmowaniu obiektów i spektakularnych kampaniach informacyjnych, przez co wielokrotnie znalazła się w centrum zainteresowania opinii publicznej. Szczególnie widoczne działania zostały podjęte wobec międzynarodowych koncernów naftowych, elektrowni i kopalń węglowych, statków i platform wiertniczych, ale również międzynarodowych firm przyczyniających się do wyłesienia⁸². Radykalizm niektórych działań organizacji zrodził zarzuty o stosowanie technik ekoterro-rystycznych i spowodował znaczny spadek członkostwa w organizacji⁸³.

⁷⁹ E. Stafford, C. Hartman, *NGO-Initiated Sustainable Entrepreneurship and Social Partnerships*. Greenpeace's „Solutions” Campaign for Natural Refrigerants in North America, [w:] *Social Partnerships and Responsible Business*, red. M. Seitanidi, A. Crane, Routledge, New York 2014, s. 164–190.

⁸⁰ 1997 – *Greenpeace Pioneers Greenfreeze Technology*, Greenpeace, <http://www.greenpeace.org/international/en/about/history/Victories-timeline/Greenfreeze/> [dostęp: 29.05.2018].

⁸¹ *Energy [R]evolution. A Sustainable World Energy Outlook 2015*, Greenpeace International, Global Wind Energy Council, Solar Power Europe, September 2015, s. 83–86, <http://www.greenpeace.org/international/Global/international/publications/climate/2015/Energy-Revolution-2015-Full.pdf> [29.05.2018].

⁸² J. Vidal, *Not Guilty: the Greenpeace Activists Who Used Climate Change as a Legal Defence*, The Guardian 11.09.2008, <https://www.theguardian.com/environment/2008/sep/11/activists.kingsnorthclimatecamp> [dostęp: 29.05.2018].

⁸³ Szerzej: K. Strømsnes, P. Selle, G. Grendstad, *Environmentalism between State and Local Community: Why Greenpeace has Failed in Norway*, „Environmental Politics” 2009, Vol. 18, No. 3, s. 391–396, DOI: 10.1080/09644010902823774.

Organizacja Greenpeace równie silnie zaznaczyła swoją obecność w regionie nordyckim, chociaż nie w każdym państwie z podobnym natężeniem. Jej norweski oddział został założony w roku 1988, jednak nigdy nie udało mu się zdobyć wysokiego poparcia w tym kraju, co spowodowało, że w 1998 r. połączył się z oddziałami fińskim i szwedzkim. W 1999 r., kiedy do tego grona dołączyła również duńska filia, powstał nowy oddział regionalny Greenpeace Nordic z siedzibą w Sztokholmie⁸⁴. Chociaż oddział norweski wciąż ma swoją siedzibę w Oslo, liczba zwolenników jest bardzo niska w porównaniu do innych oddziałów nordyckich. Przykładowo w 2005 r. w Szwecji organizacja liczyła 68 tys. członków, gdy w tym samym czasie filia norweska skupiła zaledwie 2,5 tys. osób⁸⁵.

Główny obszar zainteresowania Greenpeace Nordic stanowi ekspansja gospodarcza w regionie arktycznym. Działacze organizacji w ramach akcji rozpoczętej w 2012 r. pod nazwą Uratuj Arktykę (Save the Arctic) chcieli doprowadzić do wstrzymania odwiertów ropy i gazu, ograniczenia rybołówstwa przemysłowego i operacji wojskowych w tym regionie i stworzenia na Dalekiej Północy „globalnego sanktuarium ekologicznego”. Organizacja jako formę nacisku na rząd norweski wybrała okupację instalacji firmy Statoil. W 2013 r. aktywiści Greenpeace zajęli platformę wiertniczą w okolicach Wyspy Niedźwiedziej, zamieszkałej przez rzadkie gatunki, w tym niedźwiedzie polarne. Podobne działania zostały podjęte na szerszą skalę w 2014 r., kiedy działacze organizacji uniemożliwili funkcjonowanie platformy wiertniczej firmy Statoil na Morzu Barentsa i w efekcie zostali zatrzymali przez norweskie służby porządkowe. Głównym zarzutem stawianym koncernowi było prowadzenie odwiertów w obszarach wrażliwych ekologicznie, co określano mianem „nielegalnych działań”, oraz możliwość skażenia obszarów, których oczyszczenie, ze względu na trudne warunki klimatyczne, byłoby niemożliwe. Generalnie Greenpeace uważał, że Statoil powinien przejść gruntowną reformę i przystosować swoją politykę do rygorystycznych norm środowiskowych. W 2016 r. Greenpeace wraz z Natur og Undgdom zdecydowały się na wniesienie sprawy sądowej przeciwko Statoil w ramach sprzeciwu wobec planowanych nowych odwiertów w regionie arktycznym. Organizacjom udało się zaktywizować licznych zwolenników na całym świecie poprzez zbieranie podpisów oraz akcję internetową⁸⁶. Chociaż główny norweski koncern naftowy nie podjął konfrontacyjnej formy komunikacji i podkreślał prawo do legalnych protestów oraz potrzebę

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ *Greenpeace Nordic – Historic Supporter Figures*, Greenpeace Worldwide 2005, s. 4–5.

⁸⁶ *Save the Arctic*, Greenpeace, <https://www.savethearctic.org/pl/peoplevsarcticoil/> [dostęp: 30.05.2018].

dyskusji o sektorze wydobywczym, kontynuował swoje działania niezależnie od protestów.

W ramach działań na rzecz Arktyki Greenpeace współtworzył również Arktyczne Forum NGO – konglomerat organizacji pozarządowych łączący m.in. takie organizacje o charakterze narodowym, jak norweska Fundacja Bellona i Towarzystwo Ochrony Przyrody, amerykańska Alaska Wilderness League oraz organizacje międzynarodowe np. Forum Północne czy Światowy Fundusz na rzecz Przyrody (WWF)⁸⁷. Pierwszy szczyt wszystkich szesnastu uczestników miał miejsce w styczniu 2012 r., w Arendal w Norwegii, co dowodzi znacznej aktywności norweskiego sektora pozarządowego. Za cel zasadniczy grupy przyjęto wówczas działania na rzecz ochrony obszarów arktycznych, które w szczególny sposób narażone są na niekorzystne zmiany wywołane m.in. ekspansją gospodarczą spowodowaną przez zmiany klimatu. Skoncentrowano się na badaniach wpływu niekorzystnych tendencji środowiskowych na funkcjonowanie bioróżnorodności, lokalnego ekosystemu oraz życia mieszkańców Arktyki. Podobnie jak w przypadku praktyki funkcjonowania innych tego typu organizacji Forum aspirowało do odgrywania roli pośrednika pomiędzy sektorem pozarządowym a władzami państwowymi w obszarze opracowywania planów zrównoważonego rozwoju regionu arktycznego. Proponowane rozwiązania dotyczyły zarówno szczebla lokalnego, narodowego, jak i regionalnego. Uczestnicy forum dążyli również do ogólnej poprawy poziomu świadomości oraz do większego wpływu społeczeństwa obywatelskiego na decyzje polityczne i ekonomiczne. Problem funkcjonowania Forum stanowił jednak brak środków finansowych. Podczas pierwszych trzech lat istnienia organizacji, tj. do grudnia 2015 r., środki finansowe zostały przekazane przez Dyрекcję Generalną Ochrony Środowiska Komisji Europejskiej, natomiast obecnie uzależniona jest ona od wpłat poszczególnych członków.

Greenpeace był również zdecydowanym orędownikiem wycofania się państwowego Norweskiego Funduszu Emerytalnego, jednego z czołowych funduszy inwestycyjno-oszczędnościowych na świecie, z jednoprocentowym udziałem w globalnym rynku akcji z inwestycji węglowych⁸⁸. Na skutek szerokiej presji społecznej, ze zdecydowanym głosem Greenpeace Norway oraz międzynarodowych organizacji (jak Future in Our Hands), 4 czerwca 2015 r. parlament norweski jednogłośnie zdecydował, że Fundusz Emerytalny nie może

⁸⁷ *What is the Arctic NGO Forum?*, Arctic NGO Forum, <http://arcticngoforum.org> [dostęp: 30.05.2018].

⁸⁸ H. Schücking, *Still Dirty, Still Dangerous. The Norwegian Government Pension Fund's Investments in the Coal Industry*, Greenpeace, Urgewald, Framtiden i våre hender 2015, <http://www.greenpeace.org/norway/Global/norway/Klima/dokumenter/2015/Still%20Dirty%20final%20compressed.pdf> [dostęp: 10.05.2018].

posiadać aktywów w firmach uzyskujących ponad 30% przychodów z działalności opartej na węglu⁸⁹.

Pomimo wielu widocznych inicjatyw Greenpeace nie uzyskał w Norwegii znaczącego wsparcia opinii publicznej. Kristin Strømsnes, Per Selle i Gunnar Grendstad tłumaczą tę sytuację przede wszystkim stanowiskiem Greenpeace International w kwestii połowu wielorybów i fok⁹⁰. W Norwegii zakaz połowu wielorybów traktowany jest jako zagrożenie dla bytu wspólnot lokalnych i zaprzepaszczenie wielowiekowej tradycji narodowej, budząc sprzeciw nawet osób deklarujących głębokie przywiązanie do zasad ochrony środowiska. Ostre kampanie organizacji zostały więc przez ogół społeczeństwa odebrane jako arogancja i dowód nieszanowania narodowych uwarunkowań, co przełożyło się w dalszej kolejności na brak bliskich kanałów współpracy z rządem. Dodatkowo rygorystyczna zasada samofinansowania spowodowała, że Greenpeace nie został zintegrowany z systemem państwa, jak miało to miejsce w przypadku innych organizacji ekologicznych.

10.4. Sektor pozarządowy a międzynarodowe negocjacje klimatyczne

W literaturze poświęconej międzynarodowej polityce ochrony środowiska coraz więcej miejsca poświęca się roli organizacji pozarządowych⁹¹. Przy uznaniu centralnej roli rządów narodowych w procesie decyzyjnym w ramach międzynarodowych negocjacji, zauważa się wzrost znaczenia innych podmiotów w ułatwianiu i kształtowaniu międzynarodowej współpracy⁹². Rola organizacji pozarządowych wydaje się mieć szczególny wymiar, zwłaszcza jeśli chodzi o zwracanie uwagi na określone tematy, a tym samym kształtowanie agendy politycznej. Organizacje te wpływają zarówno na politykę narodową, jak i na sam przebieg negocjacji międzynarodowych, w związku z tym należy uwzględnić

⁸⁹ Norway's „No to Coal” Marks Major Victory for Climate Movement, Greenpeace Norway 5.06.2015, <http://www.greenpeace.org/norway/no/press/releases/2015/Norways-No-to-Coal-Marks-Major-Victory-for-Climate-Movement/> [dostęp: 9.06.2018].

⁹⁰ K. Strømsnes, P. Selle, G. Grendstad, *Norwegian Environmentalism Between State and Local Community...*, s. 23.

⁹¹ M. Betsill, *Transnational Actors in International Environmental Politics*, [w:] *Palgrave Advances in International Environmental Politics*, red. M. Betsill, K. Hochstetler, D. Stevis, Colorado University Press, Palgrave 2006, s. 172; *Transnational Climate Change Governance*, red. H. Bulkeley et al., Cambridge University Press, Cambridge 2014.

⁹² Więcej: *NGO Diplomacy: The Influence of Nongovernmental Organizations in International Environmental Negotiations*, red. M. Betsill, E. Corell, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts 2008.

ich rolę w ramach „gry wielopoziomowej” opisanej szerzej w rozdziale drugim. Organizacje pozarządowe stosują ten rodzaj „gry”, gdyż negocjując z innymi organizacjami lub rządami (np. w ramach międzynarodowych negocjacji klimatycznych), chcą wzmocnić swoje poparcie u władz państwowych bądź u krajowych grup interesu, a silna pozycja na arenie krajowej daje im większe możliwości oddziaływania międzynarodowego.

Organizacje stosują zróżnicowane techniki dla osiągnięcia swojego celu. Jedną z bardziej popularnych metod jest próba wykorzystania symbolicznej siły argumentu innych podmiotów zewnętrznych (państw, organizacji) dla ukazania moralnej inercji danego rządu⁹³. Poprzez naświetlenie negatywnych reakcji na stosowane praktyki lub otwarte łamanie norm przez władze organizacje pozarządowe dążą do zbudowania negatywnego wizerunku decydentów. Kolejną istotną strategią jest próba pozycjonowania danego problemu w agendzie politycznej poprzez prezentowanie jego specyfiki zarówno kręgom rządzącym, jak i opinii publicznej. W skrajnych sytuacjach wybierane są jednak metody otwartego sprzeciwu obejmujące demonstracje czy blokady.

Dla organizacji pozarządowych z całego świata kluczowym momentem dla prezentowania swojego stanowiska w kwestii zmian klimatu i presji na rządy krajowe pozostają coroczne Konferencje Stron Ramowej Konwencji w sprawie zmian klimatu. Sektor pozarządowy występuje tam często w ramach szerszego sojuszu Climate Action Network (CAN) skupiającego różnorodną grupę działaczy pozarządowych, ekspertów, urzędników i lobbystów. Wśród najbardziej istotnych międzynarodowych organizacji należących do CAN należy wymienić: Greenpeace International, Friends of the Earth oraz WWF International. Do grupy norweskich organizacji wchodzących w skład CAN należą: Grupa koordynacyjna ds. obszarów suchych (Drylands Coordination Group), Norweskie Forum Rozwoju i Środowiska (nor. Forum for utvikling og miljø), Przyszłość w naszych rękach (nor. Framtiden i våre hender – Norge), Norweskie Towarzystwo Ochrony Przyrody, Natura i Młodzież, Pomoc Norweskiego Kościoła (nor. Kirkens Nødhjelp), Fundacja Lasów Deszczowych (Rainforest Foundation – Norway), Ratujmy Dzieci – Norwegia (Save Children), Fundusz Rozwoju (nor. Utviklingsfondet)⁹⁴. Przedstawiciele tych organizacji brali udział w negocjacjach w charakterze obserwatorów i ustanowili bardziej formalne mechanizmy współpracy dotyczącej krajowej polityki klimatycznej.

⁹³ T. Skodvin, S. Andresen, *Non-state Influence in the International Whaling Commission, 1970–1990*, „Global Environmental Politics” 2003, Vol. 3, No. 4, s. 61–86.

⁹⁴ *CAN Member Organizations*, Climate Action Network International 2018, <http://www.caneurope.org/member-directory?force=1> [dostęp: 31.05.2018].

Porównując pozycję norweskich działaczy na tle innych delegacji należy zauważyć, że nie udało im się znaleźć w ścisłym gronie decydującym o stanowisku całego sektora pozarządowego, co wydaje się wynikać z dwóch przyczyn. Z jednej strony aktywiści norweskich NGO nie byli zapraszani do składu delegacji negocjatorów krajowych, co czynią niektóre rządy⁹⁵. Tym samym wpływ norweskich NGO na stanowisko rządu podczas negocjacji klimatycznych był ograniczony. Z drugiej strony norwescy aktywiści nie zajmowali w ramach CAN kluczowych pozycji. Jedyny wyjątek stanowić może Kalle Hesstvedt, działacz Greenpeace International, który odpowiadał w latach 90. XX w. za globalną strategię organizacji w obszarze zmian klimatu⁹⁶.

Generalnie autorka uważa, że COP służyły norweskim organizacjom pozarządowym przede wszystkim jako narzędzie wpływania na wewnętrzne debaty i decyzje w ramach polityki klimatycznej oraz na egzekwowanie realizacji już podjętych zobowiązań, a nie jako kanał oddziaływania na międzynarodowe negocjacje klimatyczne. W większości przypadków oficjalne konferencje delegacji norweskiej wykorzystywane były wyłącznie do zdobywania najnowszych informacji o dynamice negocjacyjnej, a nie jako narzędzie presji na rząd. Wynikać to mogło z faktu, że zarówno strona rządowa, jak i pozarządowa, znały swoje stanowiska przed rozpoczęciem negocjacji. Organizacje z reguły przekazywały do Ministerstwa Środowiska, a później Ministerstwa Klimatu i Środowiska, swoje postulaty, uczestnicząc następnie w spotkaniach prezentujących norweskie stanowisko negocjacyjne. Również w przypadku aktywności w ramach Climate Action Network widoczne było dążenie norweskich działaczy do zdobycia informacji o dynamice negocjacyjnej oraz do uzyskania szerszego poparcia dla działań krajowych niż chęć oddziaływania na ogólną strategię CAN. Liderzy norweskich NGO ograniczali się więc do uczestnictwa w codziennych spotkaniach CAN, umożliwiającym zapoznanie się z najnowszymi postępami procesu negocjacyjnego, natomiast w ograniczonym zakresie przedstawiali swoje formalne stanowisko podczas otwartych sesji czy konferencji prasowych, nie organizowali spektakularnych wydarzeń dodatkowych (jak otwarte sesje dla delegatów) oraz nie zagłębiali się w negocjacje poświęcone wąskim dziedzinom z danej branży np. jak technologie wychwytywania i składowania CO₂. Strategia taka wynika z realnej oceny ograniczonych możliwości bezpośredniego oddziaływania na decydentów krajowych.

⁹⁵ H. Walk, A. Brunnengraber, *Die Globalisierungswächter*, Westfälishes Dampfboot, Münster 2000, s. 69.

⁹⁶ S. Dale, *McLuhan's Children: Greenpeace Message and the Media*, Between the Lines, Toronto 1996, s. 94.

Nie oznacza to jednak, że wpływ norweskiego sektora pozarządowego podczas negocjacji międzynarodowych pozostawał nieistotny. Organizacjom udało się bowiem wpłynąć na społeczną percepcję działań rządu poprzez wykorzystanie mediów krajowych. Dzięki znacznej wiedzy uzyskanej w trakcie obserwacji procesu negocjacyjnego i dostępowi do sieci międzynarodowych organizacji pozarządowych norwescy działacze stali się kluczowym źródłem informacji dla krajowych dziennikarzy. Było to źródło postrzegane jako wiarygodne z powodu wysokiego stopnia zaufania, jakim norwescy obywatele darzą organizacje pozarządowe w obszarze problemów ekologicznych. Norwescy działacze, przy wsparciu ich międzynarodowych odpowiedników, ukształtowali obraz Norwegii jako kraju uzależnionego od eksportu węglowodorów, kierującego się wąskim interesem ekonomicznym i bieżącymi zyskami. Tym samym wprowadzili narrację, która przedstawiała Norwęgę jako kraj niesprzyjający osiągnięciu międzynarodowego porozumienia klimatycznego i niewywiązujący się z deklarowanej roli ekologicznego lidera. Często odwoływano się ponadto do moralnych obowiązków państw rozwiniętych w kwestii redukcji emisji krajowych i przestrzegania zobowiązań międzynarodowych w tym obszarze.

Zarazem większe oddziaływanie medialne przypadło tym organizacjom, które swoje strategie oparły na promowaniu rzetelnej wiedzy naukowej i specjalistycznych analiz, niż tym, skoncentrowanym na medialnym aktywizmie. Według badań przeprowadzonych przez Roya Krøvela (poświęconym znaczeniu organizacji pozarządowych w kształtowaniu norweskiego dyskursu medialnego w obszarze zmian klimatu) czołowe norweskie gazety poświęcały w latach 1999–2008 coraz więcej uwagi organizacjom pozarządowym o profilu ekologicznym, z czego w centrum zainteresowania znalazły się przede wszystkim Bellona, Natura i Młódzież, WWF oraz ZERO⁹⁷. Zdecydowanie mniejszym zainteresowaniem cieszyły się te organizacje, które wybrały konfrontacyjny i kontrowersyjny model komunikacji zewnętrznej np. Green Warriors of Norway. Ponadto nie znalazła potwierdzenia hipoteza o znacznym stopniu oddziaływania Greenpeace, jednej z najbardziej rozpoznawalnych organizacji ekologicznych na świecie. W publikacjach norweskiej prasy wiele więcej miejsca poświęcono organizacjom, takim jak Future in our Hands, Norweski Czerwony Krzyż i Pomoc Kościoła Norweskiego⁹⁸.

Bardzo pomocne w uzyskaniu dostępu do szerszej opinii publicznej było, wspomniane wcześniej, wsparcie ze strony międzynarodowego ruchu ekologicznego. Już podczas pierwszej Konferencji Stron w Berlinie w 1995 r.

⁹⁷ R. Krøvel, *Environmental News in Norway. NGOs and Newspapers*, [w:] *Environmental Journalism*, red. H. Bødker, I. Neverla, Routledge, New York 2013, s. 114.

⁹⁸ *Ibidem*.

(COP1), światowi działacze ekologiczni skrytykowali elastyczność w implementacji celów redukcji gazów cieplarnianych przedstawianą przez rząd premier Brundtland. Ten przykład, jak i kolejne z okresu późniejszego, tworzyły wrażenie opozycji, jaka powstała w międzynarodowym ruchu ekologicznym wobec działań rządu norweskiego, przez co organizacje krajowe zyskiwały większą legitymizację do wzmożonej presji na zmianę agendy politycznej. Dodatkowo Norwegia była często nominowana i wybierana w kategorii Skamieliny Dnia (Fossil of the Day), czyli wyróżnienia przyznawanego przez Climate Action Network państwu, które wykazało najmniej konstruktywne stanowisko podczas negocjacji klimatycznych⁹⁹.

Trudno ocenić bezpośredni wpływ powyższych strategii na konkretne decyzje polityczne. Według wniosków Michele Betsill i Elisabeth Corell głównym narzędziem oddziaływania i przetargu NGO podczas negocjacji dotyczących ochrony środowiska w ramach ONZ jest obecnie informacja, a taktyka nagradzania i piętnowania nie sprawdza się¹⁰⁰. Z pewnością organizacje pozarządowe wykorzystywały informacje dla dotarcia do szerszej opinii publicznej w kraju, natomiast w mniejszym stopniu koncentrowały się na bezpośrednich kontaktach z rządem. Natomiast nie bez znaczenia pozostawał negatywny obraz Norwegii promowany przez międzynarodowy ruch ekologiczny w znacznej mierze inspirowany informacjami przekazywanymi przez lokalne organizacje. Uległ on dopiero nieznaczącej poprawie po roku 2013, kiedy nowy rząd Erny Solberg podczas negocjacji klimatycznych synchronizował swoje stanowisko ze stanowiskiem UE. Niewątpliwie trudno jest jednoznacznie wykazać, na ile aktywność norweskich NGO znalazła swoje przełożenie na konkretne decyzje w ramach polityki klimatycznej rządu, natomiast miała ona z pewnością wpływ na ocenę działań na rzecz środowiska przez norweskich wyborców.

10.5. Norwescy Samowie

Obok bardzo silnego i zdecydowanego głosu organizacji pozarządowych w kwestii globalnych zmian klimatu, innym podmiotem społecznym żywo zainteresowanym tym problemem byli Samowie zamieszkujący północne obszary Finlandii, Norwegii, Szwecji oraz Półwysp Kola w Rosji. Liczba populacji tego ludu nie jest dokładnie znana, natomiast szacunki wahają się od 64–107 tys., z czego około 38–60 tys. żyje w Norwegii, 15–36 tys. w Szwecji, 9 tys. w Finlandii

⁹⁹ Więcej: *Fossil of the Day*, <http://www.climatenetwork.org/fossil-of-the-day> [dostęp: 31.05.2018].

¹⁰⁰ M. Betsill, E. Corell, *NGO Influence in International Environmental Negotiations: A Framework for Analysis*, „Global Environmental Politics” 2001, Vol. 1, No. 4, s. 65–85.

i 2 tys. w Rosji. Samowie to jedyny naród Skandynawii chroniony przez międzynarodowe prawo, takie jak obowiązująca Konwencja Światowej Organizacji Pracy nr 169 dotycząca ludności tubylczej i plemiennej w krajach niezależnych z 27 czerwca 1989 r. oraz niewiążąca Deklaracja ONZ dotycząca praw ludów tubylczych z 2007 r.¹⁰¹ Dokumenty te stanowiły uwiecznienie wielu dekad starań na rzecz zapewnienia ludności rdzennej w wielu regionach świata praw do zachowania tradycyjnych form organizacji społecznej i kulturowej. Chociaż nie rozwiązały one wszystkich problemów, stanowiły dowód upodmiotowienia grup, które w wielu społeczeństwach były od wieków marginalizowane, a nawet ciemnione. Na przełomie wieków pojawił się jednak nowy czynnik – zmiany klimatu – mogący radykalnie pogorszyć funkcjonowanie wielu ludów tubylczych, szczególnie zaś tych z regionu arktycznego, co przyczyniło się do rozpoczęcia szerszej dyskusji o przyszłości tych wspólnot¹⁰².

Badania IPCC potwierdzone przez Arctic Climate wskazują, że średnia temperatura w Arktyce w ostatnich dekadach wzrastała w tempie dwukrotnie szybszym niż w innych częściach świata, a trend ten – w związku z wzrastającą koncentracją gazów cieplarnianych – może nasilić się w XXI w.¹⁰³ Wraz z wyższymi temperaturami widoczne są również wzrost ilości opadów, ograniczenie zmarzliny i pokrywy lodowej, topnienie lodowców, podwyższenie się poziomu mórz, zmniejszenie zasolenia wód oceanicznych, zmiany wegetacji wielu gatunków roślin oraz większa ilość nagłych zjawisk klimatycznych (np. sztormów). Dodatkowo charakter regionu zmienia się w związku ze wzmożoną aktywnością ludzką, taką jak eksploatacja zasobów naturalnych, rozwój transportu i turystyki, a nawet obecność militarna państw regionu. Wszystkie te elementy przekładają się na zwiększenie zanieczyszczenia wód i powietrza, zmianę habitatów wielu gatunków zwierząt i roślin, nieuchronnie prowadząc do zmniejszenia możliwości adaptacyjnych arktycznych populacji i ekosystemów¹⁰⁴.

¹⁰¹ ILO Convention 169 on Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries (1989), Geneva, 76th ILC Session (27 Jun 1989), http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C169 [dostęp: 31.05.2018]; UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, 107th UN General Assembly Plenary Meeting 13 September 2007, UN GA res. 61/295, http://www.un.org/esa/socdev/unpfi/documents/DRIPS_en.pdf [dostęp: 31.05.2018].

¹⁰² K. Hossain, *Securing the Rights: A Human Security Perspective in the Context of Arctic Indigenous Peoples*, „The Yearbook of Polar Law” 2012, Vol. 5, s. 496.

¹⁰³ *Impact of a Warming Arctic*, Arctic Climate Impact Assessment, Cambridge University Press, Cambridge 2004, s. 8.

¹⁰⁴ K. Bergh, *The Arctic Policies of Canada and the United States: Domestic Motives and International Context*, „SIPRI Insights on Peace and Security” 2012, No. 1, s. 1, 5.

Należy pamiętać, że arktyczne ludy tubylcze wciąż opierają swój byt na tradycyjnych formach, jak hodowla zwierząt, łowiectwo i rybołówstwo. Konstytuują one nie tylko materialny byt tej ludności, ale także stanowią komponent kształtowanej od tysięcy lat kultury i tożsamości opartej na bliskich związkach z naturą¹⁰⁵. Zmiana zasięgu występowania poszczególnych gatunków, zmniejszone szanse przewidywania schematów pogodowych, mniejsze możliwości przemieszczania się w związku z ograniczeniem zasięgu występowania pokrywy lodowej stanowią istotne wyzwanie dla ludzkiego zdrowia, bezpieczeństwa żywnościowego, a nawet możliwości przetrwania tych kultur¹⁰⁶. Tym samym ludy tubylcze, które zamieszkują region arktyczny, wydają się szczególnie uprawnione do zabrania głosu w dyskusji o kształcie narodowej i międzynarodowej polityki klimatycznej¹⁰⁷.

W Norwegii rola polityczna Samów wzrasta od kilku dekad, czego dowodzi funkcjonowanie od 1987 r. odrębnego parlamentu oraz przyznanie im wpływu na wybór władz lokalnych w okręgu Finnmark. Wzajemne relacje wciąż jednak nacechowane są dużą dozą napięcia wynikającego z ciężkich doświadczeń historycznych ludu poddawanego ciągłej dyskryminacji i radykalnym próbom asymilacji. Jeszcze w latach 50. XX w. w spisach ludności Samowie byli zaliczani do grupy osób zaburzonych umysłowo. W Norwegii, podobnie jak w Australii czy Kanadzie, trwa ciągły proces budowania zaufania zarówno poprzez polityczne gesty (np. oficjalne przeprosiny ze strony głowy państwa – króla Haralda V – w 1997 r.), jak i instytucjonalne rozwiązania, takie jak tworzenie szkół, instytucji badawczych¹⁰⁸ oraz uznanie praw językowych.

Bezpośredni bodziec dla rozpoczęcia debaty o podmiotowości Samów stanowiły jednak kwestie środowiskowe. W 1978 r. Norweska Dyrekcja Zasobów i Energii opublikowała plan zakładający budowę zapory i nowej elektrowni wodnej na rzece Alta w północnej Norwegii, co wiązałoby się z utworzeniem sztucznego jeziora i zalaniem wioski Samów – Máze nad rzeką Alta. Plan spotkał się ze zdecydowanym sprzeciwem lokalnej ludności Samów, a z czasem również

¹⁰⁵ Zob. R. Abate, E. Kronk, *Commonality Among Unique Indigenous Communities: An Introduction to Climate Change and Its Impacts on Indigenous Peoples*, „Tulane Environmental Law Journal” 2013, Vol. 26, No. 2, s. 179–195.

¹⁰⁶ I. Stoyanova, *The Saami Facing the Impacts of Global Climate Change*, [w:] *Climate Change and Indigenous Peoples. The Search for Legal Remedies*, red. R. Abate, E. Kronk, Edward Edgar Publishing, Cheltenham–Northampton 2013, s. 287–312.

¹⁰⁷ G. Hovelsrud et al., *Adaptation in Fisheries and Municipalities: Three Communities in Northern Norway*, [w:] *Community Adaptation and Vulnerability in Arctic Regions*, red. G. Hovelsrud, Springer, Berlin 2010, s. 23–62.

¹⁰⁸ Najbardziej prężny ośrodek stanowi Sámi University of Applied Sciences.

norweskich i międzynarodowych pozarządowych organizacji ekologicznych¹⁰⁹. W szczytowych fazach konfliktu z władzami, kiedy miały miejsce pierwsze od drugiej wojny światowej radykalne demonstracje i akty nieposłuszeństwa obywatelskiego, uczestniczyło około 10 tys. aktywistów. Mimo iż rząd nie ugiął się pod presją społeczną i elektrownia wodna, zgodnie z werdyktem Sądu Najwyższego Norwegii z 1982 r., została zbudowana, polityczne konsekwencje tzw. kryzysu Alta były znaczne. Przede wszystkim współpraca pomiędzy NGO i ludnością Samów spowodowała zwiększenie zainteresowania kwestiami środowiska i zjednoczenie organizacji ekologicznych w Norwegii, ale również rozpoczęła debatę polityczną o podmiotowości i zakresie praw ludności rdzennej do eksploatacji terenów północnej Norwegii. Rząd norweski zainicjował serię spotkań z przedstawicielami społeczności Samów m.in. z Norweskim Stowarzyszeniem Samów, Stowarzyszeniem Hodowców Reniferów oraz Norweską Radą Samów, na bazie których powołany został Komitet Praw Samów¹¹⁰. Doprowadził on do przyjęcia ustawy dotyczącej praw Samów z 12 czerwca 1987 r., która zakładała powołanie autonomicznego parlamentu Samów oraz wprowadzenie stosownych poprawek do konstytucji w 1988 r.¹¹¹ Finalnym etapem procesu politycznego upodmiotawiania ludności Samów była Ustawa o Okręgu Finnmark z 2005 r., która przekazała 95% obszaru okręgu pod bezpośrednią kontrolę miejscowej ludności¹¹². Należy jednak podkreślić, że dokument nie obejmuje praw w zakresie połowów w wodach słonych, górnictwa i wydobywania węglowodorów, przez co kontrola nad zasobami strategicznymi wciąż pozostaje w rękach państwa. Potwierdza on natomiast możliwość przeprowadzania oceny środowiskowej różnych form aktywności gospodarczej podejmowanej przez podmioty państwowe i prywatne.

Wydaje się, że właśnie nasilająca się w związku z ociepleniem klimatu gospodarcza penetracja Dalekiej Północy rodzi największy niepokój lokalnej ludności¹¹³. W niewielkim stopniu korzysta ona bowiem z profitów związanych z funkcjonowaniem sektora wydobywczego, nawet jeśli chodzi o zatrudnienie,

¹⁰⁹ S. Andersen, A. Midttun, *Conflict and Local Mobilization...*, s. 317–335.

¹¹⁰ T. Svensson, *Industrial Developments and the Sámi: Ethnopolitical Response to Ecological Crisis in the North*, „Anthropologica” 1987, Vol. 29, No. 2, s. 141–142.

¹¹¹ E. Broderstad, *Political Autonomy and Integration of Authority: The Understanding of Saami Self-Determination*, „International Journal on Minority and Group Rights, Special Issue on Sami Rights in Finland, Norway, Russia and Sweden” 2001, Vol. 8, No. 2/3, s. 151–175.

¹¹² Zob. Lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke (finnmarksloven), LOV-2005-06-17-85, <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-85> [dostęp: 11.05.2018].

¹¹³ N. Tyler et al., *Saami Reindeer Pastoralism Under Climate Change: Applying a Generalized Framework for Vulnerability Studies to Sub-Arctic Social-Ecological System*, „Global Environmental Change” 2007, No. 17, s. 191–206.

natomiast jednocześnie dotkliwie odczuwa wpływ działań komercyjnych na lokalne ekosystemy. Władze państwowe, mając świadomość złożonej sytuacji Samów, ale także biorąc pod uwagę polityczną siłę ich oddziaływania, w coraz większym stopniu nakładają obowiązek przeprowadzenia analiz środowiskowych, zgodnie z zasadą przezroczności, w przypadku inwestycji znajdujących się na terenach łowieckich bądź hodowlanych.

Interesujący przykład stanowi finansowany głównie przez Statoil projekt budowy instalacji transportującej skroplony gaz ze złoża Snøhvit na Morzu Barentsa¹¹⁴. Projekt miał strategiczne znaczenie dla firmy ponieważ rozpoczynał jeden z najbardziej zaawansowanych technologicznie etapów ekspansji firmy dodatkowo zlokalizowanych w niezwykle trudnym arktycznym środowisku. Jako pierwotną lokalizację wybrano wyspę Kvaløya i jej główne miasto Hammerfest, jednak zgodnie z rekomendacjami Norweskiego Instytutu Badań nad Środowiskiem ze względu na lokalne uwarunkowania hodowli reniferów nie możliwe były inwestycje w obszarach położonych na północnym krańcu wyspy, gdzie znajdować miał się główny punkt instalacji. Firma Statoil została w związku z tym zobowiązana, zgodnie z rekomendacjami oceny, do zmiany lokalizacji inwestycji na znajdującą się w pobliżu małą wyspę Melkøya, co też uczyniła.

Pomimo coraz częściej egzekwowanego wymogu analiz środowiskowych ludność rdzenna całego obszaru Arktyki bierze tylko pośrednio udział w procesach decyzyjnych zarówno na poziomie narodowym, jak i międzynarodowym. Jak zauważył przewodniczący norweskiego Parlamentu Samów – Egil Oli, Samowie wciąż nie są traktowani przez państwo jako równy partner, którego zdanie jest uznawane za cenne przy ocenie inicjatyw na Północy¹¹⁵. Jednocześnie, jak potwierdzają badania, zmiany klimatu jako takie nie są największym wyzwaniem, przed jakim stoi ludność północnej Norwegii, gdyż przez wiele tysięcy nabyła ona wiedzę i umiejętności przystosowania się do wahań klimatycznych¹¹⁶. Dopiero współistnienie procesów społecznych, politycznych i gospodarczych oraz fakt, że w wyniku zmian klimatu ulegają one intensyfikacji, determinuje zakres wrażliwości i możliwości adaptacyjne lokalnych wspólnot.

¹¹⁴ *Snøhvit and Saami Reindeer Husbandry Outlook, Impacts and Mitigation, Prepared upon Request from Statoil*, Norwegian Institute for Nature Research, Trondheim 2002, Oppdragsmelding 765, <http://www.nina.no/archive/nina/PppBasePdf/oppdragsmelding/765.pdf> [dostęp: 31.05.2018].

¹¹⁵ *Natural Environments and Climate Changes*, Forum for Development Cooperation with Indigenous Peoples, Centre for Sami Studies, Conference Report 2008, https://uit.no/Content/224265/forumreport_2008.pdf [dostęp: 11.05.2018].

¹¹⁶ E. Carina et al., *Adaptive Capacity Determinants in Developed States: Examples from the Nordic Countries and Russia*, „Regional Environmental Change” 2011, Vol. 11, No. 3, s. 579–592.

10.6. Kościół Norwegii

Innego rodzaju instytucję społeczną, której głos w kwestii globalnych zmian klimatu warto zbadać, stanowi Kościół Norwegii. Jest to organizacja ze wszech miar godna zainteresowania z uwagi na swój wyjątkowy status formalno-prawny, dający jej przez wiele wieków rangę podmiotu państwowego, który połączony jest jednak ze znacznym stopniem emancypacji, a nawet krytycznego stanowiska wobec działań rządu. Jego wpływ na społeczeństwo jest niezaprzeczalny gdyż, odnosząc się do prac Aage Sørensen, należy wiązać powstanie skandynawskiego modelu państwa dobrobytu ze zsekularyzowaną tradycją luterzańską¹¹⁷.

Związki Kościoła i państwa sięgają już XVI w., a zgodnie z paragrafem drugim obowiązującej konstytucji z 1814 r., religia ewangelicko-luterńska była religią państwa, a król – jako głowa Kościoła – musiał wyznawać wiarę ewangelicko-luterńską (paragraf 4)¹¹⁸. Rząd działał w imieniu króla jako organ zarządzający i większość jego członków musiała należeć do Kościoła Państwowego. Rząd mianował wszystkich duchownych, w tym biskupów, i akceptował modlitewniki¹¹⁹. Po wielu dekadach dyskusji inicjowanej przez gremia rządzące, organizacje pozarządowe oraz samych duchownych¹²⁰ został wypracowany nowy konsensus oddający realia społeczno-polityczne współczesnej Norwegii. W kraju posiadającym swoją religię państwową drastycznie spadła bowiem liczba chrztów i konfirmacji, uczestnictwo Norwegów w życiu kościelnym oraz sama percepcja wiary czyniła ich jednym z najbardziej zlaicyzowanych społeczeństw europejskich, a dodatkowo, w wyniku napływu imigrantów, zmieniała się mozaika narodowościowa, a tym samym wyznaniowa kraju. W dniu 21 maja 2012 r. parlament przyjął poprawkę konstytucyjną, która przyznała Kościołowi Norwegii, nazywanemu Kościołem narodowym, a nie państwowym, większą autonomię¹²¹. W nowym brzmieniu konstytucji nie ma już odniesienia do „oficjalnej religii państwowej” i artykuł drugi konstytucji mówi

¹¹⁷ A. Sørensen, *On Kings, Pietism and Rent-seeking in Scandinavian Welfare States*, „Acta Sociologica” 1998, Vol. 41, s. 363–375.

¹¹⁸ Konstytucja Norwegii, wstęp i tłum. J. Osiński, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1996, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/norwegia.html> [dostęp: 11.05.2018].

¹¹⁹ *Ibidem*.

¹²⁰ Już w 1945 r. biskup Oslo Eivind Berggrav pisał, że koncepcja Kościoła państwowego musi odejść w zapomnienie i motywował to współpracą narodu i Kościoła skierowaną przeciw kolaborującemu z faszystami państwu. Za: A. Tønnessen, *The Church and the Welfare State in Post-war Norway: Political Conflicts and Conceptual Ambiguities*, „Journal of Church State” 2014, Vol. 56, No. 1, s. 20–22.

¹²¹ Szerzej o procesie konsultacji i negocjacji J. Ernst, *Making the Case for Anti-establishmentarianism: The Church and State in Norway*, „Fordham International Law Journal” 2015, Vol. 38, No. 2, s. 552–564.

teraz, że wartości państwa norweskiego są oparte na chrześcijańskim i humanistycznym dziedzictwie¹²². Ostatecznie 1 stycznia 2017 r. weszła w życie ustawa mówiąca, o tym, że Kościół Norwegii nie należy już do służby cywilnej i staje się niezależnym podmiotem prawnym, który zachowuje jednak wsparcie finansowe państwa¹²³.

Pomimo długotrwałego powiązania politycznego i finansowego z instytucjami państwowymi Kościół Norweski w wielu kwestiach zachował niezależny osąd sytuacji w kraju. Już w trakcie drugiej wojny światowej stanął w opozycji wobec kolaborującego z nazistami państwa, stając się jednym z głównych filarów ruchu oporu. To nowe doświadczenie reprezentowania narodu, a nie instytucji państwa, obudziło w Kościele potrzebę większej suwerenności ideologicznej również w okresie powojennym. Przejawem tych nowych aspiracji był chociażby samotny krytyczny głos Kościoła w kwestii budowy w Norwegii państwa dobrobytu. Kościelni liderzy obawiali się rozrostu uprawnień państwa zarówno wobec indywidualnych obywateli, jak i innych organizacji społecznych. Następnie krytykowali zbyt duży rozrost konsumpcjonizmu i wzywali do większej solidarności międzynarodowej z państwami ubogimi.

W kwestii ochrony środowiska i zmian klimatu Synod Generalny zajął stanowisko już w 1989 r., kiedy w oświadczeniu pt. Ochrona życia stwierdził, że społeczeństwo musi podjąć radykalne działania dla ochrony przed kryzysem ekologicznym¹²⁴. W 1992 r. został przyjęty raport pt. Społeczeństwo konsumentów jako wyzwanie etyczne, a w 1996 r. rezolucja Konsumpcja a sprawiedliwość, która jako dwa kluczowe obszary zainteresowania wymieniała klimat oraz „zielone” podatki. W rezolucji z 2001 r. wysunięto nawet postulat uczynienia z Kościoła największego ruchu ekologicznego na świecie¹²⁵. Całościową wizję walki z globalnymi zmianami klimatu Synod Kościoła Norwegii przyjął w rezolucji z 2007 r. rozpoczynającej się słowami: „Zagrożenie klimatu wymaga działań”¹²⁶. Synod, deklarując pełne poparcie na rzecz programów

¹²² The Constitution, as Laid Down on 17 May 1814 by the Constituent Assembly at Eidsvoll and Subsequently Amended, Most Recently in May 2016, <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/english/constitutionenglish.pdf> [dostęp: 11.05.2018].

¹²³ Zob. Lov om endringer i kirkeloven (omdanning av Den norske kirke til eget rettssubjekt m.m.), LOV-2016-05-27-17, <https://lovdata.no/dokument/LTI/lov/2016-05-27-17> [dostęp: 11.05.2018].

¹²⁴ H.-J. Schorre, *What Has the Church Said Earlier on this Subject?*, The Green Church, <http://www.greenchurch.no/index.cfm?id=238204> [dostęp: 11.05.2018].

¹²⁵ H. Gundersen, H.-J. Schorre, *The Environmental Involvement of the Church of Norway*, [w:] *Climate Change Threatens the Fight Against Poverty, Understanding the Issue*, Norwegian Church Aid – Church of Sweden, Oslo–Uppsala 2007, s. 86.

¹²⁶ *Threatened Life – a Faith Response...*, s. 1.

ekologicznych, wyraźnie wskazał, że zostało podjętych zbyt mało konkretnych inicjatyw. Poprawa sytuacji, jak założono, mogła nastąpić tylko w przypadku głębokiej zmiany zarówno w samej instytucji Kościoła, jak i na płaszczyźnie indywidualnych zachowań i decyzji politycznych.

Kościół założył realizację wewnętrznych reform na rzez przebudowy w kierunku zrównoważenia zarówno w wymiarze organizacyjnym, jak i duchowym. W okresie dziesięciu lat każda parafia miała stać się „zielona”, a każdy kościół miał być „ekologicznym drogowskazem”. Przyjęta perspektywa czasowa była nieprzypadkowa ze względu na przypadającą w 2017 r. rocznicę pięćsetlecia wystąpień Marcina Lutra. Wyraźnie podkreślano potrzebę duchowej przemiany i jako inspirację wskazano m.in. tradycje ludów tubylczych i ich głęboki szacunek dla natury. Przebudowa oznaczała zmiany na każdym szczeblu Kościoła, bliskie kontakty ze związkami zawodowymi, stowarzyszeniami pracodawców, instytucjami edukacyjnymi i innymi podmiotami społecznymi, jak również rozwijanie współpracy międzynarodowej poprzez program pomocowy Kościoła Norwegii, akcje misyjne, organizacje ekumeniczne i siostrzane wspólnoty w innych państwach¹²⁷.

Bardzo wyraźne propozycje skierowano również wobec wiernych. Nawoływano bowiem do ograniczenia nadmiernej konsumpcji i przystąpienia do sieci konsumenckiej Grønn Hverdag (Zielone życie) oraz do przyjęcia indywidualnych zobowiązań w ramach akcji obywatelskich – np. Klimaløftet. Kościół prezentował również postulaty o charakterze politycznym i wzywał wiernych do działań na rzecz włączenia problemów ekologicznych do kampanii wyborczych na poziomie lokalnym, regionalnym i narodowym¹²⁸.

Najbardziej wymagające postulaty zostały jednak skierowane w kierunku rządu i parlamentu. Nawoływano bowiem do stworzenia sojuszu wszystkich stron oraz przyjęcia kompleksowego i ambitnego porozumienia klimatycznego prowadzącego do radykalnego ograniczenia emisji CO₂ w Norwegii i aktywnie przyczyniającego się do zrównoważonego wykorzystania zasobów Ziemi.

Kościół Norwegii wskazał jednoznacznie, że na Norwegii, jako producencie ropy naftowej i gazu oraz dysponencie olbrzymich dochodów pochodzących z ich sprzedaży, spoczywa szczególna odpowiedzialność, która powinna skutkować m.in. szczególną dbałością o obszary wrażliwe – np. Arktykę. W 2009 r. proponowano nawet wprowadzenie pięcioletniego moratorium na przyznawanie nowych licencji na odwierty, co oznaczałoby wstrzymanie rozwoju eksploatacji na Dalekiej Północy. Propozycja ta spotkała się ze zdecydowanym sprzeciwem związków zawodowych, obawiających się znacznego spadku

¹²⁷ *Ibidem*, s. 5.

¹²⁸ *Ibidem*.

zatrudnienia w sektorze¹²⁹. Kościół wzywał również do umiejętnego zarządzania Funduszem Emerytalnym, którego inwestycje powinny być w większym stopniu przeznaczane na badania naukowe, programy walki z wylesieniem w państwach ubogich oraz dla podmiotów i sektorów gospodarki promujących energię przyjazną klimatowi.

W odpowiedzi na raport opublikowany przez Międzyrządowy Zespół ds. Zmian Klimatu w lutym 2007 r. Synod Kościoła Norwegii postawił przed władzami dwa podstawowe zadania. Nawoływano do ustanowienia i egzekwowania jasnych wymogów dla przemysłu, ale także przyjęcia odważnych i niepopularnych decyzji dotyczących wszystkich obywateli. Stwierdzono otwarcie w formie manifestu, że „Kościół prosi rząd o podjęcie niezbędnych działań w celu ratowania zagrożonej Ziemi, nawet jeśli jest to kosztowne. Rząd norweski musi postawić wyższe wymagania, jeśli chodzi o funkcjonowanie gospodarki i obywateli”¹³⁰. Celem ostatecznym miało być odejście od dominującej w gospodarce filozofii wzrostu, określanej mianem niemoralnej, i przejście w kierunku zrównoważonego rozwoju.

Po ponad dekadzie od przyjęcia rezolucji z 2007 r. można mówić o gruntownych zmianach instytucjonalnych, jakie nastąpiły w norweskim Kościele. Powołano sieć koordynatorów parafialnych zajmujących się zmianą profilu zatrudnienia, wdrożono system „zielonych” certyfikatów weryfikowany przez podmioty zewnętrzne i utworzono „zielone kongregacje” stosujące restrykcyjne normy dotyczące np. wykorzystania energii czy transportu. Jednocześnie Kościół w ramach programu pomocowego (Norwegian Church Aid) zaangażował się w inicjatywy na rzecz klimatu w państwach rozwijających – przede wszystkim Afryki i Azji¹³¹.

Polityczny głos Kościoła Norwegii wydawał się wybrzmiewać głównie dzięki osobistemu zaangażowaniu wielu biskupów aktywnie uczestniczących w życiu społecznym – zarówno na poziomie lokalnym, jak i centralnym. Uwagę zwraca aktywność m.in. biskupa Møre, Odda Bondevika, zdecydowanie sprzeciwiającego się budowie elektrowni gazowych z uwagi na możliwość wzrostu emisji CO₂, jego następczyni Ingeborg Midttomme, krytykującej rząd podczas

¹²⁹ W. Moskwa, *Norwegian Church, Union Clash Over Offshore Oil*, The Norwegian American 17.02.2009, <http://www.norwegianamerican.com/featured/norwegian-church-union-clash-over-offshore-oil/> [dostęp: 24.05.2018].

¹³⁰ The Government Must Assume Responsibility on Our Behalf – All of Us Must Forsake Something, Church of Norway Council of Ecumenical and International Relations convened in Oslo on February 6th, 2007, Oslo 2007, s. 1.

¹³¹ *Global Report on Results 2015*, Norwegian Church Aid, Oslo 2015, https://www.kirken-snohjelp.no/globalassets/strategiske-dokumenter-og-foringer/2015/globalreporton-results_2015_en_1.pdf [dostęp: 11.05.2018].

negocjacji klimatycznych m.in. w Paryżu 2015 r., oraz biskupa Bjørgvin, Ole D. Hagesæthera, prowadzącego kampanię na rzecz kolei szybkich prędkości¹³².

Generalnie jednak stanowisko Kościoła w kwestii zmian klimatu nie było kluczowym czynnikiem uwzględnianym w procesie decyzyjnym. Być może jedynie wyjątek stanowić może okres 1997–2000 oraz 2001–2005, kiedy pastor Kjell Magne Bondevik, reprezentujący Chrześcijańską Partię Ludową, pełnił urząd premiera.

10.7. Wnioski

Powyższe rozważania ukazały spektrum podmiotów społecznych żywo zainteresowanych problemem zmian klimatu i polityką klimatyczną Norwegii. Jakikolwiek osąd ich stanowiska oraz aktywności musi uwzględniać fakt, że funkcjonują one w społeczeństwie wysokorozwiniętym, w którym wartości postmaterialne, jak ochrona środowiska, stają się coraz bardziej istotne, na co zwracał uwagę (już na początku lat 90. XX w.) m.in. Ronald Inglehart¹³³. Oznacza to, że kwestie ekologii generalnie znajdują się w głównym katalogu zainteresowania zarówno ze strony polityków, jak i opinii publicznej. Ten stan świadomości jest w znacznym stopniu wypadkową sprawnego działania społeczeństwa obywatelskiego, organizującego się wokół różnych inicjatyw i otwieranie komunikującego władzy swoje postulaty. Jednym z głównych nośników tych postulatów był niewątpliwie norweski ruch ekologiczny. Pełnił on bardzo szerokie i zróżnicowane role społeczne, takie jak ochrona wspólnot lokalnych, komunikacja ze społeczeństwem, prowadzenie kampanii informacyjnych czy walka o interes publiczny w instytucjach publicznych. Jednocześnie jednak wysoki stopień inkluzji obywatelskiej, tak typowy dla państw nordyckich, powodował, że organizacje były włączane na różnych etapach procesu decyzyjnego jako podmioty opiniujące, przygotowujące ekspertyzy czy nawet realizujące różne projekty komercyjne w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego. Cechą charakterystyczną norweskiego dyskursu o zmianach klimatu była również całkowita dominacja podmiotów krajowych, czego dowodzi znikome oddziaływanie Greenpeace – organizacji uznawanej za światowego lidera działań na rzecz klimatu.

W nieco odmiennym świetle należy analizować wpływ ludu Samów. Ta stosunkowo niedawno ukonstytuowana wspólnota polityczna dążyła przede

¹³² H. Gundersen, H.-J. Schorre, *The Environmental Involvement of the Church of Norway...*, s. 88.

¹³³ R. Inglehart, *Culture Shift in Advanced Industrial Societies*, Princeton University Press, Princeton 1990, s. 25.

wszystkim do utrzymania, a nawet rozszerzenia, zakresu autonomii względem państwa norweskiego. Dzięki współpracy z organizacjami pozarządowymi nawiązanej już pod koniec lat 70. XX w. udało jej się odzyskać ograniczony wpływ na zarządzanie zamieszkałymi przez siebie terenami, natomiast trudno mówić o pełnej akceptacji jej postulatów. Nie ulega jednak wątpliwości, że zarówno wśród krajowych decydentów, jak i międzynarodowej opinii publicznej, przeświadczenie o potrzebie pomocy tej grupie w adaptacji do zmian klimatu zakorzenia się coraz głębiej.

Wyraźny i jednoznaczny głos płynął również z Kościoła Norweskiego. Jego poglądy w kwestii polityki klimatycznej często podważały polityczny konsensus zakładający potrzebę dalszej eksploatacji w celu utrzymania rozwoju gospodarczego i wysokiego stopnia zatrudnienia. Przy zachowaniu antropocentrycznej wizji świata oraz natury norwescy duchowni wzywali bowiem do ograniczenia konsumpcji i produkcji w duchu budowy prawdziwie zrównoważonego społeczeństwa.

CZĘŚĆ V

WYMIAR MIĘDZYNARODOWY POLITYKI KLIMATYCZNEJ NORWEGII

ROZDZIAŁ 11

MIĘDZYNARODOWE DZIAŁANIA NORWEGII W ZAKRESIE POLITYKI ROZWOJOWEJ, OCHRONY ŚRODOWISKA I ZMIAN KLIMATU

Analiza uwarunkowań politycznych, gospodarczych i społecznych norweskiej polityki klimatycznej, jaka została przeprowadzona w poprzednich częściach książki, prowadzi do ostatecznego pytania o kształt i cele norweskiej aktywności w obszarze zmian klimatu na arenie międzynarodowej. Rozważaniom przyświeca założenie, że zachowanie państw w środowisku międzynarodowym stanowi agregację wewnętrznych preferencji oraz zewnętrznych obligacji. Zgodnie z przyjętym modelem wielopoziomowego przetargu Norwegia dąży do realizacji swoich interesów, ale również międzynarodowych zobowiązań według zasad, które znajdują akceptację w ramach funkcjonującego reżimu zmian klimatu, ale również wśród aktorów wewnętrznych reprezentujących odmienne potrzeby. Jako dwie płaszczyzny badań wybrane zostały działania Norwegii w ramach międzynarodowego reżimu zmian klimatu – czyli poziom globalny, oraz aktywność w ramach UE, a także grupy państw nordyckich – czyli wymiar regionalny. W obrębie tych płaszczyzn przeanalizowana została sfera zarówno politycznych zobowiązań, jak i praktycznych inicjatyw norweskich władz.

W XX w. powstał w Norwegii ogólnospołeczny konsensus w kwestii wpisania działań na rzecz pomocy międzynarodowej do ścisłych ram polityki zagranicznej zgodnie z duchem humanitaryzmu i multilateralizmu. Utrzymuje się on do chwili obecnej, nadając inicjatywom norweskim niezwykłą ciągłość i koherencję. Poparcie dla solidarności jest trwałe, ponieważ nie opiera się wyłącznie na kalkulacjach politycznych, ale raczej na tradycji dyplomatycznej oraz na modelu społecznym zorganizowanym na bazie sprawiedliwości i instytucji. Być może właśnie owo poczucie sprawiedliwości sprawiło, iż naród obdarzony dobrobytem niewypracowanym, lecz uzyskanym dzięki hojności natury, czuł moralny obowiązek wspierania najuboższych mieszkańców globu, a rosnący potencjał gospodarczy dawał coraz większe możliwości niesienia państwom rozwijającym się konkretnego wsparcia materialnego, eksperckiego i technicznego. Naturalną konsekwencją takiego postrzegania własnej roli międzynarodowej wydaje się więc przyjęcie działań na rzecz redukcji emisji w państwach rozwijających się i gospodarkach wzrastających, jako jednego z głównych filarów polityki klimatycznej (obok porozumienia międzynarodowego oraz redukcji emisji w samej Norwegii)¹. Pomoc tym państwom wydawała się być szczególnie uzasadniona z uwagi na ich uzależnienie od zasobów naturalnych i rolnictwa, powodujące ich większą wrażliwość na zmiany klimatu, dodatkowo spotęgowane biedą, szybkim wzrostem ludności, złym zarządzaniem i słabymi instytucjami państwa.

¹ Norwegian Climate Policy, Summary in English: Report No. 34 (2006–2007)...

11.1. Norweska wizja polityki rozwojowej i międzynarodowej ochrony środowiska

Norwegia jest państwem przywiązującym istotną wagę do norm i instytucji międzynarodowych oraz wszelkich form współpracy multilateralnej. Stąd też od powstania ONZ Norwegia jest gorącym orędownikiem tej organizacji, czego dowodzi chociażby fakt, że pierwszym sekretarzem generalnym został Norweg – Trygve Lie. W latach 50.–70. XX w. kraj skupił się przede wszystkim na misjach pokojowych, mediacjach oraz pomocy rozwojowej. Norwegia szybko osiągnęła status neutralnego pośrednika w negocjacjach i „budowniczego mostów”, zyskując zaufanie państw rozwijających się². Osiągnięcie rodzaju przywództwa intelektualnego w ONZ było dla Norwegów do pewnego stopnia prostsze chociażby z powodu braku tradycji kolonialnych, które dyskredytowały wiele innych państw rozwiniętych³.

Programem, który zyskał znaczące wsparcie Norwegii, był Program Środowiskowy ONZ, w skrócie UNEP (United Nations Environmental Programme) – agenda ONZ z 16 grudnia 1972 r. powołana w celu prowadzenia działań w zakresie ochrony środowiska i stałego monitorowania jego stanu na świecie. Według władz norweskich UNEP powinien stać się centralną instytucją inicjującą, regulującą i koordynującą współpracę, światowym forum oceny ekologicznej, a zarazem *think tankiem* inicjatyw międzynarodowych. Norwegia dążyła więc do wzmocnienia programu m.in. poprzez nadanie wyższej rangi Globalnemu Forum Ministrów Ochrony Środowiska oraz Grupy Zarządzania Środowiskiem i zwiększenia jego budżetu⁴. Jako jeden z głównych darczyńców w ramach UNEP Norwegia miała większe możliwości wpływania na kierunki rozwojowe programu (w 2017 r. zajmowała siódme miejsce)⁵. Przyczyniła się m.in. do przyjęcia zmian klimatu do katalogu priorytetów programu (obok katastrof i konfliktów, zarządzania ekosystemami, środowiskiem, substancjami niebezpiecznymi i efektywności surowcowej). Celem ostatecznym dyplomacji norweskiej jest przekształcenie UNEP w Światową Organizację Środowiska, co spotyka się ze zdecydowanym sprzeciwem przede wszystkim ze strony USA.

² O. Young, *Political Leadership and Regime Formation: On the Development of Institutions in International society*, „International Organization” 1991, No. 45, s. 294.

³ Szerzej W. Anioł, *Szlak Norden...*, s. 159–180.

⁴ K. Rosendal, *Norway in UN Environmental Policies: Ambitions and Influence*, „International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics” 2007, Vol. 7, No. 4, s. 447.

⁵ *Donors and Contributors*, United Nations Environmental Programme 2017, <http://web.unep.org/about/funding/donors-and-contributions> [dostęp: 10.06.2018].

Od połowy lat 80. XX w. Norwegia, w duchu koncepcji zrównoważonego rozwoju, w większym stopniu skoncentrowała się na połączeniu problemów ekologicznych z kwestiami biedy i rozwoju. Uznano bowiem, iż te dwa obszary są bezpośrednio powiązane i bez szerszego, wspólnego ich rozwiązywania nie można liczyć na postęp w żadnej z dziedzin. Następujące po sobie rządy rozwijały zasady pomocy rozwojowej w zależności od zmieniających się okoliczności, jednak w duchu koncepcji zrównoważonego rozwoju wypracowanej przez premier Gro Harlem Brundtland⁶.

Stąd też podczas Szczytu Rio +20 w 2012 r. premier Jens Stoltenberg wzywał do zabezpieczenia zrównoważonego wzrostu i jednoczesnego ograniczenia ubóstwa. Jako największe zagrożenia wymienił biedę, niedostatek żywności, braki wody i energii oraz zmiany klimatu. Podkreślił również negatywne zjawiska, do których zaliczył dyskryminację kobiet, nierówności rozwojowe i koncentrację dobrobytu. Co istotne, za klucz do rozwiązania tych kwestii przyjął dostęp do energii, jednak przy jednoczesnym uwzględnieniu potrzeby redukcji emisji⁷.

Kierunki polityki pomocowej przyjęte przez Norwęgę w czerwcu 2016 r. zakładały integralne włączenie wymiaru środowiskowego do działań rozwojowych, jako skutecznego środka w walce z biedą i wyzwaniem globalnymi przyczyniającego się do pokoju, rekuncylacji, bezpieczeństwa i regionalnego rozwoju oraz uwzględnienie celów samych państw rozwijających się⁸. Jako priorytety w każdym obszarze współpracy rozwojowej do 2030 r. przyjęto prawa człowieka, prawa kobiet i równouprawnienie, zmiany klimatu i środowisko oraz działania antykorupcyjne. Za partnerów strategicznych kooperacji uznano rządy krajowe, ONZ, międzynarodowe instytucje finansowe, organizacje pozarządowe, instytucje badawcze oraz sektor prywatny.

Norweska determinacja we wspieraniu państw rozwijających się znacznie wykraczała poza wyrazy poparcia politycznego. Kraj należy do czołówek donatorów, a jego wkład systematycznie rośnie (z 0,901 mld USD w 2009 r.

⁶ Norwegian Action Plan for Environment in Development Cooperation, Ministry of Foreign Affairs, June 2006, <http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Utvikling/ActPlanEnv.pdf> [dostęp: 2.06.2018].

⁷ J. Stoltenberg, *Speech at the UN Conference on Sustainable Development Rio+*, 21.12.2012, http://www.regjeringen.no/nb/dep/smk/aktuelt/taler_og_artikler/statsministeren/statsminister_jens_stoltenberg/2012/speech-at-un-conference-on-sustainable-d.html?id=686649 [dostęp: 2.06.2018].

⁸ Common Responsibility for Common Future. The Sustainable Development Goals and Norway's Development Policy Norwegian, Report to the Storting (white paper), Meld. St. 24 (2016–2017), Ministry of Foreign Affairs 2017, <https://www.regjeringen.no/contentassets/217f38f99edf45c498bfc04b7ef1f7e/en-gb/pdfs/stm201620170024000eng-pdfs.pdf>, s. 11 [dostęp: 1.06.2018].

– 7 miejsce, do 4,1 mld USD w 2017 r. – 10 miejsce)⁹. Jako jeden z niewielu członków OECD Norwegia przeznacza na pomoc rozwojową 0,7% Produktu Narodowego Netto (PNN), realizując tym samym Milenijne Cele Rozwoju. W 2017 r. trzy państwa – Szwecja, Luksemburg oraz Norwegia – osiągnęły zbliżony poziom 1% PNN, gdy dla porównania Kanada – 0,25% PNN, USA – 0,18% PNN i Polska 0,13% PNN¹⁰.

11.2. Norwegia wobec międzynarodowego reżimu zmian klimatu

Stanowisko Norwegii w ramach reżimu zmian klimatu na przestrzeni ostatnich trzech dekad wykazywało tendencję do ewolucyjnych zmian wynikających ze zmiany kontekstu narodowego i międzynarodowego. W latach 1987–1994 dzięki wpływowi premier Gro Harlem Brundtland oraz ogólnemu klimatowi politycznemu Norwegia przyjęła rolę promotora międzynarodowego reżimu zmian klimatu. Z tego też względu w sferze dyplomatycznej promowała konieczność zawarcia wiążącego porozumienia międzynarodowego, które uwzględniałoby odpowiedzialność dziejową państw rozwiniętych za dotychczasowe emisje, a zarazem umożliwiało państwom rozwijającym się wejście na dynamiczną ścieżkę rozwojową¹¹.

W początkowym okresie norweskie zaangażowanie w walkę z globalnym ociepleniem było więc wpisywane w ramy moralnej odpowiedzialności. Sama premier Brundtland w czerwcu 1990 r., mówiąc o wyzwaniach emisji gazów cieplarnianych, stwierdziła, że jest to problem emisji *per capita*, a państwa uprzemysłowione mają „dług” względem świata rozwijającego się¹². Jednocześnie wewnętrzny i międzynarodowy image ekologicznego lidera, gruntowany przez dekady, wymagał podjęcia działań, które stanowiłyby przykład również dla innych państw.

W roku 1995 dokonał się jednak zwrot w wewnętrznej polityce klimatycznej, który polegał na rezygnacji z celu stabilizacji emisji, co spowodowało modyfikację stanowiska w trakcie negocjacji mających prowadzić do zawarcia pierwszego porozumienia klimatycznego. Podczas negocjacji Norwegia

⁹ *Official Development Assistance 2017*, OECD 2017, <http://www2.compareyourcountry.org/oda?cr=20001&cr1=oecd&lg=en&page=1> [dostęp: 1.06.2018].

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ S. Andresen, S.H. Butenschön, *Norwegian Climate Policy: From Pusher to Laggard?...*, s. 337.

¹² S. Andresen, H. Kolshus, A. Torvanger, *The Feasibility of Ambitious Climate Agreements. Norway as an Early Test Case*, „CICERO Working Paper” 2002, No. 3, s. 6.

opowiadała się zdecydowanie za stworzeniem systemu, który umożliwiłoby korzystanie z tzw. elastycznych mechanizmów, pozwalających na zakup uprawnień do emisji w innych państwach. Norweskie partie polityczne, mimo że różniły się w kwestii zasięgu działań narodowych, osiągnęły zgodność co do faktu, że międzynarodowy reżim zmian klimatu musi pozwolić na rozwój norweskiego sektora wydobywczego, czyli utrzymanie, a nawet zwiększenie dotychczasowego wydobycia. Tak jednoznaczny nacisk na rolę instrumentów międzynarodowych w redukcji emisji gazów cieplarnianych (przy jednoczesnym pomijaniu zobowiązań działań krajowych) powodował, że Norwegia znalazła się w opozycji do UE, pozostałych państw nordyckich i większości państw G77. Jej stanowisko było natomiast w pełni kompatybilne ze stanowiskiem Australii, Japonii, Kanady, Nowej Zelandii, Szwajcarii i USA. Te wysokorozwinięte państwa tworzące podczas negocjacji nieformalną koalicję określaną skrótem JUSSCANNZ, obawiały się, że sztywne cele i określony harmonogram redukcji gazów cieplarnianych odbiją się negatywnie na ich gospodarkach.

Protokół z Kioto podpisany w grudniu 1997 r. w znacznej mierze realizował powyższe postulaty, gdyż ustanowił międzynarodowe mechanizmy, jak handel emisjami, wspólną realizację projektów i Mechanizm Czystego Rozwoju, które generalnie umożliwiały redukcje poza granicami kraju. Zgodnie z regulacjami dokumentu Norwegia została uprawniona, jako jedno z nielicznych państw, do wzrostu emisji o 1% w latach 2008–2012 względem poziomu z 1990 r.¹³ Niezwłocznie po przyjęciu tych postanowień Norwegia oraz inne państwa grupy JUSSCANNZ dołączyły do grupy o nazwie Umbrella, która składała się z Islandii, Kazachstanu, Rosji i Ukrainy, tworząc luźną koalicję państw dzielących się informacjami, ale nie koordynujących swojego stanowiska. Państwa te połączyło wspólne dążenie do rezygnacji w kolejnych ustaleniach z podziału na państwa według aneksów, jak miało to miejsce w Protokole z Kioto. Grupa ta optowała za objęciem kluczowych państw rozwijających się ograniczeniami emisji, co stanowiło jawne odejście od wcześniejszego solidaryzmu międzynarodowego prezentowanego przez władze norweskie.

W miarę zbliżania się przewidzianej na grudzień 2009 r. Konferencji Stron UNFCCC (mającej przesądzić o tzw. okresie post-Kioto tj. od 2012 r.) związki Norwegii z grupą Umbrella wydają się rozluźniać. Według badań Bårda Lahna i Eleny Rowe od 2007 r. w coraz większej mierze państwo wracało do swojej tradycyjnej roli międzynarodowej „budowniczej mostów” i raczej próbowało wskazywać platformy łączące różne grupy państw niż je antagonizować¹⁴.

¹³ Protokół z Kioto do Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych..., s. 13449.

¹⁴ B. Lahn, E.W. Rowe, *How to Be a 'Front-Runner': Norway and International Climate Politics*, [w:] *Small States and Status Seeking: Norway's Quest for International Standing*, red. B. De Carvalho, I. Neumann, Routledge, London 2015, s. 137.

Natomiast badania Axela Michaelowa, Pauli Castro i Chandreyee Bagchi potwierdzają, że po szczycie w Kopenhadze w grudniu 2009 r. grupa Umbrella praktycznie rozpadła się na państwa, które zdecydowały się na przedłużenie okresu obowiązywania Protokołu z Kioto na lata 2013–2020 (tzw. Kioto II) – jak Norwegia i Australia, państwa, które tego nie uczyniły, oraz na grupę państw postradzieckich¹⁵. Wśród państw europejskich do Kioto II, poza Norwegią, przystąpili wszyscy członkowie UE oraz Białoruś, Kazachstan, Liechtenstein, Monako, Szwajcaria i Ukraina.

W drugiej dekadzie XXI w. stanowisko Norwegii podczas negocjacji klimatycznych można uznać za zbieżne ze stanowiskiem UE, co potwierdzają zobowiązania złożone w ramach Porozumienia paryskiego i deklaracje polityczne, które staną się przedmiotem analizy kolejnego rozdziału. W tym miejscu warto więc wyraźnie podkreślić, że Norwegia, biorąc pod uwagę swój potencjał dyplomatyczny, jak i uwarunkowania energetyczne, nie należała do grona państw, które aktywnie dążyły do radykalnych modyfikacji reżimu zmian klimatu. Natomiast na płaszczyźnie praktycznych działań, w wąskich wybranych obszarach, wyróżniała się swoim wkładem politycznym i finansowym.

11.3. Programy międzynarodowe Norwegii

Jedną z cech polityki Norwegii w zakresie ochrony środowiska, w tym klimatu i rozwoju, należy uznać znaczną aktywność w promowaniu nowych projektów zarówno w ramach ONZ, jak i poza tą organizacją, poprzez dopełnienie bądź rozszerzenie programów już funkcjonujących czy istniejącej bazy instytucjonalnej. Jej działania w tym obszarze charakteryzowało szerokie spojrzenie typowe dla innowacyjnego lidera pomocy rozwojowej, który dążył do budowy międzynarodowych koalicji. Szczególnie akcentowano znaczenie współudziału państw rozwijających się, wkraczających na ścieżkę rozwojową. Norwegia podkreślała, że poprawa stanu środowiska, w tym klimatu, może być nie tylko sposobem na zatrzymanie spirali ubóstwa, lecz kołem zamachowym postępu. Powyższe stanowisko było zbieżne z opinią zdecydowanej większości państw rozwijających się, które na pierwszym miejscu stawiałyby zapóźnienia rozwojowe względem bogatej Północy, a w dalszej kolejności problemy ekologiczne. Południe obarczało winą za zmiany klimatu państwa uprzemysłowione, które w największym stopniu odpowiadały za stężenia gazów cieplarnianych. Norwegia całkowicie uznawała ten argument, jednak równocześnie podkreślała,

¹⁵ A. Michaelowa, P. Castro, Ch. Bagchi, *Report on Stakeholder Mapping: Multi-level Interaction of Climate Policy Stakeholders in the Run-up to the 2015 Agreement*, Zurich Open Repository and Archive, Zurich 2013, s. 25, DOI: 10.5167/uzh-86839.

że w obecnej sytuacji nie można rozwiązać problemu bez udziału państw rozwijających, które w XXI w. będą źródłem ponad połowy światowych emisji. Z czasem norweskie władze wypracowały dwa zasadnicze obszary aktywności w państwach rozwijających się, do których zaliczono walkę wylesieniem oraz nowe projekty energetyczne.

11.3.1. Inicjatywa Klimatyczno-Leśna

Lasy stanowiły ważną kwestię już w trakcie negocjacji prowadzących do podpisania Protokołu z Kioto. W tym okresie powstało określenie „użytkowanie gruntów, zmiany użytkowania gruntów i leśnictwa”, mające odnosić się do spowodowanej działalnością człowieka zmiany wykorzystania gruntów przyczyniającej się do wzrostu emisji. W dokumencie zaakcentowano znaczenie zachowania lasów jako rezerwuarów CO₂ pomagających państwom w osiągnięciu celów redukcji w latach 2008–2012, natomiast nie przewidziano mechanizmów połączenia tych działań z instrumentami w nim przyjętymi. W efekcie braku regulacji część państw rozwijających się założyła pod przewodnictwem Papui-Nowej Gwinei i Kostaryki Koalicję Narodów Lasów Tropikalnych dążącą do kapitalizacji zasobów naturalnych (lasów), czyli objęcia ich ramami rynku węglowego¹⁶. Tej propozycji sprzeciwia się m.in. Brazylia, która optowała za bilateralnym i multilateralnym finansowaniem publicznym, i która przeciwna była wprowadzeniu zasad rynkowych. W efekcie rozpoczęły się międzyrządowe konsultacje na temat redukcji emisji z wylesienia w państwach rozwijających się (reducing emissions from deforestation in developing countries – REDD), a strony UNFCCC powołały zespoły eksperckie odpowiedzialne za przygotowanie raportu do COP-13 na Bali w 2007 r.

Wpływ na dyskusje o znaczeniu REDD w kontekście nowych ustaleń okresu po 2012 r. miały dwa raporty. Pierwszy – raport Sterna, wskazał, iż zatrzymanie wylesienia będzie jedną z najtańszych dróg ograniczenia globalnych emisji, a jednocześnie wczesne działania mitygacyjne są najlepszą inwestycją dla uniknięcia późniejszych poważnych konsekwencji. Drugi – raport IPCC z 2007 r., potwierdzał wzrastającą dynamikę wzrostu emisji, chociaż nie odnosił się bezpośrednio do problemu wylesienia. Natomiast według szacunków wcześniejszych raportów IPCC z 2000 i 2001 r. lasy, ziemie uprawne i inne ekosystemy mogłyby przyczynić się do pochłonięcia 10–20% emisji gazów cieplarnianych do 2050 r. Wylesienie odpowiada bowiem za około 17%

¹⁶ Reducing Emissions from Deforestation in Developing Countries: Approaches to Stimulate Action, UNFCCC Conference of the Parties Eleventh Session Montreal, 28 November to 9 December 2005, <http://unfccc.int/resource/docs/2005/cop11/eng/misc01.pdf> [dostęp: 30.07.2018].

rocznej antropogenicznej emisji CO₂, a zarazem 80% emisji z wylesienia można przypisać niewielkiej grupie państw, gdyż zaledwie dziesięciu. Jednocześnie więcej węgla znajduje się w lasach niż we wszystkich pozostałych rezerwuarach, w tym w atmosferze¹⁷.

Podczas Konferencji Stron na Bali w grudniu 2007 r. działania na rzecz redukcji emisji z wylesiania w państwach rozwijających zostały włączone do „mapy drogowej” (Bali Road Map) na okres po 2012 r.¹⁸ Podjęto więc decyzję o powołaniu REDD+, który miał doprowadzić do:

- zbadania opcji i zdefiniowania czynników wylesienia;
- wzmocnienia i wsparcia wysiłków na rzecz redukcji emisji z wylesienia podejmowanych przez państwa;
- budowania możliwości, wsparcia technicznego, transferu technologii, zbierania danych, monitorowania i raportowania, oraz definiowania potrzeb instytucjonalnych¹⁹.

Plan działania z Bali zawierał postulat poświęcenia większej uwagi zachowaniu lasów, zrównoważonemu ich zarządzaniu i zwiększenia ilości CO₂ magazynowanej w lasach państw rozwijających się. Zapis ten wyraża właśnie „+” dodany do REDD. Przyczyniał się on do znacznego poszerzenia zasięgu funkcjonowania inicjatywy. Jednocześnie był to zapis najbardziej trudny, prowadzący do wielu kontrowersji podczas negocjacji. Szczególny sprzeciw m.in. Brazylii i UE, a poparcie Indii i Bhutanu, budziło stwierdzenie „zrównoważone zarządzanie lasami”. Orientacyjne działania związane z REDD zostały zawarte w aneksie do dalszej decyzji. Miały służyć wypracowaniu narodowych stanowisk i działań, przyczynić się do stworzenia metodologii pomiarów emisji i zachęcać do niezależnych przeglądów eksperckich. Tym samym wszystkie państwa, w tym Norwegia, zostały zachęczone do przyjęcia narodowych strategii w tym zakresie²⁰.

¹⁷ *Climate Change 2001: Synthesis Report, Summary for Policymakers, An Assessment of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, s. 25, <http://www.ipcc.ch/ipccreports/tar/vol4/pdf/spm.pdf> [dostęp: 2.06.2018]; *Land Use, Land-use Change and Forestry*, IPCC, http://www.ipcc.ch/ipccreports/sres/land_use/index.php?idp=8 [dostęp: 10.06.2018].

¹⁸ Report of the Conference of the Parties on its Thirteenth Session, held in Bali from 3 to 15 December 2007 – Addendum, Decision 1/CP.13 (FCCC/CP/2007/6/Add.1); <http://unfccc.int/resource/docs/2007/cop13/eng/06a01.pdf#page=8> [dostęp: 10.06.2018].

¹⁹ *Ibidem*, s. 3–4.

²⁰ R. Cléménçon, *The Bali Road Map a First Step on the Difficult Journey to a Post-Kyoto Protocol Agreement*, „Journal of Environment & Development” 2008, Vol. 17, No. 1, s. 70–94, DOI: 10.1177/1070496508314223.

Dyskusja nad możliwościami zaangażowania Norwegii na rzecz walki z globalnym wylesieniem rozpoczęła się jesienią 2007 r., kiedy dwie organizacje pozarządowe – Reinforest Foundation Norway i Friends of the Earth, uczestniczące w międzynarodowych negocjacjach klimatycznych, rozpoczęły kampanie na rzecz zwiększenia finansowania państwa w tym obszarze, zgodnie z sugestiami raportu Sterna²¹. Propozycja znalazła akceptację Socjalistycznej Partii Lewicy, będącej w koalicji rządowej, oraz wszystkich partii opozycyjnych. Premier Jens Stoltenberg z Partii Pracy, po początkowym okresie wahań, zdecydował ostatecznie, iż walka z wylesieniem w państwach rozwijających się stanie się jedną z kluczowych propozycji rządu w negocjacjach klimatycznych mających określić kształt nowego porozumienia klimatycznego (post-Kioto). Wybór takiego kierunku wydawał się w pełni uzasadniony, gdyż łączył kilka priorytetów norweskiej polityki. Z jednej strony dawał możliwości wsparcia państw ubogich i pokazywania im ścieżek rozwoju opartych na poszanowaniu praw ludności tubylczej, a nie na nieograniczonej eksploatacji zasobów. Jednocześnie przyczyniał się do ochrony środowiska naturalnego, w tym bioróżnorodności oraz, co kluczowe, do zmniejszenia globalnych redukcji emisji.

W konsekwencji podczas konferencji na Bali w grudniu 2007 r. premier Stoltenberg ogłosił, że priorytetem rządu w ramach globalnych starań na rzecz ograniczenia emisji będzie walka z wylesieniem. Całość działań norweskich służących walce z wylesieniem w ramach różnych instytucji i programów objęła tzw. Norweska Inicjatywa Klimatyczno-Leśna (Norway's International Climate and Forest Initiative – NICFI), zainaugurowana w kwietniu 2008 r. Rząd koalicyjny przyjął, iż projekty na rzecz zatrzymania wylesienia będą niezależne od finansowania pomocy rozwojowej, która zostanie utrzymana na przyjętym wcześniej poziomie²².

Odpowiedzialność instytucjonalną za prowadzenie inicjatywy przekazano początkowo Ministerstwu Środowiska (w ramach którego znajdował się jej sekretariat), Ministerstwu Spraw Zagranicznych (włączając placówki zagraniczne realizujące politykę zagraniczną i pomocową, w gestii których pozostaje zarządzanie i przekazywanie funduszy) oraz podległej mu Norweskiej Agencji ds. Współpracy Rozwojowej – Norad (odpowiedzialnej za stronę techniczną oraz wspieranie społeczeństwa obywatelskiego i instytucji badawczych). Wraz ze wzrostem rangi inicjatywy oraz dla uniknięcia problemów kompetencyjnych

²¹ J. Røttereng, *When Climate Policy Meets Foreign Policy: Pioneering and National Interest in Norway's Mitigation Strategy*, „Energy Research and Social Sciences” 2018, Vol. 39, s. 20, DOI:10.1016/j.erss.2017.11.024.

²² A. Angelsen, *REDD+ as Result-based Aid: General Lessons and Bilateral Agreements of Norway*, „Review of Development Economics” 2017, Vol. 21, No. 2, s. 250, DOI:10.1111/rode.12271.

i komunikacyjnych w 2012 r. całość obowiązków w ramach NIFCI została skoncentrowana w ramach Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

Czas ogłoszenia inicjatywy nie był przypadkowy. Miała ona pozytywnie wpłynąć na stanowisko państw rozwijających się podczas zbliżającej się konferencji w Kopenhadze w 2009 r., ale także spowodować włączenie do reżimu zmian klimatu problemu wylesienia. Norwegia nadała Inicjatywie cztery kierunki działań:

1. Odgrywanie aktywnej roli podczas negocjacji międzynarodowych w ramach UNFCCC w celu identyfikacji innowacyjnych rozwiązań i budowy wokół nich konsensusu;
2. Rozwój zintegrowanej architektury międzynarodowej służącej podjęciu kwestii wylesienia i degradacji lasów – REDD;
3. Finansowanie NGO, organizacji badawczych i społeczeństwa obywatelskiego zajmujących się analizą, projektami pilotażowymi i wszelkimi akcjami promującymi problem;
4. Nawiazywanie zaawansowanej współpracy z państwami leśnymi, w celu wskazania, iż realne działania na poziomie narodowym są możliwe nawet przed zaakceptowaniem mechanizmów kwestii wylesienia przez UNFCCC²³.

Kierunki te, jak widać, zakładały zarówno aktywność międzynarodową, jak i wzmożone wysiłki w ramach konkretnych projektów bilateralnych. Władze norweskie traktowały program nie tylko jako formę poprawy zarządzania leśnego, lecz jako fundamentalny wybór dla rozwoju. Podkreślały, że mitygacyjny potencjał programu nigdy nie zostanie osiągnięty, jeżeli państwa rozwijające się będą mogły powiązać go z bardziej atrakcyjną wizją przyszłości ekonomicznej i społecznej.

Norwegia rozpoczęła więc wzmożone wysiłki dyplomatyczne, ale również finansowe, na rzecz włączenia problemu wylesienia do reżimu zmian klimatu. Lobbowała na rzecz pełnego włączenia REDD do agendy ONZ, co ostatecznie nastąpiło 24 września 2008 r. przez przyjęcie Wspólnego Programu ONZ ds. Redukcji Emisji wynikających z Wylesiania i Degradacji Lasu (United Nations Collaborative Programme on Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation), stanowiącego płaszczyznę współpracy trzech organizacji UNDP, UNEP i FAO²⁴.

²³ *The Government of Norway's International Climate and Forest Initiative*, Ministry of the Environment, Oslo 2012, s. 3.

²⁴ UN-REDD Programme Strategic Framework 2016–20 (Revised Draft – 7 May 2015), UN-REDD Programme Fourteenth Policy Board Meeting 20–22 May 2015 Washington, D.C., United States, NREDD/PB14/2015/III/3, s. IV.

Natomiast w ramach negocjacji klimatycznych w latach 2008–2009 negocjowano tekst REDD+, w którym wprowadzano niewielkie zmiany interpunkcyjne w porównaniu do planu działania z Bali²⁵. Jednym z obszarów sporu była kwestia ochrony lasów pierwotnych przed konwersją w plantacje uprawne, co zdecydowanie popierała Norwegia, Szwajcaria, Meksyk, Brazylia i Indie, a sprzeciwiały się UE i Republika Konga. Przed Kopenhagą tekst był praktycznie wynegocjowany, łącznie z zapisami dotyczącymi plantacji, które znalazły się tam, lecz jedynie w formie nawiasów. Podczas Szczytu w Poznaniu (w grudniu 2008 r.) zgodzono się na włączenie REDD+ do szkicu porozumienia, chociaż nie decydując, czy będzie on funkcjonował jako komplementarny mechanizm, czy jako programy objęte finansowaniem²⁶. Norwegia wspierała też negocjacje, finansując Nieformalną Grupę Roboczą ds. Wstępnego Finansowania REDD (Informal Working Group on Interim Financing for REDD+).

Poza wkładem finansowym władze norweskie wniosły również swój merytoryczny wkład, gdyż zwróciły uwagę na kluczową kwestię rozpoznania potrzeb lokalnych i tubylczych wspólnot przy podejmowaniu działań służących ograniczaniu emisji z wylesienia bądź degradacji lasów w państwach rozwijających się. Norwegia przedstawiła swoje propozycje 19 maja 2009 r. Wzywała w nich do pełnego zaangażowania ludności miejscowej i wspólnot lokalnych w procesy decyzyjne oraz do ochrony bioróżnorodności²⁷.

Szczyt w Kopenhadze nie przyniósł w kwestii REDD kluczowych rozstrzygnięć, co wynikało przede wszystkim z impasu w kwestiach ogólnych, wręcz elementarnych. W porozumieniu wzywa się jedynie do „szybkiego przyjęcia mechanizmu zawierającego REDD+”²⁸. Jest również mowa o wspieraniu i ochronie ludów tubylczych, natomiast brak odniesienia do nadania im możliwości współdecydowania. W efekcie jedynym mechanizmem przewidzianym w Kopenhadze, który dotyczył wylesienia, był Green Climate Fund, w którym

²⁵ E. Rowe, *Locating International REDD+ Power Relations: Debating Forests and Trees in International Climate Negotiations*, „Geoforum” 2015, Vol. 66, s. 67, DOI: 10.1016/j.geoforum.2015.09.008.

²⁶ D. Murphy, *Status of the UNFCCC Negotiations Outcomes of COP 14 in Poznan*, International Institute of Sustainable Development, March 2009, s. 4–7, https://www.iisd.org/sites/default/files/publications/status_unfccc_negotiations.pdf [dostęp: 10.06.2018].

²⁷ Ideas and Proposals on the Elements Contained in Paragraph 1 of the Bali Action Plan Submissions from Parties. United Nations Framework Convention On Climate Change Ad Hoc Working Group On Long-Term Cooperative Action Under The Convention Sixth Session Bonn, 1–12 June 2009, s. 53–59, <https://unfccc.int/resource/docs/2009/awglca6/eng/misc04p02.pdf> [dostęp: 10.06.2018].

²⁸ Copenhagen Accord. Draft decision -/CP.15 Proposal by the President, FCCC/CP/2009/L.7 18 December 2009, s. 3, <http://unfccc.int/resource/docs/2009/cop15/eng/l07.pdf> [dostęp: 10.06.2018].

państwa rozwinięte zobowiązały się do przekazania 100 mld USD do 2020 r. Na podstawie woluntarystycznych deklaracji Norwegia oraz Australia, Francja, Japonia, USA i Wielka Brytania już pod koniec kopenhaskich negocjacji potwierdziły swój wkład w wysokości 3,5 mld USD przez kolejne trzy lata. Dobrowolny wkład finansowy z jednej strony działał mobilizująco na pozostałe państwa, a z drugiej stanowił przykład, iż bez wyraźnego postępu w ramach negocjacji UNFCCC możliwa jest konkretna pomoc²⁹.

Pod względem formalnym taka sytuacja ma wciąż miejsce i państwa rozwinięte deklarują dowolny poziom swoich zobowiązań na rzecz państw rozwijających. Przykładowo podczas COP 18 w 2012 r. przyjęto tzw. Warszawskie Ramy Mechanizmu REDD upoważniające kraje rozwijające się, które obniżyłyby emisję CO₂ i zrezygnowały z wycinki lasów, do otrzymania wsparcia finansowego z ONZ. Wsparcie takie, w wysokości 280 mln USD, zadeklarowały USA, Norwegia i Wielka Brytania³⁰.

Istotne zmiany w kwestii REDD+ przyniosło Porozumienie paryskie. W przeciwieństwie do wcześniejszych zasad strony deklarowały indywidualnie swój poziom ambicji w kwestii redukcji oraz możliwe narzędzia. Aż 56 państw tropikalnych uwzględniło REDD+ w swoich Planowanych Wkładach Krajowych (Intended National Determined Contributions), co otworzyło przed państwami rozwiniętymi możliwość łatwego węglowego offsetu w państwach rozwijających się

Pytania związane z włączeniem REDD do reżimu klimatycznego wciąż pozostają. Wiele państw rozwijających się oraz organizacji obywatelskich przejawia niepokój o to, czy finansowanie redukcji przez REDD w państwach rozwijających nie zakłóci postępu redukcji w państwach rozwiniętych. Ponadto zaufania nie budzi możliwość handlu jednostkami redukcji REDD+ pomiędzy państwami i podmiotami subnarodowymi, gdyż może zakłócić zarządzanie leśne i zrównoważony rozwój.

Drugi problem powiązany jest z kwestią włączenia do REDD programów społecznych i bioróżnorodności. Wiele lokalnych wspólnot, często marginalizowanej ludności wiejskiej, oczekuje, że programy typu REDD będą służyły zabezpieczeniu ich praw i możliwości rozwoju. Jednocześnie zwolennicy akcentujący znaczenie bioróżnorodności naciskają na ochronę lasów pierwotnych, nadawanie priorytetowego znaczenia obszarom o specyficznych ekosystemach, ale niekoniecznie tym o dużych walorach absorpcji CO₂. Przeciwnicy

²⁹ J. Helland, O. Mæstad, *Experiences with Result-based Aid in Norwegian Development Aid*, Evaluation Department, NORAD, Oslo 2015.

³⁰ *The Adaptation Fund Surpasses \$100 Million Fundraising Target at COP19*, The Adaptation Fund Press Release 22.11.2013, <https://www.adaptation-fund.org/the-adaptation-fund-surpasses-100-million-fundraising-target-at-cop19/> [dostęp: 2.06.2018].

regulacji wysuwają natomiast argument, że uwzględnienie dwóch powyższych elementów uczyni system zbyt złożonym i niekorzystnym dla narodowych rozwiązań politycznych i prawnych.

Trzeci problem łączy się z kwestiami technicznymi przeliczania redukcji emisji. Chodzi przede wszystkim o ustalenie poziomu referencyjnego, czyli podstawy, względem której naliczane są redukcje z wylesienia. W wyniku negocjacji przyjęto, że poziom referencyjny będzie uwzględniał narodowe uwarunkowania, respektował narodowe możliwości i zasoby oraz historyczne dane. Tym samym zrezygnowano z przyjęcia jednej sztywnej metodologii obliczeń dla wszystkich państw, co może powodować znacznie nieścisłości.

Generalnie, w ocenie Jonasa Heina, dekada funkcjonowania REDD uprawnia do stwierdzenia, iż program nie spełnił stawianych przed nim zadań³¹. Nie udało się rozwiązać przyczyn wylesienia, czyli rosnącego zapotrzebowania na uprawy soi, kakao czy kawy. Poziom implementacji na poziomie krajowym również nie był zadowalający. Rober Fletcher łączy te problemy z brakiem mechanizmów rynkowych, które motywowałyby do efektywności i poszukiwania zysku³².

Pomimo wyraźnych problemów, jakie powstawały podczas prób włączania kwestii wylesienia do reżimu zmian klimatu, Norwegia z pełną determinacją realizowała własną Inicjatywę Klimatyczno-Leśną. Widząc impas negocjacji klimatycznych w Kopenhadze, rząd wybrał drogę praktycznych rozwiązań i 27 maja 2010 r. zostało powołane w Oslo Międzynarodowe Partnerstwo REDD+. Nie stanowiło ono kolejnego źródła finansowania, lecz było platformą, gdzie współpracują podmioty reprezentujące zarówno darczyńców, jak i odbiorców pomocy w celu poprawy transparentności, koordynacji istniejących inicjatyw i śledzenia postępów w ramach indywidualnych programów narodowych³³. Partnerstwo zakładało zdecydowanie szeroki zakres celów, nie łączyło się z konkretnymi kontrybucjami finansowymi i miało systematyzować dotychczasowe działania (m.in. poprzez powołanie bazy danych wszystkich projektów REDD). Podczas konferencji podjęto też dyskusję o kluczowych z perspektywy REDD kwestiach, takich jak jego przyszły zakres, w tym problem rolnictwa, gwarancji w obszarze reform zarządzania, konieczności współfunkcjonowania wielu agencji, możliwościach wprowadzenia mechanizmów rynkowych i pozarynkowych oraz tego, czy partnerstwo mogłoby stanowić swojego rodzaju

³¹ J. Hein et al., *Deforestation and the Paris Climate Agreement: An Assessment of REDD+ in the National Climate Action Plans*, „Forest Policy and Economics” 2018, Vol. 90, s. 7–11.

³² R. Fletcher et al., *Questioning REDD+ and the Future of Market-based Conservation*, „Conservation Biology” 2016, Vol. 30, s. 673–675, DOI: 10.1111/cobi.12680.

³³ REDD+ Partnership Adopted, May 27, 2010, <https://www.forestcarbonpartnership.org/sites/fcp/files/Documents/PDF/Jun2010/2a%20Interim%20REDD%2B%20Partnership%20Document%2005-27-10.PDF> [dostęp: 3.06.2018].

model dla innych sektorów, jak np. energia odnawialna. Chociaż nie można mówić o osiągnięciu podczas konferencji przełomu, przede wszystkim z powodu braku gotowości większości partnerów do podjęcia wiążących decyzji, była ona krokiem w kierunku konkretyzacji szeregu projektów.

Poza powołaniem Partnerstwa REDD+ Norwegia finansowała również programy międzynarodowych instytucji finansowych zaangażowanych w walkę z wylesieniem. Wspierała m.in. Forest Carbon Partnership Facility (FCPF), globalne partnerstwo Banku Światowego na rzecz redukcji emisji w państwach rozwijających się, wynikających z wylesienia i degradacji lasów. Partnerstwo uzupełnia proces negocjacyjny w ramach UNFCCC odnośnie REDD+ poprzez prezentowanie tego, jak wdrażać REDD+ na poziomie narodowym i jakie wnioski wyciągać z wczesnej fazy implementacyjnej. Tylko w latach 2011–2013 rząd norweski przekazał kwotę 150 mln USD na tzw. Fundusz Węglowy w ramach FCPF o łącznym budżecie 390 mln USD, stając się tym samym jego głównym darczyńcą³⁴. Norwegia wspierała również Climate Investment Funds, które nadzorowane było przez banki rozwojowe Afryki, Azji, Europy i Ameryk (współtworzone przez ONZ i jej instytucje), Global Environment Facility UNFCCC oraz Fundusz Adaptacyjny³⁵.

Poza tym władze norweskie znaczną uwagę przywiązywały do wszelkich oddolnych inicjatyw podejmowanych przez NGO, ludy tubylcze, sektor prywatny, organizacje pozarządowe czy instytucje badawcze³⁶. Właśnie dlatego w ramach Inicjatywy Klimatyczno-Leśnej powołany został Fundusz Społeczeństwa Obywatelskiego, który finansował kampanie na rzecz praw wspólnot i ludów oraz ochrony środowiska naturalnego. Często inicjatywy te spotykały się z oporem władz centralnych państw-biorców obawiających się znacznej emancypacji podmiotów niezależnych od rządu i uzyskania przez nie zbyt dużych wpływów. Istniały jednak przykłady państw (np. z Indii czy Boliwii), w których rządy popierały starania oddolne. Tym samym Norwegia zyskała znaczne poparcie międzynarodowych organizacji pozarządowych, takich jak Greenpeace

³⁴ *New Funding for Climate and Forests Protection*, The World Bank Press Release 10.01.2013, <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2013/01/10/new-funding-for-climate-forests-protection> [dostęp: 10.06.2018].

³⁵ Climate Investment Funds, Finances, <https://www.climateinvestmentfunds.org/cif/funding-basics> [dostęp: 10.06.2018].

³⁶ Norwegia poparła szereg organizacji m.in. Center for International Forestry Research, Amazon International Research Institute, International Institute for Environment and Development, Norwegian University of Life Sciences, World Agroforestry Center, International Work Group for Indigenous Affairs, the Rainforest Foundation Norway, WWF, Rights and Resources Initiative. Zob. *The Government of Norway's International Climate and Forest Initiative...*, s. 10.

czy Friends of the Earth, które doceniały fakt, iż stała się ona jednym z głównych darczyńców REDD+, który jednocześnie nie promował wprowadzenia do programu mechanizmów rynkowych (mimo że w przypadku reżimu zmian klimatu zdecydowanie opowiadał się za takimi rozwiązaniami).

Dekada funkcjonowania NIFCI uprawnia do wniosku, iż niezależnie od formacji rządzącej inicjatywa stanowi główny filar międzynarodowej polityki klimatycznej Norwegii z rocznym finansowaniem w wysokości około 3 mld NOK. W latach 2008–2016 władze norweskie przekazały 13,5 mld NOK w ramach NIFCI, z czego największe środki otrzymała Brazylia (8,2 mld NOK), Indonezja (1,3 mld NOK) oraz Gujana (1 mld NOK). Dodatkowe 8,5 mld NOK zostało skierowane na wsparcie inicjatyw multilateralnych (np. Fundusz Węglowy) i bilateralnych, służących np. rozwojowi społeczeństwa obywatelskiego czy wsparciu ludów tubylczych³⁷. W omawianym okresie fundusze norweskie zapewniły 70% finansowania globalnego programu REDD+, co uczyniło Norwegię głównym darczyńcą międzynarodowej walki z wylesieniem³⁸.

11.3.2. Inicjatywy w obszarze energii

Drugim obszarem priorytetowym dla rządu norweskiego we współpracy z państwami rozwijającymi stał się (poza problemem lasów) sektor energetyczny opowiadający za 2/3 emisji na świecie. Kluczem miało być ułatwianie mieszkańcom biednych regionów globu dostępu do energii, co mogło przyczynić się do rozwoju społeczno-ekonomicznego. Warunkiem podstawowym był jednak wybór energii niskoemisyjnej bądź bezemisyjnej, co wymagało zastosowania nowych technologii, większej oszczędności oraz korzystania z energii odnawialnej.

Podobnie jak w przypadku innych inicjatyw władze norweskie rozpoczęły od aktywnego zaangażowania w działania podejmowane przez ONZ. Ze szczególnym wsparciem Norwegii spotkała się inicjatywa Sekretarza Generalnego – Zrównoważona Energia dla Wszystkich Ludzi (Sustainable Energy for All – SE4ALL), zakładająca mobilizację wszystkich sektorów społeczeństwa na rzecz realizacji do 2030 r. trzech zamierzeń: zapewnienia powszechnego dostępu do nowoczesnych usług energetycznych, podwojenia tempa poprawy

³⁷ *Norway's International Climate and Forest Initiative: Lessons Learned and Recommendations Evaluation Synthesis Report*, Norad 2017, Report 8, s. 9–10.

³⁸ Więcej o finansowaniu programów klimatycznych: J. Appelt, H. Peter Dejgaard, *Counting What Counts. Analysis of Norwegian Climate Finance and International Climate Finance Reporting*, Study for Norwegian Church Aid, Rainforest Foundation Norway, The Norwegian Forum for Development and Environment 2017, <http://www.forumfor.no/assets/docs/Analysis-of-Norwegian-Climate-Finance.pdf> [dostęp: 3.06.2018].

efektywności energetycznej i podwojenia udziału energii odnawialnej w globalnym „koszyku energetycznym”³⁹.

Jako wyraz poparcia dla inicjatywy ONZ rząd norweski 10 września 2011 r. zainaugurował w obecności Sekretarza Generalnego Ban Ki-moona międzynarodowe partnerstwo energetyczno-klimatyczne o nazwie Energia+ (Energy+), stawiające za cel zapewnienie dostępu do zrównoważonej energii oraz uniknięcie emisji gazów cieplarnianych poprzez wykorzystanie odnawialnych źródeł energii i efektywność energetyczną. Wskazywano, że te działania doprowadzą do zwiększenia bezpieczeństwa energetycznego, ale także społecznego dobrobytu poprzez poprawę stanu zdrowia mieszkańców, lepsze możliwości dla prywatnych inwestorów i ogólny wzrost ekonomiczny. Do udziału zostali zaproszeni przedstawiciele rządów, biznesu, organizacji międzynarodowych i pozarządowych, mający współdziałać na poziomie lokalnym, narodowym, regionalnym i globalnym⁴⁰. Premier Stoltenberg wyraźnie wskazał, że nowe partnerstwo będzie korzystało z doświadczeń Inicjatywy Klimatyczno-Leśnej, uzależniającej finansowanie od konkretnych postępów⁴¹. Akcentowano również rolę sektora prywatnego dla inwestycji w projekty energetyczne w krajach rozwijających się. Sam moment przyjęcia inicjatywy był nieprzypadkowy, gdyż miał przyczynić się budowy politycznego *momentum* w kwestiach zrównoważonej energii w roku 2012 przed zbliżającym się brazylijskim szczytem oraz Międzynarodowym Rokiem Zrównoważonej Energii dla Wszystkich Ludzi⁴².

Jednym z komponentów norweskich programów energetycznych w państwach rozwijających była promocja technologii CCS, która pozwala na połączenie rozwoju z zasadami gospodarki niskoemisyjnej. Już w porozumieniu norweskich partii nt. polityki klimatycznej z 2008 r. stwierdza się, że CCS oraz transfer technologii

³⁹ *Międzynarodowy Rok Zrównoważonej Energii dla Wszystkich Ludzi*, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie 2012, <http://www.unic.un.org.pl/aktualnosci.php?news=2263&wid=34> [dostęp: 1.06.2018].

⁴⁰ Członkami – założycielami były m.in. Bhutan, Etiopia, Francja, Kenia, Liberia, Malediwy, Szwajcaria, Wielka Brytania oraz organizacje i instytucje: Grupa Banku Światowego, Azjatycki Bank Rozwoju, Afrykański Bank Rozwoju, Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju Przemysłowego, Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju, Program Środowiskowy ONZ, Międzynarodowa Agencja Energetyczna, Fundacja ONZ, Global Village Energy Partnership.

⁴¹ *Norway Launches International Energy and Climate Partnership*, Government of Norway Press Release 10.10.2011, No. 152/2011, <http://www.regjeringen.no/en/dep/smk/press-center/Press-releases/2011/norway-launches-international-energy-and.html?id=660292> [dostęp: 2.06.2018].

⁴² Program został zakończony przez norweskie władze w 2015 r. *Energy+ Partnership (Energy+)*, The World Bank Group, Collaboration for Development, <https://collaboration.worldbank.org/docs/DOC-22640> [dostęp: 2.06.2018].

będzie istotnym sposobem ograniczenia globalnych emisji i rząd stworzy plan działania międzynarodowej promocji CCS, w m.in. w celu transferu technologii do państw rozwijających się⁴³. 3 grudnia 2009 r. Norwegia, wraz z Bankiem Światowym i Instytutem CCS w Australii, powołała fundusz, celem którego było wspieranie rozwoju technologii CCS, przyznając na ten cel 35 mln NOK⁴⁴.

Norwegia włączyła się również do inicjatyw UE. Przyznała w grudniu 2008 r. 80 mln NOK na rzecz Globalnego Funduszu Efektywności Energetycznej i Energii Odnawialnej (Global Energy Efficiency and Renewable Energy Fund – GEEREF), czyli partnerstwa prywatno-publicznego na rzecz walki ze zmianami klimatu i promocji czystej energii w państwach rozwijających się powołanego przez Komisję Europejską. GEEREF finansował tylko małe projekty (do 10 mln euro), które z reguły nie zyskują zainteresowania zarówno prywatnych inwestorów, jak i organizacji międzynarodowych⁴⁵.

Realizując założenie, iż rozwój w krajach ubogich zależy od dostępu do elektryczności, rząd norweski wywiązywał się ze swoich deklaracji w ramach konkretnych programów bilateralnych. Celem rządu była redukcja emisji w największych gospodarkach Azji i Afryki, czyli w państwach, takich jak Chiny, Indie, Indonezja czy Republika Południowej Afryki, gdzie niezbędne stawało się tworzenie nowych, a jednocześnie niskoemisyjnych systemów energetycznych. Za główne obszary zainteresowania uznano odnawialne źródła energii, CCS, transfer technologii, badania naukowe, CDM oraz współpracę podczas negocjacji klimatycznych. Poza sektorem państwowym istotną rolę przypisano sektorowi prywatnemu, który mógł dostarczać technologie i ekspertyzy.

Chiny zostały uznane przez władze norweskie za kluczowe państwo dla globalnego stanu środowiska już w połowie lat 90. XX w., kiedy rozpoczęły się zaawansowane kontakty dwustronne. W pierwszym okresie obejmowały one głównie transfer wiedzy, umiejętności i dobrych praktyk w wybranych dziedzinach. Od początku XXI w. głównym celem politycznym Norwegii, przedstawionym w Strategii wobec Chin z sierpnia 2007 r., było integrowanie do wszystkich płaszczyzn kwestii ochrony środowiska, zmian klimatu i zrównoważonego rozwoju⁴⁶. Pozostałe dwa cele dotyczyły promocji norweskich interesów i wartości oraz zachęcanie Chin do bardziej aktywnego uczestniczenia

⁴³ Agreement on Norway's Climate Policy..., s. 23.

⁴⁴ *Norway Contributes to New Climate Fund*, <http://www.norwaypost.no/index.php/news/latest-news/22858> [dostęp: 2.06.2018].

⁴⁵ *GEEREF Pumps €12.5 Million into Renewable Energy in Asia*, European Investment Fund, http://www.eif.org/who_we_are/news/2009_GEEREF_commits_12.5m_to_REAF.htm?lang=-en [dostęp: 2.06.2018].

⁴⁶ *The Government's China Strategy*, Government of Norway, August 2007, http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Kinastrategi_opplag_to.pdf [dostęp: 2.06.2018].

w działaniach społeczności międzynarodowej zgodnych z duchem ONZ i opartych na poszanowaniu praw człowieka i solidarności.

1 stycznia 2008 r. Norwegia zawarła z Chinami porozumienie o współpracy i dialogu o zmianie klimatu, nadzorowane przez norweskie MSZ. Porozumienie obejmowało zakup jednostek emisji, CCS, energię odnawialną i adaptację do zmian klimatu. Ponadto rozpoczęto konsultacje o globalnych wyzwaniach spowodowanych zmianami klimatu, m.in. przed szczytem w Kopenhadze w grudniu 2009 r. Natomiast 12 stycznia 2009 r. podpisano również porozumienie, które dotyczyło współpracy energetycznej⁴⁷. Wskazano, że kooperacja będzie dwustronnie korzystna w obszarze środowiska, bezpieczeństwa energetycznego i zrównoważonego wzrostu ekonomicznego. Celem nadrzędnym była jednak praktyczna wymiana technologiczna pomiędzy firmami sektora energetycznego. Od roku 2010 dwustronna współpraca klimatyczna została ograniczona z powodu ochłodzenia stosunków dyplomatycznych, jakie nastąpiło w konsekwencji przyznania Pokojowej Nagrody Nobla chińskiemu obrońcy praw człowieka Liu Xiaobo. Stosunki uległy normalizacji dopiero w 2016 r.⁴⁸

Drugim kluczowym partnerem były Indie, których zapotrzebowanie na energię wzrosło zasadniczo i, podobnie jak w przypadku Chin, w interesie całego globu leżało połączenie ich wzrostu gospodarczego z niską emisją CO₂. W latach 80. i 90. minionego wieku projekty prowadzono głównie w ramach polityki rozwojowej, lecz rząd dążył do ścisłego, strategicznego partnerstwa w kwestiach klimatu. W strategii rządu Norwegii wobec Indii z 2009 r. jednym z czterech głównych założeń było wzmocnienie współpracy w zakresie klimatu, środowiska i energii, włączając politykę klimatyczną i rozwój partnerstwa dla czystej energii⁴⁹. Było to potwierdzenie wcześniejszej deklaracji rządu, który uznał CDM, badania nad topnieniem lodowców w Himalajach, odnawialną energię, CCS i dialog polityczny za obszary najważniejsze. Rząd podkreślał, że należy wyjść naprzeciw planom Indii w realizacji ich działań na rzecz zmiany klimatu. Indie stają się bowiem jednym z największych rynków dla czystej

⁴⁷ *China and Norway Boost Cooperation on Climate Change*, The Norway Post, <http://www.norwaypost.no/index.php/news/latest-news/2866> [dostęp: 2.06.2018].

⁴⁸ *Full Normalisation of Relations with China*, Ministry of Foreign Affairs Press Release 10.12.2016, https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/normalization_china/id2524797/ [dostęp: 2.06.2018].

⁴⁹ Pozostałe cele rządu norweskiego dotyczyły współpracy: politycznej, ekonomicznej, społecznej, kulturalnej oraz promocji norweskich interesów gospodarczych, zwiększenia inwestycji w Indiach. *Opportunities in Diversity. The Norwegian Government's Strategy for Cooperation between Norway and India*, The Government of Norway 2009, http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Utvikling/Indiastrategi_Norsk_engelsk_endelig.pdf [dostęp: 2.06.2018].

energii, w którym Norwegia chciałaby zaznaczyć swój udział. Szczególnie w obszarze hydroenergii, ale również energii słonecznej i innych rodzajów energii odnawialnej proponowano powołanie dwustronnego partnerstwa skupiającego rządy, sektor prywatny, środowiska naukowe i społeczeństwo obywatelskie. Nawiązano szereg konkretnych inicjatyw, jak np. inwestycje państwowej firmy SNPowr w hydroelektrownie czy małe projekty solarne. Indie zajmowały również szczególne miejsce, ponieważ dysponowały około 10% globalnych jednostek redukcji emisji w ramach CDM i Norwegia zamierzała uzyskać około 10% swoich redukcji właśnie w tym kraju⁵⁰.

Problem topniejących lodowców Himalajów i hydroenergii stał się podstawowym obszarem kooperacji z również z Nepalem i Bhutanem. Region nazywany trzecim biegunem dawał unikatowe możliwości współpracy pomiędzy glaciologami z różnych państw. Norweska pomoc dla Nepalu zwiększała się, co wynikało z demokratycznego kursu, na który kraj wkroczył w kwietniu 2006 r. W uznaniu przemian, ale także podkreślając potrzebę dbałości o środowisko, rząd w 2007 r. przyznał Nepalowi 245 mln NOK. Dodatkowo w największej nepalskiej prywatnej elektrowni, dostarczającej około 10% produkcji, głównymi udziałowcami są właśnie Norwegowie⁵¹. W październiku 2012 r. Norwegia zobowiązała się do przekazania sąsiedniemu Bhutanowi 100 mln USD w ciągu pięciu lat w celu zapewnienia obywatelom dostępu do hydroenergii, która stanowi obecnie 99% produkcji energii, sprzedawanej jednak w większości do Indii⁵².

Kolejnym kluczowym z perspektywy projektów energetycznych regionem była dla Norwegii Afryka. Podczas wizyty w RPA w kwietniu 2008 r. premier Stoltenberg omawiał możliwości wymiany doświadczeń w dziedzinie CCS. Odwiedził elektrownię Sasol Secunda na przedmieściach Johannesburga emitującą rocznie 60 mln ton CO₂, czyli więcej niż cała Norwegia. Natomiast w czerwcu 2012 r. Norwegia podpisała podczas Konferencji ONZ Rio 20+ porozumienie z trzema państwami afrykańskimi – Etiopią, Kenią i Liberią – o współpracy energetycznej. W każdym z państw przyjęto zróżnicowane cele: w Etiopii skupiono się na energii, lasach i rolnictwie (500 mln NOK); w Kenii na zastąpieniu lamp parafinowych bateriami słonecznymi lub innymi formami energii odnawialnej (250 mln NOK), a w Liberii na odbudowie systemu energetycznego

⁵⁰ *Ibidem*, s. 18–19.

⁵¹ Szerzej: strona internetowa Norweskiej Agencji Współpracy Rozwojowej, Norad, <https://www.norad.no/en/front/countries/asia-and-oceania/india/> [dostęp: 2.06.2018].

⁵² *Norwegian Energy Cooperation with Bhutan*, Norad 2017, <https://www.norad.no/globalassets/publikasjoner/publikasjoner-2017/norwegian-energy-cooperation-with-bhutan.pdf>, s. 6 [dostęp: 2.06.2018].

po wojnie, szczególne hydroelektrowni w Mont Coffee, która zapewni energię całej stolicy (100 mln NOK)⁵³.

Jak widać projekty na rzecz czystej energii miały zróżnicowany charakter, niektóre wymagały znacznych nakładów inwestycyjnych, płynących również z sektora prywatnego, jak w przypadku hydroelektrowni, inne natomiast zapewniały dostęp do czystej energii gospodarstwom domowym i angażowały przede wszystkim lokalnych liderów czy organizacje pozarządowe. Bez względu na skalę przedsięwzięcia pomoc, podobnie jak w innych projektach, została oparta na efektach. Zauważalna była również stała dynamika wzrostu nakładów finansowych, która zostanie utrzymana w kolejnych latach. Zgodnie z założeniami białej księgi rządu norweskiego nt. celów zrównoważonego wzrostu i pomocy rozwojowej środki na rzecz wsparcia energii odnawialnej w państwach rozwijających się wzrosną dwukrotnie i w 2019 r. mają osiągnąć 1 mld NOK⁵⁴.

Poza energią drugim kluczowym priorytetem rządu norweskiego była promocja wychwytywania i składowania CO₂. Specjalny dokument IPCC na temat CCS z 2005 r. był przełomowym momentem dla nadania technologii kluczowego znaczenia w skali globalnej, podobnie jak IV Raport Oceniający, który włączył CCS do czołowych technologii ograniczających emisje⁵⁵. To normatywne i kognitywne uznanie CCS spowodowało dalsze działania regulacyjne na rzecz wdrożenia CCS w ramach działań UNFCCC, Konwencji Ochrony Środowiska Morskiego Północnowschodniego Atlantyku i Konwencji Londyńskich nt. ochrony morza w UE i przez poszczególne rządy państw członkowskich⁵⁶.

Jak zauważa Jo-Kristian Roettereng norweskie władze uznawały technologię CCS za środek umożliwiający realizację celów z Kioto i ważne narzędzie polityki zagranicznej⁵⁷. Dzięki programowi CSS, stosowanemu na polu Sleiper czy w Snøhvit, oraz programom badawczym w Mongstad, kraj stał się światowym liderem w obszarze wychwytywania, transportowania, utylizacji i składowania

⁵³ *Norway to Provide NOK 850 Million for Green Energy Cooperation in Africa*, Government of Norway Press Release 22.06.2012, http://www.regjeringen.no/en/dep/ud/press/news/2012/energy_africa.html?id=686716 [dostęp: 2.06.2018].

⁵⁴ *Common Responsibility for Common Future...*, s. 114.

⁵⁵ *IPCC Special Report on Carbon Dioxide Capture and Storage*, red. B. Metz, O. Davidson, H. de Coninck, M. Loos, L. Meyer, IPCC, Cambridge University Press, United Kingdom–New York 2005; *Contribution of Working Groups I, II and III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, red. Core Writing Team, R. Pachauri, A. Reisinger, IPCC, Geneva 2007.

⁵⁶ *Zob. CO₂ Capture and Storage. A Key Carbon Abatement Option*, OECD Publishing, Paris 2008, DOI: 10.1787/9789264041417-en.

⁵⁷ J. Roettereng, *The Foreign Policy of Carbon Sinks: Carbon Capture and Storage as Foreign Policy in Norway*, „Energy Procedia” 2014, Vol. 63, s. 6927–6944.

CO₂. Norwegia włączyła się do czołowych inicjatyw międzynarodowych promujących CSS, takich jak Program gazów cieplarnianych Międzynarodowej Agencji Energii, Forum Przywództwa na rzecz Sekwestracji Węgla (Carbon Sequestration Leadership Forum – CSLF), Platformy Technologicznej na rzecz elektrowni na paliwa kopalne z zerową emisją (Zero Emissions Platform), Grupy Zadaniowej Zlewni Morza Północnego (North Sea Basin Taskforce) i Inicjatywy Czterech Królestw (Four Kingdoms Initiative).

W ramach CSLF rolę Norwegii można uznać za wiodącą. Już od 2003 r. kraj prowadził przy wsparciu Komisji Europejskiej pilotażowy program oceny możliwości składowania CO₂ w kilku lokacjach w Danii, Niemczech, Norwegii i Wielkiej Brytanii. Dzięki doświadczeniu zdobytemu na polu Sleipner opracowano metodologię naukową w zakresie oceny, planowania i długookresowego monitorowania składowania CO₂ w formacjach geologicznych z dostępem zarówno lądowym, jak i morskim. W 2009 r. program CO₂ prowadzony przez Centrum Technologiczne w Mongstad został również włączony do CSLF. Ponadto od 2010 r. Norwegia jest wiodącym partnerem projektu CO₂ Field Lab zlokalizowanego w Svelvik, a realizowanego wraz z Francją i Wielką Brytanią. Ten program badawczy polega na umieszczaniu pod powierzchnią ziemi niewielkich ilości CO₂ i monitorowaniu systemów wykrywania wycieków w celu zwiększenia bezpieczeństwa składowania gazu. Od 2014 r. w południowej Norwegii działa, wspierany przez Niemcy, projekt testowy wychwytywania i składowania CO₂ z instalacji produkujących cement. Bada on cztery różne technologie, uwzględniając ich poziom przechwytywania, zapotrzebowanie na energię, wymogi przestrzenne oraz koszty.

Poza projektami międzynarodowymi zlokalizowanymi w Norwegii władze norweskie od wielu lat promują technologię CCS poza granicami kraju, głównie w UE. Jednym z kluczowych kanałów oddziaływania pozostają Fundusze Norweskie przyznane szesnastu państwom członkowskim UE z Europy Środkowej i Południowej. Jako jeden z głównych priorytetów Funduszy przyjęto zmiany klimatu, w tym technologię CCS. Największe finansowanie norweskie (5 mln euro) otrzymał w 2013 r. projekt realizowany w Republice Czeskiej, poświęcony pilotażowym technologiom CCS stosowanym w elektrowniach węglowych. Norwegia współpracowała także ze swoimi morskimi sąsiadami Wielką Brytanią, Holandią i Niemcami w ramach Grupy Zadaniowej Zlewni Morza Północnego w celu przyjęcia wspólnych zasad transportu, wtłaczania i składowania CO₂ na dnie Morza Północnego.

Poza kierunkiem europejskim norweskie władze zdecydowały się na wsparcie technologii CCS również w państwach rozwijających się i wschodzących gospodarkach. Skoncentrowano się na czterech kluczowych obszarach: Chinach, Indonezji, Zatoce Perskiej oraz Południowej Afryce. Współpraca z Chinami

koncentrowała się na studiach badawczych w elektrowniach węglowych, które w największym stopniu odpowiadają za radykalny wzrost emisji tego państwa nasilający się wraz z postępem gospodarczym i większym zapotrzebowaniem na energię. W Indonezji norweskie środki finansowe zostały wykorzystane dla pilotażowego programu we wschodniej Jawie oraz mapowania lokacji dla składowania CO₂. W RPA natomiast Norwegia, jako jeden z najbardziej hojnych darczyńców programu CCS Banku Światowego, wspiera tamtejsze centrum badawcze⁵⁸.

Ponadto Statoil stał się czołowym graczem wśród koncernów naftowych w zakresie stosowania technologii CCS, stanowiącego produkt uboczny eksploatacji pól gazowych⁵⁹. W porozumieniu z Międzynarodową Agencją Energii firma rozpoczęła program dotyczący monitorowania złóż wypełnionych CO₂ w różnych częściach świata (Saline Aquifer CO₂ Storage Project)⁶⁰. Uczestniczyło w nim wiele instytucji badawczych i firm m.in. BP i Mobil. W latach 2004–2010 firma współpracowała m.in. z BP i algierską Sonatrach w Algierii, gdzie na polu Salah po raz pierwszy składowano 3 mln ton CO₂ w eksploatowanym rezerwarze⁶¹. Firma rozważała też możliwość wprowadzenia CCS przy eksploatacji piasków bitumicznych w Kanadzie. Problemem wciąż pozostawała jednak komercyjna aplikacja technologii. Koncern może bowiem w lokacjach do niego nienależących składować CO₂ jedynie jako podwykonawca, co znacząco podwyższa koszty zastosowania technologii.

11.4. Wnioski

Norweską międzynarodową politykę klimatyczną ostatnich trzech dekad charakteryzuje połączenie zasady altruizmu, zasady przezorności oraz racjonalności kosztowej. Z jednej strony polityka ta została wpisana w ramy tradycyjnych priorytetów polityki zagranicznej państwa, opartych na solidarności międzynarodowej, przede wszystkim z państwami rozwijającymi się. W tym kontekście Norwegia łączyła kwestie klimatu z problemami biedy i ubóstwa, próbując realizować zasadę zrównoważonego rozwoju w wymiarze praktycznym. Norwegia

⁵⁸ H. Nilsen, *Carbon Capture and Storage in the Light of Circulation Economics*, „International Journal of Social Economics” 2008, Vol. 35, No. 1/2, s. 111–124.

⁵⁹ *Statoil Sustainability. Annual Report 2013*, Statoil 2013, http://www.statoil.com/no/InvestorCentre/AnnualReport/AnnualReport2013/Documents/DownloadCentre-Files/01_KeyDownloads/SustainabilityReport.pdf [dostęp: 10.10.2018].

⁶⁰ *Sleipner Carbon Dioxide Storage Workshop*, International Energy Agency Greenhouse Gas R&D Programme, Report PH3/1, Cheltenham 1998.

⁶¹ *Statoil Sustainability. Annual Report 2010*, Statoil 2010, <https://www.statoil.com/content/dam/statoil/documents/sustainability-reports/Sustainability%20report%202010.pdf> [dostęp: 2.06.2018].

realizowała swoje tradycyjne role międzynarodowe „hojnego darczyńcy” i „budowniczego mostów”, poszukując zarazem rozwiązań multilateralnych. Z drugiej strony, biorąc pod uwagę uwarunkowania gospodarcze, władze norweskie dążyły do budowy mechanizmów ekonomicznych umożliwiających państwu wywiązanie się z międzynarodowych zobowiązań poprzez redukcje emisji gazów cieplarnianych w innych państwach. Tak więc imperatyw utrzymania produkcji węglowodorów na wysokim poziomie został zabezpieczony.

W ramach międzynarodowych negocjacji klimatycznych Norwegia wniosła swój znaczny wkład koncepcyjny i finansowy, chociaż widać, że jako kraj stosunkowo niewielki wykazywała się większą skutecznością w konkretnych inicjatywach bilateralnych i multilateralnych. Wpływ małego państwa jest bowiem ograniczony, chociaż w przypadku Norwegii zwiększa się z powodu image'u państwa sprawiedliwego i solidarnego. Jej autorytet rośnie również ze względu na interes własny, który wskazywałby na maksymalizowanie wpływów ze sprzedaży ropy i gazu.

Norwegii udało się osiągnąć pewne sukcesy w ramach kolejnych Konferencji Stron UNFCCC – jak samo włączenie problemu REDD do agendy klimatycznej, powołanie funduszu finansującego projekty klimatyczne i energetyczne w państwach rozwiniętych oraz wzmocnienie roli bioróżnorodności i ochrony wspólnot lokalnych. Powyższa strategia prowadziła do ugruntowania REDD+ i zaangażowania całego spektrum podmiotów funkcjonujących na różnych poziomach od globalnego, poprzez regionalny, narodowy aż do lokalnego, obejmujących rządy, międzynarodowe, jak i pozarządowe organizacje i sieci, instytucje badawcze, *think tanki*. Każda z płaszczyzn odgrywa inną rolę w kształtowaniu zarówno programu REDD+, jak i szerzej – samych negocjacji klimatycznych. Poprzez wszystkie powyższe działania Norwegia chciała stworzyć model, który byłby równie atrakcyjny dla państw rozwiniętych (jako darczyńców i dostarczcycieli usług) oraz dla państw rozwijających się (jako beneficjentów czy współuczestników).

W działaniach norweskich widoczny był również pragmatyzm i uzależnienie finansowania od rezultatów. Norwegia, widząc brak postępów w ramach reżimu zmian klimatu, dążyła do podjęcia konkretnych działań i tworzyła partnerstwa multilateralne, takie jak Inicjatywa Klimatyczno-Leśna, Energia+ czy Międzynarodowe Partnerstwo REDD+, podejmujące działania niezależnie od negocjacji w ramach COP. Z kolei w przypadku projektów bilateralnych z państwami rozwijającymi się, pomoc została uzależniona od wymiernych efektów. Z drugiej strony podmioty współpracy w państwach rozwijających zostały włączone do procesu tworzenia zarówno koncepcji programowej, jak i konkretnych realizacji. Jednocześnie Norwegia promowała obszary, w których mogła wykazać się doświadczeniami np. w zakresie hydroenergii (m.in. w Bhutanie) oraz CCS (w Chinach, Indiach czy RPA).

ROZDZIAŁ 12

EUROPEJSKI WYMIAR NORWESKIEJ POLITYKI KLIMATYCZNEJ

Jak wykazały powyższe rozważania, obecna polityka klimatyczna Norwegii stanowi połączenie altruizmu międzynarodowego z racjonalnością gospodarczą. Od drugiej dekady XXI w. coraz więcej faktów przemawia za tym, że Norwegia musi przede wszystkim uwzględnić dynamikę mającą miejsce na kontynencie europejskim. Najważniejszymi punktami odniesienia pozostają UE, aspirująca do miana lidera walki ze zmianami klimatu, oraz inne państwa nordyckie, zaliczane do grona głównych promotorów rozwiązań proekologicznych.

12.1. Unia Europejska

Gordon Wilson oraz inni autorzy jednoznacznie wskazują, iż od kilku dekad UE pełni rolę najbardziej zdeterminowanego podmiotu w ramach międzynarodowej polityki klimatycznej¹. Unia formułuje swoje ambicje objęcia przewodnictwa w rozwiązaniach proklimatycznych, upatrując w tym możliwości uzyskania większego wpływu międzynarodowego. Według Steinara Andresena i Shardula Agrawala Unia już na początku lat 90. XX w. próbowała wypełnić pustkę przewodnictwa, jaka pojawiła się w ramach międzynarodowego reżimu zmian klimatu. Negocjacje klimatyczne były dobrym sposobem zaprezentowania organizacji jako jednolitego i silnego bloku politycznego². Na wczesnych etapach formułowania wspólnotowej polityki klimatycznej uwidoczniły się dwie tendencje: z jednej strony wysoki poziom determinacji w redukcji emisji gazów cieplarnianych na terenie samej organizacji, a z drugiej odpowiedzialność za pomoc państwom rozwijającym się³. Miały one potwierdzać wysoki poziom determinacji UE i uwiarygadniać jej globalne ambicje na rzecz zrównoważonego rozwoju. Wilson podkreśla również jednoznacznie, iż polityka klimatyczna postrzegana była jako możliwość wdrożenia modernizacji ekologicznej w skali całej organizacji⁴. Procesy modernizacyjne, które objęły w pierwszej kolejności Niemcy oraz państwa skandynawskie mogły stać się istotnym bodźcem rozwojowym dla całej UE poprawiającym jej międzynarodową konkurencyjność.

¹ G. Wilson et al., *Introduction to Climate Change in the Context of Sustainable Development*, Open University Holland, Harleen 2012, s. 38, https://www.ou.nl/documents/40554/102890/LEChE_Module1_Textbook_2012.pdf/95da9c5e-3e0e-48b7-a0ef-489ec9c7c47c [dostęp: 30.05.2018].

² S. Andresen, Sh. Agrawala, *Leaders, Pushers and Laggards in the Making of the Climate Change Regime*, „Global Environmental Change” 2002, Vol. 12, No. 1, s. 45.

³ A. Giddens, *Katastrofa klimatyczna...*, s. 204–213.

⁴ G. Wilson et al., *Introduction to Climate Change...*, s. 137.

Z czasem polityka klimatyczna UE została konceptualnie i jednoznacznie zintegrowana z polityką energetyczną organizacji w formule pakietu klimatyczno-energetycznego, określanego umownie jako 20-20-20. Zakładał on w perspektywie do 2020 r. trzy najważniejsze cele: ograniczenie o 20% emisji gazów cieplarnianych (względem 1990 r.); dwudziestoprocentowy udział energii ze źródeł odnawialnych w całkowitym zużyciu energii w UE oraz zwiększenie o 20% efektywności energetycznej. Pakiet został zaakceptowany przez przywódców państw członkowskich w 2007 r. oraz włączony do strategii, która miała wpływać na zrównoważony rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu – Europa 2020⁵. W 2014 r. powyższy pakiet uległ modyfikacji, gdyż rozszerzono ramy czasowe do 2030 r. oraz zakładane pułapy odpowiednio do 40%, 27% i 27%⁶.

Dla Norwegii dynamika polityki klimatyczno-energetycznej UE ma kluczowe znaczenie, ponieważ określa perspektywy zapotrzebowania na węglowodory w Europie, a tym samym tworzy ramy dla rozwoju gospodarczego tego państwa⁷. W dwustronne relacje wpisana jest logika asymetrii pomiędzy partnerami, czyli między najbardziej zintegrowanym politycznie i gospodarczo blokiem państw a dostatnim – lecz peryferyjnym i małym – państwem północnym. Natomiast owa dysproporcja jest w znacznej mierze równoważona dopóki UE uzależniona jest od norweskich dostaw ropy i gazu.

Obecnie, pomimo dwukrotnego odrzucenia pełnej akcesji, Norwegia pozostaje połączona z procesami integracyjnymi w ramach tzw. uprzywilejowanego partnerstwa (*privileged partnership*)⁸ dzięki członkostwu w Europejskim Obszarze Gospodarczym, który poza członkami UE obejmuje również Islandię i Lichtenstein⁹. Obszar tych państw łączy porozumienie o czterech fundamentalnych wolnościach: swobodzie przepływu ludzi, kapitału, towarów i usług.

⁵ Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu, Komunikat Komisji, Bruksela, 3.3.2010 KOM(2010) 2020 wersja ostateczna, http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf, s. 5 [dostęp: 23.05.2018].

⁶ European Council (23 and 24 October 2014) – Conclusions, European Council Brussels, 24 October 2014, EUCO 169/14, CO EUR 13, CONCL 5, s. 2–8, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/145397.pdf [dostęp: 23.05.2018].

⁷ Zob. K. Dośpiał-Borysiak, *Państwa nordyckie a Unia Europejska*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2007.

⁸ A. Rogala, *Norwegia versus Unia Europejska – uprzywilejowane partnerstwo, integracja outsidera czy selektywna współpraca?*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2016, t. 52, nr 1, s. 139–166.

⁹ Zob. K. Dośpiał-Borysiak, *Norwegia a Unia Europejska – historia, stan obecny i perspektywy dwustronnych stosunków*, [w:] *Europa XXI w. Perspektywy i uwarunkowania integracji europejskiej*, red. M. Musiał-Karg, Wydawnictwo Naukowe INPiD UAM, Poznań 2007, s. 85–100.

W efekcie większość prawa wspólnotowego jest implementowana do systemu norweskiego, czyniąc gospodarkę kraju silnie zintegrowaną z gospodarkami państw członkowskich UE¹⁰. Porozumienie nie obejmuje natomiast polityki rolnej i rybołówstwa, unii celnej, polityki handlowej, polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, unii ekonomicznej i monetarnej oraz spraw wewnętrznych (za wyjątkiem porozumienia z Schengen).

W tym kontekście podnoszony jest, nie bezpodstawnie, argument o braku wpływu Norwegii na procesy decyzyjne, jakie zachodzą w ramach wspólnoty, gdyż Norwegia nie jest włączona do systemu instytucjonalnego UE¹¹. Rodzi się wyraźny „demokratyczny deficyt”, często podnoszony przez przeciwników integracji europejskiej. Rzeczywiście – władze w Oslo nie mogą same inicjować i decydować w procesie legislacyjnym UE i jedynie w ramach Wspólnego Komitetu EOG mogą ustosunkowywać się do już przyjętych aktów prawnych. Norwegia może ponadto kierować formalne wnioski do Parlamentu, Komisji i Rady Europejskiej, delegować swoich ekspertów do Komisji Europejskiej czy uczestniczyć w różnych gremiach ekspercko-doradczych¹². Równolegle norweskie organizacje biorą udział w ogólnowspólnotowych forach, jak np. Europejskie Forum Promocji Gazu¹³. W efekcie kluczowy dla dwóch stron pozostaje dialog polityczny prowadzony w ramach dyrekcji (np. ds. energii i ds. klimatu) lub na szczeblu Przewodniczących Rady Europejskiej i Komisji Europejskiej¹⁴.

Dostęp do rynku ponad trzydziestu państw oraz ponad pół miliarda mieszkańców EOG daje jednak Norwegii wyjątkowe możliwości rozwoju i zgodnie ze Strategią współpracy z UE na lata 2014–2020 bliska kooperacja będzie

¹⁰ The EEA Agreement and Norway's Other Agreements with the EU, Meld. St. 5 (2012–2013) Report to the Storting (White Paper), https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/ud/vedlegg/europa/nou/meldst5_ud_eng.pdf [dostęp: 1.05.2018].

¹¹ Outside and Inside Norway's Agreements with the European Union, Report by the EEA Review Committee, appointed on 7 January 2010 Submitted to the Ministry of Foreign Affairs on 17 January 2012, Official Norwegian Reports NOU 2012: 2 Chapter 1, https://www.regjeringen.no/contentassets/5d3982d042a2472eb1b20639cd8b2341/en-gb/pdfs/nou201220120002000en_pdfs.pdf [dostęp: 12.05.2018].

¹² A. Gullberg, *Lobbying in Oslo or in Brussels? The Case of a European Economic Area Country*, „Journal of European Public Policy” 2015, Vol. 22, No. 10, s. 1531–1550, DOI:10.1080/13501763.2015.1025092.

¹³ Europejskie Forum Promocji Gazu (*European Gas Advocacy Forum*) jest organizacją lobbującą działającą przy UE, w skład której wchodzi Statoil oraz inne firmy sektora, jak Centrica, Eni, E.ON-Ruhrigas, Gazprom Export, GdF-Suez, Qatar Petroleum, Shell.

¹⁴ K. Szulecki et al., *Shaping the 'Energy Union': Between National Positions and Governance Innovation in EU Energy and Climate Policy*, „Climate Policy 2016”, Vol. 16, No. 5, s. 559, DOI: 10.1080/14693062.2015.1135100.

rozwijana, również w kontekście polityki klimatycznej¹⁵. Norwegia pozostaje więc dobrze zintegrowana z procesami zachodzącymi na kontynencie europejskim, chociaż najprawdopodobniej zachowa swój status *outsidera*. Jak słusznie zauważa Adam Rogala, „biorąc pod uwagę choćby ten fakt, mimo występowania wielu zastrzeżeń, względy historyczne, kulturowe, geograficzne czy ekonomiczno-energetyczne przesądzają o tym, że UE i Norwegia są skazane na – co prawda trudną – ale przyjaźń i pogłębianie bliskiej współpracy w przyszłości, bez względu na to, czy będzie ona oceniana przez zewnętrznych obserwatorów w kategoriach uprzywilejowanego partnerstwa, dalszej integracji *outsidera* czy selektywnej współpracy”¹⁶.

12.1.1. Współpraca w obszarze energii i zmian klimatu

Powodem wzajemnego powiązania UE i Norwegii są kwestie natury ekonomicznej. Norweska produkcja gazu ma niebagatelne znaczenie dla bezpieczeństwa energetycznego UE, ponieważ kraj ten zabezpiecza około 25% konsumpcji państw członkowskich¹⁷. Eksport gazu norweskiego dotyczy przede wszystkim państw basenu Morza Północnego tj.: Niemiec (42%), Wielkiej Brytanii (25%), Francji (15%) oraz Belgii (12%)¹⁸. Tym samym Norwegia tworzy realną alternatywę dla gazu z Federacji Rosyjskiej, przyczyniając się do dywersyfikacji źródeł dostaw surowców do UE.

Norweski gaz przesyłany jest rozbudowaną siecią gazociągów o łącznej długości 8 tys. km. Początkowo zbudowano dwa gazociągi: do Holandii (Norpipe, 1975 r.) oraz Wielkiej Brytanii (Vesterled, 1978 r.)¹⁹. W latach 90. minionego wieku powstały nowe sieci przesyłu do Belgii (Zeepipe, 1993 r.), Francji (Franpipe, 1998 r.) i Niemiec (Europipe I, 1995 r.; Europipe II, 1999 r.)²⁰. Na terytorium głównych importerów znajdują się cztery terminale: dwa w Niemczech (Emden, Dornum), jeden w Belgii (Zeebrugge) oraz jeden we Francji (Dunkierka). Dodatkowo na Wyspach Brytyjskich w miejscowościach Easington i St. Fergus również zlokalizowane są dwa terminale. Od 2007 r. działa

¹⁵ Norway in Europe. The Norwegian Government's Strategy for Cooperation with the EU 2014–2017, https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/ud/vedlegg/europa/norway_in_europe.pdf [dostęp: 12.05.2018].

¹⁶ A. Rogala, *Norwegia versus Unia Europejska...*, s. 161.

¹⁷ Dane za stronę Norsk Petroleum: *Oil and Gas Exports*, <http://www.norskpetroileum.no/en/production-and-exports/exports-of-oil-and-gas/> [dostęp: 30.05.2018].

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *The Norwegian Petroleum Sector...*, s. 74–75.

²⁰ Szerzej: O. Noren, *Norway: A Reliable Long-Term Natural Gas Supplier for Europe?*, [w:] *The European Gas Markets. Challenges and Opportunities*, red. M. Hafner, S. Tagliapietra, Palgrave, Cham 2017, s. 241–280.

w Norwegii pierwszy gazoport eksportujący gaz płynny (*Natural Gas Liquids* – NGL) z pól znajdujących się na Morzu Barentsa zlokalizowany za kołem polarnym w pobliżu miejscowości Hammerfest. Wraz z postępującym rozwojem eksploatacji w regionach arktycznych transport skroplonego gazu przez statki może stać się interesującą alternatywą do tradycyjnego przesyłu. Również norweskie ropociągi swoim zasięgiem obejmują lokacje w Wielkiej Brytanii (Wyspy Szetlandzkie oraz Wyspę Flota). Kraj ten pozostaje od lat największym importerem norweskiej ropy (31% w 2015 r.), a kolejne miejsca zajmują Holandia (28%), następnie Niemcy (11%) oraz Szwecja (7%)²¹.

Obecnie obserwujemy więc zależność zapewniającą dwóm stronom określone korzyści oparte na stabilnych dostawach norweskich surowców. Należy jednak pamiętać, że wspólnotowe ambicje sięgają dalej i kształtująca się unia energetyczna zakłada zmniejszanie uzależnienia od dostaw zewnętrznych i budowę europejskiego społeczeństwa niskoemisyjnego. Rodzi to dla Norwegii konkretne wyzwania, gdyż jako eksporter gazu do UE uzależniona jest ona od popytu na ten surowiec i wszelkie działania służące zmniejszeniu go mogą zagrozić jej interesom gospodarczym²². Tłumaczy to fakt, dlaczego od dwóch dekad władze norweskie podejmują coraz bardziej zintensyfikowane działania na rzecz synchronizacji z UE nie tylko instrumentów gospodarczych polityki klimatycznej, ale również korelacji celów strategicznych.

Jak zauważają Torbjørg Jevnaker, Leiv Lunde i Jon Birger Skjærseth Norwegia podziela ogólne ambicje UE w obszarze klimatu i energii²³. Pierwszym istotnym dowodem potwierdzającym tę tezę jest fakt udziału Norwegii w Europejskim Systemie Handlu Uprawnieniami do Emisji od 2008 r., co zostało opisane w dalszej części rozdziału. Od 2013 r., tj. dojścia do władzy rządu Erny Solberg, Norwegia jednoznacznie synchronizuje swoje ambicje z planem UE zakładanym do 2030 r. Biorąc pod uwagę zbieżność celów za nieodzwonzone uznano przyjęcie porozumienia o wspólnej realizacji polityki klimatycznej UE²⁴. Miało to służyć z jednej strony osiągnięciu największej efektywności, lecz jednocześnie tworzyć przewidywalne warunki dla rozwoju gospodarczego kraju. W sytuacji, kiedy ponad połowa norweskich emisji była objęta Europejskim

²¹ *The Norwegian Petroleum Sector...*, s. 70.

²² O. Noren, *Norway: A Reliable Long-Term Natural Gas Supplier...*, s. 241.

²³ T. Jevnaker, L. Lunde, J. Skjærseth, *EU-Norway Energy Relations towards 2050: From Fossil Fuels to Low-Carbon Opportunities?*, [w:] *Decarbonization in the European Union. Energy, Climate and the Environment*, red. C. Dupont, S. Oberthür, Palgrave Macmillan, London 2015, s. 222–243.

²⁴ *A New and More Ambitious Climate Policy for Norway*, Government of Norway Press Release No: 28/2015 (4.02.2015), <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/ny-og-mer-ambisios-klimapolitikk/id2393609/> [dostęp: 18.05.2018].

Systemem Handlu Uprawnieniami do Emisji, drugi argument wydawał się mieć szczególnie istotne znaczenie z przyczyn pragmatycznych. Konserwatywny rząd z dużym akcentem podkreślał walory i znaczenie „zielonego wzrostu” generującego przedsiębiorczość i innowacyjność, czyli szansę dla wszystkich gospodarek narodowych. 16 czerwca 2016 r. założenia te zostały ujęte w strategii polityki klimatycznej do 2030 r., która stanowiła odpowiedź na ustalenia szczytu klimatycznego w Paryżu²⁵.

Zaledwie miesiąc później – w lipcu 2016 r., UE zaproponowała Norwegii wspólną implementację celów polityki klimatycznej opierającą się na propozycji redukcji emisji o 40% do 2030 r. względem 2005 r. w sektorach nie objętych ETS, czyli w rolnictwie, produkcji odpadów, transporcie i budownictwie. Ten ambitny cel wynikał z wysokiego PKB *per capita* Norwegii i był podobny do celu przyjętego dla Szwecji i Luksemburga. Minister Klimatu i Środowiska Vidar Helgsen, komentując inicjatywę UE stwierdził:

Cieszę się, że Norwegia została włączona do działań UE na rzecz klimatu, co potwierdza, że wspólnie wypełnimy nasze zobowiązania. Istotny, szczególnie dla zielonej zmiany w norweskim biznesie, jest fakt, że zostały określone ramy klimatyczne, naszych najbliższych partnerów handlowych w Europie. Docelowa redukcja emisji o 40% była oczekiwana i będzie oznaczała znaczne przyspieszenie norweskiej polityki klimatycznej. W szczególności w obszarach transportu i rolnictwa nastąpią duże zmiany w nadchodzących latach. Te ambitne cele wpłyną na całe społeczeństwo. Oznacza to szybsze tempo przejścia do społeczeństwa niskoemisyjnego, zmianę podatków ekologicznych i inne instrumenty polityczne²⁶.

Podobna korelacja stanowisk pomiędzy Norwegią a UE występuje w przypadku dyskusji nad zacieśnieniem europejskiej współpracy energetycznej. Projekt „unii energetycznej”, jak twierdzi Kacper Szulecki, jest koncepcją mającą zreformować europejskie zarządzanie sektorem energii, współpracę polityczną i regionalną oraz połączenie ich z długookresowym celem ochrony klimatu²⁷. W komunikacie Komisji Europejskiej pt. Strategia ramowa na rzecz stabilnej unii energetycznej opartej na przyszłościowej polityce w dziedzinie klimatu stwierdza się, iż „UE będzie w dalszym ciągu rozwijać swoje partnerstwo z Norwegią, która jest drugim co do wielkości dostawcą ropy naftowej i gazu ziemnego do UE [...] i będzie nadal w pełni włączała Norwegię do swojej

²⁵ Klimastrategi for 2030 – norsk omstilling i europeisk samarbeid, Meld. St. 41 (2016–2017), Klima-og miljødepartementet 2016, <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-41-20162017/id2557401/sec1> [dostęp: 18.05.2018].

²⁶ *The EU Proposes Climate Targets for Norway*, Ministry of Climate and Environment News 20.07.2016 <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/the-eu-proposes-climate-targets-for-norway/id2508071/> [dostęp: 18.05.2018].

²⁷ K. Szulecki et al., *Shaping the 'Energy Union'...*, s. 548.

wewnętrznej polityki energetycznej”²⁸. W odpowiedzi na to stanowisko UE Norwegia w oficjalnym liście z 5 marca 2015 r. kierowanym przez premier Ernę Solberg do przewodniczącego Rady Europejskiej Donalda Tuska potwierdziła, że chce być aktywnym partnerem w formułowaniu unijnej polityki energetycznej i klimatycznej²⁹ oraz, że w pełni popiera wdrożenie dobrze funkcjonującego wewnętrznego rynku energii, jako warunku koniecznego dla poprawy bezpieczeństwa dostaw i dekarbonizacji miksu energetycznego gospodarki UE³⁰. Generalnie Norwegia podzielała unijne cele w kwestii efektywności rynku energii, budowy odpowiedniej infrastruktury i właściwych ram prawnych. Premier, zgodnie z retoryką wykorzystywaną od trzech dekad przez władze norweskie, wskazała, że gaz może przyczynić się do znacznych redukcji emisji gazów cieplarnianych w Europie i jako elastyczne źródło energii zagwarantować płynne przejście do energii odnawialnej. Natomiast norweskie oczekiwania dotyczyły wysłania jednoznacznego sygnału politycznego w kwestii roli gazu w Europie w celu zapewnienia rozwoju jego rynku. Premier podkreśliła również konieczność wsparcia nowych technologii – przede wszystkim wychwytywania i składowania CO₂. Jedynie w kwestii powołania wspólnego mechanizmu zakupu gazu wyraziła sceptyczne stanowisko, motywując to obawą o obniżenie konkurencyjności w ramach rynku³¹.

Powyższa postawa wynikała nie tylko z pozycji Norwegii jako eksportera, ale również z długiego procesu integracji całego sektora energii. Norwegia zdecydowała o swoim udziale w europejskim rynku energii opierającym się na wspólnym planowaniu, budowie sieci transmisyjnych, rynku energii oraz rezerw. Już w latach 60. minionego wieku powstała sieć energetyczna łącząca ją ze Szwecją, następnie w latach 70. zbudowano jedną sieć do ZSRR oraz Danii, a w latach 80. do Finlandii. Od lat 90. XX w. rozbudowano sieć

²⁸ Strategia ramowa na rzecz stabilnej unii energetycznej opartej na przyszłościowej polityce w dziedzinie klimatu, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego, Komitetu Regionów i Europejskiego Banku Inwestycyjnego, Pakiet Dotyczący Unii Energetycznej, Komisja Europejska, Bruksela, dnia 25.02.2015 r. COM(2015) 80 final, s. 7.

²⁹ Letter to the President of the European Council HE Mr Donald Tusk, Norwegian Prime Minister 11.03.2015, <https://www.regjeringen.no/contentassets/ee600fb6fa8447d6837982525cec1afd/150311tusk.pdf> [dostęp: 30.05.2018].

³⁰ Norway's Preliminary Views on the Energy Union. Non-paper, Norwegian Ministry of Petroleum and Energy 2015, s. 3, https://www.regjeringen.no/contentassets/6915351e4720471c9a53658105526cac/non-paper-on-energy-union_norway.pdf [dostęp: 26.05.2018].

³¹ Co istotne, decyzja Wielkiej Brytanii o opuszczeniu UE może być korzystna z perspektywy interesów gospodarczych Norwegii. Brexit umożliwia bowiem władzom w Londynie podejmowanie niezależnych od postępującej unii energetycznej decyzji w kwestii zakupów gazu.

o nowe połączenia przede wszystkim ze Szwecją i Danią oraz nową sieć łączącą Norwegię z Holandią. Od 1996 r. działa Nord Pool – wspólny rynek energii elektrycznej Europy Północnej zapewniający bezpieczeństwo dostaw całemu regionowi. W nieodległej perspektywie planuje się otwarcie nowych sieci przesyłowych do Niemiec (2020 r.) oraz Wielkiej Brytanii (2021 r.)³². W efekcie obecna wysoka zdolność przesyłowa w ramach połączeń międzysystemowych, wynosząca 15%, wzrośnie dwukrotnie.

Państwo wdrożyło również tzw. trzeci pakiet energetyczny, który wszedł w życie 3 marca 2011 r. Dotyczy on dokończenia procesu budowania jednolitego, konkurencyjnego rynku energii w całej UE. Regulacje przyjęte w pakiecie służyły liberalizacji i dalszemu rozwojowi konkurencji na rynkach energii elektrycznej i gazu oraz poprawiały standard usług i bezpieczeństwo dostaw³³. W konsekwencji miała zostać zwiększona zarówno przejrzystość rynków detalicznych, jak i ochrona konsumentów oraz wprowadzony skuteczniejszy nadzór regulacyjny przez krajowe organy regulacyjne. Nordycki rynek energii włączony został do systemu porównywania cen w różnych regionach UE (Price Coupling of Regions), który ma służyć konwergencji cenowej w skali całej organizacji. Oznacza to zarazem, że na ceny energii elektrycznej w Norwegii w większym stopniu wpływać będą procesy zachodzące w Europie³⁴.

Poza powyższymi działaniami Norwegia, jako członek Europejskiego Obszaru Gospodarczego, została zobligowana do przyjęcia szeregu dyrektyw UE, szeroko włączanych do pakietu klimatyczno-energetycznego UE. Należy do nich m.in. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/28/WE z dnia 23 kwietnia 2009 r. w sprawie promowania stosowania energii ze źródeł odnawialnych, obligująca państwa członkowskie do określenia pułapów produkcji energii ze źródeł odnawialnych³⁵. Zgodnie z wymogami dyrektywy, w planie działań Norwegii, przedstawionym w czerwcu 2012 r., założono, że udział energii odnawialnej do 2020 r. w całkowitej konsumpcji energii wyniesie co

³² *Norway Review 2017...*, s. 111.

³³ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/72/WE z dnia 13 lipca 2009 r. dotycząca wspólnych zasad rynku wewnętrznego energii elektrycznej i uchylająca dyrektywę 2003/54/WE, Dz.Urz. UE z 2009 r., L211/55.

³⁴ J. Skjærseth, *Linking EU Climate and Energy Policies: Policy-Making, Implementation and Reform*, „International Environmental Agreements” 2016, Vol. 16, No. 4, s. 509–523, DOI: 10.1007/s10784-014-9262-5.

³⁵ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/28/WE z dnia 23 kwietnia 2009 r. w sprawie promowania stosowania energii ze źródeł odnawialnych zmieniająca i w następstwie uchylająca dyrektywy 2001/77/WE oraz 2003/30/WE, Dz.Urz. UE z 2009 r., L 140/16, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009L0028&from=EN> [dostęp: 10.10.2018].

najmniej 67,5%, a w transporcie 10%. Cel ten udało się częściowo osiągnąć, gdyż udział OZE w całkowitej konsumpcji energii wzrósł z 58% w 2004 r. do 65% w 2015³⁶. Norwegia od 2014 r. wdrożyła dyrektywę dotyczącą geologicznego składowania CO₂³⁷. Ponadto od 1 czerwca 2010 r. działa system certyfikatów energetycznych dla budownictwa, będący bezpośrednią konsekwencją wdrożenia unijnej dyrektywy w sprawie charakterystyki energetycznej budynków³⁸. Norwegia przyjęła również wszystkie regulacje UE dotyczące eko-labelingu produktów – np. sprzętu domowego³⁹.

Należy również pamiętać, iż poza dialogiem bilateralnym w kwestiach energii i klimatu Norwegia włączana jest do inicjatyw ogólnowspólnotowych dotyczących europejskiej Dalekiej Północy. Kluczowym programem pozostaje Północny Wymiar UE, który został zainaugurowany dzięki dyplomacji fińskiej w 1999 r. Wymiar tworzy ramy kooperacji pomiędzy państwami UE oraz Islandią, Norwegią i Rosją zakładające budowanie dialogu, dobrobytu i zrównoważonego rozwoju całego regionu. Opiera się na czterech partnerstwach: transport i logistyka, zdrowie publiczne i dobrobyt społeczny, środowisko oraz kultura, które podejmują również kwestie zmian klimatycznych⁴⁰.

Norwegia uczestniczy także w programach Interreg (np. Północne Peryferia i Arktyka, Botnia-Atlantica oraz Nord) w ramach polityki spójności, które akcentują konieczność zrównoważonego społecznie rozwoju wspólnot lokalnych. Niezależnie od powyższych programów od 2010 r. Unia organizuje Dialog Arktycznych Ludów Rdzennych, który został powołany, aby zagwarantować

³⁶ *Norway Review 2017...*, s. 130.

³⁷ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/31/WE z dnia 23 kwietnia 2009 r. w sprawie geologicznego składowania dwutlenku węgla oraz zmieniająca dyrektywę Rady 85/337/EWG, Euratom, dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2000/60/WE, 2001/80/WE, 2004/35/WE, 2006/12/WE, 2008/1/WE i rozporządzenie (WE) nr 1013/2006, Dz.Urz. UE z 2009 r., L 140/114, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009L0031&from=EN> [dostęp: 30.05.2018].

³⁸ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/31/UE z dnia 19 maja 2010 r. w sprawie charakterystyki energetycznej budynków, Dz.Urz. UE 2010, L 153/13, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32010L0031&from=EN> [dostęp: 13.05.2018].

³⁹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/30/UE z dnia 19 maja 2010 r. w sprawie wskazania poprzez etyketowanie oraz standardowe informacje o produkcie, zużycia energii oraz innych zasobów przez produkty związane z energią (wersja przekształcona), Dz.Urz. UE z 2010 r., L 153/1, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32010L0030&from=EN> [dostęp: 30.05.2018].

⁴⁰ Zob. K. Dośpiał-Borysiak, *The Northern Dimension of the European Union*, [w:] *European Union – Present and Future*, red. W. Gizicki, Wydawnictwo KUL, Lublin 2009, s. 107–144.

respektowanie i promowanie poglądów i praw tej grupy. Ponadto Dyrekcja Generalna ds. morskich i rybołówstwa również przeprowadza stałe konsultacje z ludnością rdzenną Arktyki, biorąc pod uwagę tradycyjną wiedzę lokalnych wspólnot⁴¹.

W XXI w. wzajemne relacje Norwegia–UE w coraz większej mierze uwzględniają zmieniający się charakter obszarów arktycznych. Ogólne ramy koncepcyjne polityki arktycznej UE wyznacza obecnie dokument Komisji Europejskiej z 27 kwietnia 2016 r. pt. *EU Arctic Policy*, w którym stwierdza się jednoznacznie, że zmiany klimatyczne są wyzwaniem dla całego obszaru okołobiegunowego i „UE jest gotowa współpracować z państwami arktycznymi, ludami tubylczymi i odpowiednimi regionalnymi i wielostronnymi forami arktycznymi w celu wymiany doświadczeń, ekspertyz i wiedzy na temat zmian klimatycznych, wpływu, adaptacji i odporności na zmiany klimatyczne w celu rozwijania ambitnego programu adaptacji do zmian klimatu w regionie arktycznym”⁴².

Powyższe rozważania wskazują jednoznacznie, iż stopień powiązania Norwegii z UE jest wysoki i w obszarze energii i klimatu może jeszcze wzrosnąć. Praktycznym przejawem tego procesu jest udział Norwegii w Europejskim Systemie Handlu Uprawnieniami do Emisji, czyli w głównym narzędziu wspólnej polityki klimatycznej.

12.1.2. Europejski System Handlu Uprawnieniami do Emisji

Europejski System Handlu Uprawnieniami do Emisji jest pierwszym i największym na świecie międzynarodowym systemem handlu uprawnieniami do emisji obejmującym 3/4 międzynarodowego handlu takimi uprawnieniami. W swoich założeniach miał on być mechanizmem ułatwiającym wywiązanie się państw unijnej piętnastki z celów określonych w Protokole z Kioto, który wprowadził trzy mechanizmy rynkowe: handel emisjami, Mechanizm Czystego Rozwoju i Wspólne Wdrożenia. Unia właściwie sprowadziła system handlu jednostkami uprawnień do emisji CO₂ z poziomu globalnego do regionalnego,

⁴¹ *International Cooperation on Arctic Matters*, European's Union External Action 20.02.2017, https://eeas.europa.eu/arctic-policy/eu-arctic-policy/20954/international-cooperation-arctic-matters_en [dostęp: 30.05.2018].

⁴² *EU Arctic Policy. Joint Communication on an Integrated EU Policy for the Arctic*, European Commission and High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy, Brussels, 27.4.2016 JOIN(2016) 21 final, s. 7, http://eeas.europa.eu/archives/docs/arctic_region/docs/160427_joint-communication-an-integrated-european-union-policy-for-the-arctic_en.pdf [dostęp: 30.05.2018].

co miało stanowić także inspirację dla rozwoju handlu uprawnieniami do emisji w innych krajach i regionach⁴³.

Już w 1999 r. OECD rekomendowała Norwegii objęcie szeregu sektorów gospodarki formą handlu uprawnieniami, niezależną od systemu podatkowego, wskazując przy tym, że decyzja o tym, w jaki sposób będą dystrybuowane pozwolenia będzie kwestią polityczną⁴⁴. Komisja ds. Handlu Uprawnieniami do Emisji powołana przez parlament opublikowała swój pierwszy raport w grudniu 1999 r. Zakładała ona ograniczone zastosowanie systemu w sektorach dotychczas wyłączonych z podatku od CO₂, wyłączenie sektorów objętych systemem z obowiązywania ustawy o zanieczyszczeniach, stosowanie systemu wobec wszystkich gazów cieplarnianych wymienionych w Protokole z Kioto, redukcję emisji o 30% względem 1990 r., niedyskryminowanie przedsiębiorstw, które wcześniej dokonały redukcji i alokację pozwoleń na bazie długookresowej, również przy wsparciu bankowym. Z zasady zakładano, że nowy system mógłby dotyczyć 80% emisji krajowych i objąć przemysł metalurgiczny, planowane elektrownie gazowe, produkcję cementu i materiałów budowlanych, przemysł petrochemiczny, rafinerie, transport oraz przemysł przetwórczy ropy naftowej. Punktem spornym był sposób podziału uprawnień w pierwszej fazie. Komisja była głęboko podzielona w tej kwestii, jednak niewielką większością rekomendowała system aukcji. Podobnie jak w przypadku podatku od CO₂ podnoszono kwestię konkurencyjności norweskiego przemysłu energochłonnego, sugerując potrzebę przyznania temu sektorowi puli darmowych uprawnień, co jednak mogłoby stać w sprzeczności z prawem obowiązującym w ramach Europejskiego Obszaru Gospodarczego⁴⁵. Biorąc pod uwagę wysokie koszty redukcji w kraju wskazano też jednoznacznie, że Norwegia powinna wykorzystać wszystkie elastyczne międzynarodowe mechanizmy przewidziane w Protokole z Kioto.

W tym samym roku Ministerstwo Środowiska również przygotowało własny raport wskazujący na zalety i wady nowego systemu⁴⁶. Działając pod presją większości parlamentarnej rząd Bondevika w swojej białej księdze z 2001 r. (poświęconej polityce klimatycznej) wskazał, że System jest uznawany za kolejne narzędzie polityki klimatycznej⁴⁷.

W efekcie norweski System Handlu Uprawnieniami do Emisji został uruchomiony 1 stycznia w 2005 r., podobnie jak ETS, i stopniowo z nim się

⁴³ T. Młynarski, *Europejski system handlu uprawnieniami do emisji. Między ekologią a ekonomią*, „Kultura i Polityka” 2014, nr 15, s. 100.

⁴⁴ P. Stiansen, *A Norwegian System for Tradable GHG Permits...*, s. 86.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *A Quota System for Greenhouse Gases...*

⁴⁷ *Implementing Domestic Tradeable Permits...*, s. 85.

łączył⁴⁸. Sama konstrukcja systemu została zaczerpnięta z wzorców UE, gdyż wybrano formę „cap and trade”, czyli mechanizm obejmujący sektory energochłonne oraz produkcję energii zakładający ustalenie limitu emisji i handel nimi⁴⁹. System został podzielony na trzy fazy 2005–2007 – faza wprowadzająca, 2008–2012 – okres realizacji postanowień Protokołu z Kioto oraz okres 2013–2021.

W pierwszej fazie System objął te same gałęzie gospodarki, które ETS UE, czyli przedsiębiorstwa reprezentujące różne obszary gospodarki, wcześniej nie objęte podatkiem od CO₂, jak np. elektrociepłownie, przetwórstwo drewna, przetwórstwo rybne, petrochemia, rafinerie oraz terminale gazowe i elektrownie. Większość (95%) z nich otrzymała swoje pozwolenia za darmo. W tym okresie alokowano 19,2 mln pozwoleń na emisję do 51 podmiotów gospodarczych, co odpowiadało zaledwie 11% gazów cieplarnianych z roku 2005⁵⁰. Z tej grupy 16 przedsiębiorstw, w tym rafinerie, zakłady produkcji mineralnej i terminale gazowe, przekroczyło liczbę emisji, jaka została im przypisana. Firmy te mogły dokonać zakupu uprawnień w ramach ETS UE⁵¹. Generalnie jednak, podobnie jak w przypadku systemu europejskiego, przyznano więcej uprawnień niż wynikało to z rzeczywistych emisji. Warto nadmienić, że w tej fazie norweski rynek uprawnień był zamknięty dla europejskich podmiotów, tzn. firmy norweskie mogły dokonywać zakupu, natomiast takiej możliwości nie miały podmioty innych państw członkowskich UE.

Norweska Federacja Przemysłu Wytwórczego wynegocjowała z rządem wyłączenie z Systemu i zawarła z Ministerstwem Środowiska niewiążące porozumienie o dobrowolnych redukcjach. Sektor wydobywczy wystąpił do rządu z propozycją ujęcia go w nowym systemie uprawnień, jednak wniosek ten został odrzucony przez rząd Stoltenberga z uwagi na fakt, iż sektor był już objęty podatkiem od CO₂ i władze wołały zachować te dochody. Według szacunków decyzja ta, dzięki możliwości zakupu uprawnień do emisji za granicą, mogłaby przyczynić się do redukcji emisji nawet o 12,5 mln ton, co umożliwiłoby Norwegii wywiązanie się celów wyznaczonych przez Protokół z Kioto.

⁴⁸ Act of 17 December 2004 No. 99 Relating to Greenhouse Gas Emission Allowance Trading and the Duty to Surrender Emission Allowances, <http://www.regjeringen.no/en/doc/laws/Acts/greenhouse-gas-emission-trading-act.html?id=172242> [dostęp: 30.05.2018].

⁴⁹ W pierwszym okresie obowiązywania ETS UE cena uprawnień spadła niemal do zera co dowodziło, że wydano zbyt dużą liczbę uprawnień.

⁵⁰ *Norway. The World's Carbon Markets: A Case Study Guide to Emissions Trading*, International Emissions Trading Association, Environmental Defense Fund, May 2013, https://www.edf.org/sites/default/files/EDF_IETA_Norway_Case_Study_May_2013.pdf [dostęp: 30.05.2018].

⁵¹ A. Bruvoll, H. Dalen, *Pricing of CO₂ Emissions in Norway...*, s. 18.

Zgodnie z wcześniejszą wolą integracji z Systemem Handlu Uprawnieniami do Emisji UE Wspólny Komitet Europejskiego Obszaru Gospodarczego podjął 26 października 2007 r. decyzję o implementacji dyrektywy o handlu uprawnieniami (2003/87/EC)⁵². Tym samym Norwegia, Islandia i Lichtenstein od 1 stycznia 2008 r. zostały włączone do wspólnego systemu UE, w ramach kolejnej fazy obejmującej lata 2008–2012⁵³.

Norwegia stworzyła Narodowy Plan Alokacji, który był przedmiotem badań Urzędu Nadzoru EFTA⁵⁴. W połączonym z UE systemie przedsiębiorstwa objęte w latach 2005–2007 planem darmowych alokacji uprawnień uzyskiwały również te same prerogatywy. Norwegia wprowadziła europejskie procedury w zakresie wnioskowania i dystrybucji uprawnień, monitorowania i raportowania. W tym okresie kluczową kwestią było objęcie systemem również tych sektorów, które były wcześniej obłożone podatkiem od CO₂, co zostało wymuszone koniecznością stworzenia systemu kompatybilnego z systemem europejskim⁵⁵. Poza wymienionymi w fazie pierwszej obszarami w 2008 r. systemem objęto również wydobywanie ropy naftowej i gazu, zakłady przeróbki gazu, przemysł petrochemiczny, instalacje szelfu i przetwórstwo drewna. Istotna zmiana polegała również na rozszerzeniu systemu o uprawnienia do emisji tlenu azotu stanowiącego około 4% emisji krajowych.

Ogólnie w fazie drugiej ETS UE objęto już ponad 100 norweskich podmiotów i ponad 40% krajowych emisji gazów cieplarnianych⁵⁶. Darmowe uprawnienia do emisji zostały znacznie obniżone do poziomu 39% ogółu. Natomiast gałęzie przemysłu lądowego wciąż otrzymywały za darmo uprawnienia do emisji stanowiące równowartość średnio 92% średniej rocznych emisji w latach 1998–2001. Z czego przykładowo 100% uprawnień przemysłu wytwórczego było przyznawanych darmo, a w przypadku emisji związanych z produkcją energii poziom ten wynosił 87%. Łączna kwota alokowanych darmowo

⁵² Directive 2003/87/EC of the European Parliament and of the Council of 13 October 2003 Establishing a Scheme for Greenhouse Gas Emission Allowance Trading within the Community and Amending Council Directive 96/61/EC), „Official Journal of the European Union” 2003, L 275/32, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:275:0032:0032:EN:PDF> [dostęp: 30.05.2018].

⁵³ Norwegian National Allocation Plan for the Emissions Trading System in 2008–2012, https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/MD/Vedlegg/Horinger/Allokeringsplan/Norwegian_National_Allocation_Plan_for_the_emissions_trading_system_in_2008_2012.pdf [dostęp: 30.05.2018].

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ Ch. Voigt, *Environmental Integrity and Non-Discrimination in the Norwegian Emissions Trading Scheme*, „Review of European Community and International Environmental Law” 2009, Vol. 18, No. 3, s. 304–305.

⁵⁶ Norway. *The World's Carbon Markets...*, s. 2.

pozwoleń stanowiła corocznie równowartość około 5,8 MtCO₂e⁵⁷. Również w przypadku emisji tlenu azotu około połowa pozwoleń była przydzielana za darmo. Jednocześnie jednak produkcja ropy i gazu na szelfie, na którą przypadało aż 64% całej norweskiej kwoty pozwoleń, nie uzyskała darmowych alokacji. Tym samym sektor ponosił podwójne obciążenia wynikające zarówno z udziału w ETS UE, jak i obłożenia go podatkiem od CO₂, który jednak w wyniku nowych uwarunkowań został w latach 2007–2008 obniżony. Jednak o ile w pierwszej fazie obowiązywania ETS UE ceny uprawnień rosły (ponad 20 euro za MtCO₂), o tyle pod koniec okresu, z powodu europejskiego kryzysu gospodarczego, spadły do poziomu kilku euro.

Norwegii udało się wynegocjować w ramach ETS UE kilka regulacji, które nie odnosiły się do pozostałych członków. Przede wszystkim – w ramach systemu europejskiego tylko 10% uprawnień do emisji może podlegać aukcjom, kiedy w przypadku Norwegii poziom ten wynosi 50%. Ponadto zarezerwowano kwotę uprawnień do emisji (odpowiadającą 1,8 MtCO₂e/rocznie) przypisaną nowym elektrowniom gazowym z systemem wychwytywania i składowania CO₂, jak również dla licencjonowanych wysokoefektywnych elektrociepłowni⁵⁸. Instytucje UE uwzględniły więc norweskie plany budowy nowej elektrowni gazowej, które były jednym z politycznych filarów rządu Jensa Stoltenberga.

System norweski i europejski w pełni uległy zintegrowaniu w trzeciej fazie – tzn. od 2013 r. W ETS zaszły wówczas zasadnicze zmiany, gdyż zamiast wcześniejszego systemu limitów krajowych stosowany jest jednolity limit dla całej UE, który od 2013 r. maleje corocznie o 1,74%, co w 2020 r. doprowadzi do obniżenia całkowitego poziomu uprawnień o 21% względem 2005 r. Uprawnienia do emisji podlegają sprzedaży na aukcjach, a nie są przydzielane bezpłatnie (w przypadku puli uprawnień bezpłatnych stosowane są zharmonizowane zasady dla poszczególnych sektorów), a część uprawnień została zarezerwowana dla nowych instalacji w celu finansowania innowacyjnych technologii z zakresu energii odnawialnej oraz technologii wychwytywania i składowania CO₂ (programu NER 300)⁵⁹. Ponadto system rozszerzono o kolejne gazy cieplarniane, jak perfluorowęglowodory,

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ Norwegian National Allocation Plan for the Emissions Trading System in 2008–2012..., s. 9.

⁵⁹ Commission Regulation (EU) No 1193/2011 of 18 November 2011 Establishing a Union Registry for the Trading Period Commencing on 1 January 2013, and Subsequent Trading Periods, of the Union Emissions Trading Scheme Pursuant to Directive 2003/87/EC of the European Parliament and of the Council and Decision No 280/2004/EC of the European Parliament and of the Council and Amending Commission Regulations (EC) No 2216/2004 and (EU) No 920/2010 Text with EEA relevance, „Official Journal of the

oraz sektory np. produkcja aluminium. W III fazie około 50% emisji CO₂ oraz 40% wszystkich gazów cieplarnianych w UE zostało objętych ETS. Cena uprawnień za emisje w latach 2013–2017 wahała się na poziomie 3–9 euro, co w dużym stopniu było konsekwencją przeniesienia uprawnień niewykorzystanych w okresie 2008–2012 do III fazy ETS UE⁶⁰.

W przypadku Norwegii najbardziej istotną zmianą w III fazie było objęcie wydobywania ropy i gazu darmowym przydziałem pozwoleń na emisje, co nie miało miejsca w II fazie. Jednocześnie darmowe pozwolenia na emisję przestały obowiązywać w sektorze produkcji energii. W efekcie w 2016 r. 80% emisji norweskich podlegało Systemowi Handlu Uprawnieniami do Emisji lub podatkowi od CO₂, z czego do 50% emisji objął system handlu emisjami (około 270 instalacji)⁶¹.

Pomimo niewątpliwego rozszerzenia zakresu obowiązywania w Norwegii ETS, jaki nastąpił w okresie ostatniej dekady, można mieć wątpliwości czy system okazał się wystarczająco skuteczny dla redukcji emisji w tym kraju. Przede wszystkim – sam ETS wykazywał istotne mankamenty. Tomasz Młynarski zwraca uwagę co najmniej na kilka kluczowych elementów, takich jak znaczna liczba darmowych uprawnień, zbyt niski poziom cen uprawnień, możliwość manipulacji w obrocie nimi (np. wyłudzenia podatku VAT w różnych państwach) czy niewystarczające bodźce na rzecz działań redukcyjnych lub rozwoju najnowszych technologii⁶².

Natomiast badania Norweskiego Biura Statystycznego dotyczące krajowych przedsiębiorstw produkcyjnych wykazały słabą tendencję redukcji emisji w II fazie (2008–2012) w przeciwieństwie do I (2005–2007) oraz III trwającej od 2013 r. Nie potwierdzono również wpływu ETS na intensywność emisji, co wynikało ze znacznej liczby darmowych uprawnień umożliwiających produkcję zgodnie ze ścieżką *business-as-usual*⁶³. Biuro nie podjęło się jednak odpowiedzi na pytanie o to, czy handel emisjami prowadził do redukcji emisji

European Union L 315/1”, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32011R1193> [dostęp: 30.07.2018].

⁶⁰ M. Klemetsen, K. Rosendahl, A. Jakobsen, *The Impacts of the EU ETS on Norwegian Plants' Environmental and Economic Performance*, „Statistics Norway Research Department Discussion Papers” February 2016, No. 833, s. 10.

⁶¹ W 2013 r. 70% emisji zostało objętych podatkiem od CO₂ lub ETS UE. R. Ryek, *Norwegian Climate Policy: Goals and National Implementation*, http://www.norway.go.ug/Embassy/Development/climate/climate___goals_and_national_implementation/ [dostęp: 30.05.2018].

⁶² T. Młynarski, *Europejski system handlu uprawnieniami do emisji...*, s. 98–108.

⁶³ M. Klemetsen, K. Rosendahl, A. Jakobsen, *The Impacts of the EU ETS on Norwegian Plants...*, s. 1.

w Norwegii. Z założenia taki proces powinien mieć miejsce, jednak analiza obejmowała tylko norweskie, a nie wszystkie podmioty podlegające regulacjom z tytułu obowiązywania ETS. Ponadto, ponieważ istniała możliwość deponowania uprawnień i wykorzystanie ich w kolejnej fazie oraz zakup w ramach np. Mechanizmu Czystego Rozwoju, ogólny obraz redukcji emisji był nieczytelny.

W przyszłości kluczowym – z norweskiej perspektywy – czynnikiem wpływającym na kształt polityki klimatycznej UE będzie również nowa rola użytkowania gruntów, zmiany użytkowania gruntów i leśnictwo. Zgodnie z decyzją Rady Europejskiej z października 2014 r. emisje powstałe z LU-LUCF oraz innych sektorów nieobjętych ETS, powinny zostać uwzględnione przy ustalaniu celów redukcji UE do 2030 r.⁶⁴ Ostatecznie decyzja w tej kwestii została podjęta przez Radę Europejską 14 maja 2018 r. i na jej podstawie emisje powstałe z użytkowania gruntów będą musiały zostać zrównoważone, zgodnie z zasadą „zerowego salda”⁶⁵. Dla Norwegii nowe regulacje w tej kwestii mogą okazać się bardzo korzystne ze względu na duży potencjał absorpcyjny tego kraju.

12.2. Kontekst nordycki

Procesy globalne oraz europejskie mają niewątpliwie kluczowy wpływ na norweską politykę klimatyczną, natomiast punktem odniesienia dla konkretnych wyborów politycznych i gospodarczych pozostaje region nordycki. Region ten już od wielu dekad funkcjonuje, jak trafnie określił Karl Deutsch, jako prawdziwa wspólnota bezpieczeństwa, o bardzo wysokim stopniu konwergencji wewnętrznej⁶⁶. Ogólnie mówiąc, kraje nordyckie łączy model gospodarczy oraz struktura społeczna. Wolnorynkowy kapitalizm działa w ramach kompleksowego, uniwersalnego państwa opiekuńczego, finansowanego z wysokich podatków. Jednocześnie na arenie zewnętrznej wszystkie państwa nordyckie akcentują konieczność poszanowania norm i zasad międzynarodowych, instytucjonalizacji i poparcia dla państw rozwijających się. Skutkuje to ich

⁶⁴ Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the Inclusion of Greenhouse Gas Emissions and Removals from Land Use, Land Use Change And Forestry into the 2030 Climate and Energy Framework and Amending Regulation (EU) No 525/2013 [...] and Decision No 529/2013/EU (Text with EEA relevance), Council of the European Union, Brussels, 16 October 2017, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13249-2017-INIT/en/pdf> [dostęp: 12.05.2018].

⁶⁵ Land Use and Forestry Regulation for 2021–2030, European Commission, https://ec.europa.eu/clima/lulucf_en#tab-0-0 [dostęp: 2.06.2018].

⁶⁶ J. Strang, *Introduction: Nordic Model of Transnational Cooperation*, [w:] *Nordic Cooperation: A European Region in Transition*, red. J. Strang, Routledge, London 2016, s. 6.

szczególną rolę w systemie międzynarodowym polegającą na budowaniu pokojowych relacji między państwami poprzez pełnienie roli negocjatora (m.in. negocjacje pokojowe w Oslo), hojnego darczyńcy (wysoka pomoc rozwojowa) oraz promotora norm (zrównoważony rozwój czy społeczna odpowiedzialność biznesu). Włodzimierz Anioł, pisząc o nordyckiej polityce, wskazał, iż niewątpliwie konstytuuje ona odrębne rozwiązanie modelowe, pomimo pewnych odrębności narodowych. Najważniejsza jest bowiem „ogólniejsza zbieżność z kierunkiem rozwoju, jaki określają wskazania i wytyczne Konsensusu Nordyckiego”⁶⁷.

12.2.1. Inicjatywy w ramach Rady Nordyckiej

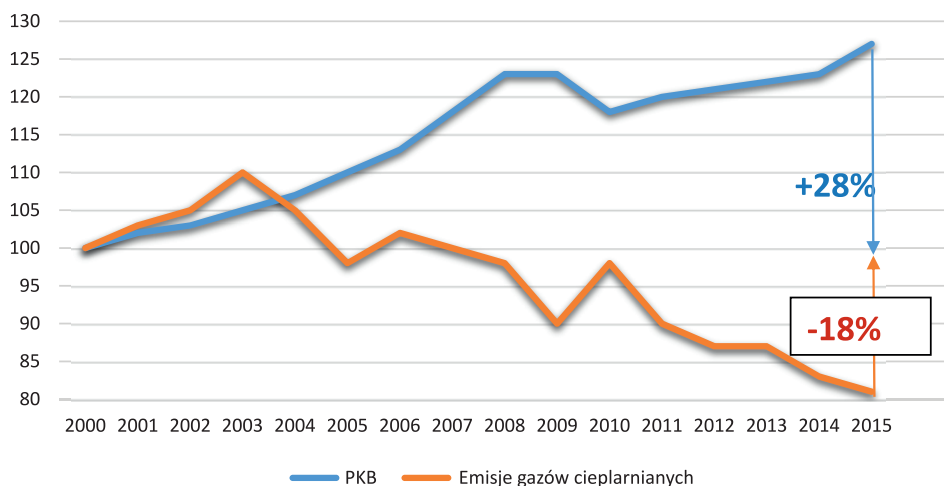
Szeroko rozumiany konsensus wytworzył się również w odniesieniu do głównych cech polityki klimatycznej państw nordyckich. Czynniki warunkujące jego powstanie były w pierwszej kolejności cechy wspólne, takie jak zbliżony klimat, znaczne odległości oraz wysoki poziom konsumpcji. Powodują one, iż zużycie energii oraz emisje *per capita* w regionie nordyckim są wysokie, jednak podobne do średniej UE. Struktura produkcji energii pierwotnej w regionie wciąż opiera się przede wszystkim na zasobach węglowodorów – łącznie 44%, następnie w 32% na energii odnawialnej oraz na energii nuklearnej – 15%. Natomiast w przypadku produkcji energii elektrycznej aż 65% pochodzi z zasobów odnawialnych. W działaniach wewnętrznych widoczny jest wyraźny nacisk na wykorzystanie zasobów odnawialnych: hydroenergii – w Szwecji i Norwegii, biomasy – w Finlandii i Szwecji, energii wiatrowej – w Danii oraz energii geotermalnej w Islandii⁶⁸. Przy łącznym uwzględnieniu również energii nuklearnej (Szwecja i Finlandia) 85% produkcji energii elektrycznej w regionie nordyckim jest neutralnych węglowo. Zarazem w każdym państwie, poza Islandią, zasoby leśne wykazują znaczne możliwości absorpcji CO₂, co powoduje, iż dla regionu poziom łącznej emisji z uwzględnieniem LULUCF wynosi minus 25% w porównaniu do 1990 r.⁶⁹ W efekcie nordycki PKB od roku 1995 do 2014 zwiększył się o 46%, natomiast emisje ogólne zmniejszyły się o 20% (wykres 17).

Powyższe uwarunkowania związane zarówno z szerszym kontekstem konwergencji nordyckiej, jak i czynnikami naturalnymi, powodują, iż zasadnicze cele polityk klimatycznych poszczególnych państw wykazuje wiele cech zbieżnych. Wszystkie państwa nordyckie deklarują potrzebę rozwoju reżimu zmian klimatu, ze szczególnym uwzględnieniem konieczności zawarcia wiążących

⁶⁷ W. Anioł, *Szlak Norden...*, s. 38.

⁶⁸ M. Tomala, *Energia odnawialna jako kluczowy element bezpieczeństwa...*, s. 105–117.

⁶⁹ *Nordic Action on Climate Change*, Nordic Council of Ministers, Copenhagen 2014, s. 9.

Wykres 17. Krzywa PKB i emisji gazów cieplarnianych w państwach nordyckich (1995–2015)
* 2000 r. = 100

Źródło: T. Bird, *Nordic Action on Climate Change*, Nordic Council of Ministers, Copenhagen 2017, s. 9.

porozumień międzynarodowych i pomocy państwom rozwijającym się. W podejściu tym ujawniają się typowe cechy nordyckiego internacjonalizmu oparte na solidarności międzynarodowej w duchu zrównoważonego rozwoju. Zarazem ogólne ramy dla działań nordyckich wyznacza polityka klimatyczno-energetyczna UE, w tym przede wszystkim udział wszystkich państw w Europejskim Systemie Handlu Uprawnieniami do Emisji. W związku z tym cele średnio- i długozaawansowane państw nordyckich, podobnie jak UE, zakładają znaczne redukcje. W przypadku perspektywy do 2030 r. mowa jest o redukcji o 40% względem 1990 r. Natomiast w przypadku perspektywy do 2050 r., większość państw nordyckich (poza Islandią) przyjęła neutralność węglową, wyprzedzając tym samym cel redukcji o 80% przewidywany przez UE. Celem ostatecznym wszystkich państw nordyckich ma być przejście do „zielonej” gospodarki i społeczeństwa niskoemisyjnego⁷⁰.

Państwa nordyckie przyjęły również zbliżone rozwiązania polegające m.in. na wsparciu publicznym dla technologii, programów badawczych, oraz inwestycji niskoemisyjnych. Trzy państwa (Dania, Szwecja, Norwegia) zdecydowały się na symboliczne podniesienie rangi polityki klimatycznej poprzez rozszerzenie nazw ministerstw środowiska bądź energii, a cztery (powyższe oraz Finlandia)

⁷⁰ T. Bird, *Nordic Action on Climate Change*, Nordic Council of Ministers, Copenhagen 2017, s. 5.

przyjęły odrębne ustawy klimatyczne. W każdym z państw wyraźnie podkreśla się znaczenie aktywnego udziału w polityce klimatycznej zarówno władz centralnych i lokalnych. Stąd też np. nordyckie stolice wyróżniają się modelowymi dla większych aglomeracji miejskich strategiami rozwoju zrównoważonego miasta.

Widać więc jednoznacznie, iż norweskie zaangażowanie na rzecz klimatu wpisuje się w ogólne tendencje typowe dla regionu nordyckiego, ale stopień ambicji ekologicznych liderów, czyli Danii i Szwecji, często przewyższa norweskie możliwości. Natomiast warto zauważyć, iż istotną płaszczyzną oddziaływania na wszystkie państwa regionu pozostają instytucje współpracy nordyckiej, jak Rada Nordycka i Nordycka Rada Ministrów, które od kilku dekad koordynują starania swoich członków na rzecz zrównoważonego rozwoju⁷¹. Zgodnie z wytycznymi przyjętymi przez Radę Nordycką w planie działania na rzecz środowiska w latach 2013–2018, jako priorytety przyjęto: „zielony” rozwój społeczny, zmiany klimatu i zanieczyszczenie powietrza, różnorodność biologiczną, ekosystemy i zakwaszenie oceanów oraz chemikalia, które mają negatywny wpływ na zdrowie i środowisko⁷².

Ponadto wszystkie nordyckie instytucje angażują się w ramach konkretnych programów na rzecz walki ze zmniejszeniem emisji bądź adaptacją do zmian klimatu: Nordic Environment Finance Corporation (NEFCO) udziela pomocy państwom regionu bałtyckiego; Nordic Development Fund (NDF) kieruje pomocą dla państw rozwijających się, Nordycka Rada Ministrów rozpoczęła inicjatywę „Zielonego Wzrostu”, a Nordic Development Fund finansuje Nordic Climate Facility – fundusz przeznaczony na innowacyjne projekty klimatyczne⁷³.

Z uwagi na wielość problemów Rada Nordycka wyodrębniła kilka kluczowych obszarów zaangażowania w skali globalnej (Nordic solutions to global challenges). Poszczególne programy odnosiły się bezpośrednio do kwestii: dobrobytu (Nordic Welfare Solutions), żywności (Nordic Food Policy Lab), zrównoważonych miast (Nordic Sustainable Cities), klimatu (Nordic Climate Solutions), energii (Nordic Energy Solutions), równouprawnienia (The Nordic Gender Effect at Work). Wszystkie, poza ostatnim, w znacznym stopniu uwzględniały kwestie zmian klimatu, natomiast dwa kluczowe – z perspektywy analizowanego problemu – to program energia oraz klimat⁷⁴.

⁷¹ R. Czarny, *A Modern Nordic Saga...*, s. 202–203.

⁷² *About the Nordic Council of Ministers for the Environment and Climate*, Nordic Co-operation, <http://www.norden.org/en/nordic-council-of-ministers/council-of-ministers/nordic-council-of-ministers-for-the-environment-and-climate-mr-mk/about-the-nordic-council-of-ministers-for-the-environment-and-climate> [dostęp: 20.05.2018].

⁷³ T. Bird, *Nordic Action on Climate Change...*, s. 31.

⁷⁴ *Nordic Solutions on Green Growth*, The Nordic Council, www.nordicway.org [dostęp: 5.06.2018].

W przypadku Nordic Energy Solutions Rada Nordycka określiła, iż jego celem jest realizacja Porozumienia paryskiego i celu programu ONZ – Zrównoważona Energia dla Wszystkich Ludzi. Program miał więc za zadanie uzupełnienie istniejących projektów, a nie ich duplikowanie. Opierano się przede wszystkim na doświadczeniach regionu w budowaniu zintegrowanego systemu energetycznego, sprawnego rynku energii i bezpieczeństwa energetycznego. Celem programu było więc propagowanie nordyckich rozwiązań, przede wszystkim zwiększanie dostępu do energii odnawialnej, ale również zwiększenie możliwości eksportowych i konkurencyjności nordyckich przedsiębiorstw. Działania były oparte na identyfikacji luk w polityce na rzecz odnawialnej energii oraz finansowaniu i rozwoju technologii w państwach rozwijających się.

W ramach programu duży nacisk położony został na rozwój badań, służących uczynieniu z regionu nordyckiego pioniera w promowaniu zrównoważonej energii. W drugiej dekadzie XXI w. do głównych projektów badawczych należy zaliczyć Nordyckie Technologie Energetyczne, Program Zielonego Wzrostu, Rynek energii elektrycznej i energii odnawialnej. Skutkowały one publikacją szeregu raportów i opracowań dotyczących m.in. scenariuszy technologii energetycznych w regionie bałtyckim, sektora pojazdów elektrycznych w regionie nordyckim, czy działań na rzecz transformacji energetycznej do 2050 r.⁷⁵ W latach 2015–2018 założono koncentrację na dotychczasowych „flagowych” projektach o wysokim poziomie finansowania, budowanie sieci i grup eksperckich. Zdiagnozowano cztery obszary wymagające zintegrowanego wysiłku badawczego i technologicznego, do których należały: budowa infrastruktury umożliwiającej nowe rozwiązania np. w ramach wspólnego rynku energii; transport paliw oraz wykorzystanie biomasy; efektywność energetyczna i dekarbonizacja przemysłu energochłonnego⁷⁶. Z perspektywy norweskiej szczególnie istotne znaczenie miał punkt ostatni, ponieważ bezpośrednio odnosił się do konieczności rozbudowy promowanych przez władze systemów wychwytywania i składowania CO₂.

Natomiast projekt Nordic Climate Solutions w większym stopniu koncentrował się na badaniach dotyczących tego, jak wybrane rozwiązania

⁷⁵ T. Lindroos et al., *Baltic Energy Technology Scenarios 2018*, TemaNord 2018:515, Nordic Council of Ministers 2018, DOI: 10.6027/TN2018-515; *Nordic EV Outlook 2018*, IEA/Nordic Energy Research, <http://www.nordicenergy.org/wp-content/uploads/2018/05/NordicEVOutlook2018.pdf> [17.05.2018]; I. Karni et al., *Sustainable Shift: Nordic Energy Systems Towards 2050*, Nordic Council of Ministers 2016, <http://www.nordicenergy.org/wp-content/uploads/2016/09/SES-2050-1.pdf> [dostęp: 17.05.2018].

⁷⁶ Nordic Energy Research Strategy 2015–2018, Norden – Nordic Energy Research 2014, s. 4, <http://www.nordicenergy.org/wp-content/uploads/2014/11/Nordic-Energy-Research-Strategy-2015-20181.pdf> [dostęp: 17.05.2018].

zastosowane w państwach nordyckich można przetransponować do innych warunków w skali globalnej⁷⁷. Z badań projektu Nordic Green to Scale wynika, iż szerokie wdrożenie nordyckich pomysłów mogłoby przyczynić się do redukcji emisji o 4,1 gigatony ekwiwalentu CO₂ (GtCO₂e), czyli równowartości rocznych emisji UE. Największe możliwości redukcyjne wiążą się z wprowadzeniem połączonej produkcji energii i ciepła (1,1 GtCO₂e) według modelu duńskiego i fińskiego, produkcji energii wiatrowej lądowej (0,6 GtCO₂e) – jak w Danii i Finlandii, oraz gospodarowanie obornikiem i odpadami rolnymi (0,5 GtCO₂e) również w Danii.

Co istotne, Norwegia została uznana tylko w trzech przypadkach na szesnaście jako kraj referencyjny o łącznym potencjale redukcji poniżej (0,5 GtCO₂e). Jako najbardziej skuteczny instrument norweski przyjęto redukcję metanu podczas produkcji ropy i gazu (0,35 GtCO₂e). Obecnie norweskie emisje metanu przy wydobywaniu węglowodanów należą do najniższych na świecie dzięki bardzo podwyższonym normom bezpieczeństwa. Dodatkowo przechwycony metan może zostać sprzedany, co powoduje, że metoda ta w przeciwieństwie do innych przynosi wymierne dochody oszacowane na 5,1 mld USD do 2030 r.⁷⁸ Natomiast okazało się, że dwa flagowe instrumenty norweskiej polityki klimatycznej, jak technologia CCS oraz promocja pojazdów elektrycznych, wykazały mały potencjał redukcyjny w przypadku zastosowania w innych państwach (odpowiednio 0,06 i 0,05 GtCO₂e)⁷⁹. W przypadku CCS zwrócono uwagę, iż poza względami polityki klimatycznej technologia nie łączy się z dodatkowymi korzyściami, a wręcz może być dla przedsiębiorstw kosztowna. W związku z tym jej potencjał redukcyjny pojawia się w przypadku stworzenia przez państwo odpowiedniego systemu zachęt lub dopłat bezpośrednich, jak w przypadku Norwegii. Podkreślono także uwagę, że technologia CCS jest mało popularna społecznie, gdyż podobnie jak w przypadku składowania innych substancji szkodliwych budzi obawy ludności.

Natomiast rozwój sektora pojazdów elektrycznych, analizowany tylko w kontekście europejskim, uznano za szczególnie korzystny w państwach o niskich cenach energii elektrycznej, a wysokich cenach paliw, tak jak w państwach nordyckich. Samochody elektryczne mogą zmniejszyć emisje również w państwach, gdzie produkcja energii oparta jest na węglu, jednak warunkiem koniecznym skuteczności tego narzędzia jest wprowadzenie bodźców

⁷⁷ Nordic Green to Scale: Nordic Climate Solutions Can Help Other Countries Cut Emissions Responsible Organisation, Nordic Council of Ministers, Copenhagen 2016, <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:1047248/FULLTEXT02.pdf> [dostęp: 17.05.2018], DOI: 10.6027/ANP2016-776.

⁷⁸ *Ibidem*, s. 44.

⁷⁹ *Ibidem*, s. 7.

finansowych dla konsumentów oraz wsparcie budowy infrastruktury. W tej sytuacji najbardziej predystynowane do takich rozwiązań stają się państwa rozwinięte. Natomiast w przypadku państw rozwijających się skuteczność tego narzędzia będzie widoczna tylko w sytuacji, kiedy rozpocznie się produkcja masowa tanich modeli pojazdów elektrycznych na użytek krajowy, jak np. w Indiach⁸⁰.

Rada Nordycka przeprowadziła w ramach Nordic Climate Solutions również podobne badania w stosunku do republik bałtyckich, Polski i Ukrainy w oparciu o dziesięć narzędzi⁸¹. Według szacunków potencjał redukcyjny ich zastosowania sięga 150 MtCO₂e do 2030 r., co stanowi łączne emisje Danii, Finlandii, Islandii i Norwegii. Jak oszacowano największe redukcje w tych pięciu krajach, możliwe będą do osiągnięcia dzięki zwiększeniu efektywności energetycznej w budownictwie i przemyśle. Natomiast procentowo największe redukcje mogłyby zostać osiągnięte w republikach bałtyckich: w Estonii – 38%, na Łotwie i Litwie – 34%, w Polsce – 19% i Ukrainie – 9%⁸². Co interesujące, wdrożenie nordyckich wzorców łączyłoby się z dodatkowymi zyskami dla pięciu wskazanych państw o łącznej wysokości 1,2 mld euro, nie wliczając dodatkowych korzyści, takich jak czyste powietrze czy mniejsze wydatki na służbę zdrowia.

Kolejnym kluczowym projektem Rady Nordyckiej jest Reforma Systemu Wsparcia Paliw Kopalnych (Fossil Fuel Subsidy Reform) stanowiąca komponent inicjatywy Zielony Wzrost. Program ma na celu znalezienie państw partnerskich, głównie rozwijających się, oraz przekonanie ich do istotnej modyfikacji modelu wsparcia gospodarczego w kierunku alternatywnych działań, jak wprowadzenie cen uprawnień do emisji czy redystrybucja zysków fiskalnych na rzecz ograniczenia emisji gazów cieplarnianych. Zakłada się, że wprowadzenie takich reform mogłoby stanowić inspirację dla innych państw o podobnych warunkach gospodarczych na zasadzie efektu *spill-over*⁸³.

Warto w tym miejscu dodać, iż pomimo szeregu inicjatyw podejmowanych na rzecz walki ze zmianami klimatu Rada Nordycka nie prowadzi negocjacji podczas Konferencji Stron UNFCCC. Każde z państw nordyckich zastrzegło

⁸⁰ *Ibidem*, s. 51.

⁸¹ *Nordic Green to Scale for Countries Unlocking the Potential of Climate Solutions in the Baltics, Poland and Ukraine*, red. O. Tynkkynen, Nordic Council of Ministers, Copenhagen 2018, <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:1202698/FULLTEXT01.pdf> [dostęp: 20.05.2018], DOI: 10.6027/ANP2018-764.

⁸² *Ibidem*, s. 12.

⁸³ L. Merrill, *A Tackling Fossil Fuel Subsidies and Climate Change: Levelling the Energy Playing Field*, s. 27, <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:860647/FULLTEXT02.pdf> [dostęp: 18.05.2018], DOI: 10.6027/TN2015-575.

sobie w tej kwestii pełną niezależność. Natomiast grupa państw nordyckich organizuje wspólnie seminaria i pokazy towarzyszące, jak miało to miejsce np. podczas COP w Marrakeszu w dniach 8–17 listopada 2016 r., gdzie Rada Nordycka naświetlała problem wpływu zmian klimatu na ludność rdzenną, przede wszystkim Dalekiej Północy⁸⁴.

Natomiast bardzo istotnym obszarem norweskiej, czy szerzej nordyckiej, aktywności pozostaje współpraca multilateralna podejmowana na forum instytucji regionalnych z udziałem państw związanych z obszarem arktycznym i bałtyckim, takich jak Rada Arktyczna, Euro-Arktyczna Rada Morza Barentsa czy Komisja Helsińska, w których Norwegia pozostaje aktywnym członkiem. Obecnie każda z tych organizacji do katalogu głównych obszarów zainteresowania wpisała problemy zrównoważonego rozwoju oraz zmian klimatu. W przypadku pierwszej organizacji powołano grupy robocze – np. Arctic Contaminants Action Program, Arctic Monitoring and Assessment Programme, Sustainable Development Working Group czy Conservation of Arctic Flora and Fauna bezpośrednio badające wpływ zmian klimatu na poszczególne obszary życia społecznego i biologicznego regionu arktycznego. W przypadku Euro-Arktycznej Rady Morza Barentsa utworzona została natomiast specjalna grupa robocza reprezentująca interesy ludów tubylczych regionu szczególnie narażonych na zmiany klimatu. Stan środowiska morskiego oraz perspektywy realizacji celów zrównoważonego rozwoju w regionie bałtyckim stanowią natomiast przedmiot działań Komisji Helsińskiej. Przykład takiego podejścia ma stanowić wspólna norwesko-szwedzka inicjatywa powołania rynku „zielonych” certyfikatów.

12.2.2. Norwesko-szwedzkie „zielone” certyfikaty

Ciekawy przykład inicjatywy o charakterze wewnątrznordyckim stanowił wspólny norwesko-szwedzki rynek „zielonych” certyfikatów. Generalnie tego typu projekty służą zwiększeniu bezpieczeństwa energetycznego, promowaniu celów środowiskowych i klimatycznych oraz zapewnieniu bardziej stabilnych dostaw energii. Ponieważ produkcja energii ze źródeł odnawialnych nie wykazuje tak wysokiej rentowności, jak w przypadku energii pozyskiwanej z paliw kopalnych, niezbędny staje się system wsparcia publicznego, który zachęcałby do budowy nowych instalacji⁸⁵.

⁸⁴ *Conference of Parties 22, Marakesh 2016*, <http://www.norden.org/en/theme/new-nordic-climate-solutions/cop22> [dostęp: 18.05.2018].

⁸⁵ Państwami, które jako pierwsze zdecydowały się na wprowadzenie tego rozwiązania była Holandia (1998 r. – Green Label), Anglia i Walia (2002 r. – UK Renewables Obligation Certificate Market) oraz Szwecja od 2003 r.

Za powołaniem wspólnego, norwesko-szwedzkiego rynku certyfikatów przemawiały względy natury ekonomicznej i praktycznej. Założono, iż cena za emisję gazów cieplarnianych wzrośnie, a w związku z tym wzrośnie zapotrzebowanie na produkcję energii z odnawialnych źródeł i staną się one bardziej konkurencyjne. Sądzone więc, że utworzenie jednego systemu dla dwóch państw przyczyni się do zwiększenia liczby i potencjału instalacji. Tym samym cel zwiększenia udziału energii odnawialnej, ustanowiony w ramach pakietu klimatyczno-energetycznego UE, zostanie osiągnięty mniejszymi nakładami narodowymi, a inwestycje będą kierowane do producentów tworzących najbardziej dogodne warunki⁸⁶.

Dyskusja o utworzeniu norwesko-szwedzkiego systemu handlu „zielonymi” certyfikatami rozpoczęła się już w trakcie pierwszej kadencji rządów Jensa Stoltenberga. W porozumieniu klimatycznym partii parlamentarnych z 2008 r. rozwiązanie to rekomendowano jako jeden z podstawowych filarów przyszłej polityki klimatycznej. System handlu „zielonymi” certyfikatami pomiędzy Norwegią i Szwecją, bazujący na systemie szwedzkim działającym od 2003 r., został ustanowiony na bazie porozumienia zawartego 29 czerwca 2011 r. Zgodnie z nim państwa miały wspierać nową produkcję energii odnawialnej (wiatrowej, bioenergii, energii fal, energii solarnej oraz małych instalacji wodnych) w wysokości 26,4 TWh rocznie w 2020 r., czyli 13,2 TWh każde⁸⁷. Z rynku wyłączono więc duże norweskie elektrownie wodne, które nie wymagały wsparcia. Finansowanie programu również zostało podzielone na dwa kraje w równym stopniu. 1 stycznia 2016 r. wprowadzono poprawkę, zgodnie z którą zwiększono rozmiar rynku o 2 TWh całkowicie finansowane przez Szwecję. Miał być to system wsparcia produkcji energii ze źródeł odnawialnych udzielany przez dwa państwa i odczuwalny przez indywidualnych odbiorców. Państwa przekazywały bowiem certyfikaty producentom energii (jeden certyfikat za jeden MWh) na okres do 15 lat. Następnie certyfikaty sprzedawane były na rynku (w tym przypadku Nord Pool) według zasad podaży i popytu. W ten sposób producenci otrzymali dodatkowe środki. Zapotrzebowanie na certyfikaty rośnie, gdyż państwa obligują pewnych dostawców energii oraz grupy konsumentów do zakupu określonej kwoty certyfikatów. Jest to system, w którym

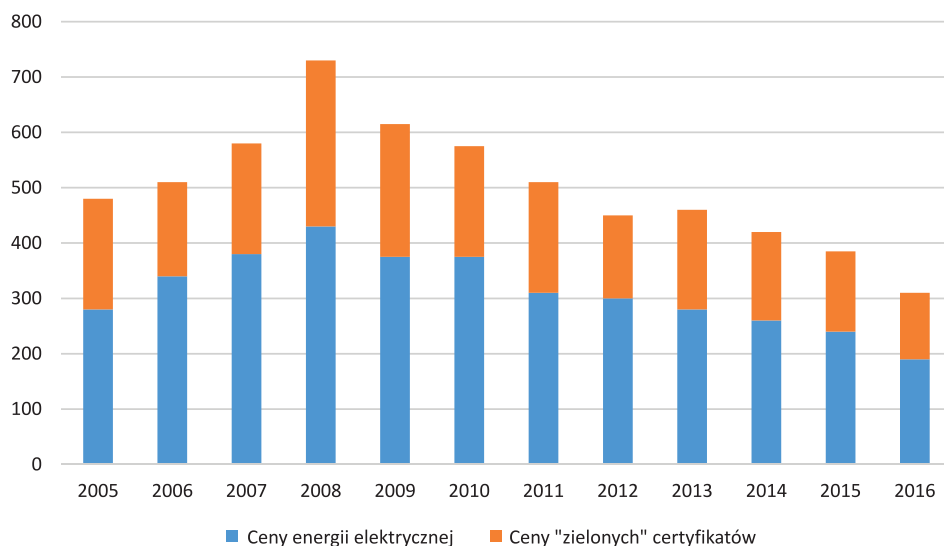
⁸⁶ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/28/WE z dnia 23 kwietnia 2009 r. w sprawie promowania stosowania energii ze źródeł odnawialnych zmieniająca i w następstwie uchylająca dyrektywy 2001/77/WE oraz 2003/30/WE (Tekst mający znaczenie dla EOG), Dz.Urz. UE, L 140/16, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX%3A32009L0028> [dostęp: 18.05.2018].

⁸⁷ K. Linneruda, M. Simonsenb, *Swedish-Norwegian Tradable Green Certificates: Scheme Design Flaws and Perceived Investment Barriers*, „Energy Policy” 2017, No. 106, s. 561, DOI: 10.1016/j.enpol.2017.04.012.

użytkownicy końcowi płacą za rozwój energii odnawialnej, gdyż koszt certyfikatów zawarty jest w ich rachunkach⁸⁸.

Pojawiły się jednak głosy wskazujące, że nie jest to efektywne narzędzie polityki klimatycznej. Według raportu Komisji Zielonych Podatków z 2015 r. system ten nie przełożył się na ogólne zmniejszenie emisji. Produkcja energii ze źródeł odnawialnych w Norwegii zastępowała wprawdzie produkcję opartą na węglowodorach, jednak z uwagi na fakt, iż w latach 2012–2020 liczba uprawnień do emisji w ramach Europejskiego Systemu Handlu Uprawnieniami była stała, nie przekładało się to na ogólną redukcję emisji (wykres 18). Biorąc pod uwagę powyższy fakt oraz inne koszty wynikające z potrzeby interwencji w środowisko, komisja nie rekomendowała przedłużania okresu obowiązywania tego systemu poza rok 2020⁸⁹.

W 2016 r. rozpoczęły się norwesko-szwedzkie negocjacje dotyczące przyszłości wspólnego rynku. Na bazie dwustronnego porozumienia zawartego 17 kwietnia 2017 r. Norwegia utrzymała dotychczasowy poziom produkcji obiektów natomiast Szwecja zwiększyła swój limit produkcji z 15,2 TWh

Wykres 18. Ceny energii elektrycznej i „zielonych” certyfikatów (w NOK/MWh).

Źródło: K. Linneruda, M. Simonsenb, *Swedish-Norwegian Tradable Green Certificates: Scheme Design Flaws and Perceived Investment Barriers*, „Energy Policy” 2017, No. 106, s. 561.

⁸⁸ *The Norwegian-Swedish Electricity Certificate Market. Annual Report 2015*, Norwegian Water Resources and Energy Directorate – Swedish Energy Agency 2015, s. 7.

⁸⁹ *Environmental Pricing – Chapter 3...*, s. 5.

przewidywanych na rok 2020 o kolejne 18 TWh do 2030 r. Tym samym Norwegia po 2020 r. nie będzie wydawała nowych certyfikatów i jej udział we wspólnym rynku wygaśnie⁹⁰.

Generalnie norwesko-szwedzki rynek „zielonych” certyfikatów można określić jako przedsięwzięcie, które osiągnęło zamierzone cele. Kristin Linneruda i Morten Simonsenb jako niewątpliwy sukces wskazują stały wzrost inwestycji w sektorze zbliżający się powoli do zamierzonego pułapu 28,4 TWh w 2020 r. oraz niskie ceny energii⁹¹. Czy rzeczywiście jednak wspólny rynek był tak samo skuteczny w dwóch państwach. Według stanu na 1 stycznia 2017 r. rynek przyczynił się do produkcji 17,8 TWh, z czego Szwecji przypadło 14,3 TWh⁹², a Norwegii 3,4 TWh⁹³. W 2015 r. 97% nowych norweskich instalacji wykorzystywało energię wodną, natomiast w Szwecji dominowała energia wiatrowa z udziałem 75% wśród nowych obiektów⁹⁴. Zdziwienie może dziwić fakt, iż w 2016 r. norweska nowa hydroenergia stanowiła wyłącznie 17% rynku, czyli wbrew oczekiwaniom, bodźce symulacyjne dla tego sektora nie zadziałały w wystarczającej mierze.

Już w okresie negocjacji rządowych, które dotyczyły rynku, problem norweskiego potencjału energii wodnej budził obawy strony szwedzkiej, która nawet w 2006 r. przerwała z tego powodu rozmowy. Rząd szwedzki liczył się bowiem z niebezpieczeństwem zdominowania całego rynku przez norweskie instalacje wodne. Po inauguracji rynku w 2012 r. inwestorzy nie wykazali jednak dużego zainteresowania norweską energią wodną, co wynikało z dwóch powodów. Przede wszystkim czas trwania systemu „zielonych” certyfikatów wynoszący w Norwegii dziewięć lat, tj. do 2020 r., wydawał się za krótki dla inwestycji wymagających np. regulacji rzek czy budowy rezerwarów. Jednocześnie wymóg dostarczenia do 31 grudnia 2020 r. elektryczności do sieci przesyłowej (pod groźbą odebrania prawa do sprzedaży certyfikatów w kolejnych latach) stanowił dodatkowe wyzwanie w przypadku dużych inwestycji. Nie bez znaczenia pozostał również fakt, iż władze norweskie również nie przekazywały rynkowi

⁹⁰ P. Tisheva, *Norway, Sweden Agree on Green Certificates Future*, Renewables Now 19.04.2017, <https://renewablesnow.com/news/norway-sweden-agree-on-green-certificates-future-565724/> [dostęp: 22.05.2018].

⁹¹ K. Linneruda, M. Simonsenb, *Swedish-Norwegian Tradable Green Certificates...*, s. 561.

⁹² Z czego 10,6 TWh stanowiła energia wiatrowa; 2,8 TWh – bio-energia, 0,8 TWh – hydroenergia, 0,1 TWh – energia słoneczna.

⁹³ Z czego 3 TWh to hydroenergia a 0,4 TWh to energia wiatrowa.

⁹⁴ E. Bellini, *Sweden and Norway Extend Joint Electricity Certificate System for Renewables to 2030*, PV Magazine 19.04.2017, <https://www.pv-magazine.com/2017/04/19/sweden-and-norway-extend-joint-electricity-certificate-system-for-renewables-to-2030/> [dostęp: 31.05.2018].

czytelnych sygnałów. W fazie negocjacyjnej pod uwagę brany był głos przede wszystkim zwolenników rynku „zielonych” certyfikatów, do których należeli politycy partii parlamentarnych oraz sektor pozarządowy. Tym samym decyzja o uruchomieniu rynku oparta była na przesłankach politycznych. Dopiero w okresie późniejszym zaczęto uwzględniać przesłanki ekonomiczne, czego dowodzi raport cytowanej wcześniej Komisji Zielonych Podatków. Coraz częściej wskazywany brak racjonalności ekonomicznej przełożył się na bardziej oszczędne polityczne oświadczenia dotyczące przyszłości rynku, co wprowadziło pogłębiające się poczucie niepewności wśród inwestorów. Był to ewidentny przykład tego, jak przekaz polityczny negatywnie oddziałuje na rynek poprzez zwiększenie dodatkowego ryzyka i kosztów transakcji. Mechanizmy rynkowe, które w dwóch państwach – Norwegii i Szwecji – powinny zadziałać w zbliżony sposób, przy niekorzystnym klimacie politycznym doprowadziły do zupełnie odmiennych rezultatów.

12.3. Wnioski

W ostatnich dekadach kluczowym punktem odniesienia dla norweskiej polityki klimatycznej pozostaje kontekst europejski. Analiza relacji Norwegii z UE uprawnia do konstatacji, iż stopień wzajemnych zależności rośnie, chociaż ma różną wagę dla każdego z partnerów. Norwegia, jako członek EOG, z jednej strony zobligowana jest do przyjmowania dorobku prawnego UE, nie mając wpływu na jego kształt. Równocześnie stopień powiązania gospodarczego jednoznacznie mobilizuje ją do coraz głębszego partnerstwa. Unia Europejska oczekuje natomiast, iż Norwegia pozostanie wiarygodnym eksporterem ropy i gazu. Trzon wzajemnych relacji odnosi się więc do polityki energetycznej, opartej na przewidywalnej relacji pomiędzy popytem a podażą. Zarazem zmieniający się charakter europejskiej gospodarki, która ma przechodzić w fazę „zielonego wzrostu” wymusza na Norwegii proaktywną politykę, wykraczającą poza ramy dostaw surowców do europejskich konsumentów. Stąd dążenia władz w Oslo do pełnej integracji z systemem europejskim poprzez udział w ETS czy trzecim pakiecie energetycznym. Konsekwencją tych procesów, a być może ich kolejnym etapem, staje się korelacja celów polityki klimatycznej, widoczna szczególnie od 2013 r. Obecnie dwie strony powzięły polityczne decyzje o wspólnej implementacji porozumienia z Paryża, co na kolejne lata zdeterminuje kształt i ramy norweskich inicjatyw proklimatycznych.

W przypadku oddziaływania nordyckiego w obszarze polityki klimatycznej można mówić o odmiennej, opartej na symetrii relacji. Wszystkie państwa *Norden* charakteryzuje zbliżona percepcja problemu zmian klimatu, jak również roli, jaką powinno przyjąć na siebie państwo. W sferze deklaracji

państwa nordyckie wykazują wysoki poziom ambicji w kwestii redukcji emisji, pomocy państwom rozwijającym się oraz stopniowej niskoemisyjnej transformacji. Większości udało się również dokonać wyraźnych zmian na rzecz produkcji energii ze źródeł odnawialnych i ogólnego obniżenia emisji. Nie przesądza to jednak o głębszej korelacji celów bloku nordyckiego np. w ramach negocjacji klimatycznych UNFCCC. Państwa nordyckie preferują, w duchu pragmatyzmu, konkretne wspólne inicjatywy oparte promocji dotychczasowych osiągnięć.

Próbując porównać Norwegię do pozostałych członków nordyckiej wspólnoty, zarysowuje się obraz państwa, które nie wykazało dostatecznej determinacji, chociażby w odniesieniu do ekologicznych liderów, m.in. Danii i Szwecji. Państwo nie zmniejszyło emisji własnych i nie rozwinęło nowych zasobów energii odnawialnej, co dobitnie potwierdziło fiasko systemu norwesko-szwedzkich „zielonych” certyfikatów.

Zakończenie

Polityka klimatyczna stanowi stosunkowo nowy obszar aktywności współczesnych państw, który rodzi zasadnicze wyzwania mające swoją genezę zarówno w otoczeniu wewnętrznym, jak i zewnętrznym. W ramach systemu politycznego opcja ta prowadzi do licznych napięć wynikających z konieczności mobilizacji znacznych zasobów dla rozwiązania antycypowanego zagrożenia, którego skala i konsekwencje nie są w pełni znane. Decydenci tym samym konfrontowani są z rozbieżnością czasową pomiędzy obecnymi nakładami, a korzyściami, które mogą pojawić się nawet nie w kolejnym cyklu wyborczym, lecz w kolejnych dekadach. Jednocześnie polityka klimatyczna dąży *de facto* do zmiany paradygmatu rozwojowego opartego od dwóch stuleci na dostępie do surowców energetycznych. Przejście do gospodarki niskoemisyjnej oznaczać może głęboką transformację ekonomiczną, a tym samym zmianę dotychczasowej hierarchii grup interesu. Walka ze zmianami klimatu wymaga także zmiany schematów konsumpcyjnych, czyli bezpośrednio wpływa na funkcjonowanie obywateli. Wreszcie sama natura zmian klimatu (jako zjawiska o globalnych przyczynach i konsekwencjach) mobilizuje państwo do znacznej zewnętrznej aktywności w ramach negocjacji klimatycznych, podczas których ściera się spektrum odmiennych interesów narodowych.

Norweska polityka klimatyczna stanowi specyficzne połączenie zasady opłacalności kosztowej z zasadą solidarności międzynarodowej, przy czym każda z tych zasad występuje na przestrzeni trzech ostatnich dekad z różnym stopniem intensywności. Między rokiem 1987 a 1994 można mówić o okresie norweskiego idealizmu, kiedy na fali raportu Brundtland, władze norweskie przyjęły unilateralne cele stabilizacji emisji i jako jedne z pierwszych obłożyły sektor wydobywczy podatkiem węglowym. Ocena możliwości gospodarczych oraz otoczenia międzynarodowego skłoniły jednak norweskich decydentów do modyfikacji założeń polityki klimatycznej i przejścia do modelu międzynarodowego tzn. poszukiwania redukcji emisji w ramach instrumentów ekonomicznych oferowanych przez reżim zmian klimatu. Ta radykalna zmiana podyktowana była negatywną oceną kosztów redukcji krajowych. W latach 1995–2006 Norwegia warunkowała swoje stanowisko od woli walki ze zmianami klimatu przez inne państwa i skupiła się na ekonomizacji działań krajowych. Natomiast od 2007 r. można mówić o wzroście jej zaangażowania zarówno na

arenie wewnętrznej – poprzez rozwój nowych projektów technologicznych – oraz na arenie zewnętrznej – poprzez powołanie Inicjatywy Klimatyczno-Leśnej. Obecnie Norwegia dąży do powrotu do swojej początkowej roli ekologicznego lidera, natomiast jest ona realizowana w oparciu o ramy tworzone przez UE oraz pomoc rozwojową.

Co istotne, dyskursywnie i koncepcyjnie cele polityki klimatycznej i energetycznej kraju zostały powiązane wspólnym założeniem, iż Norwegia poprzez eksport ropy i gazu zapobiega wykorzystaniu bardziej emisyjnego węgla, przyczyniając się tym samym do spadku globalnych emisji. W rzeczywistości chodziło jednak o zachowanie dominującej pozycji sektora wydobywczego. W kwestii tej wystąpiło zjawisko, które można określić mianem „klasowego kompromisu” pomiędzy sektorem pracy reprezentowanym przez Partię Pracy, a sektorem kapitału z Partią Konserwatywną na czele. Wspólnota interesów opierająca się na głębokim klasowym i regionalnym porozumieniu ustanowionym w powojennej Norwegii, uczyniła sektor wydobywczy niezwykle odpornym na zmiany. Skrajny przykład tego zjawiska stanowi eksploatacja węgla na Svalbardzie, podyktowana względami społecznymi i geostrategicznymi, która stała w sprzeczności z celami polityki klimatycznej.

Norwegia swój dobrobyt zawdzięcza bowiem przede wszystkim dostępowi do zasobów energetycznych zarówno odnawialnych, czyli hydroenergii, jak i nieodnawialnych, czyli ropy, gazu i węgla. Państwo zachowało pełną kontrolę nad sektorem, decydując się na własność prywatną wyłącznie w celu przyciągnięcia inwestycji i poprawy konkurencyjności, a jednocześnie inne gałęzie gospodarki zostały umiejętnie powiązane systemem współzależności przyczyniając się do ożywienia całej gospodarki.

Dominacja własności państwowej w kluczowych gałęziach gospodarki miała również istotne znaczenie dla polityki klimatycznej. Polityka ta wymagała bowiem głębokich reform obejmujących wszystkie sektory gospodarki, a realizacja konkretnych programów łatwiejsza była w oparciu o publiczne podmioty o ustalonych celach. W tym układzie wpływ grup lobbujących pozostał znacząco ograniczony, co ułatwiało aktorom politycznym proces decyzyjny. W tym aspekcie model gospodarki norweskiej jest o wiele bardziej korzystny dla ambitnych programów proklimatycznych, niż np. model Stanów Zjednoczonych, w którym grupa interesariuszy jest bardzo szeroka.

Bardzo istotnym czynnikiem ekonomicznym warunkującym norweską politykę klimatyczną była struktura produkcji energii elektrycznej oparta na odnawialnych zasobach wodnych. Ten model paradoksalnie rodzi również określone wyzwania, gdyż w przeciwieństwie na przykład do wielu państw europejskich Norwegia nie ma już możliwości redukcji emisji w tym sektorze, a w związku z tym musi podjąć działania skierowane wobec kluczowego dla

gospodarki i dobrobytu sektora wydobywczego, innych gałęzi, a także wobec obywateli. Sektor ropy i gazu, przemysł wytwórczy i górnictwo oraz transport odpowiadają bowiem za blisko 70% emisji kraju. Decydenci polityczni, nie chcąc budzić sprzeciwu zarówno kompleksu przemysłowego, jak i obywateli korzystających z przywilejów społeczeństwa konsumpcyjnego, musieli poszukiwać międzynarodowych narzędzi dla realizacji celów polityki klimatycznej.

Odnosząc się do kwestii otoczenia społecznego, w którym podejmowane były polityczne decyzje strategiczne w kwestii zmian klimatu, należy podkreślić, że norweskie społeczeństwo charakteryzowała wysoka świadomość problemu globalnego ocieplenia i jego antropogenicznych przyczyn. Miało to bezpośrednie przełożenie na dyskurs publiczny, który oscylował wokół kwestii odpowiedzialności poszczególnych podmiotów publicznych i prywatnych za redukcję emisji gazów cieplarnianych i nie odnosił się do elementarnych kwestii genezy problemu. Zarazem obywatele przesunęli na rządzących główny ciężar rozwiązania wyzwań i oczekiwali konkretnych regulacji. Nie było jednak akceptacji społecznej dla nałożenia na sektor wydobywczy, główne źródło dochodu narodowego, dużych ograniczeń motywowanych przez wymogi polityki klimatycznej państwa. Rząd musiał więc poszukiwać rozwiązań kompromisowych, jak program wychwytywania i składowania CO₂, mając za razem świadomość, że model gospodarki kraju pozostanie nienaruszony.

Na percepcję wyzwań klimatycznych niebagatelny wpływ miały media, rozwój badań naukowych oraz podmioty pozarządowe. To one w największym stopniu odpowiedzialne były za informowanie i edukowanie społeczeństwa, zarówno w kwestii krajowych rozwiązań, jak i międzynarodowego reżimu zmian klimatu. Pełniły one także istotną rolę głównych recenzentów decyzji kolejnych rządów. Główne ostrze krytyki wobec inercji politycznej kierowane było ze strony organizacji pozarządowych oraz Kościoła Norweskiego podważającego obowiązujący paradygmat dominacji sektora ropy i gazu. Podmioty te były gotowe do otwartej konfrontacji zarówno z politykami, jak i instytucjami publicznymi. Owa konfrontacja nie przybierała jednak, szczególnie od początku XXI w., form radykalnych i raczej ograniczona została ramami demokratycznego dialogu. Wynikało to z jednej strony z charakteru norweskiego systemu politycznego, zakładającego prymat rozwiązań konsensualnych, jak i ze specyfiki norweskiego ruchu ekologicznego ewoluującego w kierunku profesjonalizacji i specjalizacji¹. Nawet podczas międzynarodowych negocjacji

¹ Świadczyć o tym może chociażby wspólna inicjatywa z sierpnia 2017 r. pięciu kluczowych organizacji Greenpeace, WWF, Kirkens Nødhjelp, Naturverforbundet i Natur og Udom wzywająca do wypełnienia przez norweski rząd zobowiązań zawartych w Porozumieniu Paryskim z grudnia 2015 r. *The Sky's Limit Norway. Why Norway Should Lead the Way in a Managed Decline of Oil and Gas Extraction*, OilChange International,

klimatycznych propozycje rządu norweskiego nie spotykały się ze zdecydowanie negatywnym odbiorem ze strony ruchu ekologicznego. Tym samym, biorąc pod uwagę zarówno stanowisko norweskiej opinii publicznej, jak i zorganizowanych podmiotów życia społecznego o charakterze pozarządowym, należy wskazać, że władze miały silny mandat do realizacji obranej linii politycznej opartej na dominacji sektora wydobywczego, połączonej jednak z wymogiem zachowania norm zrównoważonego rozwoju.

Odnosząc się do kwestii wpływu koncepcji zrównoważonego rozwoju na norweską politykę klimatyczną należy uwzględnić dwie kluczowe płaszczyzny: deklaracje polityczne i zapisy aktów prawnych oraz sferę praktyki politycznej. Analiza zarówno wystąpień, jak i dokumentów państwowych, wskazuje na istotną rangę koncepcji. Spuścizna premier Gro Harlem Brundtand jest niezaprzeczalna, ponieważ w wymiarze deklaratywnym i normatywnym doszło do pełnej inkorporacji koncepcji do polityk sektorowych, w tym klimatycznej.

Kluczową kwestią pozostaje jednak jej praktyczna aplikacja. Za przejaw poszukiwania równowagi między imperatywem gospodarczym i środowiskowym należy niewątpliwie uznać moratorium na działalność wydobywczą w obszarach wrażliwych, takich jak np. Lofoty. Problem ten stanowi typowy przykład konfliktu pomiędzy różnymi grupami interesu, polaryzującymi opinię publiczną. Ewidentne są również przykłady realizacji przez Norwęgę podstawowej zasady zrównoważonego rozwoju – solidarności. Z jednej strony jest ona realizowana poprzez pomoc rozwojową udzielaną państwom rozwijającym się, a polegającą na wsparciu finansowym, doradczym i technologicznym. Z drugiej strony rysuje się wyraźna solidarność międzypokoleniowa, której dowodem jest konstrukcja norweskiego Funduszu Emerytalnego. Fundusz ten, stworzony z myślą o dobrobycie kolejnych pokoleń, koncentrujący środki pochodzące ze sprzedaży węgłowodórów, uwzględnia w swojej strategii priorytety klimatyczne, przez co staje się aktywnym narzędziem polityki państwa. Dobitym przykładem myślenia w perspektywie długookresowej jest również budowa globalnego banku roślin na Svalbardzie, który ma zabezpieczyć zasoby biologiczne ludzkości. Pełna implementacja zasady zrównoważonego rozwoju jednak nie następuje, stąd wskazanie w tytule, iż Norwegia, podobnie jak inne państwa, dopiero wkroczyła na drogę do pełnego zrównoważenia. Podstawowym wyzwaniem norweskiej polityki klimatycznej pozostaje ograniczenie emisji gazów cieplarnianych w kraju, które nie nastąpi przy utrzymaniu dotychczasowej wielkości wydobywania węgłowodórów.

August 2017, http://d1rirzyrd4ly69.cloudfront.net/downloads/oci_the_sky_s_limit_norway_report_lavopploselig.pdf, s. 2 [dostęp: 31.05.2018].

Na podstawie powyższych rozważań należy wskazać, iż hipotezy badawcze pracy zostały pozytywnie zweryfikowane. Potwierdzono, iż polityka klimatyczna zajmuje w Norwegii ważne miejsce w agendzie politycznej już od końca lat 80. XX w., natomiast jest ono warunkowane dominującym dla gospodarki państwa oddziaływaniem sektora wydobywczego. Istotny dla konstrukcji i realizacji polityki klimatycznej pozostaje też konsensus polityczny obejmujący większość partii parlamentarnych. Rozważania wykazały również jednoznacznie, iż wpływ organizacji pozarządowych jest drugorzędny, chociaż widoczny zwłaszcza w pierwszych etapach formułowania polityki. Uzasadniono również prawdziwość stwierdzenia, iż na arenie międzynarodowej polityka klimatyczna realizuje tradycyjne role polityki zagranicznej Norwegii (szczególnie w obszarze pomocy dla państw rozwijających się). Natomiast w XXI w. widoczny jest stały trend integracji Norwegii w ramach polityki klimatyczno-energetycznej UE.

Przyszły kształt norweskiej polityki klimatycznej zależeć będzie przede wszystkim od uwarunkowań zewnętrznych, tj. od realizacji przez państwa Porozumienia paryskiego po 2020 r. oraz determinacji i skuteczności UE we wdrażaniu jej celów do 2030 r. Przy czym pierwszy z czynników wydaje się mieć mniejsze znaczenie ze względu na samą konstrukcję dokumentu opierającą się na woluntarystycznych deklaracjach i braku mechanizmów wymuszających. W perspektywie długookresowej to same zmiany klimatu mogą okazać się głównym czynnikiem warunkującym norweską politykę klimatyczną. Ułatwiony dostęp do zasobów Arktyki umożliwi bowiem utrzymanie poziomu produkcji ropy i gazu na wysokim poziomie, a tym samym zachowanie modelu gospodarczego państwa.

Natomiast w polityce wewnętrznej, przy wysoce prawdopodobnym zachowaniu obecnego układu politycznego, z silną dominacją dwóch ugrupowań Partii Pracy i Partii Konserwatywnej, nie należy spodziewać się radykalnej modyfikacji wcześniej przyjętych zasad. Konsensualny charakter systemu politycznego narzuci również poszukiwanie rozwiązań kompromisowych w kwestii praktycznej realizacji. Należy zarazem sądzić, że sektor wydobywczy w coraz większym stopniu może zostać obciążony kosztami polityki klimatycznej, natomiast jego rola może ulec rozszerzeniu. Nadal będzie on odpowiedzialny za kreację narodowego dobrobytu, lecz nie tylko w oparciu o wydobycie ropy i gazu, ale także produkcję energii również ze źródeł odnawialnych. Świadczy o tym stopniowa ewolucja zakresu działań państwowej firmy Statoil.

Kończąc rozważania należy zastanowić się nad fundamentalną kwestią o implikacje norweskiej polityki klimatycznej dla Polski. W szerszej perspektywie należy brać pod uwagę przede wszystkim znaczenie Norwegii jako czołowego dostawcy gazu do UE oraz państwa współrealizującego pakiet klimatyczno-energetyczny, czyli podmiotu umożliwiającego wzrost bezpieczeństwa

energetycznego całej organizacji. Natomiast z perspektywy polskich interesów strategicznych największe znaczenie będzie miała realizacja Baltic Pipe, czyli nowego korytarza dostaw przewidywanego na rok 2022, łączącego Polskę i Norwegię. Należy mieć jednak świadomość, iż przy obecnym modelu produkcji energii elektrycznej opartym na węglu, norweski gaz nie przełoży się na wymierny spadek polskich emisji gazów cieplarnianych. Kluczowa może okazać się więc współpraca w ramach technologii wychwytywania i składowania CO₂ oraz technologii energii odnawialnej, które władze norweskie promują w skali globalnej. Nie bez znaczenia dla polskiego górnictwa pozostaje również polityka wspomnianego Funduszu Emerytalnego, który wycofał swoje aktywa z firm węglowych, co może prowadzić do szerszego trendu odpływu inwestycji.

Wykaz tabel, rysunków i wykresów

Tabela 1. Problem rozbieżności czasowej w ramach polityki klimatycznej	86
Tabela 2. Wpływ interesów grupowych na postawę państwa w ramach międzynarodowych negocjacji klimatycznych	103
Tabela 3. Percepcja głównych wyzwań stojących przed Norwegią w latach 2009–2016	296
Tabela 4. Percepcja zagrożeń według preferencji partyjnych	310
Rysunek 1. Kompleks reżimu zmian klimatu	99
Rysunek 2. Gra wielopoziomowa w ramach polityki klimatycznej	101
Wykres 1. Produkcja energii według źródeł w latach 1973–2016 (w mln ton ekwiwalentu ropy)	212
Wykres 2. Produkcja ropy i gazu 1972–2020 (w mln m ³ ekwiwalentu ropy)	213
Wykres 3. Wielkość emisji gazów cieplarnianych w Norwegii w latach 1990–2017 (w mln ton ekwiwalentu CO ₂ – z wyłączeniem transportu oceanicznego i międzynarodowego ruchu powietrznego)	220
Wykres 4. Emisje gazów cieplarnianych według sektorów w 2016 r.	222
Wykres 5. Przewidywane emisje ropy i gazu z Norweskiego Szelfu Kontynentalnego (2015–2060) w mln ton CO ₂ e	224
Wykres 6. Emisje <i>per capita</i> w państwach nordyckich i UE w mln ton CO ₂ e	226
Wykres 7. Emisje gazów cieplarnianych Statoil w latach 2001–2017 (Mtoe)	243
Wykres 8. Udział sektora ropy i gazu w dochodach, eksporcie, inwestycjach i PKB Norwegii w latach 1971–2017	246
Wykres 9. Dochody z sektora ropy i gazu według źródeł	248

Wykres 10. Procent respondentów wymieniających zmiany klimatu jako jedno z trzech głównych wyzwań w okresie 2009–2016	297
Wykres 11. Doświadczenia zmian klimatu na poziomie jednostkowym (w procentach)	298
Wykres 12. Przewidywane konsekwencje zmian klimatu w Norwegii (w procentach)	299
Wykres 13. Respondenci obawiający się konsekwencji zmian klimatu	300
Wykres 14. Procent respondentów uważających, że działania rządu w ramach polityki klimatyczne są niewystarczające	301
Wykres 15. Oczekiwania społeczne i ocena kluczowych podmiotów polityki klimatycznej	303
Wykres 16. Stosunek Norwęgów wobec różnych źródeł energii (procent odpowiedzi pozytywnych i bardzo pozytywnych)	305
Wykres 17. Krzywa PKB i emisji gazów cieplarnianych w państwach nordyckich (1995–2015)	515
Wykres 18. Ceny energii elektrycznej i „zielonych” certyfikatów (w NOK/MWh)	422

ANEKSY

Aneks 1. Etapy norweskiej polityki klimatycznej

	1987–1994	1995–2006	2007–2012	2013–2017
Poziom narodowy	Unilateralny cel stabilizacji emisji do 2000 r. Podatek od emisji CO ₂	Ekonomizacja działań krajowych Koncepcja budowy elektrowni gazowych Konieczność rozwoju technologii wychwytywania i składowania CO ₂	Konsensus głównych sił politycznych (poza Partią Postępu) Cel redukcji: 30% do 2020 r.	Rola sektora prywatnego, innowacyjności, nowych technologii Cel redukcji: 40% do 2030 r.
Poziom międzynarodowy	Konieczność zawarcia wiążącego porozumienia międzynarodowego	Wykorzystanie elastycznych mechanizmów Protokołu z Kioto Uzależnienie celów polityki klimatycznej od determinacji innych państw	Konieczność zobowiązania państw rozwijających się Udział w Europejskim Systemie Handlu Uprawnieniami do Emisji od 2008 r. Ogłoszenie Inicjatywy Klimatycznie-Łeśnej 2007 r.	Przyjęcie Porozumienia paryskiego Powiązanie z polityką klimatyczną Unii Europejskiej Rozwój współpracy w obszarze wylesienia i energii
Interesy zbiorowe w ramach negocjacji COP	brak	Grupa JUSS-CANNZ następnie – Umbrella	Grupa Umbrella	Grupa UE
Poziom regionalny	Arktyka, w tym Svalbard postrzegane z perspektywy geostrategicznej	Dyskusja nad możliwością ekspansji wydobywczej w regionach wrażliwych jak Lofoty	Początek ekspansji wydobywczej w regionie Morza Barentsa	Przededefiniowanie roli Svalbardu Nacisk na badania naukowe
Poziom lokalny	Brak działań	Pierwsze próby opracowywania gminnych planów na rzecz klimatu inicjowane przez rząd	Wzrost świadomości problemu	Inicjatywy własne gmin Nacisk na rozwój transportu niskoemisyjnego

Źródło: opracowanie własne.

Aneks 2. Ocena narzędzi polityki klimatycznej Norwegii

Kryteria oceny narzędzi polityki klimatycznej	Narzędzia polityki klimatycznej					
	"Zielone" podatki – podatek od CO ₂	System wychwytywania i składowania dwutlenku węgla – CCS	Zrównoważone rozwiązania w transporcie	Energia odnawialna	Efektywność energetyczna	Adaptacja do zmian klimatu
Koszty transakcyjne	niskie	bardzo wysokie	wysokie	umiarkowane	umiarkowane	umiarkowane
Dopasowanie ekologiczne	umiarkowane	niskie	wysokie	wysokie	umiarkowane	wysokie
Efektywność ekonomiczna	bardzo wysoka	niska	niska	bardzo wysoka	umiarkowana	umiarkowana
Akceptacja społeczna	wysoka	umiarkowana	bardzo wysoka	wysoka	wysoka	umiarkowana
Polityczne poparcie	wysokie	wysokie	wysokie	umiarkowane	wysokie	umiarkowane
Zachęty dla inwestycji i innowacji	bardzo wysokie	bardzo wysokie	wysokie	umiarkowane	umiarkowane	umiarkowane

Źródło: opracowanie własne.

BIBLIOGRAFIA

Dokumenty

- Act No. 50 of 29 June 1990: Act Relating to the Generation, Conversion, Transmission, Trading, Distribution and Use of Energy etc. (The Energy Act), Ministry of Petroleum and Energy, https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/oed/vedlegg/lover-og-reglement/act_no_50_of_29_june_1990.pdf [dostęp: 12.05.2018].
- Act No. 72 of 29 November 1996 Relating to Petroleum Activities, Norwegian Petroleum Directorate, <http://www.npd.no/en/Regulations/Acts/Petroleum-activities-act/> [dostęp: 12.03.2018].
- Act of 17 December 2004 No. 99 Relating to Greenhouse Gas Emission Allowance Trading and the Duty to Surrender Emission Allowances, <http://www.regjeringen.no/en/doc/laws/Acts/greenhouse-gas-emission-trading-act.html?id=172242> [dostęp: 30.05.2018].
- Adapting to a Changing Climate. Norway's Vulnerability and the Need to Adapt to the Impacts of Climate Change, Official Norwegian Reports NOU 2010: 10, Norwegian Ministry of the Environment, Oslo 2010, https://www.regjeringen.no/contentassets/00f70698362f4f889cbe30c75bca4a48/pdfs/nou201020100010000en_pdfs.pdf [dostęp: 25.05.2018].
- Agenda 21, United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> [dostęp: 13.05.2018].
- Agreement between the Royal Norwegian Ministry of Agriculture and Food, the Global Crop Diversity Trust and the Nordic Gene Bank Providing for the Funding, Management and Operation of the Svalbard Global Seed Vault 2007, <http://www.regjeringen.no/en/dep/lmd/campaign/svalbardglobal-seed-vault.html?id=462220> [dostęp: 11.05.2018].
- Agreement on Norway's Climate Policy, 17 January 2008, Oslo, http://www.regjeringen.no/upload/MD/Vedlegg/Klima/Agreement_on_Norways_climate_policy_080117.pdf [dostęp: 18.05.2018].
- An Industry for the Future – Norway's Petroleum Activities. Report to the Storting (White Paper), Meld. St. 28 (2010–2011), Recommendation of 24 June 2011 by the Ministry of Petroleum and Energy, Approved in the

- Council of State the Same Day. (White Paper from the Stoltenberg II Government), https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/oed/petroleumsmeldingen_2011/oversettelse/2011-06_white-paper-on-petro-activities.pdf [dostęp: 12.05.2018].
- Arbeidsprogram for Sosialistisk Venstreparti 2013–2017, <https://www.sv.no/wp-content/uploads/2013/12/130317-vedtatt-arbeidsprogram-2013-til-2017-med-vannmerke-1.pdf> [dostęp: 20.05.2018].
- Climate and Energy Strategy for Oslo, Oslo Kommune, Oslo 2016, <https://www.oslo.kommune.no/english/politics-and-administration/green-oslo/plans-and-programmes/#gref> [dostęp: 19.05.2018].
- Climate Change Adaptation in Norway. White Paper, Meld. St. 33 (2012–2013), Ministry of the Environment, Oslo 2012, <https://www.regjeringen.no/contentassets/e5e7872303544ae38bdbdc82aa0446d8/en-gb/pdfs/stm201220130033000eng-pdfs.pdf> [dostęp: 25.05.2018].
- Climate for Research. Report No. 30 (2008–2009) to the Storting, Ministry of Education and Research, Oslo 2009.
- Commission Regulation (EU) No. 1193/2011 of 18 November 2011 Establishing a Union Registry for the Trading Period Commencing on 1 January 2013, and Subsequent Trading Periods, of the Union Emissions Trading Scheme Pursuant to Directive 2003/87/EC of the European Parliament and of the Council and Decision No 280/2004/EC of the European Parliament and of the Council and Amending Commission Regulations (EC) No 2216/2004 and (EU) No 920/2010 Text with EEA Relevance, Dz.Urz. UE, L 315/1, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32011R1193> [dostęp: 10.06.2018].
- Common Responsibility for Common Future. The Sustainable Development Goals and Norway's Development Policy Norwegian, Report to the Storting (White Paper), Meld. St. 24 (2016–2017), Ministry of Foreign Affairs 2017, <https://www.regjeringen.no/contentassets/217f38f99edf45c498befc04b7ef1f7e/en-gb/pdfs/stm201620170024000engpdfs.pdf> [dostęp: 1.06.2018].
- The Christian Democratic Party of Norway (KrF) Political Program. 2013–2017, <https://www.krf.no/globalassets/vedlegg/politiske-dokumenter/krf-political-program-2013-2017-english.pdf> [dostęp: 20.05.2018].
- The Constitution, as laid down on 17 May 1814 by the Constituent Assembly at Eidsvoll and Subsequently Amended, Most Recently in May 2016, <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/english/constitutionenglish.pdf> [dostęp: 11.05.2018].
- Copenhagen Accord. Draft decision -/CP.15 Proposal by the President, FCCC/CP/2009/L.7 18 December 2009, <http://unfccc.int/resource/docs/2009/cop15/eng/l07.pdf> [dostęp: 10.06.2018].

- Directive 2003/87/EC of the European Parliament and of the Council of 13 October 2003 Establishing a Scheme for Greenhouse Gas Emission Allowance Trading within the Community and Amending Council Directive 96/61/EC), Dz.Urz. UE z 2003 r., L 275/32, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:275:0032:0032:EN:PDF> [dostęp: 30.05.2018].
- Doha Amendment to the Kyoto Protocol, United Nations, https://unfccc.int/files/kyoto_protocol/application/pdf/kp_doha_amendment_english.pdf [dostęp: 20.05.2018].
- Dokumenty Końcowe Konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój”, Instytut Ochrony Środowiska, Warszawa 1993.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/31/WE z dnia 23 kwietnia 2009 r. w sprawie geologicznego składowania dwutlenku węgla oraz zmieniająca dyrektywę Rady 85/337/EWG, Euratom, dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2000/60/WE, 2001/80/WE, 2004/35/WE, 2006/12/WE, 2008/1/WE i rozporządzenie (WE) nr 1013/2006, Dz.Urz. UE z 2009 r., L 140/114, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009L0031&from=EN> [dostęp: 30.05.2018].
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/72/WE z dnia 13 lipca 2009 r. dotycząca wspólnych zasad rynku wewnętrznego energii elektrycznej i uchylająca dyrektywę 2003/54/WE, Dz.Urz. UE z 2009 r., L 211/55.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/30/UE z dnia 19 maja 2010 r. w sprawie wskazania poprzez etykietowanie oraz standardowe informacje o produkcie, zużycia energii oraz innych zasobów przez produkty związane z energią (wersja przekształcona), Dz.Urz. UE z 2010 r., L 153/1, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32010L0030&from=EN> [dostęp: 30.05.2018].
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/31/UE z dnia 19 maja 2010 r. w sprawie charakterystyki energetycznej budynków, Dz.Urz. UE z 2010 r., L 153/13, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32010L0031&from=EN> [13.05.2018].
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/28/WE z dnia 23 kwietnia 2009 r. w sprawie promowania stosowania energii ze źródeł odnawialnych zmieniająca i w następstwie uchylająca dyrektywę 2001/77/WE oraz 2003/30/WE, Dz.Urz. UE 2009, L 140/16, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009L0028&from=EN> [dostęp: 30.07.2018].
- The EEA Agreement and Norway's other Agreements with the EU. Report to the Storting (White Paper), Meld. St. 5 (2012–2013), https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/ud/vedlegg/europa/nou/meldst5_ud_eng.pdf [dostęp: 1.05.2018].

- EU Arctic Policy. Joint Communication on an Integrated EU Policy for the Arctic, European Commission and High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy, Brussels, 27.04.2016 JOIN(2016) 21 final, http://eeas.europa.eu/archives/docs/arctic_region/docs/160427_joint-communication-an-integrated-european-union-policy-for-the-arctic_en.pdf [dostęp: 30.05.2018].
- Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu, Komunikat Komisji, Bruksela, 3.3.2010 KOM(2010) 2020 wersja ostateczna, http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf [dostęp: 23.05.2018].
- European Council (23 and 24 October 2014) – Conclusions, European Council Brussels, 24 October 2014, EUCO 169/14, CO EUR 13, CONCL 5, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/145397.pdf [dostęp: 23.05.2018].
- Everyone Participates. Party Manifesto 2017–2021, The Norwegian Labour Party, https://res.cloudinary.com/arbeiderpartiet/image/upload/v1/ievv_filestore/f9d8039b230240f3aedb79ad7620543a0a8dd04c769c4600832eb7a354801839 [dostęp: 20.05.2018].
- Frihet. Fremtid. Fellesskap. Venstres stortingsvalgprogram 2013–2017, Venstre 2013, https://www.venstre.no/assets/stortingsvalgprogram_2013_web.pdf [dostęp: 20.05.2018].
- The Government Must Assume Responsibility on Our Behalf – All of Us Must Forsake Something, Church of Norway Council of Ecumenical and International Relations Convened in Oslo on February 6th, 2007, Oslo 2007.
- The Government's China Strategy, Government of Norway, August 2007, http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Kinastrategi_opplag_to.pdf [dostęp: 2.06.2018].
- Grounds for Decision – Product Based Coal Exclusions, Norges Bank 7 March 2017, <https://www.nbim.no/contentassets/08b0787eae8a4016bd06bfeba0067e32/third-tranche-of-coal-exclusions---grounds-for-decision.pdf> [dostęp: 13.05.2018].
- Guidelines for Observation and Exclusion from the Government Pension Fund Global. Adopted 18 December 2014 by the Ministry of Finance, Ministry of Finance, <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/fin/statens-pensjonsfond/guidelines-for-observation-and-exclusion-14-april-2015.pdf> [dostęp: 13.05.2018].
- High North. Visions and Strategies. Report to the Storting (White Paper), Meld. St. 7 (2011–2012), https://www.regjeringen.no/contentassets/a0140460a8d04e4ba9c4af449b5fa06d/en-gb/pdfs/stm201120120007000en_pdfs.pdf [dostęp: 10.05.2018].

- Høyre's Parliamentary Election Manifesto for 2017–2021, Høyre, https://hoyre.no/-/media/dokumenter/programmer/hoyre_program_2017-2021_english.pdf?la=nb-no [dostęp: 20.05.2018].
- Ideas and Proposals on the Elements Contained in Paragraph 1 of the Bali Action Plan Submissions from Parties. United Nations Framework Convention On Climate Change Ad Hoc Working Group On Long-Term Cooperative Action Under The Convention Sixth Session Bonn, 1–12 June 2009, <https://unfccc.int/resource/docs/2009/awgla6/eng/misc04p02.pdf> [dostęp: 31.05.2018].
- ILO Convention 169 on Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries (1989), Geneva, 76th ILC session (27 Jun 1989), http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C169 [dostęp: 31.05.2018].
- Integrated Management of the Marine Environment of the Barents Sea and the Sea Areas of the Lofoten Islands. White Paper 2005–2006. St. Meld. nr. 8, Ministry of Environment 2005.
- Integrated Management of the Marine Environment of the Norwegian Sea, Report No. 37 (2008–2009) to the Storting, Ministry of Environment 2008.
- Integrated Management Plan for the Marine Environment of the North Sea and Skagerrak, St. Meld. nr. 37 (2012–2013), Ministry of Environment 2012.
- Klimastrategi for 2030 – norsk omstilling i europeisk samarbeid, Meld. St. 41 (2016–2017), Klima- og miljø departementet 2016, <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-41-20162017/id2557401/sec1> [dostęp: 18.05.2018].
- Konstytucja Norwegii, wstęp i tłum. J. Osiński, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1996, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/norwegia.html> [dostęp: 11.05.2018].
- Kraft til endring – Energi politikken mot 2030, Meld. St. 25 (2015–2016), <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-25-20152016/id2482952/sec1> [dostęp: 13.05.2018].
- Letter to the President of the European Council HE Mr Donald Tusk, Norwegian Prime Minister 11.03.2015, <https://www.regjeringen.no/contentassets/ee600fb6fa8447d6837982525cec1afd/150311tusk.pdf> [dostęp: 30.05.2018].
- Lieberman-Warner Climate Security Act of 2007, 110th Congress (2007–2008), US Congress 2007, <https://www.congress.gov/bill/110th-congress/senate-bill/2191> [dostęp: 13.05.2018].
- Long-term Perspectives – Knowledge Provides Opportunity. White Paper from the Ministry of Education and Research, Meld. St. 18 (2012–2013), Norwegian Ministry of Education and Research, Oslo 2013.
- Lov om endringer i kirkeloven (omdanning av Den norske kirke til eget rettssubjekt m.m.), LOV-2016-05-27-17, <https://lovdata.no/dokument/LTI/lov/2016-05-27-17> [dostęp: 11.05.2018].

- Lov om klimamål (klimaloven). Prop. 77 L (2016–2017) Proposisjontil-Stortinget (forslagtillovvedtak), <https://www.regjeringen.no/contentassets/717cac3854ec4c618bfedb54ac3845d4/no/pdfs/prp201620170077000d-ddpdfs.pdf> [dostęp: 15.05.2018].
- Lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke (finnmarksloven), LOV-2005-06-17-85, <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-85> [dostęp: 11.05.2018].
- The Management of the Government Pension Fund in 2016. Report to the Storting (White Paper), Meld. St. 26 (2016–2017), <https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/meld.-st.-26-20162017/id2545354/?q=energy%20fund> [dostęp: 13.05.2018].
- Międzynarodowy traktat o zasobach genetycznych roślin dla wyżywienia i rolnictwa, sporządzony w Rzymie dnia 3 listopada 2001 r., Dz.U. z 2006 r. nr 159, poz. 1128.
- Moving Norway Forward, The Programme of the Norwegian Labour Party 2013–2017, Labour Party, https://res.cloudinary.com/arbeiderpartiet/image/upload/v1/ievv_filestore/c994424f6bcf4147a46fb317a92e1f748c555a39eb3840fcad7484b1185bd9ff [dostęp: 20.05.2018].
- The National Budget 2017. A Summary, Norwegian Ministry of Finance, Oslo 2017, http://www.statsbudsjettet.no/upload/Statsbudsjett_2017/dokumenter/pdf/summary_nb2017_engelsk.pdf [dostęp: 6.05.2018].
- National Transport Plan 2018–2029. Report to the Storting (White Paper) – English Summary, (Meld. St. 33, 2016–2017), Norwegian Ministry of Transport and Communications, <https://www.regjeringen.no/contentassets/7c52fd-2938ca42209e4286fe86bb28bd/en-gb/pdfs/stm201620170033000engpdfs.pdf> [dostęp: 8.05.2018].
- New Building Blocks in the North, The Next Step in the Government's High North Strategy, https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/ud/vedlegg/nordomradene/new_building_blocks_in_the_north.pdf [dostęp: 11.05.2018].
- New Emission Commitment for Norway for 2030 – Towards Joint Fulfilment with the EU, Meld. St. 13 (2014–2015), Ministry of Climate and Environment 2015, <https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/meld.-st.-13-20142015/id2394579/sec4?q=climate> [dostęp: 17.05.2018].
- Non-Legally Binding Authoritative Statement of Principles for a Global Consensus on the Management, Conservation and Sustainable Development of all Types of Forests, Report of the United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, 3–14 June 1992, <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-3annex3.htm> [dostęp: 13.05.2018].

- Norway in Europe. The Norwegian Government's Strategy for Cooperation with the EU 2014–2017, https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/ud/vedlegg/europa/norway_in_europe.pdf [dostęp: 12.05.2018].
- Norway's Preliminary Views on the Energy Union. Non-paper, Norwegian Ministry of Petroleum and Energy 2015, https://www.regjeringen.no/contentassets/6915351e4720471c9a53658105526cac/non-paperon-energy-union_norway.pdf [dostęp: 26.05.2018].
- Norwegian Action Plan for Environment in Development Cooperation, Ministry of Foreign Affairs, June 2006, <http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Utvikling/ActPlanEnv.pdf> [2.06.2018].
- Norwegian Climate Policy, Report No. 54 (2000–2001) to the Storting, Ministry of Environment, <https://www.regjeringen.no/contentassets/91b54f03dc224f3397c95b04be350f49/en-gb/pdfs/stm200020010054000engpdfs.pdf> [dostęp: 18.01.2018].
- Norwegian Climate Policy, Summary in English, Report No. 34 (2006–2007) to the Storting, Norwegian Ministry of the Environment 2007, https://www.regjeringen.no/contentassets/c215be6cd2314c7b9b64755d629ae5ff/en-gb/pdfs/stm200620070034000en_pdf.pdf [dostęp: 18.05.2018].
- Norwegian Climate Policy, Summary Recommendation from the Ministry of the Environment, 25 April 2012, Approved by the Cabinet on the Same Date (Stoltenberg II Government), Report No. 21 (2011–2012) to the Storting (White Paper), https://www.regjeringen.no/contentassets/aa70cfe177d2433192570893d72b117a/en-gb/pdfs/stm201120120021000en_pdf.pdf [dostęp: 20.05.2018].
- The Norwegian Government's High North Strategy, The Ministry of Foreign Affairs, Oslo-Tromsø, 1 December 2006, <http://www.regjeringen.no/upload/Ud/Vedlegg/strategien.pdf> [1.06.2018].
- Norwegian National Allocation Plan for the Emissions Trading System in 2008–2012, https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/MD/Vedlegg/Horinger/Allokeringsplan/Norwegian_National_Allocation_Plan_for_the_emissions_trading_system_in_2008_2012.pdf [dostęp: 30.05.2018].
- On the Management of the Government Pension Fund in 2008, Report No. 20 to the Storting (2008–2009), Norwegian Ministry of Finance, https://www.regjeringen.no/contentassets/88c48b559b4c4b53a0b9b4ca2dc3dc45/engb/pdfs/stm200820090020000en_pdf.pdf [dostęp: 18.01.2018].
- Opportunities and Challenges in the North, Report No. 30 (2004–2005) to the Storting, http://www.regjeringen.no/upload/kilde/ud/stm/20042005/0001/ddd/pdts/stm200420050001ud_dddpdts.pdf [dostęp: 10.06.2018].
- Opportunities in Diversity. The Norwegian Government's Strategy for Cooperation between Norway and India, The Government of Norway 2009, <http://>

- www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Utvikling/Indiastrategi_Norsk_engelsk_endelig.pdf [dostęp: 2.06.2018].
- Oslo Climate Budget, <https://www.oslo.kommune.no/english/politics-and-administration/green-oslo/best-practices/climate-budget/#gref> [dostęp: 19.05.2018].
- Oświadczenie Rządowe z 3 września 1931 r. w sprawie przystąpienia Polski do traktatu dotyczącego Spitsbergu, podpisanego w Paryżu 9 lutego 1920 r., Dz.U. z 1931 r. Nr 97, poz. 747.
- Our Common Future. Report of the World Commission on Environment and Development, United Nations 1987, <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> [dostęp: 20.05.2018].
- Outside and Inside Norway's Agreements with the European Union, Report by the EEA Review Committee, Appointed on 7 January 2010 Submitted to the Ministry of Foreign Affairs on 17 January 2012, Official Norwegian Reports NOU 2012: 2, https://www.regjeringen.no/contentassets/5d3982d042a2472eb1b20639cd8b2341/en-gb/pdfs/nou201220120002000en_pdfs.pdf [dostęp: 12.05.2018].
- Plattform for regjeringssamarbeidet mellom Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet 2005–09, Hotel Soria Moria 13.10.2005, https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/smk/vedlegg/2005/regjering-splatform_soriamoria.pdf [dostęp: 18.05.2018].
- Political Platform as Basis for the Government's Work Formed by the Labour Party, Socialists Left Party and Centre Party 2009–2013, Oslo–Soria Moria, 7 October 2009, <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/SMK/Vedlegg/Rapporter/Plattform-sm2-a4-web-english.pdf> [dostęp: 18.05.2018].
- Political Platform for a Government Formed by the Conservative Party and the Progress Party, Sundvollen, 7 October 2013, https://www.regjeringen.no/contentassets/a93b067d9b604c5a82bd3b5590096f74/politisk_platform_eng.pdf [dostęp: 17.05.2018].
- Polityka ekologiczna państwa na lata 2003–2006 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2007–2010, Rada Ministrów, Warszawa grudzień 2002 r., Ministerstwo Ochrony Środowiska, https://www.mos.gov.pl/g2/big/2009_04/36383d1a880bbc0b65d0a1c501571e73.pdf [dostęp: 15.05.2018].
- Porozumienie paryskie, „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” 2016, L 282/4.
- Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the Inclusion of Greenhouse Gas Emissions and Removals from Land Use, Land Use Change and Forestry into the 2030 Climate and Energy Framework and Amending Regulation (EU) No 525/2013 (Text with EEA relevance), Council of the European Union, Brussels, 16 October 2017, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13249-2017-INIT/en/pdf> [dostęp: 12.05.2018].

- Proposition to the Storting (Bill and Draft Resolution) for the Fiscal year 2017. Taxes 2017 (Prop. 1 LS 2016–2017), http://www.statsbudsjettet.no/upload/Statsbudsjett_2017/dokumenter/pdf/Chapter1_tax2017.pdf [dostęp: 10.06.2018].
- Protokół z Kioto do Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, sporządzony w Kioto dnia 11 grudnia 1997 r., Dz.U. 05.203.1684 (Dz.U. z dn. 17 października 2005 r.).
- Ramowa Konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, sporządzona w Nowym Jorku dnia 9 maja 1992 r., Dz.U. z 10 maja 1996 r. (Dz.U.96.53.238).
- REDD+ Partnership Adopted, May 27, 2010, <https://www.forestcarbonpartnership.org/sites/fcp/files/Documents/PDF/Jun2010/2a%20Interim%20RED-D%2B%20Partnership%20Document%2005-27-10.PDF> [dostęp: 3.06.2018].
- Reducing Emissions from Deforestation in Developing Countries: Approaches to Stimulate Action, UNFCCC Conference of the Parties Eleventh Session Montreal, 28 November to 9 December 2005, <http://unfccc.int/resource/docs/2005/cop11/eng/misc01.pdf> [dostęp: 20.02.2018].
- Report No. 15 (2001–2002) to the Storting. Amendment to Report No. 54 to the Storting (2000–2001) Norwegian Climate Policy (Introduction and Summary), Ministry of Environment, <https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/report-no.-15-to-the-storting-2001-2002/id195459/sec1> [dostęp: 18.05.2018].
- Report No. 20 (2008–2009) to the Storting: On the Management of the Government Pension Fund in 2008, Ministry of Finance 2008, https://www.regjeringen.no/contentassets/88c48b559b4c4b53a0b9b4ca2dc3dc45/en-gb/pdfs/stm200820090020000en_pdfs.pdf [dostęp: 13.05.2018].
- Report of the Conference of the Parties on its Thirteenth Session, Held in Bali from 3 to 15 December 2007 – Addendum, Decision 1/CP.13 (FCCC/CP/2007/6/Add.1), <http://unfccc.int/resource/docs/2007/cop13/eng/06a01.pdf#page=8> <http://unfccc.int/resource/docs/2007/cop13/eng/06a01.pdf#page=8> [dostęp: 18.07.2018].
- The Rio Declaration on Environment and Development, United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992, http://www.unesco.org/education/pdf/RIO_E.PDF [dostęp: 13.05.2018].
- Socialistisk Venstreparti, Prinsippprogram 2015–2019, <https://www.sv.no/wp-content/uploads/2013/12/Prinsippprogram-2015-2019.pdf> [dostęp: 20.02.2018].
- Strategia ramowa na rzecz stabilnej unii energetycznej opartej na przyszłościowej polityce w dziedzinie klimatu, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego, Komitetu Regionów i Europejskiego Banku Inwestycyjnego, Pakiet Dotyczący Unii Energetycznej, Komisja Europejska, Bruksela, dnia 25.02.2015 r. COM(2015) 80 final.

- Threatened Life – a Faith Response. The Church's Testimony in the Light of Climate Change, Environmental Efforts and the Relationship Between Consumption and Justice, Church of Norway General Synod Resolution, item 4/2007, https://kirken.no/globalassets/kirken.no/church-of-norway/dokumenter/km07_vedtak_miljo_eng.pdf [dostęp: 29.05.2018].
- Treaty between Norway, The United States of America, Denmark, France, Italy, Japan, the Netherlands, Great Britain and Ireland and the British Overseas Dominions and Sweden Concerning Spitsbergen Signed in Paris 9th February 1920, <http://app.uio.no/ub/ujur/oversatte-lover/data/lov-19250717-011-eng.pdf> [dostęp: 11.05.2018].
- Treaty between the Kingdom of Norway and the Russian Federation Concerning Maritime Delimitation and Cooperation in the Barents Sea and the Arctic Ocean, Murmansk, 15 September 2010, http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Folkerett/avtale_engelsk.pdf [dostęp: 11.05.2018].
- UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, 107th UN General Assembly Plenary Meeting 13 September 2007 (UN GA res. 61/295), http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/DRIPS_en.pdf [dostęp: 31.05.2018].
- UN-REDD Programme Strategic Framework 2016-20 (Revised Draft – 7 May 2015), UN-REDD Programme Fourteenth Policy Board Meeting 20–22 May 2015 Washington, D.C., United States, NREDD/PB14/2015/III/3.
- Update of the Integrated Management Plan for the Barents Sea–Lofoten, Meld. St. 20 (2014–2015), Ministry of Climate and Environment 2015.

Przemówienia i oświadczenia prasowe

- The Adaptation Fund Surpasses \$100 Million Fundraising Target at COP19*, The Adaptation Fund Press Release 22.11.2013, <https://www.adaptation-fund.org/the-adaptation-fund-surpasses-100-million-fundraising-target-at-cop19/> [dostęp: 2.06.2018].
- A New and More Ambitious Climate Policy for Norway*, The Government of Norway Press Release 4.02.2015, No: 28/2015, <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/ny-og-mer-ambisios-klimapolitikk/id2393609/> [dostęp: 20.05.2018].
- APA 2017 – Record Number of Licenses Awarded for Further Exploration of the Norwegian Continental Shelf*, Ministry of Petroleum and Energy Press Release 16.01.2018, <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/apa-2017--record-number-of-licenses-awarded-for-further-exploration-of-the-norwegian-continental-shelf/id2585803/> [dostęp: 30.05.2018].
- Brende B., *The Arctic: Important for Norway, Important for the World*, Harvard International Review 16.07.2015, https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/arctic_harvard/id2406903/ [dostęp: 16.05.2018].

- Budget for Green Restructuring*, Government of Norway Press Release 9.10.2014, <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/Budget-for-green-restructuring-/id2005609/> [dostęp: 8.05.2018].
- Full Normalisation of Relations with China*, Ministry of Foreign Affairs Press Release 10.12.2016, https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/normalization_china/id2524797/ [dostęp: 2.06.2018].
- Helgesens V., *Arctic Means Global: Climate Change and Global Security. Minister of Climate and Environment Vidar Helgesens Speech at NATO Parliamentary Assembly Seminar, Longyearbyen, 9 May 2017*, <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/arctic-means-global-climate-change-and-global-security/id2552778/> [dostęp: 16.05.2018].
- New Climate Criterion for The Exclusion of Companies from the Government Pension Fund Global (GPF)*, Government of Norway Press Release 10.04.2015, <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/nytt-klimakriterium-for-utelukkelse-av-selskaper/id2405205/> [dostęp: 20.05.2018].
- New Funding for Climate and Forests Protection*, The World Bank Press Release 10.01.2013, <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2013/01/10/new-funding-for-climate-forests-protection> [dostęp: 20.07.2018].
- Nordic EV Outlook 2018*, IEA/Nordic Energy Research, <http://www.nordicenergy.org/wp-content/uploads/2018/05/NordicEVOutlook2018.pdf> [dostęp: 17.05.2008].
- Norway Launches International Energy and Climate Partnership*, Government of Norway Press Release 10.10.2011, No 152/2011, <http://www.regjeringen.no/en/dep/smk/press-center/Press-releases/2011/norway-launches-international-energy-and.html?id=660292> [dostęp: 2.06.2018].
- Norway to Provide NOK 850 Million for Green Energy Cooperation in Africa*, Government of Norway Press Release 22.06.2012, http://www.regjeringen.no/en/dep/ud/press/news/2012/energy_africa.html?id=686716 [dostęp: 2.06.2018].
- Stoltenberg J., *Speech at the UN Conference on Sustainable Development Rio+, Rio de Janeiro 21.12.2012*, http://www.regjeringen.no/nb/dep/smk/aktuelt/taler_og_artikler/statsministeren/statsminister_jens_stoltenberg/2012/speech-at-un-conference-on-sustainable-d.html?id=686649 [dostęp: 2.06.2018].
- Sundtoft T., *Opening Statement: Breaking the Climate Stalemate*, Ny-Ålesund Symposium 26 May 2014, Ministry of Climate and Environment 2014, <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/Opening-statement-Breaking-the-Climate-Stalemate/id761061/> [dostęp: 17.05.2018].
- Tine Sundtoft in Place as Climate and Environment Minister*, Government of Norway Press Release 16.10.2013, <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/tine-sundtoft-in-place-as-climate-and-en/id743010/> [dostęp: 17.05.2018].

Raporty, analizy

- A *Quota System for Greenhouse Gasses. A Policy Instrument for Fulfilling Norway's Emission Reduction under Kyoto Protocol*, Norwegian Ministry of Environment, Oslo 1999.
- Accelerating Electric Recharging Infrastructure Deployment in Europe Position Paper of the Platform for Electro-Mobility*, Platform for Electro-Mobility, Brussels, November 2016, <http://www.platformelectromobility.eu/wp-content/uploads/2016/11/Platform-Position-Paper-Electric-Infrastructure.pdf> [dostęp: 11.05.2018].
- Andersen M., Dengsøe N., Pedersen A., *An Evaluation of the Impact of Green Taxes in the Nordic Countries*, ThemaNord, Vol. 561, Aarhus 2000.
- Appelt J., Deigaard H., *Counting What Counts. Analysis of Norwegian Climate Finance and International Climate Finance Reporting. Study for Norwegian Church Aid, Rainforest Foundation Norway*, The Norwegian Forum for Development and Environment 2017, <http://www.forumfor.no/assets/docs/Analysis-of-Norwegian-Climate-Finance.pdf> [dostęp: 3.06.2018].
- Ast L. van, *Guide for Pension Funds on Best Practice Responsible Investment in Managing Climate Change*, Greenpeace 2008, https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/fin/etikk/h_uttalelser/greenpeace_bets-practise.pdf [dostęp: 13.05.2018].
- Atkisson A., *Life Beyond Growth the History and Possible Future of Alternatives to GDP-Measured Growth-As-Usual*, 2012 Annual Survey Report of the Institute for Studies in Happiness, Economy, and Society – ISHES, Tokyo 2012.
- Bird T., *Nordic Action on Climate Change*, Nordic Council of Ministers, Copenhagen 2017.
- Bruvoll A., Dalen H., *Pricing of CO₂ Emissions in Norway. Documentation of Data and Methods Used in Estimations of Average CO₂ Tax Rates in Norwegian Sectors in 2006*, „Statistics Norway Documents” 2009, Vol. 16.
- Bye B., Bye T., Lorentsen L., *SIMEN Studies of Industry, Environment and Energy towards 2000*, „Central Bureau of Statistics Discussion Paper” 1989, No. 44.
- Circum-Arctic Resource Appraisal: Estimates of Undiscovered Oil and Gas North of the Arctic Circle*, U.S. Department of the Interior, U.S. Geological Survey, May 2008.
- Climate Analysis Indicators Tool (CAIT) Version 2.0., World Resources Institute, Washington 2014.
- Climate and the Norwegian Continental Shelf – Introduction, Recommendations and Roadmap for the NCS*, KonKraft, „KonKraft Report” 2016, No. 2.

- Climate Change 2001: Synthesis Report, Summary for Policymakers, An Assessment of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, <http://www.ipcc.ch/ipccreports/tar/vol4/pdf/spm.pdf>, [dostęp: 2.06.2018].
- Climate Change 2007: Working Group III: Mitigation of Climate Change, IPCC Fourth Assessment Report: Climate Change 2007*, IPCC 2007, https://www.ipcc.ch/publications_and_data/ar4/wg3/en/spmssp-e.html [6.05.2018].
- Climate Change Scenarios – Tailored Report Norwegian Government Pension Fund (Global)*, The World Bank Group, MERCER 2012, https://evalueringsportalen.no/evaluating/climate-change-scenarios-tailored-report-norwegian-government-pension-fund-global/gpfg_mercertailoredreport_march2012.pdf/@inline [dostęp: 13.05.2018].
- Climate in Norway 2100 – a Knowledge Base for Climate Adaptation*, „The Norwegian Centre for Climate Services Report” 2017, No. 1.
- CO₂ Capture and Storage. A Key Carbon Abatement Option*, OECD Publishing, Paris 2008, DOI: 10.1787/9789264041417-en.
- CO₂ time series 1990–2015 per region/country*, European Commission, Joint Research Centre (JRC)/PBL Netherlands Environmental Assessment Agency. Emission Database for Global Atmospheric Research (EDGAR), <http://edgar.jrc.ec.europa.eu/overview.php?v=CO2ts1990-2015> [dostęp: 12.05.2018].
- Contribution of Working Groups I, II and III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, red. Core Writing Team, R. Pachauri, A. Reisinger, IPCC, Geneva 2007.
- Drummond P., *Understanding the Impacts & Limitations of the Current EU Climate Policy Instrument Mix* (CECILIA2050 WP2 Deliverable 2.10), University College London, London 2014, https://cecilia2050.eu/system/files/Drummond%20%282014%29_Understanding%20the%20Impacts%20%26%20Limitations_0.pdf [dostęp: 13.05.2018].
- Energy Perspectives 2016. Long-term Macro and Market Perspective*, Statoil, Stavanger 2016.
- Enova. Annual Report 2016*, Enova, Trondheim 2016.
- Enova. Annual Report 2017*, Enova, Trondheim 2017.
- Ensuring Energy Independence – A CCS Roadmap for Poland*, Bellona, Oslo 2011.
- Ensuring Energy Independence – A CCS Roadmap for Ukraine*, Bellona, Oslo 2011.
- Environment 2002. The Norwegian Petroleum Sector. Fact Sheet*, Norwegian Ministry of Petroleum and Energy, Oslo 2002.
- Environmental Considerations in the Arctic: Sustainable Resources Exploitation*, Bellona Foundation 2015, http://bellona.org/assets/sites/2/2015/12/Arktis-rapport-2015_lav.pdf [dostęp: 31.05.2018].
- Environmental Performance Reviews – Norway*, Organization for Economic Co-operation and Development, OECD Publications Service, Paris 2001.

- Environmental Pricing – Chapter 2*, Official Norwegian Report NOU 2015:15, <https://www.regjeringen.no/contentassets/38978c0304534ce6bd703c7c4cf32fc1/EN-GB/SVED/kap02.pdf> [dostęp: 6.05.2018].
- Environmental Pricing – Chapter 3*, Official Norwegian Report NOU 2015:15, <https://www.regjeringen.no/contentassets/38978c0304534ce6bd703c7c4cf32fc1/en-gb/sved/kap03.pdf> [dostęp: 6.05.2018]
- Evaluation of Reserve Growth for Oil 2005-2014*, The Norwegian Petroleum Directorate 2014, <http://www.npd.no/Global/Engelsk/3-Publications/Reports/Evaluation-oil/Evaluation-of-reserve-growth.pdf> [dostęp: 12.05.2018].
- Fowler C., George W., Shands H., Skovmand B., *Study to Assess the Feasibility of Establishing a Svalbard Arctic Seed Depository for the International Community. Prepared for the Ministry of Foreign Affairs (Norway)*, Center for International Environment and Development Studies, Agricultural University of Norway, Nordic Gene Bank 2004.
- Glaciological Investigations in Norway 2011–2015*, red. B. Kjøllmoen, Norwegian Water Resources and Energy Directorate, Rapport No. 88, Oslo 2016.
- Global Challenges, Local Solutions, Statoil and Sustainable Development Report 2005*, Statoil 2005, http://www.statoil.com/en/EnvironmentSociety/Sustainability/Downloads/Sustainable_report_2005.pdf [dostęp: 30.07.2018].
- Global Report on Results 2015*, Norwegian Church Aid, Oslo 2015, https://www.kirkensnodhjelp.no/globalassets/strategiske-dokumenter-og-foringer/2015/globalreportonresults_2015_en_l.pdf [dostęp: 11.05.2018].
- The Government of Norway's International Climate and Forest Initiative*, Ministry of the Environment, Oslo 2012.
- Görlach B., *What Constitutes an Optimal Climate Policy Mix? Defining the Concept of Optimality, Including Political and Legal Framework Conditions*, CE-CILIA2050 Deliverable 1.1, Ecologic Institute, Berlin 2013, http://cecilia2050.eu/system/files/Görlach%20%282013%29_What%20constitutes%20an%20optimal%20policy%20mix_0.pdf [dostęp: 13.05.2018].
- Green Economy Report. Towards Green Economy – Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication*, UNEP 2011.
- Greenhouse Gas Emissions 1990–2015, National Inventory Report*, Norwegian Environment Agency, Oslo 2017.
- Greenpeace Nordic – Historic Supporter Figures*, Greenpeace Worldwide 2005.
- Greenpeace Nordic. Annual Report 2015*, Copenhagen, 2 April 2015, <http://www.greenpeace.org/sweden/Global/sweden/greenpeace/dokument/2016/Annual%20report%202015%20Auditors%20report.pdf> [dostęp: 29.05.2018].
- Human Development Index Trends, 1990–2015*, United Nations Development Programme 2016, http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf [dostęp: 12.05.2018].

- Impact of a Warming Arctic*, Arctic Climate Impact Assessment, Cambridge University Press, Cambridge 2004.
- Implementing Domestic Tradeable Permits. Recent Developments and Future Challenges*, OECD, Paris 2002.
- International Emission Trading – From Concept to Reality: 2001*, OECD Report, Paris 2001.
- International Energy Agency Energy Technology Perspectives 2012, Pathways to a Clean Energy System*, OECD/IEA, Paris 2013, <http://www.iea.org/Text-base/npsum/ETP2012SUM.pdf> [dostęp: 10.06.2018].
- IPCC Special Report on Carbon Dioxide Capture and Storage*, red. B. Metz et al., IPCC, Cambridge University Press, United Kingdom–New York 2005.
- The IPCC's Fifth Assessment Report (AR5). Climate Change 2014 Synthesis Report*, red. R. Pachauri, L. Meyer, IPCC 2014.
- Karni I. et al., *Sustainable Shift: Nordic Energy Systems Towards 2050*, Nordic Council of Ministers 2016, <http://www.nordicenergy.org/wp-content/uploads/2016/09/SES-2050-1.pdf> [dostęp: 17.05.2018].
- Key World Energy Statistics 2016*, International Energy Agency 2016, <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/KeyWorld2016.pdf> [dostęp: 8.05.2018].
- Kommentarer til Klimarealistenes hefte «Naturen – ikke menneskene – styrer jordens klima»*, heretter kalt heftet. Overskriftene her referer til overskriftene i heftet, CICERO – Bjerknessenteret for Klimaforskning, 20.08.2012, <http://www.besteforeldreaksjonen.no/wp-content/uploads/2012/08/tilsvar-skeptikerne.pdf> [dostęp: 9.05.2018].
- Large-Scale Programme on Climate Research (KLIMAFORSK), Work Programme 2014–2023*, The Research Council of Norway, Oslo 2014.
- Lindroos T. et al., *Baltic Energy Technology Scenarios 2018*, TemaNord 2018:515, Nordic Council of Ministers 2018, DOI: 10.6027/TN2018-515.
- Longyearbyen CO₂ Lab. Phase 2 Final Report*, The University Centre in Svalbard 2014, http://co2-ccs.unis.no/Pdf/Longyearbyen%20CO2%20lab%20Phase%20%20Report_10_2015.pdf [dostęp: 17.05.2018].
- Manufacturing Our Future: Industries, European Regions and Climate Action CO₂ Networks for the Ruhr, Rotterdam, Antwerp & the Greater Oslo Fjord*, Bellona Europa, Brussels 2016, http://network.bellona.org/content/uploads/sites/3/2016/10/MANUFACTURING_OUR_FUTURE_-INDUSTRIES_EU_REGIONS_AND_CLIMATE_FINAL.pdf [dostęp: 17.07.2018].
- Mastering Challenges. Statoil and Sustainable Development Report 2006*, Statoil 2006, http://www.statoil.com/en/EnvironmentSociety/Sustainability/Downloads/Sustainability_report_2006.pdf [dostęp: 12.05.2018].

- Merrill L. et al., *A Tackling Fossil Fuel Subsidies and Climate Change: Levelling the Energy Playing Field*, The Nordic Council of Ministers, TemaNord 2015:575, <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:860647/FULLTEXT02.pdf> [dostęp: 18.05.2018], DOI: 10.6027/TN2015-575.
- Michaelowa A., Castro P., Bagchi Ch., *Report on Stakeholder Mapping: Multi-level Interaction of Climate Policy Stakeholders in the Run-up to the 2015 Agreement*, Zurich Open Repository and Archive, Zurich 2013, DOI: 10.5167/uzh-86839.
- Mila M., *Norwegian Polar Research Analysed*, The Research Council of Norway, Polar Research Programme, Oslo 2016, https://www.forskningradet.no/prognett-polarforskning/Nyheter/Norwegian_polar_research_analysed/1254019469541&lang=en [dostęp: 25.05.2018].
- Murphy D., *Status of the UNFCCC Negotiations Outcomes of COP 14 in Poznan*, International Institute of Sustainable Development, March 2009, https://www.iisd.org/sites/default/files/publications/status_unfccc_negotiations.pdf [dostęp: 10.06.2018].
- Natural Environments and Climate Changes*, Forum for Development Cooperation with Indigenous Peoples Indigenous Peoples, Centre for Sami Studies, Conference Report 2008, https://uit.no/Content/224265/forumreport_2008.pdf [dostęp: 11.05.2018].
- NBIM Investor Expectations: Climate Change Management*, Norges Bank Investment Management 2009, <https://www.nbim.no/globalassets/documents/brochures/compliance-reports/climate-change-mangement/2009-compliance-report-climate-change-management.pdf> [dostęp: 13.05.2018].
- Nordic Action on Climate Change*, Nordic Council of Ministers, Copenhagen 2014.
- Nordic Energy Research Strategy 2015–2018*, Norden – Nordic Energy Research 2014, <http://www.nordicenergy.org/wp-content/uploads/2014/11/Nordic-Energy-Research-Strategy-2015-20181.pdf> [dostęp: 17.05.2018].
- Nordic EV Outlook 2018*, IEA/Nordic Energy Research, <http://www.nordicenergy.org/wp-content/uploads/2018/05/NordicEVOutlook2018.pdf> [dostęp: 17.05.2018].
- Nordic Green to Scale for Countries Unlocking the Potential of Climate Solutions in the Baltics, Poland and Ukraine*, red. O. Tynkkynen, Nordic Council of Ministers, Copenhagen 2018, <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:1202698/FULLTEXT01.pdf> [dostęp: 20.05.2018], DOI: 10.6027/ANP2018-764.
- Nordic Green to Scale: Nordic Climate Solutions Can Help Other Countries Cut Emissions Responsible Organisation*, Nordic Council of Ministers, Copenhagen 2016, <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:1047248/FULLTEXT02.pdf> [dostęp: 17.05.2018], DOI: 10.6027/ANP2016-776.
- Nordic Statistics 2016*, Nordic Council of Ministers 2016.

- Norges Bank Investment Management. Annual Report 2007*, Norges Bank Investment Management 2007, <https://www.nbim.no/en/transparency/reports/2011-and-older/2007/nbim-annual-report-2007/> [dostęp: 13.05.2018].
- Norges Bank Investment Management Third Quarter Report for the Fund in 2013*, Norges Bank Investment Management 2013, <https://www.nbim.no/globalassets/reports/2013/q3/3q-report-2013.pdf> [dostęp: 13.05.2018].
- Norway. The World's Carbon Markets: A Case Study Guide to Emissions Trading*, International Emissions Trading Association, Environmental Defense Fund, May 2013, https://www.edf.org/sites/default/files/EDF_IETA_Norway_Case_Study_May_2013.pdf [dostęp: 30.05.2018].
- Norway's Path to Sustainable Transport – Summary*, red. L. Fridstrøm, K. Alfsen, „TØI Report” 2014, No. 1321, <http://www.tempo2014.no/summary.pdf> [dostęp: 30.04.2018].
- Norway's Report on Demonstrable Progress under the Kyoto Protocol. Status Report as of December 2005*, Norwegian Ministry of Environment, Oslo 2005.
- Norway's Second Biennial Report under the Framework Convention on Climate Change*, Government of Norway, Oslo 2015, https://unfccc.int/files/national_reports/biennial_reports_and_iar/submitted_biennial_reports/application/pdf/br2_norway.pdf [dostęp: 30.07.2018].
- Norway's International Climate and Forest Initiative: Lessons Learned and Recommendations. Evaluation Synthesis Report*, Norad 2017, Report 8.
- Norwegian Climate Research. An Evaluation*, The Research Council of Norway – Division for Energy, Resources and the Environment, Oslo 2012.
- Norwegian Energy Cooperation with Bhutan*, Norad 2017, <https://www.norad.no/globalassets/publikasjoner/publikasjoner-2017/norwegian-energy-cooperation-with-bhutan.pdf> [dostęp: 2.06.2018].
- The Norwegian Petroleum Sector, Facts 2014*, Norwegian Petroleum Directorate, http://www.npd.no/Global/Engelsk/3-Publications/Facts/Facts2014/Facts_2014_netto.pdf [dostęp: 12.03.2018].
- The Norwegian-Swedish Electricity Certificate Market. Annual Report 2015*, Norwegian Water Resources and Energy Directorate – Swedish Energy Agency 2015.
- The Oil Industry Assumes Responsibility: Report from the Miljøsoek Steering Group*, Miljøsoek, Oslo 1996.
- Programme Plan 2004–2013 NORKLIMA: Climate Change and its Impacts in Norway*, Research Council of Norway, Oslo 2004.
- RENERGI*, The Research Council of Norway, https://www.forskningsradet.no/prognett-renergi/Home_page/1226993846862 [dostęp: 25.05.2018].
- RENERGI: Clean Energy for the Future, Work Programme 2004–2013*, The Research Council of Norway, Oslo 2005, <https://www.forskningsradet.no/>

- en/Funding/RENERGI/1208964210893/p1254006410319?visAktive=true [dostęp: 25.05.2018].
- The Report from the Graver Committee 2003*, Ministry of Finance 2003, <http://www.regjeringen.no/en/dep/fin/Selected-topics/thegovernment-pension-Fund/responsible-investments/The-Graver-Committee---documents/Report-on-ethical-guidelines.html?id=420232> [dostęp: 13.05.2018].
- Revised Programme plan 2008–2013 Large-scale Programme Climate Change and Impacts in Norway – NORKLIMA*, Research Council of Norway, Oslo 2008.
- The Role of CCS in Meeting Climate Policy Targets. Understanding the Potential Contribution of CCS to a Low Carbon World, and the Policies that May Support that Contribution*, Global CCS Institute, October 2017, <http://hub.globalccsinstitute.com/sites/default/files/publications/201833/report-role-ccs-meeting-climate.pdf> [dostęp: 11.05.2018].
- Sleipner Carbon Dioxide Storage Workshop*, International Energy Agency Greenhouse Gas R&D Programme, Report PH3/1, Cheltenham 1998.
- Snøhvit and Saami Reindeer Husbandry Outlook, Impacts and Mitigation, Prepared upon Request from Statoil*, Norwegian Institute for Nature Research, Trondheim 2002, Oppdragsmelding 765, <http://www.nina.no/archive/nina/PppBasePdf/oppdragsmelding/765.pdf> [dostęp: 31.05.2018].
- Statkraft. Annual Report 2016*, <http://hugin.info/133427/R/2083524/785394.pdf> [dostęp: 31.05.2018].
- Statnett. Annual Report 2017*, <http://www.statnett.no/Global/Dokumenter/Om%20Statnett/Finans/Årsrapport/Statnett%20Annual%20Report%202017.pdf> [dostęp: 20.05.2018].
- Statoil and Sustainable Development Report 2001, The Future is Now*, Statoil 2001, https://www.statoil.com/content/dam/statoil/documents/sustainability-reports/Sustainability_report_2001.pdf [dostęp: 13.05.2018].
- Statoil and Sustainable Development Report 2002. Delivering What we Promise*, Statoil 2002, http://www.statoil.com/en/EnvironmentSociety/Sustainability/Downloads/Sustainability_report_2002.pdf [dostęp: 13.05.2018].
- Statoil and Sustainable Development Report 2003. Transparency and Trust*, Statoil 2003, https://www.statoil.com/content/dam/statoil/documents/sustainability-reports/sustainability_2003.pdf [dostęp: 13.03.2018].
- Statoil. Annual Report 2010*, Statoil 2010, <https://www.statoil.com/content/dam/statoil/documents/annual-reports/2010/statoil-annual-report-20f-2010.pdf> [dostęp: 13.05.2018].
- Statoil. Annual Report 2016 and Form 20-F*, Statoil 2016, <https://www.statoil.com/content/dam/statoil/documents/annual-reports/2016/statoil-2016-annual-report.pdf> [dostęp: 13.05.2018].
- Statoil ASA SWOT Analysis*, Statoil, Stavanger 2017.

- Statoil Magazine*, Statoil Public Affairs Department, Stavanger 2006, Vol. 28.
- Statoil Sustainability. Annual Report 2010*, Statoil 2010, <https://www.statoil.com/content/dam/statoil/documents/sustainability-reports/Sustainability%20report%202010.pdf> [dostęp: 2.06.2018].
- Statoil Sustainability. Annual Report 2012, Environment and Climate*, Statoil 2012, <http://www.statoil.com/AnnualReport2012/en/Sustainability/OurApproach/PolicyAndPrinciples/HSEAndClimate/Pages/EnvironmentAndClimate.aspx> [dostęp: 13.05.2018].
- Statoil Sustainability. Annual Report 2013*, Statoil, http://www.statoil.com/no/InvestorCentre/AnnualReport/AnnualReport2013/Documents/DownloadCentreFiles/01_KeyDownloads/SustainabilityReport.pdf [dostęp: 30.07.2018].
- Statoil Sustainability. Report 2013*, Statoil 2013, <https://www.statoil.com/content/dam/statoil/documents/sustainability-reports/SustainabilityReport.pdf> [dostęp: 13.05.2018].
- Statoil Sustainability. Report 2016*, Statoil 2016, <https://www.statoil.com/content/dam/statoil/documents/sustainability-reports/sustainability-report-2016-v2.pdf> [dostęp: 13.05.2018].
- Statoil Sustainability. Report 2017*, Statoil 2017, <https://www.statoil.com/content/dam/statoil/documents/sustainability-reports/statoil-sustainability-report-2017-23march.pdf> [dostęp: 13.05.2018].
- StatoilHydro Directors Report 2008*, Statoil 2008, <https://www.statoil.com/content/dam/statoil/documents/annual-reports/2008/statoil-annual-report-20f-2008.pdf> [dostęp: 13.05.2018].
- Stiansen P., *A Norwegian System for Tradable GHG Permits – Background and Challenges*, OECD 1999, <http://www.oecd.org/norway/1917987.pdf> [dostęp: 6.05.2018].
- Strategy for Norges Bank Investment Management 2011-2013, Established by the Executive Board on 15 December 2010, Norges Bank Investment Management 2010, https://www.nbim.no/globalassets/documents/governance/2011_nbim_strategidokument-web.pdf [dostęp: 13.05.2018].
- TNS Gallup Klimabarometer 1/2010*, TNS Gallup, Oslo 2010.
- TNS Gallup Klimabarometer 2009 (spring)*, TNS Gallup, Oslo 2009.
- TNS Gallup Klimabarometer 2012*, TNS Gallup, Oslo 2012.
- TNS Gallup Klimabarometer 2013*, TNS Gallup, Oslo 2013.
- TNS Gallup Klimabarometer 2015*, TNS Gallup, Oslo 2015, http://www.tns-gallup.no/globalassets/fra-webnodes/ekspertiseomrader/politikk-og-samfunn/klimabarometer/tns-gallups-klimabarometer-2015_presentasjon.pdf [dostęp: 24.05.2018].

- TNS Gallup Klimabarometer 2016, TNS Gallup, Oslo 2016, http://www.tns-gallup.no/contentassets/70cebbf9270741bbb0adfd1ec82e95a3/tns-gallups-klimabarometer-2016_presentasjon_for-publisering.pdf [dostęp: 25.05.2018].
- Vestreng V., Kallenborn R., Økstad E., *Climate Influencing Emissions, Scenarios and Mitigation Options at Svalbard*, University Centre in Svalbard, Norwegian Institute for Air Research 2009, <https://www.spitzbergen.de/wp-content/uploads/2010/03/ta2552.pdf> [dostęp: 11.01.2018].
- Why it's Responsible to Explore the Barents Sea*, Statoil Facts 2017, <https://www.statoil.com/en/what-we-do/responsible-drilling-in-the-barents-sea.html> [dostęp: 18.05.2018].
- Work Programme for the ENERGIX Programme Approved by the Research Board of the Division for Energy, Resources and the Environment*, April 11th 2013, The Research Council of Norway, Oslo 2013.
- World Bank Group Climate Change Action Plan 2016–2020*, World Bank, Washington 2016.
- World Energy Outlook 2017*, International Energy Agency, Paris 2017, http://www.iea.org/media/weowebiste/2017/Chap1_WEO2017.pdf [dostęp: 13.05.2018].
- Zmiana Klimatu 2013. Fizyczne podstawy naukowe. Przyczynek I Grupy Roboczej do Piątego Raportu Oceny Zmiany Klimatu Międzyrządowego Zespołu ds. Zmiany Klimatu. Podsumowanie dla Decydentów, Międzyrządowy Zespół ds. Zmian Klimatu 2013.*

Monografie

- Abramovay R., *Beyond the Green Economy*, Routledge, London–New York 2016.
- Alberski R., *Polityka ochrony środowiska w Polsce*, Wydawnictwo Prawo Ochrony Środowiska, Wrocław 1996.
- Al-Kasim F., *Managing Petroleum Resources: The 'Norwegian Model' in a Broad Perspective*, Oxford Institute for Energy Studies, Oxford 2006.
- Allern E., *Political Parties and Interest Groups in Norway*, European Consortium for Political Research Press, Colchester 2010.
- Andersen M. et al., *The Use of Economic Instruments in Nordic and Baltic Environmental Policy 2001–2005*, NORDEN, Nordic Council of Ministries 2006, DOI: 10.6027/TN2006-525.
- Anioł W., *Szlak Norden. Modernizacja po skandynawsku*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2013.
- Antoszewski A., Ferenz A., *Uwarunkowania procesu decyzyjnego w przedmiocie ochrony środowiska w strukturach władzy lokalnej*, SGGW-AR, Warszawa 1990.
- Archer C., *Norway Outside the European Union: Norway and European Integration from 1994 to 2004*, Routledge, London 2005.

- Athanasiou T., Baer P., *Dead Heat: Global Justice and Global Warming*, Seven Stories Press, New York 2002.
- Bartniczak B., Ptak M., *Oplaty i podatki ekologiczne. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2011.
- Beck U., *Spółeczeństwo światowego ryzyka. W poszukiwaniu utraconego bezpieczeństwa*, Scholar, Warszawa 2012.
- Bernaciak A., Gaczek W., *Ekonomiczne aspekty ochrony środowiska*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2002.
- Betsill M., Corell E. (red.), *NGO Diplomacy: The Influence of Nongovernmental Organizations in International Environmental Negotiations*, The MIT Press, Cambridge–Massachusetts 2008.
- Bińczyk E., *Epoka człowieka. Retoryka i marazm antropocenu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2018.
- Bjørklund T., Andersen J., *Anti-Immigration Parties in Denmark and Norway: The Progress Parties and the Danish People's Party*, Aalborg Universitet, Aalborg 1999.
- Blackburn S., *Oksfordzki słownik filozoficzny*, tłum. C. Cieśliński, P. Dziliński, M. Szczubiałka i J. Woleński, Książka i Wiedza, Warszawa 1997.
- Boasson E., *National Climate Policy, A Multi-field Approach*, Routledge, London 2015.
- Bodnar A., *Decyzje polityczne. Elementy teorii*, PWN, Warszawa 1985.
- Bodnar A., *Nauka o polityce*, PWN, Warszawa 1988.
- Bryner G., Duffy R., *Integrating Climate, Energy, and Air Pollution Policies*, MIT Press, Cambridge–London 2012.
- Bulkeley H. et al. (red.), *Transnational Climate Change Governance*, Cambridge University Press, Cambridge 2014.
- Burchard-Dziubińska M., Rzeńca A., Drzazga D., *Zrównoważony rozwój – naturalny wybór*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014.
- Burchard-Dziubińska M. (red.), *Towards a Green Economy: from Ideas to Practice*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015.
- Czaputowicz J., *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Czarny R., *A Modern Nordic Saga: Politics, Economy and Society*, Springer, Switzerland 2017, DOI: 10.1007/978-3-319-42363-0.
- Dale S., *McLuhan's Children: Greenpeace Message and the Media*, Between the Lines, Toronto 1996.
- Daly H., *Beyond Growth. The Economics of Sustainable Development*, Beacon Press, Boston 1996.
- Degarmo D., *International Environmental Treaties and State Behavior: Factors Influencing Cooperation*, Routledge, London 2015.

- Delorme A., *Wprowadzenie do zagadnień polityki ekologicznej*, Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1988.
- Deutsch K.W., *The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control*, The Free Press, New York 1966.
- Dinar A., Larson D., Rahman S., *Clean Development Mechanism (CDM). An Early History of Unanticipated Outcomes*, World Scientific, London 2013.
- Dośpiał-Borysiak K., *Państwa nordyckie a Unia Europejska*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2007.
- Dryzek J. et al., *Green States and Social Movements. Environmentalism in the United States, United Kingdom, Germany, and Norway*, Oxford University Press, Oxford 2003.
- Dryzek J., *The Politics of the Earth: Environmental Discourses*, Oxford University Press, Oxford 1997.
- Esping-Andersen G., *Social Foundations of Post-industrial Economies*, OUP, Oxford 1999.
- Fiedor B., Czaja S., Graczyk A., Jakubczyk Z., *Ekonomia środowiska i zasobów naturalnych*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2002.
- Field B., *Environmental Economics. An Introduction*, McGraw-Hill, New York 1994.
- Fukuyama F., *Koniec historii*, tłum. T. Bieroń, M. Wichrowski, Znak, Kraków 2009.
- Gahrton P., *Green Future. From Local Groups to the International Stage*, Pluto Press, London 2015.
- Giddens A., *Katastrofa klimatyczna*, tłum. M. Głowacka-Grajper, Prószyński i S-ka, Warszawa 2010.
- Gleeson B., Low N., *Justice, Society and Nature: An Exploration of Political Ecology*, Routledge, London–New York 1998.
- Gorz A., *Ecology as Politics*, Black Rose Books, Montreal–New York 1980.
- Górka K., Poskrobko B., Radecki W., *Ochrona środowiska. Problemy społeczne, ekonomiczne i prawne*, PWE, Warszawa 2001.
- Grzybowski M., *Norwegia. Zarys ustroju politycznego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015.
- Habermas J., *Technology and Science as 'Ideology'*, Beacon, Boston 1970.
- Hajer M., *The Politics of Environmental Discourse: Ecological Modernisation and the Policy Process*, Oxford University Press, Oxford 1995.
- Hallin D., Mancini P., *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 2004.
- Harvey D., *Justice, Nature and the Geography of Difference*, Blackwell, Oxford 1996.
- Hejer M., *The Politics of Environmental Discourse. Ecological Modernization and the Policy Process*, Clarendon Press, Oxford 1995.

- Helland J., Mæstad O., *Experiences with Result-based Aid in Norwegian Development Aid*, Evaluation Department, NORAD, Oslo 2015.
- Heywood A., *Politologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Huntford R., *Nansen: The Explorer as Hero*, Abacus, London 2001.
- Inglehart R., *Culture Shift in Advanced Industrial Societies*, Princeton University Press, Princeton 1990.
- Jänike M., Weidner H., *National Environmental Policies: A Comparative Study of Capacity Building*, Springer, Berlin 1997.
- Jasanoff S. et al., *Handbook of Science and Technology Studies*, Sage Publications, Beverly Hills 1985.
- Keohane R., *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton 1984.
- Keohane R., Nye J., *Power and Interdependence*, Harper Collins, New York 1989.
- Klementewicz T., *Geopolityka trwałego rozwoju. Ewolucja cywilizacji i państwa w trakcie dziejotwórczych kryzysów*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2013.
- Klemmensen B. et al., *Environmental Policy: Legal and Economic Instruments*, Baltic University Press, Uppsala 2007.
- Klimek A., *Engineering and Politics: Embedding Carbon Capture, Transport and Storage (CCS) in Norway (PhD thesis)*, Norwegian University of Science and Technology, Oslo 2014.
- Kozłowski S., *Ekorozwój. Wyzwanie XXI wieku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Kubiak K., *Interesy i spory państw w Arktyce w pierwszych dekadach XXI wieku*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2012.
- Kubka A., *Podziały socjopolityczne w Norwegii w latach 1973–1997*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2004.
- Kuhn T., *Struktura rewolucji naukowych*, tłum. H. Ostromecka, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 2011.
- Kunzlik P., *Environmental Policy*, Longman, Harlow 1994.
- Lafferty W., Meadowcroft J., *Implementing Sustainable Development*, Oxford University Press, Oxford 2000.
- Laframboise D., *The Delinquent Teenager Who Was Mistaken for the World's Top Climate Expert*, Ivy Avenue Press, Toronto 2011.
- Latour B., Woolgar S., *Laboratory Life: The Social Construction of Scientific Facts*, Sage Publications, Beverly Hills 1979.
- Lunde L., *Science or Politics in the Global Greenhouse? The Developments Towards Scientific Consensus on Climate Change, Energy, Environment and Development*, Publication No. 8, Fridtjof Nansen Institute, Oslo, 1991.

- Łoś-Nowak T., *Stosunki międzynarodowe. Teorie – systemy – uczestnicy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2000.
- Łuszczuk M., *Ewolucja ról międzynarodowych w Arktyce*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015.
- Marsz A., Styszyńska A., *Climate and Climate Change at Hornsund, Svalbard*, Gdynia Maritime University, Gdynia 2013.
- Maslin M., *Zmiany klimatu*, tłum. K. Dośpiał-Borysiak, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2018.
- Meadows D., Meadows D., Randers J., Behrens W., *Granice Wzrostu*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1973.
- Miles E. et al., *Environmental Regime Effectiveness: Confronting Theory with Evidence*, The MIT Press, Cambridge 2002.
- Molo B., *Polityka bezpieczeństwa energetycznego Niemiec w XXI wieku*, Oficyna Wydawnicza Akademii Frycza Modrzewskiego, Kraków 2013.
- Næss A., *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy*, Cambridge University Press, Cambridge 1993.
- Nordhaus W., *The Climate Casino: Risk, Uncertainty, and Economics for a Warming World*, Yale University Press, New Haven 2013.
- Oberthür S., *Politikim Treibhaus: Die Entstehung des internationalen Klimaschutzregimes*, Edition Sigma, Berlin 1993.
- Ostrom E., *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Actions*, Cambridge University Press, Cambridge 1990.
- Papuziński A. (red.), *Ekologia – Polityka – Kultura. Społeczne przesłanki i przejawy kryzysu ekologicznego*, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1998.
- Pearce D., Markandya A., Barber E., *Blueprint for Green Economy: A Report for the UK Department for the Environment*, Earthscan, London 1989.
- Pepper D., *The Roots of Modern Environmentalism*, Croom Helm, London 1984.
- Piątek Z., *Etyka środowiskowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1998.
- Pietraś M., *Bezpieczeństwo ekologiczne w Europie. Studium politologiczne*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2000.
- Pietraś M., *Międzynarodowy reżim zmian klimatu*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011.
- Prittwitz V., *Umweltaußenpolitik – Grenzüberschreitende Luftverschmutzung in Europa*, Campus, Frankfurt a.M. 1984.
- Rawls J., *Prawo ludów*, tłum. M. Kozłowski, Fundacja Aletheia, Warszawa 2001.
- Rawls J., *Liberalizm polityczny*, tłum. A. Romaniuk, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.

- Rawls J., *Teoria sprawiedliwości*, tłum. M. Panufnik, J. Pasek, A. Romaniuk, PWN, Warszawa 1994.
- Reitan M., *Interesser og institusjoner i miljøpolitikken*, University of Oslo, Department of Political Science, Ph.D. thesis 1998.
- Rokicka E., Woźniak W., *W kierunku zrównoważonego rozwoju. Koncepcje, interpretacje, konteksty*, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Łódź 2016.
- Sachs J., *Nasze wspólne bogactwo. Ekonomia dla przeludnionej planety*, tłum. Z. Wiankowska-Ładyka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Shapin A., *A History of Truth*, University of Chicago Press, Chicago 1994.
- Sivesind K. et al., *The Voluntary Sector in Norway Composition, Changes, and Causes*, Institutt for Samfunnsforskning, Oslo 2002.
- Smith G., *Deliberative Democracy and the Environment*, Routledge, London 2003.
- Sten N., Pitt D., *Protecting the Atmosphere: The Climate Change and its Context*, Earthscan, London 1994.
- Stephan G., Ahlheim M., *Ökonomische Ökologie*, Springer, Berlin 1996.
- Stern N., *The Economics of Climate Change. The Stern Review*, Cambridge 2007.
- Stoddart H. (red.), *A Pocket Guide to Sustainable Development Governance*, Commonwealth Secretariat, London 2011.
- Vogler J., *Climate Change in World Politics*, Palgrave Macmillan, New York–London 2016.
- Walk H., Brunnengräber A., *Die Globalisierungswächter*, Westfälisches Dampfboot, Münster 2000.
- Ward B., Dubos R., *Only One Earth: The Care and Maintenance of a Small Planet, an Unofficial Report Commissioned by the Secretary-General of the United Nations Conference on the Human Environment*, Penguin, Harmondsworth 1972.
- Weale A., *The New Politics of Pollution*, Manchester University Press, Manchester 1992.
- Wilson G. et al., *Introduction to Climate Change in the Context of Sustainable Development*, Open University Holland, Harleen 2012, https://www.ou.nl/documents/40554/102890/LEChE_Module1_Textbook_2012.pdf/95da9c5e-3e0e-48b7-a0ef-489ec9c7c47c [dostęp: 30.05.2018].
- Young O., *International Cooperation. Building Regimes for Natural Resources and the Environment*, Cornell University Press, New York 1989.
- Zabłocki G., *Rozwój zrównoważony – idee, efekty, kontrowersje (perspektywa socjologiczna)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002.
- Zald M., McCarthy J. (red.), *The Dynamics of Social Movements: Resource Mobilization, Social Control and Tactics*, Winthrop Publishers, Cambridge 1979.

Zelljadt E., *Scenarios for International Climate Policy Instruments* (WP5 Deliverable 5.1. Berlin), Ecologic Institute, Berlin 2014.

Artykuły w opracowaniach zbiorowych

- Alder J., Wilkinson D., *Environmental Principles*, [w:] *Environmental Law and Ethics*, red. J. Alder, D. Wilkinson, MacMillan, London 1999, s. 146–187.
- Alm K., *The Norwegian Pension Fund: An Ethical 'Gold Standard' for International Climatic Investments*, [w:] *Innovative Regulatory Approaches Coping with Scandinavian and European Union Politics*, red. N. Veggeland, Nova Science Publishers, New York 2010, s. 131–147.
- Anker M., Brunstad B., *Foreign Involvement in the Russian Energy Sector: Lessons Learned and Drivers of Change for the Northern Dimension*, [w:] *The New Northern Dimension of the European Neighborhood*, red. P. Alto, H. Blakkisrud, H. Smith, The Centre for European Policy Studies, Brussels 2008, s. 165–169.
- Antoszewski A., *Ochrona środowiska*, [w:] *Ochrona środowiska w polityce*, red. H. Lisicka, Towarzystwo Naukowe Prawa Ochrony Środowiska, Wrocław 1999, s. 11–25.
- Baker S. et al., *Introduction*, [w:] *The Politics of Sustainable Development. Theory, Policy and Practice within the European Union*, red. S. Baker et al., Routledge, London–New York 1997, s. 1–42.
- Banks M., *The Inter-Paradigm Debate*, [w:] *International Relations: A Handbook of Current Theory*, red. M. Light, A. Groom, London, 1985, s. 7–26.
- Barde J.-P., *Polityka ochrony środowiska i jej instrumenty*, [w:] *Ekonomia środowiska i zasobów naturalnych*, red. H. Folmer et al., Wydawnictwo Krupski i S-ka, Warszawa 1996, s. 238–243.
- Betsill M., *Transnational Actors in International Environmental Politics*, [w:] *Palgrave Advances in International Environmental Politics*, red. M. Betsill, K. Hochstetler, D. Stevis, Colorado University Press, Palgrave 2006, s. 185–210.
- Bjørnæs C., Naper A., *Norway*, [w:] *Climate Change in the Media: Reporting Risk and Uncertainty*, red. J. Painter, I.B.Tauris & Co., London 2013, s. 107–116.
- Bożek J., *Nowe sytuacje, nowe rozdania, nowe zagrożenia*, [w:] *Co robić? Mały traktat o wyobraźni politycznej Europejczyków*, red. D. Cohn-Bendit, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2010, s. 8–18.
- Cappelen A., Gjelsvik E., *Oil and Gas Revenues and the Norwegian Economy in Retrospect: Alternative Macroeconomic Policies*, [w:] *Recent Modelling Approaches in Applied Energy Economics. International Studies in Economic Modelling*, red. O. Bjerkholt, Ø. Olsen, J. Vislie, Springer, Dordrecht 1990, s. 125–152.

- Carter N., *Climate Change and the Politics of the Global Environment*, [w:] *Issues in 21st Century World Politics*, red. M. Beeson, N. Bisley, Palgrave Macmillan, London 2010, s. 177–191.
- Cohen J., *Moral Pluralism and Political consensus*, [w:] *The Idea of Democracy*, red. D. Copp, J. Hampton, J. E. Roemer, Cambridge University Press, Cambridge 1993, s. 270–291.
- Compston H., Bailey I., *Introduction*, [w:] *Turning Down the Heat: the Politics of Climatic Policy in Affluent Democracies*, red. H. Compston, I. Bailey, Palgrave Macmillan, New York–London 2009, s. 1–11.
- Czarny R., *Energia – ochrona środowiska – klimat. Kierunki działań państw regionu nordyckiego*, [w:] *Północ w stosunkach międzynarodowych*, red. M. Tomala, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce 2014, s. 13–48.
- Czarny R., *Energy Security: Position of the Kingdom of Norway in the Energy Balance of the Region*, [w:] *The Northern Spaces – Contemporary Issues*, red. R. Czarny, R. Kubicki, A. Janowska, R. Czarny, Scandinavium, Warszawa–Kielce 2012, s. 183–198.
- Czarny R., *Państwa regionu nordyckiego wobec problemu bezpieczeństwa energetycznego*, [w:] *Międzynarodowe bezpieczeństwo energetyczne w XXI wieku*, red. E. Cziomer, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, s. 123–198.
- Dale A., *The Politics of Sustainable Development*, [w:] *Introduction to Sustainable Development Vol. 1*, red. D. Bell, Y. Cheung, EOLSS Publishers, Oxford 2009, s. 236–256.
- Dośpiał-Borysiak K., *The Northern Dimension of the European Union*, [w:] *European Union – Present and Future*, red. W. Gizicki, Wydawnictwo KUL, Lublin 2009, s. 107–144.
- Dośpiał-Borysiak K., *Norwegia a Unia Europejska – historia, stan obecny i perspektywy dwustronnych stosunków*, [w:] *Europa XXI w. Perspektywy i uwarunkowania integracji europejskiej*, red. M. Musiał-Karg, Wydawnictwo Naukowe INPiD UAM, Poznań 2007, s. 85–100.
- Duarte K., Yagodin D., *Scientific Leaks. Uncertainties and Skepticism in Climate Change Journalism*, [w:] *Media Meets Climate: the Global Challenge for Journalism*, red. E. Eide, R. Kunelius, Nordicom, Goeteborg 2012, s. 163–178.
- Eriksen T. H., *Being Norwegian in a Shrinking World, Reflections on Norwegian Identity*, [w:] *Continuity and Change: Aspects of Modern Norway*, red. A. Kiel, Scandinavian University Press, Oxford 1993, s. 11–37.
- Falkner R., *The Business of Ozone Layer Protection: Corporate Power in Regime Evolution*, [w:] *The Business of Global Environmental Governance*, red. D. Levy, P. Newell, MIT Press, Cambridge 2005, s. 105–134.

- Figueres Ch., Ivanova M., *Climate Change: National Interests or a Global Regime?*, [w:] *Global Environmental Governance: Options & Opportunities*, red. D. Esty, M. Ivanova, Yale School of Forestry & Environmental Studies, New Haven 2002, s. 1–21.
- Goins E., *Renegade Hero for the Environment or the King of the Bellona, Who is Frederic Hauge*, [w:] *Culture, Development and Petroleum: An Ethnography of the High North*, red. J.-O. Sornes, L. Browning, J. Terje Henriksen, Routledge, London–New York 2015, s. 96–101.
- Grzybowski M., *Norweskie partie polityczne na przełomie XX i XXI w.*, [w:] *Studia nad współczesnymi systemami politycznymi. Księga dedykowana Profesorowi Andrzejowi Antoszewskiemu*, red. J. Juchnowski, R. Wiszniowski, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2014, s. 419–429.
- Gundersen H., Schorre H.-J., *The Environmental Involvement of the Church of Norway*, [w:] *Climate Change Threatens the Fight Against Poverty, Understanding the Issue*, Norwegian Church Aid – Church of Sweden, Oslo–Uppsala 2007, s. 83–93.
- Hagelund A., *The Progress Party and the Problem of Culture: Immigration Politics and Right Wing Populism in the Western World*, [w:] *Movements of Exclusion: Radical Right-Wing Populism in the Western World*, red. J. Rydgren, Nova Science Publishers, New York 2005, s. 147–164.
- Hellevik O., *Beliefs, Attitudes and Behavior Towards the Environment*, [w:] *Realizing Rio in Norway: Evaluative Studies of Sustainable Development*, red. W. Lafferty, M. Nordskog, H. Aakre, University of Oslo, Program for Research and Documentation for a Sustainable Society, Oslo 2002, s. 7–20.
- Hoel A., *Best Practices in Fisheries Management: Experiences from Norwegian–Russian Cooperation*, [w:] *The New Northern Dimension of the European Neighborhood*, red. P. Aalto, H. Blakkisrud, H. Smith, Centre for European Policy Studies, Bruxelles 2008, s. 54–70.
- Hovden E., Lindseth G., *Norwegian Climate Policy 1989–2002*, [w:] *Realizing Rio in Norway: Evaluative Studies of Sustainable Development*, red. W. Lafferty et al., ProSus, Oslo 2002, s. 143–168.
- Hovelsrud G. et al., *Adaptation in Fisheries and Municipalities: Three Communities in Northern Norway*, [w:] *Community Adaptation and Vulnerability in Arctic Regions*, red. G. Hovelsrud, Springer, Berlin 2010, s. 23–62.
- Jansen A.-I., *Norway*, [w:] *Governing the Environment. Politics, Policy and Organization in the Nordic Countries*, red. P. Christiansen, Nordic Council of Ministers, Århus 1996, s. 148–160.
- Jevnaker T., Lunde L., Skjærseth J., *EU – Norway Energy Relations towards 2050: From Fossil Fuels to Low-Carbon Opportunities?*, [w:] *Decarbonization in*

- the European Union. Energy, Climate and the Environment*, red. C. Dupont, S. Oberthür, Palgrave Macmillan, London 2015, s. 222–243.
- Knutsen O., *From Old Politics to New Politics: Environmentalism as a Party Cleavage*, [w:] *Challenges to Political Parties. The Case of Norway*, red. K. Strøm, L. Svåsand, The University of Michigan Press, Ann Arbor 1997, s. 229–262.
- Kowarsch M., Gösele A., *Triangle of Justice*, [w:] *Climate Change, Justice and Sustainability: Linking Climate and Development Policy*, red. O. Edenhofer, et. al, Springer, Dordrecht 2012, s. 73–90.
- Kozłowski S., *Problemy ekocywilizacyjnej przemiany w Polsce z perspektywy uniwersalizmu*, [w:] *Ziemia naszym domem*, red. J. Kuczyński, CU UW, Warszawa 1996, s. 69–99.
- Krasner S., *Structural Causes and Regimes Consequences: Regime as Intervening Variables*, [w:] *International Regimes*, red. S. Krasner, Cornell University Press, Cambridge 1983, s. 1–22.
- Krøvel R., *Environmental News in Norway. NGOs and Newspapers*, [w:] *Environmental Journalism*, red. H. Bødker, I. Neverla, Routledge, New York 2013, s. 109–126.
- Kuhnle S., Selle P., *Meeting Needs in a Welfare State: Relations between Government and Voluntary Organizations in Norway*, [w:] *Needs and Welfare*, red. A. Ware, R.E. Goodin, Sage, London 1990, s. 165–184.
- Lahn B., Rowe E., *How to Be a 'Front-Runner': Norway and International Climate Politics*, [w:] *Small States and Status Seeking: Norway's Quest for International Standing*, red. B. De Carvalho, I.B. Neumann, Routledge, London 2015, s. 126–145.
- Langhelle O., *Norway. Reluctantly Carrying the Torch*, [w:] *Implementing Sustainable Development*, red. W. M. Lafferty, J. Meadowcroft, Oxford University Press, Oxford 2000, s. 174–208.
- Łuszczuk M., „High North” czyli norweska wersja Dalekiej Północy, [w:] *Dyplomacja w życiu. Życie w dyplomacji*, red. W. Saletra, J. Jaskiernia, Wydział Zarządzania i Administracji Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 2013, s. 253–262.
- Markusson N., Ishii A., Stephens J., *Learning in CCS Demonstration Projects: Social and Political Dimensions*, [w:] *The Social Dynamics of Carbon Capture and Storage: Understanding CCS Representations, Governance and Innovation*, red. N. Markusson, S. Shackley, B. Evar, Routledge, New York 2012, s. 222–244.
- Mazlum S., *The Politics of Sustainable Development: Sustainability Planning in the UK and Turkey*, [w:] *The European Union and the Mediterranean: the Mediterranean's European Challenge*, red. P. Xuereb, University of Malta European Documentation and Research Centre, Msida 1998, s. 29–654.

- Meadowcroft J., *Greening the State?*, [w:] *Comparative Environmental Politics. Theory, Practice, and Prospects*, red. P. Steinberg, S. Van Deveer, MIT Press, Cambridge–London 2012, s. 63–88.
- Mol A., *Social Theories of Environmental Reform: Towards a Third Generation*, [w:] *Environmental Sociology: European Perspectives and Interdisciplinary Challenges*, red. M. Groß, H. Heinrichs, Springer Science & Business Media, Berlin 2010, s. 19–38.
- Molo B., *Implikacje zagrożeń ekologicznych ze szczególnym uwzględnieniem wpływu zmian klimatycznych na bezpieczeństwo międzynarodowe*, [w:] *Czynniki stabilizacji i destabilizacji w stosunkach międzynarodowych na początku XXI wieku. Księga pamiątkowa poświęcona Profesorowi Lubomirowi Zyblikiewiczowi*, red. I. Stawowy-Kawka, Kraków 2009, s. 429–441.
- Moravcsik A., *Introduction: Integrating International and Domestic Theories of International Bargaining*, [w:] *Double-Edged Diplomacy: International Bargaining and Domestic Politics*, red. P. Evans et al., University of California Press, Berkeley CA 1993, s. 3–42.
- Nilsen H., *Overlapping Consensus Versus Discourse in Climate Change Policy. The Case of Norway's Sovereign Wealth Fund (Paper 2)*, [w:] *From Weak to Strong Sustainable Development. An Analysis of Norwegian Economic Policy Tools in Mitigating Climate Change (Doctoral thesis)*, Bodø Graduate School of Business, Bodø 2010, s. 100–122.
- Noren O., *Norway: A Reliable Long-Term Natural Gas Supplier for Europe?*, [w:] *The European Gas Markets. Challenges and Opportunities*, red. M. Hafner, S. Tagliapietra, Palgrave, Cham 2017, s. 241–280.
- Nowiak. W., *Państwa nordyckie wobec bezpieczeństwa ekologicznego – przykład Norwegii*, [w:] *Ekologizm*, red. D. Maj, M. Marczevska-Rytko, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2016, s. 209–220.
- O'Neill M., *Political Parties and the „Meaning of Greening” in European Politics*, [w:] *Comparative Environmental Politics: Theory, Practice, and Prospects*, red. P. Steinberg, S. VanDeveer, The MIT Press, Cambridge–London 2012, s. 171–196.
- Paavola J., *Climate Change: The Ultimate Tragedy of the Commons?*, [w:] *Property in Land and Other Resources*, red. D. Cole, E. Ostrom, Lincoln Institute of Land Policy, Cambridge 2012, s. 417–433.
- Paine R., *Ethnodrama and the 'Forth World': the Saami Action Group in Norway, 1979–1981*, [w:] *Indigenous Peoples and the Nation-state: 'Forth World' Politics in Canada, Australia, and Norway*, red. N. Dyck, Memorial University of Newfoundland 1985, s. 190–235.

- Pawłuszko T., *Droga państw nordyckich z peryferii do centrum gospodarki światowej*, [w:] *Północ w międzynarodowej przestrzeni politycznej i gospodarczej*, red. M. Tomala, M. Łuszczuk, Kielce 2015, s. 195–214.
- Reitan M., *A Case of „Splendid Isolation”*, [w:] *European Environmental Policy: The Pioneers*, red. M. Andersen, D. Liefferink, Manchester University Press, Manchester 1997, s. 287–330.
- Rikheim H., Weir D., *Norway*, [w:] *IEA Technology Collaboration Programmes*, IEA, Paris 2015, s. 66–80.
- Rokkan S., *Geography, Religion, and Social Class: Crosscutting Cleavages in Norwegian Politics*, [w:] *Party Systems and Voter Alignments*, red. S. M. Lipset, S. Rokkan, The Free Press, New York 1967, s. 367–444.
- Rootes Ch., *Environmental Consciousness, Institutional Structures and Political Competition in the Formation and Development of Green Parties*, [w:] *The Green Challenge*, red. D. Richardson, Ch. Rootes, Routledge, London 1995, s. 170–184.
- Rowlands I., *Major Theoretical Approaches*, [w:] *International Relations and Global Climate Change*, red. D. Sprinz, U. Luterbacher, Potsdam Institute for Climate Impact Research 1996, No. 21, s. 31–50.
- Rozen Ł., *Zrównoważony rozwój a liberalizm*, [w:] *Zrównoważony rozwój – debiut naukowy 2016*, red. J. Berezowski, H. Kretek, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu, Racibórz 2016, s. 101–112.
- Ryggvik H., Kristeffersen B., *Heating Up and Cooling Down the Petrostate: The Norwegian Experience*, [w:] *Ending the Fossil Fuel Era*, red. T. Princen, J. Manno, P. Martin, MIT Press, Massachusetts 2015, s. 249–276.
- Ryghaug M., Skjølsvold T., *Climate Change Communication in Norway*, [w:] *Oxford Research Encyclopaedia of Climate Science*, red. H. von Storch, Oxford University Press, New York 2016, s. 1–23, DOI: 10.1093/acrefore/9780190228620.013.453.
- Seippel Ø., *Trees, Ecology and Biological Diversity*, [w:] *Protecting Nature Organizations and Networks in Europe and the USA*, red. C. van Koppen, W. Markham, Edward Elgar, Cheltenham 2007, s. 165–186.
- Selle P., *The Transformation of the Voluntary Sector in Norway*, [w:] *Social Capital and European Democracy*, red. J. W. Deth et al., Routledge, London 1999, s. 144–166.
- Sprinz D., *Domestic-International Linkages*, [w:] *International Relations and Global Climate Change*, red. D. Sprinz, U. Luterbacher, Potsdam Institute for Climate Impact Research 1996, No. 21, s. 52–57.
- Sprinz D., Weiß M., *Domestic Politics and Global Climate Policy*, [w:] *International Relations and Global Climate Change*, red. U. Luterbacher, D. Sprinz, MIT Press, Cambridge-London 2001, s. 67–94.

- Stafford E., Hartman C., *NGO-Initiated Sustainable Entrepreneurship and Social Partnerships. Greenpeace's „Solutions” Campaign for Natural Refrigerants in North America*, [w:] *Social Partnerships and Responsible Business*, red. M. Seitanidi, A. Crane, Routledge, New York 2014, s. 164–190.
- Steiberg P., *Welcome to the Jingle: Policy Theory and Political Instability*, [w:] *Comparative Environmental Politics. Theory, Practice, and Prospects*, red. P. Steinberg, Stacy Van Deever, MIT Press, Cambridge–London 2012, s. 255–284.
- Stelle P., *Parties and Voluntary Organizations: Strong or Weak Ties*, [w:] *Challenges to Political Parties. Case of Norway*, red. K. Strøm, L. Svåsand, University of Michigan, Michigan 1997, s. 149–166.
- Stoyanova I., *The Saami Facing the Impacts of Global Climate Change*, [w:] *Climate Change and Indigenous Peoples. The Search for Legal Remedies*, red. R. Abate, E. Kronk, Edward Edgar Publishing, Cheltenham–Northampton 2013, s. 287–312.
- Strang J., *Introduction: Nordic Model of Transnational Cooperation*, [w:] *Nordic Cooperation: A European Region in Transition*, red. J. Strang, Routledge, London 2016, s. 1–26.
- Sydnes A., *Norwegian Climate Policy: Environmental Idealism and Economic Realism*, [w:] *Politics of Climate Change. A European Perspective*, red. T. O'Riordan, J. Jäger, Routledge, London 1996, s. 268–297.
- Tjernshaugen A., Langhelle O., *Technology as Political Glue: CCS in Norway*, [w:] *Catching the Carbon. The Politics and Policy of Carbon Capture and Storage*, red. J. Meadowcroft, O. Langhelle, E. Elgar, Cheltenham, Northampton 2009, s. 98–124.
- Togerson D., *The Uncertain Quest for Sustainability: Public Discourse and the Politics of Environmentalism*, [w:] *Greening Environmental Policy: The Politics of a Sustainable Future*, red. F. Fischer, M. Black, Paul Chapman, London 1995, s. 3–20.
- Wasiuta A., *Ekonomiczne instrumenty polityki ekologicznej w kontekście zarządzania środowiskowego*, [w:] *Współdziałanie systemu zarządzania i inżynierii produkcji. Teoria i praktyka*, red. T. Noch, J. Saczuk, Wydawnictwo Gdańskiej Szkoły Wyższej, Gdańsk 2015, s. 223–246.
- Wilson K., *Communicating Climate Science through the Media. Predictions, Politics and Perceptions of Risk*, [w:] *Environmental Risks and the Media*, red. S. Allan, B. Adam, C. Carter, Routledge, London 2000, s. 201–217.
- Wyligala H., *Ekologizacja polityki zagranicznej państwa – przykład Niemiec*, [w:] *Państwa – regiony – świat w kształtującej się rzeczywistości globalnej*, red. K. Kamińska, S. Mrozowska, G. Piwnicki, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2009, s. 420–431.

- Zald M., *Culture, Ideology, and Strategic Framing*, [w:] *Comparative Perspectives on Social Movements*, red. D. McAdam, J. McCarthy, M. Zald, Cambridge University Press, Cambridge 1996, s. 261–274.
- Zięba R., *Cele polityki zagranicznej państwa*, [w:] *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa*, red. R. Zięba, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005, s. 37–58.

Artykuły w czasopismach naukowych, periodykach, biuletynach

- 20th year Anniversary of Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change: Reflections on Our Journey (editorial)*, „Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change” March 2016, Vol. 21, No. 3, s. 297–299.
- Aall C., Groven K., Lindseth G., *The Scope of Action for Local Climate Policy: The Case of Norway*, „Global Environmental Politics” 2007, Vol. 7, No. 2, s. 83–101.
- Aardal B., *Green Politics. A Norwegian Experience*, „Scandinavian Political Studies” 1990, Vol. 13, No. 2, s. 147–162.
- Aasen M., *The Polarization of Public Concern about Climate Change in Norway*, „Climate Policy” 2017, Vol. 17, No. 2, DOI: 10.1080/14693062.2015.1094727.
- Aasen M., Westskog H., Korneliussen K., *Energy Performance Contracts in the Municipal Sector in Norway: Overcoming Barriers to Energy Savings?*, „Energy Efficiency” 2016, Vol. 9, No 1, s. 171–185, DOI: 10.1007/s12053-015-9356-0.
- Abate R., Kronk E., *Commonality Among Unique Indigenous Communities: An Introduction to Climate Change and Its Impacts on Indigenous Peoples*, „Tulane Environmental Law Journal” 2013, Vol. 26, No. 2, s. 179–195.
- Adams D., *Why We Cannot Wait: Transnational Networks as a Viable Solution to Climate Change Policy Null*, „Santa Clara Journal of International Law” 2015, Vol. 13, No. 2, s. 307–332.
- Alestalo M., Hort S., Kuhnle S., *The Nordic Model: Conditions, Origins, Outcomes, Lessons*, „Hertie School of Governance Working Papers” 2009, No. 41, s. 1–58.
- Alexandersson G. et al., *Impact of Regulation on the Performances of Long-Distance Transport Services: A Comparison of the Different Approaches in Sweden and Norway*, „Research in Transportation Economics” 2010, Vol. 29, No. 1, s. 212–218, DOI: 10.1016/j.retrec.2010.07.026.
- Allern E., Karlsen R., *A Turn to the Right: The Norwegian Parliamentary Election of September 2013*, „West European Politics” 2014, Vol. 37, No. 3, s. 653–663.
- Allern E., *The Contemporary Relationship of 'New Left' and 'New Right' Parties with Interest Groups: Exceptional or Mainstream? The Case of Norway's*

- Socialist Left and Progress Party*, „Scandinavian Political Studies” 2013, Vol. 36, No. 1, s. 69–90, DOI: 10.1111/j.1467-9477.2012.00297.x.
- Alphen van K. et al., *The Performance of the Norwegian Carbon Dioxide Capture and Storage Innovation System*, „Energy Policy” 2009, Vol. 37, No. 1, DOI: 10.1016/j.enpol.2008.07.029.
- Andersen S., Midttun A., *Conflict and Local Mobilization: The Alta Hydropower Project*, „Acta Sociologica” 1985, Vol. 28, No. 4, s. 317–335, DOI: 10.1177/000169938502800402.
- Andresen S., Agrawala Sh., *Leaders, Pushers and Laggards in the Making of the Climate Change Regime*, „Global Environmental Change” 2002, Vol. 12, No. 1, s. 41–51.
- Andresen S., Butenschøn S.H., *Norwegian Climate Policy: From Pusher to Laggard?*, „International Environmental Agreements” 2001, Vol. 1, No. 3, s. 337–357.
- Andresen S., Kolshus H., Torvanger A., *The Feasibility of Ambitious Climate Agreements. Norway as an Early Test Case*, „CICERO Working Paper” 2002, No. 3, s. 1–21.
- Angelsen A., *REDD+ as Result-based Aid: General Lessons and Bilateral Agreements of Norway*, „Review of Development Economics” 2017, Vol. 21, No. 2, s. 237–264, DOI:10.1111/rode.12271.
- Antimiani A., *The Green Climate Fund as an Effective Compensatory Mechanism in Global Climate Negotiations*, „Environmental Science & Policy” 2017, Vol. 77, s. 49–68.
- Asdal K., *From Climate Issue to Oil Issue: Offices of Public Administration, Versions of Economics, and the Ordinary Technologies of Politics*, „Environment and Planning A: Economy and Space” 2014, Vol. 46, No. 9, s. 2110–2124.
- Aslak S., Breivik – *The Norwegian Terrorist Case*, „Behavioral Sciences & the Law” 2014, Vol. 32, No. 3, s. 389–407.
- Gautier D. et al., *Assessment of Undiscovered Oil and Gas in the Arctic*, „Science” 2009, Vol. 324, No. 5931, s. 1175–1179, DOI: 10.1126/science.1169467.
- Baer P. et al., *Equity and Greenhouse Gas Responsibility*, „Science” 2000, Vol. 289, No. 5488, s. 2287, DOI: 10.1126/science.289.5488.2287.
- Barrett A., *Stability of Zero-growth Economics Analysed with a Minskyan Model*, „Ecological Economics” 2018, Vol. 146, s. 228–239.
- Beck U. et al., *Cosmopolitan Communities of Climate Risk: Conceptual and Empirical Suggestions for a New Research Agenda*, „Global Networks” 2013, Vol. 13, No. 1, s. 1–21.
- Beeson M., *Coming to Terms with the Authoritarian Alternative: The Implications and Motivations of China’s Environmental Policies*, „Asia & the Pacific Policy Studies” 2018, Vol. 5, No. 1, s. 34–46.

- Bell A., *Media (Mis)communication on the Science of Climate Change*, „Public Understanding of Science” 1994, Vol. 3, s. 259–275.
- Bergh K., *The Arctic Policies of Canada and the United States: Domestic Motives and International Context*, „SIPRI Insights on Peace and Security” 2012, No. 1, s. 1–20.
- Bergholt D., Larsen V., Seneca M., *Business Cycles in an Oil Economy*, „Journal of International Money and Finance” 2017, Vol. 75, DOI: 10.1016/j.jimonfin.2017.07.005.
- Bernstam M., *The Wealth of Nations and the Environment*, „Population and Development Review” 1990, Vol. 16, s. 333–373.
- Betsill M., Corell E., *NGO Influence in International Environmental Negotiations: A Framework for Analysis*, „Global Environmental Politics” 2001, Vol. 1, No. 4, s. 65–85.
- Biermann F., *Curtain down and Nothing Settled: Global Sustainability Governance after the ‘Rio+20’ Earth Summit*, „Environment and Planning” 2013, Vol. 31, No. 6, s. 1099–1114, DOI: 10.1068/c12298j.
- Bjørklund T., *The Norwegian Progress Party: Building Bridges across Old Cleavages*, „Institute of Social Research Paper” 2004, No. 4, s. 1–25.
- Blowers A., *Environmental Policy: Ecological Modernisation or the Risk Society?*, „Urban Studies” 1997, Vol. 34, No. 5–6, s. 845–871.
- Boas I., Biermann F., Kanie N., *Cross-sectoral Strategies in Global Sustainability Governance: Towards a Nexus Approach*, „International Environmental Agreements: Politics, Law & Economics” 2016, Vol. 16, No. 3, s. 449–464.
- Bostrom D. et al., *What do People Know about Global Climate Change? II Survey Studies of Educated Lay People*, „Risk Analysis” 1994, Vol. 14, s. 971–982.
- Braathen A. et al., *The Longyearbyen CO₂ Lab of Svalbard, Norway – Initial Assessment of the Geological Conditions for CO₂ Sequestration*, „Norwegian Journal of Geology” 2012, Vol. 92, s. 353–376.
- Bretteville C., Søfting G., *From Taxes to Permits? The Norwegian Climate Policy Debate*, „Center for International Climate and Environmental Research Report” 2000, No. 6, s. 1–15.
- Broderstad E., *Political Autonomy and Integration of Authority: The Understanding of Saami Self-Determination*, „International Journal on Minority and Group Rights, Special Issue on Sami Rights in Finland, Norway, Russia and Sweden” 2001, Vol. 8, No. 2/3, s. 151–175.
- Bruvoll A. et al., *Political Motives in Climate and Energy Policy*, „Statistics Norway Research Department Discussion Papers” 2012, No. 721, <https://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/DP/dp721.pdf> [dostęp: 20.05.2018].
- Bruvoll A., Larsen B., *Greenhouse Gas Emission: Do Carbon Taxes Work*, „Energy Policy” 2003, Vol. 32, No. 4, s. 493–505.

- Bulkeley H., *Common Knowledge? Public Understanding of Climate Change in Newcastle, Australia*, „Public Understanding of Science” 2000, Vol. 9, s. 313–333.
- Buttel F., *Environmental Sociology and the Explanation of Environmental Reform*, „Organization and Environment” 2003, Vol. 16, No. 3, s. 306–344.
- Caniglia B. et al., *Water Policy And Governance Networks: A Pathway to Enhance Resilience Toward Climate Change*, „Sociological Forum” 2016, Vol. 31, No. S1, s. 830–832.
- Cappelen Å., Mjøset L., *Can Norway Be a Role Model for Natural Resource Abundant Countries?*, United Nations University, „World Institute for Development Economics Research Paper” 2009, No. 23.
- Carina E. et al., *Adaptive Capacity Determinants in Developed States: Examples from the Nordic Countries and Russia*, „Regional Environmental Change” 2011, Vol. 11, No. 3, s. 579–592.
- Carvalho A., *Ideological and Media Discourses on Scientific Knowledge Re-Reading News on Climate Change*, „Public Understanding of Science” 2007, Vol. 16, s. 223–2424.
- Christiansen C., *On the Effectiveness of Environmental Taxes: The Impacts of CO₂ Taxes on Environmental Innovation in the Norwegian Petroleum Sector*, „Fridtjof Nansen Institute Report” 2000, No. 10.
- Christiansen P., Rommetvedt H., *From Corporatism to Lobbyism? Parliaments, Executives, and Organized Interests in Denmark and Norway*, „Scandinavian Political Studies” 1999, Vol. 36, No. 7, s. 743–771, DOI: 10.1111/1467-9477.00013.
- Christoff P., *Ecological Modernisation, Ecological Modernities*, „Environmental Politics” 1996, Vol. 5, No. 3, s. 476–500.
- Clark G., Monk A., *The Legitimacy and Governance of Norway’s Sovereign Wealth Fund: the Ethics of Global Investment*, „Environment and Planning” 2010, Vol. 42, No. 7, s. 1723–1738, DOI: 10.2139/ssrn.1473973.
- Cléménçon R., *From Rio 1992 to Rio 2012 and Beyond: Revisiting the Role of Trade Rules and Financial Transfers for Sustainable Development*, „Journal of Environment & Development” 2012, Vol. 21, No. 1, s. 5–14.
- Cléménçon R., *The Bali Road Map a First Step on the Difficult Journey to a Post-Kyoto Protocol Agreement*, „Journal of Environment & Development” 2008, Vol. 17, No. 1, s. 70–94, DOI: 10.1177/1070496508314223.
- Compston H., *Networks, Resources, Political Strategy and Climate Policy*, „Environmental Politics” 2009, Vol. 18, No. 5, s. 727–746.
- Cook J. et al., *Quantifying the Consensus on Anthropogenic Global Warming in the Scientific Literature*, „Environmental Research Letters” 2013, Vol. 8, No. 2, s. 1–7.

- Corell E., Betsill M., *A Comparative Look at NGO Influence in International Environmental Negotiations: Desertification and Climate Change*, „Global Environmental Politics” 2001, Vol. 1, No. 4, s. 86–107.
- Costanza R. et al., *Influential Publications in Ecological Economics: a Citation Analysis*, „Ecological Economics” 2004, Vol. 50, No. 3–4, s. 261–292.
- Cox R., *Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory*, „Millennium: Journal of International Studies” 1981, Vol. 10, No. 2, s. 126–155.
- Cunningham R., *Engaging Communities in Climate Adaptation: the Potential of Social Networks*, „Climate Policy” 2016, Vol. 16, No. 7, s. 894–908.
- Czech K., *Szczyt Ziemi Rio +20 – jaka przyszłość zrównoważonego rozwoju?*, „Studia Ekonomiczne. Międzynarodowe stosunki gospodarcze: wybrane czynniki instytucjonalne i procesy realne w warunkach światowej niestabilności” 2013, nr 170, s. 32–41.
- Dalton R., Recchia S., Rohrschneider R., *The Environmental Movement and the Modes of Political Action*, „Comparative Political Studies” 2003, Vol. 36, No. 7, s. 743–771.
- Dittmar M., *Development towards Sustainability: How to Judge Past and Proposed Policies?*, „Science of the Total Environment” 2014, Vol. 472, s. 282–288.
- Dośpiał-Borysiak K., *Gdy pęka лёд. Polityka Unii Europejskiej wobec Arktyki*, „Analizy Natolińskie” 2011, vol. 49, nr 1, s. 1–22, http://www.natolin.edu.pl/pdf/analizy/Natolin_Analiza_1_2011.pdf [16.05.2018].
- Dośpiał-Borysiak K., *Governance of a Climate Change – the Case of the Arctic*, „Miscellanea Oeconomicae. Studia i Materiały Wydział Zarządzania i Administracji Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach” 2014, nr 2, red. R. Czarny, R. Kubicki, A. Janowska, M. Tomala, Kielce 2014, s. 111–124.
- Dośpiał-Borysiak K., *Model of State Management of Petroleum Sector – Case of Norway*, „International Studies. Interdisciplinary Political and Cultural Journal” 2017, Vol. 20, No. 1, s. 97–112, DOI: 10.1515/ipcj-2017-0019.
- Dośpiał-Borysiak K., *Polityka Norwegii w regionie Dalekiej Północy – konsekwencje dla Unii Europejskiej*, „Athenaeum” 2016, Vol. 50, s. 107–122.
- Dunlap R., *Lay Perceptions for Global Risk: Public Views of Global Warming in Cross National Context*, „International Sociology” 1998, Vol. 13, No. 4, s. 473–498.
- Dyndal G., *The Political Challenge to Petroleum Activity around Svalbard*, „The RUSI Journal” 2014, Vol. 159, No. 2, s. 82–88.
- Eckersley R., *National Identities, International Roles, and the Legitimation of Climate Leadership: Germany and Norway Compared*, „Environmental Politics” 2016, Vol. 25, No. 1, s. 180–201, DOI:10.1080/09644016.2015.1076278.

- Eide E., Ytterstad A., *The Tainted Hero: Frames of Domestication in Norwegian Press Representation of the Bali Climate Summit*, „International Journal of Press/Politics” 2011, Vol. 16, No. 1, s. 50–74, DOI: 10.1177/1940161210383420.
- Enzensberger H., *A Critique of Political Ecology*, „New Left Review” 1973, Vol. 84, s. 3–32.
- Ernst J., *Making the Case for Anti-establishmentarianism: The Church and State in Norway*, „Fordham International Law Journal” 2015, Vol. 38, No. 2, s. 552–564.
- Fiedor B., Graczyk A., *Instrumenty ekonomiczne polityki ekologicznej państwa*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2015, nr 409, s. 127–139.
- Fiedorczuk J., *Rola Rządowego Funduszu Emerytalnego na tle problemów rozwoju społeczno-gospodarczego Norwegii*, „Optimum. Studia Ekonomiczne” 2014, Vol. 68, nr 2, s. 59–74.
- Finnveden G., Moberg A., *Environmental Systems Analysis Tools – An Overview*, „Journal of Cleaner Production” 2005, Vol. 13, No. 12, s. 1165–1173.
- Fletcher R. et al., *Questioning REDD+ and the Future of Market-based Conservation*, „Conservation Biology” 2016, Vol. 30, s. 673–675, DOI: 10.1111/cobi.12680.
- Fløttum K., Dahl T., Rivenes V., *Young Norwegians and their Views on Climate Change and the Future: Findings From a Climate Concerned and Oil-Rich Nation*, „Journal of Youth Studies” 2016, Vol. 19, No. 8, s. 1128–1143.
- Fornalczyk T., *Rynek energii elektrycznej. Model skandynawski*, „Polska Energia” 2009, https://www.cire.pl/pokaz-pdf-%252Fplik%252F2%252Frynek_skandynawia.pdf [dostęp: 28.07.2018].
- Frączek P., *Uwarunkowania polityki energetycznej Norwegii*, „Polityka Energetyczna” 2013, t. 16, z. 3, s. 128–141.
- Fridahl M., Linnér B-O., *Perspectives on the Green Climate Fund: Possible Compromises on Capitalization and Balanced Allocation*, „Climate and Development” 2016, Vol. 8, No. 2, s. 105–109, DOI: 10.1080/17565529.2015.1040368.
- Fridstrøm L., Østli V., *The Vehicle Purchase Tax as a Climate Policy Instrument*, „Transportation Research Part A: Policy and Practice” February 2017, Vol. 96, s. 168–189.
- Friedman R., *Amundsen, Nansen, and the Question of Science: Dramatizing Historical Research on the Polar Heroic*, „Endeavour” 2011, Vol. 35, No. 4, s. 151–159.
- Garmann S., *Do Government Ideology and Fragmentation Matter for Reducing CO₂-emissions? Empirical Evidence from OECD Countries*, „Ecological Economics” September 2014, Vol. 105, s. 1–10.

- Gawin R., *Skandynawski rynek energii elektrycznej – przypadek szczególny czy uniwersalne rozwiązania?*, „Biuletyn Urzędu Regulacji Energetyki” 2005, nr 4, s. 55–59.
- Gough C., Shackley S., *The Respectable Politics of Climate Change: The Epistemic Communities and NGOs*, „International Affairs” 2001, Vol. 77, No. 2, s. 329–345.
- Greaker M., Stoknes P.E., Alfsen K.H., Ericson T., *A Kantian Approach to a Sustainable Development Indicator for Climate*, „CICERO Working Paper” 2012, No. 2.
- Grundmann R., *Ozone and Climate: Scientific Consensus and Leadership*, „Science, Technology and Human Values” 2005, Vol. 31, No. 1, s. 73–101.
- Grydehøj A., Grydehøj A., Ackrén M., *The Globalization of the Arctic: Negotiating Sovereignty and Building Communities in Svalbard, Norway*, „Island Studies Journal” 2012, Vol. 7, No. 1, s. 99–118.
- Grydehøj A., *Informal Diplomacy in Norway's Svalbard Policy: The Intersection of Local Community Development and Arctic International Relations*, „Global Change, Peace & Security” 2013, Vol. 26, No. 1, s. 41–54.
- Gullberg A., Bang G., *Look to Sweden: The Making of a New Renewable Energy Support Scheme in Norway*, „Scandinavian Political Studies” 2015, Vol. 38, No. 1, s. 95–114, DOI: 10.1111/1467-9477.12030.
- Gullberg A., *Lobbying in Oslo or in Brussels? The Case of a European Economic Area Country*, „Journal of European Public Policy” 2015, Vol. 22, No. 10, s. 1531–1550, DOI:10.1080/13501763.2015.1025092.
- Haas P. (red.), *Special Issue on Knowledge, Power and International Policy Coordination*, „International Organization” 1992, Vol. 46, No. 1.
- Haas P., *Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination*, „International Organization” 1992, Vol. 46, No. 1, s. 7–8.
- Halford G., Sheehan P., *Human Responses to Environmental Changes*, „International Journal of Psychology” 1991, Vol. 26, No. 5, s. 599–611.
- Hardin G., *The Tragedy of the Commons*, „Science” 1968, Vol. 162, No. 3859, s. 1243–1248.
- Hauge K. et al., *Inadequate Risk Assessments – a Study on Worst-Case Scenarios Related to Petroleum Exploitation in the Lofoten Area*, „Marine Policy” August 2013, s. 82–89.
- Hawkins T., Gausen O., Strømman A., *Environmental Impacts of Hybrid and Electric Vehicles – a Review*, „The International Journal of Life Cycle Assessment” September 2012, Vol. 17, No. 8, s. 997–1014.
- Heidar K., *Norwegian Parties and the Party System: Steadfast and Changing*, „West European Politics” 2005, Vol. 28, No. 4, s. 807–833, DOI: 10.1080/01402380500216757.

- Hein J. et al., *Deforestation and the Paris Climate Agreement: An Assessment of REDD+ in the National Climate Action Plans*, „Forest Policy and Economics” 2018, Vol. 90, s. 7–11.
- Hellmer S., Warell L., *On the Evaluation of Market Power and Market Dominance – The Nordic Electricity Market*, „Energy Policy” 2009, Vol. 37, No. 8, DOI: 10.1016/j.enpol.2009.04.014.
- Holden S., *Avoiding the Resource Curse the Case Norway*, „Energy Policy” 2013, Vol. 63, No. C, s. 870–877.
- Holtmark B., Skonhoft A., *The Norwegian Support and Subsidy Policy of Electric Cars. Should it be Adopted by Other Countries?*, „Environmental Science and Politics” 2014, Vol. 42, s. 160–168, DOI: 10.1016/j.envsci.2014.06.006.
- Hossain K., *Securing the Rights: A Human Security Perspective in the Context of Arctic Indigenous Peoples*, „The Yearbook of Polar Law” 2012, Vol. 5, s. 493–522.
- Hovden E., Lindseth G., *Discourses in Norwegian Climate Policy: National Action or Thinking Globally?*, „Political Studies” 2004, Vol. 52, s. 63–81.
- Hovi J., Sprinz D., Underdal A., *Implementing Long-Term Climate Policy: Time Inconsistency, Domestic Politics, International Anarchy*, „Global Environmental Politics” 2009, Vol. 9, No. 3, s. 20–39.
- Hovik S., Reitan M., *National Environmental Goals in Search of Local Institutions*, „Environment and Planning C: Government and Policy” 2004, Vol. 22, s. 687–699.
- Hutchison R., *An Industrious Revolution in Norway? A Norwegian Road to the Modern Market Economy?*, „Scandinavian Journal of History” 2014, Vol. 39, No. 1, s. 4–26.
- Jänicke M., *Die Rolle des Nationalstaats in der Globalen Umweltpolitik. Zehn Thesen*, „Aus Politik und Zeitgeschichte” 2007, Nr. B 27, Beilage zur Wochenzeitung „Das Parlament” vom 30. Juni 2003, s. 6–11.
- Jöst F., Quaas M., *Environmental and Population Externalities*, „University of Heidelberg Discussion Paper Series” 2006, No. 427.
- Karlstrøm H., Ryghaug M., *Public Attitudes towards Renewable Energy Technologies in Norway. The Role of Party Preferences*, „Energy Policy” 2014, Vol. 67, s. 656–663.
- Kasa S., *Policy Networks as Barriers to Green Tax Reform: The Case of CO₂ Taxes in Norway*, „Environmental Politics” Winter 2000, Vol. 9, No. 4, s. 104–122, DOI: 10.1080/09644010008414553
- Kasa S., Westskog H., Rose L., *Municipalities as Frontrunners in Mitigation of Climate Change: Does Soft Regulation Make a Difference?*, „Environmental Policy and Governance” 2018, Vol. 28, No. 2, s. 98–113, DOI: 10.1002/eet.1791.

- Keohane R., Victor D., *The Regime Complex for Climate Change*, „Harvard Project on International Climate Agreements Discussion Paper” 2010, Vol. 10, No. 33, https://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/Keohane_Victor_Final_2.pdf [dostęp: 20.05.2018].
- Klemetsen M., Rosendahl K., Jakobsen A., *The Impacts of the EU ETS on Norwegian Plants' Environmental and Economic Performance*, „Statistics Norway Research Department Discussion Papers” February 2016, No. 833.
- Klöckner Ch., Nayum A., Mehmetoglu M., *Positive and Negative Spill-over Effects from Electric Car Purchase to Car Us*, „Transportation Research Part D: Transport and Environment” June 2013, Vol. 21, s. 32–38, DOI: 10.1016/j.trd.2013.02.007.
- Kowarsch M., *A Pragmatist Orientation for the Social Sciences in Climate Policy How to Make Integrated Economic Assessments Serve Society*, „Boston Studies in the Philosophy and History of Science” 2016, Vol. 323, s. 19–38.
- Król U., Finn E. Kydland i Edward C. Prescott – spójność polityki gospodarczej w czasie oraz przyczyny leżące u podstaw cykli koniunkturalnych, „Studia Ekonomiczne Prawne i Administracyjne” 2016, nr 2, s. 67–77.
- Krüger T., *Conflicts over Carbon Capture and Storage in International Climate Governance*, „Energy Policy” 2017, Vol. 100, No. 1, s. 58–67.
- Książkowski K., *The Impact of Securitization and Economization of Security on the Establishment of an International Climate Protection Regime*, „e-Politikon” 2013 (numer specjalny *Klimat i Polityka*), nr 7, s. 35–53.
- Kubka A., *Norweskie interesy w globalizującym się świecie*, „Studia Humanistyczno-Społeczne” 2011, t. 5, s. 33–48.
- Kuch D., *„Fixing” Climate Change Through Carbon Capture and Storage: Situating Industrial Risk Cultures*, „Futures” 2017, Vol. 92, s. 90–99.
- Kuhnle S., Strøm K., Svåsand L., *The Norwegian Conservative Party: Setback in an Era of Strength*, „West European Politics” 1986, Vol. 9, No. 3, s. 448–471, DOI: 10.1080/01402388608424592.
- Kukkonen A., *International Organizations, Advocacy Coalitions, and Domestication of Global Norms: Debates on Climate Change in Canada, the US, Brazil, and India*, „Environmental Science & Policy” 2018, Vol. 81, s. 54–62.
- Kwidziński E., *Ekologizm jako ideologia polityczna – na przykładzie Niemiec i Francji*, „Ogród Nauk i Sztuk” 2015, Vol. 5, s. 128–131.
- Kydland F., Prescott E., *Rules Rather than Discretion: the Inconsistency of Optimal Plans*, „The Journal of Political Economy” 1977, Vol. 85, No. 3, s. 473–492.
- Kydland F., Prescott E., *Time to Build and Aggregate*, „Econometrica” 1982, Vol. 50, No. 6, s. 1345–1370.

- Larsen E., *Escaping the Resource Curse and the Dutch Disease? When and Why Norway Caught up with and Forged ahead of Its Neighbors*, „Statistics Norway Research Department Discussion Papers” 2004, No. 377.
- Læg Reid P. et al., *The Structural Anatomy of the Norwegian State 1947–2003*, „Stein Rokkan Center for Social Studies Working Paper” 2003, Vol. 21, http://uni.no/media/manual_upload/54_N21-03.Lagreid.mfl-NY.pdf [dostęp: 29.05.2018].
- Lafferty W., Knudsen J., Larsen O., *Pursuing Sustainable Development in Norway: the Challenge of Living up to Brundtland at Home*, „European Environment” 2007, Vol. 17, No. 3, s. 177–188, DOI: 10.1002/eet.451.
- Lane M., Rosenblum N., *The Political Theory of Climate Change: State of the Field*, „Social Science Research Council Report” 2017, No. 3.
- Lélé Sh., *Sustainable Development: a Critical Review*, „World Development” 1991, Vol. 19, No. 6, s. 607–621.
- Linde S., *Political Communication and Public Support for Climate Mitigation Policies: a Country-Comparative Perspective*, „Climate Policy” 2018, Vol. 18, No. 5, DOI: 10.1080/14693062.2017.132784.
- Linneruda K., Simonsenb M., *Swedish-Norwegian Tradable Green Certificates: Scheme Design Flaws and Perceived Investment Barriers*, „Energy Policy” 2017, No. 106, s. 560–578, DOI: 10.1016/j.enpol.2017.04.012.
- Lisø K. et al., *A Norwegian Perspective on Buildings and Climate Change*, „Building Research & Information” 2007, Vol. 35, No. 4, s. 437–449, DOI: 10.1080/09613210701269438.
- Listhaug O., *A Mild Resource Curse: The Impact of Oil Wealth Dissatisfactions on Political Trust in Norway*, „West European Politics” 2005, Vol. 28, No. 4, s. 834–851.
- Lujala P., Lein H., Rød J., *Climate Change, Natural Hazards and Risk Perception: The Role of Proximity and Personal Experience*, „Local Environment” 2015, Vol. 20, No. 4, s. 489–509, DOI: 10.1080/13549839.2014.887666.
- Marino M. et al., *People’s Opinion of Climate Policy*, „CICERO Working Paper” 2012, No. 3.
- Maybee B., Packey D., Ripple R., *Climate Change Policy: the Effect of Real Options Valuation on the Optimal Mitigation-Adaptation Balance*, „Economic Papers” 2012, Vol. 31, No. 2, s. 216–224.
- McAllister D., *Nachhaltige Entwicklung: Mehralsein Schlagwort – Zueinem Prinzip der Wohlstandssicherung*, „Politische Meinung” 2012, Nr 516, s. 32–34.
- Mccright A., Dunlap R., *The Politicization of Climate Change and Polarization in the American Public’s Views of Global Warming, 2001–2010*, „Sociological Quarterly” 2011, Vol. 52, No. 2, s. 155–194, DOI: 10.1111/j.1533-8525.2011.01198.x.

- Meadowcroft J., *What about the Politics? Sustainable Development, Transition Management, and Long Term Energy Transitions*, „Policy Sciences” 2009, Vol. 42, No. 4, s. 323–340, DOI: 10.1007/s11077-009-9097-z.
- Mjøset L., Clausen T.H., *An Introduction to the Comparison of Capitalisms*, „Comparative Social Research” 2007, Vol. 24, s. 1–17.
- Młynarski T., *Europejski system handlu uprawnieniami do emisji. Między ekologią a ekonomią*, „Kultura i Polityka” 2014, nr 15, s. 98–108.
- Mol A., *Ecological Modernisation of Industrial Society: Three Strategic Elements*, „International Social Science Journal” 1994, Vol. 121, s. 347.
- Mol A., *From Environmental Sociologies to Environmental Sociology? A Comparison of U.S. and European Environmental Sociology*, „Organization and Environment” 2006, Vol. 19, No. 1, s. 5–27.
- Mróz M., *Referenda w sprawie przystąpienia do Unii Europejskiej*, Kancelaria Sejmu, Biuro Studiów i Ekspertyz, Informacja 881, styczeń 2002.
- Næss A., Jickling B., *Deep Ecology and Education: A Conversation with Arne Næss*, „Canadian Journal of Environmental Education” 2000, Vol. 5, s. 48–62.
- Næss L., Bang G., Eriksen S., Vevatne J., *Institutional Adaptation to Climate Change: Flood Responses at the Municipal Level in Norway*, „Global Environmental Change” 2005, Vol. 15, No. 2, s. 125–138.
- Nasiritousi N., Hjerpe M., Björn-Ola L., *The Roles of Non-state Actors in Climate Change Governance: Understanding Agency through Governance Profiles*, „International Environmental Agreements” 2016, Vol. 16, No. 1, s. 109–126.
- Nayum A., Klöckner Ch., Prugsamat S., *Influences of Car Type Class and Carbon Dioxide Emission Levels on Purchases of New Cars: A Retrospective Analysis of Car Purchases in Norway*, „Transportation Research Part A: Policy and Practice” February 2013, Vol. 48, s. 96–108.
- Niggol S., *Economics of Global Warming as a Global Public Good: Private Incentives and Smart Adaptations*, „Policy and Practice” 2013, Vol. 5, No. 1, s. 83–95.
- Nordhaus W., *A Review of the Stern Review on the Economics of Climate*, „Journal of Economic Literature” 2007, Vol. 45, No. 3, s. 686–702.
- Norgaard K., *„We Don't Really Want to Know” – Environmental Justice and Socially Organized Denial of Global Warming in Norway*, „Organization & Environment” 2006, Vol. 19, No. 3, s. 347–370.
- Norgaard K., *People Want to Protect Themselves a Little Bit: Emotions, Denial, and Social Movement Nonparticipation*, „Sociological Inquiry” 2006, Vol. 76, No. 3, s. 372–396.
- Normann H., *Policy Networks in Energy Transitions: The Cases of Carbon Capture and Storage and Offshore Wind in Norway*, „Technological Forecasting & Social Change” 2017, Vol. 118, s. 80–93, DOI: 10.1016/j.techfore.2017.02.004.

- O'Brien P., *Norway – Sustainable Development: Climate Change and Fisheries Policies*, „OECD Economics Department Working Papers” 2010, No. 805, DOI: 10.1787/5km68fzsk9xs-en.
- Offe C., *New Social Movements: Challenging the Boundaries of Institutional Politics*, „Social Research” 1985, Vol. 52, No. 4, s. 817–868.
- Olausson U., *Global Warming – Global Responsibility? Media Frames of Collective Action and Scientific Certainty*, „Public Understanding of Science” 2009, Vol. 18, No. 4, s. 421–436, DOI: 10.1177/0963662507081242.
- Opotow S., Weiss L., *Denial and the Process of Moral Exclusion in Environmental Conflict*, „Journal of Social Issues” 2000, Vol. 56, No. 3, s. 475–490.
- Ormond J., Goodman M., *A New Regime of Carbon Counting: The Practices and Politics of Accounting for Everyday Carbon through CO₂e*, „Global Environmental Change” 2015, Vol. 34, s. 119–131, DOI: 10.1016/j.gloenvcha.2015.04.011.
- Osmundsen P., Emhjellen M., *CCS from the Gas-fired Power Station at Kårstø? A Commercial Analysis*, „Energy Policy” 2010, Vol. 38, No. 12, s. 7818–7826, DOI: 10.1016/j.enpol.2010.08.041.
- Park E., Kwon S., Kim K., *Assessing the Effects of Corporate Sustainable Management on Customer Satisfaction*, „Sustainable Development” 2015, Vol. 24, No. 1, s. 41–52.
- Patt A., *Beyond the Tragedy of the Commons: Reframing Effective Climate Change Governance*, „Energy Research & Social Science” 2017, Vol. 34, s. 1–3.
- Pedersen T., *Norway's Rule on Svalbard: Tightening the Grip on the Arctic Islands*, „Polar Record” 2009, Vol. 233, No. 45, s. 147–152.
- Pepper D., *Ecological Modernisation or the 'Ideal Model' of Sustainable Development? Questions Prompted at Europe's Periphery*, „Environmental Policy” 1998, Vol. 8, No. 4, s. 1–34, DOI: 10.1080/09644019908414492.
- Płachciak A., *Idea zrównoważonego rozwoju jako zasada sprawiedliwości*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2009, Vol. 12, nr 1, s. 197–204.
- Plichta A., *Johna Rawlsa koncepcja pokoju międzynarodowego*, „Acta Erasmiana” 2015, Tom 9: Varia II, s. 67–76.
- Princen T., *Long-Term Decision-Making: Biological and Psychological Evidence*, „Global Environmental Politics” 2009, Vol. 9, No. 3, s. 9–19.
- Putnam R., *Diplomacy and Domestic Politics: the Logic of Two-Level Game*, „International Organization” 1988, Vol. 42, No. 3, s. 427–460.
- Qvenild M., *Svalbard Global Seed Vault: a 'Noah's Ark' for the World's Seeds*, „Development in Practice” 2008, Vol. 18, No. 1, s. 110–116.
- Ramírez-Cendrero J., Wirth E., *Is the Norwegian Model Exportable to Combat Dutch Disease?*, „Resources Policy” 2016, Vol. 48, s. 85–96, DOI: 10.1016/j.resourpol.2016.02.010.

- Raustiala K., *States, NGOs, and International Environmental Institutions*, „International Studies Quarterly” 1997, Vol. 41, No. 4, s. 719–740, DOI: 10.1111/1468-2478.00064.
- Reitan M., *Ecological Modernisation and ‘Realpolitik’: Ideas, Interests and Institutions*, „Environmental Politics” 1998, Vol. 7, No. 2, s. 1–26, DOI: 10.1080/09644019808414391.
- Rezai A. et al., *Global Warming and Economic Externalities*, „Economic Theory” 2012, Vol. 49, No. 2, s. 329–350.
- Rhodes E., Axsen J., Jaccard M., *Exploring Citizen Support for Different Types of Climate Policy*, „Ecological Economics” 2017, Vol. 137, s. 56–69.
- Rio del P., Labandeira X., *Barriers to the Introduction of Market-based Instruments in Climate Policies: an Integrated Theoretical Framework*, „Environmental Economics and Policy Studies” 2009, Vol. 10, No. 1, s. 41–68.
- Roberts J., *Global Inequality and Climate Change*, „Society and Natural Resources” 2001, Vol. 14, No. 6, s. 501–509.
- Roettereng J., *The Foreign Policy of Carbon Sinks: Carbon Capture and Storage as Foreign Policy in Norway*, „Energy Procedia” 2014, Vol. 63, s. 6927–6944.
- Rogala A., *Norwegia versus Unia Europejska – uprzywilejowane partnerstwo, integracja outsidersa, czy selektywna współpraca?*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2016, t. 52, nr 1, s. 139–166.
- Rosendal K., *Impacts of Overlapping International Regimes: The Case of Biodiversity*, „Global Governance” 2001, Vol. 7, s. 95–117.
- Rosendal K., *Norway in UN Environmental Policies: Ambitions and Influence*, „International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics” 2007, Vol. 7, No. 4, s. 439–455.
- Rosiek J., *Problemy równoważenia rozwoju społeczno-gospodarczego w aspekcie wyzwań polityki klimatycznej UE*, „Studia Ekonomiczne” 2016, nr 269, s. 191–205.
- Røttereng J., *How the Global and National Levels Interrelate in Climate Policymaking: Foreign Policy Analysis and the Case of Carbon Capture Storage in Norway’s Foreign Policy*, „Energy Policy” 2016, Vol. 96, s. 475–484, DOI: 10.1016/j.enpol.2016.08.003.
- Røttereng J., *The Foreign Policy of Carbon Sinks: Carbon Capture and Storage as Foreign Policy in Norway*, „Energy Procedia” 2014, Vol. 63, s. 6927–6944, DOI: 10.1016/j.egypro.2014.11.727.
- Røttereng J., *When Climate Policy Meets Foreign Policy: Pioneering and National Interest in Norway’s Mitigation Strategy*, „Energy Research and Social Sciences” 2018, Vol. 39, s. 216–225, DOI:10.1016/j.erss.2017.11.024.

- Rowe E., *Locating International REDD+ Power Relations: Debating Forests and Trees in International Climate Negotiations*, „Geoforum” 2015, Vol. 66, s. 64–74, DOI: 10.1016/j.geoforum.2015.09.008.
- Ruggie J., *International Responses to Technology: Concepts and Trends*, „International Organization” 1975, Vol. 29, s. 557–583.
- Rygshaug M., *Obstacles to Sustainable Development: the Destabilization of Climate Change Knowledge*, „Sustainable Development” 2011, Vol. 19, s. 157–166, DOI: 10.1002/sd.431.
- Rygshaug M., Sørensen K., Næss R., *Making Sense of Global Warming: Norwegians Appropriating Knowledge of Anthropogenic Climate Change*, „Public Understanding of Science” 2011, Vol. 20, No. 6, s. 778–795.
- Rygshaug M., Toftaker M., *A Transformative Practice? Meaning, Competence, and Material Aspects of Driving Electric Cars in Norway*, „Nature and Culture” 2014, Vol. 9, No. 2, s. 146–163.
- Sælen H.G., Kallbekken S., *A Choice Experiment on Fuel Taxation and Earmarking in Norway*, „Center for International Climate and Environmental Working Paper” 2010, No. 2.
- Sæther A., Eriksen I., *Ragnar Frisch and the Post-war Norwegian Economy*, „Econ Journal Watch” 2014, Vol. 11, No. 1, s. 46–80.
- Schmidt Ch., *A Formal Framework for Conceptions of Sustainability – a Theoretical Contribution to the Discourse in Sustainable Development*, „Sustainable Development” 2012, Vol. 20, No. 6, s. 400–410.
- Seippel Ø., *Ecological Modernization as a Theoretical Device: Strengths and Weaknesses*, „Journal of Environmental Policy & Planning” 2000, Vol. 2, No. 4, s. 287–302, DOI: 10.1080/714038560.
- Serres de A., Murtin F., Nicoletti G., *A Framework for Assessing Green Growth Policies*, „OECD Economics Department Working Papers” 2010, No. 774.
- Sheng J., Qiu H., *Governmentality within REDD+: Optimizing Incentives and Efforts to Reduce Emissions from Deforestation and Degradation*, „Land Use Policy” 2017, Vol. 76, s. 611–622, DOI: 10.1016/j.landusepol.2018.02.041.
- Shvets N., Belyakova M., *The Main Principles of Administrative Licensing in Oil and Gas Sector of Norway*, „Vestnik MGIMO-Universiteta” 2015, Vol. 40, No. 1, s. 176–182.
- Skjærseth J., *Linking EU Climate and Energy Policies: Policy-Making, Implementation and Reform*, „International Environmental Agreements” 2016, Vol. 16, No. 4, s. 509–523, DOI: 10.1007/s10784-014-9262-5.
- Skjærseth J., Skodvin T., *Climate Change and the Oil Industry: Common Problem, Different Strategies*, „Global Environmental Politics”, 2001, Vol. 1, No. 4, s. 43–64.

- Skjærseth J.B., *Protecting the North-East Atlantic: Enhancing Synergies by Institutional Interplay*, „Marine Policy” 2006, Vol. 30, s. 157–166.
- Skodvin T., Andresen S., *Non-state Influence in the International Whaling Commission, 1970–1990*, „Global Environmental Politics” 2003, Vol. 3, No. 4, s. 61–86.
- Smyth S., Bennett M., *How Capital Markets Can Help Developing Countries Manage Climate Risk*, „Environmental Affairs” 2016, Vol. 43, s. 251–254.
- Sørensen A., *On Kings, Pietism and Rent-seeking in Scandinavian Welfare States*, „Acta Sociologica” 1998, Vol. 41, s. 363–375.
- Spash C., *The Shallow or the Deep Ecological Economics Movement?*, „Ecological Economics” 2013, Vol. 93, s. 351–362.
- Stavins R., *Policy Instruments for Climate Change: How Can National Governments Address a Global Problem?*, „The University of Chicago Legal Forum” 1997, s. 293–340.
- Stokke O., *Managing Straddling Stocks: the Interplay of Global and Regional Regimes*, „Ocean & Coastal Management 2000”, Vol. 43, s. 205–234.
- Stokset V., *Technology Centre Mongstad: The World’s Largest Facility for Testing and Improving CO₂ Capture Technologies*, „Greenhouse Gases: Science and Technology” 2013, Vol. 3, No. 2, s. 103–105.
- Strømsnes K., Selle P., Grendstad G., *Environmentalism between State and Local Community: Why Greenpeace has Failed in Norway*, „Environmental Politics” 2009, Vol. 18, No. 3, s. 391–396, DOI: 10.1080/09644010902823774.
- Sundberg J., *The Enduring Scandinavian Party System*, „Scandinavian Political Studies” 1999, Vol. 22, No. 3, s. 221–241, DOI:10.1111/1467-9477.00014.
- Svensson T., *Industrial Developments and the Sámi: Ethnopolitical Response to Ecological Crisis in the North*, „Anthropologica” 1987, Vol. 29, No. 2, s. 141–152.
- Sztumski W., *Idea zrównoważonego rozwoju a możliwości jej urzeczywistnienia*, „Problemy Ekorozwoju” 2006, t. 1, nr 2, s. 73–90.
- Szulecki K. et al., *Shaping the ‘Energy Union’: Between National Positions and Governance Innovation in EU Energy and Climate Policy*, „Climate Policy” 2016, Vol. 16, No. 5, s. 548–567, DOI: 10.1080/14693062.2015.1135100.
- Thurber M. et al., *Exporting the „Norwegian Model”: The Effect of Administrative Design on Oil Sector Performance*, „Energy Policy” 2011, Vol. 39, No. 9, s. 5366–5378.
- Tjernshaugen A., Lee H-Ch., *Shaming and Framing: Norwegian Nongovernmental Organizations in the Climate Change Negotiations*, „CICERO Working Paper” 2004, Vol. 9.
- Tjernshaugen A., *Technological Power as a Strategic Dilemma: CO₂ Capture and Storage in the International Oil and Gas Industry*, „Global Environmental Politics” February 2012, Vol. 12, No. 1, s. 8–29.

- Tomala M., *Energia odnawialna jako kluczowy element bezpieczeństwa zaopatrzenia energetycznego i środowiskowego państw nordyckich*, „Bezpieczeństwo: teoria i praktyka: czasopismo Krakowskiej Szkoły Wyższej im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego” 2016, t. 10, nr 1, s. 105–117.
- Tønnessen A., *The Church and the Welfare State in Post-war Norway: Political Conflicts and Conceptual Ambiguities*, „Journal of Church State” 2014, Vol. 56, No. 1, s. 13–35, DOI: 10.1093/jcs/cst131.
- Torvanger A. et al., *Exploring Distribution of Commitments – a Follow-up to the Berlin Mandate*, „CICERO Report” 1996, No. 3, s. 1–21.
- Torvanger A. et al., *Geological CO₂ Storage as a Climate Change Mitigation Option*, „Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change” 2005, Vol. 10, No. 4, s. 693–715.
- Tranvik T., Selle P., *State and Citizens in Norway: Organisational Society and State – Municipal Relations*, „West European Politics” 2005, Vol. 28, No. 4, s. 852–871.
- Trapp R. et al., *Changes in Severe Thunderstorm Environment Frequency During the 21st Century Caused by Anthropogenically Enhanced Global Radiative Forcing*, „Proceedings of the National Academy of Sciences” 2007, Vol. 104, No. 50, s. 19719–19723.
- Tyler N. et al., *Saami Reindeer Pastoralism Under Climate Change: Applying a Generalized Framework for Vulnerability Studies to Sub-Arctic Social-Ecological System*, „Global Environmental Change” 2007, No. 17, s. 191–206.
- Underdal A., *Explaining Compliance and Defection: Three Models*, „European Journal of International Relations” 1998, Vol. 4, No. 1, s. 5–30.
- Urbańska-Malucha M., *Rynkowe mechanizmy w ochronie klimatu w Unii Europejskiej i w Polsce*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2013, nr 311, s. 162–167.
- Valen H., Aardal B., *The Norwegian Programme of Electoral Research*, „European Journal of Political Research” 1994, Vol. 25, No. 3, s. 287–309, DOI: 10.1111/j.1475-6765.1994.tb00422.x.
- Vergis S., *The Norwegian Electric Vehicle Market: A Technological Innovation Systems Analysis*, Transportation Research Board Annual Meeting January 2014, s. 1–14, <http://docs.trb.org/prp/14-2874.pdf> [dostęp: 10.10.2018].
- Voigt Ch., *Environmental Integrity and Non-Discrimination in the Norwegian Emissions Trading Scheme*, „Review of European Community and International Environmental Law” 2009, Vol. 18, No. 3, s. 304–311.
- Whiteside K., Boy D., Bourg D., *France’s ‘Grenelle de l’environnement’: Openings and Closures in Ecological Democracy*, „Environmental Politics” 2010, Vol. 9, No. 3, s. 449–467.
- Wilson K., *Mass Media as Sources of Global Warming Knowledge*, „Mass Communication Review” 1995, Vol. 22, s. 75–89.

- Young O., *Institutional Linkages in International Society: Polar Perspectives*, „Global Governance” 1996, Vol. 2, No. 1, s. 1–24.
- Young O., *Political Leadership and Regime Formation: On the Development of Institutions in International Society*, „International Organization” 1991, No. 45, s. 281–308.
- Yun S., Dowan K., Han J., *Climate Policy Networks in South Korea: Alliances and Conflicts*, „Climate Policy” 2014, Vol. 14, No. 2, s. 283–295.

Netografia

- 10 Good Reasons to Vote for the Centre Party, <https://www.senterpartiet.no/Om%20SP/valg-2017/10-good-reasons-to-vote-for-the-centre-party> [dostęp: 20.05.2018].
- 1997 – Greenpeace Pioneers Greenfreeze Technology, Greenpeace, <http://www.greenpeace.org/international/en/about/history/Victories-timeline/Green-freeze/> [dostęp: 29.05.2018].
- About Statkraft, <https://www.statkraft.com/about-statkraft/> [dostęp: 20.05.2018].
- About the Nordic Council of Ministers for the Environment and Climate, Nordic Co-operation, <http://www.norden.org/en/nordic-council-of-ministers/council-of-ministers/nordic-council-of-ministers-for-the-environment-and-climate-mr-mk/about-the-nordic-council-of-ministers-for-the-environment-and-climate> [dostęp: 20.05.2018].
- The Agreement on Climate Policy, Ministry of Climate and Environment, <https://www.regjeringen.no/en/topics/climate-and-environment/climate/innsiktsartikler-klima/agreement-on-climate-policy/id2076645/> [dostęp: 30.05.2018].
- Bellini E., *Sweden and Norway Extend Joint Electricity Certificate System for Renewables to 2030*, PV Magazine 19.04.2017, <https://www.pv-magazine.com/2017/04/19/sweden-and-norway-extend-joint-electricity-certificate-system-for-renewables-to-2030/> [dostęp: 31.05.2018].
- Bellona Launches a Battery Company at 30th Anniversary Celebration, Bellona. Europa 16.06.2016, <http://bellona.org/news/arctic/2016-06-bellona-launches-a-battery-company-at-30th-anniversary-celebration> [dostęp: 31.05.2018].
- Bullock S., Childs M., Rehman A., *Klimagambling*, Naturvernforbundet, Oktober 2011, <https://naturvernforbundet.no/getfile.php/1334089/Dokumenter/Rapporter%20og%20faktaark/2011/klimagambling-rapport.pdf> [dostęp: 29.05.2018].
- CAN Member Organizations, Climate Action Network International 2018, <http://www.caneurope.org/member-directory?force=1> [dostęp: 31.05.2018].
- Carrington D., *The Storting Has Made the Unanimous Decision to Pull the Government Pension Fund Global (GPF) out of Coal*, The Guardian 5.06.2015, <http://>

- www.theguardian.com/environment/2015/jun/05/norways-pension-fund-to-divest-8bn-from-coal-a-new-analysis-shows [dostęp: 9.06.2018].
- China and Norway Boost Cooperation on Climate Change*, The Norway Post 14.12.2016, <http://www.norwaypost.no/index.php/news/latest-news/2866> [dostęp: 2.06.2018].
- Climate Investment Funds, Finances*, <https://www.climateinvestmentfunds.org/cif/funding-basics> [dostęp: 30.07.2018].
- Coal Pollutes Four Times More than Gas*, Norwegian Oil and Gas Association 11.11.2016, <https://www.norskoljeoggass.no/en/news/2016/coal-pollutes-four-times-more-than-gas/> [dostęp: 11.05.2018].
- Cobb J., *Americans Buy Their Half-Millionth Plug-In Car: Concentration of Plug-In Electrified Car Registrations per 1,000 People*, Portal HybridCars.com 1.09.2016, <http://www.hybridcars.com/americans-buy-their-half-millionth-plug-in-car/> [dostęp: 8.05.2018].
- Cobb J., *Norway's 100,000th EV Constitutes 10-Percent of The World's Total*, Portal HybridCars.com, 16.12.2016, <http://www.hybridcars.com/norways-100000th-ev-constitutes-10-percent-of-the-worlds-total/> [dostęp: 8.05.2018].
- Conference of Parties 22, Marakesh 2016*, The Nordic Cooperation, <http://www.norden.org/en/theme/new-nordic-climate-solutions/cop22> [18.05.2018].
- De Grønnes klimapolitikk*, De Grønne 13.08.2013, <https://mdg.no/nyheter/de-grønnes-klimapolitikk/> [dostęp: 20.05.2018].
- Deloy C., *The Rightwing Wins the General Elections in Norway*, General Elections in Norway, Robert Schuman Foundation 9.09.2013, <https://www.robertschuman.eu/en/eem/1455-the-righthwing-wins-the-general-elections-in-norway> [dostęp: 17.05.2018].
- Digges Ch., *Bellona Files Police Report against Statoil over Six Years of Chemicals Leaked into Norwegian Sea*, Bellona 11.10.2013, <http://bellona.org/news/fossil-fuels/oil/2013-10-bellona-files-police-report-against-statoil-over-six-years-of-chemicals-leaked-into-norwegian-sea> [dostęp: 31.05.2018].
- Disappointing and a Democratic Problem*, The Norwegian Oil and Gas Association 2013, <https://www.norskoljeoggass.no/en/news/2013/09/disappointing-and-a-democratic-problem/> [dostęp: 11.01.2018].
- Donors and Contributors*, United Nations Environmental Programme 2016, <http://web.unep.org/about/funding/donors-and-contributions> [dostęp: 10.06.2018].
- Doyle A., Adomaitis N., *Norway Shows the Way with Electric Cars, but at What Cost?*, Reuters 13.03.2013, www.reuters.com/article/us-cars-norway-idUSBRE92C0K020130313 [dostęp: 8.05.2018].
- Działania w dziedzinie klimatu*, Komisja Europejska, https://ec.europa.eu/info/departments/climate-action_pl [dostęp: 20.05.2018].

- Electricity*, Statistics Norway, <http://www.ssb.no/en/energi-og-industri/statistikker/elektrisitet/aar> [dostęp: 8.05.2018].
- Ellestad O., *Høringsnotat om hvorvidt en ny rammelov for klima vil gi merverdi mm (Notat) Til: Klima og miljødepartementet Fra: Syret i Klimarealistene v/styreleder*, <https://www.regjeringen.no/contentassets/f6ebe9abd3894a0180b93590286d928a/klimarealistene.pdf> [dostęp: 9.05.2018].
- Emissions of Greenhouse Gases*, Statistics Norway, <https://www.ssb.no/en/klimagassn> [dostęp: 12.05.2018].
- End on an Era of Norway's Svalbard*, News in English. News and Views on Norway 3.11.2017, <http://www.newsinenglish.no/2017/11/03/end-of-an-era-on-norways-svalbard/> [dostęp: 17.05.2018].
- Energi og miljø*, Høyre, <https://hoyre.no/politikk/temaer/energi-og-miljo/> [dostęp: 20.02.2018].
- ENERGIX, The Research Council of Norway, <https://www.forskningsradet.no/en/Funding/ENERGIX/1254025240933> [25.05.2018].
- Energy [R]evolution. A Sustainable World Energy Outlook 2015*, Greenpeace International, Global Wind Energy Council, Solar Power Europe, September 2015, <http://www.greenpeace.org/international/Global/international/publications/climate/2015/Energy-Revolution-2015-Full.pdf> [dostęp: 29.05.2018].
- Energy+ Partnership (Energy+)*, The World Bank Group, Collaboration for Development, <http://www.worldbank.org/content/sites/collaboration-for-development/en> [dostęp: 2.06.2018].
- The EU Proposes Climate Targets for Norway*, Ministry of Climate and Environment News 20.07.2016, <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/the-eu-proposes-climate-targets-for-norway/id2508071/> [dostęp: 18.05.2018].
- First Reactions to 2010 Budget from Opposition*, The Nordic Page 14.10.2009, <http://www.tnp.no/norway/politics/1594-first-reactions-to-2010-budget-from-opposition> [dostęp: 20.05.2018].
- Fossil of the Day*, The Climate Network, <http://www.climatenetwork.org/fossil-of-the-day> [dostęp: 31.05.2018].
- Full Speed Ahead for Capture, Shipping and Storage of CO₂*, Gassco 20.12.2016, <https://www.gassco.no/en/media/news-archive/full-speed-ahead-for-capture-shipping-and-storage-of-co/> [dostęp: 20.05.2018].
- Gassnova Mission*, Gassnova 29.11.2013, <https://www.gassnova.no/en/about-us> [20.05.2018].
- GEEREF Pumps €12.5 Million into Renewable Energy in Asia*, European Investment Fund, http://www.eif.org/who_we_are/news/2009_GEEREF_commits_12.5m_to_REAF.htm?lang=-en [dostęp: 2.06.2018].
- Gibbs D., *Ecological Modernisation: A Basis for Regional Development?* (Paper presented to the Seventh International Conference of the Greening

- of Industry Network 'Partnership and Leadership: Building Alliances for a Sustainable Future', Rome 15–18 November 1998), <https://gin.confex.com/gin/archives/1998/papers/gibbs.pdf> [dostęp: 10.05.2018].
- The Government's Revenues*, Norwegian Petroleum 2017, <http://www.norskpetroleum.no/en/economy/governments-revenues/> [dostęp: 13.05.2018].
- The Government's Revenues*, Norwegian Petroleum 2018, <http://www.norskpetroleum.no/en/economy/governments-revenues/> [dostęp: 13.05.2018].
- Government Support of TCM Operations until 2020*, Technology Centre Mongstad 10.06.2016, <http://www.tcmda.com/en/Press-center/News/2016/The-Norwegian-Governments-supports-TCM-operations-until-2020/> [dostęp: 8.05.2018].
- Great Interest for CCS Side-event at COP23*, Gassnova, 14.11.2017, [https://www.gassnova.no/en/great-interest-for-ccs-side-event-at-cop23-\(2\)](https://www.gassnova.no/en/great-interest-for-ccs-side-event-at-cop23-(2)) [dostęp: 20.05.2018].
- Greenhouse Gas Emissions*, OECD, https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=AIR_GHG [dostęp: 12.05.2018].
- Here is Norway's New Coalition Government*, The Local 18.01.2018, <https://www.thelocal.no/20180118/here-is-norways-new-coalition-government> [dostęp: 20.05.2018].
- Hills H., Solberg: *Taxes not Climatically Important*, Norway Today 23.11.2017, <http://norwaytoday.info/finance/solberg-taxes-not-climatically-important/> [dostęp: 9.05.2018].
- The History of Green Taxes in Norway*, Norwegian Ministry of Finance, <https://www.regjeringen.no/en/topics/the-economy/taxes-and-duties/The-history-of-green-taxes-in-Norway/id418097/> [dostęp: 6.05.2018].
- Hoff-Elimari E., *Funding Announced for Research for the Transition to a Sustainable, Low-Emission Society*, The Research Council of Norway, Oslo 2016, https://www.forskningsradet.no/prognett-klimaforsk/Nyheter/Funding_announced_for_research_for_the_transition_to_a_sustainable_lowemission_society/1254018127366 [dostęp: 25.05.2018].
- Industry Statistics for Svalbard 2016*, Statistics Norway 2016, <https://www.ssb.no/en/virksomheter-foretak-og-regnskap/statistikker/sts/aar> [dostęp: 17.05.2018].
- International Cooperation on Arctic Matters*, European's Union External Action 20.02.2017, https://eeas.europa.eu/arctic-policy/eu-arctic-policy/20954/international-cooperation-arctic-matters_en [dostęp: 30.05.2018].
- IPCC Reports*, http://www.ipcc.ch/publications_and_data/publications_and_data_reports.shtml [dostęp: 20.05.2018].
- IPCC: Rapid Carbon Emission Cuts Vital to Stop Severe Impact of Climate Change*, The Guardian 2.11.2014, <https://www.theguardian.com/environment/2014/>

- nov/02/rapid-carbon-emission-cuts-severe-impact-climate-change-ipcc-report [dostęp: 6.05.2018].
- Klima og Miljø*, De Grønne, <https://www.mdg.no/politikk/politikk-fra-a-a/klima-og-miljo/> [dostęp: 18.05.2018].
- Klimaantologien SNU*, Norsk Klimanettverk, <http://www.norskklimanettverk.no/prosjekter/snu/> [dostęp: 9.05.2018].
- Klimaløftet*, <http://scrapbook.klimalofet.no> [dostęp: 5.05.2018].
- Klimarealistene – www.klimarealistene.com [dostęp: 9.05.2018].
- Land Use and Forestry Regulation for 2021-2030, European Commission, https://ec.europa.eu/clima/lulucf_en#tab-0-0 [dostęp: 2.06.2018].
- Land Use, Land-use Change and Forestry, IPCC, http://www.ipcc.ch/ipccreports/sres/land_use/index.php?idp=8 [dostęp: 10.06.2018].
- Lindberg M., *Possibilities for Electricity Exchange between Norway and Germany*, Zero Emissions Resource Organisation, <https://www.zero.no/wp-content/uploads/2016/05/Possibilities-for-electricity-exchange-between-Norway-and-Germany.pdf> [dostęp: 29.05.2018].
- Mandate for the SSF – Svalbard Science Forum*, The Research Council of Norway, Svalbard Science Forum 2011, <https://www.forskningsradet.no/prognett-ssf/Mandate/1253977852338> [dostęp: 25.05.2018].
- Międzynarodowe umowy klimatyczne*, Rada Europejska – Rada Unii Europejskiej, <http://www.consilium.europa.eu/pl/policies/climate-change/international-agreements-climate-action/> [dostęp: 14.05.2018].
- Międzynarodowy Rok Zrównoważonej Energii dla Wszystkich Ludzi*, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie 2012, <http://www.unic.un.org.pl/aktualnosci.php?news=2263&wid=34> [dostęp: 1.06.2018].
- Mongstad Hearing in Norwegian Parliament Underway*, Bellona 21.01.2014, <http://bellona.org/news/ccs/2014-01-mongstad-hearing-norwegian-parliament-underway> [dostęp: 30.05.2018].
- Mongstad Plan for Carbon Capture Delivered*, Statoil 2009, <https://www.statoil.com/en/news/archive/2009/02/11/11FebMongstad.html> [dostęp: 8.05.2018].
- More Money to the Norwegian Knowledge Economy*, The Nordic Page 14.10.2009, <http://www.tnp.no/norway/panorama/1597-more-money-to-the-norwegian-knowledge-economy> [dostęp: 20.05.2018].
- Moskwa W., *Norwegian Church, Union Clash Over Offshore Oil*, The Norwegian American 17.02.2009, <http://www.norwegianamerican.com/featured/norwegian-church-union-clash-over-offshore-oil/> [dostęp: 24.05.2018].
- Natur og Ungdom 01.01.2015, <https://nu.no/saker/klima/fakta-klima/2015/01/klimavoter/> [dostęp: 29.05.2018].
- Natur og Ungdom 14.11.2016, <https://nu.no/saker/klima/2016/11/kva-skjerpa-klimaforhandlingane-i-marrakech/> [dostęp: 29.05.2018].

- Natur og Ungdom 30.11.2016, <https://nu.no/saker/klima/2016/11/copsummering/> [dostęp: 29.05.2018].
- Naturen – ikke menneskene – styrer jordens klima*, red. Jan Erik Solheim, Oslo 2 March 2011, <http://www.klimarealistene.com/Hefte2Les9.pdf> [dostęp: 9.05.2018].
- Neslen A., *Carbon Capture Battle Stirs Hopes, Dreams and Grim Realities*, The Guardian 23.03.2015, <https://www.theguardian.com/environment/2015/mar/23/carbon-capture-battle-stirs-hopes-dreams-and-grim-realities> [dostęp: 25.05.2018].
- Nest Eggs in a Fragile Basket. Why Norway should Divest from Fossil Fuels*, Zero Emissions Resource Organisation, Oslo 2014, <https://www.zero.no/wp-content/uploads/2016/06/Nest-Eggs-in-a-Fragile-Basket.pdf> [dostęp: 29.05.2018].
- Nilsen T., *Norway Closes Gas Power Plant After Big Losses*, The Independent Barents Observer 17.02.2017, <https://thebarentsobserver.com/en/industry-and-energy/2017/02/hauge-mongstad-closure-should-be-lesson-learned-barents-sea-oil-debate> [dostęp: 8.05.2018].
- Nilsen T., *Svalbard Could Turn From Dirty Coal to Zero Emission Power Supply*, The Independent Barents Observer 23.09.2016, <https://thebarentsobserver.com/en/arctic/2016/08/svalbard-could-turn-dirty-coal-zero-emission-power-supply> [dostęp: 11.05.2018].
- The Nobel Peace Prize 2007*, https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2007/gore-facts.html [dostęp: 20.05.2018].
- Norad, <https://www.norad.no/en/front/countries/asia-and-oceania/india/> [dostęp: 2.06.2018].
- Nordhaus W., *Global Public Goods and the Problem of Global Warming, 1 Annual Lecture, The Institut d'Economie Industrielle (IDEI) Toulouse, France June 14, 1999*, http://idei.fr/sites/default/files/medias/doc/conf/annual/paper_1999.pdf [dostęp: 20.05.2018].
- The Nordics: Greenhouse Gas Emissions Per Capita*, Nordic Energy Research, Nordic Council of Ministers 2012, <http://www.nordicenergy.org/figure/greenhouse-gas-emissions-per-capita/> [dostęp: 9.06.2018].
- Norway Contributes to New Climate Fund*, <http://www.norwaypost.no/index.php/news/latest-news/22858> [dostęp: 2.06.2018].
- Norway Meets 2012 Kyoto Target*, The Local Norway 18.11.2015, <https://www.thelocal.no/20151118/norway-meets-2012-kyoto-target> [dostęp: 12.05.2018].
- Norway's New Government Drops Lofoten Oil*, The Independent Barents Observer 1.11.2013, <http://barentsobserver.com/en/politics/2013/10/norways-new-government-drops-lofoten-oil-01-10> [dostęp: 18.05.2018].

- Norway Says its Greenhouse Emissions to Fall to 1990 Levels by 2020*, Reuters 29.03.2017, <http://www.reuters.com/article/us-norway-emissions-idUSKB-N1702FG> [dostęp: 10.10.2018].
- Norway's „No to Coal” Marks Major Victory for Climate Movement*, Greenpeace Norway 05.06.2015, <http://www.greenpeace.org/norway/no/press/releases/2015/Norways-No-to-Coal-Marks-Major-Victory-for-Climate-Movement/> [dostęp: 9.06.2018].
- The Norwegian State Budget 2017: A Catastrophe for Climate Policy*, Bellona Europa 06.10.2016, <http://bellona.org/news/nuclear-issues/radioactive-waste-and-spent-nuclear-fuel/2016-10-the-norwegian-state-budget-2017-a-catastrophe-for-climate-policy> [dostęp: 11.05.2018].
- NVE – Securing the Future*, Norgesvassdrags- og energidirektorat, https://www.nve.no/Media/4046/nve-brosjyre_engelsk_web-2-1.pdf [dostęp: 18.05.2018].
- Ocean Forest*, Bellona, <http://bellona.org/projects/ocean-forest> [dostęp: 31.05.2018].
- OECD Data Norway*, OECD, <https://data.oecd.org/norway.htm> [dostęp: 12.05.2018].
- Official Development Assistance 2017*, OECD 2017, <http://www2.compareyourcountry.org/oda?cr=20001&cr1=oeed&lg=en&page=1> [dostęp: 1.06.2018].
- Oil and Gas Exports*, Norsk Petroleum 2018, <http://www.norskpetroleum.no/en/production-and-exports/exports-of-oil-and-gas/> [dostęp: 12.05.2018].
- Oil and Gas Production*, Norsk Petroleum 2018, <http://www.norskpetroleum.no/en/production-and-exports/oil-and-gas-production/> [dostęp: 2.05.2018].
- Petoro – Main Objective, Vision And Values*, <https://www.petoro.no/about-petoro/objective-vision-and-values> [18.05.2018].
- The Petroleum Tax System*, Norwegian Petroleum, <http://www.norskpetroleum.no/en/economy/petroleum-tax/> [dostęp: 30.07.2018].
- Pfefferl T., *Climate Change Politics Through a Constructivist Prism*, <http://www.e-ir.info/2014/06/18/climate-change-politics-through-a-constructivist-prism/> [dostęp: 20.05.2018].
- Politicians Avoid Real Emissions Cuts*, News in English. News and Views from Norway 23.11.2016, <http://www.newsinenglish.no/2016/11/23/politicians-avoid-real-emission-cuts/> [dostęp: 30.05.2018].
- Population of Svalbard 2017*, Statistics Norway 2017, <https://www.ssb.no/en/befolkning/statistikker/befsvalbard/halvaar> [dostęp: 11.05.2018].
- Repeated Calls for the Inclusion of CCS in EU 2030 Framework*, Bellona Europa 17.10.2014, <http://bellona.org/news/climate-change/international-climate-conferences/2014-10-repeated-calls-inclusion-ccs-eu-2030-framework> [dostęp: 11.05.2018].
- Reserve Power Plants*, Statnett 2017, <http://www.statnett.no/en/Market-and-operations/Reserve-Power-Plants/> [dostęp: 8.05.2018].

- Rodionova Z., *Half of all New Cars in Norway are Now Electric or Hybrid*, The Independent 17.03.2017, <http://www.independent.co.uk/news/business/news/norway-half-new-cars-electric-hybrid-ofv-vehicle-registrations-a7615556.html> [dostęp: 8.05.2018].
- Ryek R., *Norwegian Climate Policy: Goals and National Implementation*, http://www.norway.go.uq/Embassy/Development/climate/climate___goals_and_national_implementation/ [dostęp: 30.05.2018].
- Sahara Forest Project*, Bellona, <http://bellona.org/projects/sahara-forest-project> [11.05.2018].
- Sandelson M., *Persson Blames Progress Party for Climate Change Delusions*, The Foreigner. Norwegian News in English 7.10.2009, <http://theforeigner.no/pages/news/persson-blames-progress-party-for-climate-change-delusions/> [dostęp: 20.05.2018].
- Save the Arctic*, Greenpeace, <https://www.savethearctic.org/pl/peoplevsarcticoil/> [dostęp: 30.05.2018].
- School Project for Application of Resources and Energy*, SPARE, <http://spareworld.org> [dostęp: 29.05.2018].
- Schorre H.-J., *What Has the Church Said Earlier on this Subject?*, The Green Church, <http://www.greenchurch.no/index.cfm?id=238204> [dostęp: 11.05.2018].
- Schücking H., *Still Dirty, Still Dangerous. The Norwegian Government Pension Fund's Investments in the Coal Industry*, Greenpeace, Urgewald, *Framtiden i våre hender* 2015, <http://www.greenpeace.org/norway/Global/norway/Klima/dokumenter/2015/Still%20Dirty%20final%20compressed.pdf> [dostęp: 10.05.2018].
- The Sky's Limit Norway. Why Norway Should Lead the Way in a Managed Decline of Oil and Gas Extraction*, Oil Change International, August 2017, http://d1rirzyrd4ly69.cloudfront.net/downloads/oci_the_sky_s_limit_norway_report_lavopploselig.pdf [dostęp: 2.05.2018].
- Sleipner CO₂ Storage*, The Global CCS Institute 2017, <https://www.globalccsinstitute.com/projects/sleipner-co2-storage-project> [dostęp: 6.05.2018].
- Ståle F., *Norway Now Has 100,000 Electric Cars*, Norsk Elbilforening 13.12.2016, <https://elbil.no/norway-now-has-100000-electric-cars/> [dostęp: 8.05.2018].
- Statistics Norway*, www.ssb.no [dostęp: 12.05.2018].
- Statoil is Phasing out the Combined Heat and Power Plant at Mongstad*, Statoil 15.02.2017, <https://www.statoil.com/content/statoil/en/news/phasing-out-combined-heat-power-plant-mongstad.html> [dostęp: 8.05.2018].
- Statoil to Change Name to Equinor*, Statoil 15.03.2018, <https://www.statoil.com/en/news/15mar2018-statoil.html> [dostęp: 13.05.2018].
- Storting Elections*, Statistics Norway, <https://www.ssb.no> [dostęp: 20.05.2018].

- The Storting Has Made the Unanimous Decision to Pull the Government Pension Fund Global (GPF) out of Coal*, Storting 2015, <https://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/News-archive/Front-page-news/2014-2015/hj9/> [dostęp: 13.05.2018].
- Subordinate Agencies*, Ministry of Climate and Environment, <https://www.regjeringen.no/en/dep/kld/organisation/Subordinate-agencies/id115212/> [dostęp: 20.05.2018].
- Svalbard*, Norwegian Polar Institute 2017, <http://www.npolar.no/en/the-arctic/svalbard/index.html> [dostęp: 11.05.2018].
- Tisheva P., *Norway, Sweden Agree on Green Certificates Future*, Renewables Now 19.04.2017, <https://renewablesnow.com/news/norway-sweden-agree-on-green-certificates-future-565724/> [dostęp: 22.05.2018].
- United Nations Presses Norway to Close Coal Mines*, The Mining Global, <http://www.miningglobal.com/operations/united-nations-presses-norway-close-coal-mines> [dostęp: 17.05.2018].
- Venstre, <https://www.venstre.no/tema/miljo/> [20.05.2018].
- Vidal J., *Not Guilty: the Greenpeace Activists Who Used Climate Change as a Legal Defence*, The Guardian 11.09.2008, <https://www.theguardian.com/environment/2008/sep/11/activists.kingsnorthclimatecamp> [dostęp: 29.05.2018].
- VIP-delegation Visits Svalbard*, The Norway Post 14.12.2016, <http://www.norwaypost.no/news-politics/20078-> [dostęp: 11.05.2018].
- Welcome to the Green Warriors of Norway*, Norges Miljøvernforbund, <http://www.nmf.no/default.aspx?pageId=332> [dostęp: 9.05.2018].
- What is the Arctic NGO Forum?*, Arctic NGO Forum, <http://arcticngoforum.org> [dostęp: 30.05.2018].
- Wind Energy Facts*, The European Wind Energy Association, http://www.ewea.org/uploads/pics/EWEA_Wind_energy_factsheet.png [dostęp: 10.06.2018].
- Wolden G., *Norwegians – and the Rest of the World – Are Not Afraid of Climate Change*, Gemini. Research News from NTNU and SINTEF June 2015, <https://geminiresearchnews.com/2015/06/norwegians-and-the-rest-of-the-world-are-not-afraid-of-climate-change/> [dostęp: 25.05.2018].
- The World Factbook 2016*, Central Intelligence Agency, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html> [dostęp: 12.05.2018].
- ZERO – Zero Emissions Platform*, <http://www.zeroemissionsplatform.eu/> [dostęp: 31.05.2018].
- ZERO Emission Conference 2010, Oslo, Norway*, Norwegian Energy and Environment Consortium 22.10.2010, <http://neec.no/zero-emission-conference-2010-oslo-norway/> [dostęp: 9.05.2018].

Summary

Title: Climate Policy of State. The Norwegian Road to Sustainable Development

The research assumption of this publication is an in-depth analysis of the process of forming, articulating and implementing the climate policy of Norway. The analysis is aimed at identifying the national conditions of climate action and then examining their translation into the international activity of the state. The choice of Norway was provoked by an interesting question how climate policy is formulated and conducted in a highly developed country, with a consolidated form of democracy and high aspirations in the field of environmental protection, which also has based its development model on oil and gas exports. The analysis of the last three decades of the Norwegian climate policy entitles to the conclusion that the state has managed to combine the roles of the ecological leader and the hydrocarbon exporter.

The reflections are focused on showing the political process, determinants, the institutional and legal framework as well as strategies and tools for implementing the adopted objectives of the Norwegian climate policy. The research assumption is to show dependent and independent variables of Norwegian climate policy. The subjects of research are first of all state bodies, but also political parties as well as social organizations and groups (formal and informal). The processual nature of research shows, above all, the evolution of the Norwegian climate policy assumptions over three decades, taking into account their continuity and change. The analysis intentionally covers both political, economic and social ramifications, with the aim to show their complex character, but also to explain the state's motivation in the international environment.

Keywords: climate change, climate policy, sustainable development, Norway

